

***12 Eylül Karanlığında
Diyarbakır Şafağı***

Selim Çürükkaya

Yayınevinin
Ön sözü

Diyarbakır...

12 Eylül 1980 öncesi, bu isim çoğu Kürt insanı için bir anlam taşırdı; ama akla ilk gelen: **"Kürtlerin Péytexti (Başkenti)"** düşüncesi olurdu. Oysa 12 Eylül faşizminin karanlığı ortamında Diyarbakır sadece Kürt insanı için değil; tüm dünya insanlığı için bir tek fikrin sembolü oldu. Zindan, zulüm ve direniş...

Evet, bugün artık Diyarbakır denince akla gelen Diyarbakır zindanı: Burada yaşanan vahşet ve Kürt halkının önderlerinin, onurun en yücesini sergiledikleri görkemli bir direniş abidesidir. Diyarbakır, en çok da Mazlumlar, Hayriler, Kemaller, Akifler, Aliler ve Ferhatlarla ı anlam kazanmış, onlarla bütünleşmiştir.

Diyarbakır, bir halkın kaderinin yazıldığı en can alıcı mihenk taşlarından biridir. Orada ölüm ve yaşam en güvendiği silahlarıyla bir varlık yokluk kavgasına girişmiştir. Ve sonunda kazanan taraf yaşam olmuştur, insanlık olmuştur, direniş olmuştur. Ve Diyarbakır'da yeni bir tarih yazılmıştır: Bir halkın dört bin yıllık tarihinin karanlıklarını parçalayıp yeni şafakların kapısını ardına kadar açan görkemli bir tarih. İşte elinizdeki kitap, bu tarihin yazılışının destanıdır.

Kitap, 11 Eylül karanlığını parçalayan Diyarbakır şafağının doğuşunu işlemekte... Saygon zindanlarının kara ününü, kat kat aşan Diyarbakır zindanı vahşetini, gözler önüne sermekte; bu vahşeti insan iradesinin en çarpıcı özelliklerini sergileyerek ortaya koydukları olağanüstü direnme azmi ile parçalayan kahramanların, insanlığın ve bir halkın varlığını koruma kavgalarını ortaya çıkarmaktadır.

Şüphesiz ki Diyarbakır zindan direnişi üzerine daha çok şey söylenecek, çok şey yazılacaktır. **"12 Eylül Karanlığında Diyarbakır Şafağı"** romanı bu konuda yazılan ilk belgesel roman olarak anlam kazanmaktadır.

Diyarbakır vahşeti ve direnişi, bizzat yaşayanların dilinden kaleme alınmıştır. Bu açıdan belgesel bir niteliğe sahiptir. Yayınevimiz, Kürdistan tarihinin can alıcı bir dönemine ışık tutan bir eseri yayınlamaktan kıvanç duymaktadır. Diyarbakır direniş destanının oluşmasına kanları ve direnişleri ile katkıda bulunan Diyarbakır zindan direnişçileri ve savaş esirlerinin anısına bağlılığın bir gereğini böylece yerine getirdiğimize inanıyor ve bu sorumluluğumuzu sürdürüleceğimizi belirtiyoruz.

Ağrı Yayınları Şubat 1990

AÇIKLAMA

Elinizdeki kitabın bazı bölümleri 1987 Ocak-Şubat aylarında Diyarbakır askeri cezaevinde yazıldı. 1984 ile 87 tarihleri arasında bölgede tutuklanan insanlar Diyarbakır askeri cezaevinin D blokuna konuluyor ve eski tutuklulardan izole ediliyorlardı. Tutukluluk hakkında (Her şeyden önce Diyarbakır askeri cezaevinin geçmişinde yaşananlar hakkında) bilgi sahibi olmayan bu insanları, konu hakkında bilgilendirmek için, arkadaşlarım kapsamlı ve tüm süreci içeren bir yazı hazırlamamı istediler.

Hitap edeceğim kesim, genellikle Mardin, Siirt, Hakkâri, Diyarbakır bölgelerinde 1984 sonrası gelişmelere ilgi duymuş veya gerilla mücadelesine destek vermiş köylülerdi. Özgürlük mücadelesine katılan aydınlar ya çatışmada, ya da işkencehanelerde katledildiğinden, çok nadir tutuklanıyorlardı. Bu nedenle okuyucu kitlemin kültürel düzeyi düşük olduğundan, olayları veya Diyarbakır zindanında yaşananları onların anlayacağı bir dille yazma zorunluluğu da vardı.

Yazıyı hazırlayıp tutuklulara okuttuğumuzda, müthiş bir etki yarattı. 50 yaşındaki bir köylü bana: **"Benim okumam yazmam yok. Arkadaşlar okuyorlar, ben dinliyorum. Ama bazen dayanamıyorum. Gözlerimden yaşlar boşanıyor, hıçkırıyorum ve yerimden kalkarak pencereye doğru koşuyorum. Orada bir müddet ağladıktan sonra dinlemek için geri dönüyorum."** dedi.

Bu çalışmamı üç ciltlik bir kitap haline getirmeye karar verdim. Kitabın bazı bölümleri de Sakine Cansız tarafından kaleme alındı. Diyarbakır askeri cezaevinde Kadınlar Koğuşu, 1981 yılından 1985 yılına kadar kapalı bir kutu gibiydi. Kadın tutuklular, dünyadan tecrit edildikleri gibi, erkek tutuklulardan da tecrit edilmişlerdi. Direnişler sonucu bu tecrit durumu ortadan kalkınca; Sakine Cansız Kadınlar Koğuşunda vahşet döneminde (1981-1984'de Diyarbakır askeri cezaevinde yaşanan döneme denir) yaşananları bize yazdı.

Benim ve Sakine'nin yazdığı yazıların bir bölümü koğuş baskınları sırasında yırtıldı. Bazı bölümleri de zorunlu olarak imha edildi. Elde kalan bölümleri daha sonra Mustafa Karasu ile birlikte gözden geçirdik. İmha edilen bölümleri yeniden yazdım. Ve elinizdeki kitap böyle bir emeğin ürünü olarak oluştu.

Sakine Cansız'ın 1981 tarihinde Kadınlar Koğuşunu anlatan yazı bölümü **"Tünel çalışmamız"**⁴ esnasında elde olmayan nedenlerden dolayı imha edildiğinden, o döneme ışık tutacak olan bir mektubunu kitabın birinci cildine aldım.

M.Selim ÇÜRÜKKAYA

² 1957 Dersim doğumludur. PKK üyesi olarak 1979 tarihinde elazığda tutuklandı. 11 yıl çeşitli cezaevlerinde tutuklu olarak kaldı.

³ Mustafa Karasu: 1955 Sivas Gürün Nufusuna kayıtlı. Ankara da üniversite de okurken 1976da PKK örgütüne katıldı. 12 Yıl çeşitli cezaevlerinde tutuklu olarak kaldı.

⁴ 1986 Tarihinde Diyarbakır cezaevinin hücre bölümünden dışarıya doğru 85 metre uzunluğunda bir tünel tutuklular tarafından kazıldı. 35 Kişi bu tünelden fiarar edekti ama bazı aksaklıklardan dolayı kaçış gerçekleştirilemedi. Bu hücrelerden tahliye olan Sinan caynak'ın itirafları sonucu tünel açığa çıktı.

Yeni baskıya
Ön söz

“12 Eylül karanlığında Diyarbakır Şafağı” adlı kitabımın birinci cildi 1990 yılında Almanya’da basıldığında, büyük bir yankı yarattı. Diyarbakır zindanında olan bitenleri en geniş bir biçimde izah eden bu kitap, on binlerce satıldı. Aradan yıllar geçti, kitabın yazarı cezaevinden tahliye oldu. Diyarbakır destanı ve Diyarbakır cezaevinde yaşananlar, Kürtleri öylesine etkilemişti ki, bir yandan Türk ordusu, diğer yandan ordunun derin kesimi ile ilişki halinde olan ve entrika ile PKK’nın başına geçirilen Öcalan, bu cezaevinde yaşananların destanlaşmasından rahatsızdı. Önce Öcalan aracılığıyla Bekaa vadisinde zindan konferansı adı verilen bir dizi toplantı düzenlenerek, cezaevindeki bütün direnişler **“tu kaka”** ardından **“mahkum”** edildi. Sadece direniş anında ölenler veya öldürenler **(önderliğe bağlı oldukları için!)** sahiplenildi. Diğerlerinin, **“bir tas çorba için”** direndiklerine dair hüküm verildi. Bu da partinin resmi görüşü olarak kitlelere kabul ettirildi.

Bu afaroz kampanyasından yaklaşık bir yıl sonra **“12 Eylül Karanlığında Diyarbakır Şafağı”** kitabımın yazarı olarak ben, Bekaa vadisinde tutuklandım. Öcalan’ın talimatıyla kitabın üçüncü cildini yazmamı buyurdular! Yer Bekaa vadisindeki Barelias kasabasıydı. Ben Arkadaşlarımın elinde tutsaktım. Buyuran kişi, bizzat ,daha önce aynı cezaevinde birlikte kaldığımız Rıza Altun’du.⁶ Burada ben tutsak, Rıza Altun benim gardiyanımdı.

Bir gün Rıza geldi, şunları söyledi: **“Selim önderlik, (PKK lideri Abdullah Öcalan) bu gün senin için bir talimat yollamış; daha önce Diyarbakır cezaevi ile ilgili iki ciltlik bir kitap yazmışsın, önderlik diyor ki: Bu iki ciltlik kitapta sadece kendi gördüklerini yazmış, orada asıl şeyi gözden kaçırmış, Diyarbakır cezaevinde direnen benim ruhumdur, Selim bunu görememiş, üçüncü ciltte bunu yazsın. Yani benim ruhumun orada nasıl direndiğinin romanını yazsın.”** dedi. Cümleyi bitiren Rıza gülümsedi. Ben de: **“Peki Rıza, bu ruhun orada direndiğini nasıl anlatacağım ki?”** deyince, Rıza tekrar gülümseyerek: **“Yazar olan sensin, bana verilen talimat budur, sen yazacaksın, ikimizin imzası ile yayınlanacak”** dedi. Ben böyle bir kitap yazmamak için gözaltından, tutuklandığım Barelias kasabasından kaçarak Beyrut’a, oradan Uluslararası PEN ve Birleşmiş milletlerin yardımı ile Almanya’ya gelebildim.

Bundan sonra **“12 Eylül Karanlığında Diyarbakır Şafağı”** adımı verdiğim Kitabım yasaklandı, hangi evlerde bulunuyorsa toplandı, toplanamayanların üzerindeki ismim silindi. Aradan yirmi bir yıl geçti. Diyarbakır cezaevi gerçeği bütün çıplaklığı ile tekrar Türkiye ve Kürdistan gündemine oturdu. Bu yüzden ben de kitabımı gözden geçirerek, kitapta adı geçen kahramanların gerçek adlarını vererek yeniden yayına hazırladım.

Selim Çürükkaya

⁵ Bekaa vadisi, Suriye devletinin kontrolünde, Lübnan topraklarına ait bu vadide 1983-1997 yılları arasında PKK kampı da bulunuyordu.

⁶ Rıza Altun: Dersim kökenli Kayseri’de doğmuş Ankara’da büyümüş, 1976 tarihlerinde PKK örgütüne katılmış, 1980 tarihlerinde tutuklanmış, 12 Yıl çeşitli cezaevlerinde kalmış, tahliye olunca Öcalan’ın talimatıyla parti içi yargılamalara katılmış Şu anda Qandil dağında yaşamaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

Miras ve önemi

İlk insanlar yaşamlarını çok zor şartlar altında sürdürdüler. Bir bitki kökünü yerden sökmek, göllerden, nehirlerden balık tutabilmek için çok zorlu uğraşlara katıldılar. Basit bir ok icat etmek ve onu kullanmak için, yıllarca deney yaptılar, tecrübe edindiler. Taştan balta yapmak bile belki binlerce yılın tecrübe birikimi sonucu ortaya çıktı.

İnsanlar, yıldan yıla, asırdan asıra tecrübelerle kendilerini donattıkça, doğaya karşı başarılı olabildiler. İnsandan başka hiç bir canlının sistemli olarak miras yaratamaması, deneyim, tecrübe ve kültürel birikimini bir sonraki nesillere aktaramaması, insanı, doğanın en güçlü yaratıcısı haline getirmiştir. İnsanlar kendilerini korumak için, yıllarca ucu sivriltilmiş sopa kullanmasalardı, sıkıştıklarında, sopalarının sivri uçlarını düşmana karşı tutup kendilerini savunmasalardı, oku nasıl icat edeceklerdi? İnsanlar taşın sertliğini, kırıcı, kesici, ezici, parçalayıcı özelliklerini kavramasalardı, taştan baltayı nasıl icat edeceklerdi? Taştan balta icat edilmeseydi ve kullanılmazsaydı, tunçtan balta icat edilebilir miydi?

İnsanlar sapanı bilmeselerdi, mancınığı tanımasalardı, topu icat edip kullanabilirler miydi? Bugün uzaya füze gönderenler, bu başarılarını, dün okunu yüz metre ileri fırlatan insana borçlu değiller mi? Kısaca, insanlar aşağı yabaniliğin çukurundan, uygarlığın doruğuna, tecrübe basamaklarıyla çıktılar. Bugün sahip olduğumuz şartlardan daha ileri bir seviyeye gelebilmemiz için, insanlığın bugünkü birikime nasıl ulaştığını bilmemiz gerekir.

Okumamızın, öğrenmemizin, araştırmamızın nedeni zaten bu değil mi? Bizden önceki insanlar, zorluklarla karşılaşmadılar mı? Karşılaşmışlarsa ne gibi zorluklarla karşılaştılar? Bu zorlu süreci nasıl aştılar? Hangi araçları kullandılar? Başarılı olabilmek için ne gibi çözüm yöntemleri buldular? Mücadele ederken zaafı, eksiklikleri nelerdi? Mücadele esnasında insanların cesurları, korkakları; yeteneklileri, beceriksizleri, fedekarları, kendilerini basit şeylere satanları, ileri görüşlü olan ile burunlarının dibini görmeyenleri yok muydu? Tarihte zayıf, cılız, güçsüz olan; yıkılmaz zannedilen, güçlü olana hiç mi karşı gelmemiştir? Tarih, büyüklere karşı koyan küçüklerin büyüklüğüne hiç mi tanıklık etmemiştir?

İnsan, geçmişi araştırarak, öğrenerek, özümseyerek, geçmişin deneyim ve tecrübeleriyle donanarak geleceğin zikzaklı yolunda ileriye doğru koşabilir. Geçmişin deneyim, tecrübe ve bir bütün olarak mirasından, mahrum olan "**insan**" insan değildir. Başka bir deyişle, geçmişin deneyim, tecrübe ve mirasıyla donanmamış veya yeterince donanmamış insan kör gibidir; ufku dardır, karanlık dehlizlerde el yordamıyla yürümek zorunda kalır. İnsan, geçmişi ne kadar idrak ederse, geçmişten ne kadar çok ders alırsa, geçmişin karanlıklarını ne kadar aydınlatırsa, geleceğe doğru o kadar emin adımlarla ilerleyebilir, ufku genişler ve cesaret sahibi olur.

Korkunun yarısı bilgisizliğin ürünüdür. Bilgisizlik de insanlığın geçmişte ve günümüzde yarattığı bilgi, deneyim, tecrübe ve mirastan habersiz ve yoksun olmasıdır. Eğer günümüzde ve gelecekte başarılı olmak istiyorsak; tecrübe, deneyim ve insanlığın yaratmış olduğu bu bilgi birikimi silahlarıyla kendimizi donatmamız gerekmektedir. Bu silahlarla kendimizi donatırsak; en zor şartları lehimize çevirebilir, hiç yıkılmaz denilen kaleleri yıkabilir, ulaşılmaz imkansız olana ulaşabiliriz. Soylu bir korku dışında korkunun karanlığından, cesaretin güneşine çıkabiliyoruz.

Kürtlerin en önemli eksikliklerinden biri: Deneyim, tecrübe ve miraslarını yazılı hale getirmemek veya getirememek ve bunu gelecek nesillere aktarmamaktır. Bu durum bizde neredeyse milli bir özellik haline gelmiştir! Her ne kadar koşullar bizi buna zorlamışsa da, koşulların esiri olmaktan tereddüt etmemişizdir. Kürt aydınlarının en önemli eksikliklerinden biri; geçmişi araştırıp miras haline getirmemek, günümüzü yarının yazılı mirası haline getirmek için çaba harcamamaktır.

Miras yalnız olumlu olan bir değer değildir. Olumsuz olan bazı şeyler de miras olabilir. Zira olumsuz

olandan olumluyu kendimiz çıkarmalıyız. Bir halk tarihinde boyun eğdiyse, mutlaka direnme de vardır. Bir halkın tarihinde ihanet olmuşsa, mutlaka ona karşı direnmiştir de. Çünkü bunlardan hiçbiri tek başına olmaz. İhanetten ve ezilmekten söz ediliyorsa bir yerde, sen mutlaka diğerini de araştırmalısın. Arayıp öğrenmezsen; **"mirasımız yoktur"**vahametine kapılırsın. Var olana **"yoktur"** dersen, yalnız geçmiş hakkında değil, gelecek hakkında da yanıldığını göreceksin. Bunun için hem bugünü, hem yarını öğrenmeliyiz. Yaşadığımız ezilmişlikler satırlara sığmalı ki gelecek nesiller bundan faydalansın ve geçmişini tanımlayabilsin.

Biz savaş tutsakları, Kürtlerin milli özelliği haline gelmiş yazılı miras bırakmama geleneğini çiğneyece ğiz ve yaşadıklarımızı geleceğe miras olarak bırakmak için, Kürdistan bağımsızlık mücadelesine meşale olması azmiyle, dünya halklarının gözlerini ve kulaklarını ülkemize ve sorunlarımıza çevirmeleri istenciyle, yarınımıza giden yolun dikensiz olması hayaliyle yazacağız.

Diyarbakır zindanlarında 8 yıllık mücadelemiz oldu. Bu zaman sürecinde zengin deneyim ve acı tecrübeler edindik, çok karmaşık olaylar yaşadık. Direnirken aynı zamanda eksikliklerimizi, yetersizliklerimizi, zaaflarımızı ve güçlü yönlerimizin farkına vardık. Ayrıca düşmanımızın durumunu, politikasını, zaaflarını, taktiklerini, güçlü ve zayıf taraflarını kavradık. Kendi durumumuzu ve düşmanın durumunu, ülkemiz ve dünya halklarına anlatmamız, bu aşamadan sonra kaçınılmaz bir hal aldı. Özellikle, deneyim ve tecrübelerimiz, zulme, baskıya, sömürgeciliğe, faşizm ve sömürüye karşı mücadele vererek, paryalığa düşen insanlara yol gösterici olacaktır. Bundan sonra Kürdistan'daki zindanlarda kalacak olan tutukluların, deneyim ve tecrübelerimizi kavramaları, onları kendileri için, gelecek için, zindanların karanlığında meşale gibi kullanmaları gerekir. Diyarbakır zindanının tarihini iyice kavrayıp özümsemek, gelecek için dersler çıkarmak, mücadele içinde olanların inançlarını, azimlerini, bilinçlerini ve kararlılıklarını arttıracaktır. Tek başlarına karanlık hücrelerde işkenceye maruz kalanlar, Mazlum Doğan'ın cesaretiyle arkadaş olacaklardır. Çaresiz düştüklerinde, M. Hayri Durmuş'un moral aşılaman, güven, cesaret veren konuşmalarını duyacaklardır. Ölüm orucuna yattıklarında özgürlük ve bağımsızlık için yaşamını feda eden Kamal PİR'i yanlarında bulacaklardır. İşkence ve baskının altında **"çözümün bittiği"** yerde çare arayanlar; kahraman **"dörtlerin"**⁷ kendilerine yol gösterdiklerini göreceklendir.

Rıfat Amaca

2009 Yılında Almanya'nın Hamburg kentinde ikamet ediyor; arkadaşlarımla messenger üzerinden yazışıyordum. Tanımadığım birisi bana: **"Merhaba Selim Amca"** diye yazdı. Kim olduğunu sordum: **"Ben İsveç'in başkenti Stockholm'da oturuyorum, Rıfat Çetiner'in oğluyum."** cevabını verdi. Klavye üzerindeki parmaklarım titredi, baban nasıl, durumu iyi midir diye yazdım. **"Selim Amca babam öldürüldü, haberin yok mu?"** satırları görüldü ekranda. Yüreğimden vurulmuş gibi oldum, nefesim daraldı. **"Ne zaman, niçin, kimler tarafından öldürüldü"** diye yazdım. **"1994 Yılında babam senin de bildiğin Karacadağs eteklerindeki köyümüzde kalıyordu. Sen yakalandıktan sonra babam hep illegal olarak yaşadı, mücadeleden hiç kopmadı, öldürülmeden üç gün önce evimize bir dilenci gidiyor, babam onu misafir ediyor, havalar sıcak olduğu için gece damda yatıyorlar. Dilenci gittikten üç gün sonra babam saat onbire kadar damdaki yatağından kalkmayınca, annem üstündeki yorganı çekiyor, başının kanlı olduğunu görüyor, kafasının üzerinden çok yakından susturucu bir silah sıkılmış, mermi çenesini parçalayıp çıkmıştı"** satırları okuduğumda geçmiş, bir film şeridi gibi gözlerimin önünde canlandı.

Selim ile Rıfat 1979 yazında Diyarbakır'da bir parkta tanışmışlardı. Daha doğrusu Yaşar Organ adında Diyarbakır PKK'sinin bölge sekreteri onları tanıştırmıştı. Selim, Bingöl'den yeni gelmişti. Rıfat Diyarbakır'ı iyi tanırdı. İnce boylu, kartal burunlu, okumamış ama zeki bir adamdı. Siverek'te doğup büyümüşü, soyadı Çetiner'di. Yoksul bir adamdı fakat mertti. Genellikle Selim ile birlikte dolaşırdı, hatta geceleri geç saatlere kadar onun kaldığı bekar evinde oturur, sohbet ederdi. Severdi Selim'in

⁷ Dörtler: 18 Mayıs 1982 Yılında Diyarbakır Cezaevindeki işkenceleri protesto etmek için üzerlerine petrol döken Ferhat Kurtay; Necmi Öner, Mahmut Zengin ve Eşref Anyık'ın bu eylemine "dörtlerin eylemi" adı verilmiştir.

konuşmalarını, onun gibi olmak isterdi. Hoca diye hitap ederdi Selim'e.

Bir gün ikisi Diyarbakır'ın Ofis semtinde dolaşırken, Rıfat: **“Hoca, gel bizim eve bir gidelim”** deyince Selim onu kıramadı. Birlikte bağlar semtine doğru yürüyerek gittiler, kör hattı geçtiler, yol üzerindeki bir apartmanın kapısından basamakları çıkarak üçüncü kata vardılar. Evden içeri girmeden önce, Selim, Rıfat'ın özel yaşamıyla ilgili tek bir soru sormamıştı. Merak etmediğinden dolayı değildi elbette, gizli bir örgütün kuralları gereği böyle yapmak ve davranmak zorundaydı.

Rıfat'ın kapı zilini çalmasıyla, bir bayan kapıyı açtı. Köylü kadınları gibi giyinmişti, başında bir yazma, üzerinde çiçekli basmadan uzun bir entari, ayaklarında yeşil renkli naylon terlikler vardı. Rıfat önde Selim arakada, evin salonunda ilerlediler. Bomboş bir salondu, ne yerde serili bir halı, ne koltuk, ne duvarda asılı bir resim vardı. Salonun bir köşesinde, tahtadan üç adet kürsü duruyordu. Rıfat birini alıp Selim'e uzattı, diğerini kendisi için aldı. Selim biraz şaşkındı, Rıfat'ın buraya yeni taşındığını sandı, o esnada salona bakan bir odanın kapısı açıldı. Beş veya altı yaşında bir çocuk sürünerek içeri girdi, ardından ondan küçük iki çocuk daha sürünerek geliyorlardı. Çocukların bu haline bakıp hayrete kapılan Selim, Rıfat'a döndü: **“Nedir bu çocukların hali Rıfat?”** dedi. Hafifçe gülümseyen Rıfat: **“Hoca, görmüyormusun, üçü de aslanlar gibi maşallah, iyidir durumları ama yürüyemiyorlar”** dedi. Oturduğu yerden ayağa kalkan Selim, en büyük çocuğun yanına gitti, eğilip el ve ayak bileklerine baktı, çarpuk çarpuk olduğunu görünce, Rıfat'ın duyacağı bir ses tonuyla, **“raşitizm”** dedi. Rıfat'a döndü: **“Bu çocukları doktora götürdün mü?”** dedi. Rıfat: **“Ne doktoru? Birkaç yıl sonra geçer hoca, otur, yorma kafanı”** diye cevap verdi. Selim, Rıfat'ın bu umursamazlığına kızdı, diliyle takma dişlerini itti. (O, kızdığı zaman hep böyle yapardı) Biraz düşündükten sonra: **“Olmaz Rıfat, olmaz! Bu çocuklara yazıktır, altı yaşına ayak basmış henüz yerde sürünüyor, sen kendi çocuklarına bakmazsan, böyle sorumsuz davranırsan, başkalarının çocuklarını nasıl kurtarırısın? Şimdiden tezi yok, hemen kalk çocukları götüreceğiz”** diye çıkıştı.

Selim'in söylediklerini önemsemiyormuş gibi davranan Rıfat, işi şakaya almak için: **“Ya hoca bizim Siverek'te de böyle bir çocuk vardı, Kuran, mishaf 17 yaşına kadar böyle sürünerek yaşadı, ama kalktıktan iki hafta sonra Siverek'in kabadayısı oldu. Gel otur, bak çay hazırlanıyor, bir çay içeriz”** deyince, Selim neredeyse çıldıracaktı: **“Kalk! Hanıma söyle, oda gelsin hemen bu çocukları hastaneye götüreceğiz”** deyince, Rıfat, Selim'in ciddiyetini anladı, ayağa kalktı, Selim'e yanaştı, suratı kıpkırmızı kesilmişti. **“Hoca param yok, ma ben bilmiyor muyum doktora götüreyim?”** dedi. Selim: **“Rıfat, böyle bir durum için paranın sözü olmaz hazırlayın çocukları”** deyince, Rıfat diğer odadan eşini çağırdı. Selim, Diyarbakır Tıp Fakültesindeki doktor arkadaşını düşündü, direkt ona gideceklerdi. Bir müddet sonra en büyük çocuğu Rıfat, ortancasını Selim, en küçüğünü Rıfat'ın eşi kucağına alıp, evden çıkmışlardı. Ofis semtine kadar yaya yürüdüler. Burada bir taksi çevirerek Tıp fakültesine gittiler. Çocukların şansı vardı ki; doktor oradaydı, Selim'i görünce, sevinen doktor onları bir odaya aldı, biraz beklemelerini istedi. İş bitince, Selim doktorla yalnız başına görüşerek durumu izah etti. Doktor: **“Proplem yok, ben hemen durumu hal ederim, sen hiç merak etme!”** diyerek çocukları muayene etmeye başladı. Yaklaşık bir saat kadar sonra bol miktarda D vitamini ve kalsiyum ilaçlarıyla eve döndüler. Çocuklar, her gün üç kez ilaç alacak, bol bol yoğurt ve sütle beslenecek, güneşin önüne bırakılacaktı. Ofis semtindeki bir dükkandan, süt ve yoğurt alındı. Rıfat ve eşi çok sevinçliyidiler. Eve gidince hemen balkona bataniye serildi, çocuklara ilaçlar içirildi ve soyundurularak balkona bırakıldılar.

27 Nisan 1980 Günü diyarbakır şehrinde polis geniş çaplı operasyonlar yapıyordu. PKK örgütü kentte polise karşı eylemler yapmış, üç polisi öldürmüştü. Bir mayıs yaklaştığından PKK basın sorumlusu Selim Çürükkaya, Rıfat'ı çağırarak şehirden uzak bir köy bulmasını söylemiş, Rıfat hiç düşünmeden **“Hoca, Karacadağ eteklerindeki bizim köy nasıl?”** demişti. Selim bu köyün çalışmaları için uygun olduğu sonucuna varınca, köye bir adet daktilo ve teksir makinesi yerleştirilmiş, bir gün sonra on parmak daktilo yazabilen örgüt sempatzanı Mehmet Çavaş'la birlikle köye gitmişlerdi. Rıfat bütün işlerini organize edince, Diyarbakır'a o gece dönmüş, Selim ise köylü kılığına girmiş, köy odasında 1 Mayıs bildirisini kaleme almaya başlamıştı. Bir gün sonra hazırladığı bildiriye daktiloya çekip basması için Mehmet Çavaş'a teslim etmiş, köylülerle birlikte ava çıkmıştı. Akşam üzeri köye dönünce bildirilerin basılmadığını anlamış ve Çavaş ona, teksir makinasının bozulduğunu söylemişti. Bu duruma çok üzülen Selim makinayı bir türlü çalıştıramamıştı. Yeni evlenen ve eşinden ilk kez uzaklaşan Mehmet Çavaş'ın eve dönmek için makinayı kasten bozduğundan kuşkulanmış ama Çavaş'a sezdirmemişti. Tesadüf o

akşam Rıfat, Siverikli birisinin arabasıyla köye gelmişti. Rıfat ile gelen adam bir sorundan dolayı Siverek'ten Diyarbakır'a gelmiş, PKK'nın Siverek örgütü kendisinden elli bin lira istemiş, gerekçe olarak da: **“Sen toprak ağası Mehmet Celal Bucak'ın kirvesisin”** demişti. Adam: **“Biz yıllar önce Bucağa kirve olmuşuz, bu suç değildir PKK bana haksızlık yapıyor”** diye cevap vermişti. Rıfat da adamı alarak Selim'in yanına getirmişti. Selim adamı dinleyince kendisine hak vermiş, Siverek örgütüne bir pusula yazacağına dair söz vermişti.

Teksir makinası çalışmıyordu, dolayısıyla bildiri basılmayacaktı, PKK'nın Siverek komitesine haber yollanması için, Selim'in Diyarbakır'a dönmesi gerekiyordu. Mehmet Çavaş'a: **“ Hazırlan gidiyoruz”** dedi. Rıfat'a: **“Bana bir şalvar, bir köylü ceketi bir yelek ve lastik bir ayakkabı temin et”** deyince, Rıfat bir kaç dakika içinde Selim'i bir köylü gibi giydirdi. Diyarbakır'a doğru Siverekli adamın aracıyla yola çıktılar. Şehre ulaştıklarında Selim ile Mehmet Çavaş arabadan indi, Selim Rıfat'a **“Tamam yarın ben seni bulurum”** diyerek ayrıldılar.

Mehmet Çavaş eve ulaştığı için çok sevinçliydi. Selim onunla karşılıklı çay içerken eşine: **“Sizin evi, örgütten kaç kişi biliyor?”** dedi. Kadın altı kişi deyince, Selim çayından son yudumu aldı, **“kalkayım, bu ortamda altı kişinin bildiği bir evde kalmak tehlikelidir”** der demez, paniğe kapılan Mehmet Çavaş: **“Tehlike varsa bizi de birlikte götür”** dedi ve hemen ayağa kalktı. Selim iki arada bir derede kaldı. Böylesi durumlarda örgütten kimsenin bilmediği evleri vardı, gider oralarda kalırdı. Ama Mehmet Çavaş ve eşini oralara götüremezdi. Kalkıp gitse, gece bir operasyon olması durumunda evin sahibi, operasyonun olacağını biliyordu, bizi bıraktı gitti diyecekti. Kalsa her şey hayatı dahil gidecekti. Bu gece Karacadağ'dan dönme kararı vermesi bir hataydı, ikinci hatayı bu evde kalarak işliyordu. İçinde bir kuşku vardı, kendisinin kaleme aldığı altında PKK merkez komitesi ibaresinin bulunduğu bildiriye katlayarak televizyonun altına koydu ve uyumak istediğini ev sahiplerine söyledi.

Gece saatin üçüydü. Balyozla kaldığı evin demir kapısı kırılıyordu. Uyandığı gibi televizyonun altına saklamış olduğu bildiriye alıp yırtmak istedi. Tam televizyonu kaldırdığı sırada, odanın kapısı bir tekme ile açıldı, elleri silahlı polisler içeri girdi. **“Eller havaya”** diye bağırarak polisler karşısında Selim iki elini kaldırdı. Bir polis, televizyonun altındaki bildiriye alırken, iki polis Selim'in üzerinde silah olup olmadığını kontrol etti. Operasyonu yöneten polis Selim'e:

- Adın ne?
- Cuma
- Nerelisin?
- Çermik
- Burada ne arıyorsun?
- Diyarbakır belediyesinde çöpçü olarak çalışıyorum
- Çıkar kimliğini!

Selim cebindeki kimliği çıkardı, polis şefine verdi. Kimliği ışığın altında dikkatle inceleyince, elindeki silahın dipçığı ile Selim'in göğsüne var gücüyle vurunca, Selim sırtüstü yere düştü, diğer polisler üzerine çullanan adeta linç ettiler. Yerde tekmelenen Selim: **“Benim herhangi bir suçum yok, belediyede çöpçüyüm.”** diyordu. Polis şefi: **“Getirin bakayım gözlüklüyü...”** deyince, dışarı çıkan bir polisle birlikte PKK Diyarbakır sekreteri Hıdır Akbalık içeri girdi, yerde tekmelenen Selim'e bakarak: **“Evet selim Çürükkaya budur.”** dedi.

Askeri Mahkemeden Cezaevine

24 Mayıs 1980 günü akşamüzeri, Diyarbakır askeri mahkemesince örgüt üyesi olmak ve bazı eylemlere katılmaktan tutuklanan sekiz sanık mahkeme binasının önünde, silahlı askerlerin çemberinde, askeri bir araca bindirildiler. Tutuklananların saçları sakalı uzamış, gözleri çukura kaçmış, elleri sıkıca kelepçelenmiş, giysileri kir içindeydi. 24 Gün boyunca kendilerine yapılan işkencenin etkileri hareketlerine, bakışlarına, oturuşlarına, davranışlarına sinmişti.

Tutuklulardan Hıdır Akbalık bindiği arabanın arka kanapesinde oturmuş, boynunu önüne eğmiş, derin derin düşünüyordu. Geçmişin ve geleceğin hesabını yaptığı yüzünün her zerresinden anlaşıyordu. Arkadaşı Hamit Baldemir ile Diyarbakır'ın Ofis semtinde dolaşırken, sivil polislerce gözaltına alınmış,

bir müddet sonra çarpmıha gerilmiş, elektrik verilmişti. Hıdır elektrikle konuşan tüm cihazlar gibi konuşmuş, kendisinin PKK Örgütünün Diyarbakır yerel sekreteri, Hamit Baldemir' in ise; bölge sekreteri olduğunu söylemişti. Hıdır yerel sekreter olduğunu kabullendikten sonra, kendisine işkence yapılmaması karşılığında tüm bilgisini polise vermeyi kabul etmişti ve Hıdır'ın bilgileri doğrultusunda Diyarbakır' da operasyonlar başladı. Adı verilenlerin listesi çok kabarık olduğundan polis tutuklanacak kişileri iki bölüme ayırdı: Önce Profesyonel devrimcilik yapanlar yakalanıp tutaklanacak; ardından da taraftarlar gözaltına alınacaktı. İlk operasyonlarda, daha önce Diyarbakır il sekreterliği yapmış Akif Yılmaz, Diyarbakır işçi komitesi üyeleri Hişyar Ekincioğlu, Adnan Yılmaz ve eylemci Ali Yener, Diyarbakır basın sorumlusu Selim Çürükkaya ile basın sorumlusunun yanında daktilo ve teksir işlerinde çalışan Mehmet Çavaş yakalandılar. Bir aylık süre içinde yapılan işkencelerden sonra operasyonun birinci aşaması tamamlandı. İkinci aşaması başlatılırken mahkemeye çıkarılanlar tutuklanıp cezaevine gönderiliyorlardı. Dokuz tutuklunun bindiği dolmuşa silahlı askerler de bindirildi, kapıları sıkıca kapandı.

Araç hareket edince Hıdır daldığı derin düşüncelerden sıyrılarak sağına soluna baktı. Arkadaşlarından hiç biri yüzüne bakmayınca, gözlerini hemen pencereye çevirdi. Çam ağaçları hızlı hızlı gözlerinin önünden akıyordu. Ağaçları, arkadaşlarını, toprağı artık başka görüyordu. Sanki girdiği işkence fabrikasında, yılanın derisini bıraktığı gibi, kişiliğini bırakıp çıkmıştı. Selim Çürükkaya dolmuşun başka bir penceresinden askeri binaları, talim yapan askerleri izliyordu. Araç askeri bir alanda, iki yanında çam ağaçlarının tek sıraya dizildiği bir yoldan cezaevine doğru hızla ilerliyordu. Selim'de geçmiş ve gelecek hakkında düşünüyor, geçmişi sorguluyor, geleceğin parıltılarını geçmişin içinde arıyordu. Hata ve yetmezliklerin açtığı yaralara düşünde merhem sürüyor, geleceğin zorlu girdaplarından başarıyla çıkmak için kişiliğini örse koymuş, zayıf yönlerini KAWA'nın balyozuyla dövüyordu. Araba aniden fren yapınca, Selim pencereden dışarı baktı. Karşı tarafta tel örgülerle çevrili, nöbetçi kulübelerinin dikili olduğu bir alanın ortasında tek katlı bir cezaevi binası duruyordu. Selim burayı çok iyi biliyordu. Altı ay önce tutuklanan eşi de bu duvarların arasındaydı. Eşinin tutuklandığı geceyi hatırladı. O gece arkadaşı Rıfat Çetiner'le Diyarbakır Bağlar semtindeki bir evde kalıyordu. Gecenin geç saatlerine kadar Amilkar Cabral'ın "**Gine'de Devrim**" adlı kitabını birlikte okumuşlardı. Sabaha yakın saatlerde uyumuşlardı. Selim o gece kötü bir rüya görmüştü. Rüyalara inanmıyordu ama rüyanın gerçek olduğunu, PKK Merkez komite üyesi M. Hayri Durmuş bir gün sonra kendisiyle konuştuğunda "Aysel yakalanmış" dediğinde anlamıştı.

Eşi tutuklanıp bir nolu cezaevine konulduktan sonra, Selim görüş günlerinde cezaevine yakın Sosyal Sigortalar Hastanesi'ne geliyor, görüşmeye gidip geri dönen tanıdığı kişilerden tutukluların durumunu öğreniyordu. Selim, cezaevine çok yakın olan Sosyal Sigortalar Hastanesinde belli bir çevreyle ilişki kurduğu için hastanenin her tarafına girip çıkabiliyordu. Bazen hastanenin üst katına çıkıp cezaevini gözlüyor, binanın tel örgülerden uzaklığını göz tahminiyle ölçüyor, kafasında kaçış planları kuruyordu. Belki de bir gün kendisinin de yakalanıp o binaya konulacağını düşünüyordu. Ama düş gerçek olmuştu. Selim sekiz arkadaşıyla tutuklanmış, bileklerine kelepçe vurulmuş, cezaevinin önünde askeri bir araçta bekletiliyordu. Birazdan arabanın kapıları açılacak, elleri tetikteki askerler, silahlarını onlara çevirecek, cezaevinin demir kapıları açılacak, dokuzunu da dev gibi yutacaktı. Dört-beş dakika sonra arabadan indirildiler. Demir kapılar insanın belleğinde iz bırakacak bir sesle açılıp kapandı. Tutuklananlar küçük bir salona alındılar. Burada tutukluların kaldığı bölüme açılan bir kapı Selim'in gözüne ilişti. Diğer arkadaşları bazı işlemlerin yapılması için bekletilirken, Selim tutuklu olan arkadaşlarını görebilmek için görüş kabinelerinin olduğu yere gitti. Tel örgülerden içeri bakınca, bir kaç tutukluyla yüzyüze geldi. Kısa boylu, pala bıyıklı olan biri onu tanıdı, ismiyle hitap ederek; "**Hoş geldiniz**" dedi. Selim, "**Hoş bulduk**" derken, kendisini tanıyan tutuklu arkadaşının adını hafızasında arıyordu. Bulamadı. Sonra, bu arkadaşını nereden tanıyorum diye düşündü. Bir daha düşündü, "**Tamam, Bingöl'de bir gece evimizde kalan öğretmen arkadaşım**" dedi. Öğretmen arkadaşıyla karşılıklı konuşurken M. Hayri Durmuş tel örgülerden göründü. Her zamanki gibi gülüyordu, tatlı bir sesle: "**Sen de mi geldin Selim?**" dedi. Selim de gülümseyerek karşılık verdi.

İşlemler bittikten sonra onları koğuşlara götüren kapılar açıldı. Sırayla tek tek içeri alındılar. Koğuş sorumlusu yeni tutuklananları çocuk koğuşu denilen bölümün salonuna götürdü. Bu salonda çok sayıda insan yeni gelenleri karşıladı, el sıkışıp öpüştüler. Hayri Durmuş, Mazlum Doğan, Rıza Altun, Mustafa Karasu ve başka tanınmış bir çok arkadaşları oradaydı. Tanışma ve karşılama faslı bitince, koğuş

sorumlusu yeni tutuklananlara; **"Sırayla banyoya girin, sizin için su ısıttık, üzerinizdeki elbiseler bitlidir, onları çıkarın, naylon torbalara koyacağız."** dedi. Gerçekten yeni tutuklananların vücudunda bitler cirit atıyor, kirden, elbiseleri deri gibi görünüyordu. Selim banyo bölümüne girince, duvardaki aynaya baktı. Saçı sakalı bir karış uzamış, birbirlerine dolanmış, gözleri çukura kaçmış, dudakları çatlamış, çöldeki susuz mecnun görünümündeydi.

Yeni tutuklananlar sırayla yıkandılar. Temiz giysilerini giyinip salona döndüler. Süt, reçel ve ekmek ten oluşan bir sofraya hazırlandı. Yemek yenildikten sonra, yeni tutuklananların dışındaki tutukluların çoğu yatakhanelerine çekildi. Salonda Mazlum, Rıza, bir de Hayri kaldı. Mazlum: **"Arkadaşlar, bir aya yakın polis sorgusunda kaldınız. Polis size ne gibi sorular sordu? Daha çok neleri öğrenmek istiyordu? Siz polise ne kadar bilgi verdiniz? Herkes kendisinin, ayrıca arkadaşlarının durumunu objektif olarak yazıya döksün, ifadelerinizi Partiye yollayacağız."** dedi.

Mazlum'un bu kısa açıklamasının ardından yeni gelenler, bu kez Partiye ifade vermeye, gerçekleri söylemeye ve yazmaya başladılar. İfade yazmalar sabaha kadar sürdü. Sabah ifadeler okununca Hıdır Akbalık Partiden tecrit edildi, Hamit Baldemir'in ilişkileri askıya alındı.

Saat 09:00'da havalandırma kapıları açılınca, Selim havalandırmaya çıktı. Bayanlar koğuşu ile havalandırma arasında yalnız demir parmaklıklar vardı. Selim eşini çağırdı. Aysel Çürükçüye telaşla kapıyı açarak parmaklıklara doğru koştu. Karşısında saçı, sakalı birbirine karışmış, uykusuzluktan gözleri kan çanağına dönmüş, susuzluktan dudakları çatlamış Selim'i görünce, gözyaşlarını tutamadı. Aralarındaki demir parmaklıkları sıkıca tutan Selim'in parmaklarını sıkıca sıktı ama hiç bir şey diyemedi. Ne diyecekti ki? Cezaevine düşene hoş geldin denilemezdi ki... Diyecek kelime bulamadığından gözlerini Selim'in kızıl gözlerine dikti, öyle, kala kaldılar...

Bir Nolu Cezaevinde Yaşam

Bir nolu cezaevi denilen yer, Diyarbakır Sigorta Hastanesinin ilerisinde, 7. Kolordu Komutanlığına ait bir sahada inşa edilmiş, tek katlı, beş koğuşlu, iki havalandırma, sekiz hücreli bir binaydı. Bu bina 12 Mart 1971 askeri darbesinden sonra cezaevi olarak kullanılmıştı. Çünkü hücreleriyle ilgili birçok öykü anlatılıyordu. Hücrelere konan insanlar çoktan çekip gitmiş, öykülerini hücrelerde bırakmışlardı. 1979 ilkbaharından başlamak üzere, Kürdistan bağımsızlık mücadelesine katılıp tutuklananlar, bir nolu askeri cezaevine konuluyorlardı. Getirilenlerin sayısı günden güne çoğalıyor, her hafta, bazen her gün mahkemelerden cezaevine askeri araçlar tutuklu taşıyordu.

Askeri araçlar cezaevi kapısında durunca, tutuklular arabadan yaka paça indiriliyorlardı. Kiminin elbiseleri yırtık, kimine askeri elbiseler giydirilmiş, kimisi topal, kimisinin ağzı gözü mosmordu. Birbirine yaslanan, topallayan tutuklular itelenerek davar sürüsü gibi asker gardiyanlara teslim ediliyorlardı. Askerler, cezaevi kapısının soğuk kilitlerini şakırdatarak açıyorlardı. Araçlardan indirilenler, içeri sokulunca demirden kapılar bir daha açılmayacak mışçasına üzerlerine kapanıyordu. Getirilenler, aydınlar, öğrenciler, köylüler, memurlar, çoban lar gibi ayrı ayrı kategorilere mensup insanlardı.

1980 başlarında bir nolu cezaevinin kapasitesi beşyüz kişiyi aşmıştı. Tutukluların çoğu PKK üyesi, sempatizanı ve taraftarıydı. Kürdistanlı başka partilerden de tutuklular vardı ama onların sayısı daha azdı. PKK ile dışarda sorunları olduğu için, onlar cezaevinin girişindeki sağ koğuşa yerleşmişlerdi. Tutuklu olan PKK üyesi ve taraftarlarıyla araları soğuk olduğundan, ayrı kalırlardı, zorunlu olmadıkça birbirleriyle ilişki kurmazlardı. Değişik Kürt partilerine mensup bu kişiler, genellikle PKK'lileri **"huzur bozucu, kıskırtıcı, maceracı"** olarak değer lendiriyorlardı. Kendilerini ise çok akıllı, politikayı daha iyi bilen, bilinçli sayıyorlardı.

PKK'nın tutuklu liderleri ise; bu kişiler için şöyle düşünüyorlardı: **"Kendilerini çok akıllı sanan bu kişiler, dışarda iken, cezaevine düşmemek için yasalar çerçevesinde hareket eder, sömürgeciliğe karşı mücadeleyi laf düzeyinde ele alır, içeri düştüklerinde, bu kez dışarı çıkmak için her yolun mübah olduğunu söylerler."**

PKK'nin başlattığı bağımsızlık mücadelesine katılıp yakalananlar, dört koğuşta kalıyorlardı. Bu

koşuylardan üçü erkeklerin, biri de kadınların kaldığı koşu. Dört yüzden fazla insanın bir arada yaşaması doğal olarak bir çok sorunu da beraberinde getiriyordu. Çobanlar, memurlar, aydınlar, işçiler, köylüler aynı koşu kalınca, aynı kaptan yemek yiyince, bunları ortak bir yaşantıya adapte etmenin zorlukları da kendini dayatıyordu. Meslek ve yaşantı farklılığının dışında bölge farklılığından, yani Batmanlı, Diyarbakırlı, Mardinli, Urfalı, Bozovalı, Suruçlu vs. olmaktan kaynaklanan çelişkiler sözkonusu duruma ekleniyordu. İnsanların ailevi ve diğer kişisel sorunları işin içine katılınca, dağ gibi sorunlarla karşı karşıya olduğunuzu anlıyordunuz. Günlerce gözaltı denilen yerde çoğu amansız işkencelerden geçiriliyor, deney, tecrübe, bilgi, cesaret eksikliğinden dolayı poliste iyi sınav veremiyor böylelikle cezaevine kırık bir cesaret, bunalmış bir kafa ile giriyorlardı. Dışarda eşinden, çocuklarından, akrabalarından, arkadaşların dan, mücadelelerinden, sevdiklerinden kopartılan bu insanlar, duvarlar arasına kapatılınca, dünyaları değişiyordu. Dünyaları değişmesine rağmen, kopup geldikleri dünyadaki gibi düşünür, davranır, hareket ederlerdi yeni dünyalarında. Ama yeni dünyanın katı gerçekleriyle yaşantıları arasındaki çelişkileri kavriyor ve bunun bunalımını yaşıyorlardı.

Cezaevinde ne yapmalıydılar? Nasıl yaşamalıydılar? Bu sorulara kesin ve net cevap vermek çok zordu. Daha önceki cezaevleri mirasından kendilerine olumlu bir yapı bırakılmamıştı. 1980 tarihine kadar Kürdistan cezaevlerinde toplu bir yaşantı örgütlenemediğinden, insanlar elele vererek sorunlarını çözemiyorlardı. Siyasi tutuklular 1979'larda cezaevindeki adli tutukluların yaşantıları hakkında bilgi sahibiydiler. Ama siyasi tutuklular cezaevlerinde adli tutuklular gibi yaşayamazlardı. Kürdistan'da eski isyan ve halk ayaklanmalarında binlerce insan tutsak edilmişti fakat bu insanların cezaevlerinde nasıl bir yaşam sürdürdükleri, tahmin ediliyorduydu da, kesin hatlarıyla bilinmiyordu.

12 Mart darbesiyle Kürdistan'da cezaevlerine alınan bazı politikacılar ve Kürt aydınları içerde olumlu bir sınav vermedikleri gibi, geleceğe, başkalarının yararlanabileceği olumlu bir miras bırakmamışlardı. 12 Mart 1971 darbesinin siyasi tutukluları "**Harfane**" denilen çok gevşek bir yardımlaşma örgütlenmesi oluşturmuşlardı. Bu "**Harfane**" örgütü de kendilerinin yarattıkları bir örgütlenme değil, bir çok cezaevinde adli tutukluların eskiden beri oluşturdukları bir örgütlenmeydi. Bu örgütlenme model alınarak, cezaevinin siyasi örgütünün temeli haline getirilemezdi. Böyle bir örgütlenmeyle binlerce insan bir araya getirilemez ve uzun süre cezaevinde mücadele sürdürülüp yaşanamazdı. O halde ne yapılmalıydı?

Bu soru cezaevlerine bakış açısına göre cevaplanabilirdi. Cezaevini "**uslu durma**" yeri olarak görenler bu soruya farklı, cezaevini mücadele sahası olarak görenler daha farklı cevap vereceklerdi. Siyasi tutuklu için cezaevi yan gelip yatma, günlerini sayma yeri değildi, olamaz, olmamalıdır da. Mücadeleci insan tutuklanınca, mücadele bitmez. Yeni şartlarda, yeni bir zeminde, daha değişik biçimde mücadeleye devam eder. Mücadelenin araçları ve yöntemleri içeride değişebilir ama mücadelenin kendisi, dışardan daha zorunlu olarak kendini dayatır. Her mücadeleye gerekli olduğu gibi, cezaevinde de mücadele için örgütlü bir güç gereklidir. Örgütsüz, bireysel mücadeleyle devletin uzun vadeli imha politikasını etkisizleştirmek mümkün değildir. M. Hayri Durmuş ve Mazlum Doğan bu durumun bilincinde oldukları için, devrimci bir örgüt yaratma çabası içine girdiler. Her örgüt olduğu gibi, cezaevi örgütü de eldeki insan malzemesiyle oluşturulacaktı. Bunun için cezaevindeki tüm tutukluların durumları değerlendirildi. Dışarıda, işkencede, cezaevindeki tavırları, yaşantıları, bilgi düzeyleri, becerileri, Partiye bağlılıkları temel alınarak çekirdek bir örgütlenme oluşturuldu.

Bu çekirdek yapıya tüm tutukluları örgütlenme görevi verildi. O tarihlerde olumluluk veya olumsuzluk, yani bir kişinin olumlu veya olumsuz olması kişinin poliste takındığı tavra göre belirleniyordu. Polise karşı temel ilke "**ser verip sır vermemek**"ti. Bu şiar ilke olarak kabul edilince, herkesin durumu bu ilkeye göre değerlendirildiğinden, bu ilkenin gereklerini yerine getirenlerin sayısı bir hayli azalıyordu. Deneyim ve tecrübelerin eksikliği, soruna slogan düzeyinde ve yazınsal olarak bakılması yüzünden, bazı insanlara karşı sert davranılıyor, tecrite kadar varan ağır yaptırımlar uygulanıyordu. Bir nolu cezaevinde tutukluları olumsuz yönde etkileyen sorunlardan biri buydu. Burada "**ser verip sır vermemek**"in yanlış bir belirleme olduğunu anlatmak istemiyoruz. Her önder için poliste geçerli bir ilkedir bu. Ama her önder için diyoruz, bu ilkeyi bir sempatizan, yurtsever kadro adayı için geçerli sayamayız.

Bu ilkeyi Kürdistan bağımsızlık mücadelesine katılan her düzeydeki insan için geçerli saydık mı gerçeğe sırtımızı çevirmiş oluruz. Poliste çözülen insanların sayısının çok olup olmaması yalnız insan iradesine bağlı değildir. İnsan iradesinin başka şeylere bağlı olduğu gibi; irade objektif şartlara bağlı olarak

güçlenir veya zayıflar. Poliste çözülüp çözülmemeye devrimci kararlılık, bilinç, engin fedakarlık, ülke, halk ve proletarya sevgisi, kitlelerin mücadeleye katılma düzeyi, birlikte yakalandığı kişilerin işkencedeki tavrı, yakalanma pozisyonu, ele geçen belgeler vs. etmenlere de bağlıdır.

Kişinin işkencedeki tavrı değerlendirilirken, tüm bunlar göz önünde bulundurulmadan, yalnız "**ser verip sır vermemek**" ölçü olarak alınırsa, ortaya çıkan sonuç geleceği olumsuz yönden etkiler.

"**Ser verip sır vermemek**" en doğru olanıdır. Bu tavrı gösterebilen insanların sayısı her zaman azdır. Devrimci bir cezaevi örgütü yalnız en kararlı insanlardan oluşursa, azınlığın örgütü olur. Azınlığın örgütü kitlelerle güçlü bağlar kuramazsa, düşmanın saldırıları karşısında varlığını sürdürülemez. Kemal Pir, bizde kararlı olanlardan biriydi. İşkencede polise ifade vermemiştir. Mahkemeye çıktığında soruşturma ifadesi yoktu. Kürdistan'da herkes Kemal Pir değildi ve olamazdı da. Bunun için insanlanmızın durumu değerlendirilirken, başka ölçüler bulmak, insanların durumunu ona göre değerlendirmek gerekiyordu. Deneyim ve tecrübelerimiz o günkü koşullarda yeni tahliller yapmamızı engelliyordu. Başka ülkelerin deneyim ve tecrübelerinden yararlanmak için bazı kitaplar okumuştuk. Romanlar hep kahraman kişileri anlatıyordu veya biz hep kahraman olan tipleri kendimize örnek aldığımızdan, diğer tipler üzerinde fazla durup yaşantılarından dersler çıkararak kendimiz için miras haline getiremiyorduk. Örneğin: "**O Bir Militandı**" adlı kitapta **Van Troi** ideal bir tipti. Roman onun olumlu, direnişçi yönünü ön plana çıkarmış, zayıflıklarına, zaafına hiç değinmemiştir. "**Direnme Savaşı**" adlı kitabın yazarı, kitapta kendisini anlatmış, poliste ve zindanda örnek bir tavır sergilemiş. O kitabı okuyan her devrimci, polise düşerse, kitabın kahramanını kendisine örnek alacağını düşünmüştür. Ama düşünmekle, düşünmenin gereklerini yerine getirmek farklı şeylerdir. Poliste işkencenin dozu arttıkça bu farklılık daha net olarak görünür.

Bir çok eksikliğe rağmen, bir nolu cezaevinde önce örgütün merkezi, ardından merkeze bağlı olarak üç kişilik bir birim oluşturuldu. Birimden biri mali işlerle, biri eğitim işleriyle, diğeri de kitle ilişkilerinden sorumlu kılındı. Ayrıca birime bağlı her koşuğa genel işlere bakacak bir sorumlu atandı. Koşuğlarda zula işleri, temizlik işleri, yiyecek işleri, çay işlerine bakacak sorumlular görevlendirildi. Cezaevinin Merkez örgütü, bazı önemli konuları görüşmek için zaman zaman belirlediği kadrolarla toplantılar yapıyordu. Örgütlenme bu şekilde yukarıdan aşağıya doğru oluştuktan sonra, sorunlar tespit edildi. Mevcut sorunlar da örgütün bakış açısıyla çözülmesi için uğraşıldı. Kitleyi eğitmek için seminer yazıları hazırlanıp tutuklulara okutularak kavratıldı. Tüm işler merkezi örgütün emir ve talimatıyla yapılmaya başlandı. Böylece Kürdistan'da ilk olarak cezaevinde merkezi bir cezaevi örgütü oluşturulmuş oldu. Bu örgütlenme kısa süre içinde tüm tutukluları kendi yapısı etrafında birleştirdi. Disiplinli bir güç yaratıldı. Örgütlenme yalnız bir nolu cezaeviyle sınırlı kalmadı. Bağımsızlık mücadelesine katılıp tutuklanan insanların bir kısmı istihkam ve iki nolu cezaevlerinde kalıyorlardı. Buralardaki tutuklular da örgütlenilerek, oluşturulan birimler merkezileştirildi. Zindanlarda PKK'nin temellerini teşkil eden bu örgütlenmeler, ilerde çok zorlu mücadelelerle yetkinleşecek, darbeler alacak, geçici yenilgiler tadacak, görkemli mücadeleleri yönetecek, büyük zaferler kazanacaktı.

Cezaevlerinde siyasi örgütlenmelerin yanında komün örgütlenmesinin önemi büyüktür. Biri diğeri olmadan var olamazdı. Cezaevlerinde komünsüz siyasi örgüt, dayanıklı bir örgüt değildir. Kürdistan Devrimcileri Cezaevlerinde komün yaşantısı oluştururken bazı avantajları vardı. Grup olarak ortaya çıktıklarından beri komün yaşantısını kendilerine ilke edinmişlerdi. Profesyonel olarak devrimci mücadeleye katılanlar olanaklarını birleştirerek veya olanaklar yaratarak komün evleri oluşturdular. Komün evleri; yaşantıyı, kadrolarda devrimci yaşamı ve anlayışı geliştirdi ve bireyci bencil anlayışları zayıflattı. Bu anlayışla yetişen insanlar, cezaevine düştiklerinde komün yaşamına daha çabuk ayak uydurdular. Fakat tüm bu avantajlara rağmen cezaevi şartlarında komün örgütünü oluşturup işletmek, siyasi örgüt oluşturmak kadar zordur. Her şeyde olduğu gibi, komün oluşturmak için de çaba, azim, mücadele gerekiyordu. Yine her şeyden önce, komünün gerekliliği kitleye kavratılmalıydı. Çünkü komün cezaevi mücadelesinin vazgeçilmez aracıydı. Komün; siyasal düşüncelerin yönlendirdiği, sosyal yaşamın bir parçası olan tüm maddi ve kültürel olanakların kolektif olarak algılanması ve ihtiyaçların olanaklar ölçüsünde kolektif karşılanmasıdır. 1979'un başlarında henüz PKK üyeleri yakalanmadan, bağımsızlık mücadelesine ilgi duyan bazı PKK taraftar ve sempatizanları yakalanıp istihkam Cezaevine konulmuşlardı. Bunlar yöreye göre kendi aralarında ortak yaşantı birlikleri oluşturmuşlardı. Hilvanlılar ayrı, Siirt bölgesi ayrı, Mardin bölgesinden tutuklu olanlar kendi aralarında ayrı, ortaklaşa bir yaşantı

kurmuşlardı. Böyle birlikler yerelciliği geliştiriyor, ayrı bölgelerden olan insanlar arasında çelişkileri körüklüyor, Parti birliğini zayıflatıyordu. Nitekim, yöresel ortak yaşamdan yana olanlar bile, birbirlerinden sigara ve yiyecek saklıyorlardı. Bazıları gizliden filtrelili sigara içerken, diğerleri filtresiz sigara içmek zorunda kalıyordu. Cezaevinde bireysel yaşam, bölgeci yaşam, aşiretçi yaşam sürdürülerek yurtsever ve ulusal kurtuluşçu düşünceler korunamazdı.

Düşüncede ulusalcı veya toplumcu olanlar, pratik yaşamda bölgeci veya bireyci olurlarsa, düşüncede de bireyci ve bölgeci olurlar. Birbirleriyle sigarasını, aşını, ekmeğini paylaşma yanlar, birbirlerinin acılarını paylaşamazlar. Ortak acıları çekemeyenler Kürdistan'daki hapisanelerde omuz omuza mücadele yürütemezler. Farklı olanak ve yaşantıya sahip olanlar olaylara farklı bakarlar. Bu farklılıklar da birliği zedeler.

PKK'nin önderleri bu durumun bilincinde olduklarından önce bir nolu cezaevinde komün oluşturdular, hemen sonra İstihkam cezaevindeki yerel ortak yaşantı birliklerini lağvettiler. Cezaevlerinde komünler oluşturulduktan sonra komün düşüncesinin kavranması için çok yönlü çalışmalar yapıldı. Komün örgütlenmesi tespit edilen ilkeler doğrultusunda oluşturuldu. Bu ilkelere göre: Cezaevine düşen her devrimci ve yurtsever komün üyesiydi. Komün Partili olan, poliste Partiye yaraşır tavır takınan, kitleyle sıcak ilişki kurabilen kişi veya kişiler tarafından yönetiliyordu. Komün örgütlenmesi siyasi örgütlenmenin denetimindeydi. Daha doğrusu siyasi örgütlenmeyi yönlendirenler, komünü de yönlendiriyorlardı. Cezaevine giren tüm ihtiyaç maddeleri ve paralar direkt komüne gidiyordu. Komün bu eşya ve paralarla olanaklar ölçüsünde üyelerin ihtiyaçlarını karşılıyordu. Ayrıca her komün üyesi günlük işler, temizlik, sportif faaliyetleri, kitap okuma, gece toplantılarına katılma ve diğer ortak faaliyetlere gücü ve kapasitesi oranında katılmak zorundaydı. Ortak yaşantı, ortak çalışmayı, ortak davranışı, ortak davranış da ortak düşünmeyi pekiştiriyordu.

Komün yaşantısı oluşturulmasaydı, Kürdistan'daki hapisanelerde uzun bir süre siyasi örgütlenmeyi ayakta tutmak, kitlenin birliğini ve bütünlüğünü sağlamak, uzun vadeli mücadeleler sürdürmek imkansızdı. Komün ilk oluştuğunda bir çok eksik ve aksak yönü vardı. Bazı insanlar bireysel çıkarları kolektif çıkara ve anlayışa tabii kılmıyordu. Bu durum çok değişik anlayışlara kaynaklık ediyordu. Önceleri komün yönetiminde de bazı yanlışlıklar oluyordu. Bu yanlışlıkları şöyle sıralayabiliriz:

1- Komünün merkezi yanının ağır basması, kitlenin veya komün üyelerinin eğilim, istek ve taleplerinin göz önünde bulundurulmaması, bir parti örgütü gibi algılanmasıdır. Parti içinde geçerli olan disiplinin aynısının komün üyeleri için geçerli kılınması, doğru bir anlayış değildi.

2- Çok sınırlı da olsa, bazı koşullarda bazı kişilere komün içinde ayrıcalık tanınması iyi olmayan bazı sonuçların ortaya çıkmasına neden oldu.

3- Komünün tüm üyelerine devrimci anlayışın yeterince verilememesi, bazı üyelerin ailelerinin özel çıkarlarını düşünerek, para ve diğer ihtiyaç maddelerini temin etmemeleri, bu alanda da sorunlar yaratıyordu.

Komün ilk oluştuğunda bu yanlışlık ve eksikliklerini görmek, çözüm yöntemleri bulmak hayli zordu. Herşey anlayış sorunu, eğilim sorunu, kolektif yaşamı, vazgeçilmez bir yaşam haline getirme sorunuydu. Komünde aşırı disiplin kitleyi sıkıyordu. Seyrek de olsa komün parasının bir miktarının davalarımıza bakan avukatlarımıza aktarılması, komün yöneticilerinin üyelerin istem ve görüşlerini dikkate almamaları, bazı koşullarda dar bir kesime ayrıcalıklar tanınması, doğru anlayışın yeterince özümsememesi sonucu, ihtiyaçların karşılanmaması, komünün sağlıklı işlemesini engelliyor, kitlenin ihtiyaçlarının karşılanmamasına neden oluyordu.

Komün içinde bazı arkadaşlara ayrıcalık tanınması, sözkonusu arkadaşların prestijini sarstı. Kitleden ayrıcalıklı yaşam sürdürmekle yöneticilik birbiriyle çelişir. Devrimci yönetici, kitlelerle birlikte kitlenin bir ferdi gibi yaşar. Zor koşullarda, daha doğru bir deyimle devrim koşullarında, hele hapisanelerde yöneticiler, kitlelerden kopuk ve ayrıcalıklı olarak yaşamamalıdır. Devrimci yönetici, her koşulda kitleye örnek olmak zorundadır. Yönetici fedakarlıklar yapmadan, kitleden fedakarlık bekleyemez. Her durumda önce kendisini değil, kitleyi düşünmek zorundadır. Bu konuda Büyük İskender ile ilgili bir

öykü aktarılsa, yöneticilerin nasıl davranmaları gerektiği vurgulanmış olur:

"Büyük İskender ve askerleri birlikte çölde yürürlerken susuzluktan bitkin düşerler. Çölün orta yerinde at ile su taşıyan bir yerli ile karşılaşır. İskender yerliye; "Suyu nereye götürüyorsun" diye sorar. Yerli, çocuklarının susuzluktan fenalaştığını, çok az suyunun olduğunu, krala bir tas su verebileceğini söyler ve hemen tasa su doldurup İskender'e uzatır. İskender, bir tastaki suya bir susuz askerlere bakar, su içmekten vazgeçer. İskender'in bu tavrı, askerlere cesaret verir, askerlerin İskender'e karşı olan inanç ve saygıları artar. Bu güçle çölü geçerek suya kavuşurlar."

Konuşmalarda devrimciler herkese örnek olurlar denir. Zor şartlarda yurtsever, sempatan ve taraftarlardan daha fedakar davranılmazsa, onlara nasıl örnek olunabilir? Yiyecek ve içeceklerinizin kıt olduğu bir ortamda, ne kadar fedakarlık yapılabilirse aramızdaki bağlar o kadar güçlenir. Acılarınızı kitlelerle paylaşarak, hatta acıların fazlasını alarak onlara örnek olabiliriz. Komün yaşantısı yalnız yemek içmek ihtiyaçlarının karşılanması olarak anlaşılmalıdır. Yukarıdan beri anlatıldığı gibi, komün yiyecekte, giyimde, çalışmada, düşünmede, tavırlarda, acılarını ve sevinçlerini paylaşmada ortak olmaktır. İşte bu ortak duygu, düşünce ve tavırlar bağımsızlık mücadelesini veren PKK'lilerle diğer Kürt örgütlerini birbirlerinden ayırıyordu.

Bir Nolu Cezaevinde diğer Kürt partilerinin mensupları 28. koğuşta toplanmışlardı. Bunların yaşamları dışarıda bireysel olduğu gibi içerde de bireyseldi. Değişik grupları temsil eden bu kişiler aynı koğuşta kalmalarına rağmen paraları ayrı, giyimleri ayrı, yiyecekleri ayrıydı. Birliktelikleri adli tutukluların koğuştaki birliği gibiydi. Çoğunun maddi durumu iyi olduğundan genellikle iyi beslenirlerdi. Bu kişilerin PKK'lilere göre bu şekilde sorumsuz yaşamalarının cezaevi komününün işleyişine önemli zararları dokunuyordu. Örneğin komün üyeleri canının her çektiğini kantinden satın alamazlardı. Ancak komünün gücü ölçüsünde ihtiyaçlar karşılanırdı. Fakat diğer Kürt partilerine mensup kişiler, istediklerini kantinden satın alabiliyorlardı.

Komün üyeleri en fazla günde iki kez çay içebiliyorken, onlar her saat başı özel demliklerle çay içiyorlardı. Komün üyeleri ancak ayda bir Pepsi içerlerken, onların koğuşlarında meşrubat kasaları, tatlılar, eksport Samsunlar, şokellalar, kaymaklı bisküviler istiflenmişti. Komün üyeleri olanlar ile olmayanlar, sınıflı bir toplumla sınıfsız bir toplum gibiydi. Bireysel yaşayanlar, toplu yaşayanların yanında bu yaşantılarından utanç duymadıkları gibi, bundan gurur duyuyorlar; yaşantılarının reklamını yapıyorlar, komün üyelerini kendi yaşantılarına özendirmek için her yola başvuruyorlardı.

Özellikle işkencehanelerde zaaf göstermiş, cezaevinde bunalıma girmiş, kişilere demliklerle çay ısmarlayarak, tatlı servisleri yaparak, eksport Samsun sigarası ikram ederek, **"Buyrun keke, biz hep böyle eksport içeriz"** diyerek, bireyciliği kışkırtarak, komünü bozma çabalarına giriyorlardı. Bu yöntemlerini fırsat buldukça kullanıyorlardı. Fakat bağımsızlık mücadelesine katılan insanların çoğu ortak yaşantıda gönüllü olarak karar kılmıştı. Onlar ise, kollektif yaşamın karşısına, bireysel bencil bir yaşamı alternatif olarak koymuşlardı. Cezaevinde siyasi mücadele etmenin karşısına da **"Uslu dur, mideni doyur, dışarı çıkmanın yolunu ara"** anlayışını çıkarmışlardı.

Bir nolu cezavinde ortak bir yaşantı kurmak için, PKK tarafından diğer gruplara da öneri götürüldü. Fakat düşünce aynılıklarını ve örgütlerin dışardaki çatışma ve anlaşmazlıklarını bahane ederek ortak yaşama yanaşmadılar. Aynı grubun mensupları kendi aralarında komün yaşantısını oluşturmadıkları gibi, komünün ne olduğunu da bilmiyorlardı. Üstelik komüne girenleri saf ve cahil olarak değerlendiriyorlar, komün için: **"Bir kaç kişi diğerlerini sömürüyor"** belirlemesi yapıyorlardı. Cezaevi yetkilileri de tıpkı bunlar gibi düşünüyorlardı. Ne yazık ki bu kişiler, en az cezaevi yetkilileri kadar komüne alerji duyuyorlardı. Komün, birlik ruhu yaratıyordu. Birlik ruhu kitleyi mücadeleye kanalize ediyordu. Mücadele hem cezaevi yetkililerini rahatsız ediyordu, hem de bireysel yaşamda diretenlerin huzurunu bozuyordu. Onlar fedakarlık yapmak istemediklerinden, ortak yaşantı disiplinine ayak uydurmayı göze alamadıklarından ortak yaşantıya katılmadılar. Onlar parası olan birinin parası olmayan **"bir köylü"** ile yaşamayı kabul etmesini ahmaklık olarak değerlendiriyorlardı.

Bu kesimlerin komün yaşantısında yer alamayacakları anlaşılınca, onlarla idareye karşı çeşitli konularda

ortak tavır takınmak için bir platformun oluşturulması, gerekirse ortak hareket ilkelerinin tesbit edilmesi istendi. Bu öneriye de yanaşmadılar. Bunların arasında, Rızgari dergisinden Mümtaz Kotan, Ruşen Aslan; Özgürlük Yolu'ndan Nazif Kaleli Kürdistan Ulusal Kurtuluşçuları grubundan, Ala Rızgari ve bunların dışında Doğu Devrim Kültür Dernekleri'nin ileri gelenleri de vardı.

1979 tarihlerinde bu gruplar, Aydınlık gazetesinin başını çektiği, Kürdistan bağımsızlık mücadelesi karşısı propaganda yapma, Kürdistan devrimcileri ve PKK'yi "**Apocu bir çete**" olarak gösterme, silahlı mücadeleye çamur atma, mücadeleyi boğma yolunda aktif tavır aldılar. Aydınlık gazetesi karalama saldırılarını sürdürürken, Rızgari dergisinin sorumluları, Aydınlık gazetesinin açtığı kampanyaya "Bulanık bildirisi"yle katıldı. Rızgari grubu bu bildiriyle; "Apocular, Türk sömürgecilerinin sivil jandarmalarıdır" belirlemesini yaparak, Aydınlık gazetesiyle aynı dili kullandı. Onlar da PKK'yi "**apocu**" olarak kamuoyuna lanse etti. Daha sonra aynı iddialarını Rızgari dergisi 9. sayısında tekrarladılar. Rızgari grubundan sonra Aydınlık'ın kampanyasına Özgürlük Yolu, Bitlis basını "ÖZGÜRLÜK" adlı haftalık bir dergiyle katıldı.

Özgürlük dergisinin yazdığına göre: "**Abdullah Öcalan ve Kemal Pir ajandı.**" Aynı tarihlerde Ala Rızgari dergisi, Siverek olaylarını⁹ değerlendiren özel bir sayısında; "**Siverek olayları Apocular tarafından yaratılmış bilinçli bir provokasyondur**" belirlemesiyle, Aydınlık gazetesinin kampanyasına katıldı. Doğu Devrimci Kültür Dernekleri, Kürdistan Ulusal Kurtuluşçuları, TEKOŞİN gibi gruplar da PKK'nin ajan provokatör bir örgüt olduğu propagandasını yaparak, birçok bölgede polis ve jandarmanın desteğinde PKK'lileri katletmeye başladılar. PKK de kendimi savunuyorum mantığıyla bunlara karşı saldırılar yaptı. Kürdistan'da yaşanan bu durum olduğu gibi cezaevine de yansımıştı. Cezaevinde tüm diğer örgütler PKK'li tutuklulara karşı ortak hareket ediyorlardı.

Tüm bu etmenlerden dolayı o günkü koşullarda, cezaevinde çeşitli konularda güç ve eylem birliği yapılması mümkün değildi. PKK'li tutuklular, komün yaşamında kararlıydı, diğerleri ise bireysel yaşamda... PKK'li tutuklular, cezaevini mücadele alanı, düşüncelerinden taviz vermeden devrimci bir okul olarak algılıyordu, diğer gruplar, cezaevini "devlete suçsuzluğu kanıtlama ve istirahat yeri" olarak görüyorlardı. Bu durumda hiçbir konuda ortak hareket etmeleri mümkün değildi.

PKK'li tutuklular cezaevinde Kürdistan bağımsızlık mücadelesini açıkça savunuyordu, olaylara karşı siyasi tavır takınıyor ve devletin karşısında örgütlü hareket ediyordu. Diğer gruplar ise; her fırsatta devlet yetkililerine "masum olduklarını" kanıtlamaya çalışıyorlardı.

1979 tarihlerinde cezaevinde değişik biçimlerde tutuklulara baskılar uygulanıyordu. PKK baskılara karşı örgütlü mücadele yürütülmesini, cezaevi koşullarının düzeltilmesini, bunun için eylem konulmasını istiyordu. Diğer gruplar ise mücadeleden kaçmak için gece gündüz teori üretiyorlardı. Cezaevlerinde mücadele biçimleri azdı. Çözülmemiş sorunlar ise çoktu. O tarihlerde en büyük eylem bir kaç günlük açlık greviydi. Öyle ki beş günlük bir açlık grevinin başarıyla sürdürülmesi büyük bir olay, olağanüstü bir başarı olarak değerlendiriliyordu. Yine de beş günlük açlık grevi hem kamuoyunu reaksiyona geçiriyor hem de cezaevi yönetimi üzerinde etki yapıyordu. 1980 tarihinde PKK cezaevinde beş günlük açlık grevine girme kararı alınca, diğer gruplardan kişiler eyleme katılmak zorunda kaldılar. Ama üçüncü günde eylemi bıraktılar. Eyleme başlamadan önce cezaevi müdürlüğüne sunulmak üzere bir dilekçe kaleme almış, şu talepleri ileri sürmüştüler:

- 1-Tutukluların cezaevinden alınıp polis karakollarında işkenceye götürülmemesi.
- 2- Cezaevindeki yer darlığına çözüm getirilmesi.
- 3- Tutukluların beslenme sorunlarının çözümü için gerekli kolaylıkların sağlanması.
- 4- Koğuş kapılarının sürekli açık bırakılması.
- 5-Havalandırmanın gün boyu yapılması.
- 6-Görüşmecilerin getirebileceği her türlü yiyeceğin cezaevine alınması.
- 7- Kitap, dergi vb. kültürel ihtiyaçların karşılanmasını engelleyen keyfi kısıtlamaların kaldırılması.

⁹ Siverek olayları: 14 Temmuz 1979 Günü PKK militanları Siverek kasabasının en büyük toprak ağası ve Türk meclisinde milletvekili Mehmet Celal Bucak'ın kaldığı eve silahlı baskın düzenleyerek onu öldürmek istedi, Bucak ölümden kurtulunca, PKK nin kurulduğuna dair bir açıklama olay yerine bırakıldı. Bu olaydan sonra bucak yanlısı çetelerle PKK arasında kanlı çatışmalar oldu.

Her üç cezaevinde hiç fire vermeden beş günlük açlık grevinin başarıyla sürdürülmesi, tutuklular için büyük bir moral kaynağı oldu. Cezaevi yönetimi kitlenin kararlılığı karşısında paniğe kapıldı, fenalaşan bir çok tutukluyu hastaneye kaldırmak zorunda kaldı. O güne kadar ne tutukluların, ne de cezaevi yöneticilerinin açlık grevleri hakkında bilgileri yoktu. Çoğu tutuklu, yemek yemeden en fazla yirmi gün yaşanabileceğini düşünürdü. Köylü olanlar ise, ölümün daha erken olacağını söylüyorlardı. Bu inançta olan tutuklular eylemin dördüncü beşinci gününde ayakta duramaz hale geldiklerinden hastahaneye kaldırıldı.

Cezaevi yönetimi bu eylemden dolayı bizimle pazarlığa oturmada, ama eylemin içeride ve dışarıda yarattığı etkilerden dolayı bazı sorunlara çözüm getirdi. Bazı sorunların çözülmesiyle birlikte hem ziyaretçilerle ilişkiler daha da sıklaştı, hem de kitle mücadelesiyle, çözülmemiş sorunların çözülebileceğini pratikte kavradı. Bu eylem tüm tutukluların katıldığı cezaevi mücadelesinin ilk mayası oldu. Bu eylemden gelecek için bazı dersler çıkarıldı. Her şeyden önce beş günlük açlık grevinin insan sağlığına hiçbir zararının olmadığı, psikolojik olarak ölümden korkanların üzerinde olumsuz bir etkisi olduğu anlaşıldı. Açlık grevi hakkında bilgisi olmayan tutuklular, beş günlük açlık grevi süresince kendi kendilerine şu soruları soruyorlardı: **"Ben ne zaman öleceğim? Gözlerim kör olabilir mi? Bağırsaklarım çürüyebilir mi? Ya felç olsam, nasıl yürüyeceğim?"** Ölüm orucu ve açlık grevi hakkındaki bilgisizlik, çoğu insan için beş günlük açlığı çekilmez bir işkence haline çevirdi.

Reşo Ağa, Cin Ali ve Bombalar

Kadınlar koğuşunun baktığı havalandırmada Reşo Ağa şalvarını giyinmiş, geniş kuşağını beline bağlamış, ceketini omuzlarına atmış, başında kasketi, elinde kehribar tesbihiyle bir aşağı bir yukarı gidip geliyor, kafasını iki yana sallayıp **"La havle"** çekiyor, uşağı Abdo diz çökmüş, korkulu gözlerle ağasına bakıyordu. Reşo Ağa frenine basılmış gibi birden bire uşağı, Abdo'nun yanında durdu: "Ula dümbük, sana o gomünisti öldür dedim" diye bağırınca, herkes kakhahayı bastı. Kadın tutuklular havalandırmayla koğuşu birbirinden ayıran parmaklıkların önünde, provası yapılan **"Reşo ağa"** tiyatro oyununu izliyorlardı. Erkek tutuklularla birlikte onlar da kakhayla güldüler. Fakat Reşo'nun uşağı Abdo, **"Vuracağım Ağa, o gomünisti vuracağım"** deyiverince, bütün dikkatler oyuna çekildi. Reşo Ağa Abdo'ya: **"Öldür oğlum, öldür, aha sana Kör Fate'yi alacağam"** deyince perde kapandı.

Reşo Ağa ile Abdo sahneden çekildikten sonra hemen bir kasaba kahvehanesinin dekoru yapıldı. Uzun boylu, gözlüklü bir köy öğretmeni üç köylü ile birlikte kahvehanede oturup konuşurken, Abdo kahvehaneye girdi, öğretmenin oturduğu masanın yanında durarak kuşkulu gözlerle öğretmeni izledi. Öğretmen de Abdo'dan kuşkulandığından onu yanına çağırdı ve Abdo'yu ikna etmek için propaganda yaptı.

Oyunun provası yapılırken Mazlum DOĞAN bu sahneye karşı çıkıyordu, **"Bu sahne gerçekleri yansıtmıyor. Çünkü, öğretmen oyunda aktif bir devrimci olarak gösteriliyor. Oysa gerçekten ülkemizde bir öğretmen hem öğretmenlik hem de böyle açıkça aktif devrimcilik yapamaz"** diyordu. Öğretmenin rolünü profesyonel devrimcilik yapan birinin üstlenip o tipi canlandırmasını istiyordu. Mazlum'un bu isteğini yerine getirebilmek için öğretmenin rolünü bir bütün olarak oyundan çıkarmak, onun yerine profesyonel devrimcilik yapan birini canlandırmak gerekiyordu ki, bu da bir sürü çaba demekti.

Oyunda hiçbir değişiklik yapılmadan olduğu gibi sahnelendi. Gece tüm erkek tutuklular 48. koğuşun yemek salonunda toplandılar. Koğuşun arka tarafında iyi kötü bir sahne yapılmıştı. Sahnenin ön tarafına birbirine dikilen yatak çarşaflarından bir perde gerilmişti. Oyun başlamadan önce diğer gruplardan tutuklular da davet edilmişlerdi. Nazif Kaleli, sahnenin hemen önünde oturmuştu. Bütün hazırlıklar bitince perdeler iki yana çekildi. Sahnenin ortasında kısa boylu, palabıyıklı bir tutuklu gür sesiyle Ahmet Arif'in **"33 kurşunlu yürek"** adlı şiirini okudu. Şiirden sonra oyunun gösterisi yapıldı. Kadınlar koğuşu tecrit edildiğinden, onlar oyunu izleyemediler. Gecenin geç saatlerinde oyunu izleyen asker gardiyanlar tutuklularla birlikte salondan ayrıldılar.

Cezaevinde böyle moral gecelerinden başka üzüntülü geceler de yaşıyordu. 1980 tarihli Temmuz ayında PKK-Bozova grubundan dört kişi tahliye edilmişti. Tahliye olanlar öğle saatlerinde mahkemeden cezaevine döndüler. Ali Ereğ (Cin Ali), İsmet Akgün'ün tahliye olduğunu öğrenince, İsmet'i çocuk koğuşuna çağırdı. Onunla bir müddet konuştuktan sonra, Mazlum'la görüştü, sonra koğuş sorumlusu Selim'i çağırdılar. Mazlum, Selim'e; **"İsmet'in yerine Ali'yi göndermek istiyoruz. Bunu yapabilir miyiz?"** dedi. Selim; **"Kimliklerindeki fotoğrafları değiştirirsek olur"** dedi. Ali Ereğ hemen İsmet'in kimliğiyle kendi kimliğini getirdi. Fotoğrafları itinayla söktü. Kendi fotoğrafını İsmet Akgün'ün kimlik kağıdına yapıştırdı. Demir iki buçuk lirayla soğuk damgayı vurdu. Kimlik işlemleri tamamlandıktan sonra İsmet çağırıldı. Kendisine durum izah edildi. İsmet; **"Böyle bir görevi seve seve kabul ederim"** dedi. Kalkıp gittikten sonra olay şu şekilde planlandı: Tahliye edilen tutukluların adları okunduğunda İsmet yatağında yatmış olacak, Ali Ereğ eşyalarını toplayıp İsmet'in yerine tahliye olacaktı. Durum fark edilirse, İsmet gece uyuyamadığını, isminin okunduğundan da haberi olmadığını söyleyecek ve tahliye olmaya çalışacaktı.

O gece Bozova grubundan dört tutuklunun tahliye edilmesi beklenirken, edilmediler. Gece geç saatlere kadar şiirler okundu. Türküler söylendi. Tahliye olanların dışarda mücadeleye katılmaları için ne yapmaları gerektiği anlatıldı. Hiç kuşkusuz tahliye olacakların içinde en çok heyecanlanan Ali Ereğ'ti. Gece yarısından sonra tutuklular yatakhanelerine çekilince, Ali Ereğ ile İsmet Akgün çocuk koğuşunun salonunda karşılıklı oturup demli çay içtiler. Ali hem bardağındaki çayı yudumluyor hem de İsmet'le sohbet ediyordu, **"Yarın ben çıkamazsam, Sen gardiyanlara, Ali sabaha kadar bana demli çay içirdi. Uyuyamamıştım. Uykuda kalmamın nedeni budur, deyip çıkar gidersin"** diyordu.

Sabah saat sekiz buçukta bir gardiyan, tahliye olanların adlarını okudu. Cin Ali ve diğer üç tutuklu eşyalarını sırtlayarak idareye doğru giderlerken İsmet hücrede mışıl mışıl uyuyordu. Ali'nin firar girişiminden haberi olan tutukluların çoğu Ali'nin çıkıp gideceğine inanmıştı. Firardan haberdar olanlar çocuk koğuşunun salonunda toplanarak Ali'nin tahliye sevincini yaşıyorlardı. Dışarda Ali'yi tanıyanlar, mücadeleye katkısının olacağını anlatıyorlardı. İdareden bazı kişilerin Ali'yi tanıyabileceğini iddia eden tutuklular ise tedirgindi. Bu tedirginlik devam ederken salonun kapısı açıldı. Bir gardiyan, **"Koğuş sorumlusu Selim Çürükkaya idareye gelsin"** dedi. Selim gardiyanla birlikte idare bölümüne gitti. Ali Ereğ tahliye olacak üç tutuklu bir odada yanyana eşyaları önünde, ayakta bekliyorlardı. Selim hayli endişeliydi. Bir Ali'ye, bir diğer tutuklulara, bir de tahliye işlemi yapan gardiyana baktı. Gardiyan çok önemli bir şey yakalamış pozisyondaydı. Selim henüz, **"Beni neden çağırdınız"** demeden; tahliye işlemiyle uğraşan gardiyan: **"Bu ismet Akgün müdür"** diyerek, parmağıyla Ali 'yi işaret etti. **"Bu, İsmet Akgün müdür?"** sorusunu sorarken ben biliyorum bu, İsmet Akgün değildir anlamı cümleye vurgulanıyordu sanki.

Koğuş sorumlusu Selim, hiç bozuntuya vermeden, **"Evet bu, koğuşumda kalan İsmet Akgün'dür"** dedi. Tahliye işlemi yapan gardiyan duvara asılı dolabın rafından boş bir kağıt alarak Selim'e uzattı: **"Al, buraya, bu koğuşumda kalan İsmet Akgün'dür diye yaz, altına adını, soyadını yazdıktan sonra imzayı at, ondan sonra gidebilirsin"** dedi. Selim ve Ali Ereğ gardiyanın durumu kesin çaktığını anladılar, ne yapalım der gibi birbirinin yüzüne baktılar. Selim gardiyanın uzattığı kağıdı aldı, söylenenleri yazdı, imzasını çaktıktan sonra bir gardiyanla birlikte koğuşuna geri döndü. Firardan haberi olan tutuklular, durumun nasıl olduğunu sordular. Selim olup bitenleri anlatınca, bazıları, **"Ali deşifre olmuştu, biz tanınacağını söylemiş miydik?"** deyip hayal kırıklıklarını dile getirdiler. Mazlum, **"Üzülmeğin arkadaşlar, denemenin zararı yoktur"** dedi. Daha başka şeyleri konuşacaktı, ama kapı açıldı, elinde çantasıyla Cin Ali koğuş salonuna girdi. Bir elini havaya kaldırdı, **"Merhaba, arkadaşlar tahliye olmadan geldim"** dedi. Ali salondaki tutuklulara gardiyanın kendisini tanıdığını, diğer üç tutukluyu tahliye ettiğini, kendisinin durumunun araştırılacağını söyledi. Salondakiler işin kesin yattığını anlayınca, dağıldılar.

Cin Ali ile Selim salondan, havalandırma bölümüne geçerek İsmet'in tahliye durumu üzerine tartıştılar. Ali, **"İsmet idareye gitsin, ben yatıyordum arkadaşlarımı tahliye etmişsiniz, beni niye göndermiyorsunuz desin, tahliye olmaya çalışsın. Sonra işler karışırsa çocuk burda kalır yazıktır"** diyordu. Mazlum'a durumu anlattıktan sonra, İsmet idare bölümüne gönderildi. Tahliye işlemine bakan gardiyanlar, İsmet'in anlattıklarını inandırıcı bulmamış olacaklar ki, tahliye etmeden geri, koğuşa

yolladılar. Tahminen İsmet idareden geldikten yarım saat sonra bir gardiyan, "**Ali Ereğ, Selim Çürükkaya ve İsmet Akgün hazırlansınlar, savcılığa çıkacaklar**" dedi. Ali, Selim ve İsmet gerekli hazırlıkları yaptıktan sonra idare bölümüne geçtiler. Orada Ali ve Selim'in bileklerine kelepçe vuruldu. İsmet koğuşuna geri yollandı. Selim ile Ali askeri bir araçla Diyarbakır Sıkıyönetim Komutanlığı Askeri Savcılığına götürüldüler. Araçta yanyana oturan Selim ile Ali Askeri Savcılığa nasıl ifade vereceklerini konuştular. Buna göre Selim, daha birkaç gün önce tutuklandığını, cezaevinde herkesi tanımadığını, Ali Ereğ olarak bilinen kişiyi İsmet Akgün olarak bildiğini, koğuş sorumlusu olarak idareye çağrıldığında kendisine, "**Bu, ismet Akgün müdür?**" diye sorulduğu için, "**Evet, ismet Akgün'dür**" dediğini, bunun için bir de tutanak imzaladığını anlatacağı.

Ali Ereğ ise, kendisinin profesyonel devrimci olduğunu, cezaevinde kalmanın iyi bir durum olmadığını, yakalandığı günden beri kafasında kaçma planları kurduğunu, İsmet Akgün'ün tahliye olacağını tahmin ettiğini, ondan habersiz kimliğini çantasından çıkardığını, kendisi için bir kimlik hazırladığını, koğuş sorumlusu Selim Çürükkaya'nın kendisini İsmet Akgün olarak tanıdığını, olay gecesi ise, İsmet Akgün'e sabaha kadar demli çay içirdiğini, sonra sen yat, adın okunursa ben seni çağıracağım dediğini, İsmet'in adı okununca kendisinin onun yerine gittiğini, gardiyan kendisini tanıdığı için firar edemediğini anlatacağı.

Selim ile Ali böyle anlaşmıca kadar onları taşıyan araç Askeri Savcılık binasının önüne varmıştı. İki kişi silahlı askerlerin çemberinde Askeri Savcının bulunduğu odaya alındılar. Selim ile Ali Askeri Savcının odasına girince, daha önce kendilerini tutuklatan Askeri Savcı Bülent Cahit AYDOĞAN ile yüzyüze geldiler. Bülent Cahit ikisini de çok iyi tanyordu. Tutuklandıkları dönemlerde Kürdistan konusunda kendileriyle tartışmıştı. Bülent Cahit, 12 Eylül Askeri darbe öncesi, diğer askeri savcılardan farklı olarak görünümde tutuklulara karşı çok uygar davranıyordu. Selim ve Ali odaya girdiklerinde Bülent Cahit gayet nazikçe, "**Buyrun Ali ve Selim bey, şuraya oturun**" diyerek masasının karşısındaki iki koltuğu gösterdi. Odada savcıdan başka bir de sekreter vardı. Askeri Savcı, "**Ali nasıl oldu, kaçamadın mı? Hakınızda suç duyurusu var, ifadelerinizi alacağım**" dedi. Ali, kaçış öyküsünü anlattı. Askeri savcı, Selim'in imzaladığı tutanağı Selim'e gösterdi, "**Bu yazı ve imza sizin midir?**" dedi. Selim kendisine ait olduğunu söyledi. Sonra Ali ile anlaştıkları gibi öyküyü anlattı. Askeri savcı, anlatılanları yutacak cinsten biri değildi zaten.

Selim ile Ali Ereğ mahkemeden döndüklerinde, erkek tutuklular öğle yemeği yiyorlardı. Kadınlar da durumu çok merak ettiklerinden, havalandırmaya bakan parmaklıkların önünde bekliyorlardı. Ali yemek yemek için 24. koğuşun salonuna doğru giderken, Selim gelişmeleri bayanlara anlatmak için kadınlar koğuşunun parmaklıklarının önüne gitti. Selim'in eşi kendilerine henüz bir şeyin anlatılmadığını, ortalıkta bir şeylerin döndüğünü söyleyerek ne olmuşsa kendilerine anlatılmasını istedi. Selim kaçış öyküsünü eşi Aysel, Gönül Atay ve Fatma Çelik'e anlattı. Bayanlar durumu detaylı olarak öğrenince, biraz ferahladılar. Yemek için kendi koğuşlarının salonuna döndüler.

Aynı gün, akşam üzeri bir gardiyan, "**İsmet Akgün hazırlansın, soruşturmaya gidecek**" dedi. M. Hayri Durmuş, bu durumu öğrenince, koğuş sorumlularını 21. koğuş salonuna çağırdı: "**Gidin idareyle bu konuyu konuşun, biz buradan polis soruşturmasına adam veremeyiz deyin, bunu kesin bir dille anlatın**" dedi. 24. koğuşun sorumlusu kısa boylu, palabıyıklı Şükrü Gülmüş, diğer Kürt gruplarının kaldığı koğuş sorumlusunu da çağırmadan önce kendi arkadaşlarına, diğer grupların koğuş sorumlusuna durumu izah edelim, onu da kendimizle birlikte idareye götürelim, önerisinde bulundu. Bunun üzerine 28. Koğuşun sorumlusu çağırıldı, cezaevinden soruşturmaya adam vermenin tutuklular açısından sakıncaları anlatıldı. 28. koğuşun sorumlusu koğuş arkadaşlarıyla gürüştükten sonra karar verebileceğini söyledi.

Akşam üzeri dört koğuş sorumlusu konuyu görüşmek için idare bölümüne gittiler. Bir odada cezaevi müdürü "**Kel Yarbay**" oturuyordu. Sorunu onunla görüşeceklerdi. İçeri girince Kel Yarbay, "**İsmet Akgün'ün suç işlediğini, bunun için polis soruşturmasına gönderilmesi gerektiğini**" koğuş sorumlularına anlattı. Koğuş sorumlusu Şükrü Gülmüş, İsmet Akgün'ün herhangi bir suç işlemediğini, olay anında gece yatmadığı için yatağında uyuduğunu, suç işlemiş olsa bile ifadesinin polis tarafından değil, savcılıkça alınması gerektiğini, cezaevinden polis soruşturmasına kesinlikle adam vermeyeceklerini kesin bir dille anlattı.

Kel Yarbay: **"Ben de istemiyorum; ama kolordu bana emir verdi, vermezseniz gelip götürecekler"** dedi. Karşılıklı tartışmalar yarım saat kadar sürdü. Sonuç: Koğuş sorumlularının **"tutukluysu soruşturmaya vermeyiz"** görüşü karşısında, Kel Yarbayın görüşü, **"kesinlikle gelip alırlar"** idi. Görüşler bu şekilde netleştikten sonra, koğuş sorumluları koğuşlarına dönünce, Kel Yarbay da durumu telefonla kolorduya ilettili. Aradan fazla zaman geçmeden uzun boylu bir yüzbaşının komutasında çok sayıda silahlı asker cezaevi bahçesine girdi. Tutuklular cezaevi bahçesine bakan 28. Koğuşun penceresinden dışardaki gelişmeleri gözliyordular. Askerlerden sonra eli telsizli bazı sivil polislerin de cezaevi bahçesine girerek cezaevi müdürünün odasına doğru geldikleri haberi, koğuşlara ulaşınca, tüm tutuklular cezaevinin giriş koridorunun kapısına yığıldılar.

Koğuş sorumluları idarece kapıya çağrıldılar. Sorumlular kapıda hazır olduklarını bildirdiler. Bir müddet sonra Kel Yarbay, eli silahlı, telsizli bir grup subay ve polis cezaevi giriş koridorunun kapısına dayandılar. Uzun boylu yüzbaşı önce **"uygar"** bir tavırla İsmet Akgün'ün verilmesini istedi. Koğuş sorumlusu Şükrü Gülmüş, buradan soruşturmaya adam vermeyeceklerini, kendilerinin zorla almak isterlerse ancak cesetlerimizi çiğneyerek gelip alabileceklerini, bu konuda tartışmaya gerek olmadığını anlatınca, gelen ekip tutukluların kararlı olduğunu anladığından, eli telsizli bir kaç kişi salondan dışarı çıkarak bir müddet sonra tekrar döndüler. Tüm ikna yöntemlerine rağmen, tutuklu verilmeyince, yeni takviye birlikleri cezaevi bahçesine gelmeye başladılar. Pencerelelden askerleri izleyip koridordakilere durumu anlatanların söylediğine göre, cezaevi bahçesi tümnden kordon altına alınmış, silahlı askerler sipere yatmış, hatta 7. Kolordudaki aşçılar bile silahlandırılarak getirilmişlerdi. Zırhlı polisler, çelik miğferli komandolar, uzun namlulu silahlarla cezaevinin çatısına çıkma çabası içine girmişlerdi. Buna karşın tutuklular uzun koridorda kolkola girerek, birbirlerine kenetlenerek, kapıyı tutmuşlardı. 500'den fazla tutuklu koridorlarda birbirine yapışmış tek parça haline gelmişlerdi. Herkesin yüzünde kararlılık okunuyordu. Fakat karşıdakiler de kararlıydı. Ortalıkta kararsız olan yine PKK dışındaki diğer gruplardı. Onlar: **"Bir adam için bu kadar direktmenin gereği yoktur, bütün kolorduyu cezaevinin etrafında toplamışlar, karşı koymak mümkün değildir"** diyorlardı. Ancak sorun İsmet Akgün'ün polise verilip verilmemesi sorunu değildi, sorun, polise cezaevinden tutuklu verip vermeme sorunuydu. Hiçbir engel ve zorluk çıkarmadan polise tutuklu verilirse, bu durum kural haline gelir, bundan sonra polis, istediği anda istediği kişiyi cezaevinden alıp soruşturmaya götürürdü.

Karşılıklı tartışmalar sonucu polis, İsmet Akgün'ü vermeyeceğimizi anlayınca, beş dakikalık mühlet verdi. Mühletin bitmesine bir dakika kala su borusu genişliğinde namlusu olan bir silahla, polisin biri kapıya yanaştı. Namluyu parmaklıkların arasından koridora doğru uzattı, namluyu tavana doğru dikerek tetiği çekmesiyle birlikte büyük bir gürültü koptu. Kolkola giren kitle hep bir ağızdan, **"Kahrolsun sömürgecilik!"** sloganını haykırdı. Henüz slogan sesleri kesilmeden 28. 24. 42. koğuşlar ve çocuk koğuşunun pencerelelerinden peşpeşe içeriye ses, sis ve gözyaşartıcı bombalar atıldı. Ard arda atılan bu bombalar, kitlede panik yarattı. Sağa sola koşuşan, slogan atan, bombaları etkisiz hale getirmek için battaniyeleri suya batıran, bir yerlere saklanmaya çalışan, koşuşmalardan yorgun düşen, yaşaran gözlerini silen, düşmanla uzlaşmak için düşünce üreten, sonuna kadar direnmek için kitleye moral veren insanları ortaya çıkartmıştı patlayan bombalar.

Kitlenin daha önce bombaları tesirsiz hale getirmek konusunda herhangi bir deneyimi yoktu ama bir iki kişi, yataklardan topladıkları battaniyeleri, su bidonlarına batırıp çıkardılar, bunları tutukluların eline verdiler, tutuklular pencereden yere düşen bombaların üzerine ellerindeki yaş battaniyeleri atıp etkisiz hale getirdiler. Fakat peşpeşe atılan bombalar o kadar çoktu ki, bunların tümünü etkisiz hale getirmek mümkün olmadı. Tutuklular bomba atılan koğuşlardan koridorlara çıktılar. Bu kez koridorlarda da bombalar patlamaya başladı. Çelik yelekli polisler ve komandolar cezaevi binasının çatısında mevziye yatmış, ellerindeki silahları tutuklulara yöneltmişlerdi. Koridorlarda bombalar fazla patlayınca, tutuklular koğuşlara tekrar doldular. Sisten artık kimse kimseyi göremiyordu. Herkesin gözleri kıpkızıl kesilmiş, durmadan yaş akıttıyordu. Bir ara 48. Koğuşta Necmi Öner, pencereden atılan bombanın tesir alanı dışına çıkmak için kendini ranzadan aşağı attı.

Ve dizinden yaralandı. Durmadan kan kaybediyordu. Kanı orda durdurmak mümkün değildi. Tutuklular Necmi Öner'i yerden sürükleyerek, kendileri de sürüklenerek kadınlar koğuşunun yakınına gittiler. Kadınlar da durmadan slogan atıyorlardı. Onların bölümüne bombalar atılmamıştı. Ama bombaların tesiri kadınlar koğuşuna kadar uzanmıştı. Gözleri yaşaran, kusan bazı kadınlar koridorda koşuşup

duruyordu. Necmi kadınlar koğuşunun parmaklıklarının yanına götürülünce, tutuklu bir bayan doktor Necmi'nin yarasını sarmak için koğuşta bulunan malzemelerle birlikte parmaklıkların önüne geldi. Daha yere oturmamışken, çocuk koğuşu salonunun penceresinden atılan bir bomba Necmi'nin yanında ayakta duran Selim'in yanına düştü. Bombanın patlamasıyla Selim'in ağızındaki protez dişleri de yere düştü. Bayan doktorun elindeki ilaçlar sağa sola fırladı. Kan, ilaçlar, bombanın sisi, dökülen dişler, insanların çok karmaşık duyguları birbirine karışmış ve hala bombalar patlıyor, sloganlar atılıyordu. Buna rağmen sis ve gözyaşları arasında Necmi'nin yarası sarıldı. Çocuk koğuşunun bitişiğindeki depoya götürüldü. Deponun dışarıya bakan penceresi olmadığı için oraya bomba atılamazdı. Fakat diğer koğuşlara ve koridorlara atılan bombaların sisi oraya da dolmuştu.

Depoda TİKKO davasından¹⁰ tutuklu olan üç dört kişi kalıyorlardı. Necmi'yi depoya götüren lere kolonya ikram edildi. Tutuklular kolonyayı yüzlerindeki acıyı dindirmek için sürdüler. Oysa yüze sürülen kolonya yüzleri ve gözleri daha fazla yaktı. TİKKO'cular bu kez kolonyanın etkisini gidermek, yüzlerini temizlemeleri için duvara asılı havlularını verdiler. Havlularla yüzlerini silince, yanma daha da arttı. Çünkü duvarda asılı havlulara da bombanın isi bulaşmıştı. Bazı tutuklular bunun üzerine suyla yüzlerini yıkadılar. Su, acıyı daha da azdırdı. Ve tutuklu yüzü pancar gibi kıpkırmızı oldu.

Depodaki havasızlık orayı yaşanmaz hale getirmeye yetmişti. Tutuklular Necmi'yi de yanlarına alarak koridora çıktılar. Koridorlarda telaş, koşuşma devam ediyor; bayılan, kusan, bomba dumanının ulaşmadığı bir yer arayan insanlardan etkilenmemek mümkün değildi. Cezaevi çatısındaki telsizlerden yükselen sesler, koridorda rahatlıkla dinlenebiliyordu. Dinleyen bazı tutukluların anlatımına göre polis yalnız İsmet'i değil, onbeşe yakın kişiyi almak istiyordu. Telsizlerden konuşulanlar 24. koğuşun salonunda Hayri ile Mazlum'a aktarıldı. Bayılan, yaralanan, kusan tutukluların durumuyla ilgili bilgiler de verildi. Bu bilgiler doğrultusunda durum değerlendirmesi yapıldı. Hayri, koğuş sorumlularına alınan kararı ilettiler. Karara göre, koğuş sorumluları dışkapının yanına gidecekler, cezaevi müdürü Kel Yarbaya görüşmek istediklerini bildirecekler. Yarbay görüşmeye gelince, birçok tutuklunun ağır yaralandığını, kan kaybettiğini, ölürlerse bunların sorumlusunun kendisinden başka kimse olmadığını anlatacaklar, amaçlarının İsmet'i almak olmadığını, kitleyi katletmek istediklerini söyleyecekler ve yarbayın konuşmalarına göre uygun bir taktikle İsmet'e işkence yapılmaması koşuluyla verebileceklerini söyleyeceklerdi.

Bu karara karşı diğer grupların eleştirileri vardı, yalnız eleştirileri kararın yanlışlığına değildi. Onlar baştan beri hiçbir sorun çıkarılmadan İsmet'in verilmesini istiyorlardı. Hatta tutuklular İsmet'i verme kararı alınca: **"Mademki verilecekti, gözlerimiz yaşarmadan, kimse bayılma dan, kan dökülmeden verilseydi daha iyi olmaz mıydı? Aklımızın başımıza gelmesi için bu kadar bombalanmamız şart mıydı?"** diyorlardı. Oysa soruna bu kadar basit bakılamazdı. İsmet'in verilmemesi için yüzlerce tutuklu her şeyi göze alarak direnmeye başlamıştı. Polis İsmet'i almak için koğuşlara onlarca bomba atmış, bir çok tutukluyu yaralamış, cezaevinin camlarını, masalarını, ranzalarını kırmış, cezaevini yaşanmaz hale getirmiş, yedinci kolordu askerlerinin çoğunu cezaevinin etrafına yığmıştı.

Bu durumda İsmet'i alabilirdi. Ama bundan sonra cezaevinden bir tutuklu alabilmesi için, tüm bunları göze alması, genelkurmayı bile haberdar etmesi gerekirdi. Onların anlamadıkları veya anlayamadıkları buydu. Eğer İsmet, istenildiği an, sorun çıkarılmadan verilseydi, artık cezaevinin her tutuklusunu her an alınıp soruşturmaya götürülürdü. Ama bu olaydan sonra cezaevinden tutuklu alıp soruşturmaya götürmenin çok büyük riskleri vardı.

Bombalar henüz patlarken, üç koğuş sorumlusu yerde baygın yatan tutukluların arasından giriş kapısına doğru ilerlediler. Kapıda bekleyen bir subay aracılığıyla görüşmek istediklerini müdüre ilettiler. Müdür gelince, önce karşılıklı sert tartışmalar, tehditler, kararlılık gösterileri yapıldı. Fakat ilk önce cezaevi müdürü yelkenleri indirdi: **"Ben bombaların içeri atılmasını istemiyorum. Siz zannediyor musunuz ki, ben bu durumdan zevk alıyorum? Bütün çabalarım rağmen engelleyemedim. Emir üstten gelmiş. Getirin verin, size şeref sözü veriyorum, kendisine bir fiske dahi atılmayacaktır"** dedi.

Yarım saatlik bir tartışmadan sonra, İsmet'e işkence yapılmaması koşuluyla kendilerine verilmesi kabul

¹⁰ Tikko Davası: İbrahim Kaypakkaya ve arkadaşları Tarafından kurulmuş Çin yanlısı solcu bir örgüt.

edildi. Koğuş sorumluları geri dönünce, ateş kesilmiş, bombalar susmuş, koridorlar ve koğuş salonları savaş meydanını andırıyordu.

Sırtüstü, baygın yerde yatanlar, yaralı arkadaşlarını tedavi edenler, midesini tutmuş ortalıkta dolaşanlar, ortalığa saçılmış yiyecekler, hala tüten bombalar, leğenler, tabaklar, pamukları dökülmüş döşekler, birbirine girmiş masalar, sandalyeler, devrilmiş su bidonları acayip bir görüntü sergilemişti. Bu manzara ortasında koğuş sorumluları cezaevi müdürüyle aralarında geçen konuşmaları Mazlum ile Hayri'ye aktardılar.

24. Koğuşun salonunda ayak üstü durum değerlendirmesi yapıldığı sırada, gardiyanlar koridorlara girdiler, çatıya yerleşmiş polislerle askerler mevzilerini yavaş yavaş terk etmeye başladılar. Gardiyanlar dumanın etkisinden öksüre öksüre ellerindeki anahtarlarla havalandır maların kapılarını açtılar. Tutuklular bombaların dumanıyla birlikte havalandırmaya dolmuşlar dı. Yaralılar karga tulumba havalandırmaya taşındılar. Sonra havalandırmaya battaniler serildi, minderler konuldu. Yaralıların yaraları sarıldı. Cezaevi personeline büyük bir şaşkınlık ve panik vardı. İstenen her şeyi aniden yapıyorlardı. Tutukluların bir kısmı bütün koğuşların pencerelerini açmak için koğuşlara gittiler, bazıları da içeri atılan bombaları topladılar. Bombalar havalandırmaya çıkarılıp sayıldığında 38 taneydi, bir kısmı da, atanların üzerine geri fırlatılmıştı. Toplanan bombalar Mazlum'un önüne konulmuştu. Mazlum birkaç tutuklu ile birlikte bombaları inceliyordu. **"Bu, sis bombasıdır. Bu ses bombasıdır, bu göz yaşırtıcı bombadır"** diyorlardı. Eylem sonrası kitlenin morali hayli yüksekti. Yaralananlar bile acılarını unutmuş, eylem sırasında olmuş bitmişleri birbirlerine anlatıyorlardı.

Tutukluların bir kısmı havalandırmada volta atarken bir kısmı gruplar oluşturup tartışıyorlar, bazıları da bomba atıldığında paniğe kapılan tutukluların taklidini yapıp gülüyorlardı. Mazlum bombaları inceledikten sonra bir arkadaşını yanına çağırarak, **"Al bu bombaları götür bir yerde sakla, yarın veya öbür gün avukatlar aracılığıyla basına göstereceğiz,"** dedi. Tutuklu bombaları bir çuvala koydu, 24. koğuşa götürdü.

Gece yarısına doğru tutuklulardaki heyecan, stres ve panik biraz dinmişti. Herkes artık sakin kafayla düşünebiliyordu. Havalandırmada otuza yakın kişi bir köşede toplanarak olay hakkında durum değerlendirmesi yaptı. Olaydan çıkarılması gereken derslerin altı kalın çizgilerle çizildi:

1- Herhangi bir durumda belirli bir sonuç elde etmeden de düşmanın her türlü keyfiyetine göz yummamak, bu konuda kararlı olmak doğru bir anlayıştır. Düşmana karşı bu tip tepkiler ani bir sonuç vermeyebilir ama düşman üzerinde büyük etki yaratır. Uzun vadede ona geri adım attırır.

2- Eylem anında panik, telaş, emirleri dinlememe, bombalar hakkında bilgisizlik çok zararlıdır. Bombaların etkisizleştirilmesi için yaş bez veya battanienin kullanılması, bombalar patladıktan sonra yüz ve gözlere bez, parmak, su, kolonya gibi şeylerin sürülmemesi gerekir.

Eylem gecesi hiç bir tutuklu uyuyamadı. Sabah erken sular aktığında elbirliği ile koğuşlar yıkanmaya, eşyalar toplanmaya başlandı. Ama koku her tarafa sindiğinden koğuşlarda durulamıyordu. Bazı tutuklular, koğuşlarımız atom bombası atıldıktan sonraki **"HIROŞİMA"** yı andırıyor diyorlardı. Tutuklular bomba kokusunun kolay kolay çıkmayacağını, anlayınca durumu idareye ilettiler. İdare bir müddet sonra cezaevine oksijen makineleri getirtti. Koğuşlara saatlerce oksijen verilmesine rağmen sinen koku çıkmadı. Bunun üzerine cezaevindeki bombalama olayını protesto etmek için üç günlük açlık grevine başladılar.

Bu sefer tutukluların açlık greviyle ilgili tecrübeleri vardı. Üç gün içinde kimseye birşey olmayacağını herkes biliyordu. Kitlenin morali çok yüksekti. Havalandırmada sabahtan akşama kadar gruplar halinde karşılıklı halay çekip Kürtçe türkü söylüyorlardı. Açlık grevinin ikinci günü ziyaret günüydü. Ziyaretçiler kabinlere girince, tutuklular bombalama olayını nedenleriyle birlikte ayrıntılarına kadar anlattılar. Ziyaretçilerden olayı protesto etmek için kolorduya kadar topluca yürümelerini istediler. Sakladıkları bombaları görüş kabinlerinde sergileyerek ziyaretçilere gösterdiler, bu durumdan çok etkilenen ziyaretçiler olayı protesto etmek için topluca kolorduya doğru yürüdüler.

Eylemin ikinci gününün akşamı çok ilginç bir durum oldu. Ali Erek, gardiyanlar odasının yanından koşa

koşa çocuk koğuşu salonuna girdi: **"Arkadaşlar bir tutuklu, gardiyanların odasında gizliden yemek yiyor"** dedi. Tutuklular yemek yiyenin kim olduğunu sordular, o tanımadığını söyledi. Bir grup tutuklu yemek yiyenin kim olduğunu öğrenmek için gardiyan odasının kapısına doğru gittiler. Bir müddet sonra, yemeği yiyenin Siverekli Şeymus Hoca olabileceğini söylediler. Şeymus Hoca ilkokul öğretmeni olmasına rağmen, politikayla ilişkisi olmayan bir insandı. Kendi çıkar ve midesinden başka hiçbir şey düşünmek istemezdi. Yakalanması da çok ilginç olmuştu. PKK Siverek kırsal alan sorumlusu Müzaffer Ayata bir sığınakta yakalandığında Şeymus Hoca'nın telefon numarası, mercimek, nohut, kelimelerinin yazılı olduğu bir kağıt, cebinde bulunmuştu.

Bunun üzerine Şeymus Hoca evinden alınıp soruşturmada çarpmıha gerilmiş, erkeklik organı bir kablo ile cereyana bağlanarak; **"Söyle ulan mercimek ve nohut nedir?"** diye sorulmuş; Şeymus Hoca her şeyden habersiz, **"Polis abi, nohutun tarifini mi yapayım?"** deyince, işkenceci polisler, Şeymus'un kendileriyle alay ettiğini sanarak işkencenin dozunu daha fazla arttırmışlar. Şeymus Hoca: **"Ne istiyorsunuz benden polis abiler, açık söyleyin size cevap vereyim"** demiş. İşkenceci polisin biri: **"Lan ibne, telefon numarasının yanındaki nohutlarla mercimekleri anlat"** diyerek çarpmıha asılı Şeymus Hoca'nın midesini yumruklamış. Şeymus Hoca, bir yandan yumruk darbeleriyle **"ah", "off"** diye bağırırken, diğer yandan; **"Vallahi polis abi, telefonum evde masanın üzerindedir. Yanında mercimek ve nohut da yoktur"** deyine, işkenceci polisler Şeymus Hoca'nın çok tehlikeli bir militan olduğuna, kendilerini ciddiye almadığına inanmışlar ve işkenceyi giderek arttırmışlar.

Zavallı Şeymus Hoca'nın hiçbir şey hakkında bilgisi olmadığından, polisin sorduğu sorulara ya hiç yanıt vermemiş ya da polise yalvararak suçsuz olduğunu kanıtlamaya çalışmıştı. Polis, onun bu davranışını eğitilmiş bir militanın taktiği olarak değerlendirdiğinden Şeymus Hoca'yı çözmek için bir çok işkence yöntemini denemişti. Tabi her şeyden habersiz Şeymus Hoca, **"poliste çözülmeyen!"** mahkemeye çıkarılır, mahkemede örgüte yardımcı olmaktan tutuklanır, cezaevine gönderilir. Şeymus Hoca, cezaevinde tek başına gezer, kimseyle ilişki kurmaz, arasıra konuştuğu tutuklulara önce uzun uzun suçsuz olduğunu anlatır, sonra ne zaman tahliye edileceğini öğrenmeye çalışır.

Tutuklular: **"Merak etme Şeymus Hoca, senin bir şeyin yok, yakında tahliye olursun"** dediklerinde, Şeymus Hoca tahliye olmuş gibi sevinirdi. Kendisine, **"Seni kolay kolay bırakmazlar, poliste hiçbir şey konuşmamışsın, bu yüzden direnen bir militan sanıyorlar?"** denildiğinde kızarak, **"Yahu kardeşim, Müzaffer Ayata neden evimin telefon numarasını cebine koyup dolaşıyor? Böyle devrimcilik olmaz, devrimciler halka zarar vermez"** diyor ve devrimciler aleyhinde propagandasını sürdürüyordu. Bir müddet sonra tekrar tahliye olup olamayacağını soruyor, olumlu cevap verenlerle dost geçinmeye çalışıyor, **"Seni tahliye etmezler"** diyenleri düşman gibi görüyordu.

Tutuklular gardiyan odasının penceresinden içeriye baktıklarında, kısa boylu, çelimsiz yapılı, kumral saçlı, buruşuk yüzlü Şeymus Hoca'nın iştahla yemek yediğini gördüler. Şeymus Hoca da durumu farketti ama kendisini izleyenleri görmemiş gibi davranarak yemeğini yemeğe devam etti. Çocuk koğuşunun salonunda Şeymus Hoca'nın durumu tutuklulara anlatılınca, herkes kahkahayla güldü. Bazı tutuklular Özgürlük Yolu'ndan ve KUK'tan bazı tutukluların gizliden bisküvi yediğini söylediler. Bu konuda hayli tartışmalar oldu, bazı tutuklular, onların koğuşunu arayalım, bisküvi vs. yiyecekler varsa koğuştan çıkaralım, böyle gizliden yiyorlar, gardiyanlar veya idareden subaylar durumu fark ederlerse, genel olarak eylemin prestiji düşer diyorlardı. Bazı tutuklular da eylemin sonuçlanmasına az zaman kaldığından böyle bir şey yapmanın gereksiz olduğunu belirtiyorlardı. Eylem, hiçbir döküntü olmadan sonuçlandı. Bir gün sonra koğuş sorumluları idare bölümüne çağrıldılar. Cezaevi müdürü Kel Yarbay sorumlulara, **"Herkes hazırlıklarını yapsın, bütün tutukluları yeni yapılmış iki nolu cezaevine nakledeceğiz. Burası bomba kokusundan zaten yaşanmaz bir haldedir. Orası yeni yapılmış, sinema salonu, büyük bir kütüphanesi, buharla çalışan bir mutfak, her koğuşun bir havalandırması, ayrıca cezaevinin modern bir banyosu vardır"** dedi.

Koğuş sorumluları o gün idareden sevinçli haberlerle döndüler. Gerçi nakil haberleri eskiden beri ortalıkta dolaşıyordu. Ama koğuş sorumluları idareden dönünce, herkes nakil beklentisi içine girdi. Valizini hazırlayanlar, yataklarını saranlar, zulalarını boşaltanlar harıl harıl çalışmaya başladı. Zula işlerinden sorumlu İdris Güzel bütün dökümanları, Parti notlarını, seminer yazılarını zulalardan çıkardı. Komünün tüm valizlerini 24. koğuşa topladı. Orada birkaç yardımcısıyla birlikte valizleri, el çantalarını

açtı, her valize belli bir miktar döküman yerleştirdi, söktüğü yerleri yapıştırdı. Bütün yazılar valiz ve çantalara zulalandıktan sonra tutuklulara birer adet valiz veya çanta verildi. Gerekli hazırlıklar yapılmıca, tutuklular hep birlikte mi yoksa gruplar halinde mi nakledileceklerini merak etmeye ve bunun üzerinde tartışmaya başladılar. Gruplar halinde nakledileceklerse, kişileri idarenin mi belirleyeceği, yoksa tutukluların mı belirleyeceği de merak konusuydu. Gidilecek cezaevinin koşulları nasıldı? Tutukluların birbirleriyle görüşme imkanı var mıydı, yok muydu?

Kafaları kurcalayan konulardan birisi de; Yeni gidilen cezaevinde koşullararası ilişki imkansızsa, gönderilen gruplardaki kişileri de idare seçerse, yeni cezaevinde örgütlenme nasıl yapılacaktı? En çok tartışılan konu buydu. Hiçbir şey kesin olarak bilinmediğinden tartışılan konularla ilgili düşünceler net olarak ortaya konulamıyordu. Fakat bir iki günlük tartışmadan sonra, **"İdare grupların listesini okunduğunda her gruptan ileri bir unsura sorumluluk verilecek, bu sorumluluğu alan tutuklular gittikleri koşuğa birim ve birime bağı örgütlenmeler yaratacaklar ve merkezle ilişki kurmaya çalışacaklar"** kararı alındı.

Nakil işlerinde en fazla tedirgin olan bayanlar koşuydu. Bir nolu Cezaevinde koşulları erkek tutukluların koşuğuyla yanyanıydı. Aralarında yalnız demir parmaklık vardı. Her an birbirleriyle görüşebilir, dertleşebilirlerdi. Gidecekleri cezaevinin bayanlar koşuğu büyük bir ihtimalle özel olarak yapılmıştı. Orada tüm tutuklulardan ayrı yaşamak gerçekten güçtü. Nakil haberleri doğrulanınca Selim eşiyile, Rıza Altun'un nişanlısı Gönül Atay ile bu sorunu konuştular.

Demir Kapıların Ardında

Sabah saat sekiz buçukta üç subay bir grup gardiyanla birlikte cezaevine girdi. Uzun boylu, esmer olan subayın elinde kırmızı kaplı bir dosya vardı. Subay elindeki dosyayla 28. koşuğun kapısına kadar gitti. Listeye bakarak koşuğa kalan kişilerin adlarını okudu, **"Bunlar hazırlansınlar, yeni cezaevine nakledilecekler"** dedi. Subay, gardiyanlarla birlikte geri dönünce, 28. Koşuğtaki tutukluların tümü eşyalarını, yataklarını, çantalarını hemen hazırlayıp çıkış kapısının koridoruna yığıdılar. Diğer tutuklular gidenleri uğurlamak için çıkış koridoruna toplandılar. Öğle saatlerine yakın, eşyalarıyla birlikte askeri araçlarla alınıp götürüldüler. Öğleden sonra götürülecek ikinci grubun listesi okundu. Bu listede Siverekli Şeyhmus Hoca, Necmi Öner, Selahattin Şimşek, Hacı Gegez, Faysal Dunlayıcı, Selim Çürükkaya ile birlikte, toplam ondokuz kişi vardı. Selim'in adı okunduğunda Mazlum, Selim'i çağırdı. Yeni cezaevinde ne yapılması gerektiği konusunda kendisiyle konuştu. Sonra İdris Güzel kavuniçi renginde bir valizi getirip Selim'e verdi, **"İçindekileri görürlerse sahip çıkma"** dedi. Selim valizi aldıktan sonra arkadaşlarıyla öpüşerek vedalaştı. Eşyalarını hazırlayan diğerleri vedalaşıyorlardı. Selim kadınlar koşuğundaki eşi ve diğer bayanlarla vedalaşarak eşyalarıyla kapıdan dışarı çıktı.

Cezaevi kapısının önünde bir cenaze arabası duruyordu. Tutukluları eşyalarıyla birlikte bu arabaya koydular. Kapıyı sıkıca kapadılar. Arabanın her tarafı kapalıydı. Yalnız ön tarafında insanın kafasının çıkabileceği bir havalandırma deliği vardı. Eşyalarını bir tarafa yığan tutuklular, havalandırma deliğinin önüne giderek oradan dışarıyı gözlemeye başladılar. Bindikleri arabanın her tarafı demir olduğundan, haziran sıcağında arabanın içi fırın gibi yanıyordu. Birkaç dakika içinde gömlekleri sırlıklam oldu. Araba hareket edince havalandırma deliğinden serin bir rüzgar esti. Şeyhmus Hoca yakasının düğmelerini açarak, tutukluları sağa sola iterek göğsünü delikten giren serin havaya tuttu. Yarım saatlik bir yolculuktan sonra, etrafı tel örgüler, nöbetçi kuleleriyle çevrili büyük bir fabrikayı andıran cezaevi binası görüldü. Tutukluları taşıyan araba cezaevi kapısına dayanınca, durdu. Uzunca bir süre beklendikten sonra kapı açıldı.

Tutuklular eşyalarıyla indiler. Kapıda bekleyen subaylar önce eşyalarını didik didik aradılar. Tursil kutularının içini, mintaks kutularını, yastık içlerini dikkatlice kontrol ettiler. Valizlerin içine kabaca baktılar. Arama işlemi bittikten sonra bir salona alındılar, orada bir subay, elindeki listeye bakarak sırayla adlarını okudu. Yoklamadan sonra uzun bir koridora alındılar. Burada ikinci bir aramadan geçirildikten sonra kapısının üzerinde 10. koşuğ yazılı olan yere konuldular. Koşuğa tutuklu sayısı kadar ranza, ranzaların üzerinde beyaz kılıflı yataklar vardı. Kapılar üzerine kapanınca meraklı gözlerle etrafı kolağan ederek, ranzaların üstüne çıkıp dışarı baktılar. Koşuğun pencereleri bir havalandırmaya bakıyordu.

Pencereden dört duvar, beton bir zemin, havalandırmanın genişliği kadar bir gökyüzü parçası görünüyordu. Havalandırmaya bakan pencerelerin karşısındaki duvarda dört adet gözetleme deliği vardı. Bu deliklerin büyüklüğü bir insan kafasının geçebileceği kadardı. Ortasında bir çift göz büyüklüğünde dört deliğin bulunduğu demir bir kapağı vardı. Birkaç tutuklu bu gözetleme deliklerini merakla inceledi. Gözlerini deliklerin hizasına getirip bir şey görebilir miyiz, umuduyla baktılar. Çoğu bu deliklerin neden yapıldığını bilmiyordu. Bazıları buradan kantin eşyası, bazıları da buradan çay alınıyor, diyordu.

Pencereler veya gözetleme delikleri hakkında uzun uzun tartışıldı, sonra koğuşun ön duvarının ortasında asılı olan bir cihaza dikkatler çekildi. Cihaz kablolarla duvara bağlıydı. Elektrik işlerinden anlayan bir tutuklu, ayakkabılarını çıkararak cihazın asılı olduğu duvarın yanındaki ranzaya çıktı. Bütün tutuklular oraya toplandılar. Ranzanın üstüne çıkan, cihazın kablolarını ustalıkla söktü, duvardan aldığı cihazı ranzanın üstüne koydu. Sonra vidalarını söktü. İçine baktı. "**Hoperlördür**" dedi. Arkadaşları, "**İyice incele, içinde alıcı olabilir**" dediler. Cihazı inceleyen, "**Alıcısı yok, yalnız vericidir**" diyerek cihazın vidalarını takıp eski yerine astı. Ama bazıları buna rağmen koğuşta alıcı var kuşkusunu sessizce konuşuyorlardı.

Eşyalar düzgünce gerekli yerlere yerleştirilince, topluca koğuşun tuvalet bölümüne bakmaya gittiler. Burası, bir salon iki tuvaletten oluşuyordu. Salonda iki lavabo, iki de musluk vardı. Bir tutuklu musluğu açınca buz gibi su aktı. Su belki çok soğuk değildi ama bir nolu cezaevindeki tanker suyuna göre buz gibi sayılırdı. Akan sudan sırayla kana kana içtiler. Sonra koğuşun kapılarını incelediler. Kapılar kalın demirden yapılmıştı. Kapıları inceleyen Selim, "Küçükken ninem bize masal anlatırdı. Masallarında devler hep yedi kapının ardında olurdu" dedi. Sonra kapıları saydılar Hapishanenin dış kapısı da dahil tam onbir demir kapının ardındaydılar.

O gün bir nolu cezaevinden başka gruplar da getirildi. 14. koğuşun üstündeki koğuşa bir grup konuldu. Cezaevinde canlılık belirtileri akşam üstü iyice kendini hissettirdi. Alt koğuşta kalanlar koğuşlarının pencerelerinden üst koğuşlarda kalanlara, "**Hey heval siz kimsiniz?**" diye çağırıyorlardı. Ardından hemen kendilerini tanıtıyorlardı. Üst koğuştaki tutuklulardan bir ikisi adını söyleyince alttakiler başka kimlerin olduğunu soruyorlardı, onlar da peşpeşe isimlerini sıralıyorlardı. Alt koğuşta kalanlar da üsttekilere adlarını söyleyince, alt ve üst koğuşta kalanlar birbirlerini tanımış oluyorlardı. Tutuklular bu kez başka koğuştaki arkadaşlarının durumunu öğrenmek için pencerelerden inerek, mazgal deliklerinin önüne gittiler. Herkes bir mazgal deliğine kafasını sokarak koridora doğru seslenmeye başladı. Karşı taraftan da bağırma sesleri geliyordu. Ama karşıdakilerin ne dedikleri pek anlaşılıyordu. Sanki bağırılanlar okyanusun ortasında gemileri parçalanmış, farklı farklı kayıklara binip okyanusun karanlık sularında boğuşan ve birbirlerini arayan insanlar gibiydiler.

Karşılıklı bağırışmalar biraz anlaşılır hale gelince, şu sorular sorulmaya başlandı, "**Heval koğuş numaranız kaç? Koğuşunuz da hangi arkadaşlar var? Durumunuz nasıl?**" Bu sorulara birçok kişi birden cevap veriyor, başka koğuşların gözetleme deliklerinden sorulan sorular, verilen cevaplar koridorlarda birbirine çarpıyor, kelime anarşisinden hiçbir şey anlaşılıyordu. Tüm bu bağırılmalara içinde bir şey anlaşılmayınca, Selim duruma müdahale etti. Herkesin kendi yatağına oturmasını istedi. Arkadaşları yataklarına oturunca Selim:

"Arkadaşlar, biliyorsunuz yeni bir cezaevine getirildik. Bizi arkadaşlarımızdan ayırdılar. Bundan sonra belki hiç birbirimizi görmeyeceğiz. Her tarafımız kapalı. Ancak üst üste olan koğuşlar birbiriyle ilişki kurabilir. Bir nolu'ya göre burada olanaklarımız daha kısıktır. Orada hiç olmazsa hep biraradaydık. Örgütlü bir güctük. Düşman üzeri mize fazla gelemiyordu, bu cezaevinde olumsuz durumumuzu olumluya çevirebilmemiz için mücadele etmemiz, mücadele içinde örgütlü hareket etmemiz gerekir. Burada örgüt söz hiçbir şey yapılamaz. Bakın, koğuşlararası haberleşme örgütsüz yapıldığı için hiç bir şey anlaşılıyordu." dedi.

Herkes sırayla düşüncesini söyledi. Tartışmalar bir saat kadar sürdü. Toplantı sonunda, koğuşta tüm işlere bakacak üç kişilik bir birim oluşturuldu. Komün işine Necmi Öner atandı. Temizlik işleri, zula işleri, haberleşme işleri, sportif faaliyetler, eğitim çalışmaları vs. işlere birer kişi sorumlu olarak

görevlendirildi. Toplantının ardından, haberleşme işleriyle görevlendirilen kişi, mazgal deliğinden karşıdaki koğuyla konuştu. Anlayabildiği kadarıyla karşı koğuyla kalanlar DDKD grubundan tutuklu olanlardı. Kendisiyle konuşan kişi ise Siverekli Adnan Özbıngöl'dü. Adnan'ın anlatımına göre kendi koğuşlarının üstündeki koğuyla Mustafa Karasu ve Bişar Akbaş kalıyorlardı. O gece başka da bir şey öğrenilemedi. Yorgunluk tan herkes yatağına çekilince Siverekli Şeyhmus, tek başına koğuşun ortasında volta atıyordu. Moralinin çok bozuk olduğu, kafasının yine bir şeylere bozulduğu her hareketinden belli oluyordu. Selim yatağına uzanmış, hızlı hızlı bir aşağı bir yukarı giden Şeyhmus Hoca'yı izlerken bir ara gözgöze geldiler. Şeyhmus Hoca, önce şaşkınlık geçirdi. Biraz duraksayınca Selim'in yatağına yanaştı, **"Selim Hoca, çay olmazsa nasıl yapacağız? Vallahi ben çay içmezsem uykum gelmez. Bir de dayanmam ben çaysız"** dedi.

Selim, **"Hoca biliyorsun, daha bu gün yeni geldik. Doğru dürüst yerleşemedik. Isıtıcımız yok. Demliğimiz yok. Henüz koğuşumuzda elektrik tertibatı yapılmadı. Çay ve şekerimiz de yok. Biraz sabret, yerleşelim, çay işini hallederiz"** deyince, Şeyhmus Hoca birden sinirlendi, elleri titredi, yüz hatları gerildi, **"Eeee, Müzaffer Ayata neden benim telefon numaramı kendi cebine koyuyor, çocuk çocuk sahibiyim, yazık değil mi bana?"** dedi.

Selim'in yanından hızla ayrılarak gitti. Koğuyla bir kaç volta attıktan sonra yatağına oturdu, ofluyor, pufluyor, bazen yatağı yumrukluyordu. Selim biraz düşündükten sonra yatağından aşağı indi. Koğuş kapısına gidip bir gardiyan çağırdı. Bir nolu cezaevinden kadınlar koğuşunun getirilip getirilmediğini sordu. Gardiyan, **"Onları da getirdiler"** cevabını verince, Selim gardiyana, **"Onların yanımızda bazı eşyaları var, versem götürebilir misin?"** dedi. Gardiyan iyi bir insandı, **"Götürürüm"** dedi. Selim hemen koğuşa dönüp Necmi Öner'i yavaşça uyandırdı. Eşyaların arasından iki gömlek, bir pantolon aldı. Gömleğin birini Necmi'ye uzatarak yakasını sökmelerini istedi. O, gömleğin yakasını sökmekle uğraşırken; Selim kalem kağıt alarak kadınlar koğuşuna pelür kağıdına bir pusula yazdı. Pusulada önce kendi durumlarını anlattı, sonra mümkünse kendilerine bir termos çay gönderilmesini istedi. Hazırlanan pusulayı Necmi'ye verdi. Necmi pusulayı söktüğü gömleğin yakasına ustaca yerleştirip Selim'e verdi. Selim gömlekle pantolonu bir gazete parçasına sararak gardiyan aracılığıyla kadınlar koğuşuna gönderip koğuşa geri döndüğünde, Şeyhmus Hoca'nın kafasını mazgal deliğinde buldu. Şeyhmus'un bağırmasından dolayı bir çok tutuklu uyanmış, yatağına oturmuştu. Şeyhmus karşıdaki koğuyla bulunan Adnan Özbıngöl'ü çağırıyordu.

Adnan karşıdan ses verince Şeyhmus önce durumunu, hemen peşinden koğuşlarında çay olup olmadığını sordu. Adnan henüz cevap vermeden Selim Şeyhmus'a yanaştı; **"Hoca, yeter, gece yarısıdır. Bak arkadaşların yarısını uyandırdın. Orada çay olsa da bu gece nasıl gidip içeceksin?"** dedi. Şeyhmus Hoca, kafasını mazgal deliğinden çekerek; **"Kardeşim, burada konuşmamızı da yasak edeceksiniz. Hem telefon numaramı cebinizde taşıyorsunuz, hem de bize çay temin etmiyorsunuz"** dedi. Selim elini Şeyhmus'un omzuna atarak onu yatağına götürdü. Birlikte yanyana oturdular. Selim, **"Şeyhmus fazla merak etme, istedim, birazdan kadınlar koğuşundan çay gelecek. Bir de fazla endişelenme, poliste bir şey kabul etmemişsin, aleyhinde ifade veren de olmamış, mahkemeye çıktığında Müzaffer Ayata benim haberim olmadan telefon numaramı almış olabilir dersin, seni tahliye ederler."** dedi. Şeyhmus, Selim'in yüzüne bakarak gülümsedi. "Gerçekten tahliye ederler mi?" diye sordu. Bunu sorarken gerçekten tahliye olma sevinci yüzünde okunuyordu. Selim, **"Tabii, ederler"** deyince, Şeyhmus Hoca ellerini oğuşturdu, **"Bir de çayımız gelseydi, keyfim tam yerine gelirdi"** dedi.

Gece saat 12.00'den sonra kapının mazgal deliği açıldığında Selim koşarak kapıya gitti. Bir nöbetçi subay ile elinde termos olan bir gardiyan bekliyorlardı. Nöbetçi subay: **"Selim Çürükkaya bu koğuyla mıdır?"** dedi. Selim: **"Evet, benim"** deyince, nöbetçi subay, eşinin kendisine çay gönderdiğini söyleyerek kapıyı açtı. Çay termosunu Selim'in eline vererek kapıyı kapadı. Selim elinde çay termosu, hızlı adımlarla Şeyhmus'un yatağına gitti. Şeyhmus çay termosunu görünce gözleri çölde su bulan insanların gözleri gibi açıldı, biraz kekeleydi: **"Dolu mu, Dolu mu?"** dedi. Eğilerek Selim'in elindeki termosu aldı. Şeyhmus'un sevinçli bağırıışların dan herkes uyandı. Çay bardakları hazırlandı, herkes bir bardak çay içince yatağına çekildi. Şeyhmus termosu yastığının yanına koyarak ard arda tam yedi bardak içti. Tutuklular uyuduğunda o, daha çay içiyordu.

Sabah 11. KoğuŖla yapılan konuŖmada Mazlum Doğan ile M. Hayri DurmuŖ'ın 15. kođuŖta oldukları anlaŖıldı. Sayımdan sonra havalandırma kapıları açıldı. 10. kođuŖla 11. kođuŖ birlikte havalandırmaya çıkarıldılar. 11. kođuŖta Rizgari davasından Mümtaz Kotan, RuŖen Aslan, Rıza Sayın; PKK'den içeride tecrit edilen yedi sekiz kiŖinin dıŖında üç de kaçaıkçı vardı. Tutuklular havalandırmada, cezaevinden getirilirken karŖılaŖtıkları zorlukları birbirlerine anlatarak yeni cezaevi hakkında konuŖtular.

YaŖam bu Ŗekilde dört beŖ gün sürdü. Bir ara, kođuŖ sorumluları idareyle görüŖmek istediklerini ilettiler. Tutukluların bu istemi idarece kabul edildi. Bir saat süren toplantıdan sonra, tutukluların bazı sorunlarına çözümler getirileceği idarece kabul edildi. Bu sorunların baŖında, kođuŖ sorumlularının kođuŖ gardiyanı denetiminde istedikleri kođuŖa misafir olarak gidebileceklerdi. Bu istek kabul edilince, kođuŖlar arası iliŖki sağlandı. Böyle bir olanak kullanılarak cezaevini merkezi olarak örgütlemek mümkündü. Hayri ile Mazlum tüm kođuŖlarda kođuŖ birimlerinde görev alacak kiŖileri belirleyip merkezi komünün oluŖması için çalıŖmaya baŖladı lar. KođuŖ sorumluları istedikleri an istedikleri kođuŖa gidebildiklerinden, iletiŖim konusunda herhangi bir sorun kalmamıŖtı.

Ayrıca cezaevi binası yeni yapıldığından henüz mutfağı devreye girmemiŖti. Yemekler 7. Kolordu'dan cezaevinin giriŖ salonuna getiriliyordu, kođuŖ sorumluları da topluca bu salona gelip karavanadaki yemekleri kođuŖlarına taŖıyorlardı. Günde üç kez, bu vesileyle bir araya gelen sorumlular kođuŖlar arası iliŖkiyi de sağlıyorlardı. KođuŖlar arası iliŖkilerin bu kadar sağlıklı olması, Mazlum Doğan'a çok önemli bir Ŗey düŖündürtü. Bu, cezaevi geneline seslenecek haftalık bir gazete düŖüncesiydi. Mazlum bu düŖüncesini önce Hayri, sonra Ferhat Kurtay, Yıldırım Merkit ve Hasan Hüseyin KarakuŖ'a açtı. Mazlum'un düŖüncesi olumlu bulununca Ferhat Kurtay'ın sorumluluğuunda amblemi; Demir parmaklık ve bu demir parmaklık tan dıŖarıya uzatılmıŖ, ucunda kırmızı bayrağın asılı olduğu kalemi tutan eldi. Gazetenin adı "HEWAR"¹¹ idi. O tarihlerde ziyaretçilerle görüŖme imkanı çok fazlaydı. GörüŖmeler, gardiyanların denetimi dıŖında yapılıyordu. Bu Ŗartlarda dıŖardaki geliŖmeleri görüŖmeciler aracılığuıyla öğrenmek pek zor değildi.

HEWAR için, her kođuŖta bir kiŖi görevlendirilmiŖti. Ziyaretçilerden öğrenilen tüm haberler her kođuŖta bu görevlilere yazılı olarak aktarılıyor, görevli topladığı haberleri kođuŖun sorumlusu aracılığuıyla HEWAR'ın merkezine iletiyordu. HEWAR, Kürdistan'daki geliŖmeleri yansıtan bu haberleri, düzenleyip yayınlıyordu. Ayrıca HEWAR'da siyasi yorumlar, sanat ve edebiyat köŖesi, Ŗiir ve Kürtçe öyküler de yayınlanıyordu. Gazete, elle büyük kareli defter kağıdına yazılıyor, estetiğuine de önem veriliyordu. İki nüsha halinde çıkarılan gazete, kođuŖ sorumluları aracılığuıyla kođuŖlara gönderiliyor, topluca okutuluyordu. İlk sayısında en çok ilgi çeken yazı Ferhat Kurtay'ın Kürtçe olarak kaleme aldığı, "**Ŗoresgere be nav**"¹² adlı öyküydü. Ferhat öyküsünde soruŖtırmada iŖkenceye alınan bir hırsızla profesyonel bir devrimcinin tavır, tutum, davranıŖ ve duygularını anlatıyordu.

Onuncu kođuŖta, morali bozuk, içi dolu olan, kendisine bir dert ortağı arayanlardan biri de, Selahattin idi. Selahattin, tutuklanmadan önce, Selim'i üç kez görmüŖtü. Biraz da birlikte kalmıŖlardı. Yakalanmadan önce Selahattin böbreklerinden rahatsızdı. Durumunu PKK Bölge sekreteri YaŖar Organ'a anlatmıŖtı. YaŖar Organ Diyarbakır Fiskayası'nda bir eve götürdü onu. Selahattin, Selim'i orada görmüŖtü. YaŖar Organ evden çıkıp gidince, Selahattin baygın bir vaziyette kendini yatağa bırakmıŖtı.

Selim hastalığuını sordu, yemesi için ona bazı yiyecekler getirdi ama oturup birbirlerini tanıyacak kadar konuŖmamıŖlardı. BaŖka birgün, Selim ile Akif Yılmaz, gece bir devlet kuruluŖundan bir fotokopi makinası aşırılmak için üçüncü bir adama gereksinim duyduklarında, Akif, Selahattin'i getirmiŖti. BaŖka birgün, Hüseyin DurmuŖ Çermik'ten Diyarbakır'a gelmiŖti. Burada Selim aracılığuıyla Selahattin ŖimŖek'i bulmuŖ, üçü birlikte bir arabayla, kavgalı bir aileyi barıŖtırmak için Çermik'in bir köyüne gitmiŖlerdi. Bu kadar çok tanıŖıklıđın verdiğui güvenle Selahattin, Selim'e yanaŖarak baŖından geçenleri anlatmaya baŖladı. Selahattin'in anlatımına göre, ilkokul öğretmenliğui yaparken, Mustafa Karasu ile Hıfzısıha Enstitüsü soygununa katılmıŖ, Mustafa Karasu yakalanınca, kendisi de deŖifre olduğuundan öğretmenlik yapmaktan vazgeçmiŖ, devrimci mücadeleye profesyonel olarak katılmıŖtı.

Devrimcilik yaptığui dönemde Partililerle herhangi bir anlaşmazlığuı olmamıŖ, yalnız Hıdır Akbalık'la pek

¹¹ Heward Kurmanci dilinde umut demektir.

¹² Ŗoresgere benav: isimsiz Devrimci

anlaşamıyormuş. Hıdır 'ın dediklerine karşı çıktığından dolayı bazı haksızlıklara uğramış. Özellikle Takyettin Tekdal'ın¹³ öldürülmesinde kendisinin en ufak bir hatasının olmadığını söylüyor ve olayı şu şekilde anlatıyordu: "**Olay günü ben, Takyettin Tekdal, Sedat ALKAN ve Şefik, Urfakapı'dan çıkmış, tren istasyonuna doğru geliyorduk. Hâlin oraya geldik. Yoldan karşı tarafa geçiyorduk. Kalabalığın içinden biri, birdenbire belinden tabancasını çekip Takyettin'e doğrulttu. Ben de tabancamı çektim. Onun Takyettin'e sıkmasıyla benim ona sıkmam bir oldu. Takyettin elinde silahıyla yere düştü. Ben katile bir tane daha sıktım, tabancam tutukluk yaptı. Ama katil yara alarak kaçmaya çalışırken, olay yerine polis geldi. Üzerimde beyaz ceket, elimde tabanca olunca, herkesin dikkati bana yönelmişti. Bunun için olay yerinden istasyona doğru koşmaya başladım. Yirmi adım kadar gitmişim, bir polis elinde tabancasıyla önüme fırladı. Silahını bana doğrultunca, ben de tabancamı ona doğrulttum. Polis bana, "Tabancamı bırak" diyordu. Ben de aynı şeyi ona söylüyordum. Silahları öyle birbirimize doğrultmuş dururken, Sedat Alkan'ın elinde tabancayla polise yanaştığını gördüm. Polisi biraz daha oyaladım, Sedat 15 metre kadar polise yanaştı, üç el üst üste ateş etti. Polis yere devrilince, ikimiz olay yerinden hızla ayrıldık. Bağlar semtine gittik. Daha önce belli olan yerlerimize saklandık. Takyettin'in öldüğünü bir gün sonra duydum. Bu olay üzerine Hıdır Akbalık ve Hamit Baldemir olay yerinde arkadaşı bırakıp kaçtığı gerekçesiyle beni partiden tecrit ettiler. Arkadaş vurulmuş, katil yaralanmış, olay yerine polis gelmişti, ben oradan kaçmasaydım yakalansaydım daha mı iyi olurdu?"**

Selim söz konusu olay olduğunda Diyarbakır'daydı. Olayın oluş biçimi hakkında araştırma yaptırmış, sonucunu Hıdır Akbalık'a bildirmişti. Olay Selahattin'in dediği şekilde olmuştu. O anda olay yerinden kaçmamak boş bir kahramanlıktan başka bir şey değildi. Bu görüşünü Selahattin'e de anlattı. Ayrıca durumu Mazlum ile Hayri'ye de anlatacağını söyledi. Selahattin tecrit edildikten sonra bir başına kalmış, yakalanmamaya çalışmıştı. Fakat Hıdır Akbalık ve Hamit Baldemir tutuklandıktan sonra tekrar Diyarbakır'daki sempatanlarla ilişki kurmuş, Diyarbakır Bağlar semtinde PKK'ye yönelik ikinci operasyonda yakalanmıştı. Poliste günlerce kendisine yapılan işkencelere rağmen, Hıdır Akbalık'ın aleyhine verdiği ifadeyi ve Felek kod adını kabul etmemişti.

Selim, Selahattin ile konuştuktan bir gün sonra konuyu Mazlum ve Hayri'ye açtı. Bunun üzerine Selahattin'in tecridi kaldırıldı. Ama Selahattin'in kişiliğinde bir erozyonun hafif belirtileri görülmüyor değildi. Yaşadıkları olaylardan dolayı inançlarını yitirmişti.

Onuncu Koğuşta yaşam ve Şeyhmu hoca

İki Nolu Cezaevinde örgütlü yaşam oluşturulduktan sonra, genel sorunlar, merkezi olarak tespit edildi. Tüm talepler bir dilekçede sıralandı. Dilekçenin birer nüshası koğuşlara gönderildi. Koğuş sorumluları bu talepleri temel alarak onları cezaevi müdürlüğüne ileteceklerdi. Tespit edilen talepler şunlardı:

- 1- On beş günde bir idareden bir yetkilinin koğuş sorumlularıyla periyodik olarak toplantı yapması, tutukluların sorunlarının dinlenmesi ve onlara çözüm getirilmesi,
- 2- Gardiyanların denetiminde koğuşlar arası misafirliğin gerçekleştirilmesi,
- 3- Cezaevine kitap ve dergilerin alınması.
- 4- Havalandırma kapılarının gün boyu açık bırakılması.
- 5- Diyetli tutuklular için dışarıdan et ve sütün içeri alınması.
- 6- Temizlik malzemelerinin (sabun, deterjan, süpürge, kürek vs.) idare tarafından karşılanması.
- 7- Üst koğuşlardaki tuvaletlere kapı takılması.
- 8- Berberlerin koğuş koğuş dolaşmalarına izin verilmesi.
- 9- Tüm koğuşlara ısıtıcı verilmesi ve elektrik tertibatının yapılması.
- 10- Yemeklerin daha kaliteli yapılması.
- 11- Tutukluların ihtiyacı olan her türlü yiyeceğin kantinde bulundurulması.

¹³ Takyeddin Takdal: 1980 İlkbaharında KUK olarak bilinen örgütün silahlı saldırısıyla yaşamını yitirmiş PKK militanı.

Bu talepler aynı zamanda o günkü mücadelenin asgari programını da oluşturuyordu. Talepler doğrultusunda hazırlanan dilekçeler bir gün sonra tüm koğuş sorumlularınca idareye verildi. Bunun üzerine koğuş sorumluları idare tarafından toplantıya çağrıldılar. Sorumlular, toplantıda isteklerini bir de sözlü olarak iç güvenlik amiri Yüzbaşı Orhan ŞAHİN'e anlattılar. Yüzbaşı Orhan ŞAHİN sorumluları dinledikten sonra, "**Tursil, sabun ihtiyaçlarınızı karşılız**" dedi. Diğer konular hakkında birşey söylemeden toplantıyı kapattı. Toplantıdan üç gün sonra aşağıdaki sorunlara çözüm getirildi:

Havalandırma gün boyu açık bırakıldı.

- b) Kitapların içeri alınması biraz kolaylaştırıldı, bazı dergiler içeri alındı.
- c) Her gün beş kişiyi geçmemek şartıyla koğuşlar arası misafirlik uygulandı.
- d) Koğuşlara ısıtıcı ve demlik verildi, elektrik tesisatı yapıldı.
- e) Berberlerin koğuşlarda dolaşmalarına izin verildi.
- f) Hastalar için et ve süt içeri alındı.

Yeni cezaevine her gün diğer cezaevlerinden ve mahkemelerden askeri araçlarla tutuklular taşınıyordu. Koskocaman cezaevinin tüm koğuşları neredeyse dolmak üzereydi. Yeni gelenlerle hemen ilişki kuruluyordu, komün örgütlenmesi ve siyasi örgütlenmenin gerekleri kendilerine anlatılıyordu. Tüm koğuşlarda disiplinli bir biçimde eğitim çalışmaları yapılıyordu. Yurtsever, sempatan ve kadroların tümü bu çalışmalara katılıyorlardı. Eğitim çalışmalarından başka her koğuşta haftada bir kez bilgi yarışmaları yapılıyor, bir gece de eğlenceye ayrılıyordu. Eğlence gecesinde pandomin ve skeçler yapılıyordu. Kürtçe türkülerin eşliğinde halaylar çekiliyor, şiirler okunuyor, fıkralar anlatılıyordu.

Cezaevinde spor, tutukluların yaşamlarının önemli bir parçasıydı. Sabah erkenden kapılar açıldığında, herkes eşofmanlarını giyinip havalandırmaya çıkıyordu. Her koğuştan tutukluların görevlendirdiği bir spor sorumlusu vardı. Bu sorumlu denetiminde önce yarım saat kadar Kürtçe marşlar eşliğinde koşuyorlardı. Sonra yarım saat kadar da jimnastik hareketleriyle günlük spor yapıyorlardı. Spor eşliğinde Kürtçe marşlar söylenince koğuş gardiyanları havalandırma pencerelerine üşüşüyor; ama bir şey diyemiyorlardı. Jimnastik hareketlerinden sonra çoğu havalandırmada güvercin taklası oynanıyordu.

Onuncu Koğuşun havalandırmasında o gün, Selim, Koğuşun en yaşlısı Abdullah Kubat ve Cevher Akis dışında diğer tutuklular güvercin taklası oynuyorlardı. Bir ara Selahattin Şimşek oyundan ayrılarak Cevher Akis'in yanına geldi: "**Makap ayakkabılarını ver, güvercin taklası oynayacağım**" dedi. Cevher Akis uygun bir dille ayakkabılarını vermeyeceğini söyledi. Selahattin bir kez daha ondan ayakkabı istedi. Cevher tekrar "**vermem**" deyince, Selahattin var gücüyle Cevher'in suratına bir tokat yaptırdı. Elini geri çekip ikinci kez vurmaya isterken, Cevher çok ağırbaşlı davranarak, hiç karşılık vermeyip, Selahattin'in yanından ayrıldı. Bu durum karşısında Selahattin'in eli havada kaldı. Suçluluğunu anlayınca, yüzüstü kendini yere atarak ağlamaya başladı. Tutuklulardan hiç biri gidip Selahattin'i kaldırmadığından, havalandırma boyu öyle yatıp ağıladı. Bu durum koğuş gardiyanlarının dikkatini çektiğinden, havalandırma pencerelerinden, çocuk gibi yerde yatıp ağlayan Selahattin'e bakan gardiyanlar çoğaldı. Öğle saatlerine doğru tutuklular koğuşa girince, Selahattin de artık, yerde yatıp ağlamanın anlamsız olduğunu anlamış olacak ki, yerinden kalkıp, koğuşa girdiğinde, arkadaşları oturmuş kendisini bekliyorlardı.

Selahattin büyük bir suç işlemiş biri gibi boyun eğerek bir yatağın üzerine oturdu. Birkaç saniyelik sessizlikten sonra Selim: "**Arkadaşlar, şu anda Selahattin'in Cevher Akis arkadaşa saldırması olayından dolayı toplanmış bulunuyoruz. Selahattin'in davranışı kesinlikle doğru bir davranış değildir. Koğuşta buna müsaade etmeyiz. Aramızdaki ilişkiler insani ilişkilidir. Her şeyimizi eleştiri ve özeleştiri yöntemiyle çözeriz. Koğuşta huzursuzluğa yer yoktur; bu yüzden, sorunları şiddet yoluyla çözmeye mantığında olanları kapı dışarı ederiz**" dedi. Selim'in konuşmasından sonra Faysal Dunlayıcı söz hakkı alıp konuştu: "**Cevher Akis, yaşlı, yurtsever bir arkadaşımızdır. Bugüne kadar bizlere karşı kötü bir davranışını görmedik. Bir ayakkabı için, Selahattin'in arkadaşa tokat atmasını şiddetle kınıyorum. Cevher Akis'i ise çok olgun davrandığından dolayı tebrik ediyorum**" dedi. Konuyla ilgili Hacı Gegez ise: Görüşlerini şöyle dile getirdi: "**Arkadaşlar, bir yıla yakındır cezaevinde yatıyorum, ilk olarak böyle bir olayla karşılaştım. Düşmanın bize işkence yaptığı, düşmanın bize tokat attığı bir ortamda, bizim birbirimize tokat atmamızı çok alçaltıcı bir olay olarak görüyorum.**"

Diğer tutuklular kısa cümlelerle olayı tasvip etmediklerini söyleyince, toplantı dağıldı. Birim üyeleri konuştuğundan sonra Selim, Selahattin Şimşek'i yanına çağırdı, alınan kararı kendisine ilettiler. Selahattin bunun üzerine eşyasını toplayarak 19. koğuşa gitti. Gideceği koğuştaki birime olayı olduğu gibi anlatacak, olaydan dolayı gönderildiğini söyleyecekti.

Öğleden sonra 10. koğuşa 11. koğuş birlikte havalandırmaya çıktıklarında Şeyhmus Hoca, Avukat olan Mümtaz Kotan'a durumunu uzun uzun izah etti. Büyük bir ihtimalle Mümtaz, Şeyhmus'un durumunu daha önceden bildiğinden aralarındaki samimiyet arttı. Mümtaz Kotan'la Şeyhmus arasındaki arkadaşlık birbirlerini koğuşa davet edecek kadar gelişti. Genellikle Şeyhmus, Mümtaz'ın kaldığı koğuşa gidiyor, Mümtaz orada Şeyhmus'u dolduruyor, PKK'li tutuklulara karşı kullanıyordu. Artık öyle olmuştu ki Şeyhmus yalnız geceleri 10. koğuştaki kalıyor, gündüzleri ise Mümtaz'la oturup gün geçiriyordu. Şeyhmus'un her yönüyle kendisine benzer bir tip bulması, onu çok mutlu etmişti. İkisinin kutsal dostlukları sonucu, Mümtaz, Şeyhmus'un tahliyesi için bir dilekçe yazdı. Yaklaşık onbeş sayfa uzunluğunda olan bu dilekçe; Şeyhmus'un nasıl yakalandığını, telefon numarasının başkaları tarafından kendi haberi olmadan nasıl alınabileceğini, kendisinin devlet memuru olduğunu, hiçbir olaya karışmadığını, kimseye yardımcı olmadığını anlatıyordu.

Birgün Şeyhmus bu dilekçeyle 10. koğuşa geldi. Bir grup tutuklunun oturduğu masanın yanına gitti. Bu grubun içinde psikolog Hacı Gegez' de vardı. Hacı Gegez Hacettepe Üniversitesi Sosyo-psikoloji bölümü mezunuydu. Şeyhmus bu durumu bildiğinden elindeki dilekçeyi okuması için Hacı Gegez'e uzattı. Hacı onbeş sayfalık dilekçeyi bir solukta, etrafında kilere ve Şeyhmus'a okudu. Okurken hiç kuşkusuz en fazla heyecanlanan Şeyhmus idi. Şeyhmus hem dinliyor, hem de sırayla diğer tutukluların yüzlerinin çizgilerini ve dikkatlerini inceliyordu. Şeyhmus dilekçenin okunmasına öylesine konsantre olmuştu ki tutuklular tebessüm ettiklerinde, tahliyesini onların yüzünde, ciddi bir tavır takındıklarındaysa; tutukluluğunu, onların ciddiliğinde bulur.

Onun yüz hatları da ona göre değişirdi. Hacı Gegez dilekçenin son sözlerini okuyunca, Şeyhmus kendini tutamayıp Hacıya: "**Beni tahliye ederler mi?**" dedi. Hacı: "**Evet**" cevabını verince, Şeyhmus tahliye olmuş gibi sevindi ve yanındaki tutukluya sarıldı. Bazılarının Şeyhmus'la kafa buldukları bir sırada, Selim koğuşa girdi. Şeyhmus bu kez okuması için dilekçeyi Selim'e verdi. Selim dilekçeyi okumaya başlayınca, Şeyhmus yüksek sesle okumasını istedi. Selim: "**Şeyhmus, sen okumadın mı?**" diye sordu. Şeyhmus, bir daha dinlemek istediğini söyleyince, Selim bu kez yüksek sesle dilekçeyi okudu. Bitirir bitirmez Şeyhmus tahliye olup olmayacağını sordu. Selim çok ciddi bir yüz ifadesi takınarak: "**En az onbeş yirmi yıl verirler**" dedi. Şeyhmus tahliyesi engellenmiş gibi üzülerek: "**Eee, kardeşim, neden benim telefon numaramı cebinize koyarak dolaşıyorsunuz, bana günah, yazık değil mi? Çoluk çocuğum var, devrimciler halka zarar vermez**" dedi. Ve Selim'in elindeki kağıdı çekerek aldı, başkalarına okutmak için oradan ayrıldı.

Şeyhmus Hoca, mahkemeye dilekçesini yolladıktan sonra, tahliye hayaliyle kalkıp; tahliye hayaliyle yatıyordu. Dilekçeden tam umudunu kestiğinde, birgün sabah erkenden yorganını bir şeker torbasına koydu. Giyeceklerini de çantasına yerleştirdi. Yorganını koltuğunun altına, çantasını eline aldı, koğuş kapısının yanına gidip, kapının açılmasını bekledi. Bir müddet sonra kapı açıldı. Şeyhmus kedi gibi kapıdan dışarı çıktı. Koğuş gardiyanı şaşkın şaşkın baktı, ardından Şeyhmus'a, "**Nereye gidiyorsun**" diye sordu. Şeyhmus, "**Eve gideceğim**" dedi. Gar diyan önce Şeyhmus'un şaka yaptığını zannetti. Sonra da delirdiğini sandı. Şeyhmus'u geri çevirmek için çok uğraştı ama başaramayınca, koğuş sorumlusu Selim'i çağırdı. Selim salona çıktığında, Şeyhmus Hoca omuzunda yorganı, elinde çantasıyla koridordan aşağıya doğru hızlı adımlarla gidiyordu. Selim idare bölümünün bitişiğindeki koridorda Şeyhmus'a yetişti.

Daha kendisiyle konuşmadan yeni cezaevinin müdürlüğünü de yapan Kel Yarbay idare bölümünün kapısından Şeyhmus Hoca'nın önüne geçti. Kel Yarbay, Şeyhmus Hoca'yı iyi tanıdığından hemen gülümsedi: "**Hoca nereye gidiyorsunuz?**" dedi. Şeyhmus Hoca, çok ciddi bir ifadeyle: "**Eve gidiyorum**" cevabını verdi. Yarbay: "**Yahu, nasıl eve gideceksin? Seni ben tutukladım ki, mahkeme tutukladı, deli misin...!**" diyerek, başka şeyler de konuşmak istedi ama Şeyhmus Kel Yarbay'ın sözünü keserek, "**Komutanım, vallahi ve billahi benim hiçbir suçum yoktur, hiçbir**

örgüte yardım etmedim. Hiç kimseye telefon numaramı vermedim, mercimek ve nohutun bildiğim anlamları dışında ne anlama geldiklerini de bilmem! Neden beni tahliye etmiyorlar? Ben gideceğim. Ya beni öldürürsünüz ya da bırakırsınız" diyerek dış salona doğru yürüdü. Kel Yarbay da: **"Tamam Şeymus Hoca, seni bir nolu Cezaevine göndereyim, oradan seni tahliye ederler"** dedi ve Şeymus Hoca'yı bir nolu cezaevine gönderdi.

Kaypakkaya'nın Resmi Çizilmiş!

Akşam inmişti mapushaneye, gün elveda etmişti beton duvara. Güvercinler çatıların terasına tünemişti. Mahalleden ağlayan bebek sesi geliyordu. Hafif bir rüzgar esiyor, havalandırmadaki kağıtları dans ettirerek, duvardan duvara götürüp getiriyordu. Koğuşların ışığı artık yanmak üzereydi. Tutuklular, akşam yemeği hazırlığındaydılar. Ama hiç kimseden ses çıkmıyor, koğuşta çıt yoktu. Taa uzaklardan bir uğultu, bebeğin sesiyle birlikte geliyordu. Tutuklular önce önemsemediler bu uğultuyu, sonra kapının girişine, gözetleme deliğine kulak kesildiler. Zaman geçtikçe uğultu arttı, sese dönüştü, sesler de bağırtılara, bağırtılardan sonra büyük bir gürültü koptu. 10. koğuştaki tutuklular hemen pencerelere çıktılar, bağırtıların ve gürültülerin nedenini 11. Koğuştan öğrenmek istediler. 11. Koğuşta başka koğuşlardan öğrenmek isterken cezaevi haberleşme ağı işlemeye başladı. Birkaç dakika sonra 21. ve 17. Koğuşlarda kalan tutukluları toptan götürüp hücreye atmak istiyorlar haberi geldi. Bu haber üzerine yorumlar daha yeni başlamıştı ki, diğer bloklardan slogan sesleri dalga dalga yayıldı. Dalgalar hangi koğuşa ulaştıysa daha da büyüdü. Kısa süre içinde cezaevinin bütün koğuşları tek yumruk, tek yürek, tek ağız gibi olmuş: **"Kahrolsun sömürgecilik!"** sloganını atıyorlardı. Haykırılan sloganlar cezaevini aşılıyor, bitişiğindeki mahallede yankı buluyordu. Nitekim cezaevinde slogan atılmaya ara verilince, mahallede **"Kahrolsun sömürgecilik!"** diye bağırın çocukların sesleri geliyordu. Slogan atılmaya ara verilince, cezaevi haberleşme ağı tekrar işletildi. Gelen haberlere göre 21. ve 17. Koğuştaki tutuklular, kolordudan getirilen yüzlerce askerle zorla tecrite atıldıklarından, bu durumu protesto etmek için slogan atıyorlardı. Haber üzerine 10. Koğuşta bazı yorumlar yapıldı. Sonra koğuşlar arası konuşmalar ve yorumlar yüksek sesle yapılmaya başlandı;

"Bu hücreler hangi tarafta?"

Biri: **"Hücreler C/ blokta, çok kötü, havasız, rutubetli, insan orada en fazla iki veya üç gün yaşar"** dedi.

Bir başkası: **"Hücreler burada yok, Vietnam'daki gibi kafesler var. Bu kafesler havada asılı, üstü demir, altı demir, etrafları parmaklıklardır. Kendi gözlerimle gördüm."**

Bir başkası: **"Öyle değil yahu, cezaevi müteahhidi bana anlatmıştı. Hücreler karanlık, göz gözü görmez, yarasalar, fareler, böcekler cirit atar, cordon farelerinin sığınağı gibidir"** dedi.

Bir başkası konuşacaktı ki sloganlar atılmaya başlandı. 10. koğuştaki tutuklular koğuş içinde görev bölümü yaptılar. Her pencereye üç kişi yerleştirildi. İki kişi de koğuşun kapısının önünde görevlendirildi. Pencereye çıkanlar düzenli bir şekilde başka koğuşların attığı sloganları tekrarlayacaklardı. Kapıya dikilenler ise ellerindeki krom karavana kapağıyla demir kapıya vurup gürültü çıkaracaklardı. Bazen de slogan atanlar yorulunca, ellerine geçirdikleri demir veya aleminyum tabaklarla pencerelerin demir parmaklıklarına tempo ile vuruyorlardı. Cezaevinin tüm koğuşları toplu olarak bu işi yapınca çok ilginç sesler çıkıyor, sesler, cezaevi bitişiğindeki mahalleye ulaşıyordu. Zaten, atılan sloganlar mahallede çocuklar tarafından tekrarlandığından, mahalle de cezaevinin bir koğuşu gibiydi.

O gece cezaevinde hiç kimse uyumadı. Sabaha kadar sloganlar atıldı. Demir parmaklıklar ve kapılar karavana kapakları ve tabaklarla dövüldü. Buna rağmen idareden hiçbir ses çıkmadı. Yalnız görevli asker gardiyanlar hiçbir şey olmuyormuş gibi, ikişerli üçerli gruplar halinde koridorlarda volta atıp duruyorlardı. Sabah olunca, tutuklular yorgunluk ve uykusuzluktan halsiz düşmüşlerdi. Çoğunun bağırmaktan sesi kısılmıştı. Sabah kahvaltısından yaklaşık bir saat sonra koğuş sorumluları idareye çağrıldı. Koğuşlardan çıkanlar bir koridora alındılar, orada ayak üstü bir toplantı yapıldı. Sorumlular kendi aralarında bir sözcü seçtiler. İdareyle neleri konuşacaklarına dair kendi aralarında anlaşılabilir. Koğuş sorumluları idare bölümünün salonuna kel kafalı yarbay ve bir subayla birlikte girdiler. Henüz

oturmadan Kel Yarbay; "**Neden rahat durmuyorsunuz, ne istiyorsunuz?**" dedi. Bu soruları kızarak sordu. Buna karşı koğuş sorumlularının sözcüsü: "**Arkadaşlarımızı hücrelere atmışsınız. Dün akşamdan bu sabaha kadar bağırmanıza, görüşme isteğimize hiçbir önem vermediniz. Rahat durmamamızın nedeni budur. Arkadaşlarımızı hücrelerden çıkarmadığınız müddetçe, bizden rahat durmayı istemeyin**" dedi.

Yarbay tutukluların örgütlü hareket ettiğini, kolay kolay susturulamayacaklarını bildiğinden: "**Arkadaşlarınız kapı mazgallarını, muslukları, tecritin camlarını kırmışlar. 21. koğuşun koridor duvarına İbrahim Kaypakkaya'nın resmini çizmişler. Bir arkadaşımız subayla birlikte gitsin, hasar tespitini yapınlar. Zarar neyse hesaplayalım, zararı ödeyin arkadaşlarınızı hücreden çıkarırım**" dedi.

Yarbayın bu konuşmasından sonra 10. Koğuş sorumlusu Selim Çürükkaya ile bir üsteğmen 21. ve 17. Koğuşa gittiler. 17. Koğuşun duvarında İbrahim Kaypakkaya'nın kömürle çizilmiş bir fotoğrafı vardı. Ayrıca 17. Koğuşun mazgal deliğinin kapağı bükülerek koparılmıştı. Koğuşlar da başka da hasar yoktu. Koğuş sorumlusu Selim ve görevli üsteğmen, oradan hücre bölümüne gittiler. Hücrelere konanlar hücrelerin tuvalet bölümündeki muslukları kırıp, bu muslukları parmaklıkların arasından hücrelerin karşısındaki pencerelere fırlatmışlar ve camlarını kırmışlardı. Camları kırmak için musluklar yetmeyince lavabo taşlarını parçalayıp geri kalan camları onlarla kırmışlardı. Selim ile görevli üsteğmen kırılan lavabo taşı, musluk ve cam adedini saydıktan sonra Kel Yarbay ile koğuş sorumlularının bulunduğu salona geri döndüler. Kel Yarbay, Selim'e "**Reis**" diye hitap ettiğinden: "**Reis, gördün mü arkadaşların ne yapmışlar?**" dedi.

Selim de, "**Birkaç lavabo taşı, birkaç musluk ve tecrit bölümünün camları kırılmış, 17. Koğuşun mazgal deliğinin kapağı sökülmüş, aynı koğuşun duvarına işkencede katledilen İbrahim Kaypakkaya'nın resmi kömürle duvara çizilmiş,**" dedi. Selim konuşurken Yarbay elindeki kalemle önündeki kağıdın üzerinde zarar tespiti yapıyordu. Bir müddet sessizlikten sonra Yarbay, zararın iki yüz bin lira olduğunu söyledi. 11. Koğuşun sorumlusu Ruşen Aslan ve iki kişi daha parayı şimdi ödemek istediklerini sözcüye iletiler. Oysa o günkü şartlarda iki yüz bin lira çok fazla bir paraydı. Tutukluların çoğu PKK'li olduğundan paraları ödemek neredeyse imkansızdı. Bu durumu göz önünde bulunduran koğuş sorumlularının sözcüsü, "**Arkadaşlarımızı hücrelerden çıkarın, birlikte koğuşlara gidelim. Bütün koğuşlardan paraları toplayıp yarın veririz**" dedi. Yarbay biraz düşündükten sonra kabul etti. Koğuş sorumlularıyla birlikte tecrit bölümüne gittiler, tecrit bölümü dört katlıydı, her katta 10 hücre vardı. Hücrelerin ön tarafı demir parmaklıklıydı. Koğuş sorumluları hücre bölümünün birinci katının salonunda beklerken, gardiyanlar üçüncü ve dördüncü katlara çıktılar. Hücrelerin demir kapıları açılıp kapandı. Bir müddet sonra hücreye atılanlar aşağı salona indiler. Üstleri başları toz içindeydi, uyuyamadıklarından çoğunun gözleri kızarmıştı. Hücreye atılanların arasında Mustafa Karasu da vardı. Koğuş sorumlularından biri Mustafa Karasu'ya: "**Neden sizi hücreye attılar?**" diye sordu.

Mustafa: "**Gençlerden biri kaldığı koğuşun duvarına kömürle İbrahim Kaypakkaya'nın resmini çizdiğinden, idare resmi çizen genci hücreye atmak istedi, biz de buna razı olmadık. Ya hepimizi hücreye atın, ya da bu genci hücreye atamazsınız dedik. Sonra üç yüz kadar asker getirdiler, hepimizi hücreye attılar**" dedi.

Koğuş sorumluları kendi koğuşlarına döndüğünde bütün koğuşlarda bayram havası vardı. Halaylar çekiliyor, türküler söyleniyordu. Öğlene kadar kazanılmış bir zaferi kutlayan insanlar gibi çılgınca eğlendiler. Öğleden sonra kantinden yiyecek eşyaları alındı, tüm koğuşlarda ziyafetler çekildi. Koğuş sorumluları hücrelerin anlatıldığı kadar korkutucu yerler olmadığını, arkadaşlarına anlattılar. Bir gün sonra Yarbay iki yüz bin lirayı almak için koğuş sorumlularını idareye çağırttı. Sorumlular, Yarbay'ın yanına gitmeden önce yine kendi aralarında kısa bir görüşme yaptılar. Avukat Ruşen Aslan, "**Söz vermişiz, hemen paraları ödeyelim**" önerisinde bulundu. İki ayrı koğuşun temsilcisi Ruşen'in görüşlerine katıldı. PKK'li tutukluların koğuş sorumluları, "**Kesinlikle parayı ödemeyelim**" dediler. Diğer gruplardan birkaç kişi ödememek ten yanaydı, ama bunu usulen yapalım diyorlardı. Usulen dedikleri yöntem ise, "**Yoksuluz, paramız yok, bunun için ödeyemeyiz diyelim**" önerisinde bulunuyorlardı. Tartışma biraz uzun sürünce Ruşen Aslan ve iki koğuşun sorumluları ikna edilemediler. Selim, diğer koğuş sorumlularına: "**Siz usulü bize bırakın, biz nasıl söyleyeceğimizi biliriz. Yarbayla konuştuğumuzda parayı ödeyemeyeceğimizi söyleyeceğiz. Ödemek isteyen gruplar ödesin ler. Buna bir diyeceğimiz yok. Ama böyle bir davranışı kınarız**" dediğinde, kel kafalı yarbay koğuş

sorumlularının kendi aralarında tartıştığı koridora girerek; **"Evet, konuştunuz mu?"** dedi.

Selim: **"Konuştuk, parayı vermeyeceğiz. Siz arkadaşları zorla hücreye atmasaydınız mazgal kapısı sökülmez, musluklar parçalanmaz, camlar kırılmazdı. Duvara İbrahim Kaypakkaya'nın resmi çizilmişti, rahathkla silebilirdiniz"** dedi. Yarbay hırsla; **"Vereceksi niz, vereceksiniz, ben parayı almasını bilirim!"** deyince, Selim: **"Siz dışarıda bir insanı yakalamak için köy basıyor, dozerlerle evleri yerle bir ediyorsunuz"** dedi.

Yarbay, paraları kesin olarak alamayacağını anlayınca, şapkasını kel başına geçirdi, koridordan çıktı. Sorumlular da koşullara dönerken Ruşen Aslan: **"Sözümüze bağlı kalmadık"** deyip duruyordu.

Bu olaydan sonra idare gözle görülebilen bir politika değişikliği yaptı. Buna taktik değiştirme de diyebiliriz. İdarenin yeni taktiği tutukluları muhatap almama, sorumlularıyla ilgilenmeme biçimindeydi. Bu ilgisizlik o dereceye vardı ki, koğuş kapılarını açıp kapatan ve yemek getiren gardiyanlar dışında, hiçbir görevli ile ilişki kurmak veya hiçbir görevliyi görmek mümkün değildi. Hastalar revire veya hastaneye kaldırılmıyor, dergiler içeriye alınmıyor, verilen dilekçelere cevap verilmiyor, tüm görüşme istekleri gardiyanlar aracılığıyla red ediliyordu. Böylece çözülmesi gereken birçok sorun yığılıp kalıyordu. Sorunlar her sabah gardiyanlara anlatılıyor, gardiyanlar da anlatılanları subaylara aktardıklarını söylüyorlardı. Bunun dışında sorunlar çözülüyordu. Koğuş sorumluları yemek almak için koridora çıktıklarında bu sorunu birkaç gün tartıştılar.

Bu sorunu aşmak için, tüm gruplar eylem birliği yapabilirlerdi. O günkü şartlarda idarenin tutukluları muhatap alması için şu eylemleri yapmak mümkündü:

- 1- Birkaç gün yemek almamak.
- 2- Geceleri karavana kapakları ve tabaklarla pencere ve kapılara vurmak.
- 3- Havalandırmaya çıkıldıktan sonra akşamları içeri girmemek.
- 4- Ziyaret boykotu koymak.

Tüm koşullar topluca bu eylemlerden birini başlatır, karşılık olarak da idarenin koğuş sorumlularını toplantıya çağırmasını ileri sürerlerse, idare isteği kabul etmek zorunda kalacaktı. Tartışmalar sonucu bütün koğuş sorumluları **"Havalandırmaya çıkalım içeri girmeyelim"** eyleminde karar kıldılar. Ardından işin ayrıntıları üzerinde konuştular. Bir gün sonra havalandırmaya çıkarılan tutuklular koğuşlarına girmeyip ve gardiyanlar onları içeri almaya geldiklerinde: **"Koğuş sorumlularımız idareyle görüşülmedikçe içeri girmeyeceğiz"** diyeceklerdi. Buna tüm koşullar uyacak, ne olursa olsun sonuna kadar kararlı davranacaklardı.

Bir gün sonra herkes havalandırmaya çıktı, öğle saatlerine doğru koğuş gardiyanları onları içeri almaya çalışırken, tutuklular durumu gardiyanlara açıkladılar. İçeri girmemekte herkesin kararlı davranması karşısında, koğuş gardiyanları havalandırma kapılarını kapatarak idare bölümüne doğru gittiler. Bir müddet sonra aldıkları talimatla döndüklerinde tutukluları tehdit ve zor kullanarak içeri almaya çalıştılar. Gardiyanlara karşı sert tepki gösterilince, çoğu havalandırma lardaki tutukluları içeri alamadılar ama PKK dışında, başka grupların kaldığı üç koğuş direne memiş, gardiyanların tehdidi sonucu içeri girmişlerdi. Bu haberin kesin doğruluğunun anlaşılması için çoğu koğuşun sorumlusu eşya almak bahanesiyle kantine gitti, kantinden söz konusu grupların çıktıkları havalandırmalar görünüyordu. Koğuş sorumluları geri döndüklerinde haberin doğru olduğunu söylediler. Buna karşılık eylem bütün tehdit ve zorlamalara rağmen kararlı bir şekilde sürdürüldü. Tahminen iki üç saat sonra bir subay gardiyanlarla birlikte havalandırmaları dolaştı: **"Koğuş sorumluları hazırlansın idareye gidecekler"** dedi.

Subay bütün havalandırmaları dolaştıktan bir müddet sonra koğuş gardiyanları, sorumluları koğuşlardan çıkararak bir koridora götürdüler. Koridorda cezaevi yetkililerinin oturacakları masa ve sandalyeler, koğuş sorumlularının oturacakları banklar hazırlanmıştı. Sorumlular kendileri için hazırlanmış banklara oturdular. PKK'li bir koğuş sorumlusu: **"Arkadaşlar: Müdür gelmeden önce kendi aramızda konuşalım, sorunlarımızı dile getirebilecek bir sözcü seçelim"** dedi. DDKD davasından yargılanan bir koğuş sorumlusu: **"Arkadaşlar, biraz diplomatik bir dille müdürle konuşmak gerekiyor"** dedi. Daha başka şeyler konuşacaktı ki, PKK'li bir koğuş sorumlusu: **"Kes sesini gezeze herif, eylem zamanında eylem kırılcılığı yaparsın, rahat ortamda gevezeliğe soyunursun, senden diplomat değil iyi bir uşak çıkar. Bundan sonra hiçbir toplantıda, hiçbir konuda söz söyleme hakkına sahip değilsin. Eylem kırılcılığı yapmayan gruplardan konuşmak isteyen varsa görüşlerini söylesin, saygı duyarız"** dedi. Müdür gelmeden önce eylemi sürdüren gruplar konuştular. 15. Koğuşun sorumlusu

sözcü seçildi. Diğer grupların görüşleri de dikkate alınarak müdürle konuşulacaktı. Müdür içeri girdiğinde çok durgundu, suratı mahkeme duvarına benziyordu. Göz altından baktığında sanki içinden: "**Ulan benim elimden çekeceğiniz var**" diyordu. Girdiği kapıdan kararlı adımlarla kendisi için hazırlanan yere gidip oturdu. Postası önündeki masanın üzerine bir dosya koydu. Bu arada müdürün girdiği kapıdan iki yüzbaşı koridora girdiler, onlar da müdürün iki yanında yerlerini aldılar.

Müdür dosyayı biraz karıştırdı, sonra sorumluların yüzüne bakarak: "**Söleyin bakalım ne istiyorsunuz?**" dedi. Sözcü: Neden havalandırmalardan içeri girmediklerini anlattıktan sonra cezaevi müdürüne tutukluların sorunlarıyla neden ilgilenilmediğini sordu. Cezaevi müdürü: "**Bugünlerde çok acil işlerimiz olduğundan fazla ilgilenemedik. Bundan sonra ilgilenmeye çalışacağız. Sorunlarınız nedir söyleyin ben burada not alayım, çözebileceklerinizi çözerim**" dedi. Sözcü daha önce tespit edilmiş sorunları içeren bir listeyi cebinden çıkardı. Sorunlar tek tek gerekçeleri ve çözüm biçimiyle birlikte açıkladı.

Cezaevi müdürü tüm sorunları not aldıktan sonra, "**Tamam Bundan sonra bütün sorunları nızla ilgilenilecek. İleri sürdüğünüz tüm sorunlara çözüm getirilecek. Ne tür kitap içeri almak istiyorsanız, listelerinizi hazırlayın, idareye gönderin, biz size temin ederiz**" dedi. Cezaevi müdürünün böyle güler yüzlü davranması, tutuklularla şakalaşması, ileri sürülen tüm sorunlara çözüm getireceğini söylemesi çoğu tutukluyu hayrete düşürdü. Birçok tutuklu bu işin içinde bir bit yeniğinin olduğunu düşünüyordu ama müdürün neden bu kadar yumuşak davrandığının kesin nedenini bilemiyordu. Tutuklulardan biri cezaevi müdürünün bu yumuşak tavrını düşünürken bir Afrika atasözünü hatırladı: "**Kedi fareyi yemeden önce onunla böyle oynar!**"

Cezaevi müdürünün tavır ve davranışları kediliğe soyunduğunu gösteriyordu. Akşamüstü toplantı bitince koğu sorumluları geri döndüler. Toplantıda olup bitenleri koğuşlarında anlattılar. Dinleyenler, kafalarını kurcalayan konular hakkında koğu sorumlularına sorular sordular. Toplantıda konuşulan her şey anlatılınca, tutukluların çoğu neşelendi. Kimisi artık cezaevinde iyi bir yaşam sürdüreceğine inanıyor, kimi de bu kadar yumuşamayacağı kötüye alamet olarak yorumluyordu.

12 Eylülde Askeri Darbe

Selim sabah erkenden uyanmıştı. Arkadaşlarından biri ranzasında oturmuş, koğuşun penceresinden havalandırmaya bakıyordu. Dışarda alacakaranlık dağılmak üzereydi. Kuşlar, güvercinler uyanmış, mahalleden horoz sesleri geliyordu. Uzaktan bir Thames kamyonunun gürültüsü, kuş seslerinin yanısıra ezan sesleriyle sessizlik iyice bozuluyordu.

Koğuştan tan yeri görünmüyordu ama duvarın üstünden görünen bir avuç gökyüzü hafifçe kızıla çalmıştı. Selim yatağından kalktığı anda giyindi, hırsız adımlarıyla koğuştaki bir kaç volta attı. Sonra masanın üzerindeki radyonun başına gitti, düğmesini hafifçe çevirdi. TRT henüz uyuyordu. Yabancı istasyonların üzerinde ibreyi gezdirdi ama anlayamadığı bir kaç dilden seslerden başka bir şey bulamadı radyoda. Sonra ibreyi hızla bir baştan öbür başa kadar götürüp getirdi, kısa dalgada Türkçe konuşan istasyona rastlamadı. Radyonun orta dalgasını açtı, ibreyi Diyarbakır istasyonunun üstüne götürdü ve radyoyu kapattı.

Bir müddet koğuştaki volta attıktan sonra tekrar radyonun düğmesine bastı. Spikerin heyecanlı sesi Selim'in dikkatini çekti. Mesut Mertcen'in tok sesi, Türkiye'de darbenin yapıldığını duyuruyordu. Selim, radyonun son sesini açtı, herkes yatağından fırladı. Birçok tutuklu tedirgin seslerle, "**Ne oluyor yahu!**" dedi. Selim: "**Susun dinleyin, Türkiye'de darbe oldu**" dedi. Bütün tutuklular yataklarından aşağı atlayarak yalın ayak radyonun başına üşüştüler.

"**Yüce Türk Milleti**" diye başlayan bildiri; "**Büyük Atatürk'ün bize emanet ettiği, ülkesi ve milletiyle bir bütün olan Türkiye Cumhuriyeti devleti, son yıllarda izlediğiniz gibi iç ve dış düşmanların tahrikiyle, varlığına yönelik fikri ve fiziki haince saldırılar içindedir. Devlet başlıca organları ile işlemez duruma getirilmiş, anayasal kuruluşlar tezat veya suskunluğa baş vurmuş, siyasal partiler kısır çekişmeler ve uzlaşmaz tutumlarıyla devleti kurtaracak beraberliği sağlayamamışlar, faaliyetlerini alabildiğine arttıran iç ve dış düşmanlar vatandaşların can ve mal güvenliklerini tehlikeye düşürmüştür. Atatürkçülük yerine irticai ve diğer sapık ideolojik fikirler üretilerek, sistemli bir şekilde ve haince ilkokullardan üniversitelere kadar eğitim kuruluşları, idari sistemi, yargı organları, iç güvenlik teşkilatı, işçi kuruluşları, siyasi partiler ve nihayet**

yurdumuzun en ücra köşelerindeki yurttaşlarımız dahi saldırı ve baskı altında tutularak, bölünme ve iç harbin eşiğine getirilmiştir. Kısaca devlet güçsüz bırakılmış ve acze düşürülmüştür. Kenan EVREN, Orgeneral, G. Kurmay ve MGK Başkanı" diye bitti.

Bu bildirinin okunmasından sonra, radyo başında nefeslerini tutarak bekleyen tutuklulardan hiç ses çıkmadı. Sanki bir anlık donup kalmışlardı. Darbe, emir komuta zinciri içinde yapılmıştı. Cuntanın hedefi okunan bildirdiden net olarak anlaşılıyordu, "yıkıcı" ve "bölücü" olarak tabir edilen Türkiye ve Kürdistan'daki devrimci güçler, cuntanın asıl hedefiydi. Tutuklulardan biri sessizliği bozdu: "**Darbe cezaevini de etkiler mi?**" diye sordu. 12 Mart darbesinde tutuklanan Faysal Dunlayıcı 12 Mart döneminde cezaevindeki uygulamaları uzun uzun anlattı. Dunlayıcı: "**Bundan sonra cunta içerde bize yönelir, benim inancım bu yöndedir**" dedi ve konuşmasını noktaladı. Başka biri: "**Demek ki müdürün dünkü toplan tıda yumuşak davranmasının nedeni buydu**" dedikten sonra, cuntanın karakteri üzerine tartışılar. Latin Amerika'daki cuntalar, insan hakları, Pinochet diktatörlüğü, Yunan Albaylar cuntası, Ziya ÜI-Hak diktatörlüğü, 1960 Türkiye darbesi, 12 Mart darbesinin ekonomik, siyasi, askeri karakteri üzerine uzun uzun konuşuldu. Tartışmalar henüz devam ederken, koğuş kapısının anahtar sesi tartışmaları bıçak gibi kesti. Kapı açılınca tüm tutuklular gardiyandan bir şeyler öğrenmek için kapıya üşüştüler.

Anahtarları elinde, kapıda bekleyen gardiyanın heyecanlı olduğu her halinden belliydi. Daha önceleri: "**Ben Fatsalym, Fatsa Belediye Başkanı Fikri Sönmez'in yeğeniyim, devrimci yim**" diyen Şükrü gitmiş, sanki başka biri gelmişti. Tutuklular biraz daha ona yanaşınca, açık olan kapının ortasında iki elini havaya kaldırdı. Yüzü kıpkırmızı kesilmişti. Korkudan gözleri alabildiğine açılmış, boyun damarları şişmişti. O vaziyette tutukluları biraz süzünce: "**Sesinizi kesin, kıpırdanmaym, darbe olmuş, en ufak bir şey yaparsanız uçaklarla burayı yerle bir edecekler, hepimizin anasını si...ler.**" dedi. Bunları söylerken yüksek sesle bağıırıyordu. Sanki bunları kendisi söylemiyor, başkalarının kendisine söylettiklerini tekrarlıyordu. Gardiyanın bu tavrına karşı, koğuştakiler güldüler. Koğuş sorumlusu karavaneları gardiyana verirken; "**Korkma, cuntanın geleceği varsa göreceği de vardır**" dedi.

12 Eylül günü saat 13.00'te radyoda daha uzun bir bildiri okundu. Parlamento, siyasi partiler, işçi sendikalarının faaliyetleri durdurulmuştu. Bunlar, cuntanın yan hedefleriydi. Asıl hedefi, bildirinin içeriğinden de anlaşılıyordu. Cezaevinde tutuklu olanlar, cuntanın asıl hedefi olan devrimci mücadelenin parçasıydılar. Cunta tutuklulara yönelecekti ama nasıl?

Genelkurmaydan Psikolojik Test

Akşam üzeriydi, yemekler yenilmişti. Tutuklular ranzalarında oturmuş çay içiyorlardı. Mazgal deliğinin kapağı açıldı: "**Gazete**" diye bir ses geldi. Koğuş sorumlusu koşa koşa kapıya gitti, koltuğunun altındaki gazetelerle geri koğuşa döndü. Tutuklular, gazeteleri okumak için ranzalarından indiler. Milliyet gazetesinde, dikkatleri çeken bir haber vardı. Bu habere göre, Mamak'ta sağcılarla solcular aynı koğuşa konulmuş, tutukluların saçları sıfır numaralı makineyle traş edilmiş, tutuklular görüşme yerine veya mahkemeye gidiş gelişlerde nizami yürüyüş yapıyorlarmış. Bu haberin üst kısmında bir de fotoğraf vardı. Fotoğrafta, dazlak kafalı bir kaç tutuklu, eli coplu gardiyanların denetiminde askeri yürüyüş yapıyorlardı.

Tutuklular bu haberi okuduktan sonra, Mamak Askeri Cezaevinde yapılan uygulamalar üzerine tartışılar. 12 Mart cuntası döneminde tutuklanan Faysal Dunlayıcı o dönemde kendilerine böyle bir şeyin yapılmadığını iddia ediyor, gazetenin Mamak'taki durumu abarttığını söylüyordu. Tutukluların çoğu da, cunta böyle bir uygulama yapsa, önce Mamak'tan değil, Diyarbakır Askeri Cezaevinden başlardı, diyorlardı. Mamak'ta uygulamalar ve işkenceler başladığında, Diyarbakır Askeri Cezaevinde baskıların artmasının beklentisi vardı.

O gün öğle yemeği geldi. Üçüncü yemek olarak armut vermişlerdi. 20 tutuklunun kaldığı bir koğuşa, sadece beş armut verilmişti. Yemekler, günden güne azaltılmış, insanlar adeta açlığa mahkûm edilmişlerdi. Öğle yemeğinden bir müddet sonra gardiyanlar, idareden aldıkları talimatlarla koğuşlara yollandılar. Koğuş kapılarını açan gardiyanlar, ellerindeki listelerden bazı kişilerin adlarını okudular. Adı okunan kişilerin çoğu daha önce idarece bilinen kişilerdi. Gardiyanlar, isim okuma işlemini bitirince: "**Bunlar hazırlansın, idareye gidecekler**" deyince, ismi okunanlar hemen biraraya gelerek nereye götürülebilecekleri konusu üzerinde kısaca konuştular. Ardından hazırlanıp koğuş gardiyanlarıyla birlikte koridora çıktıklarında, bir çok kişinin gardiyanlarla birlikte idare bölümüne doğru gittiklerini gördüler. Gardiyanlarla birlikte sinema salonu denilen yerin kapısından içeri girince, salonda birçok masa ve sıranın yerleştirilmiş olduğunu, koğuşlardan getirilenlerin bu sıralara oturtulduğunu gördüler. Oturtulanlar arasında M. Hayri Durmuş, Mazlum Doğan, Ferhat Kurtay, Kemal Pir ve bayanlar koğuşundan tutuklular da vardı.

Oturtulan tutuklulardan hiçbiri neden buraya getirildiğini bilmediğinden, sıralarda kümeler oluşturup kendi aralarında tartışarak yorumlar yapıyorlardı. Bir müddet sonra, sinema salonunun kapısından iki yarbay, iki binbaşı, eli telsizli iki yüzbaşı içeri girdi. Tutukluların oturdukları yerin ön tarafında kendileri için hazırlanmış tahtadan sandalyelere oturdular. Bu ara, kucağında çok sayıda dosya taşıyan bir asker kapıdan içeri girdi. Dosyaları yarbayların önündeki masanın üzerine bırakıp dışarı çıktı. Şişman, gözlüklü, kısa boylu yarbay en üstteki dosyayı açtı, içinden bir tomar kâğıt çıkardı, yanı başında ayakta duran yüzbaşıya uzattı. Yüzbaşı elindeki kâğıtlardan birer adet tutuklulara dağıttı.

Herkes bir kâğıt alınca, şişman Yarbay: "**Elinizdeki test kâğıtları Genelkurmay Başkan lığından gelmiş. Orada bazı sorular sorulmuş, her sorunun karşısında dört cevap verilmiş, soruları dikkatlice okuyun, doğru olan cevabın yanındaki kare işaretine çarpı koyun**" dedi. Test kâğıtlarından birini eline alarak tutuklulara döndü, kâğıt üzerinde bazı açıkla malar yaptı. Tutuklular konuyu anladıklarını söyleyince, yarbay açıklama yapmaktan vazgeçti. Bir tutuklu önünde duran test kâğıdına baktı yedinci soru: "**En çok hangi yazarı seversiniz?**" sorusuydu. Sorunun hemen altında, "**a) Uğur Mumcu, b) Rauf Tamer, c) Gorki, d) Necip Fazıl Kısakürek**" şıkları vardı. Tutuklu sekizinci soruya baktığı sırada Yarbay; "**Kimse test kâğıdının üzerine adını, soyadını yazmasın, başlayın!**" dedi. Kalemleri ellerinde hazır. "**Başlayın**" denilmesiyle çoğu kişi, hiç düşünmeden karelerin içini çarpılamaya başladı, yarım saat geçmemişti ki sorulan sorulara verilen cevaplar belirlenmişti. Yarbay durumu fark edince: "**Elinizdeki kâğıdın arka sahifesi boştur. İsteyen oraya Türkiye'deki anarşi ve terörün nedenlerini uzunca yazabilir**" dedi.

Bazı tutuklular bu açıklamanın ardından test kâğıtlarının arkasına, Türkiye'de ve Kürdistan'da devrimci mücadelenin nedenlerini kısaca yazdılar. Bazı tutuklular da hiçbir şey yazmadan test kâğıtlarını yüzbaşıya verdiler. Bu ara Selim, test kâğıdının boş kısmını yazarken cezaevi iç güvenlik amiri Orhan Şahin yanına dikildi: "**Söyle bakayım, anarşi neden çıkar?**" diye sordu. Selim hiç istifini bozmadan, başını kaldırıp yüzbaşının yüzüne baktı. Alaylı bir edayla: "**Yirmi kişilik bir koğuşa, beş armut verirseniz anarşi ondan çıkar**" dedi. Yüzbaşı: "**Yaz yaz, politika yapmayı bırak**" dedi ve Selim'in yanından uzaklaştı.

Tüm tutuklular test kâğıtlarındaki soruları cevaplayınca, yüzbaşı kâğıtları toplayıp dosyaya koydu. Önce yarbay ve diğer subaylar sinema salonundan çıkıp gittiler. Sonra her koğuşun gardiyanı, kendi koğuşunda kalan tutuklularla birlikte sinema salonundan çıkıp koğuşa geldi. Koğuştakiler götürülenleri merakla beklemişlerdi. Onlar koğuştan götürüldüğünden beri olumlu olumsuz birçok yorum yapmışlar, tahmin yürütmüşlerdi. Arkadaşları koğuşa geri dönünce, kimlerin tahminlerinin doğru çıkacağını öğrenmek için onların etrafında toplandılar. Sinema salonuna gidenler, koğuştaki kalanlara yaptıklarını, gördüklerini, duyduklarını net olarak anlattılar. Selim test kâğıdındaki soruları tek tek yorumlamaya başladı: "**Bir soru şöyleydi, Türkiye bugün hangi rejimle idare ediliyor? a) Monarşi, b) Demokrasi, c) Faşizm, d) Askeri diktatörlük. Bakın arkadaşlar, bu soruyu bugünkü Türkiye rejimini nasıl gördüğümüzü öğrenmek için sormuşlar**" dedi. Bir arkadaşı: "**Siz nasıl cevap verdiniz?**" diye sordu. Selim: "**Aslında onları yanıltmak için sorulara hep yanlış cevaplar verdim, fakat bu soruyu doğru yanıtladım, yani faşizm karesine çarpı işareti attım**" dedi.

Başka bir soru da şöyleydi: "**Örgüt üyesi olmanıza neden olan etkenler bunlardan hangisidir? a) Arkadaşlarım, b) Kitaplar, c) Yoksulluk, d) Ailevi sorunlar**" Bir başka soru: "**Birisi size işkence**

yaparsa fırsat elinize geçtiğinde ona ne yaparsınız? a) Ben de aynı şeyi yaparım, b) Yaptığının iki katını yaparım, c) Ona acırım, d) Ona hiçbir şey yapmam. “

“Arkadaşlar kimi sorulara yanlış, kimi sorulara doğru cevap verdik. Gelen tutukluların çoğu böyle yaptı. Genelkurmayın amacı bizi tanımaktır. Nasıl insanlarız? Nelere kıızıyoruz? Neleri seviyoruz? Neye asıl tepki gösteriyoruz? Psikolojik durumumuzu, düşünce yapımızı öğrenmek için bu testi yaptılar. İlerde bize baskı yapabilirler, şimdiden bizi tanımak istiyorlar. Biz de sorulara cevap verirken özellikle yanlış cevaplar vererek gerçek kişiliğimizi ele vermemeye çalıştık. Belki verdiğimiz cevaplarla daha fazla kendimizi ele vermişiz, bu konuda tecrübelerimiz yok ki... Cuntanın psikologları var, kendini satmış bilim adamları var” dedi. Diğer tutuklular da testin nedenleri üzerinde tartıştılar. Yorumlar çok farklıydı. Ama bu testten sonra önemli gelişmelerin olabileceği konusunda görüş birliği vardı.

M. Hayri Durmuş Hazırlan

Öğlen saatlerine doğru 15. koğuşun gardiyanı koğuşun kapısını hızla açarak heyecanla içeri girdi. Yüksek sesle koğuşa bağırarak: **"Mehmet Hayri Durmuş hazırlan, idareye gideceksin"** dedi. M. Hayri o anda Mazlum'la satranç oynuyordu. Gardiyanın bağırmasıyla, **"yine ne var?"** der gibi Mazlum'un yüzüne baktı. Mazlum, **"Tamam Hayri böyle kalsın, geri geldiğinde devam ederiz"** dedi. Ve ayağa kalktı. Sonra Hayri de ayağa kalkıp elbiselerinin asılı olduğu yere gitti. Kahverengi çizgili siyah ceketini giydi. Koğuş kapısına gittiğinde, koğuştaki tüm arkadaşları koğuş kapısına kadar onunla yürüdüler. Hayri arkadaşlarına dönerek tebessüm etti, **"Haydi hoşçakalm arkadaşlar"** dedi. Bunu söylerken yüzünde çok sevimli bir gülümseme vardı. Tüm tutukluların bakışları arasında kapıdan çıktığında, koğuşun kapısı sevimsiz bir sesle kapandı. Koğuş gardiyanıyla birlikte idare bölümünün koridoruna gitti. Burada da bir süre bekletildikten sonra küçük bir odaya alındı. İçeri girdiğinde odada kendisini bekleyen bir yüzbaşı vardı. Hayri'nin girmesiyle yüzbaşı ayağa kalktı: **"Hayri, kolordudan bizim cezaevine kamera göndermişler."**

Sana, sizin partinin amacını soracaklar. Kürdistan kelimesini kullanmayacaksın, onun yerine, Doğu ve Güneydoğu kelimesini kullanacaksın. Kürdistan kelimesini kullanmasan iki buçuk dakika ne istersen konuş"dedi. Hayri biraz düşündü: **"Olmaz. Kürdistan kelimesinin kullanılmasına müsaade edilmezse, konuşmayacağım"** dedi. Yüzbaşı, konuyu tekrar Hayri'ye izah etti: **"Emir üsttendir, Kürdistan kelimesini kullanmayacaksın ve konuşacaksın da"** deyip tehdit etmeye başladı. Hayri tehditlerine aldırmadan onunla tartıştı. Uzun bir süre sonra Yüzbaşı Hayri'nin taviz vermeyeceğini anlayınca iki gardiyan ve bir çavuş çağırdı. Koşarak kapıyı açan ekip, Hayri'nin etrafını sardı.

Yüzbaşı: **"Bunu alın götürün, boş bir koğuşa koyun"** dedi. Gardiyanlar Hayri'yi alıp uzun bir koridordan geçirdiler. Oradan ikinci kata çıkardılar. İkinci katın koridorundan ara bir koridora aldılar. Çavuş elindeki anahtarla demir bir kapıyı açtı. Hayri'yi koğuşa koyduktan sonra kapıyı kapattı. Koğuş bomboştu, duvarları suskun, pencereler sanki gülüyordu ona. Kapıdan pencereye doğru gidince, yalnız ayak sesleri sessizliği bozuyordu. Pencerenin yanına vardığında bir parça gökyüzü görebildi ve elini cebine götürdüğünde sigara paketini buldu. Gerçi fazla sevmezdi sigarayı ama böyle yalnızlıkların arkadaşıydı sigara. Paketini cebinden çıkarınca sigarasını yaktı. Bir müddet paketi elinde sigara içip volta attı. Gidiş gelişlerde sigara dumanı başının üzerinde halkalar çiziyordu.

O, bu duman halkaları arasında derin derin düşünüyordu. **"Konuşmazsam daha iyi olmaz mı, Konuştuklarımı başka bir biçimde çevirip verebilirler veya konuştuklarımın hepsini siler başka bir sesle söylediklerimin tam tersini anlatan bir konuşma kaydettirebilirler. Böyle yaparlarsa çok kötü olur. En iyisi hiçbir şey konuşmayayım"** dedi kendi kendine. Birkaç volta daha attı. Biraz daha düşündü: **"Ama Partinin amacını TV aracılığıyla kamuoyuna iletsem, çok iyi olurdu"** diye düşündü. Uzun bir süre koğuşta volta atıp gezdikten sonra koğuşun bir köşesinde dinlenmek için oturdu.

Aradan hayli zaman geçmişti, koğuşun kapısı açıldı. Bir yüzbaşı bir grup askerle içeri girdi. Yüzbaşı burada da tehditle Hayri'yi konuşması için ikna etmeye çalıştı. Hayri: **"İstedığimi konuşmama müsaade etmeseler, kesin olarak konuşmam"** diye diretti. Yüzbaşı askerlerle birlikte Hayri'yi tehdit etmeye

devam etti. Sonuç alamayacağını anlayınca, koğuşu terk ettiler. Onlar gidince Hayri bir başına kalmıştı. Akşamüzeri koridorlarda karavana sesleri geldiğinde, kendisine de yemek verilebileceğini düşündü ama koğuşta ne kaşık ne de tabak vardı. Peki gece burada mı kalacaktı? Koğuşta yatak olmadığı gibi ranzalar da yoktu. Kupkuru bir koğuştu. Koğuşun tuvalet bölümüne lavabonun yanına gitti, sağ eliyle musluğu açtı, akan serin suyu içince ellerini ve yüzünü yıkadı. Pantolonun arka cebinde çıkardığı beyaz mendiliyle elini yüzünü kuruladı, mendilini katlayıp yine aynı cebine koydu. Bir sigara daha yakıp koğuş penceresine doğru gitti. Aradan saatler geçti. Koğuşa gelen olmayınca, gece tek başına burada bırakılacağını anladı. Sabaha kadar kah oturdu, kah volta attı. Hep sigara içerek sabahladı o geceyi.

Sabah saat yedide koğuşun kapısı gürültüyle açıldı. Çavuş, bir grup gardiyanla birlikte Hayri'yi alarak, bir gün önce yüzbaşıyla tartıştığı odaya götürdüler. Odada aynı yüzbaşı bulunuyordu. Hayri bir müddet ayakta bekleyince aynı odaya Mazlum Doğan, Muzaffer Ayata, Kemal Aktaş, Hamit Kandal, Yıldırım Merkit, Celalettin Delibaş, Ali Yaver Kaya'yı peş peşe getirdiler. Hayri hemen ayaküstü Mazlum ile Muzaffer Ayata'ya kendilerini neden getirdiklerini, başından geçenleri, kendisinden istenen şeyleri ve takındığı tavrı kısaca anlattı. Mazlum ve Muzaffer de aynı şekilde kendilerinin de tehdit edildiklerini Hayri'ye anlattılar. Hayri: "**Konuşmalarımızı olduğu gibi vermezlerse, kesinlikle konuşmayacağız**" dedi. Yüzbaşı dün söylediklerini bir kez daha söyledi, tartışmalar oldu.

Sonra Yüzbaşı oradan ayrıldı. Geri döndüğünde: "**Tamam, sırayla tek tek geleceksiniz, ne konuşursanız konuşun serbesttir**" dedi. Kameranın bulunduğu odaya önce Hayri'yi aldılar. Odaya girince, odadaki görevliler Hayri'ye: "**Amacınız nedir?**" dediler. Hayri: "**Bağımsız bir Kürdistan devleti kurmaktır**" deyince, başka sorular soruldu. Hayri sorulan soruları Parti görüşleri doğrultusunda net ve kısa cümlelerle cevapladı. Hayri'den sonra sırayla diğer arkadaş larını kameranın bulunduğu odaya aldılar.

Onlara daha değişik sorular sordular. Soruları cevaplayınca gardiyanların denetiminde koğuşlarına geri gönderildiler. Bu haber cezaevine yayıldı ve tüm tutuklular o günden sonra televizyon haberlerini dikkatle izlemeye başladılar.

Akşamüzeri mazgal deliğinden gazeteler içeri verilince, 21. Koğuşun sorumlusu koğuşun antresinde gardiyanın elinden aldığı gazetelere şöyle bir göz attı: "**Arkadaşlar: Necdet Adalı idam edildi**" diye bağırdı. Sesine tedirginlik yüklüydü. Bu haberi duyanlar ranzalarından aşağı indiler. Koğuş sorumlusu diğer gazeteleri masanın üzerine bırakarak, Cumhuriyet gazetesini eline aldı: "**Arkadaşlar: Cumhuriyet habere geniş yer vermiş, dinleyin okuyorum**" dedi. Haber okununca diğer tutuklular masanın üzerindeki gazeteleri alarak ranzalarına çekildiler. Mustafa Karasu ranzasında gazete okurken, pencereden bir ses duydu. Gazeteyi bırakıp pencereye gitti: "**Kim o? Kimi çağırıyorsunuz?**" diye bağırdı alt koğuştakilere. Alt koğuştan biri Kurtuluşçu olduğunu, bir arkadaşlarının idam edildiğini söyledi, eğer mümkünse diğer koğuşlara haber gönderilip yarın arkadaşımız için bir dakikalık saygı duruşu yapılmasını, cuntayı protesto etmek için de bir günlük açlık grevinin konulmasını önerdi. Mustafa Karasu: "**Tamam, konuşalım yarın size haber iletiriz**" dedi, pencereden çekilip ranzasından indi. Durumu diğer arkadaşlarına anlattı. Çoğunluk bir günlük açlık grevi ve saygı duruşunun yapılmasından yanaydı.

12 Eylül darbesinden sonra ilgisizlik alabildiğine artmıştı. Tutuklular, sayım saatleri dışında subaylarla yüz yüze gelmiyorlardı. Hiçbir ihtiyaçları karşılanmadığı gibi, koğuşlar arası misafirlik, sorumluların birbirleriyle görüşmeleri yasaklanmış, koğuşlar arası ilişki kopmuş, haberleşme ağı felce uğramıştı. Bu şartlarda Kurtuluş Örgütünün yaptığı öneriyi tüm koğuşlara iletmek mümkün değildi. O sabah 21. Koğuştan bitişik koğuşların havalandırmalarına uzunca bir hortum atıldı, bu hortum telefon gibi kullanılarak KUK ve DDKD'lilerin kaldığı koğuşlara Kurtuluş örgütünün önerisi iletildi. DDKD ve KUK saygı duruşunda bulunmayacaklarını, açlık grevine girmeyeceklerini söyleyince, 20. koğuştaki Kurtuluş örgütü ile 21. koğuştaki PKK davası tutukluları bir dakikalık saygı duruşundan sonra cezaevi müdürlüğüne bir dilekçe yazarak Necdet Adalı'nın idamını protesto etmek için bir günlük açlık grevine girdiklerini açıkladılar. Öğle yemeği geldiğinde koğuş sorumluları yemeği almayacaklarını gardiyanlara söyleyerek karavanaları koğuşa almadılar. Öğle saatlerinden sonra her iki koğuş aniden gardiyanlar ve subaylarca basıldı.

Arama bahanesiyle yapılan bu baskında koğuştakilerin giysileri yırtıldı. Yatakları söküldü. Yiyecek ve giyecek eşyaları birbirine karıştırılıp ezdirildi. Koğuşlardaki gazete arşivlerine ve satranç tahtalarına el konuldu. Tutuklular tüm bu tehdit ve baskılara karşı morallerini bozmadan eylemi akşama dek sürdürdüler.

Ben Orta Doğunun En Gaddar Başçavuşuyum!

1980 Kasım ayında bir nolu cezaevinde kalan tutuklular, yeni açılan askeri cezaevine alınıp getiriliyorlardı. Bir Nolu'da işkence yapılmasına karşı koyanlar, işkenceden geçirilip hücreye atılmıştı. Daha sonra hücreden çıkarılıp yeni açılan cezaevinin beşinci koğuşuna getirilen bir tutuklu, 12 Eylül sonrası bir nolu cezaevinde olanları şöyle anlatıyordu: "12 Eylül'ün gelme siyle, bulunduğumuz cezaevinde baskılar yavaş yavaş tırmandırıldı. İlk önce sayım zamanında yemekhanede veya koğuşlarda tek sıra halinde dizilmemizi istediler, bunu kabul etmeyince, tehdit etmeye, küfür etmeye kadar işi vardırıdılar. Bunun peşinden yeni yeni kurallar (saç kesme gibi) dayattılar. Bu kurallara karşı çıkanlar hücreye atıldılar. Katıksız hücre cezasına çarptırılanlar: Erkan Uzun, Ali Erek, Akif Yılmaz ve bazı başka arkadaşlardı. Bu olaydan sonra şiddet ve baskının dozu günden güne arttırıldı. Sorgulamadan cezaevine yeni getirilenlere dayak attırılmaya ve ispiyonculuk teklif edilmeye başlandı. Buna karşı koyanlardan Akif Yılmaz ve Medeni Çelik hücreye atıldılar. Akşam diğer tutuklular hücrede kalan arkadaşlarına çay göndermek istediler. Bir Nolu cezaevinde iç emniyet amiri olarak görev yapan Başçavuş Mevlüt Akkoyun bu istemimizi reddetti. Bunun üzerine bizler o gece Kürtçe marş ve türkü söylemeye başladık. Mevlüt Akkoyun türkü söylemememiz için, birkaç kez bizi tehdit etti. Buna rağmen söylemeye devam ettik. Tahminen gece saat 10 veya 11'de iç ve dış bölükte görev yapan askerler koğuşumuzu bastılar.

O sırada arkadaşların bir kısmı yatakhane, bir kısmı yemekhanede olduğundan kapıları kapatıp bölünmemizi sağladılar. Yatakhane kalan arkadaşlardan üçünü sopalarla dövdüler. Diğerlerini de etkisiz hale getirdiler. En fazla dövülen üç arkadaş, büyük bir ihtimalle ispiyonlanmışlardı. Olaydan sonra 28. koğuşa üç gün havalandırmaya çıkmama cezası verildi. Bir gün sonra yemekler 28. koğuşun kapısına getirildi. Koğuş sorumlusu Medeni Çelik, yemeğin az olduğunu belirtip diğer koğuş sorumlularının buraya getirilmesini istedi.

Recep adıyla bilinen gardiyan, yemek dolu karavanayı kaptığı gibi koğuş sorumlusu Medeni Çelik'in üzerine fırlattı. Buna karşı 28. Koğuşta kalan arkadaşlar, yemek tabaklarıyla gardiyanlara saldırdılar. Karavana ve tabakların silah olarak kullanıldığı bu kavgada dört gardiyan başından yaralandı. Gardiyanlar işin kötü gittiğini anlayınca, zor bela kendilerini dışarı attılar. Bir müddet sonra yüze yakın asker koridora girip koğuş basma hazırlığına başladı. Bizler erkenden durumu fark edince, hemen koğuş kapısının arkasında barikat kurduk.

Koğuşun ranzaları, yatakları kapının arkasına yığılınca, artık girmek mümkün değildi. Cezaevindeki askerler, kapıyı biraz zorladılar, giremeyeceklerini anlayınca, kolordu ve polisten takviye birlikler istediler. Yeni gelen polisler, ellerindeki megafonla teslim olmamızı istediler. Biz ise, bize işkence yapılacağını söyleyip teslim olmayacağımızı belirtiyorduk. Bu ara, Başçavuş Mevlüt Akkoyun kapı aralığında: "Copumu size koyacağım" diyordu. Biz de aynı sözleri ona iade ediyorduk. Bu şekilde karşılıklı laf atmalarımız uzun sürdü. Mevlüt Akkoyun yorulmuş olacak ki kapıdan uzaklaştı. Bu kez, devreye kolordudan bir yetkili girdi. Bu kişi daha yumuşak ve ikna etmek için konuşuyor du. Kapıyı açarsak kimseye karışmayacaklarını yalnız üç kişi hakkında yasal işlem yapacaklarını söylüyordu. Biz yetkili kişiyle konuşurken, pencereden dışarıyı izleyen bazı arkadaşlar, polisin içeriye bomba atma hazırlığı yaptığını söylediler.

Daha önce Bir Nolu'da yatan arkadaşların, bombalara karşı alınacak tedbirler konusunda tecrübeleri olduğundan, hemen döşek çarşaflarını ve battaniyeleri su bidonlarına batırıp, hazır bekletiler. Yetkiliyle konuşmalarımız sonunda, bizlere karışmayacaklarına dair kesin söz verdiler. Koğuşumuzda kalanların çoğu, köylü arkadaşlardı. O ortamda büyük riskleri göze alamazlardı. Bu durumu da gözönünde bulundurarak, barikatı kaldırmayı kararlaştırdık. Kapıyı açtığımızda, dokuz kişinin ismini okudular. İsmi okunanları hapishanenin dış bahçesine aldılar, orada ellerine arkadan kelepçe vurdular ve yüzükoyun yere yatırdılar. Bize oyun oynadıklarını

anlamıştık.

Nitekim ondokuzumuzu da dışarı çıkardıktan sonra, polisler ve askerler botlarıyla her tarafımızı çiğnediler. Akşam saat sekize doğru, on dokuzumuzu da kapalı bir arabaya koyarak, bilmediğimiz bir yöne doğru götürdüler. Arabanın arka bölümünde bizden başka kimse olmadığından, nereye götürebilecekleri konusu üzerinde tartışıyorduk. Kimi arkadaş, bizi başka cezaevine götürüyorlar diyor, kimimiz de polis soruşturmasına götürüleceğimizi iddia ediyorduk. Nihayet, araba durup kapısı açıldığında Diyarbakır'ı bilen arkadaşlar, Ofis'teki inzibat merkezine getirildiğimizi söylediler. Bizi arabadan indirdiler, bir bahçeye aldılar, orada tek sıraya dizdiler. Önce Akif Yılmaz'ın ismi okundu. Onu alıp götürdüler.

Sonra bizleri sırayla aldılar. Gittiğimiz binada gözlerimiz bir bezle sıkıca bağlandı. Falakaya yatırıldık. Saatlerce sopalarla dövüldük. Bu dövme süresi, en az iki saatti. Gece Yarısına doğru askerler bizi yerlerde sürükleyerek vagonlara koyun doldurur gibi inzibat merkezinin önünde duran kapalı arabaya doldurdular. Kapı kapandığında, çoğumuz konuşamaz haldeydik. Bize çok uzun gelen bir yolculuktan sonra arabamız bilmediğimiz bir yerde durdu. Kapılar açıldığında, birkaç arkadaş dışında, çoğumuz kendi başına aşağıya inemiyorduk. Yerimden kalkmaya yeltenirken, arabanın kapısından birkaç iriyarı asker içeri girdi, ellerimizden, ayaklarımızdan tutarak karga tulumba bir vaziyette arabadan aşağı fırlattılar. Son arkadaş atıldığında, arabadan boşaltılmış bir odun yığını gibi üst üsteydik. Arabadan inen ve çevreden gelen diğer askerler, bellerindeki copları çekerek üstümüze saldırdılar. Çoğu arkadaş, cop darbelerine dayanmadığından ayağa kalktı. Onlar hala vuruyorlardı. Öyle döve döve bizi uzun bir koridordan geçirdiler, çoğumuzu yerden sürükleyerek 36. Koğuştaki hücrelere attılar."

Her hafta onlarca kişi tutuklanıp cezaevinin bu hücrelerine böyle konuluyordu. Özellikle, yeni tutuklanan bu kişilere hücrelerde işkence yapılıyor, cezaevi genelinde de baskılar tırmanıyordu. Cezaevi idaresi, tutukluların hiçbir ihtiyacını karşılamıyor, koğuş sorumlularının koğuşlara gidip gelmelerine kesin yasak konuluyor, pencereden pencereye koğuşlar arası konuşmalar gardiyanlarca dinleniyor, cezaevi günden güne bilinmezlik ve suskunluk içine gömülüyordu. Bir akşam sayımında 10. Koğuşun kapısı gürültüyle açıldı. Bir başçavuş, on beş yirmi kadar askerle koğuşa daldı. Başçavuş, havacı elbisesi giymişti, yakası göğsüne kadar açıktı, ellerini kabadayılar gibi arkada bağlamıştı.

Arkasındaki askerlerin bir kısmının elinde zincir, bir kısmının elinde sopa, bir kısmının elinde de cop vardı. Onların da çavuşları gibi, yakaları açık, saçları uzundu. Asker takımından ziyade bu halleriyle bir serseri kafilesini andırıyorlardı. Havacı başçavuş kafilesiyle birlikte koğuşun küçük salonunu geçip koğuşa girince, tutuklular, hiç kimse koğuşa girmemiş gibi ranzalarında oturmuşlardı. Bu duruma hiddetlenen havacı başçavuş: "**Kalkın ulan, kalkın ben geldim**" diye bağırdı. Bir iki ranzaya tekme attı. Askerler de onun taklidini yaptılar. Mevlüt Akkoyun bu ara bir askerin elindeki zinciri kaptı, demir ranzaya bir iki kere vurdu. Tutukluların hiç korkmadan kendilerine bakıp güldüklerini görünce, ranzaya vurmaktan vazgeçti, zinciri tespih çeker gibi eline aldı, bir aşağı bir yukarı koğuşta volta atmaya başladı. Volta atarken elindeki zincirin halkalarını, tespih taneleri gibi çekiyordu. Bir müddet bu haliyle koğuşta dolaştı. Sonra, bir askerin elindeki sopayı da diğer eline aldı. Şimdi bir elinde sopa, bir elinde uzun ve kalın bir zincir vardı. Sopasını ve zincirini havaya kaldırarak: "**Lann, bana iyi bakın, yani beni iyi tanıyın. Ben, Ortadoğu'nun en gaddar başçavuşuyum. Ben içeri girdiğimde ayağa kalkılacak, ben içeri girdiğimde herkes tir tir titreyecek**" dedikten sonra zincirini diğer elinde sallayarak: "**Bunu görüyor musunuz, bunu! Bu benim tespihimdir**" dedi. Zinciri tutan elini indirdi, bu kez sopalı elini kaldırarak: "**Bunu görüyor musunuz, bunu? Bu da benim köteğimdir! Köteğin ne olduğunu biliyor musunuz? Ne demişler bizim Osmanlı lar:**" Laf ile etmeli tektir, tektir ile uslanmayanın hakkı kötektir. Bu gece laf ile adam olmanızı istiyorum. Adam olmasanız yarın kötekle sizi adam ederim" dediğinde, arkasındaki askerler hep birlikte ellerindeki sopaları, zincirleri, copları havaya kaldırıp tutuklulara doğru salladılar.

Tutuklular, bir tiyatro sahnesini izler gibi koğuşun ortasında kalles rolünü oynayan bu zavallılara bakıp gülüyorlardı. Havacı başçavuş gösterisini bitireceği sırada, ranzasında oturup kendisine gülen bir tutukluya: "**Ne sırtıyorsun ulan**" dedi. Koğuşun ortasından tutuklunun üzerinde oturduğu ranzanın yanına gitti. Bir elini bıyıklarına atarak: "**Şu saçlara, bıyıklara bak! Aslanım, koçum benim.**"

Elimden çekeceğiniz var" dedi. Ani bir hareketle geri dönerek bir onbaşıya: **"Onbaşı, say şu civcivcikleri gidelim"** diye emir verdi.

Onbaşı, bu emiri alınca üç adım başçavuşa yanaştı, topuk selamı verdi, yüksek sesle: **"Emret komtanım!"** dedi. Bu da gösterinin son bölümüydü. Onbaşı, ranzalarda oturanları davar sayar gibi saydıktan sonra, bağırarak, çağırarak, küfrederek it sürüsü gibi dışarı çıktılar.

Bir gün sonra tutuklular, 1 Nolu cezaevinden gelenlerden havacı başçavuş hakkında bilgi aldılar. Asıl adı Mevlüt Akkoyun, takma adı Gestapo olan bu kişi, bir nolu cezaevinde tutuklulara her türlü işkence ve baskıları yaptıktan sonra, yeni açılan 2 Nolu askeri cezaevine iç güvenlik amiri olarak atanmıştı. Gestapo ekibinin iki nolu askeri cezaevinde işbaşı yapmasıyla, işkencelerin giderek tırmandırılacağı seziliyordu.

Zira Gestapo, ekibiyle gittiği her koğuştaki tutukluların üzerine bağırarak, onları tehdit etmişti. Ayrıca tüm koğuşlarda, disiplinli olduğunu, disiplini çok sevdiğini, adam olmak istemeyeni adam etmekte usta olduğunu anlatmıştı. Böylece 1980 Kasım ayında iki nolu askeri cezaevinde **"Gestapo dönemi"** resmen başlamıştı. Gestapo ilk eylemini 31. Koğuştaki yaptı. Sabah saat 80:00'de tutuklular koğuşlarından havalandırmaya çıkarıldılar. Gestapo, ekibiyle birlikte havalandırmaya girdiğinde yüksek sesle: **"Geçin lan sıraya ib...ler"** diye bağırarak, sıraya geçmediler. Gardiyanların önündeki Gestapo'nun bir elinde traş makinası, bir elinde zinciri vardı. Amacı, tutukluların saçlarını zorla kesmekti. O dönemde cezaevi örgütünün aldığı karara göre, hiçbir tutuklu dayatılan kurallara uymayacaktı. Sıfır numara veya üç numara saç kesme kural olarak değerlendirildiğinden, saçlarını kestirmiyorlardı. Gestapo, bundan dolayı tutukluların saçlarını zorla kesme kararındaydı. Havalandırmada saçlarının ve bıyıklarının kesilmesi gerektiğini anlattı. Tutuklular da saç ve bıyıklarını kesmeyeceklerini kesin bir dille anlattılar. Bunun üzerine Gestapo, bir grup gardiyanla birlikte saldırdı. Sopalarla zincirlerle rastgele vurdu. Buna karşı tutuklular kendilerini savunmak için, yumruk ve tekmelerle Gestapo ve ekibine saldırınca, havalandırmada kıran kırana bir kavga başladı. Gestapo ve ekibi, iyice bir dayak yedikten sonra, keplerini ve coplarını havalandırmada bırakarak idare binasına kaçtılar. Yarım saat sonra, en az 300 askerle geri geldi Gestapo. Askerler havalandırmaya girer girmez Gestapo: **"Saldır!"** emrini verdi ve saldırdılar. Kişi başına en az on asker düşüyordu. İşkenceciler korkak, işkenceciler zavallı, işkenceciler cahildi. İşkenceciler ancak eli kolu bağlı insanlara işkence yapabiliyorlardı. Boğuşma çok uzun sürdü. Tutuklular azimle, inançla karşı koydular. Gestapo'nun ağzı kan içinde kalmıştı. Kan emen vampire benziyordu. O haliyle, yakaladığı tutuklunun önce burnunu, sonra yanaklarını, ardından neresi rast gelirse ısıırıyordu. Isırırken de kudurmuş bir köpek gibi hırslıyordu. Bazen ısırarak hırsını alamayınca, tekmelerle yerde yatanların kafasına kafasına vuruyordu. Bu durumda yarı baygın yere yatırılanların başına çullanılarak makinayla saçlarına birer çarpı işareti yapılırdı.

Bu duruma karşı tutuklular hep bir ağızdan: **"Kahrolsun sömürgecilik!"** sloganını haykırdılar. Hemen çoğu koğuşlardan aynı slogan tekrarlandı. Gestapo, havalandırmayı kan, ter, gözyaşı, saç kılı içinde bırakarak terk etti. İdareye doğru giden çoğu gardiyanın elinde, yüzünde, ağzında kan vardı. Hepsi o halleriyle bir katil sürüsünü andırıyorlardı. Bağırarak, çağırarak, yer yer kahkahalar da atara, çok önemli bir zafer kazanmışlar gibi davranarak idare binasına kadar gittiler. Orada Gestapo: **"Arkadaşlar, büyük bir zafer kazandınız. Ellerinizi, yüzünüzü yıkayın, biraz dinlenin, biraz sonra yeni baskınlar yapacağız, yeni zaferler kazanacağız. Millet umudunu bana bağlamış, benim umudum da sizdedir"** dedi. Askerleri koridorda bırakarak idare binasına geçti.

Birkaç gün sonra Gestapo yine ekibiyle 29. koğuştaki bastı. Tutsaklar Gestapo ekibinin koğuştaki girdiğini görünce, kol kola girerek slogan atmaya başladılar. Gestapo, ekibiyle birlikte tutuklulara azgınca saldırdı. Kol kola girip kenetlenen tutukluları sopalarla zincirlerle döverek, ayaklarından tutup çekerek, birbirlerinden kopardı, tutuklulardan Akif Yılmaz, Muzaffer Ayata ve beş kişilik bir grubu yerde sürükleyerek 35. koğuştaki bilinen hücrelere attı. Gestapo koğuştaki kalan diğer tutukluları tek tek koğuştan çıkarıp koridorda dövdürtüyor, yerde sürükleyerek hücreye getirtiyordu. Yerde sürüklenen tutuklular avazlarının çıktığı kadar: **"Kahrolsun sömürgecilik!"** sloganını atıyorlardı, tüm koğuşlardaki tutuklular bu sloganı tekrarlıyorlardı.

Cezaevi bir miting alanına dönüşmüştü. İşkence, bağırma, feryat, küfür ve slogan sesleri birbirine

karışmıştı. Bu ara hemen hemen tüm koğuşlarda tutuklular ele geçirdikleri karavana kapakları ve tabaklarla demir kapıları ve pencere parmaklıklarına vuruyorlardı. Bu madeni sesler diğer seslere karışınca acayip bir ses cümbüşü kulaklara geliyordu. Hücre bölümünün salonu, 10. Koğuşun pencerelerinin karşısındaydı. Gestapo koğuşlardan sürükleyerek getirdiği tutukluları bu salonda ayrıca dövüyor, saçlarını kestirerek hücreye alıyordu. 10. Koğuşta kalan tutuklular pencerelere tırmanarak tecrit salonunda Gestapo'nun yaptığı işkenceleri izliyor, izledikçe de: **"Kahrolsun sömürgecilik!"** sloganını haykırıyorlardı. Koğuş sorumlusu Selim de eline aldığı karavana kapağıyla koğuşun demir kapısını dövüyordu. Birdenbire kapının mazgal deliği açıldı, Selim delikten dışarı baktığında, Gestapo karşısında en kızgın haliyle duruyordu: **"Niye kapıya vuruyorsun ulan, suç olduğunu bilmiyor musun?"** dedi. Selim elindeki karavana kapağıyla kapıya vurmaya devam ederek: **"Sen insanların kafasına vurunca suç işlemiyorsun da, biz demire vurunca mı suç oluyor?"** cevabını verdi.

Gestapo'nun cezaevine gelmesiyle birlikte bazı koğuşlardaki tutuklular hem korktular hem de tedirgin oldular. Bundan dolayı da direnen tutuklulardan farklı tavırlar takındılar. Gestapo onların kaldığı koğuşlara gittiğinde efendi pozisyonuna girerek; **"İyi akşamlar"** diyor, onlar da: **"Sağ ol!"** çekiyorlardı. Gestapo'nun yanında ayağa kalkıp tek sıraya diziliyorlardı. Gestapo bunların koğuşundan çıkıp direnen tutukluların kaldığı koğuşlara gittiğinde, buradaki tutuklular, ayağa kalkmıyorlardı. Buna karşı Gestapo: **"Ulan niye kalkmıyorsunuz, diğer koğuşlar da sizin gibi değiller mi? Asker içeri girince efendi gibi kalkıp sıraya giriyorlar"** diyordu. Bazı koğuşlarda kalan tutukluların böylesi olumsuz tavırlarına rağmen direnen tutukluların temsilcilerine olanaklar çerçevesinde cezaevinin son durumu, cuntanın cezaevleriyle ilgili politikası, buna karşı konulması gereken tavır, izlenilmesi gereken politika anlatıldı. Direnişten yana olan tutuklular o şartlarda Cezaevi politikasını şöyle tespit etmişlerdi: **"12 Eylül cuntası dışarıda hayli başarılı olmuştur. Türkiye ve Kürdistan'daki devrimci mücadeleye darbeler vurmuştur. Henüz dünya kamuoyunda 12 Eylül rejimi deşifre olmamıştır. Türkiye ve Kürdistan'da bize sahip çıkabilecek ailelerimizi ve kamuoyunu terör ve baskıya la korkutarak sindirmiştir. Bu ortamda cunta cezaevinde devrimci güçlere yönelerek içerideki devrimci örgütlenmeyi parçalayıp dağıtmak istiyor.**

Bugün cezaevinde estirilen terörün asıl amacı budur. İleri sürülen gerekçeler bu işin kılıfıdır. Bu karşı devrimci teröre hangi şartlarda olursa olsun, boyun eğmek, teslim olmak devamımız ve ideolojimizle çelişmektedir. Düşman: 'Siz rahat durmuyorsunuz' diyerek bize saldırmaktadır. Akli başında olan hiç kimse devletin bu aldatmacasına inanmamalıdır. Devletin hedefi zindandaki bağımsızlık mücadelemizi boğmak, bunu sıçrama tahtası olarak kullanarak dışarıdaki bağımsızlık mücadelesini etkisiz hale getirmektir. Bunun için düşman her türlü tehdidi ve işkence yöntemini kullanacaktır. Buna karşı uyanık olmak gerekmektedir.

Cezaevi idaresinin amacı yalnız bıyık ve saç kestirmek değildir. Amacını yukarıda belirledik. Saç ve bıyık kestirmek söz konusu amaca varmak için kullanılan araçlardır. Cezaevi idaresinin ve bir bütün olarak cuntanın politikası böyle olduktan sonra devrimci güçlerin tavır, politika ve amaçları ne olmalıdır? Düşman devrimci güçleri dağıtıp parçalamak istediği bir yerde devrimciler güçlü birlikler oluşturmalarıdır. Düşmanın devrimci güçleri teslimiyete zorladığı bir ortamda devrimci güçlerin politikası teslimiyete karşı direnmek olmalıdır. Direnmek demek; düşmanın bizden istediği şeyleri yapmamak, kural adı altında dayatabileceği kuralları reddetmektir. Şu anda iki nolu cezaevinde 1500'den fazla tutuklu bulunmaktadır. Baskılar ve işkenceler ayrımsız herkese yapılmak tadır. Biz direnişçi tutuklular, baskı ve işkencelerin durdurulması için tüm tutukluların süresiz bir açlık grevine girmelerini öneriyoruz. Açlık greviyle sonuç alınmazsa, görüş protestosu ve ölüm orucu eyleminin de konulmasından yanayız."

Direnişten yana olan tutuklular bu görüş ve önerilerini cezaevindeki bütün Kürt siyasi partileri nin ve Türk sol gruplarının cezaevi yöneticilerine iletiler. Birkaç gün sonra Doğu Devrimci Kültür Dernekleri, Rızgari dergisi çevresi, ÖzlükYolu dergisi çevresi, Türkiye Komünist Partisi ve Kürdistan Ulusal Kurtuluşçuları örgütleri bu öneriye karşı ortak bir tavır takındılar: **"Biz böyle bir şey yaparsak, yani açlık grevine girersek, elimizdeki olanakları yitiririz. Koğuşlarımızda bulunan Televizyonlarımızı toplarlar. Saçların bıyıkların kesilmesini, koğuşlara girdiklerinde ayağa kalkmamızı, görüş yerine, mahkemeye gidış gelişlerde düzgün yürümemizi istiyorlar. Bunları yapmanın hiçbir zararı yoktur"**dediler.

11. Koşušta kalan Rizgari örgütünün o günkü iki temsilcisi Ruşen Aslan ile Mümtaz Kotan işkenceler tırmandırılınca, kurallar dayatılınca: "**Biz bu cezaevinde hiçbir şeye karışmayaca ğız, bu koşuştan siyasi tutukluların bulunmadığı bir koşuşa gideceğiz. (siyasi tutuklular diye kastedilen siyasi tavır koyan tutuklulardır.) Hiç kimseyle ilişki kurmayacağız**" dediler. Ve hemen peşinden kendileri gibi idarenin dayatmalarına uymak isteyen kişileri yanları na alarak idare binasının karşısında, kadınlar koşuşunun bitişiğindeki 2. koşuşa gittiler.

Oraya yerleşir yerleşmez idarenin dayattığı tüm koşullara uydular. Bazı siyasi grupların böyle bir eğilim içine girmesi hiç kuşkusuz cezavi idaresinin dikkatini çektiğinden; onlara pek yönelmiyor, kurallara uymayan tutuklulara saldırıyordu. Cezaevi idaresi önce saç bıyık kestirme, sonra sayım sırasında ayağa kalkıp tek sıraya geçme gibi kuralları dayatmıştı. "**Bunlara uyun, başka hiçbir kurala uymanızı istemiyoruz**" diyordu. Bazı tutuklular bunlara uyunca, Gestapo onlara karışmıyordu. Buna karşı kurallara uymayı red edenlere: "**Kurallara uymuyorlar**" gerekçesiyle işkence yapılıyordu. Kurallara uyanlar, bilhassa bazı grupların cezavi temsilcileri, direnen kitlelere sözlü olarak şu çağrılar yapıyorlardı: "**Bizim gibi davranırsanız idare size de baskı yapmaz. İdarenin baskı politikası yoktur. PKK yöneticileri anarşistlik ve goşistlik yaptıkları için idare baskı yapıyor, kurunun yanında yaş da yanıyor.**" diyorlardı. Böylece cezaevinde daha şimdiden kurallara uyan bir azınlık (DDKD, ÖY, KUK, TKP, Rızgari grupları adına tutuklananlar ve PKK'den bazı sempatizan lar, halktan bazı kişiler) ve kurallara uymayan bir çoğunluk vardı. Bu ikili durum kitleyi olumsuz yönden etkiliyordu. Politikleşmemiş tutukların bir kesimi henüz işin bilincinde değildi. Kurallara uyan grupların tavır ve propagandalarından etkileniyordu. "**Saç sakal traş etsek, sayım zamanlarında ayağa kalksak, bizden başka bir şey istemezler ve karışmazlar**" diyorlardı.

Bu dönemde net olarak cezaevinde bir saflaşma olmuştu. Kurallara uyanlar bir safta; uymayanlar bir safta yer almışlardı. Baskı ve işkenceler bir bütün olarak 12 Eylül'ün içte ve dışta yarattığı ortam, direnişçilerin tecrübesizliği, direniş saflarından, kurallara uyanların safına; erozyon belirtilerini ortaya çıkarmıştı.

Her şeye rağmen, Aralık 1979 tarihinde Diyarbakır iki nolu askeri cezaevinde baskı işkence ve bir bütün olarak cuntaya karşı tutuklular ikiye bölünmüştü. Büyük bir çoğunluk direnişte ;diğer azınlık ise, devletin dayatmalarına boyun eğmede karar kılmıştı.

Direnmek veya Direnmemek, İşte bütün mesele!

Henüz şiddetli, sistemli işkenceler başlamadan ve devlet mevzi dövme saldırıları olarak değerlendirilebilecek savaşımlı sürdürürken, ceza evinde üç ayrı politika kaba çizgileriyle ortaya çıkmıştı.

1- Cezaevi idaresinin teslim alma, devrimci örgütlenmeyi dağıtma, işkence ve baskılarla tutukluları itiraflara zorlama. Netice olarak Kürdistan kurtuluş mücadelesini duvarlar arasında ezme politikası.

2- Direniş yanlısı olan grupların, dayatılan devlet politikasına karşı direnme, cezaevinde devrimci örgütlenmeyi ayakta tutma, birlik ve beraberliği koruma, düşmanın cezaevindeki tüm plan ve tasarılarını etkisiz hale getirme politikası.

3- Başını bazı grup liderlerinin çektiği kurallara uyma, idarenin her türlü uygulamalarına karşı sessiz kalma, siyasi tavır takınmama politikası.

Buna politikasızlık da denilebilir veya bu politikayla idarenin politikası aynıdır da denilebilir.

Baskıların günden güne artması, sayım zamanında tutuklulara zorla dayak atılması, yine tutukluların zorla sıraya dizdirilmeye çalışılması, yeni tutuklananların hücrelere atılması, orada kendilerine işkence yapılması, gece gündüz işkence bağırtılarının koridorlarda yankılanıp tüm cezaevine yayılması, koşuşlarda ruhsal bir gerginlik yaratıyordu. Özellikle geceleri uyuyamayan tutuklular sabahlara kadar bu durum üzerine tartışıyorlardı. 10. koşušta tutuklu olan Halim Abak ile Selim Çürükaya arasında

her gece tartışmalar oluyordu. Halim Derikli, 40-45 yaşlarında, okuma yazması olmayan, baskıların ve işkencelerin tırmanmasıyla namaz kılmaya hız veren, PKK davasından tutuklanan bir köylüydü.

Halim: "Saç bıyık traşı olan, sayım zamanında ayağa kalkıp tek sıraya giren tutuklulara idare baskı yapmıyor."

Selim: "Tabii onlara baskı yapmazlar. Niye yapsınlar ki?"

Halim: "Aslında saç bıyık traş etmekte, sayım zamanında ayağa kalkmakta bir sakınca yok. Sorun yalnız bunlarsa, yapalım. Saç ha uzun olmuş, ha kısa olmuş, fark etmez ki!"

Selim: "Eder eder. Bugün saçını verdin mi, yarın başka şeyini isterler."

Halim: "Başka bir şeyimiz yok ki, neyimizi isteyebilirler?"

Selim: "Konuştuğu lafa bak! Marş okumamızı isterler, üstümüze binmek isterler, insanlığımızı isterler."

Halim: "Benim kafama yatmıyor, gördüğüme mi inanayım, yoksa sizin dediklerinize mi? Bakın başka siyasi görüşten kişilerin kaldığı koşullarda baskı yok. Biz de bunlar gibi yapalım, bize de baskı yapmasınlar. Bunlar da bizim gibi devrimci değil mi?"

Buna benzer tartışmalar çoğu koşulda oluyordu. Özellikle politikleşmemiş kişiler, Halim Abak gibiler, bu sorunlara çözüm bulmaya çalışıyor, düşündüklerini açıkça dile getiriyorlardı. Açıkça dile getirilmeyen düşünce ve duygular da şöyleydi: "Direnirsem, devrimci olduğum anlaşılacak. Direnirsem bana fazla ceza verebilirler. En iyisi bazı kurallara uyayım, bir önce dışarı çıkayım. Devlet güçlüdür. Dört duvar arasındayım. Ellerim kollarım bağlıdır. Devlete karşı koyarsam, ya sakat kalır ya da ölürüm. İşkenceye nasıl dayanırım? Ya açlığa? Ya susuzluğa? Kurallara uysam rahat rahat yaşar, mahkemede her şeyi inkâr eder, yarın öbür gün tahliye olurum."

Direnmenin doğru olduğuna inanan tutuklular, sürekli direniş propagandası yapıyor, direnişin tek kurtuluş yolu olduğunu söylüyorlardı. 10. koşulda, Aralık 1980 tarihlerinde tartışmalar alabildiğine alevlenmişti. Gece yataklarına çekilen tutuklular, tartışmadan yatamıyorlardı.

Hacı Gegez: "Hiçbir kurala uymamak gerekir. Ben kesinlikle uymayacağım. Türk sömürgecileri vahşidir. Elini versen kolunu kurtaramazsın. Sayımda ayağa kalktın mı, başka bir şey isterler. Ama bu durumu kitleye anlatmak, kavratmak gerekir. Her şeyden önce dayatılanlara pratikte uymayarak kitleye önderlik etmek gerekir."

Halim Abak: "Dışarda bize sahip çıkan yok, hareket dağıldı. Türkiye ve Kürdistan'daki örgütler yurt dışına kaçtı. Ailelerimiz korkudan bize sahip çıkamıyorlar."

Faysal Dunlayıcı: "Halim dayı sen çok karamsar konuşuyorsun. Aslında sen bazı konularda haklısın. 12 Eylül cuntası çok zalimdir. Kemal Yamak kontrgerillanın önemli elemanlarından biri olduğundan, Diyarbakır'a kolordu komutanı olarak atandı. Kıbrıs'ta Rumlara yaptıklarının aynısını burada biz Kürtlere yapacaktır. Buna karşı bizim yapacağımız tek şey vardır: DİRENMEK!"

Halim Abak: "Yahu hepiniz hep direnişi düşünüyorsunuz. Başka bir yol yok mu? Şöyle bizi işkencelerden ve baskılardan kurtaracak bir yol bulamaz mısınız? Bakın Mümtaz Kotan ve Ruşen Aslan hem bir örgütün liderleridir, hem de avukatlarıdır. Nazif Kaleli ve Yılmaz Çamlıbel de hem örgüt liderleri hem de okumuş akıllı adamlardır. Biri dışarda lise öğretmeni, diğeri koskocaman Mersin Karayolları Müdürüymüş. Bu adamlar idarenin dediklerini yapıyorlar, idare de onlara karışmıyor. Siz bunlara teslimiyetçi diyorsunuz. Sayımda ayağa kalkmakla, tek sıraya dizilmekle, saç-bıyık kesmekle, subaylara saygı göstermekle insan teslimiyetçi olur mu? Bence bu adamlar akıllı davranıyorlar, görmüş geçirmiş insanlardır."

Hacı Gegez: "Halim Dayı, sen de aynı onlar gibi düşünüyorsun. Belki onlar bu davranışlarına çoktandır kılıf bulmuşlardır. Şimdi Mümtaz Kotan veya Nazif Kaleli'ye, "Neden kurallara uydunuz" diye sorarsan, büyük bir ihtimalle Lenin'den şu aktarmayı yapıp kendilerini savunacaklardır: "Soyguncular yolunuzu kesmiş sizi öldürecekler, canınızı kurtarmak için üstünüzdeki eşyaları verip onlardan kurtulabilirsiniz." Biz de aynı böyle yapıyoruz diyecekler.

Halim Abak: "Ben Lenin'i Menini bilmem. Nasıl direneceğiz? Bir gün, bir ay değil ki, bu direnme

belki yıllarca sürer. Her türlü dayığa, işkenceye kimse direnemez ki!"

Faysal Dunlayıcı: **"Halim Dayı sözünü kestim, tutuklular hep birlikte direnirlerse, baskı ve işkenceyi fazla tırmandıramazlar. Bölünüp parçalanırsak, kurallara uysak da bize işkence yaparlar."**

Halim Abak: **"Ben inanmıyorum. Başka siyasi görüşten kişiler, kurallara uyuyorlar. İşken ce görmüyorlar. Sen hala bana masal anlatıyorsun."**

Sabah erkenden 10. koğuşun kapısı açıldı. Koğuş gardiyanyla birlikte bir grup gardiyan koğuşa girdi. Koğuş gardiyanı yüksek sesle: **"Biraz sonra yemek getireceğim, dua okuyacaksınız ondan sonra yemek yiyeceksiniz. Bu idarenin emridir"** dedi. Koğuş sorumlusu Selim gardiyana yanaşarak: **"Biz dua okumayacağız"** deyince, diğer tutuklular hep bir ağızdan: **"Dua okumayacağız"** dediler. Gardiyan tepkinin sert olduğunu anlayınca, diğer gardiyanlarla birlikte dışarı çıkarak kapıyı kapattı.

Koğuş sorumlusu Selim kapının kapanmasından sonra tutuklulara toplanmalarını söyledi. Herkes ranzasına oturunca, Selim: **"Arkadaşlar, idare bize zorla dua okutmak istiyor, size bu konudaki düşünceyi ve takınılması gereken tavrı anlatmak istiyorum. Hepinizin bildiği gibi sorun dua okumak veya okumamak sorunu değildir. Cuntanın da amacı belli. Bizim de amacımız bellidir. Cunta cezaevindeki örgütlü yapımızı dağıtmak, bizi tek tek bıraktıktan sonra karşı devrimci otoriteyi cezaevinde kurmak istiyor. Bugüne kadar cezaevinde biz kendimizi idare ettik. Bizim kurallarımız, bizim disiplinimiz, bizim gönüllü birliğimiz vardı. Şimdi idare tüm ilişkilerimizi, örgütlenmemizi, disiplinimizi kaldırıp kendi disiplinini bize zorla uygulamak istiyor. Bu da bizim için ölüm demektir. Dün saçtı bıyıktı, bugün dua okutturmak istiyorlar."**

Yarın daha başka şeyler isteyecekler. Göreceksiniz bu istenen şeylerin sonu gelmeyecek. Benim diyeceklerim bu kadar. Başka konuşmak isteyen arkadaş varsa görüşlerini söylesin" dedi.

Halim Abak, konuşmak istediğini söyledi. Koğuş sorumlusu **"konuş"** deyince, Halim Abak: **"Biz müslümanız, dua okursak ne olacak? Niye duaya karşısınız? Allah'ımıza hamdol sun, milletimiz varolsun dersek ne olur? Evimizde de bunu söylemiyor muyduk"** deyip konuşmasını bitirdi. Selim: **"Bak Dayı. Sorun dua okuma veya okumama sorunu değil. Bunu biraz önce söylemiştim. Bugün dua okursak, yarın, öbür gün ikimizi havalandır maya çıkarırlar, bana, 'Dayıya tokat at' diyecekler. Beni sana, seni bana karşı kullanacak lar. Bizi birbirimize ana avrat sövecek hale getirecekler"** dedi.

Hala ikna olmayan Halim Abak: **"Hiç bir şey yapamazlar. Ben müslümanım, dua mı okuya çağım"** dedikten sonra ayağa kalktı. Toplantıda konuşan diğer tutuklular dua okumayacaklarını anlattıktan sonra, koğuş kapısı açıldı. Koğuş gardiyanı sabah kahvaltısını getirmişti. Karavanay la birlikte içeri girdi; **"Herkes ayağa kalksın dua okunacak"** dedi. Bu emir karşısında Halim Abak ve daha önce toplantıda dua okumayacaklarını söyleyen üç tutuklu, dua okumak için ayağa kalktılar. Dört kişi gardiyanla birlikte: **"Allah'ımıza hamdolsun, ordu millet var olsun ailemiz sağ olsun"** deyince. Gardiyan: **"Afiyet olsun"** dedi ve koğuştan çekip gitti.

Zindanda Direnme Savaşı

Diyarbakır iki nolu özel askeri cezaevinde, genel olarak kitlenin bilinç düzeyi düşük olduğundan eğitim çalışmaları sürekli yapıyordu. Bu çalışmalar daha çok teorik çalışmalardı. Fakat baskıların ve işkencelerin tırmandırılacağı sezilince, Paulo Condor zindanlarını anlatan **"Direnme Savaşı"** adlı kitap koğuşlarda eğitim çalışmasında okunmaya başlandı. Bu kitabı eğitim çalışmalarında topluca okumanın amacı, Vietnamlı devrimcilerin deneyim ve tecrübelerini öğrenmek ve onlardan yararlanmaktı. Onların azim ve iradelerinden etkilenerek kendi azim ve irademizi güçlendirmektir.

Düşmanları, Paulo Condor zindanlarında onlardan ne istemişti? Buna karşı onlar düşmana karşı nasıl

tavır takınmışlardı? Düşmanın isteklerine boyun eğmişler mi? Yoksa karşı mı koymuşlardı? Karşı koyana, düşman nasıl davranmıştı? Düşmana boyun eğenlere, nasıl davranılmıştı?

Paulo Condor zindanlarında, düşman tutuklulardan bayrağa saygı göstermeleri istenilir. Bayrağa saygı gösteren tutuklular, saygı göstermeyen tutuklular tarafından ihanetçi olarak değerlendirilir. Kitap, eğitim çalışmasında okunduktan sonra, tutuklular kendi aralarında kitap üzerinde tartışırlardı. Bir tutuklu: **"Onların durumu ayrı, bizim durumumuz ayrı, onlar sıcak savaş ortamını yaşıyorlar, devletleri var, kurtarılmış bölgeleri var. Halk topyekün mücadeleye katıldığından moralleri yüksek. Bir de onların düşmanları, onların varlıklarını inkar etmiyor. Onlara yalnız komünist oldukları için işkence yapıyorlardı. Bize ise, hem komünist, hem Kürt, hem de bölücü olduğumuz için işkence yapıyorlar"** dedi.

Başka bir tutuklu: **"Adamlardaki iradeye bak kardeşim, teslim olmamak, kurallara uymamak için aklıktan ölmeyi göze alıyorlar, pislik içindeki fare yavrularını, böcekleri toplayıp yiyorlar"** deyince, başka bir tutuklu konuşanın sözünü keserek:

"Yanlış anlamışsın. Topladıkları fare yavrularıyla böcekleri hemen yemiyorlar, herkes topladığını getirip komün sorumlusuna teslim ediyor. Komünü de adaletli bir paylaşım yapıyor" dedi.

Başka bir tutuklu: **"Hastalara biraz fazla veriyorlar"** diye söze karıştı. Bir başkası da: **"Ama bak adam çözülmeyince herkes ona nasıl saygı duyuyor, değil mi?"** dedi.

"Kadınlar koğuşunda kalan kadınlara da işkence yapıyorlar. Sömürgeciler, dünyanın her yerinde böyle vahşidir kardeşim" dedi uzun boylu olanı: Tartışmaları sadece dinleyen, hiç konuşmayan Gundor: **"Benim en çok dikkatimi çeken ne, biliyor musunuz? İhanet eden komünistlerin, cezaevinde gardiyalık yapması ve en vahşi işkencelerin onlar tarafından tutuklulara yapılması"** dediğinde, bir tutuklu hemen şu soruyu sordu: **"Peki bu tipler bizden de çıkar mı?"**

"Ne bileyim, niye çıkmasın ki? Diyalektiğe aykırı mı olurdu dersin" diye cevaplayınca Gundor: **"Bizden de çıkar mı?"** sorusunu soran tutuklu: **"Yav bu romanda çok abartma var. Ne olursa olsun insan, bok içinden çıkan fare yavrusunu yemez. Bir de insanı bok çukuruna sokarlar mı? İnsan insana bunu yapamaz. Yapacağına da inanmıyorum ben"** deyiverdi.

Faysal Dunlayıcı: **"Yine cahil cahil konuşuyorsun. İnsan insana yapmazmış! İnsan insanı imha etmek için dünyayı birkaç kez imha edecek silahlar üretmiş ve hala yeterli görmüyor. Sen kalkmış bok çukurundan söz ediyorsun"** dedi. Tutuklulardan Hacı Gegez: **"Arkadaşlar, kitabın önemli bazı konuları üzerinde düşüncelerinizi söylediniz. Bence önemli olan şey, bizim gerçeğimizle Vietnamlıların gerçeği arasındaki ayrımları iyice kavramak, pratikte doğru devrimci tavrı takınmaktır"** diyerek konuşmasını bitirince, Selim Çürükkaya: **"Bakın, adamlar bayrağa saygı duymamak için ölümcül işkencelere katlanıyorlar. Yarın öbür gün bunu bizden de isteyebilirler. Önemli olan, bizden istenileni yapmamamızdır. Bizden ne yapmamızı istedilerse, tersini yaparsak, doğruyu yapmış olacağız. Düşman her yerde aynıdır. Vietnam'da da Kürdistan'da da ona karşı tavır da aynı olmalıdır: "DİRENMEK"** dedi.

Buna karşı Viranşehirli Gundor; **"Peki nasıl direneceğiz? Onlar gibi binlerce ölü verebilir miyiz?"** diye sordu.

Selim: **"Sorduğu soruya bak! Onlar bizden ne istedilerse, biz ya istediklerini yapmaya çağız, ya da istediklerinin tersini yapacağız, dayatacakları hiçbir kurala uymayacağız. Öldürürlerse öldürsünler. Hiçbir şey yapmazsak geleceğe bir miras bırakmamış oluruz"** dedi.

Gundor: **"Kardeşim salt miras için de ölünmez ki"** dedi, gülererek. Selim, ciddi bir tavır takınarak: **"Gerekirse ölünür. Kaldı ki biz salt miras için ölmeyeceğiz. Teslim olmamak için, insanlığımızı korumak için, ihanet etmemek için öleceğiz"** dedi.

Özellikle her gece koğuşlarda bu ve buna benzer tartışmalar oluyordu. Baskılar arttıkça, buna paralel olarak tutuklular arasındaki tartışmalar da alevleniyordu. İki nolu askeri cezaevinde koğuşları basmak, tutuklulara işkence yapmak Gestapo ve ekibi için artık olağan işler haline gelmişti. Birgün veya bir gece

geçmiyordu ki, birkaç koğuş basılmasın. Birkaç tutsağa işkence yapılmasın. İşkenceciler it sürüsü gibi, sabahdan akşama, akşamdan sabaha kadar koridorları dolaşıyorlar, boğuşuyorlar. Göstermelik eğitim ve karete numaraları yapıyorlardı. Öküz gibi böğürenler, çakal gibi uluyanlar, aslan gibi kükreyenler, oğlu ölmüş ana gibi ağlayanlar, hayvan terbiyecileri gibi heybetli bağırانlar koğuşların koridorlarında acayip bir uğultu çıkıyorlardı. Ellerindeki zincirlerle, kalaslarla koridorlardaki demir kapılara ve kalorifer peteklerine vuruyorlar, işkence altında inleyen insanlar gibi sesler çıkarıyorlar, işkence karşısında yalvaran insanların taklidini yapıyorlardı. Bir grup gardiyan bu işi yaparken, başka bir işkenceci grup ikişerli sıraya giriyor, askeri yürüyüş eşliğinde "**Eskişehir Marşı**"nı Yüksek sesle söylüyordu. Genellikle bu grubun önünde bir çavuş olurdu.

Çavuş: "**Eskişehir, Eskişehir, yalçınkaya sarp yerin**" dedikten sonra susuyor, işkenceci gardiyanlar aynı dizeyi yüksek sesle söylüyordu, marş böyle okunuyordu. Bu grubun yanında başka bir grup yine ikişerli sıraya giriyor: "**Olmadı baldız olduralım, çukurlarını mukurlarını dolduralım**" mısralarıyla başlayan kaba erotik bir türkünün eşliğinde tempo ile koşuyorlardı. Koridorlardaki bu vahşi sürüsü, tutukluları alabildiğine rahatsız ediyordu. Onlar, gece gündüz koridorlardan gelen bu sesleri dinlemek zorundaydılar. En son hücrelerde işkence gören insanların sesleri yükseliyordu. Ama koridorlardaki gürültüler, marşlar, bağırانlar vasıtasıyla bastırılıyordu. Bu durum tutuklularda gerginlik yaratıyor, bazı tutukluların gelecek hakkındaki umutlarını suya düşürüyor, işkence sesleri geleceği sislendiriyordu.

Artık devlet dışlerini göstermişti. İşkenceci takımı, Gestapo tarafından eğitiliyor, sadistleştiriliyordu. Bilinçli olarak koridorlarda çıkarılan gürültülerle tutukluların uyumaları engelleniyor, korkutuluyorlardı. Sayım zamanlarında Gestapo'nun ekibi sürünün içine dalan kurtlar gibi koğuşlara dalıp, birkaç kişi yaralayıp dışarı çıkıyorlardı. Gestapo gardiyanların beynini yıkamak için, onları sürekli bir koridorda topluyor, onlara propagan yapıyor, sesi ta koğuşlara kadar geliyordu. Gestapo da zaten koğuşlara ses gitsin diye yüksek sesle ajite çekiyor du:

“Mehmetlerim, siz vatan için, millet için, namus için, analarımız babalarımız için buralar dasınız. Bunlara acımayacaksınız. Bunlar vatan haini, namus düşmanıdır. Bunlar din düşmanıdır. Dua okuyun dersiniz, okumazlar, çünkü Allah’a inanmazlar. Kahramanları mıza, Atatürk'e, Fatih Sultan Mehmet'e küfrederler. Mehmetçiği arkadan kalleşçe vurur lar. Bunlar Rus uşağıdırlar. Güzel ülkemizi parçalamak, insanlarımızı birbirine düşman etmek, kardeşi kardeşe kırdırtmak istiyorlar. Bunlara aman vermeyin! Ben başınızda olduğum müddetçe kimse size ceza veremez. Ne yaparsanız, millet için, vatan için yapıyor sunuz. Mehmetlerim! Siz Çanakkale'de, Dumlupınar'da yedi düveli yendiniz. Birkaç çapulcu eşkiyaya papuç bırakmayın! Burası Türkiye'dir. Herkes Türk olmak zorundadır. Ya Türk olacaktır ya Türk olacaktır”diyordu.

Gestapo'nun bu konuşmalarından sonra kinle dolan işkenceci gardiyanlar, vahşi hayvanlar gibi saldırganlaşıyorlar, gece sayımlarında kinlerini koğuşlarda kusuyorlardı. Geceleri koridorlar dan gelen sesler, bağırانlar artıyordu. İşkence sesleri, havlayan köpek sesleri, çığlık sesleri, yalvaran insanların sesleri, haykırma sesleri, uluma sesleri, ürküten ve gürültü gibi sesler, düşmanın hazırlıklarını tam olarak yaptığının belirtileriydi.

Düşman saldırı hazırlıklarını hızlandırırken, tutuklular da eylem hazırlıklarına başladılar. İki nolu cezaevindeki örgütün merkezi, eylemle ilgili tüm alt birimlerin görüşüne başvurduktan sonra kararını vermişti:

"Ne olursa olsun düşmana teslim olunmayacak, tutuklular bir bütün olarak süresiz açlık grevine girecek, baskıların ve işkencelerin son bulmasını isteyeceklerdi. Bununla birlikte açlık grevinin ilk haftasında görüşmeye çıkılacak, ondan sonra görüşmeye de çıkılmaya caktı."

PKK cezaevi örgütü merkezi, bu görüşlerini diğer gruplara öneri olarak sundu. Bu öneriye Ala Rizgari, Kurtuluş, TİKKO ve KAWA örgütleri olumlu yanıt verdi. DDKD, ÖY, KUK, Rizgari, TKP sorumluları: "**Eyleme girerseniz bugünkü olanaklarımızı da elimizden alırlar, ömeğin radyo, gazete ve diğer olanaklar gibi**" diyerek olumsuz yanıt verdiler. Bu grupların temsilcilerinin anlayışına göre bütün baskıların nedeni direnişti. Direnişlerden vazgeçilirse, baskı da olmayacaktı. Adeta daha işin başında herkes kendi kişiliğini inkar etsin veya kişiliğini kursun, işkence ve baskılardan kurtulsun diyorlardı. Ama devrimciler direniş levhasının dikili olduğu yoldan; diğerleri ise, teslimiyet lehvasının

dikili olduğu yoldan gitmek istiyorlardı. Cezaevi idaresi, baskılarla işkencelerle direniş yolunda herkesin teslimiyetçilerin gittiği yoldan gitmesi için zorluyordu.

PKK cezaevi örgüt merkezinin, kitle üzerinde tam bir denetimi vardı. Kitle alınan bütün kararlara tam olarak uyduğundan, düşman hiçbir şey yapamıyordu. Bütün koşulların birimleri kitleye sürekli propaganda yapıyor, moral veriyor, moral geceleri düzenliyor, zorlukların aşılması için gerekli bilgileri aktarıyordu.

Koşullar arası iletişim çok zor olduğundan tüm gruplara eylem önerisini ulaştırmak, cevaplarını almak, tekrar onlara cevap vermek hayli zaman alıyordu. Bundan başka da koşullar arası alışveriş yapmak riskliydi. Nitekim eylemin başlamasına iki gün kala, eylem planı, Kurtuluşçulara verilirken, idarenin eline geçti. Cezaevi idaresi pusulayı ele geçirdi, sekiz günlük açlık grevinin başlayacağını, yakınlarımızla yapılacak olan görüşün protesto edileceğini öğrenmişti. Bu durum eylem yapmayı engelleyemedi ama eylemin etkisini azaltacaktı. Buna göre hazırlıklar sürdürüldü. O güne kadar açlık greviyle ilgili iki deneyim vardı: Kitle hiç zaiyat vermeden sekiz günlük açlık grevini rahatlıkla sonuna kadar götürebilecekti. Bir nolu askeri cezaevinde yapılan iki açlık grevinde cezaevi idaresi grevi kırmak için, herhangi bir girişimde veya bir zorlamada bulunmamıştı. Bugünkü ortamda cezaevi idaresi zor veya baskı kullanarak eylemi kırmaya kalkarsa, taviz verilmeyecek, ne olursa olsun eylem sürdürülecekti. Bu karara rağmen kitle genel olarak açlık greviden ziyade vahşice saldırıları göğüsleyecek yapıda değildi. Eylem hazırlığı yapılırken bazı önemli konular üzerinde yeterince düşünülmemişti. Örneğin, cezaevi idaresinin eylem içinde kitleye önderlik eden insanları koşullardan toplayıp hücreye atması karşısında nasıl tavır takınılacaktı? Böyle bir konu ne düşünülüyor ne de üzerinde tartışılırdı. Cezaevi yapısı göz önünde bulundurulup bu konu düşünülseydi, mutlaka alternatif düşünceler ışığında tedbirler alınırdı.

Yine sekiz günlük açlık greviden sonra amaca ulaşılmadıysa, işkenceler ve baskılar kaldırılmadıysa ne yapılacaktı? Burası da düşünülmemişti. Direnişçi tutuklular eylem öncesi ve eylem içinde yalnız bir şeyi çok iyi biliyorlardı: Düşman onları kurallara uydurmaya çalışıyor, onlar ise kurallara uymayacaktı. Cezaevi idaresinin politikasını ve amacını teorik olarak biliyorlardı. Kendi amaçlarını da biliyorlardı ama karşıdaki düşmanın politikasını etkisiz hale getirmek, amaçlarına varmak için hangi araçları kullanacaklarının tam olarak bilincinde değillerdi. Açlık grevi onlar için bir araçtı.

Görüşü protesto etmeyi de bir araç olarak kullanmaya çalışıyorlardı. Ama bu dönemde cezaevi idaresi tutuklulardan çok çok avantajlıydı. İç ve dış koşullar devletin lehineydi. Devlet hem kendi amacını çok iyi biliyor hem de tutukluların amacını. Devlet tutuklulara karşı kullanabileceği araç ve yöntem bakımından da çok zengindi.

Açlık grevi hazırlıkları son aşamaya geldiğinde, mahkeme ve avukat görüşmesine götürülüp getirilen tutukluları dövmeye, onları tek sıraya koymaya başladılar. Tek sıraya girmeyen tutukluların ağzı burnu kan içinde bırakılarak koşullara getiriliyorlardı. Bu durum bazı tutuklularda yılgınlık, bazılarında da kin ve direnme ruhunu geliştiriyordu.

2 Ocak 1981 günü yıllarca sürececek bir direnişin önemli adımı atıldı. 12 Eylül cuntasına karşı etkileri yıllar sonra açığa çıkacak ilk ciddi eylem başladı. O sabah idarenin baskı ve işkence politikasına karşı direnmek isteyen tüm koşullar idareye birer dilekçe ile başvurdu. Tutuklular dilekçelerde baskının ve işkencelerin son bulması için süresiz açlık grevine girdiklerini açıklıyorlardı. Cezaevi idaresine dilekçeler verildikten yaklaşık bir saat sonra, cezaevi geneline bir sessizlik çöktü.

Artık ne koridorlardan gardiyan bağırtıları, ne de işkence çığlıkları geliyordu. Tutsaklarda meraklı bir bekleyiş başlamıştı. Bu sessizlik tam iki gün iki gece sürdü. Açlık grevinin üçüncü gecesiydi, 10. Koşula, uzaktaki koridorlardan bazı uğultular, gürültüler gelmeye başladı. Koşula sırayla nöbet tutan iki tusak, pencerelere tırmanarak kulak kesildiler. Bir müddet gelen sesleri dinledikten sonra, bazı koşulların havalandırmalarında tutsaklara işkence yapıldığı anlaşıldı. Nöbetçiler hemen tırmandıkları pencerelerden aşağı atlayıp uyuyanları uyandırdılar. Uyananlar hemen giyinerek pencerelere tırmandılar.

Evet evet sesler geliyordu. Bir yerlerde işkenceler yapılıyordu. İyice dinlenince sesler birden yükseldi. Pencereler ana koridora yakındı. Ama koridorda kimseler yoktu. Bu sesler uzak bir yerden, derin bir

yerden geliyordu sanki. Çığlık çığlığa, işkence gören birilerinin sesiydi tüyleri diken diken eden, insanın içini parçalayan cinsinden bir sestir bu. Bazen de bu ses sanki çok yakından geliyordu, sanki bağırarak, çığlık atan, işkence yapan hemen koğuş kapısının arkasındaydı. Bu bağırarlara, çığlıklara karşı, tutsakların kalbi güm güm atıyor, sınırları geriliyor, kan dolaşımaları hızlanıyor, nefes alışverişleri değişiyor; bazı tutsaklar da bağırarak, haykırarak istiyorlardı. Bazen işkence sesleri birdenbire kesiliyordu. Bir müddet sonra tekrar ses geliyordu. Bazen alçalıyor, bazen de yükseliyordu. Pencereden koridorları izleyen Hacı Gegez: "**Arkadaşlar, rahat olun heyecanlanmayın, bu teyibe alınmış işkence sesleridir. Bu sesleri başka bir yerde banda almışlar, teyibi koridorun bir yerine yerleştirmişler, bu işkence sesleriyle bizi korkutmak istiyorlar. Ama uzak yerlerden daha başka uğultular da geliyor. Teyibi koridora yerleştirip, bu sesleri bizlere dinletirken, bazı koğuşlara baskın yapıp işkence yapabilirler**" dedi.

Hacı Gegez'in bu açıklaması üzerine koğuşta gerginlik giderek tırmandı. Bu ara cezaevinin tüm koğuşlarındaki tutuklular uyumuştur. Konuşmalar, bağırıklar bloktan bloğa, koğuştan koğuşa yayılıyordu. Bir müddet sonra işkence sesleri, herkesin duyabileceği bir şekilde yükseldi. Artık koğuşlara baskın yapıldığı net olarak anlaşıldı. Tutuklular hep birlikte pencerelere tırmandığı sırada, D bloktan haykırılan "**Kahrolsun sömürgecilik!**" sloganı işkence çığlıklarını bastırdı.

10. Koğuşun penceresine çıkan Selim 2. Koğuşta kalan tutuklulardan birini pencereye çağırıp olan bitenleri öğrenmeye çalıştı. 2. Koğuşta kalan tutukluların verdikleri bilgilere göre: "**Kasım ayında bir nolu cezaevinden getirilen tüm tutukluları hücreye atmışlar. Dün akşam da 22. Koğuşu basarak tutuklulara işkence yapmışlar ve hepsini götürüp hücrelere tıkmışlar. Arkadaşlar açlık grevi eylemini hücrelerde sürdürüyorlar. Kolordudan getirilen inzibatlar sırayla koğuşları basıyorlar, tutuklulara feci bir şekilde işkence yapıyorlar ve zorla yemek yedirmeye çalışıyorlar, buna rağmen yemek yemiyorlar, işkence yapıldığı zaman "Kahrolsun sömürgecilik!" sloganını atıyorlardı.**"

Selim bunları öğrenince 2. Koğuşta kalan Emin Yavuz'dan, durumu daha detaylı olarak öğrenmek istedi. Bunun için onu köşedeki pencereye çağırdı. Emin Yavuz pencereden şunları söyledi: "**İnzibatlar, subaylar ve cezaevi gardiyanları sırayla tek tek koğuşları basıyorlar, tutukluları havalandırmaya çıkarıyorlar. 'Arama yapacağız' diyerek tek sıraya diziyorlar, tutukluların kemerlerini alıyorlar. Arama bittikten sonra hemen açlık grevini kırmak için kova içinde helva getiriyorlar. Bir asker elindeki kaşıkla karavanadaki helvayı sırayla tutuklulara yedirmeye çalışıyor. Yemek istemeyen tutuklular, falakaya yatırılıp işkence görüyorlar. Falakadan sonra tekmelerle, yumruklarla işkence devam ediyor. Tabii bu işkenceler sonucu zaaf gösterip yiyenler de, çok sert bir biçimde direnenler de var. Ama yiyenler çok azınlıktır.**"

Bazı koğuşlarda yemek yedikten sonra çözülüp ispiyonculuk yapanlar da var. Bu tutuklular, kendilerinin başkaları tarafından zorla eyleme sokuldukları söylemişler. Ayrıca kimlerin kendilerini zorladıklarını isim vererek açıklamışlar. Adları ispiyoncular tarafından idareye verilen tutuklulara, hem daha fazla işkence yapılmış hem de koğuştan alınıp hücrelere götürülmüşler. İşkencenin dozunu arttırıyorlar. Bir bütün olarak direnen koğuşlara fazla bir şey yapamıyorlar. Ama bazı koğuşlarda bir kısım tutuklu zaaf gösterip yemek yiyince, direnenlerin üzerine gidiyorlar, daha fazla işkence yapıyorlar. Koğuşta herkesi teslim alamayınca, direnenleri alıp hücreye götürüyorlar, yemek yiyenleri koğuşta bırakıyorlar."

Cezaevi idaresinin açlık grevine karşı politikası net olarak belirginleşmişti: İşkence zoruyla koğuştaki tutuklulara zorla yemek yedirmek, karşı koyanları, kararlı bir şekilde direnenleri, ayıklayarak hücrelere atmak ve böylece kararlı olanlar ile olmayanları ayırmaktı. Açlık grevi boyunca sürdürülen baskı ve işkenceler sonucunda bazı koğuşlar toptan eylemi bıraktılar.

Açlık grevinin üçüncü günü sabahın yedisinde eli coplu, kalaslı bir grup inzibat ile bir grup subay, 10. Koğuşu bastı. İçeri girer girmez bir subay; "**Haydi herkes havalandırmaya çıkın, arama yapılacak**" dedi. Tutukluların çoğu ranzalarından aşağı inerek havalandırmaya çıkma hazırlığına başladı. Koğuş sorumlularından Hacı Gegez biraz hasta olduğundan yatağından kalkmadı. Eli kalaslı bir subay kalasını Faysal Dunlayıcı'ya göstererek; "**Sen açlık grevinde misin?**" diye sordu, tehdit edici bir sesle. Faysal Dunlayıcı ne yapacağını bilemedi, şaşırarak, "**evet**" diyemedi. "**Ben hastayım, süt içiyorum**" dedi

kekeleyerek.

Subay tehdidin işe yaradığını anlayınca bu kez yatağında yatan Hacı Gegez'e doğru gitti. Ona da açlık grevinde olup olmadığını sordu. Hacı Gegez'de: "**Ben de hastayım, süt içiyorum**" deyince, subay: "**Bu ikisi içerde kalsın, diğer tutuklular çabuk dışarı çıksın**" diyerek tutukluları havalandırmaya çıkardılar.

10. Koğuşun iki birim üyesinin böyle pasif tavır takınmaları diğer kitlenin moralini olabildiğince bozdu. Tutuklular havalandırmada arama yapılacak bahanesiyle tek sıraya dizildiler. Arama yapıldı, kemerleri alındıktan sonra, bir subay sıranın sol başında duran Ramazan'a: "**Dayak düzeni al**" dedi. Ramazan biraz tereddütten sonra iki elini öne doğru uzatarak avuçlarını açtı. Koğuş sorumlusu Selim sıranın sol başında duruyordu. Yanında duran Viranşehirli Gundor'a: "**Yanımdakine söyle, o da yanımdakine söylesin, kimse dayak düzeni almasın**" dedi. Gundor yanındakine söyledi.

Onun yanındaki ise üçüncü adama söylemedi. Selim sırayla herkesin dayak düzeni aldığını görünce, sıradan çıktı, işkence yapan subayla inzibatların yanına gitti: "**Arkadaşları neden dövüyorsunuz? Yeter, işkence yapmayın**" dedi. Arkadaşlarına dönerek: "**Arkadaşlar kimse dayak düzeni almasın!**" der demez, bir inzibat göğsüne var gücüyle tekme indirdi. Bir iki subay ellerindeki sopalarla omzuna, beline vurmaya başladılar. Selim henüz yere düşmeden iki üç kez: "**Kahrolsun sömürgecilik!**" sloganını attı. İşkenceciler diğer tutukluları bırakarak Selim'in üzerine çullandılar.

Gökyüzünden kovadan boşanırcasına yağmur yağıyordu. Havalandırmada su birikintileri oluşmuştu. Selim'i bu su birikintilerinden birinin içine yatırdılar. Dört-beş inzibat ellerindeki sopalarla rastgele vücuduna vururken, izbandut gibi biri Selim'in göğsüne oturarak elindeki sivri bıçağıyla çene kemiğini oymaya başladı.

Selim, ayıldığında koğuştaki ranzasındaydı. Tutukluların çoğu üzgün bir vaziyette etrafındaki ranzalarda oturmuş, derin derin düşünüyorlardı. Selim'in ayılmasıyla Necmi Öner, ranzasından kalkarak başucuna gitti. Baygınlıktan sonraki durumu şöyle anlattı: "**Sen bayıldıktan sonra sırayla hepimizi dövdüler ama fazla dövmediler. Sonra seni içeri aldık. Bizim koğuşun kapısını kapatınca üstümüzdeki 2. Koğuşa çıktılar. Onları da bizim gibi havalandırmaya çıkardılar. Pencereden izleyebildiğim ve öğrenebildiğim kadarıyla işkenceciler koğuşa gidince, tutuklulardan biri subayı tuvalete çağırıyor, orada eylemin koğuştaki planlayıcıları, M. Emin Yavuz ve Ahmet Yavuz'dur' diyor. Bunların da 10. Koğuşta Selim'e bağlı olarak çalıştıklarını söylüyor. Bunun üzerine havalandırmada bu arkadaşlara çok işkence yapıldı. Ahmet ile M. Emin Yavuz yerde sürüklenerek hücrelere götürüldüler. 11. Koğuşta kalanların tümü eylemden vazgeçti. 12. Koğuş ve TKP'lilerin kaldığı koğuş zaten eyleme katılmamıştı. Dolayısıyla bizim tarafta koğuşumuzun dışında açlık grevinde olan kalmadı. Buradaki arkadaşların çoğunun da morali bozuktur. Biraz önce kendi aramızda konuştuk, çoğu arkadaş eylemin bırakılmasından yanadır."**

Selim, Necmi'yi dinledikten sonra, diğer tutuklularla konuştu, çoğu eylemin bırakılmasından yanaydı. Hacı Gegez ile Faysal Dunlayıcı konu hakkında görüşlerini söylemediler. Henüz toplantı devam ederken, koğuş kapısı açıldı. Gardiyan öğle yemeği getirmişti. Koğuş kapısına giden Nevzat Elik geri döndüğünde Ferhat Kurtaygilin kaldığı 9. koğuşun da yemeği içeri aldığını söyledi. Selim, Nevzat Elik'in söylediklerine inanmadığı halde: "**Tamam, biz de alalım**" dedi.

Birkaç gün sonra koğuşlara yönelik operasyon tamamlanınca, durum şöyleydi: Türk ordusu, yüzlerce yıldır sürdürdüğü vahşet ve çapulcu karakterini bu koğuş baskınlarında da ortaya koymuştu. Koğuşların hepsini dağıtmış, yatakları, giysileri yırtmış, yiyecekleri bunlara katarak ezmiş; kitap, dergi ve gazete arşivlerini paramparça etmiş, yiyecekler ile tursil, mintaks, fay gibi temizlik maddelerini birbirine karıştırmıştı. Koğuşlardaki tüm elektrik tertibatlarını söktürmüştü; kemer, satranç tahtaları, radyolar, televizyonlar, dikiş makineleri gibi tutukluların özel eşyalarına el koymuştu. Türk ordusu, Osmanlıların yüzyıllarca üç kıtada sürdürdüğü vahşet ve talanın aynısını koğuşlara yönelik operasyonlarda tekrarlamıştı. Buna rağmen, birkaç koğuş ve diğer koğuşlarda tek tek tutuklular dışında açlık grevi başarıyla sürdürüldü. Fakat, hücrelere atılan 400'e yakın tutuklu bu durumu protesto etmek için, açlık grevinin 12. güne kadar sürdürme kararı aldı. Açlık grevinin 12. gününün akşamı, cezaevi genelinde eylem sona erdi. Açlık grevinde olanlar aileleriyle görüşmeye çıkmamışlardı. Yalnız eyleme katılmayan

tutuklular görüşmeye çıkıyorlardı.

Operasyon sırasında açlık grevine katılmayan kişilerin koşullarına baskın yapılmamış, onların kullanım eşyalarını tahrip edip talan etmemişlerdi. Korkmaları için biraz da tehdit edilmişlerdi. Tabii eyleme katılmayan bu kişiler, bütün olanların sorumlusu olarak devleti değil, direnenleri görüyorlardı. Onlara göre, bunlar açlık grevine girmeseydi kitle bu kadar huzursuz edilmezdi. Zaten eylemin sonucu her şeyi ortaya koymuyor muydu? **"Eylemle hiçbir şey elde edilmemiş, üstelik tüm olanaklar yitirilmiştir"** diyen bu kişiler ortamdan yararlanarak, bu düşüncelerini yaymak için her olanağı kullanmaya başladılar.

Açlık greviden sonra cezaevinde ortaya çıkan manzara şöyleydi: Direnmeyi sürdüren 500 kişiye yakın tutuklu, koşullardan alınıp hücrelere konulmuştu. Bazı koşullar eylemi başarıyla sürdürmüş, hiçbir fire vermemişti. Bu koşullardan alınıp hücreye atılan tutuklu olmamıştı. Eylemden sonra da bu koşullar hiçbir kurala uymayarak, direnişi kararlıca sürdürüyorlardı. Bazı koşullar, operasyonlar sırasında açlık grevi eyleminden vazgeçmişlerdi. Ama, hiçbir kurala uymuyorlardı. Bazı koşullarda kalan tutukluların yarısı açlık grevi eylemini kırınca direnen diğer yarısı zorla koşuştan alınarak hücrelere konulmuştu. Bu durumda, hem direnen tutuklular, hem idare, hem de kurallara gönüllü olarak uyanlar, eylemin ve son ortaya çıkan tablonun bir değerlendirmesini yaptılar. Yeni yeni taktikler belirleyip uygulamaya soktular. İdarenin yeni politikası ve taktikleri kısa süre içinde belli oldu. Eylem sonrası, idare güçlü duruma geçmişti. Moralmen üstünlük ondaydı. Bu üstünlükten yararlanarak:

- 1- Tüm koşullarda kalan tutuklulara, yemek duası okumayı kesin uyulması gereken bir kural olarak dayattı.
- 2- Görüşme, mahkeme ve avukat görüşmesine çıkacak tutuklulara askeri yürüyüş yaptırmayı kural haline getirdi.
- 3- Havalandırmaya çıkacak tutuklulara 15 dakika askeri eğitim yapmayı zorunlu kıldı.

Cezaevi idaresi bu kurallara uyan tutuklulara şimdilik işkence yapmayacaktı. Uymayanlara, uymaları için her türlü vahşeti uygulayacaktı.

Direnen tutukluların öncülerini, cezaevi idaresinin bu yeni hedef ve taktikleri üzerinde düşündüler, durum değerlendirmesini ve yapılması gerekenleri tüm direnenlere iletiler:

- 1-İdarenin dayatacağı hiçbir kurala uyulmayacaktı.
- 2-İdare, tutukluların dua okumasını istemektedir. Buna karşı takınılacak doğru tavır dua okumamaktır.
- 3- Cezaevi idaresi, mahkeme avukat ve görüşme yerine gidip gelen tutuklulardan askeri yürüyüş ile gidip gelmelerini istiyor. Buna karşı takınılacak tavır askeri yürüyüş yapmamak, tek veya çift sıraya girmemek, askeri kuralları red etmektir.
- 4-Cezaevi idaresi, havalandırmada tutuklulara askeri eğitim yaptırmak istemektedir. Buna karşı konulacak tavır, askeri eğitim yapmamak, işkencelere karşı göğüs germektir.

Gönüllü olarak veya korkudan kurallara uyanların yeni durum hakkındaki görüşleri de şöyleydi:

"Eylem öncesi durumumuz çok iyiydi. Bütün ısrarlarımıza rağmen, maceracılık ve goşistlik yapılarak açık grevine girildi. Eylemle hiçbir hak elde edilmediği gibi, varolan tüm haklar yitirildi. Halbuki devrimciler eylem yapmadan önce, eylemin getireceği yararı ve zararı hesaplayarak karar verirler. Bu eylem, bir bütün olarak kitlenin zararına, idarenin yararına olmuştur. İdare üstün duruma geçmiştir. Yapılması gereken en akıllıca şey, idarenin dayattığı kurallara uymak ve süreç içinde bu kuralları giderek gevşetmektir."

Onlar bu düşüncelerini özellikle açlık grevini kırıp, koşullarda kalan PKK sempatanlarına anlatıyorlardı. Mahkemeye ve hastahaneye çıktıklarında, direnen tutuklulara da: **"Bu olanların sorumlusu olarak sizi görüyoruz. İlerde yakanıza yapışip hesap soracağız. Bir an önce aklınızı başınıza toplayarak bu tip şeylerden vazgeçmenizi istiyoruz. İdare bazı kuralları dayatmıştır. Bu kurallara uyulursa süreç içerisinde gevşemeye başlar"** diye haber gönderi yorlardı. Böylece, açlık grevi sonrası cezaevi idaresinin de, direnişçilerin de korkudan, kurallara uyanların da politikaları netleşmişti. Nitekim, açlık grevi bittikten iki gün sonra, cezaevi idaresi koşullara yemek gönderdiğinde, bir grup gardiyanı karavanalarla birlikte koşu sokuyordu. Koşu giren gardiyanlar, tutukluların yemek duası okumalarını istiyorlardı. Dua okumak istemeyen tutuklulara koşu içinde işkence

yapılıyordu. Görüş günü, görüşmeye çıkanlar veya avukat görüşmesine çıkan, mahkeme veya hastahaneye gönderilen tutukluları, koğuş kapısından cezaevinin idare binasına kadar askeri eğitim düzeni içerisinde yürüyüş yapmalarını istiyorlardı. Tek sıraya girmeyen, askeri yürüyüş yapmayan tutuklular, yüzlerce gardiyan tara findan coplara, zincirlerle, içine demir çubuk konulmuş hortumlarla, balta saplarıyla dövülüyorlardı. Bu işkenceler sonucunda kurallara uyanlar, koğuşlarda bırakılıyorlardı. Ölümü göze alarak kurallara uymayanlar ise, yaka paça yerden sürüklenerek hücrelere atılıyorlardı.

Havalandırmaya çıkarılan tutuklular, 15-20 işkenceci gardiyanın denetiminde askeri eğitim yapmaları için zorlanıyorlardı. Burada da, işkence sonucu (bu işkence günlerce sürüyordu) askeri eğitim yapmayı kabul edenler koğuşlarda bırakılıyor, etmeyenler hücrelere götürülüyorlardı. 2 Ocak direnişinden çıkarılması gereken dersler şöyle sıralanabilirdi:

a) Koğuş baskınlarına karşı kitlesel olarak kararlı davranmak, tavır birliği gerçekleştirmek çok önemliydi. Bazı koğuşlarda baskın anında kitle çekingen davrandı. Görevliler ise öne fırladı. İşkenceciler öne fırlayan yöneticileri koğuşlardan toplayıp hücrelere attılar. Bu kitlenin başsız kalmasına neden oldu. Oysa koğuştaki kalan tutuklular bir bütün olarak kararlı tavır takınsalardı, idare yine bazı yöneticileri daha önceden bildiğinden alıp götürülebilirdi. Ama tüm görevlileri bilmesi ve bunları kitleden ayıklaması mümkün değildi.

b) Bazı koğuşlarda görevli olan kişiler, kitleden daha pasif davranarak kendilerine yakışmayan tavırlar içine girdiler. Bu durum kitlenin moralini bozdu, direnme azmini zayıflattı.

c) Cezaevi örgüt merkezinin emri olmadan dayak, baskı, işkence ve bazı söylentilerden dolayı, bu koğuşların kararlaştırılan günden önce eylemi bırakması işkencecilerle moral verdi. İşkenceciler kitlenin birlikte hareket etmediğini görünce işkencenin dozunu giderek arttırdı.

d) Cezaevinin tüm koğuşlarında örgütlenmeler yaratılmadığından, düşman görevli kişileri koğuşlardan toplayınca, koğuşlardaki örgütlü güç zayıfladı. Oysa yedek birimler yedeklerin yedekleri üstten aşağıya doğru örgütlülük oluşturulsaydı, koğuştan alınan kişinin yerini bir başkası doldursaydı, düşman, örgüt gücünü kolay kolay etkisiz hale getiremezdi.

e) En önemli eksikliklerden biri de günün koşullarına denk düşecek eylem biçimlerinin seçilememesiydi. O günkü koşullarda sekiz günlük açlık greviyle idareye kesin geri adım atılacağı veya bir sonuca varılıp varılmayacağı, sonuca varılmadıysa, ondan sonra ne gibi eylem türleri konulacağı düşünülmemişti. Eğer bu konu düşünülseydi, kitleler bu konuda aydınlatılsaydı durum daha farklı olabilirdi.

f) Açlık grevi sırasında kitlenin çoğunluğu umudunu açlık grevine bağlamıştı. Açlık grevi sonrasında baskı işkencelerin azalacağı inancı güçlüydü. Açlık greviden sonra baskının daha şiddetli devam etmesi kitlenin bu inancını kırdı. Bu da direnenlerin safından kurallara uyanların safına doğru kaymayı hızlandırdı. Bunun için mücadeleyi kısa vadeli olarak düşünmek, mücadelenin çeşitliliğini tek bir mücadele taktiğine indirgemek, bir yenilgiden sonra yeni mücadele taktiklerini bulup yürürlüğe sokmamanın sonu, direniş saflarında teslimiyet saflarına kayışı getirir. Direnmeyi, uzun vadeli mücadeleyi göze alanlar, bir taktikle başarıya ulaşılmayınca, başka taktikleri kullanırlar, sürekli taktik üretebilenler, her türlü zorluğa göğüs gerebilenler, mücadeleyi kısa vadeli yarara ve zarara göre değerlendirmeyenler başarıya ulaşabilirler.

g) Kitlenin Ocak Direnişi'ndeki en önemli eksikliği düşmanını yeterince tanımamasıydı. Çoğu tutuklu: **"Cezaevi idaresi, birkaç kurala uymamızı istiyor. Kurallara uyersak bize karışmayacak. Kurallara uymamakla kendi kendimize işkence yaptırıyoruz"** diyordu. Bu düşünce başta teslimiyetçi bazı kişilerin düşüncesi idi. Baskılar ve işkenceler artınca bu düşünceler henüz fazla politikleşmemiş halktan insanlar ve sempatanlar arasında boy gösterdi.

Direnen tutukluların çoğu tecrit bölümlerindeki hücrelere atılmıştı. O dönemde sağ tecrite 35. Koğuş, sol tecrite 37. Koğuş adı idarece verilmişti. Yani 35. ve 37. Koğuş adları tecritlerin takma adlarıydı.

Tecrit cezaevi binasının tam orta yerinde karşılıklı iki bölümden oluşuyordu. Bu bölümlerin her biri 4 katlıydı. Her katta bir dış salon, bir kapalı hücre, onun da önünde parmaklık bulunan açık hücreler vardı. Her hücrenin büyüklüğü tuvalet de dahil 5,5 metrekareydi. Her katta on adet hücre bulunduğuna göre toplam hücre sayısı kırktı. Kırk hücrede diğer tarafta, toplam 80 adet hücre vardı.

Açlık greviden beş altı gün önce bir nolu cezaevinden getirilen tutuklular bu tecritlere konulmuşlardı. Yeni tutuklanan kişiler de buralara yerleştirilmişlerdi. Açlık grevine karşı operasyonlar başlayınca kararlıca direnen tutuklular da sürüklenerek buralara getirilmişlerdi. Eylem sonrası idarenin dayattığı kurallara uymayanlar da getirilince, tecritte kalanların sayıları 600'ü aşmıştı. 37. Koğuş olarak bilinen tecrite 400'den fazla kişi yerleştirilmişti. 35. Koğuş olarak bilinen tecrite ise 200 tutuklu bulunuyordu. Bu, sağ tecritte hücre başına 5 kişi, sol tecritte ise hücre başına 10 kişi demekti.

Tabi bu tecrit bölümüne toplanan tutuklular cezaevi idaresi nezdinde en tehlikeli tutuklulardı. PKK'nin tüm önder kadroları, kararlı tavır takınan üye, sempatizan ve taraftarları, direnen diğer partilerin önderleri buralardaydı. Bunların bir kısmı TİKKO'dan, bir kısmı Halkın Kurtuluş Örgütü'ndendi. Birkaç gün sonra hücrelerde yapılan baskı ve işkenceye bunlar da dayanamayarak teslim olacak, koğuşlara geri döneceklerdi ve direnen PKK'lilerle birlikte PKK'li olmayan yalnız üç kişi kalacaktı. Bunlardan Diyarbakır belediye başkanı Mehdi Zana o zaman kurallara uyuyordu. Yani yemek duası okuyor, görüşme yerine gidip geldiğinde nizami yürüyüş kolunda gidip geliyor, İstiklal Marşı'nı okuyordu. KAWA örgütünden Mahmut Şahin Ala Rizgari örgütünden Paşa Uzun kendi örgütlerinin takındığı tavrın tersini takınarak direniyorlardı. Cezaevi idaresi açlık greviden hemen sonra tecrit bölümüne topladığı tutuklulara karşı değişik bir tavır takınıyordu. Aç olan tutuklulara çok az yiyecek ve ekmek veriyordu. Salon ve kat temizliği için hücrelerden çıkartılan tutuklulara işkence yaptırılıyor. Buna karşı tutuklular da: "**Kahrolsun sömürgecilik!**" sloganı ile tepkilerini dile getiriyorlardı.

Sonuç olarak cezaevi kitlesi işkence ve baskıya karşı takındıkları tavra göre ikiye bölünmüştü: Tecritlerde kalanlar ve koğuşlarda kalanlar. Koğuşlar da ikiye bölünmüştü: Kurallara karşı kesin tavır koyan koğuşlar, idarenin dayattığı kurallara uyan koğuşlar.

Açlık grevinin sona erdiği ilk hafta görüşme yapıldı. Gestapo eli zincirli, sopalı, coplu ekibiyle görüş sırası olan koğuşun önünde bekliyordu. Bir gardiyan, görüşmecisi gelen tutukluların adlarını koğuş kapısından okuyarak, onları dışarı çıkarıyordu. Gestapo koğuştan çıkan tutuklulara bağırarak: "**İkişerli sıraya geç**" diyordu. Kurallara uymayan tutuklular, Gestapo' nun emirlerine uymuyorlardı. Bu durum karşısında Gestapo ve işkenceci ekibi ellerindeki cop, içine demir çubuk yerleştirilmiş hortum ve sopalarla tutuklulara saldırıyorlardı. İşkenceci ekibi tutuklulara işkence yaparken Gestapo, dövülen tek tek tutuklunun yanına gidiyor: "**Kurallara uyacak mısın?**" diye soruyordu.

Cevap olumsuz olunca Gestapo, ekibine: "**Devam**" diyordu. Cevap olumlu olunca işkence gören kişiyi yerden kaldırıp, ondan tek sıraya geçmesini ve askeri yürüyüş yapmasını istiyordu. Her türlü işkenceye rağmen askeri yürüyüş yapmayı kabul etmeyen tutuklular dövüle dövüle, askeri yürüyüş yapmayı kabul eden tutuklularla birlikte görüş yerine götürülüyorlardı. Görüş süresi iki üç dakikayla sınırlandırıldığından, tutuklular işkencecilerin denetiminde görüşmecileriyle hiçbir şey konuşamıyorlardı. Gönüş süresi bitince, kabinelerden yaka paça çekilerek bir koridora alınıyorlardı. Koridorda kurallara uyanlarla uymayanlar birbirinden ayrıldıktan sonra, kurallara uymayanlara toplu dayak atılıyor, kurallara uymaları isteniyordu. Bu dayak süresi çok uzun sürüyor, tutuklular bayılıncaya kadar düvülüyorlardı. Sonra kurallara uyan tutuklular ve işkenceci gardiyanlar yerde baygın ve yarı baygın vaziyette yatan tutukluların ayak bileklerinden tutarak ve yerden sürükleyerek koğuşa götürüyorlardı. Koğuş kapısı kapanınca bu kez işkenceci takımı görüş sırası olan başka bir koğuşa aynı muameleyi yapıyor ve bu işlem mesai saati bitimine kadar devam ediyordu.

Görüş günleri dışında tutuklulara sabah, öğle ve akşam olmak üzere üç kez yemek verildiğinden, koğuş gardiyanları yemekten önce tutuklulardan dua okumalarını istiyorlardı. Dua okumayan tutuklulara koğuş içinde her yemekten önce işkence yapılırdı. Sabah yemeğinden sonra koğuş gardiyanları hergün tutukluları havalandırmaya çıkarırlardı. Havalandırmaya çıkan tutuklulara ikişerli sıraya girip askeri yürüyüş yapmaları istenirdi. Burada da yürüyüş yapmayanlara, "**kurallara karşı geliyor**" bahanesiyle çok feci işkenceler yapılırdı. Böylece görüş yerine gidip gelmekte, dua okumakta, havalandırmada

askeri yürüyüş yapmakta kurallara uymayan tutuklular, koğuşlardan alınıp tecrite götürülüyorlardı.

16 Ocak 1981 günü sabah kahvaltısıyla birlikte 10. Koğuşa giren beş gardiyan tutukluların yemek duasını okumasını istediler. Koğuş sorumlusu Selim dua okumayacaklarını açıkladı. Bunun üzerine gardiyanlar ellerindeki sopalarla koğuştakileri rastgele dövdüler. Bir iki fasıl dayaktan sonra beş tutuklu yemek duasını okuyacağını söyledi. Gardiyanlar bu beş kişiye dua okutturup koğuşu terkettiler. Aradan yarım saat geçmemiştir ki, koğuş kapısının mazgal deliği açıldı. Gestapo: "**Selim Çürükkaya şahsi eşyalarını toplasın, gidecek**" dedi. Selim eşyalarını valizine doldurdu. Battaniyelerini bir beze sardı. Arkadaşlarıyla vedalaştığında, koğuşta kurallara uyan beş kişiyle, uymayan 14 kişi bırakmıştı. Kapıdan çıkmadan önce birimde görev alan Hacı Gegez ile Faysal Dunlacı'ya: "**Kurallara uymayın. Her şart altında direnin, sizi orada bekliyoruz**" dedi.

Selim bir elinde valizi, koltuğunun altında battaniyeleriyle ana koridora çıktığında, bir duvarın yanında eşyaları ve valizi önünde M. Hayri Durmuş'un bekletildiğini gördü. Gardiyanlar Selim'i, Hayri'nin karşısındaki duvarın yanına götürdüklerinde durmasını istediler. Selim eşyalarını yere bıraktı. Hayri'yle göz göze geldiler ama konuşamadılar. Gardiyanlar eşyalarını ararken, Paşa Uzun, içine eşya doldurulmuş bir çarşafı sırtına alarak onlara doğru gidiyordu. Onu da Selim ile Hayri'nin bekletildiği yere götürerek durdurdular. Paşa Uzun'un eşyaları arandıktan sonra, üçü alınarak 35. Koğuş olarak bilinen tecrit bölümüne götürüldüler. Gestapo alt katta ekibiyle birlikte bekliyordu. Salona giren üç tutuklunun eşyalarını biraz karıştırdıktan sonra Hayri'yi parmağıyla işaret ederek, "**Bu adamı 4. kat 5 numaralı hücreye koyun**" dedi. Gardiyanlar Hayri'yi götürünce, Gestapo diğer gardiyanlara: "**Bu ikisini de 4. kat 10 numaralı hücreye Kemal PİR'in yanına koyun**" dedi.

Selim ile Paşa Uzun eşyalarını sırtlayıp merdiven basamaklarını tırmanarak 4. kata çıktılar. 4. kat 10 numaralı hücrede iki kişi vardı. Bunlardan biri Selim'in daha önce tanıdığı Erkan Uzun'du. Diğerini tanıyamıyordu. 40-45 yaşlarında, başına bir havlu bağlamış, köylü kıyafetli biriydi. 3 numaralı hücrede Diyarbakır belediye başkanı Mehdi Zana kalıyordu. Selim Mehdi'yi tutuklanmadan önce tanıdığından, "**Merhaba**" dedi. Mehdi biraz şaşırarak: "**Ooo sende mi buradasın?**" diyerek şaşkınlığını belirtti. Selim 5 numaralı hücrede Hayri'yle selamlaşarak 10 numaralı hücrenin önüne vardığında, Paşa Uzun eşyalarını yere bırakmış bekliyordu. Kapı açılıp hücreye girdiklerinde Kemal PİR'le kucaklaşıp öpüştiler.

Kemal, Mardin'in Derik ilçesine bağlı bir köyden iki köylüyle birlikte kalıyordu. Hücrede yere serilmiş iki battaniye, bir iki valiz, bir su bidonu, iki plastik su bardağı, birkaç yemek tabağı, iki adet de yorgan vardı. Kemal ve hücrede kalan iki köylü Selim ile Paşa Uzun'un eşyalarını hücreye yerleştirdikten, hep birlikte hücrenin beton yatağı üzerinde oturdular. Kemal Selim'e "**Anlat hele anlat, koğuşlarda ne oluyor, arkadaşların tavrı nasıl?**" diye sordu. Selim koğuşların durumunu Kemal'e anlattı. Kemal de, iki üç saat önce karşı tecritten buraya getirildiğini, orada çok sayıda arkadaşın olduğunu, herkesin kararlı bir şekilde direndiğini, dayak atıldığında topluca "**Kahrolsun sömürgecilik!**" sloganının atıldığını, özellikle yemek dağıtan, katların temizlenmesi için hücrelerden çıkarılan, avukat ve ailelerin görüşmesine gidip gelen tutuklulara dayak atıldığını, Mardin Milletvekili Nurettin Yılmaz'ın da karşıda olduğunu, onun da henüz kurallara uymadığını, gardiyanlar tarafından dövüldüğünü söyledi.

Kemal karşı tecritin durumunu, genel olarak cezaevinin durumunu, düşmanın politikasını detaylı olarak izah etti. Bu ara diğer katlarda kalan tutuklular yeni gelenleri sordular. Hayri önce koğuşlardaki durumu, devletin politikasını, tecrittekilere anlattı. Sonra Selim ve Paşa Uzun son gelişmeleri anlattılar. Paşa Uzun diğer kürt örgütleri temsilcilerinin direnmediklerini, açlık grevine katılanların da peyderpey teslim olduklarını söyledi.

Akşam üzeri yemek dağıtılırken Gestapo, dördüncü kat 1 numaralı hücrede kalan Erkan Uzun ile yanındaki köylüyü 1 numaralı hücreden çıkararak 10 numaralı hücreye götürdü. Böylece beş metrekarelik 10 numaralı hücreye 7 kişi konulmuştu. Erkan Uzun'nun yanındaki tutuklunun adı Cuma Benek'ti. Cuma Dayı Hilvan'ın Hoşin köyündendi. PKK örgütüne yardım etmekten tutuklanmıştı.

İki aya yakın bir süre gözaltındayken kendisine çok feci şekilde işkenceler yapılmıştı. Mahkemede tutuklandıktan sonra tecrit bölümüne getirilmişti. Tecrit bölümünde yatağı olmadığından, havaların çok

soğuk oluşundan şikayetçiydi. Ayrıca tutuklandığından beri bir türlü fırsat bulup yıkanamadığını söylüyordu. Dördüncü kata su çıkmıyordu. Günde bir kez her hücrenin önüne yalnız bir bidon su bırakılıyordu. Tutuklular yıkanamayınca ve giysilerini de yıkayamayınca kirden, pislikten bitler üriyordu. Zaten tutukluların hücrelerde en önemli işlerinden biri özellikle akşam yatmadan ve sabah yataktan kalktıklarında bit öldürmekti. 10 numaralı hücrede bit öldürmekten hoşlananlardan biri Kemal'di. Paşa da bit öldürmekte maharetliydi. Sarışın olduğundan, bitleri de onun rengindeydi. Cuma Dayı ise bit öldürmekten hiç hoşlanmazdı. Hücrede herkes günde en az yüz bit öldürürken, Cuma Benek **"Bende bit olmaz"** der, bir köşeye çekilirdi. Diğer tutukluların bütün ısrarlarına rağmen, Cuma Dayı giysilerini çıkarıp bit aramaya yanaşmazdı. Bir gece Selim: **"Cuma Dayı giysilerini çıkar bit arıyalım"** dedi.

Cuma Benek: **"Vallahi yeğenim bende bit yoktur. Bende bit olmaz"** diyerek giysilerini çıkarmak istemeyince, Selim: **"Cuma Dayı biliyorum sende bit olmaz. Ama bizim bitlerimiz sana gelebilirler, köylüsün, bilmen lazım. 'Bit bir gecede 80 yatak dolaşır' derler"** dedi. Cuma Benek artık kendini savunamayınca çaresiz giysilerini çıkardı. Selim Cuma Dayının fanilyasının koltuk altı kesimine şöyle bir baktığında ne görsün! Onlarca bit cirit atıyordu. Fanilyadaki bitleri ona göstererek: **"Bak Cuma Dayı, bende bit olmaz diyordun. Meğer hücrede asıl kaynak senmişsin"** deyince, suratı kıpkırmızı kesildi. Selim'in gösterdiği fanilyanın koltuk altı kesimine bakıp, sol eliyle vurarak bitleri düşürmeye çalıştı, sonra işaret parmağıyla fanilyadaki bir kir parçasını göstererek; **"Hani bit? Gözlerin iyi görmüyor. Bu bit değil kirdir"** deyiverince, hücredeki herkes kahkaha attı.

Hücrelerde yaşam bitlere, susuzluğa, açlığa, soğuğa rağmen sürüyordu. Yemek ve temizlik için hücrelerden çıkarılan tutuklulara dayak atılıyor, buna tepki olarak; **"Kahrolsun sömürgecilik!"** sloganı haykırılıyordu. Görüşme günlerinde görüşmecisi gelen tutuklular, dayak eşliğinde görüşme yerine gidip geliyor, ama kurallara uymuyorlardı. Koşullarda baskı ve işkenceler giderek artıyordu. Kurallara uymayan tutuklular işkenceyle elenerek tecritlere getiriliyorlardı. Toplu halde direnerek fire vermeyen koşullardaki tutuklular, topluca 37. Koşullu olarak bilinen tecrite götürülüyorlardı. Topluca direnen koşullardan biri de bayanlar koşulluydu. Gestapo ve ekibi gerek açlık grevi döneminde, gerek açlık greviden sonra gece gündüz bayanlar koşulluna baskın yaparak, bayanlara öldüresiye işkence yapıyordu. Bayanlar koşullundan yükselen çığlıklar erkek tutukluların acılarını daha da arttırıyordu. Gestapo ve ekibi, koşullardaki tüm direniş odaklarını dağıtmayı, direnenleri kurallara uydurmayı asıl hedef edinmişti.

Hücrelerdeyse görüşme ve avukat ziyaretine çıkan tutuklulara işkence yapılarak tutukluların yılması için çaba sarf ediliyordu. Ayrıca, Gestapo'nun tecritte en fazla yaptığı işlerden biri, tutuklulara sık sık hücre değiştirtmekti. Özellikle Kemal PİR'in **"kaçacak"** bahanesiyle hücresi günde bir kez değiştiriliyordu.

Rum Çocuğunun kanını şarap Niyetine İçmişim!

Belki Ağrı Dağı'nın tepesinde tan ağarmıştı. Karlı dağ doruğuyla güneş ışınları kucaklaşmıştı. Güneş ışınları hücre gibi soğuk kara kâr etmiyordu. Diyarbakır askeri cezaevinin tecrit bölümünde tutuklular sabahın gelişini tan ağarmasından değil, Yüzbaşı Esat Oktay Yıldırım ve ekibinin küfürlü naralarıyla öğrendiler.

O sabahı Selim, şöyle anlatıyordu: **"Sabahın erken saatleriydi. Tecritin dış kapıları açıldı. Birdenbire marş sesleri hücreleri doldurdu. Hemen yataklarımızdan fırlayıverdik. Giyinmeye bile fırsat bulamazken, onlarca komando savaş elbiseleriyle, ikişerli sıraya girmiş bir vaziyette, başlarında mavi komando beresi, sırtlarında çantaları, ellerinde komando ipleriyle uygun adım marş söyleyerek, hücrelerin önünde gösteri yapmaya başladılar. Gösteri yapan komandoların başında, yüzünü komandolara dönmüş, geri geri salonda ilerleyen, bir orkestra şefi gibi yürüyüşü ve koroyu yöneten bir çavuş vardı. 'Eskişehir Eskişehir, yalçınkaya sarp yeri / Kalelerden çok kuvvetli içindeki askerleri' dizelerini, boyun damarları dışarı fırlamış bir şekilde haykıran çavuşu,**

yürüyüş halindeki komandolar da izliyorlardı. Bu vaziyette, birinci katın salonunda yeterince gösteri yapan koman dolar, aynı vaziyette ikinci kata çıkarak gösteriyi orada tekrarlamaya başladılar. Uyanmış tutukluların çoğu, hücre parmaklıklarını tutarak komandoları izliyor, kimi derin derin düşünüyordu, kimi de bu komikliğe kahkaha atmadan tutamıyordu kendini. Bu ara, ayaküstü yorumlar yapılmıyor değildi: 'Gestapo ekibi gitti. Yerine komandolar geldi' dedi tutuklulardan biri.

Bir diğeri: 'Boş ver. Elbiseleri dışında, Gestapo ekibiyle bir değişiklikleri olmaz bunların' diye cevapladı arkadaşını. Arkadaşlarının tartışmalarına kulak veren üçüncü bir tutuklu: 'Yav bu ahmaklar Eskişehir Marşı'yla mı bizi korkutmaya çalışıyorlar?' der demez, hücredeki tutuklular kahkahalarla güldüler. Komandolar, ikinci katta Eskişehir Marşı'nı söyledikten sonra, üçüncü kata çıktılar. Orada ayaklarını o kadar hızla yere vuruyorlardı ki, heybetlerinden parmaklıklar titriyordu. Dördüncü katta da gösterileri bitirince koğuştan ayrıldılar.'

Bir müddet sonra, 35. Koğuş olarak bilinen tecrit bölümünün dış salonuna normal boylu biri girdi. Uzunca bir askeri palto giymişti. Paltonun düğmeleri ilikli, beli kalın bir kemerle bağlıydı. Adam, sarı saçlı, kırmızı yüzlüydü. Gözlerinin etrafında mor halkalar vardı. Bu haliyle esrar tiryakilerine benziyordu. Elinde bir zincir, zincirin diğer ucunaysa bir kurt köpeği bağlıydı. Kurt köpeği, üç adım arkadan adamı takip ediyordu. Adam bir adım yürüyünce, köpek de bir adım yürüyordu. Köpek ve adam, hücrelerdeki tutukluların yüzüne hiç bakmadan 1. hücreden 10. Hücre nin önüne kadar yürüdüler. Sonra, 10. Hücrenin önünden geri dönerek aynı tavır ve aynı adımlarla hücrelerin önünden geçerek tecritten çıktılar. Adımı sonradan Yüzbaşı Esat olarak öğreneceğimiz bu cellat Diyarbakır iki nolu askeri cezaevindeki işkence ve cinayetlerin baş sorumlusu olacaktı. Yüzbaşı Esat'la birlikte, Kıbrıs savaşı döneminde Kıbrıs'ta tutsak kampı sorumluluğu yapan Binbaşı Alaattin BAYAR'da İki Nolu askeri cezaevine müdür olarak atanmıştı.

Yüzbaşı Esat ve ekibinin ilk hedefi, tecritlerdeki tutsaklar ve bayanlar koğuşunda direnenleri teslim almaktı. Zaten Gestapo koğuşlardaki tüm tutukluları teslim olmuş vaziyette Esat'a devretmişti. Esat da, tecritleri ve kadınlar koğuşunu etkisiz hale getirerek teslimiyeti tüm cezaevine yaymak istiyordu. Bunu hedefleyen Esat, geldiğinin hemen ikinci günü 120 kişilik komando grubunu cezaevinin ana koridorunda topladı. Onlar arasında bir görev bölümü yaptı. İriyarı, vahşi görünümlü 15 komandoyu tecrit bölümü için görevlendirdi ve bunları Mevlüt Çavuş olarak bilinen bir çavuşun komutasına verdi. Diğer koğuşlar için ise, koğuş başına üçer veya dörder komando görevlendirerek bunları bir blok çavuşuna bağladı. Görev bölümünü bu şekilde tamamladıktan sonra Esat: "**Yavrum beni dinle. Bundan sonra görevin, her sabah tutukluyu havalandırmaya çıkarmak, ona spor yaptırmaktır. Spor dediğimde sen şunu anlayacak sını; tutukluyu ikişerli sıraya dizeceksin, sonra koşurtacaksın. Koşu eşliğinde, size öğretti len marşları söyleteceksin. Koğuşlara yemek verdiğin zaman, tutukluya yemek duası okutacaksın. Görüş günlerinde tutukluya nizami yürüyüş yaptırarak görüş yerine götürüp getireceksin. Bütün tutuklular seni 'komutanım' diye çağıracak. Bu kuralları koğuşa yerleştireceksin, herkese yaptırtacaksın. Yapmayanın gözünün yaşına bakmaya caksın. Tecrittekiler, senin işin daha zor, orada kimse kurallara uymuyor. Orada şunları yapacaksın: Sabahtan akşama kadar dayak atacaksın. Su, ekmek, yemek, sigara vermeye ceksin. Kurallara uymayanı görüşmeye çıkarmayacaksın. Kurallara uyanları başka kata veya hücreye toplayacaksın. Şimdilik görevin budur. Anlaşıldı mı?" dedi.**

Komandolar hep bir ağızdan yüksek sesle; "**Emredersin komutanım**" diye bağırınca Esat; "**Haydi herkes koğuşuna, marş marş**" komutunu verdi.

Yüzbaşı Esat, işkence ekibiyle birlikte 35. Koğuş olarak bilinen tecritin dış salonuna geldi. Hücre salonunda bir müddet bekleyip düşündükten sonra işkencecilere: "**Siz burada bekleyin ben bunlarla bir konuşayım**" dedi ve hücrelerin bulunduğu bölümün salonuna girdi. Ölçülü adımlarla yürüyerek salonun tam orta yerinde 5. Hücrenin önünde durarak yüzünü hücrelere doğru çevirdi. Birinci ve ikinci katta kalan tutsaklar salona giren adamı görmelerine rağmen hiç kimse yerinden kıpırdamamıştı.

Satranç oynayanlar, oyunlarına devam ediyorlardı, sigara içenler ise sigara dumanını parmaklıklara doğru savuruyorlardı. Tutuklular sanki hiç kimse içeri girmemiş gibi davranıyorlardı. İçeri bir kedi veya köpek girseydi, belki tutukluların daha çok ilgisini çekerdi. Bu durum gelenin de dikkatini çektiğinden,

göz altından hücrelerde tutsakları izliyordu. Sonra bir hiç olmadığını, tutuklulara sezdirmek için gür ve biraz tiz bir ses tonuyla: "**Beni dinle**" diye bağırdı. Esat'ın "**Beni dinleyin**" değil de, "**Beni dinle**" demesi tutukluların dikkatini çekmişti. Sonradan anlaşılacaktı ki Esat bireyler arasındaki birlik ve dayanışmayı hazmedemediğinden literatüründe çoğul değil, tekil ifade kullanırdı. O, bir topluluğa hitap ederken, topluluk içindeki bireye hitap ederdi. Bunun için Esat, hücrelerde kalan tutsaklara yapacağı konuşmayı tema olarak birey üzerine kurmuştu ve konuşmasına şöyle devam etti:

"Ben buraya görevli olarak geldim. Genelkurmay Başkanlığı tarafından görevlendiril dim. Seninle birlikte dört yıl burada kalacağım. Benim bazı kurallarım var ve sen bu kurallarına uyacaksın. Tabi uymamakta da serbestsin. Ama seni uyduracağım. Bir gün dayanırsın, bir hafta en fazla bir ay dayanırsın! Ama sonunda uyacaksın, ya uyacaksın, ya uyacaksın!

Benim öyle yöntemlerim var ki, bir an gelir sigarasızlığa dayanamayacaksın, ona dayan san açlığa dayanamayacaksın, ona dayansan susuzluğa dayanamayacaksın. Benim yöntemlerim bitmez. Çin usulü işkenceyi biliyor musun? Çin usulü? Bilmezsin, bilmez sin... Ama ben öğretmesini de bilirim. Ben Kıbrıs'ta Rum çocuğunun derisini yüzmüş, kanını babasının gözleri karşısında şarap niyetine içmiş adamım. Düşün! Düşün! Bir daha düşün! Sana mühlet veriyorum. Aklını başına topla, bir daha gelişimde kararını ver ve bana bildir." dedi ve acele adımlarla sağ tecritten çıkınca karşıdaki 37. Koğuş olarak bilinen tecrit bölümüne geçti.

Aynı içerikli konuşmasını, aynı jest ve mimiklerle orada da tekrarlarlarken 35. Koğuş olarak bilinen tecritte tutuklular hücrelerde tartışıyordu.

Biri: "**Keriz oğlu keriz, bizi korkutacağımı sanıyor**" diyerek öfkesini dile getirirken. hücrenin beton yatağı üzerinde oturan biraz şişman, sivilceli olanı: "**Ne korkacağız, ölümden öte istas yon var mı'?"** diyerek korkusuzluğunu dile getirdi.

Türklerin henüz tam olarak evrimleşmediğini her zaman savunan tutuklulardan biri: "**Bunlar vahşidir kardeşim. Vahşi... Adama bak! Rum çocuklarının derisini yüzmekle övünüyor**" diyerek Esat'ı yerince, Esat'ın konuşmalarını hafife alan yüzü sivilceli tutuklu: "**Yahu ne deri yüzmesi, adam aklınca bunları söyleyip bizi korkutmak istiyor**" dedi. Türklerin tam olarak evrimleşmediğini iddia eden tutuklu: "**Bunlar yüzer yüzer, Türk ordusunun her türlü vahşili ği yapacağına inanıyorum ben. Bunlar var ya, homosapiensten evrimleşmemişler. Ben gorilden evrimleştiklerine inanıyorum**" deyip bilimsel olmayan tezini ileri sürünce, her zaman bu tutuklunun görüşlerine katılan ve daha aşırı giden kısa boylu, büyük kafalı şahıs: "**Ne gorilden evrimleşmesi kardeşim, ben gorile hakaret yapılmasını istemiyorum**" dedi ve daha başka şeyler konuşacaktı ki bir grup işkenceci komando, ellerinde uzun kalaslarla tecrit bölümünün salonundan 1. Hücrenin önüne geldiler. Komandoların başında bulunan çavuş, 1. Hücrede kalan tutsaklara çok sert bir ses tonuyla: "**Kurallara uyacak mısınız ulan?**" diyerek elindeki kalasla hücre parmaklıklarına vurdu. 1. Hücredeki tutsaklar, hep bir ağızdan: "**Ne kura lı biz kurala uymuyoruz**" deyince, komando çavuşu öfkelenerek: "**Uymuyorsanız ben sizi uydurmasını bilirim. Dayak düzeni al**" dedi. Çavuş dayak düzeni al derken, tutsağın ellerini parmaklıklardan dışarı uzatmalarını istiyordu. O zannediyordu ki tutsaklar, "**Dayak düzeni al**" demesiyle ellerini uzatacaklar ve kendisi de istediği kadar uzatılan ellere vuracaktı. Fakat tutsaklar çavuş ve komandalara alaylı alaylı bakıp gülünce, komandolar ellerindeki kalasları parmaklıklar arasına sokup tutsakların böğürlerine saptamak istediler. Tutsaklar geriye doğru çekilerek, parmaklıkların arasından sokulan sivri uçlu kalasları iki elle tutarak içeri doğru çektiler.

Böylece komandolar kalasları tutsaklara kaptırmamak için ayaklarını hücre parmaklıklarına dayayarak kalasları geri çekmeye çalışıyorlardı. Bir müddet sonra komandolar iki kalası güç bela kurtardılar. Fakat birini henüz kurtaramamışlardı ki bu kez kalasa beş altı gardiyan birden yapıştı. Kalasın diğer ucuna da bir grup tutsak yapışmıştı. Çekişme sırasında tutsaklar kalası birdenbire bırakınca gardiyanlar o hızla hep birlikte yere devrildiler ve hücredeki tutsaklar kahkahayı koyuverdiler. Bu duruma çok bozulan işkenceciler, tecrit salonuna gidip, kendi aralarında tartışarak 1. Hücrenin önüne geri döndüler. Bir çavuş, cebinden hücre kapısının anahtarını çıkararak kapıyı açtı, 4-5 işkenceci gardiyan, hücrede iki tutsağın yakasına yapışarak dışarı çıkardı.

Çavuş kapıyı kapatırken gardiyanlar tutsakları yerden sürükleyerek tecrit bölümünün dış salonuna

götürdüler. Salonda 15'e yakın işkenceci gardiyan hazır bekliyordu. Çavuş kapıyı kapattıktan sonra salona konulmuş masasının başına döndü, sandalyesine oturdu. İşkenceci gardiyanların copları ve yumrukları altında ayakta kalan tutsaklardan birinin yüzüne bakarak: "**Kürt müsün, Türk müsün lan?**" diye sordu. Tutsak çok kararlı bir sesle: "**Ben Kürdüm**" dedi. Çavuş bu kez diğer tutsağa dönerek: "**Sen nesin lan?**" diye sordu. Tutsak, "**Ben de Kürdüm**" diye cevap verince, çavuş biraz düşündükten sonra ceza veren bir hakim edasıyla komandalara, "**Her birine yetmiş cop vurun. Cezaları hemen infaz edilsin**" emrini verir vermez, komandolar hep bir ağızdan, "**Emredersin komutanım**" diyerek tutsakları yere yığıdılar. Yere yığılan tutsakların göğüslerinin üzerine iriyarı birer komando oturdu. İkışer komando da tutsakların ayakkabılarını ayaklarından çıkararak ve ayaklarını havaya dikerek bacaklarından sıkıca tuttular.

Elinde cop olan dört gardiyan da karşılıklı, tempolu bir şekilde havada tutulmuş tutsakların ayak tabanlarına vurmaya başladılar. Cezalar bu şekilde infaz edildikten sonra tutsaklar ayağa kaldırılarak, "**Türk mü, Kürt mü**" oldukları tekrar soruldu. Cevapta herhangi bir değişiklik olmadığı görülünce, tutsaklar dövülerek geri getirildiler. Onlar hücreye konulunca bu kez geri kalan üç tutsak dışarı çıkarıldı. Tecrit salonunda onların da, rastgele kaburgalarına, sırtlarına, kaba yerlerine vurmaya başladılar. Tutsaklar elleriyle, kollarıyla, dizleriyle darbelere karşı kendilerini savunmak ve bağırılmaktan ve bir de inançlarını korumaktan başka bir şey yapamıyorlardı.

Rastgele dayak faslı uzun bir süre devam ettikten sonra tutsaklar yere yatırılarak hem dövülü yor, hem de "**Türk mü, Kürt mü**" oldukları soruluyordu. İşkenceyi yöneten çavuş, ekibini bir orkestra şefi gibi yönetiyordu. Masasının başında cezayı biçince; "**Başla**" emrini verir vermez, havadaki coplar inip kalkıyordu. "**Dur**" demesiyle düğmeye basılmış gibi coplar olduğu yerde duruyordu. Bu arada çavuş tutsaklara, "**Kurallara uyacak mısın? Türk müsün, Kürt müsün? Önderin kimdir? Dua okuyacak mısın, okumayacak mısın?**" gibi sorular soruyordu. Cevabın olumluluğuna veya olumsuzluğuna göre işkence yapılıyor veya yapılmıyordu.

1.Hücredeki tutsaklara sırayla işkence yapılıncaya bu kez sıra 2. Hücreye geliyordu. 2. Hücredeki tutsakların işi bitince sırayla üçe, oradan 10. Hücreye kadar geliniyordu. Birinci kat bitince ikinci, sonra üçüncü, dördüncü katlardan ikışer tutsak alınıp işkenceden geçirilerek hücrelerine geri konuluyordu.

Bu işlem her gün saat sabahın 5'inde başlar, akşam saat 17'de sona ererdi. Salonda tutsaklara işkence yapılırken hücrelerde bekleyen tutsaklar, yükselen haykırış ve çığlıklar karşısında müthiş acı çekiyorlardı. Ayaklara inip kalkan kalas ve cop sesleri, çığlık sesleriyle birlikte yükselince, hücrelerde bu sesleri dinleyen tutsakların koltuklarının altı ve ellerinin ayası terliyor, soluk alışverişleri hızlanıyor, ufak su dökmek için tuvalete çıkma ihtiyaçları sıklaşıyor du.

Bu durum süreç içinde farkedildi. Hatta önce böyle bir şeyin olup olmadığı hücrede tutsaklar arasında tartışma konusu oldu. Bir tutsak salonda işkenceler başladığı zaman saatine bakarak nabzını ölçtü. Bunu aynı hücrede kalan diğer tutsaklar da yaptılar. Akşam saat 17'den sonra aynı tutsaklar işkence seslerinin gelmediği sırada normal bir ortamda tekrar nabızlarını saatle ölçtüler. İşkence yapıldığı sırada nabzın çok fazla attığını farkettiler. Ayrıca geceleri işkence yapılmadığı için ufak su ihtiyacı daha uzun aralıklarla oluyordu.

35. Koşu olarak bilinen tecrit bölümünde kararlı olarak direnen 70 tutsak vardı. Geri kalan tutuklular, istenen kurallara uyduklarından, ki bu dönemde bunlar yemek duasını okuyor, yüzbaşı veya askerler tecrit bölümüne girdiklerinde ayağa kalkıyorlar, görüşmeye gidip geldiklerinde nizami yürüyorlardı. Hücrelerde direniş sürdüğünden bunlara fazla dokunmuyorlardı. Günlerce süren işkencelerden sonra direnenler içinde çok kararlı direnenler ile, biraz yalpalayanlar belli olmuştu.

İşkenceci çavuş bütün işkencelere rağmen direnenlere, "**Ben Türküm**" dedirtemeyince, "**Helal olsun arkadaş, düşüncelerine böyle sadık olan insanları severim ben**" demekten kendini alamıyordu. Kararlı olarak direnen tutsaklardan biri hiç kuşkusuz Ceylanpınarlı Bişar Hoca'ydı. PKK üyesi olmaktan tutuklanan Bişar Akbaş, açlık greviden sonra işkencecilere karşı çok kararlı tavır takınarak hem tutsakların, hem de işkencecilerin dikkatini çekmişti. İşkenceciler onu alıp salona götürdüklerinde yere yatırıp işkence yapıyorlardı. Ama inip kalkan coplar, sanki ona değil de, cansız bir nesneye vuruluyordu.

İşkence gören çoğu insan ister istemez bağırır, değişik tonlarda çeşitli sesler çıkarırdı. Ama Bişar Hoca işkencenin dozu ne olursa olsun ses çıkarıp bağırılmazdı. Bu durum işkenceci çavuşun da dikkatini çekmişti.

Çavuş diğer tutsaklara, "**Neden Türk değilsin**" veya "**Neden kurallara uymuyorsun?**" diye sorarak işkence yaparken, Bişar Hoca'yı tanıdıktan sonra ona: "**Neden bağırılmıyorsun**" deyip işkence yapıyordu. Bişar ile Çavuş arasında bir inatlaşma başlamıştı. Günlerce süren işkencelerden sonra Çavuş, Bişar Hoca'nın güçlü iradesi karşısında dize gelmek zorunda kaldı ve Bişar Hoca'ya açıkça tüm tutsakların karşısında saygı duyduğunu açıkladı. Artık Çavuş tecrite her geldiğinde Bişar Hoca'nın hücresinin yanına gidiyor, onunla sohbet ediyordu. Bazen, "**Hoca doğru söyle, sen nesin**" deyince, Hoca sakin bir ses tonuyla: "**İnsanım Çavuş**" diyordu. Çavuş: "**Öyle değil. Türk müsün, Kürt müsün?**" diye soruyor ve sırtarak gülüyor du. Bişar Hoca: "**Çavuş sen neden gıcıklık yapıyorsun, ben oyum**" cevabını vererek Çavuşu kızdırıyordu. Çavuş: "**Hoca, en çok kızıl komünistlerden gıcık kaparım**" diyerek Bişar Hoca'yı tahrik edince, Bişar Hoca: "**Tamam. Ben kızıl komünistim**" cevabını veriyordu.

Direnen herkes, istenen düzeyde kararlı tavır takınmıyordu. Salonda yapılan işkencelere bazı tutsaklar, dayanamıyorlar, "**Türk**" olduklarını söylüyorlardı. Biraz daha dayak yiyince kuralla ra uyacaklarını da kabul ediyorlardı ve hücrelerine geri getiriliyorlardı. Aradan bir iki saat geçince, çavuş veya gardiyanlar hücrelerinin önüne geldiklerinde, ayağa kalkmıyorlardı. Çavuş: "**Niye ayağa kalkmıyorsun lan**" diye sorduğunda: "**Ben, kurallara uymuyorum ki ayağa kalkayım**" cevabını veriyorlardı. Çavuş biraz şaşırıdıktan sonra: "**Lan ibne, biraz önce Türküm diyen sen değil miydin lan?**" diyerek kızılıyordu. Tutsaklar kurallara uymayacaklarını söyleyince, Çavuş, komandolara: "**Çıkarın şu ibneleri lan**" emrini verince, direnme ile direnmeme arasında yalpalanan tutsaklar işkenceye alınıyorlardı. Birkaç dakikalık dayaktan sonra "**Türk**" olduklarını, kurallara uyacaklarını kabul ederek hücrelerine dönüyorlardı. Bir gün sonra direnişçilerin yoğun propagandaları sonucu "**Türk**" olmadıklarını ve hiçbir kuralla uymayacaklarını açıklıyorlardı ve bu böyle sürüp gidiyordu.

37. Koğuş olarak bilinen diğer tecrit bölümü 35. Koğuştan daha farklı bir yapıdaydı. Direnenlerin sayısı daha fazlaydı. Özellikle taraftarlar ve sempatizanlar çoğunlukta idi. Mazlum Doğan, Yıldırım Merkit ve Ferhat Kurtay o tarafta kalıyorlardı. Koğuşlar arası ilişki olmadığından, karşı taraftaki tutuklular 35. koğuştan farklı tavırlar takınmışlardı. Örneğin 35. Koğuşta işkenceciler: "**Dayak düzeni al**" dediklerinde kimse ellerini parmaklıklardan dışarı uzatıp, dayak yemeyi beklemiyordu. Fakat 37. Koğuşta ise işkenceciler: "**Dayak düzeni al**" dedikle rinde, tüm tutsaklar ellerini parmaklıklardan dışarı uzatıp avuçlarını açıyorlardı ve insafı olma yan işkenceciler saatte birkaç kez dışarıya dayak için uzatılmış ellerin ayalarına, ellerindeki kalaslar, demirler veya sopalarla vuruyorlardı.

Bazı tutsaklar, bu durumu: "**Direnen arkadaşların çoğu sempatizan veya taraftardır. Bun ları dış salona çıkarıp dövseler, dökülmeler daha çabuk olur. Burada, yani hücrelerde kadrolar dayak karşısında kararlılıkta kitleye örnek olurlarsa, dökülmeler engellenir. Ayrıca ellerimizi uzatarak düşmana dayaktan korkmadığımızı anlatmak gerekir**" diyerek savunmuşlar.

Mazlum Doğan ise: "**İşkencecilerin işini kolaylaştırıyor**" diyerek eleştirmiş ve 37. Koğuşa getirildiğ in de, tutukluların daha önce aldıkları bu kararı yürürlükten kaldırmak istemişti. Ama çoğunluğun eğilimi o yönde olduğu için bunu başaramamıştı. Durum böyle olunca burada işkencenin dozu çok arttırılmıştı. Çünkü kafası bozulan her gardiyan koğuşa girdiğinde: "**Dayak düzeni al**" diyor ve tüm tutukluları dayaktan geçiriyordu. Birkaç dakika sonra, başka biri geliyor aynı şeyi yapıyordu. 35. koğuşta dayak düzeni alınmadığından, ancak iki veya üç kişi hücreden alınıp salona götürülüyordu. Her gruba 15-20 dakika dayak atılınca, işkenceciler zaman kaybediyorlardı.

Yani 35. Koğuşta işkence sırayla yapıldığından her tutuklu günde ancak bir kez dayak yiyordu. Ayrıca geceleri hücre kapılarını açmaktan korktuklarından, 35. Koğuştaki tutuklular gece dayak yemekten kurtuluyorlardı. Ama 37'de dayak yemenin gecesi, gündüzü, saati, dakikası yoktu. Hiçbir tutuklu kesinlikle 24 saat yediği cop ve kalas sayısının ne kadar olduğunu bilemiyordu. Bir tutuklunun anlatımına göre, yalnız 37. Koğuşta bir kişi hiç dayak yemiyordu. Bu kişinin adı Yıldırım Merkit'ti. Yıldırım, dayağa karşı biraz zaafly olduğundan bir de PKK'nin Merkez komite üyesi olduğundan,

hücredeki tutuklu arkadaşları “**dayak düzeni al**” denildiğinde, Yıldırım’ı hücrenin tuvalet bölümüne saklıyorlardı.

Sempatizanlar, taraftarlar ve kadrolar sıra dayağı yedikten, işkenceciler koğuştan dışarı çıktıktan sonra Yıldırım , eli dayaktan patlamış tutsakların bulunduğu hücre bölümüne geçirdi. Yıldırım'ın kitleye örnek olması gerekirken, böyle tavır takınması, gelecekte işkenceler, saklanacak yer bırakmayınca, durumunun iyi olmayacağını ortaya koyuyordu. 37. Koğuş olarak bilinen tecritte PKK kitesi ve kadrosu dışında. TİKKO'cu bir grup da direniyordu. Yüzbaşı Esat'ın ekibi cezaevine gelmeden önce, tecritte, yalnız görüş yerine gidiş gelişte, bir de temizlik ve yemek dağıtmak için hücreden çıkarılanlara işkence yapıldığından, henüz düzenli dayak yoktu. Bu dönemde, TİKKO grubu bir hücrede kalıyordu. Bunlar bazen hücrelerinde bulunan bir hortumla birbirlerinin ellerine vuruyorlardı. Bitişik hücrelerdeki PKK'li tutuklular, hücreden dayak sesi yükselince, "**Arkadaşlar ne oluyor? Kim size dayak atıyor**" diye sorarlardı. TİKKO'cular da buna cevap olarak: "**Bir şey yok arkadaşlar. Biz birbirimize işkence yapıp kendimizi alıştırıyoruz**" diyorlardı. Yüzbaşı Esat'ın ekibinin işbaşı yapması ve vahşice işkence lerin uygulandığının ikinci günü, grup olarak kurallara uyacaklarını söylediler.

Bu durumu öğrenen hücredeki tutsaklar: "**Arkadaşlar düşmanın kurallarına uymayın. Kurallara uymak, dayaktan kurtulmak demek değildir. Sizi tekrar direnişe davet ediyoruz. Önderiniz İbrahim Kaypakkaya daima direnişten yana olmuştur. Böyle tavır takınmanız, onun kemiklerini sızlattmaktadır**" dediler. TİKKO'cular sessiz kalınca: "**Siz kurallara uyararak koğuşlara gitseniz de, bizim sonuna kadar direneceğimizi ve İbrahim Kaypakkaya'nın işkencecilerle karşı kararlı tavrına layık olacağımızı bilmenizi isteriz**" dediler.

TİKKO'cular sessizliklerini sürdürdüler. Tecritte yemek dağıtıldığında, yüksek sesle dua okudular. Gardiyanlar hücrelerinin önüne gittiğinde ayağa kalktılar. Gardiyanların kendilerine herhangi bir şey sormaları karşısında, "**Emret komutanım**" cevabını verdiler.

37. Tecritte, en çok dikkat çekenlerden biri de KAWA'cı Mahmut Şahin'di. Yüzbaşı Esat ekibinin cezaevinde görevi devralmasıyla, tecritte birdenbire çok sert işkencelerin uygulanması Mahmut Şahin'i direniş konusunda kararsız bırakmıştı. Dayak düzeni sırasında fazla dayanamayınca "**tamam kurallara uyuyorum**" derdi. Dayak bitince, kurallara uymayacağını söylüyordu. Bu durum kısa zamanda işkencecilerin dikkatini çekti ve dayak sırasında kurallara uyacağını kabul ettiğinde, Mahmut Şahin'i direnenlerin hücrelerinden alıp dördüncü katta direnmeyenlerin kaldığı bir hücreye koydular. Direnen tutsaklar, Mahmut Şahin'in psikolojik yapısını bildiklerinden, gardiyanların koğuşta bulunmadığı sırada, dördüncü kata seslenerek: "**Ashında sen böyle yapacak bir insan değildin. Senin gibi bir insandan böyle bir şey ummuyorduk. Seni kararlı biri olarak biliyorduk. Halkımız çok büyük zorluklarla karşı karşıyadır. Sen yanmazsan, biz yanmazsak, nasıl çıkar karanlıklar aydınlığa?**" diyerek onu tekrar direnişe davet ettiler.

Buna karşı bütün yurtsever duyguları şaha kalkan Mahmut bulunduğu hücreden: "**Gardiyan, gardiyan**" diye bağırarak, yanına çağırırdı. Eli sopalı bir grup gardiyan koşarak dördüncü kata gittiğinde, Mahmut Şahin: "**Ben direneceğim. Beni arkadaşlarımın yanına götürün**" dedi. Gardiyanlar hemen Mahmut Şahin'i hücreden çıkararak, ikinci katın dış salonuna indirdiler. Orada yarım saat kadar her türlü işkence yaptılar. Buna rağmen Mahmut: "**Ben Kürdüm kurallara uymam**" diyerek, direnişçi tavrını sürdürünce, bir gardiyan demir dolaptan bir şişe kolonya aldı. Şişenin kapağını açarak kolonyayı Mahmut Şahin'in üzerine döktü. Başka bir gardiyan da elinde hazır tuttuğu kibriti yakarak, Mahmut Şahin'i tutuşturdu ve Mahmut işkence cilerin huzurunda bir meşale gibi yanarken hala: "**Ben kürdüm. Ben kurallara uymam**" diyor du. İşkenceciler, Mahmut Şahin'in kararlılığı karşısında hemen alevleri söndürdüler ve onu tekrar direnişçilerin yanına götürdüler.

Tecrit bölümlerinde, direnişler ve işkenceler başbaşa böyle giderken, koğuşlarda yaşam daha başkaydı. Sabah dua okuyarak yemek yiyen tutuklular, havalandırmaya çıkarılıyorlar, gardiyan ların denetiminde ikişerli sıra olup, askeri yürüyüş yaparlarken, bazen de tempolu halde koşarak: "**Mardin kapısından indim aşağı / Beline bağlamış Acem kuşağı**" mısrasıyla başlayan türküyü, ya da: "**Hoşgelişler ola Mustafa Kemal Paşa / Askerin-milletin bayrağıyla çok yaşa / Arş arş arş ileri / Marş ileri, dönmez geri Türkün askeri**" dizeleriyle başlayan marşı söylüyorlardı. Hücrelerde direniş devam ettiğinden, koğuşta teslim olan tutuklulara pek dayak atılmıyor, hemen hemen tüm ihtiyaçları karşılanıyordu.

Hücrelerden koğuşlara kadar yükselen işkence sesleri, kurallara uyan çoğu tutuklunun vicdanlarını sızlatırken ve onları üzerken, gönüllü olarak kurallara uymuş insanlar ise, işkence seslerini duyduklarında, hiç orali olmamış gibi davranıp, içine girdikleri tavrı akıllılığın gereği olarak yorumlayıp, kahramanca direnenleri maceracılıkla suçluyorlardı.

Yüzbaşı Esat kısa süre içinde direnen tutsaklara yalnızca kaba dayak atarak başarıya ulaşamayacağını anlayınca, yeni yeni işkence taktiklerini devreye soktu. Ekmeği, yemeği, uykuyu, sigarayı direnenlere karşı silah olarak kullanmaya başladı. Tecrit bölümünün su vanaları tecritin dışında olduğundan, işkence ekibi vanaları kapatarak altı yedi gün suyu kesiyorlardı. Günlerce susuz kalan tutsakların üzerine kovalarla su serpiyorlardı. Bazen de Türk filmlerinde olduğu gibi işkenceci bir gardiyan elinde su dolu bir sürahiyle susuzluktan kıvranan tutsakların bulunduğu hücrenin önüne gidiyor, sürahideki suyu şarıl şarıl yere dökerek, kahkaha atıyordu. Ekmek, bazen hiç verilmiyor, birkaç günde bir, ara sıra beş tutsağa bir ekmek veriliyordu. Yüzbaşı Esat ekibi geldiğinde, hücrelerdeki tüm tabak ve kaşıkları toplamıştı. Yemekler ya hiç verilmiyordu ya da verildiğinde çok az veriliyordu.

Hücrelerde tabak bulunmadığından tutsaklar, tuvalet ihtiyaçlarının giderilmesi için kullanılan paslı teneke kutularını yemek tabağı olarak kullanıyorlardı. Bu kutulara doldurulan çok az miktarda yemeğin içine varsa ekmek doğranıyordu. Yemek yağ olmayınca kağıt süt kutularında saklanan bir miktar soğuk su da ilave edilerek yemek servise hazırlanıyordu. Hücrelerde kaşık olmadığından direnişçiler yaratıcı dehalarını kullanarak tahta parçası, kibrit çöpü ve jelatin kağıdından kaşık yapmışlardı. Her hücrede ancak bir kaşık olduğundan hazırlanan yemekleri bir tutsak eline alıyor, elindeki kaşıkla sırayla tutsaklara yemeklerini yediriyordu. Bazen 10 gün, bazen 5 gün hiç yemek verilmediği oluyordu. Bazen de yemek yerine karavanayla sivri biber turşusu gelirdi. Bir gardiyan eline aldığı karavanayla hücrelerin önüne gider: "**Yemek kabını getir lan**" derdi. Tutsaklar yemek kutusunu dışarı uzattıklarında, gardiyan çok nazik bir hareketle elindeki karavanadan bir sivri biberin kuyruğunu tutarak; reklamı yapılan bir mal gibi göğüs hizasında havaya kaldırarak, "**Ölmesin, sürünsün**" dedikten sonra biberi hücreden dışarı uzatılan kutuya bırakarak diğer hücrelerde aynı şeyi yapmaya devam ediyordu.

Gündüzleri tecrit bölümlerinde gün boyu işkence yapılıyor, 37. Koğuş olarak bilinen tecritte geceleri de işkence devam ediyordu. 35. Koğuş olarak bilinen tecrittekiler dayak düzeni alma dıklarından geceleri işkence seslerinin arasında bile uyuyabiliyorlardı. Ama birkaç gün sonra Esat bu olanağı da ortadan kaldırdı. Bir gece yakaları açık, ağızları rakı kokan bir serseri takımını andıran 10- 15 kişilik işkenceci bir grup 35. koğuş olarak bilinen tecrit bölümünün alt katına girdi. Burada kimsenin dayak düzeni almadığını bildiklerinden ellerindeki sopaları hücre parmaklıklarından kaydırarak insanın içini tırmalayan sesler çıkarıp tutsakları uyandırdılar.

Hücrelerde bulunan herkes uyanınca, işkenceci takımın başında bulunan çavuş, diğer gardiyanları peşine takarak birinci kat beşinci hücrede Kemal PİR'in yanına gitti. İşkenceci çavuş, yatağında oturan Kemal'e bakarak: "**Kemal ne yapıyon? Ne zamana kadar direnecen? Böyle giderse yakında ölecece ha! Haberin var mı?**" dedi. Kemal gülümseyerek: "**Ben kolay kolay ölmem, kurallara da uymam. Sizin gibi zavallılara bakınca gerçekten acıyorum**" der demez, Mevlüt Çavuş olarak bilinen kişi bir kahkaha attı. Sonra biraz daha parmaklıklara yanaşarak bir it gibi dişlerini gösterip biraz da alaycı bir tavırla: "**Kemal, öleceksin, sen ölsen var ya, bir şişe şarap alacağım, şöyle başında lakır lakır içeceğim**" dedi.

Kemal: "**Ben öldüğümde sen ve yüzbaşın Esat korkunuzdan cesedimin başına gelemeye cek ve buradan kaçacak yer arayacaksınız**" deyince, ayyaş tipli bir onbaşı elindeki sopayı parmaklıkların arasından uzatarak Kemal'in başına vurmak istedi. Hücredeki tutsaklar içeri uzatılan sopanın ucundan tuttular, birkaç gardiyan sopayı kurtarmaya çalışırken, birkaç gardiyan yan da hücredeki battaniye ve yorganların ucundan tutarak hücreden dışarı çekmeye başladılar. Tutsaklar battaniyelerini ve yorganlarını gardiyanlara kaptırmamak, gardiyanlar da ucundan tuttıkları yorgan ve battaniyeleri dışarı çekmek için bir hayli karşılıklı çekiştiler. Bu ara üç dört gardiyan aniden pantolonlarını ve külotlarını aşağı sıyırıp cinsel organlarını ellerine alarak parmaklıkların arasından hücredeki tutsakların üzerine işlemeye başladılar. Bu duruma Kemal çok öfkelenmiş, tuvalet bölümündeki ayakkabısını kaparak hücreye doğru işeyen gardiyanların üzerine fırlattı. Sonra Erkan Uzun ve Selim Çürükkaya ayakkabılarının içine su doldurarak işeyen gardiyanlara atınca, gardiyanlar hücrenin önünden biraz uzaklaştılar. Bu kez başka hücrelerin önüne gittiler. Bazı battaniyeleri hücrelerden dışarı çektiler. Hücrelerin önündeki tüm çöp

tenekelerinin içindeki çöpleri hücrelerin içine savurdular.

Oynayıp zıpladılar, kalleş taklidi yaptılar. Sarhoş numarası yaparak kahkaha attılar, tutsaklara küfür ederlerken tecritin alt salonuna elinde boş gaz tenekesiyle bir Subay girdi. Subay 1. Hücreyi geçince bir davulcu maharetiyle elindeki çubukla tenekeye vurmaya başladı. Subay teneke çalarken sarhoş gardiyanlar kol kola girerek halay çektiler. Subay birkaç dakikalık davulculuk yapınca, tenekeyi bir askere verdi: **"Al bunu. Sabaha kadar çalınacak bundan sonra"** dedi.

Gardiyanın biri elindeki tenekeyi gürültüyle çalarken, diğer gardiyanlar Kemal Pir'in kaldığı 5. Hücrenin önünde toplandılar. Mevlüt Çavuş, hücredekileri daha fazla kızdırmak için yüksek sesle bağırarak: **"Ulan biz Türkler Ergenekon'dan geldik. Asker bir milletiz. Biz bozkurt çocuğuyuz. Sizin gibileri ezeriz ulan ezeriz"** dediğinde, sol elini yumruk yaparak hücredekilere doğru sallıyordu. Bu ara onbaşı rütbeli biri, sokak kabadayısı pozisyonuna girerek çavuşun önüne geçti ve poz verir gibi iki elini beline atarak: **"Bana Kilis canavarı derler. On yıl hapiste yattım. Ulan sizin gibi anarşistlik yapmadım ben. Namus için adam öldürdüm, namus için. Var mı içinizde namus için adam öldüren ulan? Varsa alından öperim"** dedi. Kemal, onbaşıya neden tutuklandıklarını anlatmak istedi ama askerler ellerindeki sopalarla parmaklıkların arasından hücrelerdeki tutsakları dürttüler.

Gündüzleri gün boyu süren işkencelerden sonra, geceleri de hep böyle neşeli geçerdi! 35. Koğuş olarak bilinen tecritte açlığa, işkenceye sigarasızlığa, uykusuzluğa dayanamayan bazı tutsaklar kurallara uymuşlardı. Bu tutsaklar, işkencecilere: **"Ben direnmeyeceğim. Ben Türküm kural lara uyacağım"** dedikleri için, üçüncü kata toplanmışlardı.

Bu kata konulanlara, koğuşa gelen yemeğin çoğu veriliyordu. Daha önce direnen tutsaklardan zorla toplatılan sigaralar, içmeleri için bu kattakilere dağıtılıyordu. Birgün yüzbaşı Esat tecritin çavuşuyla birlikte üçüncü kata gitti. Kurallara uyan tutuklular Yüzbaşı Esat'ı görünce heyecan ve korkuyla yerlerinden fırlayıp, hücre parmaklıklarının önünde zincir halkaları gibi tek sıraya dizildiler. Yüzbaşı Esat, köle pazarında köle beğenmeye çalışan müşteri gibi, parmaklıkların önünde dizilen tutukluları süzerek 10. hücrenin önüne kadar gitti ve 10. hücrenin önünde durdu. Bu hücredekileri dikkatli gözlerle inceledi.

Zayıf, çelimsiz, açlıktan zor bela ayakta duran birine: **"Karnın tok mu?"** diye sordu, gür bir sesle. Bu soruya karşılık tutuklulardan hiç ses çıkmadı. Hep birden başlarını önlerine eğdiler. Yüzbaşı Esat: **"Çavuş"** dedi. Hemen arkasında duran çavuş, yüksek sesle topuk selamı vererek: **"Emret komutanım"** diyerek yüzbaşiyi dinlemeye geçti. Yüzbaşı Esat, çavuşun yüzüne bakarak sırttı: **"Bak evladım, açtırlar. Çocuklara pide ekmek, kantinde ne varsa al"** deyin ce, çavuş bir daha: **"Emredersin komutanım"** dedi. Yüzbaşı Esat, hücredekilere dönerek: **"Yavrum, çay içmek ister misin, çay?"** dedi, alaylı bir ses tonuyla. Tutuklular, yüzbaşının duyabileceği bir sesle hep bir ağızdan: **"İçmek istiyoruz komutanım"** dediler. Yüzbaşı Esat, tekrar çavuşa dönerek: **"Evladım duyuyor musun? Çocuklara çay getir. Her hücreye bir demlik vereceksin. Bardaklar ince belli olsun. Tamam mı çavuş?"** dedi. Rolünü iyi yapan bir aktör gibi, **"Emredersin komutanım"** dedi çavuş.

Yüzbaşı Esat, 10. hücreden 9. hücrenin önüne geçti, bir tutukluya: **"Yavrum, gazete okumak ister misin? Hürriyet, Cumhuriyet, Tercüman, Her Şey, Erkekçe, Kadınca oku. Ne istersen sana alınacak. Gençsin, beslen! Kantinde turp var turp. Yeşillik, taze hıyar var hıyar"** dedi ve bir kahkaha attı.

Yüzbaşı Esat, bu gösteriyi direnenlerin duygularına hitap etmek için düzenlemişti. Ona göre aç, sigarasız, susuz, yemeksiz, gazetesiz yaşayan direnenler, bu gösterisinden etkilenip kurallara uyabilirdi. Bunun için, kantinde satılan yiyeceklerin reklamını bir manav gibi yapar, aylarca aç olan tutsakların ağzını sulandırmaya çalışırdı. Yüzbaşı Esat, gösterisini bitirdikten sonra çavuşla birlikte üçüncü kattı dışarı çıktı. Beş on dakika sonra, tecritin çavuşu beraberindeki gardiyanlarla birlikte bir demlik soğuk çay ve on bardakla üçüncü kata döndü. Askerler önce bardakları tutuklulara dağıttılar. Çavuş, soğuk çayı bardaklara doldurdu. Her tutuklunun eline bir çay kaşığı verdi ve diğer katlarda direnen tutsakların duyamayacağı bir sesle: **"Çayı karıştırırken kaşık sesi çıksın lan! İçerken de fırt diye ses çıkaracaksınız"** dedi. Birdenbire üçüncü kattı şekerli bardakta kaşıkla karıştırma sesleri

yükseldi. Ardından da çay içtiklerini bildirmek için "**fırrt**" sesleri gelmeye başladı. Ama bu "**fırrt**" sesleri o kadar yüksekti ki, işin bir göstere olduğu belli oluyordu. Yüzbaşı Esat, teslim aldığı bu kişileri direnenlere karşı kullanmak için oyunun ilk perdesini böyle sahnelemişti.

Mustafa Karasu ve Bişar Hoca Bağırmadılar!

3 Mart 1981 sabahıydı. Soğuk kilitlerin şakırtısı sinirleri gerdi, Mesai saati yine başlamıştı. Birazdan hücrelerin kapısı tek tek açılacak, ikişer tutsak hücrelerinden alınarak salona götürülecek, orada yere yatırılacak, ve işkence aletleri onların inançlarına inip kalkacaktı. O gün işkenceciler ikinci kat 1. Hücreden işe başladılar. Salona alınanlara dakikalarca işkence yapılıyor, cop ve kalas sesleri duvarlarda yankılanıyor ama tutsaklardan hiç ses çıkmıyordu. Birinci kat 5. Hücrede kalan Kemal Pir yanındaki arkadaşlarına: "**Ashında susmak, sessiz kalmak iyi değil. Onlar vurdukça slogan atmak, haykırmak gerekir. Çünkü faşizm sestem ve ışıktan korkar**" diyordu. Dayak sırası ikinci kat 1. Hücredekileri geçince, diğer hücrelerden alınıp salona götürülen tutsaklar dayak yedikçe bağırıyorlardı. Ama bu bağırma ve çıkardıkları sesler işkencecileri korkutan bağırma değil, daha çok direnenleri ve teslim olanları olumsuz yönden etkileyen, işkencecilere cesaret veren bir bağırma tonuydu.

İkinci kat sorumlusu Mustafa Karasu bu duruma müdahale etmek için zulasına sakladığı naylon kalem şişini eline alarak bir sigara kağıdına şu talimatı yazdı: "**Arkadaşlar, salona çıkıyorsunuz, orada dayak yemek için düşmana el açmayın, bağırmayın, düşman karşısın da zayıflık göstermeyin. Bu dayaklara dayanmalıyız. Burada direnenler halkımızın en değerli evlatlarıdır. Halkımıza ne kadar bağlı olduğumuz işkencecilere karşı takındığınız tavırla belli olacaktır. Ne pahasına olursa olsun, Partinin kızıl bayrağını Diyarbakır zindanının tepesinde üç beş kişi dahi kalsak dalgalandıracağız. Bunun için düşman ne kadar işkence yaparsa yapsın, kimse işkence altında bağırmayacaktır.**"

İşkenceler devam ederken Mustafa Karasu'nun yazdığı talimatı küçük bir pusula şeklinde katlayarak, yanındaki hücreye uzattı. Bu ara ikinci katın dış salonunun kapısında bekleyen Sivaslı bir onbaşı hücre parmaklıklarından yan hücreye uzatılmış bir el görünce, hücreden hücreye bir şeylerin verildiğini anladığından oraya doğru koştu. 8. Hücrede bir tutsağın elindeki yazıyı kaptı ve yazının pusula olduğunu öğrenince, elindeki pusulayla birlikte bulunduğu katta göbek atarak dış salona doğru gitti. Yarım saat veya yirmi dakika sonra Yüzbaşı Esat Oktay Yıldırım ve bir üstegmen tecritin tüm işkencecileriyle birlikte koğuşun ikinci katına çıktı. İşkenceci ekibi katta biraz dolaştıktan sonra, Esat sert bir ses tonuyla: "**Kim lan bu yazıyı yazan?**" diye bağırıyor. Mustafa Karasu bir elini parmaklıkların arasından dışarıya uzatarak: "**Gel buraya gel, yazıyı ben yazdım**" dedi. Yüzbaşı biraz bozularak Mustafa Karasu'nun bulunduğu hücrenin önüne gitti. Parmaklıkların önünde ayakta duran Mustafa Karasu'nun kararlı simasına baktı: "**Sen misin?**" dedi. Mustafa: "**Benim**" deyince Yüzbaşı Esat tüm direnenleri tehdit edercesine: "**Çıkarın bunu dışarıya, bakayım bağırarak mısın, bağırarak mısın, göreyim seni**" dedi.

Yüzbaşının bu konuşmasıyla birlikte gardiyanlar hemen kapıyı açtılar. Mustafa Karasu'yu yalın ayak dışarıya çıkardılar. Mustafa salona gitmemek için direndi ama işkenceciler onu sürükleyerek salona götürdüklerinde tecrit bölümünde soluk seslerinden başka ses duyulmuyordu. Herkes ne olacak diye merakla bekliyordu. Bir müddet sonra, "**Rap, rap, rap**" diye cop sesleri gelmeye başladı. Sonra vurulan coplar çoğaldı.

Bazı hücrelerdeki tutuklular vurulan copları saymaya başladılar. Fakat birkaç cop birden işlediği için vurulan copları saymak mümkün olmadı. Coplar bazen tempolu vurulurken, bazen de karmakarışık biçimde vuruluyordu. Bazen cop sesleri kesiliyor, işkenceciler, fısıltılar halinde kendi aralarında konuşuyorlardı. Fısıltılardan sonra tekrar işkence başlıyordu. İşkenceciler sırayla güç denemesi yapıyorlardı. Mustafa Karasu'yu bağırtaamayınca, bu kez toplu halde vuruyorlardı. Bu işkence senaryosu yaklaşık bir saat kadar sürdü. Hücredeki tutuklular Mustafa Karasu'nun öldürüldüğünü sandıkları bir sırada, Yüzbaşı Esat'ın sesi geldi: "**Bağır! Ay de, seni bırakacağım**" diyordu.

Mustafa ses etmeyince salonda cop sesleri yine yükselmeye başladı. Yüzbaşı Esat, Mustafa Karasu'yu bağırtamayacağını anlamış olacaktı ki, yanındaki çavuşa: **"Git belediye başkanını getir"** dedi. Belediye başkanı dediği, o dönemde tecrit bölümünde kalan Mehdi Zana'ydı. Çavuş üçüncü katta kurallara uyan Mehdi Zana'yı hücrelerinden alarak salona götürdü. Mehdi salona girince eli coplu, kalaslı onbeş gardiyan bir daire halinde dizilmiş ayakta bekliyordu. Mustafa Karasu kanlar içinde sırtüstü dairenin ortasında yatıyordu. Yüzü, elleri mosmordu, üst dudağı patlamış, ağzından çenesine doğru ince bir çizgi halinde kan akıyordu. Yüzbaşı Esat tekmeyle yerde yatan Mustafa Karasu'yu dürttü: **"Hey, bak bunu tanıyor musun?"** diyerek, Mehdi Zana'yı işaret etti. Mustafa Karasu hafifçe gözlerini açarak baktığında Mehdi bir karartı gibi görünüyordu. **"Tanımıyorum"** dedi. Yüzbaşı Esat: **"Bu Mehdi Zana'dır, Mehdi Zana! Diyarbakır belediye başkanı, bu bile kurallara uyuyor, sen neden uymuyorsun?"** dedi. Mustafa Karasu hiç ses çıkarmayınca Yüzbaşı Esat, Mehdi'ye yanaşarak: **"Mehdi söyle şuna, duayı okusun, okusun da kurtulsun"** dedi. Mehdi, Mustafa'nın üzerine eğilerek: **"Mustafa kalk oku, bunda bir şey yok ki"** deyince, Mustafa biraz kızarak: **"Git işine bak yahu, ben okumam"** diyerek Mehdi'yi tersledi.

Yüzbaşı Esat, Mehdi Zana'ya İstiklal Marşı'nın iki kıtasını okutturduktan sonra hücrelerine geri gönderdi. İşkenceciler salonda Mustafa ile başbaşa kalınca ve Esat işkenceyle onu bağırtmaya yacağını anlayınca, bu kez yalvarmaya başladı. **"Karasu bir kere bağır, söz veriyorum bundan sonra fiske dahi değıdirtmeyeceğim. Yalnız ay diyeceksin"** dedi. Mustafa Karasu kabul etmeyince, Esat kudurdu, gardiyanın elinden copu kaparak rastgele vurmaya başladı. Vurdukça da iradesi tükendi, ufaldı, yenildi. Hayatında böylesi bir insanla ilk olarak karşılaşmıştı. Bütün ustalıklarını, bütün gücünü denedi. Direnişin sembolü haline gelen Mustafa'nın önünde diz çöktü, boynunu büktü. Biraz düşündü, o haliyle büyük bir suç işlemiş birini andırıyordu. Belki kendisi işlediği suçu anladığından elindeki copu ilerdeki kapının yanına fırlattı. Ayakta şaşkın vaziyette bakan gardiyanlara: **"Götürün bunu, dördüncü katta boş bir hücreye koyun"** dedi. Ve çöktüğü yerden ayağa kalkıp hızlı adımlarla salondan dışarı çıktı. İşkenceci gardiyanlar Mustafa'yı ayağa kaldırmaya çalıştılar ama ayakta duracak halde değildi. Gardiyanlar da onun kararlı tavrından çok etkilenmiş, dillerini yutmuş gibiydiler. İriyarı olan ikisi, Mustafa Karasu'yu kucaklayarak dördüncü kata götürdüler, orada 4. hücreye koydular. Tecritin onbaşısı Sivashlı olduğundan Mustafa'ya: **"Hemşerim"** derdi. Gevezenin biri olan bu onbaşı, 4. hücrenin kapısını kapattıktan sonra tecritte kalan herkesin duyması için: **"Benim hemşerim duvar gibidir. Duvar bağırır ama benim hemşerim bağırmaz"** diye bağırdı.

Tutuklular bu ana kadar onbaşının Sivashlı olduğunu kesin bilmiyorlardı. Fakat bu olayla birlikte gardiyan da kendisine övünme payı çıkarmak için Sivashlı olduğunu açıklamıştı. Diğer gardiyanlara hava atmak için de: **"Oğlum gördün mü, benim hemşerimi? Allah bile gelse onu bağır tamaz"** diyordu.

İşkenceciler tecrit bölümünü terkedip salona geçince, M. Hayri Durmuş, dördüncü kattaki Mustafa'yı çağırdı. **"Mustafa durumun nasıl?"** dedi, Mustafa tüm arkadaşlarının duyabileceği bir sesle, aynı zamanda moral yüklü bir sesle; **"İyiyim iyiyim, merak etmeyin"** dedi. Başka da bir şey konuşmadı. Tutuklular Mustafa'nın moral açısından çok iyi olduğunu ama konuşamayacak bir hale getirildiğini biliyorlardı.

Birinci katta kalan Kemal Pir, Mustafa'ya seslendiği sırada, tecrit çavuşu Mevlüt, ikinci kat 1. Hücrenin önüne geldi. O hücrede Bişar Hoca kalıyordu. Belli ki Çavuş, Bişar Hoca'ya takılmak için gelmişti. Zaten hücrenin önünde sırttıktan sonra: **"Hoca seni de dördüncü katta komada yatan adam gibi yapsam bağırmayacak mısın?"** diye sordu. Bişar Hoca, Mustafa Karasu ile direniş öncesi aynı koşu altında kaldığından, onu çok seviyor, her konuda onu örnek alıyordu. Mustafa nereye giderse, nasıl tavır alırsa, Bişar Hoca oraya gider, onun gibi tavır takınırdı. Mustafa tek başına dördüncü katta kalıyordu.

Bişar Hoca yanına gitmek için her şeyi göze almıştı. Bu duygu ve düşüncelerle çavuşun yüzüne baktı: **"Bağırmam çavuş"** dedi. Çavuş, hem Bişar Hoca'yı denemek, hem de zevk olsun diye gardiyanları çağırdı. Kapıyı açıtırıp Bişar Hoca'yı salona aldirdi. Onu da bir saate yakın hiç ara vermeden dövdüler. Bütün çabalara rağmen Bişar Hoca'yı da bağırtamayınca çavuş, hayret ederek: **"Bunlar ne biçim insanlardır?"** dedi kendi kendine ve Hoca'yı sürükleyerek geri hücrelerine getirdi. Kapıyı kapatınca: **"Hoca sevdim seni, mert adamsın, mert adamı sevmeye nin anasını s...yim"** dedi.

Tecriti terkedip gitti. Bir saat sonra çavuş, Bişar Hoca'nın bulunduğu hücrenin önüne giderek yatağı üzerinde oturmuş Bişar Hoca'ya: "**Ayağa kalkabildin mi?**" dedi sırtarak. Bişar Hoca: "**Bana bir şey olmaz, senin dayakların ve işkencen ancak bana güç verir**" dedi.

Çavuş; "**Hoca doğru söyle, sen necisin**" diyerek her zamanki sorusunu sordu. B. Hoca, "**PKK'li olduğumu bilmiyor musun?**" dedi kızarak. Çavuş: "**Kızma Hoca, senin Ermeni olduğunu duymuştum**" dedi. Bişar Hoca: "**Çavuş, belli ki Enmenilerden nefret ediyorsun, onun için bugün Ermeni olacağım**" deyince, çavuş, kızarak belindeki copu çekti. "**Ulan Enmenilerden nefret ediyorum. Bir diplomatımızı vurdular**" dedi. Daha başka şeyler diyecekti. Bişar Hoca çavuşu daha çok kızdırmak için; "**Öyleyse bugün Ermeniyim çavuş**" der demez; çavuş, "**Lan Hoca s...tim seni. Getir onbaşı o anahtarını getir. Getir de şu adamın anasını s...yim**" dedi. Kapılar açıldı ve kapandı. Bişar Hoca geri hücrene getirildiğinde birkaç takla atan arabanın içinden çıkarılmış insanın enkazını andırıyordu.

5 Martı 6 Marta bağlayan gecenin saat 12'sinde Elazığ cezaevinden bir grup tutuklu tıraş oldu. Güzel giysilerini giydiler, düğüne gidiyorlarmış gibi seviniyorlardı. Diyarbakır Askeri Ceza evinde tanıdıkları tutuklu arkadaşları vardı. Kimi Hayri'yi göreceğinden, kimi Mazlum'u, kimi Kemal'i göreceğinden dolayı seviniyordu. Kendilerine bir müddet önce, "**Hazırlanın sizi Diyar bakır'a götüreceğiz**" haberi verildiğinden beri, bütün hazırlıklarını tamamlamış, eşyalarını çıkış kapısının önüne yığmışlardı. Saat 12'den sonra elleri birbirine kelepçelenen tutuklular, dışarı çıkarıldılar.

Cezaevi bahçesinde bekletilen üç otobüse bindirildiler. Otobüste ayak bilekleri uzun bir zincirle birbirine bağlanınca ve otobüsler 80 tutukluyla bir konvoy asker eşliğinde Diyarbakır'a doğru yola çıktığında, otobüsün pencerelerinden geriye doğru bakan tutuklular saman yolu gibi görünen Elazığ şehrinin ışıklarına el salladılar.

Hazar Gölü'nün kenarından geçtiler; bir tepede kurulu Maden kazası, uzaktan bir cami gibi görünüyordu. Bir tutuklu içinden; "**Maden Dağı dumandır**" türküsünü mırıldandı. Otobüste tutuklu sayısı kadar asker vardı. Gece saat üç buçukta otobüsler kocaman bir binanın önünde durdular. Önce otobüsteki askerler aşağı indiler. Sonra tutukluların ayak bileklerini birbirine bağlayan zincirler çözüldü.

Tutuklular arabalardan indirilip cezaevi bahçesinde ikişerli sıraya dizdirildiler. Otobüslerin bagajından eşyaları çıkarıldı. Herkes eşyasını aldığı anda henüz olağanüstü bir vaziyet göze çarpmıyordu. Bir tutuklu cezaevinin modern yapısına baktıktan sonra yanındakine fısıltıyla: "**Burada baskı yok, olsa olsa Elazığ cezaevindeki kadar baskı vardır. Burada çok değerli arkadaşlarımız var, önderlerimiz var, devlet bize baskı yapabilir mi? Çok çok bir hoş geldin dayığı bize atarlar**" dedi.

Cezaevinin bahçesinde binbir merakla düşüncelere dalan tutukluları, sert bir ses harekete geçirdi. Bu sert sesin kimden çıktığını bilmeyen tutuklulara, "**Elazığ grubu eşyalarını al, cezaevi kapısına doğru yürü!**" denmesiyle, eşyalarını alarak cezaevi kapısına doğru yürüdüler. Eli coplu, kalashı birçok askerin kapıdan dışarı çıkmasıyla biraz şaşkınlık geçiren tutuklular, bu durumu önemsemeyerek içeri doğru yürürken, bir asker elindeki copla bir tutuklunun burnuna vurarak: "**Öküz, doğru dürüst yürüsene!**" diye bağırdı. Burnuna vurulan tutuklu, kanayan burnunu avucunun içine alarak eğilince, onun arkasındaki tutuklu, işkenceci askere dönerek: "**Ne vuruyorsun?**" dedi. İşkenceci asker: "**Bekle şimdi si...rim**" dedi.

Tutuklular kapıdan uzun bir koridora alındılar. Koridorda duvarın her iki tarafında, yüzleri duvara dönük tek sıraya dizildiler. Tutukluların arkasında ikişer metre arayla eli coplu birer asker dikildi. Koridorlar nereye kadar uzanıyorsa, askerler oraya kadar dizilmişlerdi. Hiç kimse den çıt çıkmıyordu. Askerler düğmeyle çalışan robotlar gibi hareket ediyordu. Tutuklular böyle mükemmel bir disiplinle çalışan askerlerin hal ve hareketlerini izleyince, durumun vahametini anlar gibi oldular. Bu ara yine bilmedikleri bir yerden esrarengiz o ses; "**Geriye dön! Herkes bir askerin önüne geçsin!**" dedi. Tutuklular bu sesin olağanüstü etkisiyle geriye dönerek, her biri bir askerin yanına gitti.

Peşinden yine aynı ses: "**Herkes soyunsun**" dedi. Sesin nereden geldiği, kimden çıktığı yine anlaşılamadı. Ama bu sese kin ve vahşet yüklüydü. Sesten ürken bazı tutuklular, sağa sola bakın dılar.

Robot gibi aynı noktaya bakan askerlerden başka kimseyi göremeyince, soyunarak don katında kaldılar. Herkes soyununca: "**Aramaya başla**" dedi o ses. Koridordaki tüm askerler, tutukluların eşyalarını ve valizlerini aramaya, bazılarını da yırtmaya başladılar. Arama işlemi bittikten sonra, "**Giyin!**" komutuyla tutuklular giyindi. Meraklı bekleyişi, "**Saldır**" komutu bozdu. Askerler günlerce aç kalıp birdenbire leş bulan aç kurtlar gibi saldırdılar. Neye uğradık larını şaşırın tutuklular, çığlık atarak, bağırarak seslerini başka koğuşlarda kalan tutuklulara duyurmaya çalıştılar. Ama sesler dört duvar arasında boğulup gidiyordu.

Duvarlar soğuk, duvarların ortasına yerleştirilmiş demir kapıların üzerindeki numaralar bile soğuktu. Tüm bağırımlarına rağmen herhangi bir koğuşta ne bir ses, ne de bir hareketlenme vardı. Cezaevinde en ufak bir canlılık belirtisi yoktu. Sanki her şey taş, beton, demir ve askerdi. Koridor boyunca işkenceciler ve kurbanları tam bir vahşet manzarası sergiliyorlardı. İşkenceciler yere yatırılan tutsakların üzerinde hoplayıp zıplıyorlardı. Çektikleri acılardan iki büklüm olan, elleriyle yüzlerini darbelerden koruyan, ağızlarından, burunlarından kan akan, bacak arasından tekme yedikleri için yüzleri Picaso'nun çizgileri gibi gerilen, gırtlaklarına basıldığı için yaşam ile ölüm arasında gidip gelen tutsakların görünümü, işkencecilere zevkli dakikalar yaşıyordu.

O esrarengiz ses: "**Dur**" komutu verince, her şey birden durdu. Bu "**Dur**" o kadar heybetli söylenmişti ki bazı coplara tutsaklara vurulmadan havada kalmıştı. Bazı yumruklar da tam surata vurulurken durmuştu karşıda.

Sanki bu "**Dur**" sesi tutsaklarla askerleri dondurmuştu bir anlık. Sonra, "**Toplan**" diye bir komut verilince tutsaklar eşyalarını, kırık döküklerini, ayaklarından çıkmış ayakkabılarını, kırılmış dişlerini, saat camlarını toplamaya başladılar.

Herkes toplanıp eşyalarının başında durunca, ara koridorun birinden uzun paltolu biri çıktı. Peşinde bir köpek vardı. Köpek tutukluları görünce havlayıp saldırmaya geçti. Uzun paltolu adam, "**Dur Co**" komutunu verince, köpek de asker disipliniyle durdu. Tutuklular deminden beri o esrarengiz sesin bu uzun paltolu adamdan başka kimseden çıkmadığını anladılar. Burada her şey komutla çalışıyordu. İnsanlar birer robot gibiydi. Köpekler bile komutla hareket ediyordu. Uzun paltolu adamın bu dünyanın yöneticisi olduğu belliydi. Bu yönetici, koridordaki tutukluları köpeğiyle birlikte ikiye yarararak ortalarına geçti. Şaşkın vaziyette bekleyen tutukluları, tek tek yukardan aşağıya inceledi. Pazarda köle veya orospu beğenen birinin tavrını takındı. Birdenbire ciddileşti, yüz hatları gerildi:

"Beni dinle, sen iyi olursan, ben de iyi olurum. Sen iyi olmazsan, yeryüzünde benden daha sadist birini bulamazsın. Ben Kıbrıs'ta Rumun kafasını kesmiş, kanımı votkaya karıştıra rak içmiş bir adamım. Ona göre düşün ve kararını ver" dedi. Başka da bir şey konuşmadı. Bir üstegmen elindeki listeden dokuz kişinin adını okudu: "**Bunlar eşyalarını alıp sağdaki duvarın yanına çekilsin!**" dedi.

Adı okunan tutukluların arasında PKK-MK üyesi Şahin Dönmez de vardı. Şahin Elazığ'da yakalandığında işkencehanede çözülmüş, bildiklerini polise vermiş, birçok bölgede Partiye ve halka zararı dokunmuştu. Şahin'den başka Hamili Yıldırım ve Alişan Güngör de vardı adı okunanlar arasında. Adı okunanlar eşyalarını toplayıp bir kenara çekildiklerinde, uzun paltolu yüzbaşı işaret parmağıyla ayrılan dokuz kişiyi göstererek: "**Bunlar 35. Koğuşa, diğerlerini de 37. koğuşa götürün**" emrini verdi.

Elazığ'dan gelen tutukluların içinde Sakine Cansız ve Elif Kartal adında iki bayan vardı.

1987 İlkbaharında Sakine Cansız'ın Selim Çürükkaya'ya gönderdiği bir mektupta, o günkü duygularını ve o gün yaşananları şöyle izah etmişti:

"Sevgili Selim, arabadan aşağı indiğimizde ne kadar sevindiğimi şimdi anlatamam. Bu Mazlum'u, Hayri'yi ve sizleri görme sevinciydi. Uzun yıllar sizlerden ayrı kalmam artık son bulacaktı. Sizlerle konuşacak, dertleşecek, geçmiş anılarımızı birlikte yaşayacaktım. Erkek arkadaşlardan benle Elif'i hemen ayırarak cezaevi bahçesinden cezaevinin giriş salonunun yanındaki merdiven altına aldılar. Bir asker duvara dönmemizi istedi. Elif döndü. Ben dönmeyince, asker benimle tartıştığı sırada, kırmızı yüzlü uzun pardesülü biri salondan çıkarak yanımıza geldi.

Hiçbir şey konuşmadan var gücüyle elinin ayasıyla yüzüme vurdu: "**Dön önüne kaltak!**" dedi.

Gözlerim karardı, neye uğradığımı şaşırđım. Ama inadına duvara dönmedim. Erkek arkadaşları eşyalarıyla birlikte önümüzden geçirek uzun koridora aldılar. Tekmelerle, yumruklarla arkadaşları döverek itekliyorlardı. Onları koridorda beklettikleri sırada benle Elif'i alarak arkadaşların bekletildiği koridordan geçirdiler. Arkadaşların çoğu boyunlarını eğmiş alttan bize bakıyordu. Ben arkadaşların bu durumuna bir anlam veremedim ve başım dik onların önünden geçtim. Bizi demir bir kapıdan boş bir koridora aldılar. Koğuş kapısına götürdüklerinde iki asker üstümüzü aramak istedi. Ben: **“Biz bayanız, siz üstümüzü arayamazsınız. Gidin bayan gardiyanları çağırın!”** dememe rağmen, askerler bizlere saldırarak hem üstümüzü aradılar hem de dövdüler.

Sonra koğuş kapısını açarak bizi birinci kata koyup kapıyı kapattılar. İşkenceci askerler gittikten sonra, koğuşun sağını solunu, ranzaların, altını üstünü yokladım, hiçbir canlı yoktu. Ayakkabılarımı ayağımdan çıkararak pencerenin yanındaki ranzanın üstüne çıktım. Karşıda beş altı demir parmaklı pencere, dört duvarlı bir havalandırma ve havalandırma genişliğinde bir gökyüzü parçasından başka bir şey görünmüyordu.

Ranzadan aşağı inince Elif'le biraz konuştum: **“Elif dedim, Seninle uzun süreden beri cezaevinde kaldık. Aramızda bazı tatsızlıklar oldu ama seninle daima iyi geçinmeye çalıştım. Bundan sonra da iyi geçineceğiz. Burası Elazığ'a benzemez, düşman sana bazı şeyler teklif edebilir. İspyonculuk yapman için seni zorlayabilir. Seni kullandılar, sevgilini öldürdüler diyebilirler. Biliyorsun, Parti haksız yere kimseyi öldürmez. Celal Aydın, Parti içerisinde komplo yapmaya çalıştı. Partiden habersiz seninle duygusal ilişkiler içerisine girdi ve yüzüstü bıraktı. Düşman senin bu durumunu biliyor. Bunun için seni kullanmaya çalışacaktır. Dikkatli olmalısın“** dedim. Elif de dediklerime katıldı. Partiye zarar vermeyeceğini söyledi.

Yaklaşık bir saat sonra Yüzbaşı Esat bir grup gardiyanla birlikte koğuşumuza girdiğinde, elindeki copu bana doğru sallayarak: **“Sakine elimden çekeceğın var, ben seni Tunceli'nin vahşi dağlarında ararken seni burada buldum“** dedi. Yanıma yaklaşarak çenemden tuttu, başımı kaldırarak gözlerimin içine bakmaya çalıştı. Ben çenemi elinden kurtararak bir adım geri çekildim. Buna rağmen Esat bana yanıştı: **“Türk müsün, Kürt müsün Sakine“** dedi. Kürt olduğumu söyleyince, yüzüme bir tokat attı. Diğer taraftan birkaç gardiyan Elif 'e aynı soruyu soruyordu. Elif hiç direniş göstermeden Türk olduğunu söylemişti. Yüzbaşı Esat bana Türk olduğumu söylettiremeyince: **“Yatırın bunu yere“** diye gardiyanlara emir verdi. Gardiyanlar böyle bir şeye çoktan hazırlardı zaten. İriyarı olan biri saçlarımdan tutarak beni yere attı. Atınca da Esat: **“Bunun bacaklarından tutup ayaklarını havaya kaldırın“** dedi. Askerler ayaklarımı havaya kaldırıncaya, Yüzbaşı Esat elindeki copla önce ayaklarımın altına sonra bacaklarıma, daha sonra da bacaklarımın arasına vurmaya başladı. Ben feci bir acı duyarken, onun bu işten zevk aldığı yüz hatlarından belliydi. Uzun bir süre beni dövdükten sonra: **“Türk müsün, Kürt müsün“** sorusunu birkaç kez daha sordu. Kürt olduğumu, zorla ve işkenceyle Türk olamayacağımı anlattım. Ama adam hiçbir şey anlamayacak kadar hayvandı.

İki gün iki gece saat başı koğuşumuza gelen Yüzbaşı ve gardiyanlar böyle saçma sorular sorarak olumsuz cevap alınca, bana işkence yapıyorlardı. Koğuşta kaldığımızın üçüncü gecesiydi. Koğuşun penceresine çıkmış havalandırmaya bakıyordum. Birden üst koğuşun penceresinden havalandırmanın tavanına yansımış bir insan gölgesi gördüm ve hemen onu çağırdım. Elazığ' dan geldiğimi, adımın Sakine olduğunu söyledim. Penceredeki gölge: **“Tamam tamam, sana not yollayacağız”** dedi. Evet evet, bu bir bayan sesiydi. Müthiş sevindim. Üç günden beri bir tutuklu bayanla ilk kez ilişki kuruyordum. Şimdiye kadar neden benimle ilişki kurmamışlardı diye düşünürken, ince bir ipin ucuna bağlı bir paketin aşağı sarkıtıldığını gördüm. Elimizi uzata rak paketi aldım. Hemen açarak okudum. Yazının içeriği aklımda kaldığı kadarıyla şöyleydi: **“Sakine, sizi buraya getirdikleri günden beri sana yazmak istiyorduk. Ama karşiki pence relerden izlendiğimizden şimdiye kadar notu gönderemedik. Cezaevinde erkek arkadaşlara çok vahşice işkenceler yapıyor. Birkaç gün önce, biz de sekiz günlük açlık grevine katılmıştık. Yapılan tüm işkencelere rağmen açlık grevini sonuna kadar sürdürdük. Sonra biz dört kişiyi diğer arkadaşlardan ayırıp sizin kaldığınız alt koğuşa koydular. Siz gelmeden iki gün önce, Türk olduğumuzu söyledik. Bizi buraya arkadaşların yanına verdiler. Burada hiç bir kurala uymuyoruz. Sen Türk olduğunı söylemezsen seni buraya, vermezler. Yarın Türk olduğunı söyle yanımıza gel. Burada kurallara uymayız. Selamlar”** Aysel Çürükkaya.

Yazıyı okuyunca gözlerim yaşardı. O gece hiç uyuyamadım. Sabah işkenceciler yine geldi. Her günkü gibi yine Türk olup olmadığımı sorup dövdüler. Dövdükleri sırada, Türk olduğumu söylemedim. Yüzbaşı Esat koğuştan çıktığı sırada: **“Sizin amacımız işkence yapmaktır. Türk-Kürt sorununu bahane olarak kullanıyorsunuz”** dediğimde, birden ağzından kaçırdı: **“Baha ne mahane yok, Türküm de seni de yukarı vereyim”** dedi. Ben de bu ortamdan yararlanarak tamam Türk olduğumu ama hiçbir şeyin zorla olmayacağını söyledim. Birkaç dakikalık nasihat ten sonra, Elif’le ikimizi yukarı koğuşa verdiler. Koğuşa gittiğimizde bayan arkadaşlar çok sevindiler, sarıldık öpüştük, çoğu tanıdığım, sevdiğim arkadaşlardı. Eşyalarımızı bir yerlere yerleştirdikten sonra, ranzaya oturup başımızdan geçenleri arkadaşlara anlattık.

Mektubuma burada son verirken, tüm arkadaşlara selam eder, mücadelenizde başarılar dilerim. Diğer yaşananları ilerde yazmaya çalışırım. Merak etme,”

Sakine...

Diyarbakır cezaevi kadınlar koğuğu, işkence çarkları işliyor

35. ve 37. koğuşlar olarak bilinen tecrit bölümleriyle, kadınlar koğuşunda direniş sürüyor. Geceleri kadınların acı çığlıkları tutukluların kulaklarında yankılanıyordu. Düşman, direniş kırma, tutsakları tüketmek için, tüm doğal ihtiyaçları silah olarak kullanıyordu. Suyu, yemeğı, sigarayı, soğuğu, uykuyu, giyilen elbiseyi, yatağı, battaniyeyi, gürültüyü, güneşini, yaşamı, ölümü, her şeyi ama her şeyi, silah olarak kullanıyordu. Buna karşı tutsakların yalnız inançları vardı. Düşman sürekli saldırıdaydı. Tutsaklar sekiz günlük açlık greviden sonra savunmaya geçmişlerdi. Yapılan her türlü baskı ve işkenceye karşı düşüncelerini ve inançlarını koruyarak kurallara uymuyorlardı. Ama düşman baskının dozunu arttırdıkça, çözülenlerin, dökülenlerin sayısı kabarıyordu. Sürekli savunma stratejisi direnenlerin aleyhineydi. Bu duruma son verilmeli, bazı silahlar bulunup, düşmana karşı saldırıya geçilmeliydi. Ama, dört duvar arasında hangi silahlar nasıl bulunacak ve nasıl kullanılacaktı?

Konu üzerinde çokça düşünölmüştü. Bu şartlarda açlık grevi bir silah olabilir miydi? Koğuşlar da kalan tutuklular teslim olmuş, yani kurallara uymuşlardı. Onları yeni bir açlık grevine katmak mümkün değildi. Tecrit bölümlerinde kalan direnişçilerin katılacakları topluca bir açlık greviyle herhangi bir sonuca varmaları güçtü. Bir önceki açlık grevinin başarısızlığa uğraması hem direnenlerde **"açlık greviyle bir şey elde edilmez"** düşüncesini yaratmış hem de düşman açlık grevini ciddiye almaz olmuştu. Düşmana karşı yeni bir mücadele biçimi düşünölürken hiç kimse açlık grevini o günkü şartlarda mücadele biçimi olarak düşünmüyordu artık.

Diyarbakır askeri cezaevinde açlık grevi, tutsakların elinde oyuncak bir tabanca gibiydi. Düşmanı görünce kahkahayla gülüyordu. O halde düşmanı geriletecek, tutuklular arasındaki dayanışmayı ve birlikteliğı ayakta tutacak, baskı işkence ve vahşete dur diyecek bir mücadele yöntemine veya silaha ihtiyaç vardı. Bu silah, ölüm orucuydu, mucidi de Kemal Pir'di. Kemal, ölüm orucu için şunu diyordu: **"Kürdistan tarihinde bu silahı ilk kez biz kullanacağız. Düşman, yaşamı bize karşı silah olarak kullanıyor, biz de ölümü onlara karşı silah olarak kullanacağız."**

Kemal'in bu düşüncelerine direnenlerin tümü katılıyordu. Mart 1981 yılının başında ölüm orucuyla ilgili düşünceler netleşti. Eylemle ilgili öneri Kemal PİR tarafından kaleme alınarak ikinci katta kalan M. Hayri Durmuş'a gönderildi. M. Hayri, konuyla ilgili bazı arkadaşlarının görüşlerine başvurdu. Görüşler olumlu olunca, eylem için hazırlıklara başlandı. Alınan karara göre, eylemin öncülüğünü Kemal Pir yapacak, eyleme katılacak olanları o seçecekti. Kemal, ölüm orucu eylemine katılabilecek ve sonuna kadar götürebilecek, kişilerle görüş alışverişinde bulundu. O dönemde hücreler arası yazışmak çok riskliydi. Geceleri de konuşmalar gardiyanlar tarafından dinlendiğı için, eylem ile ilgili konuşulamıyordu. Buna rağmen, her türlü risk göze alınarak eyleme katılacakların görüşleri öğrenildi. 3 Mart 1981 tarihinde 14 kişiyle 35. koğuş olarak bilinen tecrit bölümünde eylem başladı. Eylemin başladığı sabah, idam cezası almış, tek başına birinci kat 8. Hücrede kalan Orhan Aydın¹⁴ direnişçilere

¹⁴ Orhan Aydın: 1980 Yılında askeri darbeden hemen sonra, Diyarbakır Askeri mahkemesi tarafından idam cezasına çarptırılan ilk kişiydi. İdam edilmedi, 12 Yıl cezaevinde kaldı. Akli dengesini yitirdi. Çıkan bir afile

ve gardiyanlara eylemin başladığını açıklayacaktı.

Mesai saati geldiğinde kapılar açıldı. İşkence tezgahları koridorlara yerleştirildi. İşkencecilerin başı çavuş, bir hayvan terbiyecisi pozisyonuyla tecrit bölümünün birinci katının salonuna girdi. Herhalde o gün hangi kattan işkenceye başlayacağını düşünüyordu. Henüz gardiyanları çağırmadan birinci kat 8. hücrede kalan Orhan Aydın, "**Çavuş buraya gel**" dedi. Sürekli olarak kendisine: "**Komutanım**" diye hitap edilmesini isteyen çavuş, bu şekilde çağrıldığını duyunca sinirlenerek, "**Ne var lan?**" dedi ve yavaş adımlarla Orhan'nın hücreğine doğru gidince, Orhan Aydın herkesin duyabileceği yüksek bir sesle, "**Biz 14 kişi ölüm orucuna başladık. Amacımız işkence, baskı, insanlık dışı uygulamaları protesto etmektir. Uygulamalara son verilme diği müddetçe eylemimizi sürdüreceğiz**" dedi. Orhan bunları söylerken çavuş hücresinin kapısında durmuş, elleri pantolonunun cebinde Orhan'a bakıp duruyordu. Ardından sanki hiçbir şey olmamış gibi, "**Bana ne lan ölüm orucuna başlamışsan. Ölürsen s...me öl. Nerde o Kemal Pir? Lan Kemal sende mi öleceksin**" dedi.

8. hücrenin önünden 5. hücrenin önüne doğru koştu. Kemal'i hücrede ayakta görünce durdu, "**Kemal sen de öleceksin ha**" dediğinde, hem gülümsüyor, hem de dalga geçiyordu. Kemal çavuşa biraz kızdığından olacak ki, "**Ben de öleceğim çavuş. Sen ve senin yöneticilerin insan değildir. İnsanlıktan anlamazsınız siz**" dedi. Çavuş yine, ölümle kimseyi korkutamayacakları nı, bu numaraları artık kimsenin yutmayacağını, birkaç gün sonra dayanamayıp vazgeçecekleri ni anlattı ve Orhan Aydın'dan eyleme katılanların isimlerini istedi. Orhan Aydın elindeki dilek çeden isim listesini yüksek sesle okudu:

- 1- Kemal Pir,
- 2 – M. Hayri Durmuş,
- 3- Rıza Altun,
- 4 - M.Cahit Şener,
- 5- Celalettin Delibaş,
- 6- Müzaffer Ayata
- 7- Orhan aydın
- 8- Ahmet Serin
- 9- Ali Erek,
- 10- Yılmaz Uzun
- 11- Ahmet öğretmen
- 12- Süleyman Günyeli
- 13- Halil German.
- 14 Zeki Yılmaz şeklinde açıkladı.

Çavuş, Orhan'ın elindeki dilekçeyi aldı, koşar adımlarla idare binasına doğru gitti. Ölüm orucu başladıktan sonra işkenceler aynı şekilde devam etti. 37. koğuş olarak bilinen tecrit bölümünde saatte bir dayak düzeni aldırılıyordu. Bu durum da birçok direnenin çözülmesine ve kurallara uymasına neden oluyordu. 35. koğuş olarak bilinen tecrit bölümünde ise, ölüm orucundan sonra da sabah saat beşte mesai başlıyor, yine hücrelerden ikişer kişi çıkarılıp salonda tezgaha yatırılı yordu.

Çözebildiklerini, teslim olanların kaldıkları üçüncü kata yerleştiriyorlar, çözemediklerini kaldıkları eski hücrelerine koyuyorlardı. Elazığ'dan getirilen dokuz tutuklu 35. koğuşun dördün cü katında ayrı ayrı hücrelere konulmuştu. Geldikleri gece Hamili Yıldırım Elazığ'dan nasıl geti rildiklerini, koridorda nasıl işkence gördüklerini anlatınca, Kemal Pir: "**Hoşgeldiniz Hamili**" dedi. Hamili'de, "**Hoş bulduk abi**" dedi sevinerek.

Kemal: "Biz ölüm orucundayız, su da içmiyoruz ha! Karşı tarafta çok sayıda arkadaş direniyor. Burada 55-60 kişi direniyoruz. Sen de kurallara uyma ha! Birazdan gelecekler, sana 'Türk müsün, Kürt müsün' diyecekler, ya hiç ses etme, ya da Kürdüm de" deyince, Hamili Yıldırım dördüncü kattaki hücreğinde yüksek sesle gülerken; "**Abi sen de mi Kürdüm diyorsun**"dedi. Kemal,"**Türk olduğumu zaten biliyorlar ama bana işkence yaptıkları zaman Türk olduğumu söylemiyorum. Bir**

tahlîye oldu. Tedavi olduktan sonra gerilla olarak dağa çıktı. Abdullah Öcalan'ının PKK içindeki diktatörlüğüne karşı çıktığı için Öcalan'ın talimatıyla 1993 Tarihinde Bekaa vadisindeki Barelias kasabasında Filozof takma adlı Halit Yıldırım ve Rıza Altun tarafından elektrik kablo suyla boğularak bir çukura gömüldü.

keresinde çavuş 'Canım Türk milletine feda olsun de' dedi, 'Hayır çavuş, canım Türk halkına feda olsun' dedim. Boşver Hamili, sen demezsin, diğer arkadaşlardan direnenler var mı?' diye sordu.

Hamili, "Abi dur sorayım" dedi. Yanındaki hücrede kalan Şahin Dönmez'le diğer katlarda kalan tutukluların duymayacağı bir sesle konuştu. Şahin, kurallara uymayacağını, arkadaşlarla birlikte direneceğini söyledi. Hücre çavuşu, katlararası yapılan konuşmayı Sivaslı Onbaşı ile birlikte salonda dinlemişti. İkisi birlikte ikinci kata girdiklerinde çavuş; "Ne konuşuyordunuz lan ibneler" diye çıkıştı. Sivaslı Onbaşı çavuşa; "Çavuşum şu Bişar Hoca'yı çıkaralım. Canım biraz dayak atmak istiyor" dedi. Çavuşun kolundan tutarak, Bişar Hoca'nın bulun duğu hücrenin önüne çekti.

Çavuş, Bişar Hoca'nın suratına bakarak, "Siktir et Hoca'yı, ibne kurallara uymaz, boşuboşu na neye dayak atacaksın ki" deyince, Sivaslı Onbaşı, "Oğlum Hoca, senle dördüncü kattaki hemşerime dayak atmak, işkence yapmak yok. Size karışanın a... koyarım" dedi. Çavuşun aklına yeni bir şey gelmiş gibi, "Gel gel" dedi. "Gel şu Elazığ'dan gelen ibnelerin yanına gidelim" Ve onbaşının kolundan tutarak ikinci kattan salona çıktılar. Bir iki dakika sonra çavuş bir grup gardiyanla dördüncü katın kapısından içeri girdi, nara atarcasına; "Lan Elazığ cana varları, lan dayak düzeni al" diye bağırdı. Kimse ellerini parmaklıkların arasından uzatıp dayak düzeni almayınca, hücrelerde kalanlara nereli olduklarını, adlarının, soyadlarının ne olduğunu sordu. Elazığ'dan gelen tutuklular gerekli cevapları verince, çavuş bu kez kurallara uyup uymayacaklarını sordu. Hamili Yıldırım, Şahin Dönmez ve Alişan Güngör kurallara uymayacaklarını söylediler çavuşa. Geri kalanlar kurallara uyacaklarını söyleyince, Çavuş Hamili Yıldırım'ın hücresinin önüne giderek; "Şimdi sen kurallara uymayacak mısın" diye sordu. Hamili, "Uymayacağım" dedi. "Sen müslüman değil misin" deyince Çavuş, "Benim müslümanlığımdan sana ne" dedi Hamili. Bunun üzerine Çavuş, "Çıkarın lan şu ibneyi dışarı" diye emir verdi gardiyanlara. Hazır vaziyette bekleyen gardiyanlar kapıyı açarak Hamili'yi copluya copluya dış salona çıkardılar. Yarım saat kadar cop sesleri ve "Kurallara uyacak mısın? Hayır uymayacağım" sesleri geldi. Hamili'yi geri hücrelerine getirdiklerinde işkenceciler hala vuruyorlardı. O da, "Kurallara uymayacağım" diyordu. Hücresinin kapısını kapatınca, bu kez Şahin Dönmez'i dışarı çıkardılar. Tecrit salonunda uzun bir süre ona da işkence yaptılar. Şahin kurallara uymayacağını söylüyor, istenenleri yapmıyordu. Ondan sonra Alişan Güngör'e de aynı uygulamaları yaptılar. Elazığ'dan gelen bu üç tutukluya o gün belli aralıklarla üç kez işkence yaptılar. Akşam katlar arası konuşmalar başlayınca tutuklulardan kimse Şahin'le direkt konuşmak istemedi. Ama genel olarak işkencecilere karşı takınılan tavrının iyi olduğu söylendi.

Hamili Yıldırım'a dolaylı olarak Şahin ile ilgilenmesi için gerekli çabayı sarfetmesini söyledi ler. Gece tutuklular uyuduklarında Hamili Yıldırım ile Şahin bitişik hücrelerde fısıltı halinde hala konuşuyorlardı. Bir gün sonra işkenceci ekip yine dördüncü kattan işe başladı. Bu kez Hamili ile Alişan Güngör'ü birlikte işkencenin yapıldığı salona aldılar. Uzun bir süre vahşice dövdüler. Bağır ve haykırış sesleri yalnız tecrit bölümünde değil, diğer koğuşlarda da yankıla mıyordu. Hiç kuşkusuz bu iki tutukluya yapılan işkence ve çıkan bağırtilar, en fazla Şahin Dönmez'i etkilemişti. O hücrelerinde sırasını beklerken işkenceden kurtulma yollarını da düşünüyordu.

İşkence ekibi Hamili ile Alişan'ı hurdahaş bir vaziyette hücrelerine geri getirirken, Şahin'in içindeki korku, bir tank gibi kişiliğini ezip geçmişti. İşkenceci Çavuş Şahin'in hücrelerine doğru yöneldiğinde, Şahin hemen ayağa kalktı ve hazan yaprağı gibi Çavuşun karşısında titremeye başladı. Çavuş: "Kurallara uyacak mısın lan" der demez, Şahin hücredekilerin duymayacak ları sadece Hamili'nin duyacağı alçak bir sesle, "Evet komutanım" dedi. Çavuşa yaltak lanarak, "Komutanım, aslında ben çok temiz bir aile çocuğuyum. Şimdiye kadar dedikleri nizi yapmadığım için kusura bakmayın" dedi.

Çavuş diğer gardiyanlara göz ederek, dışarı çıktılar. Tutuklulardan hiç biri Şahin'in bu konuşmalarını duymadı. Yalnız bitişik hücrede kalan Hamili Şahin'in Çavuşla konuşmalarını duymuştu. Ama biraz önce gördüğü işkenceden dolayı konuşmaları tam olarak anlayamamıştı. O gün Çavuş birkaç kez daha gardiyanlarla birlikte Şahin'in hücresinin önüne geldi. Hamili biraz kendine geldiğinde artık Şahin'in konuştuklarını tam olarak hatırlayabili. İşkenceciler kapıyı terkedip gittiklerinde, Hamili yumruğu ile hücrenin duvarına vurdu. Duvarın öbür tarafındaki Şahin, hücre parmaklıklarının önüne gelerek, "Ne diyorsun" dedi. Hamili, "Sana niye karışmıyorlar? Konuşurken senden ne istediler? Yoksa

kurallara uymayı mı kabul ettin?" diye sordu. Şahin, **"Ben aktif direnişten pasif direnişe geçmişim"** cevabını verdi. Hamili, **"Bu pasif direniş nasıldır Şahin? Bize söyle biz de bilelim"** deyince, **"Ben çok yavaş bir sesle gardiyanlara İstiklal Marşı'nı okudum, bana karışmıyorlar"** dedi.

Hamili de böyle bir yöntemin yanlış olduğunu, arkadaşların direndiğini, kendisinin girdiği tavrın teslimiyetten başka bir şey olmadığını, uzun uzun anlattı. Şahin ikna olmuştu ki, çavuş tekrar dördüncü kata çıktığında ayağa kalkmadı. Aralarında geçen birkaç dakikalık konuşma dan sonra, Şahin'i dış salona çıkardılar. Orada bir müddet dövdüler. Hücreye geri getirdiklerin de, hücrenin içinde de copladılar. Cop sesleri arasında Şahin'in, **"Durun", "Tamam"** sesleri de geliyordu.

Akşam üzeri mesai bittiğinde, her geceki gibi katlar arası konuşmalar başladı. Tutuklular o gün kimlerin kurallara uyduğunu, kimlerin uymadığını öğreniyorlardı. Şahin'in dövüldüğü günün gecesi kurallara uymayanlar sayıldı. Şahin'le birlikte 56 kişiydi. Tutuklunun biri de Şahin'i kastederek 56 dediğinde, **"Beni saymayın. Ez çum"** yani Türkçesi, **„Ben gittim“** dedi. Şahin'in bunu demesi üzerine Kemal PİR çok kızarak yatağından kalktı. İki eliyle hücrenin parmaklıklarından tuttu. Yüksek ve gür bir sesle: **"Arkadaşlar, Şahin Dönmez bitmiş tüken miştir. Kimse bundan sonra onunla konuşmasın"** dedi ve yatağına yattı. Birinci kat 2. hücrede kalan ve ölüm orucunda olan Rıza Altun, **"Şahin DÖNMEZ, sen Elazığ'da bir copa, bir tas çorbaya Partiyi ve Kürdistan halkını sattın. Burada da parça parça kendini satıyorsun"** dedi. İkinci katta ölüm orucunda olan M. Hayri Durmuş, Kemal ile Rıza Altun'a biraz kızarak, **"Kesin kesin, bu ortamda ne istiyorsunuz adamdan? Bırakın ne yapıyorsa yapsın"** deyince, tecrit bölümüne bir sessizlik çöktü.

Ölüm orucunun yedinci gününün sabahında tecrit bölümünde tekrar işkenceler başladı. Ölüm orucunda olan tutukluları hücrelerden çıkarıp dövmüyorlardı. Ama diğerlerine ölüm orucundan önce yaptıkları işkenceden daha çok işkence yapıyorlardı. Amaçları ölüm orucuna katılmayanları teslim almak, ölüm orucunu desteksiz bırakmaktı. İşkenceler tam hızıyla devam ederken , o sabahın saat sekizinde Selim Çürükaya'nın mahkemeye çıkması için hazırlanmasını istediler. Selim giyinecek temiz giysi bulamadığından kirli giysilerle hazır olduğunu söyledi. Hücreden alınıp dış koridora götürüldüğünde, birçok tutuklunun tek sıra halinde askeri yürüyüşle marş söyleyip mahkemenin bekleme koridoruna doğru gittiğini gördü. Selim bekleme koridoruna vardığında beş altı işkenceci gardiyan etrafını sardı. Gardiyanın biri, **"Türk müsün, Kürt müsün?"** diye sordu.

Selim **"Kürdüm"** dedi. Gardiyanlar tekme yumrukla Selim'e giriştiler. Tecritin çavuşu araya girerek, **"Bu mikroptur, diğer tutuklulara yanaştırmayın. Götürün şu merdivenin altında kalsın"** diyerek, Selim'i iki gardiyanla merdivenin altına gönderdi. Mahkemeye gidecek tutuklu ların yoklaması yapılarak tek tek dış salona alındılar. Dış salonun giriş kapısının sağ yanındaki duvarda İstiklal Marşı'nın iki kıtasının büyük harflerle yazılı olduğu bir pano asılıydı. Ceza evine giren ve çıkan her tutuklu yüksek sesle bu panoda yazılı olan İstiklal Marşı'nın iki kıtasını okumak zorundaydı. Bu bir kuraldı. Kurala uymayanlara her türlü işkence yapılırdı. Selim salona girdiğinde, işkenceci bir asteğmen panodaki yazıyı okumasını istedi. Selim, **"Ben okumuyorum"** dedi.

Asteğmen oturduğu yerden fırlayarak yumruklarla Selim'e vurdu. Eli coplu gardiyanlar da bir müddet onu dövdükten sonra, salondan çıkarıp cezaevinin önünde bekleyen askeri bir araca tek başına koydular. Koşullarda kurallara uyan 20'ye yakın kişiye sırayla İstiklal Marşı'nı okutarak cezaevinden dış bahçeye çıkardılar, kendileri için beklenen bir cenaze arabasına bindirdiler. Arabanın kapısı kapatıldığında, içeridekileri sayan bir tutuklu arabadakilerin 32 kişi olduğunu gördü. Selim'in bir başına bir araca, koşullardaki 32 tutuklunun başka bir araca konulması, düşmanın direnişe karşı aldığı tedbirden kaynaklanıyordu.

Askeri mahkemelerin görev yaptığı binalarda Selim'i diğer tutuklular ile birlikte bir bekleme odasına koymuşlardı. Selim tanıdığı bazı tutuklularla direniş ve teslimiyet konusunda konuştuğu sırada bekleme odasının kapısı açıldı. Eli kelepçeli avukat Şerafettin Kaya içeri girer girmez tutukluların yüzünde bir göz gezdirdi. Selim ile göz göze geldiklerinde, **"Ooo Selimciğim sen de mi buradasın"** diyerek ona doğru yürüdü. Selim oturduğu yerden kalkarak kelepçeli ellerini uzattı. Tokalaşırken, **"Geçmiş olsun abi"** dedi. Şerafettin Kaya, **"Sağol"** diyerek Selim'in yanına oturdu. Selim, neden yakaladıklarını

sorduğunda Şerafettin, „Yirmi gündür bana işkence yapıyorlar, istedikleri tek şey var benden, PKK’li sanıklara avukatlık yapma diyorlar“.

Selim: „Siz ne dediniz?“

Şerafettin Kaya: „Ben kabul etmedim. İsterseniz öldürün, isterseniz tutuklayın dedim, onlar da beni tutukladılar. Benim durumumu boş verin. Siz ne yapıyorsunuz siz? Ceza evinde durum nasıl? İşkence var mı? Kemal ile Hayri ne yapıyorlar?“

Selim: „Cezaevinde çok feci bir işkence uygulanıyor. Bizim dışımızda diğer gruplar kurallara uydular. Bizleri de cezaevinin tecrit bölümlerine topladılar. Ocak ayında sekiz gün açlık grevine girdik. Bazı gruplar eyleme katılmadı. İdare baskı ve işkence ile bizi kitleden ayırdı. Koğuşlarda kalanlar, İstiklal Marşı okuyorlar, ‘Türküz’ diyorlar, idarenin istediği diğer kurallara uyuyorlar. Bu ara idare onlara fazla işkence yapmıyor. Biz, direnenlerin üzerine çok fazla geliyorlar. Biz de 3 Mart günü ölüm orucuna başladık. Şu anda Hayri ve Kemal dahil 14 arkadaş ölüm orucundadır.“

Avukat Şerafettin Kaya direniş haberlerine çok sevindi: "İyidir iyidir, gittiğinde Hayri ile Kemal'e selamlarımı söyle" dedi ve şöyle devam etti: "Sizler Kürdistan tarihine altın harflerle geçeceksiniz."

Selim: "Tamam abi söylerim" dedi.

Şerafettin biraz düşündü: "Peki ben gelince ne yapayım?" diye sordu.

Selim: "Abi seni cezaevine getirdiklerinde dış salonda ‘Türk müsün, Kürt müsün’ diye sorarlar. Sonra İstiklal Marşı’nın iki kıtasını okumanı isterler. ‘Kürdüm’ dersin ve İstiklal Marşını okumazsan sana işkence yaparlar. Oradan başka yerlere götürürler. Günlerce her türlü işkenceye tabi tutarlar. Buna rağmen istediklerini yapmadığında, seni yanımıza getirirler. Cezaevine girişte dediklerini yaparsan yine seni döverler. Birkaç gün sonra kurallara uyan bir koğuşa verirler. Orada kurallara uyarsan, ilerde her türlü işkenceye maruz kalırsın"

Şerafettin: "Tamam. Söz, yanınıza geleceğim" dedi. Biraz durdu, "Peki tahminen ne kadar işkence yaparlar" diye sordu.

Selim: "Abi bir şey olmaz, az yaparlar, dayan yanımıza gel dersem, yalan söylemiş olurum. Yanımıza gelebilmen için ölüm dahil, her türlü işkenceyi göğüslemen gerekir" deyince Şerafettin Kaya: "Peki koğuşlara gitsem oradaki insanları harekete geçirsem daha iyi olmaz mı" diye sordu. Selim güldü, bu soruyu, "Abi, biz harekete geçiremedik. Siz nasıl harekete geçireceksiniz" diye yanıtladı.

Bekleme odasının kapısı açıldı. Bir görevli, "Şerafettin Kaya hazırlansın savcılığa çıkacak" deyince, Şerafettin'le Selim ayağa kalkarak vedalaştılar. Şerafettin odadan çıkınca, Selim tekrar oturdu. Karşısındaki bankta oturan iki tutuklunun arasındaki tartışmayı dinledi. Tutuklunun biri Kurtuluş grubundandı, yanındakine Dimitrov'dan alıntılar yaparak faşizmi anlatıyordu. Selim tartışmayı çok anlamsız bulduğu için müdahale etti: "Kardeşim, sen faşizme karşıysan ceza evinde faşizm var. Hitler kamplarında bile uygulanmayan işkence yöntemleri insanlara uygulanıyor. Neden bunlara karşı direnmiyorsun" diye sordu. Kurtuluşçu, hayal aleminden gerçeklere dönünce, kendini savunmak için, "Kardeşim, sizin arkadaşlarımız da kurallara uyuyorlar. Niye onlara söylemiyorsunuz" dedi. "Kim direniyorsa bizim arkadaşımızdır. Direnmeyenler bizim arkadaşlarımız değildir. Sen bizim kitlemizi örnek göstererek kurallara uyuyorsan bu gerekçe hiçbir yerde seni kurtarmaz. Zindanlarda son tahlilde direniş bireyseldir. Bir başına kalsan dahi bir örgüt gibi davranarak kurallara uymamak, devrimci sorumluluğun gereğidir" dedi Selim.

Bu konuşmaları dinleyen başka tutuklular sempatiyle Selim'e baktılar. Selim'in yanında oturan orta yaşlı biri, ona biraz dikkatli baktıktan sonra, "Hocam tanıdın mı beni" diye sordu. Selim soru sorana baktı, tanımadığını söyledi. Orta yaşlı adam: "Sizinle Yüksekova'da tanışmış tık. Yatılı bölge okulunu hatırlıyor musun" der demez, Selim adamın adını söyleyerek, boynuna sarıldı, öpüştüler. Neden yakalandığını sorduğunda, adam yakalanma öyküsünü kısaca anlattı. Cezaevinde direnemediği için de eziklik duyduğunu söyledi. Direnenlere yapılan işken celeri bildiğini anlattı. Selim bekleme odasındaki tutuklulara, "Arkadaşlar, biraz sonra bizleri cezaevine götürecekler. Çoğunuz direnişten yana olduğunuzu söylüyorsunuz. O halde cezaevi salonuna girdiğimizde hep birlikte kurallara uymayacağımızı, İstiklal Marşı'nı okumayacağımızı söyleyelim. Bize biraz işkence yaparlar ve

direnişçi arkadaşların yanına götürürler" dedi. 12 tutuklu, direneceğine dair Selim'e söz verdi. Bazı tutuklular da sigara paketlerini ceplerinden çıkararak onun ceplerine koydular. Selim tutukluların verdiği sigara paketlerinin dördünü kilotlarının içine sakladı.

Duruşmalar bitince, tutuklular ayrı arabalarla alınıp cezaevine götürüldüler. Dış salona alındıklarında öğle vaktiydi. Gardiyanlar salonda dağınık vaziyette duran tutukluların arasın daki Selim'i bularak, "**Mikrop sen ayrı bunlardan. Mikrobu bunlara bulaştırırsın**" dediler ve kolundan çekip götürdüler. Bir gardiyan panoyu işaret ederek, "**Bunu oku**" dedi. Selim, "**Ben okumuyorum. Bilmiyor musunuz?**" deyince birkaç gardiyan birden üzerine çullandı. Biraz dövdükten sonra Atatürk büstünün dikili bulunduğu bir köşeye götürüp beklettiler. Bir çavuş sert bir komutla diğer tutukluların tek sıraya dizilmesini istedi. Tutuklular alelacele tek sıraya dizildiler. Çavuş tek sıraya dizilen tutukluların karşısına geçerek. Tehdit dolu bir ses tonuyla, "**Türk müsünüz, Kürt müsünüz lan**" dedi, Tutuklular başlarını öne eğerek sessiz kaldılar. Çavuş bu kez daha kızgın ve tehditvari bir bağırıyla, "**Lan ibneler size diyorum. Türk müsünüz, Kürt müsünüz**" diye bağırdı. Tutuklular hep bir ağızdan ama çok alçak bir sesle, "**Türküz komutanım**" dediler.

Çavuş sesi beğenmediğinden, "**Lan ibneler ses çıkısın, ses**" diye buyurdu! Buna karşı tutuklular çok yüksek bir sesle, "**Türküz komutanım**" dediler. Çavuş sırayla herkese İstiklal Marşı'nı okutturduktan sonra, koğuşlarına gönderdi. Salonda yalnız Selim kalmıştı. Bir grup gardiyan ona bazı sorular sorarak yüzünü duvara döndürdükleri sırada, salonun kapısı açıldı. Mahkeme den getirilen başka bir grup salona alındı. Selim'in yüzü duvara dönük olduğundan salona giren tutukluların kimler olduğunu çıkaramadı. Birkaç dakika sonra gardiyanlar bir tutukluya İstiklal Marşı okutturmak istediler. Tutuklu, "**Ben okumuyorum**" deyince, Selim geriye baktı. İstiklal Marşı okumak istemeyenin kendisiyle birlikte aynı hücrede kalan Paşa Uzun olduğunu gördü. Ona da biraz dayak attıktan sonra Selim'in yanına götürdüler. Diğer tutuklulara İstiklal Marşını okutup koğuşlara gönderdiler.

Tecrit çavuşu dış salonda bekleyen Selim ile Paşa Uzun'nun yanına yanaşarak: "**Lan sizi öğlen yemeğine götüreyim mi**" diye sordu. Selim: "**Sen bilirsin**" cevabını verdi. Çavuş: "**Y...ğımı yiğin oğlum. Nasıl olsa açlıktan gebereceksiniz. Ha bir gün önce olmuş, ha sonra, ne farkeder? Öyle değil mi?**" diyerek yanlarından ayrıldı. Selim ve Paşa bir buçuk saat kadar orada bekleyeceklerdi. Koğuşa giden tutuklular öğle yemeğini yedikten sonra geri getirileceklerdi. Öğleden sonra tekrar mahkemeye çıkarılacaklardı. Selim ile Paşa yüzleri duvara dönük salonun bir köşesinde, kendi aralarında fısıltıyla konuşurlarken bir gardiyan sessizce onlara yanaştı. Elindeki copun demirli tarafıyla hızlı bir şekilde yumruk halinde duran Selim'in elinin üzerine vurdu. Cop darbesi sanki Selim'in eline değil de, yüreğine inmişti. Gözleri karardı, ayakları keçeleşti. Paşa'nın kendisini tuttuğunu anladı, başka da bir şey görmedi.

Kendine geldiğinde hücredeydi. Gömleğinin kolu sıyrılmıştı. Bileğinin damarından azıcık kan akıyordu. Kemal Pir mahkemeye gidiş gelişte nelerin yapıldığını Selim'e sordu. Selim ise hem kilotunun içinde saklayıp hücreye kadar getirdiği sigara paketlerini çıkarmakla uğraşırken hem de mahkemeye gidip getirilirken, başından geçenleri anlattı. Bu ara, burnunun ucuyla dudaklarının müthiş ağrıdığını farkettiler. Hücrede kalan tutsaklar, "**İşkenceciler seni ayıltmak için burnunun üzerine yana bez koymuşlar**" dediler.

Dantenin Cehheneminde Açlık Ve Susuzluk

20 Mart 1981 günü 37. Koğuş olarak bilinen tecritte direnen tutsakların tümünü 35. Koğuş olarak bilinen tecrite götürdüler. Koğuşun kapıları açıldığında, gelenleri ite kaka coplularak dördüncü kata yerleştirdiler. Birkaç dakika sonra, ikinci ve birinci katlarda ölüm orucuna katılmayan tutsakları hücrelerinden çıkardılar. Onları da dördüncü kata yerleştirdiler. Ölüm orucunda kalanlar birinci ve ikinci katın değişik hücrelerinde kalmışlardı. Karşı tarafta 35. Koğuşa götürülen tutukluların sayısı 110'du. Birinci ve ikinci kattan dördüncü kata çıkarılanların sayısı ise 42 idi. Dördüncü kattaki 152 tutsağın her biri 5,5 metrekare olan üç hücreye konulmuşlardı.

Ortalama olarak her hücrede 50 kişi kalıyordu. Kurallara uyan tutuklular ise eskisi gibi üçüncü kattaydılar. Dördüncü katta, karşı taraftan getirilen tutsaklarla 35. Koğuşta direnen tutsaklar karışık olarak üç hücreye konulmuşlardı. Birbirlerinin durumlarını merak ettiklerinden karşılıklı sorular soruluyordu, "**Sizin o tarafta durum nasıldı? Size çok işkence yapıyorlar mıydı?**" soruları üzerine karşı taraftan gelen ellerini uzatıp gösterdi. Elleri şişmiş ve mosmor du. Karşısındakinin yüzüne bakarak, "**Anamızı ağlattılar**" dedi. "**Sizi günde kaç kez salona çıkarıyorlardı?**" sorusuna diğeri, "**Bizi orada salona çıkarmıyorlardı. Ellerimizi, ayakları mızı parmaklıklardan dışarı uzatıyorduk. Onlar da istedikleri kadar vuruyorlardı**" yanıtını verdi. "**Neden uzatıyordunuz?**" sorusuna, karşı taraftan gelen, "**Karar öyle alınmış tı. Sizin burada durum nasıl?**"

35. Koğuşta kalan, "**Biz ellerimizi ayaklarımızı uzatmıyoruz. Her gün kapıyı açıyorlar, sırayla ikişer veya üçer kişi alıp salona götürüyorlar. Orada iskence yapıyorlar**" deyince, karşı taraftan gelen, "**Ölüm orucundaki arkadaşların durumu nasıl**" diye sordu merakla, diğeri, "**Bugün ölüm orucunun 17. Günüdür. Arkadaşların durumları iyi. Kemal abi biraz önce satranç oynadı. Sabahdan beri bir sürü bit öldürdü**" dedi. "**Hayri abi nasıl?**" sorusuna da, "**Ateşi yükselmiş diyorlar. Beş altı gün hiç su içmediler, ondandır herhalde**" cevabını verdi 35. koğuşta kalan...

Dördüncü katta, 152 kişi üç hücreye adeta istif edildiğinden oturacak yer yoktu. 18 kişi, hücrenin tuvalet bölümünde ayakta duruyordu. Diğer tutsaklar ise hücre bölümünde yanyana dikilmiş kalaslar gibi dik durmak zorundaydılar. Tutsaklar açtılar, susuzdular, elbiseleri kir kokuyordu. Aralarında iki üç aydır hiç yıkanmayan tutsaklar vardı. Bitler vücutta cirit atıyordu. Hücre darlığından bitler de öldürülmekten kurtuluyordu. Tutsaklar arasında bitler üzerine karşılıklı konuşmalar başladı:

- Karşı tarafta da bit çok muydu?
- Ooo çuvalla. Ben günde 120 tane bit öldürdüğümü hatırlıyorum.
- Abdullah arkadaş bitler için ne demiş biliyor musun?
- Ne demiş?
- Ubeydullah hareketine katılan askerleri bitler mahfetti. Bitler Kürtlerin "**milli düşmanıdır**" dedi. Konuşmalar böyle sürerken aşağı katlarda karavana sesi geldi. Bir tutsak, "**Bu durumda nasıl yemek yiyeceğiz?**" diye sordu. Getirilen yemekler üçüncü katta teslim olanlara dağıtıldı. Geri kalan yemekler dördüncü kata çıkarıldı. Direnenlerin kaldığı hücrelerde yemek tabağı yoktu. Yalnız tuvalet bölümünde paslı helva kutuları vardı. Bir tutsak yemek doldurmaları için paslı kutuyu dışarı uzattı. Yemek dağıtan, kurallara uyan tutsaklardan biriydi. Tecrit onbaşısı da onu izliyordu. Dışarı uzatılan kaba, yalnız üç kepçe yemek koydu. Başka bir tutsak da her hücreye beş adet küçük somun ekmek verdi. Yemek dağıtım işi bitince, tutsaklar beş ekmeği içinde yemeğin bulunduğu paslı kutuya doğradılar. Tahta parçası ve jelatin kağıdından yapılmış kaşıkla nöbetleşe birer- ikişer kaşık atıştırdılar.

Uykusuz, aç, sıkışık vaziyette hücrelere istif edilmiş tutsaklardan hastalananlar, bayılanlar da oluyordu. Bayılan olduğunda, tutsaklar hep bir ağızdan, "**Gardiyan, gardiyan!**" diye bağıyorlardı. Bazen fazla bağıldığında, tecrit çavuşu koşarak yukarıya gelir, alaylı bir edayla, "**Ne var lan i...ler, doğum yapan mı var?**" derdi. Sonra bayılan tutsağı hücreden çıkarır, dördüncü kat 1. Hücreye götürürdü. Bayılanların sayısı artınca hücre çavuşu, Bişar Hoca'yı da tutsakların arasından çıkarıp 1. Hücreye götürdü, ona, "**Hoca bu hücreden sorumlusun, burası revirdir, sen de buranın doktorusun**" derdi. Hoca da doktorluk yapacağını kabul ederdi. Artık kalabalık hücrelerde bayılanlar 1. Hücreye kaldırılıyorlardı. Bu hücrede yatak, battaniye, yorgan vs. yoktu. Buna rağmen tutsaklar oturabildikleri ve soğuk beton üzerinde uzanabildikleri için az da olsa rahat edebiliyorlardı.

Diğer hücrelerde de yatak, yorgan, battaniye olmadığı gibi, oturmak, uyumak da mümkün değildi. Birkaç günlük yaşam pratiğinden sonra, kalabalık hücrelerde oturma imkanı icat edildi. Hücrenin içinde beton bir seki vardı. Bu sekinin üzerindeki tutsaklardan üçü beşi aşağı inince oturulacak yer oluyordu. Yedi-sekiz kişi sekinin üzerinde çömelerek oturuyor, yarım saat sonra oturanlar kalkıyor, sırayla yerlerini ayaktaki diğer tutsaklara bırakıyorlardı. Oturma sorununa böyle çözüm getirilince, tuvalet sorununa çözüm getirmek için uğraşıldı. Zira bu sorun çok zor ve karmaşık bir sorundu. Tuvalet bölümünde 18 insan sıkışık kalmıştı. Hücre bölümünde de insanlar sıkışık vaziyette ayakta dikilmişti. Bu durumda hücrenin dış kapısının yanında duran birinin tuvalete gidip geri yerine dönmesi mümkün

değildi. Bu konuda hayli zorluk çekildikten sonra, onun içinde bir yol bulundu. Hücre ve tuvalet bölümünde tutsakların dizilişi sıralara göre yapıldı ve hiçbir tutsak yerinde sabit durmayacaktı. Yani sıralar dönerli olacaktı. Böylece tuvalet deliğinin karşısına giden tutsak, ihtiyacını gideriyor, yana çekiliyor, sıradaki geliyor ve gece gündüz sıralar böyle dönüyordu.

Hücrelerde bir de susuzluk sorunu vardı. Su vanaları kapatıldığından, hücrelerde bazen günlerce su akmazdı. Bazen de gece yarısı aktığından tuvaletteki üç beş kişi birkaç avuç içtiğinde su kesilirdi. Bazen de gardiyanlar dördüncü kata bidonlarla su çıkarırlardı. Bidondaki suyun içine tursil karıştırır, sürahilerle tutsakların üzerine serperlerdi. Birçok tutsak, üzerlerine serpilene suyu havada avuçlayarak içmeye çalışırdı. Bu iş gardiyanların da hoşuna gittiğinden sürekli tekrarlanırdı. Bazen beş altı gün hiç su verilmezdi. Susuzluktan artık dayanamayan tutsakların bazıları, kalorifer kelepçesiyle hücrenin tavanını delmeye çalışarak yağın yağmur suyuna ulaşmak isterdi. Tutsaklardan gözlüklü ve biraz şişman olanı, her şeye dayanırdı. En vahşi işkenceler karşısında bile gülerdi ama susuzluğa bir türlü alışamamıştı. Yağmurlu bir gecede kalorifer kelepçesiyle saatlerce tavanla uğraştı. Kazdığı yerden azıcık su damlayınca çöl ortasında su bulmuş biri gibi veya Arşimet gibi, "**Buldu buldu**" diyerek sevindi. Önce elini tavadan damlayan suya sürerek kontrol etti. Sonra arka cebindeki kirli mendilini çıkararak oyduğu yere koydu. Biraz bekletti. Eliyle mendili alarak ağzına koydu ve içindeki suyu emmeye başladı. Su elde etmek için daha başka yollara da başvuruluyordu.

Selim Çürükaya'nın çok sevdiği bir arkadaşı üçüncü kat 3. Hücrede kalıyordu. Ortaokulu birlikte okumuşlardı. Aynı evde üç yıl yatmış, kalkmış, aynı yemekleri yemiş, aynı kitapları okumuş, aynı şeylere sevinmiş, aynı olaylara üzölmüşlerdi. Öğretmen okulunda da birlikte dört yıl okumuşlardı. Tartışmalara, kavgalara, çekişmelere birlikte katılmışlardı. Fakat Selim'in arkadaşı ocak direnişinden sonra kurallara uyduğundan, üçüncü kat 3. Hücreye konulmuştu. Selim de dördüncü kat 3. hücrede kaldığından bu katta su akmıyordu, arkadaşından su almak istedi. Hücrede plastik bir zeytin yağı şişesi vardı. Tutsakların yaptığı uzunca bir iple zeytinyağı şişesini ortadan bağladı. Parmaklıklar arasından üçüncü kat 3. hücrenin önüne sarkıttı, "**Ekrem mümkünse bu şişeye su doldurun. Tam yedi gündür su içmedik**" dedi, çok alçak bir sesle.

Hücre gardiyanları salonlarda sürekli konuşulanları dinliyorlardı. Selim'in alçak sesle konuşma sının nedeni buydu. Katlar arası konuşmak, alışveriş yapmak, hele ekmek, su, sigara vermek kesinlikle yasaktı. Böyle bir ,suça' teşebbüs edenler çok şiddetli biçimde cezalandırılırdı. Zaten kurallara uymuş tutukluların böyle bir girişime cesaret etmeleri çok güçtü. Buna rağmen Selim'in arkadaşına su doldurması için şişe göndermesi, arkadaşına duyduğu güvenden ileri geliyordu. Su şişesi 3. Hücrenin önünde sallanınca, hücrede kalan üç tutsak, "**Su göndere lim mi, göndermeyelim mi**" tartışmasına başladılar. Biri, "**Gönderelim!**" Diğer ikisi de, "**Bu güne kadar dayanmışlar, bundan sonra da dayansınlar**" diyordu. Uzun süre zeytin şişesi ipin ucunda bir idam mahkumu gibi 3. Hücrenin önünde sallandı. Kurallara uyan tutuklular boş su şişesine bakarak acı çektiler. Ama hiçbiri onu suyla dolduracak cesareti kendinde bulamadı. Selim boş su şişesini yukarı çektiğinde küçükken annesinin kendisine söylediği şu sözü hatırladı, "**Cehennemde anne oğula, baba kıza en sevdiği dost dostuna sahip çıkmaz**" Demek ki Diyarbakır cezaevi de cehennem ta kendisiydi!

Dördüncü kattaki tutsaklara yapılan fiziki işkence biraz azaltılmıştı. Onun yerini toplu halde hücrelere koyma, açlık susuzluk, uykusuzluk, soğuk işkencesi almıştı. Geceleri yüzbaşı Esat'la birlikte cezaevi müdürü Alaattin Bayar da tecrit bölümüne gelirdi. Önce ölüm orucuna yatan tutsakların yanına uğrar, neden ölüm orucuna girdiklerini sorar, ölüm orucundakileri tekmelerdi. Dördüncü kata çıkınca kalabalık hücrelerin kapısını açtırır, tanınmış bazı tutsakların ismini söyler, onları arardı. Tutsaklar daha önce söz birliği ettiğinden kimse kim olduğunu söylemiyordu. Ağzı rakı kokan sarhoş Binbaşı Alaattin Bayar, hücre kapısının önünde ayakta duran tutsakların yakasına tek tek yapışır, "**Söyle ulan sen kimsin!**" der, tutsağı öne arkaya doğru sallardı. Tutsak hiç ses çıkarmayınca dizine, midesine bir iki tekme vurduktan sonra kudurmuş bir hayvan gibi diğer tutsağın yakasına yapıştırdı. Hiç kimsenin adını öğrenemeyince çekebildiği tutsağı dışarı sürükler, hücre koridorunda döver, başka hücrelere atardı.

Ölüm orucunun 27. gününün sabahında 35. koğuşa bir grup tutuklu getirildi. Üçüncü katın kapıları açılıp kapandığında getirilenlerin kurallara uyan kişiler olduğu ve üçüncü kat 1. hücreye Mehdi ZANA'nın yanına konuldukları anlaşıldı. Dördüncü katta direnenler ve ölüm orucunda yatan tutsaklar getirilenlerin

kim olduklarını çok merak ediyorlardı. Hatta dördüncü kattan birkaç kez üçüncü kattakilere kimlerin getirildikleri sorulmasına rağmen cevap veren olmadı. Çünkü konuşmamak kuraldı ve üçüncü katta kalanlar kurallara uyuyorlardı. Yüzbaşı Esat üçüncü kata geldiğinde gelenlerin kim oldukları anlaşıldı. Zaten Esat getirdiklerinin reklamını yapmak için tecrit bölümüne gelmişti.

Üçüncü kata girer girmez herkesin duyabileceği yüksek bir sesle, "**Avukat Şerafettin Kaya, yüksek sesle İstiklal Marşı'nın on kıtasını oku!**" dedi. Şerafettin Kaya, "**Emredersin komutanım**" dedi. Bir müddet sessizlik oldu ve yüksek tiz bir sesle, "**Korkma, sönmez bu şafaklar da**"yla başlayan İstiklal Marşı, "**Hakkıdır hakka tapan milletimin istiklal**" ile bitti. Şerafettin Kaya, İstiklal Marşı'nı öyle bir içten okumuştur ki penceredeki camlar kurallara uyan yüreklerle birlikte titremişti. Yüzbaşı Esat ve işkenceci gardiyanların şoven duyguları şaha kalkmıştı. İstiklal Marşı'ndan sonra Yüzbaşı Esat, yeni gelenlere sırayla kimlik tekrarı yaptırdı. 1. Hücrenin karşısına geçerek, "**Hey en baştaki, sen**" deyince, en baştaki çok yüksek bir sesle, "**Celal Paydaş, Urfa Milletvekili, emret komutanım**" dedi.

Yüzbaşı Esat, "**Yanıdaki sen**" deyince, onun yanındaki de, "**Nurettin Yılmaz, Mardin Milletvekili emret komutanım**" diyerek kendini tanıttı. Yüzbaşı Esat'ın, "**Onun yanındaki sen**" sesi gelince, "**Mustafa Kılıç, Urfa, emret komutanım**" sesi yükseldi. "**Sen, sen!**" dedi yüzbaşı, "**Avukat Şerafettin Kaya, Muş emret komutanım**" deyince Esat, Mehdi Zana'ya dönerek, "**Bunları sana teslim ediyorum, bir şey olursa hesabını senden sorarım ha!**" dedi. Üçüncü katın kapılarını kapatarak çekip gitti. İşkenceciler tecrit bölümünü terkedince, dördüncü kat 1. Hücrede kalan tutsaklar, Şerafettin Kaya, Ahmet Türk, Nurettin Yılmaz ve diğerleriyle konuşmak istediler. Ama yeni gelenler, dördüncü katta kalanlara cevap vermediler. Yalnız Mehdi Zana Kürtçe olarak, "**Şimdi kalsın. Ben öğrenirim. Akşam size söylerim. Biraz sabredin**" dedi. Akşam üzeri dördüncü katta kalanlar, Şerafettin Kaya'nın başından geçenleri öğrendi.

Anlatıldığına göre; Av. Şerafettin Kaya mahkemeden alınıp cezaevine getirildiğinde, gardiyanlar kendisine "**Türk müsün, Kürt müsün?**" diye sormuşlar. O da Kürt olduğunu söylemiş. Gardiyanlar İstiklal Marşı'nı okutturmak istemişler. Karşı çıkmış, "**Ben okumam**" demiş. Gardiyanlar Yüzbaşı Esat'a haber vermişler. Esat yanındaki birkaç asteğmenle Şerafettin'i koridorda karşılaşmış. Çok kibar bir tavırla elini sıkışmış, "**Hoş geldiniz Avukat Bey**" demiş. Şerafettin de henüz manzarayı çakmadığından bu duruma sevinmiş, biraz da gülerek Esat'ın elini iki eliyle tutmuş, "**Oo, hoş bulduk efendim**" demiş. Esat çevredeki gardiyan ve çavuşları çağırarak, "**Oğlum, evladım, gelin bakın avukat bey gelmiş**" deyince, işkenceci takımı yüzbaşının etrafında toplanmış. Esat gardiyanlara hitaben, "**Evladım, avukat beyi isterse banyolu bir koğuşa, isterse televizyonlu bir koğuşa alın**" demiş. Esat bunları söylerken çok ciddi davranıyormuş.

Şerafettin KAYA hala durumu anlamadığından, "**Ben banyolu koğuşa gitmek istiyorum**" deyince, gardiyanlar Şerafettin Kaya'yı aralarına alarak 37. koğuşa olarak bilinen tecrit bölümüne götürmüşler. O günlerde tecrit bölümünün alt katının son üç hücresi yani sekiz, dokuz, on nolu hücreleri insan pisliği ve sidikle doldurulmuştu. Şerafettin'i buraya götürür götürmez gardiyanlar, merdiven altına sakladıkları kalaslarla saldırmışlar. Döve döve boklu suyun içine attıklarında banyolu koğuşun ne demek olduğunu anlamış. Suyun içinde vücuduna inip kalkan sopaların acılarına dayanmamış. Türk olduğunu kabul etmiş. İstiklal Marşı'nı da okumuş. Buna rağmen birkaç gün daha orada işkence görmüş. Tüm kurallara uymuş. Oradan alınarak bir koğuşa götürülmüş. Ardından milletvekilleriyle birlikte 35. koğuşa getirilmişti.

Milletvekilleri üçüncü kata getirildikten sonra, teslim olanlara biraz daha fazla yiyecek veriyorlardı. Ayrıca kantin ihtiyaçlarını da daha önce olduğu gibi karşılıyorlardı. Dördüncü katta direnenler bu durumdan yararlanmak istediler. Üçüncü katta kalanlar kantin listelerini hazırladıkları sırada, dördüncü katta direnen tutsaklar kendileri için de bazı eşyalar (bayram şekeri, kalper peyniri ve sigara) alınmasını istediler.

Üçüncü katta kalanlar listeleri buna göre hazırladılar. Akşam üzeri eşyalar kantinden gelince, üçüncü katta bazı hazırlıklar yapıldı. Kat kapıları kapatıldığında, her hücre biraz ekmeğe, şeker, peynir, bisküvi ve birkaç paket sigarayı üçüncü kat 10. hücreye yolladı. Dördüncü kattaki tutsaklar birkaç çorabı sökerek sağlam uzun ipler yaptılar. Parmaklıkların arasından kolay geçsin diye bir pijama bacağı bulundu. Alt

tarafından ipe bağlandı. Üst tarafına da tutsakların yaptıkları uzun ipin bir ucu takıldı. Dördüncü kat 10. hücredeki tutsaklar, hazırlıklarını tamam layınca yavaşça 3. Kat 10. Hücreye, "**Hazır mısınız**" diye seslendiler. Üçüncü kattakiler, "**Hazırız**" diye seslenince, torba aşağı sarkıtıldı. Üçüncü kattaki tutsaklar hücrelerinden bir buçuk metre kadar ötede sallanan torbayı hücrelerinde bulunan bir su hortumu aracılığıyla içeri aldılar. Topladıkları yiyecek ve içecekleri içine doldurarak, torbayı parmaklıkların dışına bıraktılar ve "**Çekin!**" dediler.

Torba çekilip boşaltılınca tekrar gönderildi. İkinci kez çekildiğinde, gürültüyle üçüncü katın kat kapısı açıldı. Eli coplu kalaslı bir sürü gardiyan kata doluştu. En önde torbaya doğru koşan tecrit çavuşu, "**Lan bırak torbayı, lan**" diye bağıyordu. Dördüncü kattakiler torbayı hızla çekip içeri aldılar. Yiyecekleri alelacele diğer hücrelere dağıttılar. Sigaraları, külotlarının içine, bacaklarının arasına sakladılar. Yiyecekleri bölüşüp yemeğe başladıklarında, Yüzbaşı Esat'ın sesi üçüncü katta yükseldi, "**Yukarıya kim eşya gönderdiyse, mertçe benim desin**" dedi. Tutsaklardan hiç ses çıkmadı. Herkes ayağa kalkmış, parmaklıkların önünde tek sıraya dizilmişti. Yüzbaşı Esat, eli kalaslı askerlerden hücrelerin karşısına geçmelerini istedi. Böylece hücredeki her tutsağın karşısına eli coplu veya kalaslı bir asker duruyordu. Yüzbaşı Esat sert bir sesle, "**Dayak düzeni al!**" dediğinde, üçüncü katta kalan tüm tutsaklar, milletvekilleriyle birlikte ellerini parmaklıklardan 30 cm kadar uzattılar. Avuçlarını açıp yanyana getirdiler. Gardiyanlar da coplarını ve kalaslarını havaya kaldırarak vurma düzeni aldılar. Yüzbaşı Esat, "**Son kez, hanginiz gönderdi, çıkaracak mısınız**" diye bağırdı. Dayak yeme heyecanı ile bekleyen tutsaklardan hiç bir ses çıkmadı. Esat o kalles sesiyle, "**Başla**" der demez, coplar ve kalaslar eller ve ayaklara inip kalktı.

Tutsaklar korkudan bağırıyorlardı. Bağırarak kurallara aykırıydı. Teslim olanlara bağırarak da yasaktı. Gardiyanlar tutsakların ellerine durmaksızın ritmik bir şekilde vururken, Yüzbaşı Esat da bu manzarayı zevkle izliyor ve bazen, "**Dur**" komutu veriyordu. Esat'ın, "**Dur**" demesiyle işkence aletleri ellerle birlikte havada duruyordu. Esat kudurmuşçasına hücrelerin önünde dolaşarak, "**Kim gönderdi çıkacak mı**" diyordu. Tutsaklardan ses çıkmayınca, Mehdi Zana'nın bulunduğu hücreye doğru gitti. Mehdi'nin gözlerinin içine bakarak, "**Söyle bakalım Mehdi, kim gönderdi eşyaları**" diye sorunca, "**Bizim hücreden bir şey görünmüyor, sadece önümüzü görebiliyoruz**" dedi Mehdi.

Yüzbaşı, Mehdi'den istediği cevabı alamayınca küfrederek 10. hücreye doğru gitti. Hücredeki leri yoklayınca, gözü bir yaşlıya takıldı, "**Lan ihtiyar, kim gönderdi?**" dedi kızgınlıkla. İhtiyar, "**Vallahi ben bilmez komutan**" dedi, hiçbir şeyden haberi yokmuş gibi. Bu cevaba kızan Esat tekrar, "**Başla**" komutunu verdi.

İşkence, "**Dur**" ve "**Başla**" komutuyla uzun bir süre devam etti. Sonunda üçüncü kat 10. hücrede kalan yaşlı adam yiyeceklerin kendisi tarafından gönderildiğini kabul etti. Esat, "**Neden gönderdin?**" dediğinde adam, "**Oğlum oradadır, onun için gönderdim**" cevabını verdi. Buna rağmen Esat onu özel işkenceden geçirdi. Üçüncü katın kapısını kapattırarak hep birlikte dördüncü kata çıktılar. Dördüncü katta direnenler, dayak düzeni almadıklarından ancak hücreden dışarı çıkarılarak dövülebilirlerdi. Geceleri hücreden adam çıkarmak onlar açısından riskliydi. Yine de Esat birkaç hücre kapısını açtırarak bazı tutsakları dışarı almak istediğinde, Mazlum Doğan, "**Arkadaşlar kenetlenin ve bağırın**" dedi yüksek bir sesle.

Tutsaklar kol kola girerek slogan attılar. Bunun karşısında Esat, paniğe kapılarak hücrelerin kapılarını kapattırdı. Askerler hemen katı terkettiler. Bir tutsak, "**Kemal abi, boşuna faşizm sestem korkar dememiş**" dedi. Tutsaklar olayın yorumunu yaptıkları bir sırada dördüncü katın kat kapısı açıldı. Elleri su dolu kova ve bidon olan birkaç asker kata girerek hücrelerdeki tutsakların üzerine soğuk suları boca edip kahkaha attılar ve çekip gittiler. Ortalık biraz sakinleşince dördüncü kattaki tutsaklardan biri alçak bir sesle üçüncü kattaki Mehdi Zana'ya: "**Xalê Mehdi geçmiş olsun**" dedi. Mehdi Kürtçe: "**Bir şey olmaz, bir şey olmaz, bir doluydu geldi geçti**" dedi.

O gece Mazlum Doğan hücredeki arkadaşlarına, karşı tarafa getirilen Elazığ grubunun durumunu anlattı. Mazlum'a göre Elazığ grubu karşı tarafa götürüldüğünde dördüncü kata konulmuş. Onlara direnin denildiği halde direnmemiş, hatta dışarıda iken Elazığ'da bölge sorumluluğu yapan Bozo Hüseyin, "**Direnme doğru bir anlayış değildir. Biz Elazığ'dayken Parti bize böyle talimat verdi. İstiklal**

marşı okumak, bazı kurallara uymak yanlış değildir” demişti. Mazlum bunu anlatırken Bozo Hüseyin'e ateş püskürüyordu, **"O kadar yetişmiş insanlardan hiçbiri diremedi. Hep birlikte teslim oldular"** diye söylenip üzülüyordu.

Ölüm orucu devam ediyordu. Tutsaklar günden güne eriyorlardı. Birinci ve ikinci katlarda ikişer veya üçerli olarak, birer hücreye konulmuşlardı. Çoğunun yatakları, yiyecekleri alınmış, hücrelerinin tuvalet delikleri tıkatılarak hücreleri pis suyla doldurulmuştu. Ölüm orucundaki tutsaklar geceleri yüksek sesle konuşup direnenlere moral veriyorlardı. Dördüncü katta direnen tutsaklar ölüm orucuna katılmamışlardı. Ama açıklıktan kıvranıyorlardı. Yüzbaşı Esat yemeği ve ekmeği iyice kısmış, onları açıklıkla ele geçirmeye çalışıyordu. Dördüncü kattaki hücrelerde kalan tutsaklar, özellikle geceleri çok üşüyorlardı.

Esat perdesü, kalın kazak ve ceketlerini aldığından, bir gömlek bir pantolonla, soğuk betonlu hücrelerde sabahlıyorlardı. Kimi ciğerlerinden, kimi belinden, kimi dizlerinden rahatsızlan mıştı. Kimi hücre soğuşunu iliklerinde duyuyordu. Dördüncü kattaki hücrelerin karşısında dışarıya bakan yedi adet pencere vardı. Sabah güneşi doğduğunda, tutsaklar sırayla, sütun gibi uzanan güneş ışınlarının vurduğu yerde ısınmaya çalışıyorlardı. Bunun için sabahın bir başka anlamı vardı tutsaklar için. Bir sabah tutsaklar yine böyle sırayla ısınırken, kat kapıları şangırdanarak açıldı. Peşinden yere bırakılan karavana sesleri geldi. Aylarca aç kalan tutsakların koku duyuları çok geliştiğinden biri, **"Mercimek çorbası geldi"** dedi.

Bazı tutsaklar yere bırakılan karavananın çıkardığı sestten bile karavananın içindekinin çay mı, çorba mı olduğunu anlıyordu. O sabah getirilen çorba, üçüncü katta teslim olanlara dağıtıldı. Birçok gardiyan da üçüncü kata dolmuş, kendi aralarında bir şeyler konuşuyordu. Üçüncü katın kapıları kapandıktan bir müddet sonra dördüncü katın kapısı açıldı. Kapıdan, üçüncü katta kalan göbekli, 30-35 yaşlarında, biraz kadınimsi hareketleri olan Viranşehirli Halef girdi. Sağ elinde ortadan ikiye bölünmüş yarım sıcak pide ekmeği vardı. Ekmeğin üstüne tereyağı sürülmüştü. Yağ yavaş yavaş eriyordu. Eriyen yağdan yükselen buhar, hücrelerdeki tutsaklarca da görülüyordu. Halef bir elini kışının üstüne atmıştı, diğer elinin parmaklarını yarım ay biçiminde açarak, pide ekmeğini tutmuştu. Çavuşun kendisini tembihlediği biçimde hücrelerin önünde üç adım atıyor, ekmeği bir kez ısıtıyor, üç adım atıyor bir daha ısıtıyor. Ekmeğini ısırdıktan sonra bir köpek gibi dili ile dudaklarını ve yanaklarını yalıyordu. Dilini o kadar uzatıyordu ki yanaklarını bile yağlamıştı. Adımlarını atarken kışını da cilve yapan bir oruspu gibi sallıyordu. Çavuş ve gardiyanlar dördüncü katın salonundan Halef'in bu hareketlerini izleyip kahkahayla gülüyorlardı. Bir yandan açıklıktan ayakta duramayacak kadar zayıflamış insanların trajedisi, diğer yandan kendini bir çorbaya satan Halef'in komedisi sahnelenmişti dördüncü katta.

Çavuş her zaman bu oyunun izleyicisi değildi. Bazen kendisi de katılırdı oyuna. Halef kıvırtarak hücrelerin önünden geçtiğinde çavuş arkasından, **"Lan Halef, yavrum ne yapıyon?"** diye bağırırdı. O da cilve yapan bir yosma gibi, **"Aaa, çavuş yemek yiyorum"** dediğinde, Halef i izleyen tutsaklar gülerlerdi. Viranşehirli Halef aslen Arap idi. Kendini bir parça ekmeğe satan, işkencecilerin oyuncağı olanların tipik bir örneğiydi.

Ölüm orucunun 27. günüydü. Birinci ve ikinci katların kapıları sabahın erken saatlerinde açıldı. Bir grup gardiyan, tecritlerin ön salonunda hücrelerden çıkardıkları battaniyeleri serdi. Ölüm orucunda olan tutsakların kol ve ayak bileklerinden tutarak hücrelerden çıkardılar, yere serdikleri battaniyelerin üzerine koydular. Her battaniyenin ucundan tutan bir gardiyan cenaze taşır gibi ölüm orucundakileri tecritten dışarı çıkardılar. Bir gün sonra aynı şekilde battaniyelerle birlikte geri getirdiler. Fakat bir kişi eksikti. Gardiyanlar, battaniye içindeki tutsakları yerden sürükleyerek hücrelere kapattılar. Kapıları kapatıp dış salona çıktıklarında, dördüncü kattaki tutsaklardan biri: **"Arkadaşlar durumunuz nasıl? Sizi nereye götürdüler? Anlatabiliyorsanız anlatın, çok merak ediyoruz"** dedi. Kemal PİR: **"Merak etmeyin, bizim durumumuz iyidir. Bizi karşı taraftaki tecrite götürdüler, revire götürdüler. Adli müşavir geldi bizimle konuştu. Neden ölüm orucuna girdiniz falan dedi. Biz de durumu izah ettik. Hepsi o kadar. Yalnız Cin Ali eylemi bıraktı"** dedi.

O gece birinci kat ile dördüncü kat arasında not alışverişi oldu. Eylemin genel gidişatı hakkında yazışmalar sonuçlanınca, 15 arkadaşın daha ölüm orucuna katılması kararlaştırıldı. Dördüncü katta

eyleme katılacakları Mustafa Karasu ile Mazlum Doğan tespit etmeye başladılar. Genellikle eyleme katılmada gönüllülük esas almıyordu. 15 kişi tespit edilince, arkadaşlar son bir kez eyleme katılanlara bazı şeyler yedirilmesi için diğer katlardan yiyecek temin etmeye çalıştılar. Önce üçüncü kat 8. hücrede kalan bir tutsakla konuşuldu. Durumun mahiyeti anlatıldı. Tutsak yiyecek gönderebileceğini kabul edince, dördüncü kat 8. hücreden, üçüncü kat 8. hücreye uzunca bir ip sarkıtıldı. 8. hücredeki tutsaklar diğer hücrelerden de temin ettikleri yiyecekleri birkaç süt paketiyle birlikte torbaya yerleştirdiler. Torbanın ağzını da iyice ipe bağlayınca; **"Tamam"** diye seslendiler. Dördüncü kattaki tutsak heyecanla ipi çekti. Torba parmaklıkların arasına takıldı ve birdenbire ip koptu. Bütün yiyecekler ölüm orucunda olan Orhan Aydın'ın kaldığı birinci kat 8. hücrenin önüne döküldü. Ölüm orucundaki tutsaklar bu duruma çok sinirlendiler.

İşin kötüsü gardiyanlar ve Yüzbaşı Esat, birinci kata dökülen yemekleri görseler, ölüm orucunda olanların yemek yediklerini söyleyeceklerdi. Dördüncü kattaki tutsaklar da buna üzuldüler, ama olan olmuştu. Birinci kat 8. hücrede kalan Orhan Aydın dökülen yiyecekleri, hücrelerinde bulunan bir çarşafı içeri alıp imha etmeye çalıştı. Ölüm orucunun 27. gününde bu iş için saatlerce uğraştı. Sonunda tüm yiyecekleri içeri alarak tuvalet deliğine döktüğünde, tecritte kalan tüm tutsaklar rahat bir nefes aldılar.

Sabah gardiyanlar tecrite geldiklerinde 15 kişinin daha ölüm orucuna katıldıkları kendilerine açıklandı. İşkenceciler bu durumu hiç ciddiye almadılar. Birşey olmamış gibi davranarak, o gün de salonlarda işkence tezgahları kurdular ve hücrelerdeki tutsakları ikiye ve üçerli gruplar halinde çıkararak işkence yapmaya başladılar. Esat, işkence ve zulüme karşı direnen 600 veya 700 tutsaktan en az 150'sini teslim alamamıştı. Şimdi bunlara daha fazla işkence yaparak teslim almak ve böylece ölüm orucunu gereksiz hale getirmek istiyordu. Ölüm orucuna yeni katılan 15 tutsağa, diğer direnenlere yapılan işkencelerin aynısı yapılıyordu. Bu tutsaklar, 50 60 kişinin konulduğu hücrelerde kalıyorlardı. Ancak bir kişinin üzerinde yatabildiği hücredeki beton sekiyi tutsaklar hücrede bulunan ölüm orucundakilere tahsis etmişlerdi ve bu sekinin üzerinde ölüm orucuna katılan sekiz tutsak oturuyordu. Birkaç gün durum böyleydi. Esat, ölüm orucuna yeni katılanların eylemini bir türlü kabullenmiyordu.

Bir gün çavuşla birlikte dördüncü kata çıktı. Tek tek hücrelerin önünden geçince, Mustafa Karasu'nun kaldığı hücrenin önünde durdu. Mustafa'yı parmağıyla işaret ederek yanbaşında bekleyen çavuşa: **"Bunu dışarı çıkar çavuş"** dedi. Çavuş, hücrenin kilidini açtı. Mustafa'yı hücreden çıkardı. Üçü birlikte dördüncü kattaki dışarı çıktılar. Tecritin alt salonuna gittiklerinde Esat, Mustafa'ya: **"Gel bakalım, sana Cin Ali'yi göstereceğim, Cin Ali'yi. Göreceksin yemek yiyor. Ona bisküvi, domates, süt vermişim"** dedi. Mustafa Karasu, hiç sesini çıkarmadı. Esat'la çavuş, cezaevinin ana koridorundan yukarıya doğru yürüdüler. Mustafa da onları izledi. Oradan bir ara koridora girdiler. Biraz gittikten sonra bir koğuşun demir kapısı açıldı. Mustafa Karasu koğuşa girdiğinde Cin Ali bir yataкта yatıyordu. Yanında bir masa, masanın üzerinde biraz bisküvi ve birkaç adet domates vardı. Yüzbaşı Esat dalga geçer gibi Mustafa Karasu'nun yüzüne bakarak, **"Bak, inandın mı? Domates yiyor, domates"** dedi. Mustafa bu arada Cin Ali'nin suratına bir göz attı. Dünyasından vazgeçmiş gibi bir halinin olduğunu gördü. Esat hala, **"Bak domates yiyor, domates"** demeye devam ediyordu. Mustafa hiç sesini çıkarmadı.

Birkaç dakika sonra Mustafa tekrar tecrit bölümüne getirildi. Hücrelerine konuldu. Gardiyanlar tecritin kat kapısını kapatınca, Mustafa kaldığı hücredeki arkadaşlarına nereye götürüldüğünü anlatıyordu. Başka bir hücrede kalan tutsaklardan biri, **"Arkadaş seni nereye götürdüler? Anlat merak ediyoruz"** diye seslenince, Mustafa Karasu herkesin duyabileceği bir sesle, **"Beni buradan aşağı salona indirdiler. Orada Esat, 'seni Cin Ali'nin yanına götürceğim' dedi, ben de, götür dedim. Beni bir koğuşa götürdü. Cin Ali oradaydı. Herhalde mide kanaması geçirmiş. Su içmiş, yemek yemiş ama tedavi etmiyorlar. Ölüme terketmişler"** dedi.

İki gün sonra Cin Ali'yi 35. koğuşa getirdiler. İkinci katta tek başına bir hücreye koydular. Avazı çıktığı kadar bağırdı. Ölüm orucunda yatan tutsaklar, özellikle Kemal PİR, birçok kez Ali'yi çağırmasına rağmen Ali cevap vermiyordu. Kemal, **"Ali! Ali!"** dedikçe, Ali cevap yerine yüksek bir sesle, **"Aaaaaaaay, aaaaaaaay, aaaaaaaay!"** diye bağırdı. Ali'nin bu bağırmaları birkaç gün ve gece devam etti. Son gece çok yüksek sesle, **"Aaaaaaaay, aaaaaaaay, aaaaaaaay!"** diye bağırdı. Bağırs o bağırsı. Artık kimse Cin Ali'nin sesini bir daha duymadı.

13 Nisan 1981 tarihinden, tahminen bir hafta önceydi. Sabahın köründe yüzbaşı Esat, çok sayıda subay ve işkenceci gardiyanlarla birlikte tecrit bölümüne geldiler. Tüm katların kapıları açıldı. Yüzbaşı Esat, birinci katın salonuna girdiğinde, koltuğunun altında kalınca bir iddianame vardı. Hızlı adımlarla Kemal PİR'in bulunduğu hücrenin önüne gitti. Ölüm orucunda yatan Kemal Pir'e seslenerek, "**Hey patron kalk, kalk!**" diyerek elindeki iddianameyi Kemal'e göster di, "**Bak ip geldi, ip. Seni elimle asacağım**" dedi. Kemal Pir yatağında yarı doğrularak zavallı laşan Esat'ın yüzüne baktı: "**Sen iddianameyle mi beni korkutacaksın**" dedi.

Esat: "**125. madde var patron, 125. madde. Ne olduğunu biliyor musun, 125'in?**" dedi.

Bunun üzerine Kemal, "Biliyorum, biliyorum. Git bunları başkalarına anlat" dedi ve sırtüstü yattı. Esat yalnız kalınca tecrit salonunun orta bölümüne gitti. Katlarda bekleyen gardiyanlara,

"Evladım dinleyin. Ben listedeki suçuların adını okuduğumda, onları hücrelerden dışarı çıkarıp katlarda tek sıraya dizin" dedi ve elindeki listeden iddianamede adı geçen tutukluların isimlerini okudu. Gardiyanlar kapıları açarak tutsakları hücrelerin ön koridorlarında tek sıraya dizdiler. Hücre kapılarını kapattılar. Tutsakları ikişerli üçerli gruplara ayırarak grup grup ikinci katın hücre salonuna götürdüler. İkinci katın salonunda Gestapo'yu andıran bir subay, üzerinde birkaç iddianamenin bulunduğu masanın yanındaki sandalyeye oturmuş, kin dolu gözleriyle gelen tutsaklara bakarak, "**Adın ne?**" diye soruyordu.

Tutsaklar adlarını söyleyince, önündeki kağıda bir şeyler yazıyordu. Sonra elindeki kağıdı tutsaklara doğru uzatarak, "**Al buraya iddianameyi aldım diye yaz, altına imzanı at**" diyor du. Tiplerinden hoşlanmadığı bazı tutsaklara, "**125. maddenin ne olduğunu biliyor musun nuz?**" diye soruyordu. Tutsaklar, "**Bilmiyoruz**" dediklerinde subay, "**Vatana ihanet, vatana ihanet, hepinizi geberteceğiz**" diye bağıyordu. Gruplar halinde aşağı salona inip "**iddiana me aldım**" diye yazarak imza atan 80'e yakın tutsağa yalnız dört beş adet iddianame verildi. Tutsaklar yumruklanarak, tekmelenerek hücrelere konuldu ve kapılar kapatıldı. İddianameleri kendileriyle birlikte hücreye götüren tutsaklar yer darlığına, açlığa, uykusuzluğa aldırmadan incelemeye başladılar. İddianamenin kapağında „PKK Ana Davası“ (Apocular) yazılıydı. İddianame sanık listesiyle başlıyor, PKK'nin kuruluş amaç ve örgütlenmesini açıklamakla devam ediyordu. Yapılan eylemleri ve kişilerin durumunu tek tek izah ediyor, kişilere istenen cezalar sıralanıyordu. Kalabalık hücrelerin birinde tutsaklardan biri iddianameyi okudu, diğerleri de dinlediler. İddianamenin teorik bölümü okununca, mahkemede savunma yapacak tutuklular, iddianameyi alarak hücrenin tuvalet bölümüne geçtiler. 13-15 kişi o daracık yerde savunma yapma hazırlığına başladılar. Hücre bölümünde kalan bir tutsak da, "**İddianameleri dağıtan subay gedikli bir faşistti. Adam bize vatan haini gözüyle bakıyor. Sanki onun babasının vatanında yaşıyormuşuz gibi davrandı bize? Ulan biz kendi vatanımız için savaşıyoruz, bunun için aç kalıyoruz, bunun için ölüm oruçlarında yatıyoruz, bunun için işkencelere maruz kalıyoruz, kendi vatanımız için bütün bunlar... Oysa tüm bunları yapmamış olsaydık, katlanmasaydık zorluklara, vatan haini olmuş olurduk. Faşist subayın vatan kavramı sömürgeci bir kavramdır. Kendi vatanlarını bile Amerika'ya satmışlar. Türk proletaryası karşısında, Türk burjuvazisi ve onun uşaklarının tümü vatan hainidir**" dedi.

Mahkeme hazırlıkları gece gündüz aralıksız sürdürülüyordu. Savunmalar zulalardan çıkarıldı. Kalemlerle sigara kağıdının paketlerine yazılıyordu. Yüzbaşı Esat, duruşmanın 13 Nisan 1981 tarihinde başlayacağını söylemişti. Savunma hazırlıkları dışında mahkemelerde takınılması gereken tavır üzerine hücrelerde tartışmalar yapılıyor, hücreler arası görüş alışverişleri hızlandırılıyordu. Mazlum Doğan dördüncü katta direnen tüm tutsakların görüşlerini aldıktan sonra, bir gece ölüm orucunda olan tutsaklarla da yazıştı. Tartışmalar, yazışmalar sonucu oluşan karar direnen tutsaklara açıklandı. Karara göre duruşmada ölüm orucunun dünya kamuoyuna bildirilmesi için ölüm orucunun 40. günü doldurduğu, cezaevinde baskı ve her türlü işkencenin devam ettiği açıklanacak ve direnenler kimlik tesbitini kabul etmeyeceklerdi. Bu karar oluştuğu aşamada Yıldırım Merkit, kararın sert olduğunu söyledi:

"Aslında böyle bir kararla mahkemeleri kendimize düşman hale getireceğiz" deyince, Mustafa Karasu Yıldırım'a çıkışarak, "**Ne biçim konuşuyorsun? Sanki mahkemeler bizim düşmanımız değilmiş gibi**" dedi. Yıldırım'ın söyledikleri Mazlum'a anlatıldı. Mazlum hücrenin tuvalet bölümünde uzun bir süre Yıldırım'la görüştü. Yıldırım aslında düşüncelerini değiştirmişti, ama o günkü ortamda

susmayı yararına bulmuştu.

13 Nisan gecesi saat 03:00'te gardiyanlar hücrelerin kapılarına dayandılar. Traş olmaları için her hücreye birkaç permatik verdiler. Gece saat 03:30'da hücrelerinden alındılar. Tecritin dış salonundan mahkeme bekleme koridoruna kadar gardiyanlar karşılıklı dizilmiş, etten bir koridor oluşturmuşlardı. Sıra halinde duran her gardiyanın elinde bir cop vardı. Hücre salonunda direnen tutsakları tek sıraya dizmeye çalıştılar. Tutsaklar sıraya girmeyince, işken ceye yatırıldılar. Tüm işkencelere rağmen tutsakların tek sıraya girmeyecekleri anlaşılınca, Yüzbaşı Esat, "**Öyle götürün**" emrini verdi.

Tutsaklar karşılıklı duran eli coplu askerlerin koridorundan geçerken, askerler geçen tutsaklara tekme, cop, yumruklarla vuruyorlardı. Darbe alıp yere düşen tutsaklar, ayak bileklerinden çekilerek bekleme koridoruna sürüklenerek götürülüyorlardı. Cezaevinin tüm koridorları eli coplu, kalaslı askerlerle doluydu. Gözün görebildiği her yerde tutsaklara işkence yapılıyordu. Bağırıyor, gecenin karanlığına karışıyordu. Tecrit bölümünde direnenler, sırat köprüsünü geçmek kadar zor olan asker koridorunu aşarak bekleme salonuna vardıklarında çoğunun vücudu yara bere içindeydi. Salonda koğuşlardan getirilmiş çok sayıda tutsak vardı. Hepsinin elleri, kelepçeyle arkadan bağlanmıştı.

Esat, tecrit bölümünün direnenlerini, başka koğuşlardan getirilenlerle karıştırmadı. Direnenleri bir köşeye götürerek yüzlerini duvara çevirmelerini istediğinde, Esat'ın dediklerini yapmadılar. Koğuştan gelenler ise verilen her komuta hiç itirazsız uyuyorlardı. Askerler gibi disiplinli davranmaları, onların ne kadar ürktüğü hakkında ipuçları veriyordu. Tutsakların bir kısmı bekleme salonunda yerini alırken, peyderpey yeni yeni gruplar dövülerek, yerden sürüklenerek koridora getiriliyorlardı. Mahkemeye çıkacak olan tüm tutuklular ana koridora toplanınca, yüzü katillerin yüzüne benzeyen, sırtı biraz kambur, leş gören çakalı andıran bir astsubay, askerlerin arasından ayrılarak koridorun orta yerine geçti. Sert ve cırtlak bir sesle, "**Bütün koğuşlar, rahat**" diye bağırınca, kurallara uyan tüm tutuklular sol ayaklarını yana açıp hızla yere vurarak, rahat pozisyonuna geçtiler. "**Bütün koğuşlar, hazır ol**" komutuyla koğuşlar hazırolda durdular. Direnen tutsaklar astsubayın komutlarını hiç duymamış gibi davrandıklarından saldırıya uğradılar. Tutsakların elleri arkadan bağlıydı. Darbelere kendilerini koruyacak durumda değillerdi. İşkenceciler kalleşti.

Elleri, kolları bağlı insanlara vurmaktan zevk alıyorlardı. İşkenceyi arttırınca tutsaklar hep bir ağızdan, "**Kahrolsun işkence**" diye bağırıyorlardı. Bu durum koğuşta kalan tutsaklara moral verdi. Kambur üst teğmen bu durumu sezince cırtlak sesiyle, "**Yerinde say, Eskişehir Marşı'na başla**" komutunu verdi. Kurallara uyan tutsaklar, kaldırıp indirdikleri ayaklarının temposuyla marş söylemeye başladılar. Bazen bir subay, "**Ses çıksın lan ibneler**" diye bağırarak söylenen marşın sesini yükselttiriyordu. Koridorlar mahşer meydanına dönüşmüştü. Bir, bir buçuk saat kadar hiç ara verilmeksizin yürüyüş yapılarak marşlar söylendi. Yüzbaşı Esat idare bölümünden marş söylenen koridora girdiğinde, "**Marşı kes**" diyerek tutukluları susturdu. Sonra koridorun orta bölümüne giderek, "**Herkes yüzünü bana dönsün**" diye buyunca kurallara uyan tutuklular, nizami bir biçimde Esat'a döndüler, "**Çocuklar sabah kahvaltısını yaptınız mı?**" diye sordu. Kurallara uyan tutuklular hep bir ağızdan, yüksek bir sesle, "**Hayır komutanım**" dediler. Bu cevap karşısında Esat sağına salına baktı, "**Oğlum kantinci, oğlum**" diye seslendi askerinin birine. Asker koşarak yüzbaşıya üç adım kala durdu. Topuk selamı verdikten sonra, "**Emret komutanım**" dedi. Yüzbaşı Esat, "**Oğlum kantini aç çocuklara bisküvi ver. Her iki kişiye bir kutu bisküvi verirsin, sonra paranı alırsın**" dedi.

Asker, birkaç tutukluyu alarak kantine gitti, orada ne kadar bisküvi kutusu varsa koridora taşıdılar. Tutsakların koltuğu altına birer bisküvi kutusu sıkıştırdılar. Bazıları koridorda bisküvi yemek isteyince, gardiyanlar müsaade etmediler, "**Olmaz, mahkeme salonunda yersiniz**" dediler.

Tutukluların elleri arkadan kelepçelenmişti. Bununla yetinmeyen yüzbaşı Esat, koridora uzun zincirler getirtti. Tutukluları tek sıraya dizerek, kollarını zincirlerle birbirine bağlayarak, cezaevi bahçesine çıkardı. Güneş doğmak üzereydi. Kariyer ve diğer askeri araçların gürültüleri, tutsaklara çevrilen soğuk namlular, dayak darbeleri gibi insanın içine işliyordu. Direnen tutsaklar sürüklenerek silahlı kariyerlere konuldular. Kurallara uyan tutsakları ise cezaevi arabaları denilen araçlara adeta istif edildiler. Araba kapıları kapanınca, tutsaklarla birlikte arabalara binen gardiyanlar, içerde işkence yapmaya başladılar. Tutsakların bilekleri kelepçeli, kolları zincirli olduğundan kendilerini savunamıyor, kıpırdayamıyorlardı. İşkenceciler araçlardaki tutsakları yere yatırarak üstlerine çıktılar. Botlarıyla bir yandan tutsakları ezerken, diğer yandan ellerindeki coplarla rastgele vurdular. Bu işkence cezaevi kapısından mahkeme

salonunun kapısına kadar sürdü. Tutsakları taşıyan araçların kapıları açıldığında güneş doğmuştu.

Önce askerler indiler. Ardından tutsaklar arenaya götürülen köleler gibi araçlardan boşaltıldılar. Çoğunun yüzü gözü kan içindeydi. Gruplar zincirle birbirine bağlı olduğundan yürümeyecek durumda olanlar yerde sürükleniyor, diğerleri bileklerinin gücüyle sürüklenenleri çekmek zorunda kalıyorlardı. Bu durum da bileklerin sıkılmasına neden oluyordu. Tutsakların kelepçeleri bileklerine batmıştı. Mahkeme salonuna doğru giden tutsaklar, sanki uzun bir zincirle bir nehirde yukarı doğru kayık çekiyor gibiydiler. Yedinci kolordunun yüksek rütbelileri, avukatlar, hakimler, savcılar bu manzaranın izleyicileriydiler. Soğuk namluların nişangahında, coplanarak, yumruklanarak mahkeme salonuna sokulan tutuklular, sıralara oturtulunca, kollarına vurulu zincirler söküldü. Bazı tutuklular, kelepçelerin ellerini fazla sıkıldığını gardiyanlara söylediler ama gardiyanlar tutukluların bileklerine batmış kelepçeleri daha fazla sıkılmakla yetindiler.

Mahkeme heyeti salona girdiğinde tutuklular ayağa kalktılar. Beş kişilik heyet kendileri için hazırlanan yerlere oturdu. Tutuklular da oturtuldu. Duruşma hakimi Emrullah Kaya, önündeki iddianamede yazılı haliyle isim sırasına göre tutukluları kimlik bildirimine çağırdı. Kurallara uyan tutuklular sanık kürsüsüne gittiklerinde kimlik bildiriminde bulundular. Sıra direnenlerden Vedat Alataş'a gelince, adının okunması ile birlikte oturduğu yerden kalkarak sanık kürsüsüne gitti. Duruşma hakimi Emrullah Kaya, "**Adın, soyadın**" diye sorunca; Alataş, "**Cezaevinde işkence var, 27 arkadaş ölüm orucunda yatıyor**" dedi. Duruşma hakimi Emrullah Kaya, "**Sana kimliğini sordum. Kes!**" diye baırdı, kızarak. Vedat, "**Ölüm orucunda Kemal Pir, M. Hayri Dur..**" dedi. Duruşma hakimi Emrullah Kaya, Vedat'ın konuşmasına müdahale etti, "**Kes! Görevli, bunu yerine oturt!**" dedi.

Görünümde mahkemenin güvenliğini sağlayan cezaevinden getirilen işkenceci gardiyanlar Vedat'ın yakasına yapışarak yerine oturtular. Duruşma hakimi Hamit Baldemir'in ismini okuduğunda, Hamit de sanık kürsüsüne gitti. Herkese sorulan klasik sorular ona da soruldu. Hamit cezaevinde baskı ve işkencelerin olduğunu, bu şartlarda sağlıklı yargılamanın olmayacağını, çok sayıda insanın ölüm orucunda olduğunu söyleyince, Emrullah Kaya köpürerek, "**Oturtun bunu yerine**" dedi.

Bu kez duruşma hakimi Selim Çürükkaya dedi. Selim oturduğu yerden kalktı, sanık Kürsüsüne gitti. Karşısında mahkeme heyeti, sol tarafında yerli yabancı basın, sağ tarafında avukatların oturduğunu gördü. Duruşma hakimi Emrullah Kaya ona, "**Adın ne?**" diye sordu. Selim, "**Saygon zindanlarında tutsaklara yapılmış işkencelerin aynısını Türk devleti Diyarbakır cezaevinde bize yapıyor. Bunun için kimlik bildiriminde bulunmayacağım. Cezaevinde ölüm o...**" deyince, duruşma hakimi Emrullah, "**Kes, kes! Görevli bunu dışarı at!**" dedi.

İki üç işkenceci, hakim emriyle Selim'i karga tulumba mahkeme salonundan dışarı çıkardılar. Sırasıyla diğer direnen tutsakların adları okundu. Hiç kimse kimlik bildiriminde bulunmadı. Emrullah Kaya yalnız beş kişiyi mahkeme salonundan dışarı çıkardı. Kimlik bildiriminde bulunmayanların sayısının çok olduğunu anladığından hepsini dışarı atmaya gerek görmemişti. Mahkeme salonunun dışına çıkarılanlar Mazlum Doğan, Mustafa Karasu, Selim Çürükkaya, Faysal Çınar, Ali Yener'di. Yüzaşı Esat bir grup işkenceciyle birlikte mahkeme salonunun bahçesinde bekletilen bu tutukluların yanına geldi. İşkencecilerine, "**Oğlum bu beşini bir kariyerin içine alın. Kapıları kapatın. İyice bunları bir ısıtın**" dedi. İşkenceci takımı, elleri arkada kelepçeli tutsakları mahkeme salonunun bahçesi dışında bekleyen bir kariyere aldılar. Orada tutsaklara işkence yapmaya başladılar. En fazla Mazlum'la Mustafa Karasu'ya vuruyorlardı. Esat, Mazlum'un Merkez Komitesi üyesi olduğunu biliyordu. Mustafa Karasu da, ikinci grupta birlikte ölüm orucuna katılmıştı. İkinci gruptan ölüm orucuna katılanlar duruşmaya çıkmışlardı. Birinci grupta katılanlar, yürüyemediklerinden duruşmaya gelmemişlerdi.

Kariyerin içinde tutsaklara akşama kadar aralıksız işkence yapıldı. Mazlum'un burnundan kan akıyor, dudakları şişmişti. Faysal Çınar ile Ali Yener işkencecilere tuvalete gitmek istediklerini söylemelerine rağmen götürülmediklerinden ihtiyaçlarını donlarında gidermişlerdi. Duruşma bittiğinde akşam üzeriydi. Mahkeme heyeti ve avukatlar salonu terk ettiklerinde işkenceci gardiyanlar duruşma salonunu işkence salonuna çevirdiler. Kimlik bildiriminde bulunmayan tutsaklar yere yatırılarak yumruklarla, coplarla, tekmelerle dövüldüler. Sonra elleri arkadan kelepçelenip zincirler takıldı ve dövülerek, süründürülerek, birbirine bağlanmış hayvanlar gibi arabalara dolduruldular.

Kapılar kapanınca bu kez "**araba işkencesi**" başladı. Araba cezaevi bahçesinde durduğunda, tutsaklar ayakta duramayacak haldeydiler artık. Ama daha işkenceler bitmemişti. Bu kez de arabadan indirilip koğuşlara varıncaya dek işkence göreceklerdi. Tecrit bölümünde direnen tutsaklar hücrelerine vardıklarında, çektikleri acıyla birlikte, müthiş bir zafer sevincini de duyuyorlardı. Gardiyanlar hücre kapılarını kapatıp salona çıktıklarında, birinci katta ölüm orucunda yatan Kemal Pir, "**Arkadaşlar ne oldu? Hele bir anlatın. Çok merak ediyoruz ha**" dedi gür bir sesle. Dördüncü katta kalan tutsaklardan biri mahkemeye gidiş gelişi, mahkemede yaşananları detaylı bir şekilde anlatınca, Kemal sevinerek, "**İyi, iyi. Devam edin ha**" dedi.

Mahkemenin ikinci günü, tutsaklar yine erken saatlerde bir gün önceki gibi hücrelerinden alınarak koridorda dizdirildiler. İşkence ve baskınlar bir önceki günü aratmayacak nitelikteydi. Gardiyanlar ve subaylar direnen tutsaklara işkence yaptıkları sırada

Yüzbaşı Esat idare bölümünden elinde dergi ve gazetelerle koridora girdi. Elindeki derginin kapağına bakarak tutsakları inceliyordu. Selim'in yanına vardığında derginin kapağındaki resmi göstererek, "**Bu sen misin?**" dedi. Selim, "**Evet, benim**" deyince, "**Ceymis Bond gibi çıkmış sın**" dedi. Cunta döneminde yayınlanan Yankı Dergisinin kapağında, duruşma esnasında çekilmiş bir resim vardı.

15

Esat, dergideki fotoğrafları birkaç tutsağa daha gösterdikten sonra koridordan çıktı. Tutsaklar yine köleler gibi zincirlenerek arabalara bindirildiler. Duruşma salonunun kapısından sürüklenerek içeri alındılar. Duruşma başlayınca Emrullah Kaya yine önüne koyduğu iddianameye bakarak, "**Sanık Vedat Alataş**" dedi. Vedat kürsüye gidince, kimlik bildiriminde bulunma yacaktı. Çünkü alınan karar öyleydi. Ama Vedat kürsüye gittiğinde tereddütlüydü. Sağına soluna baktı. Mazlum ile Yıldırım Merkit yanyana oturuyorlardı. Önce Mazlum'a sonra Yıldırım'a bir göz attı. Gözlerini duruşma hakimine çevirerek, "**Cezaevinde işkence var**" dedi. Yine sağına soluna baktı. Gözü Yıldırım'a takıldığında, Yıldırım, "**Kimlik bildiriminde bulun**" biçiminde bir işaret yaptı. Bu işareti Yıldırım'ın yanında oturan Mazlum

15Türkiyede 1981 Yılında Yankı dergisinin kapağında yayınlanan bu resimde, önde oturan Bayanlar: Açık renk elbiseli Fatma Çelik, Siyah elbiseli Aysel Çürükkaya, Aysel'in arkasında oturan Selim Çürükkaya.

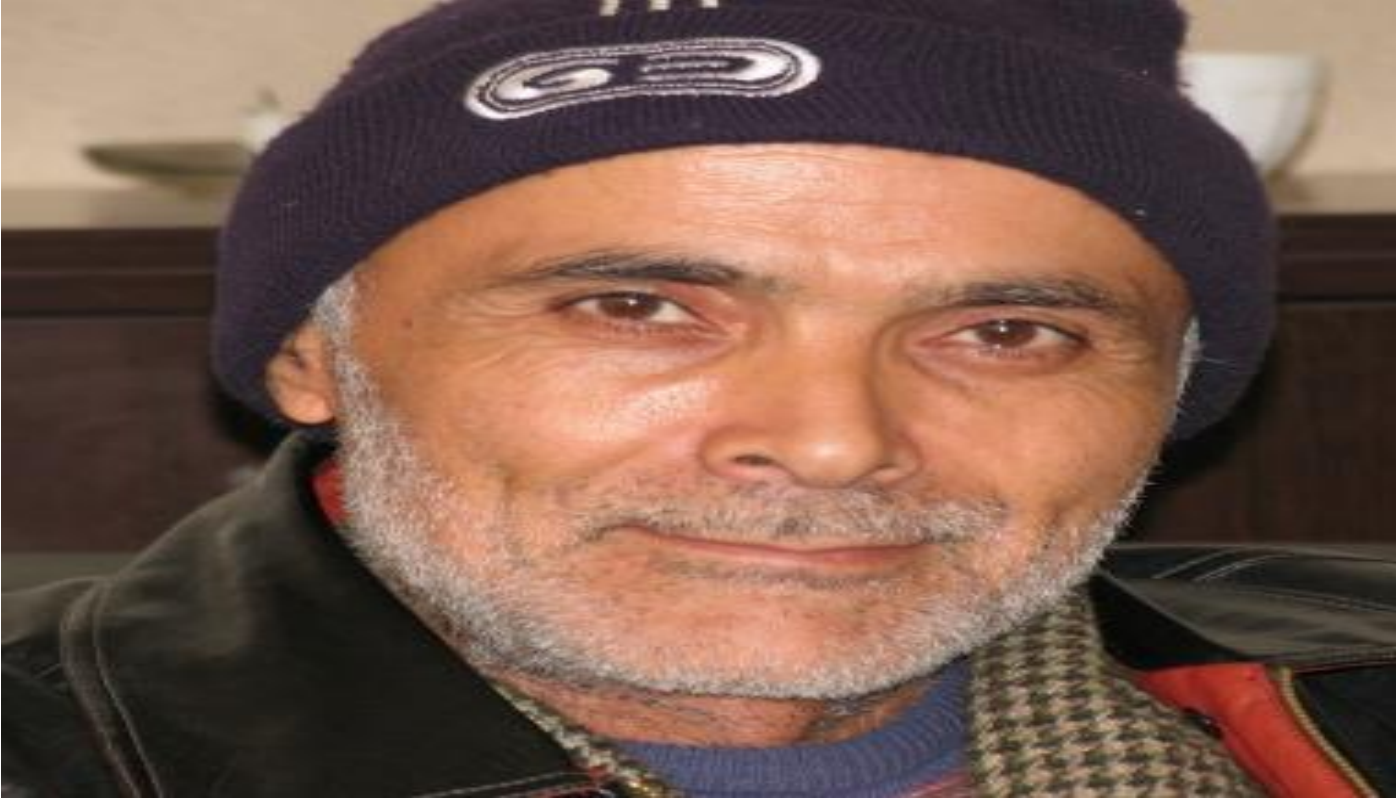
da gördü. O da sessiz kalınca, Vedat kimlik bildiriminde bulundu. Sonra sanık kürsüsüne çağırılan tüm tutsaklar kimlik bildiriminde bulundular. Aslında durum kararsızlığın bir göstergesiydi. Bir önceki gün, **"cezaevinde işkencelere son verilmeden kimlik bildiriminde bulunmayacağız"** kararı alınmasına rağmen, bugün hiçbir değişiklik olmadan bu karar çiğnenmişti. Gerçi mahkemede kimlik bildirmeme eylemini basın yazmış, ölüm orucunu kamuoyuna duyurmuştu. Ama alınan bir kararı yeniden gözden geçirmeden birinin kürsüde bu kararı çiğnemesiyle diğer tutsakların aynı şekilde kararı çiğnemeleri çok büyük bir hata ve örgütlenmede önemli bir gedikti.

Kimlik bildiri sona erince mahkeme heyeti salonu terketti. İşkence eşliğinde yine tutsaklar arabalara bindirildiler. Her arabadaki tutsaklara değişik işkence metodları uygulandı. Cezaevi koridoruna alındıklarında kurallara uyanlara marş söyletildi. Direnenler iyice dövülerek, yerden süründürülerek hücrelere atıldılar. Ölüm orucunda yatan tutsaklar, yine gelişmeleri öğrenmek için dördüncü kata seslendiler. Bir tutsak, **"Kimlik bildiriminde bulunduk"** ile başladığı konuşmasına, **"Sizlerin de duruşmaya çıkmanız için mahkeme heyeti cezaevi müdürlüğüne teskere yazdı"** ile bitirdi. Kemal Pir, kimlik bildiriminde bulunan tutsaklara kızgınlığını hücrelerinde bulunan diğer arkadaşlarıyla tartışırken belli ediyordu.

O gün akşama doğru dördüncü katın kapısı açıldığında birkaç gardiyan hızlı adımlarla içeri girdi. Sanki zafer kazanmış gibi bir halleri vardı. Tecrit onbaşısı dördüncü katın bir hücrelerinin kapısını açtı, **"Benim hemşerim çıksın"** diye seslenerek ölüm orucunda olan Mustafa Karasu'nun dışarı çıkmasını istedi. Mustafa Karasu gardiyanlarla birlikte aşağı indi. Yarım saat sonra geri getirildi. Hücreye konulduktan sonra dördüncü kattaki arkadaşlara şu açıklamayı yaptı, **"Arkadaşlar, ölüm orucu sona ermiştir. Yüzbaşı Esat, arkadaşlara söz verdi. Bundan sonra yüzbaşı veya binbaşı koğuşumuza gelirken ayağa kalkacağız, onlar da her türlü ihtiyacımızı karşılayacaklar. Marş, askeri yürüyüş bizden istenmeyecek, mahkeme de savunma yapmamız engellenmeyecektir."**

Bu açıklamadan sonra, yeni gelişme tutuklular üzerinde soğuk bir duş etkisi yaptı. Hücrelerde şu mahiyette sorular sorularak yorumlar yapılıyordu: **"Göreceksiniz, Yüzbaşı Esat anlaşmanın sonucuna bağlı kalmayacak. En fazla iki-üç gün sonra kurallara uymamız için bize işkence yapacak"** dedi tutuklunun biri. Bir başkası, **"Arkadaşlar, neden eylemi bıraktılar acaba?"** diye sordu yanındakilere. Arkadaşının sorduğu soruyu duymamışçasına, konu üzerinde günlerce düşündüğü belli olan diğeri, **"Umudumuzu şu ölüm orucuna bağlamıştık, bundan sonra Esat bize daha fazla işkence yapacak. Direnen birçok tutsak eylemin sonuçlanmasını beklediğinden kurallara uymamış. Göreceksiniz bundan sonra teslim olanların sayısı artacak"** biçiminde dile getirdi görüşlerini.

Bütün hücrelerde buna benzer konuşmalar yapılıyordu. Aslında eylemi 43. güne kadar sürdüren tutsakların anlaşma yapmadan önce dördüncü katta direnenlerin konu hakkındaki düşüncelerine başvurmaması büyük bir hataydı. Gerçi bir gün önce Esat, Mustafa Karasu 'yu çağırılmış konuşmuştu. O da dördüncü kattakilerin düşüncelerini, anlaşma hakkındaki görüşleri ni birinci koğuştaki arkadaşlara söylemişti. Buna rağmen anlaşmanın yapıldığı sırada dördüncü kattakilerin haberdar edilmemesi, ölüm orucuna katılmayan çoğu tutuklunun umudunu ölüm orucunun yaratacağı bir zafere bağlaması, ölüm orucu sonrası güçlü bir zaferin elde edilememesi, teslimiyete doğru gitmenin ön koşullarını yarattı. Tutsaklar teslim olmadan önce, teslim olmanın ne demek olduğunu tüm sonuçlarıyla kavramamışlardı. Sağlam bir anlaşma yapılmadan ölüm orucunu bırakmanın direnenler üzerinde yaratabileceği olumsuz etki yeterince hesaplanmadı. Ölüm orucu bırakıldıktan sonra direnenler, yeni eylem biçimleri geliştiren kitleyi mücadeleye kanalize edemedi. Direnenlerin tüm umutlarını ölüm orucuna yatanlara bağlaması, bir nevi kendilerine karşı olan güvenlerini yitirdi. Oysa işkencehanelerde herkes temel olarak kendi özgücüne güvenmelidir. He şey insanın kendisindedir. İşkenceye uğrayan kişi ne yapıp edip kendisini yoklamalı, her şeyi kendisine göre ayarlamalıdır. En sevdiği arkadaşı kendisine ihanet edebilir. Güvendiği dağlara kar yağabilir. Ama insan, karlı dağda da yaşamasını bilmelidir. Kendisini daha önce ona göre hazırlamalıdır. Başkaları bir eylemi başarıya ulaştırmadıysa, bu onun için teslim olmanın gerekçesi olmamalıdır. Başkaları bir eylemi başaramadıysa, onu sen başarmaya çalış. Çünkü aynı güç sende de var.

1981 yılındaki ölüm orucunun yedinci yıldönümünde, Diyarbakır askeri cezaevinin 36. koğuşunun 9. hücrelerinde, cezaevinde yayınlanan ÇANDİYA BERXWEDAN gazetesi için Zeki Yılmaz'la bir röpotaj yaptım. Ölüm orucunun karanlıkta kalmış bazı noktalarının aydınlatılması amacıyla röportaja aşağıda yer veriyorum.

Selim: Zeki, 1981 ölüm orucuna siz de katılmıştınız. Eylemin örgütlenmesi nasıl yapıldı? Hatırlıyor musun?

Zeki: Eylemden üç beş gün önce, bir arkadaş notla bildirmişti. Şimdi notu veren arkadaşı hatırlamıyorum, yalnız eylem başlamadan bir gün önce yan hücrede kalan Kemal PİR, "**Hemşehrim yarın eylem başlıyor, kendini hazır hissediyor musun? Beraber ölelim ha**" şeklinde bildirmişti.

Selim: Demek ki henüz öğretmen okulunda öğrenciyken sempati duyduğun, kendine örnek aldığın Kemal PİR ile şimdi yanyana bir hücrede ölüm yolculuğuna çıkıyordunuz.

Zeki: Tam da öyle. Kemal'i daha önce Tunceli'de görmüştüm. Sonra Urfa'da. Kendisini çok sevmiştim. Karadeniz'den böyle bir öncü çıktığı için ayrıca seviyordum onu.

Selim: Zeki, bakıyorum işi hemşericiliğe döktün.

Zeki: İstiyorum ki böyle hemşericilik herkesin başına gelsin. Niye sen Hayri abiyi o yönüyle ayrıca seviyor musun?

Selim: Bak bu oldu. İstersen konumuza dönelim. Eylemin örgütlenmesini anlatıyordun.

Zeki: Eylemin örgütlenmesini Hayri ve Kemal yapmıştı. Dar bir arkadaş grubunun da görüşleri alınarak eylem kararlaştırılmıştı.

Selim: Eyleme kimler katılmıştı?

Zeki: Kemal PİR, Hayri Abi, Rıza Altun, M. Cahit Şener, Celalettin Delibaş, Müzaffer Ayata, ben, Orhan Aydın Ahmet SERİN, Cin Ali, Yılmaz Uzun, Ahmet Öğretmen, Süleyman Günyeli ve Halil German.

Selim: Eylemi idareye nasıl bildirdiniz?

Zeki: Sabah yemek almadık. Orhan yüksek sesle hücreye eylemin başladığını açıklamıştı. Orhan'ın açıklamasını Mevlüt Çavuş dinledi.

Selim: Eyleme başladıktan sonra artık hiçbir şey yemediniz mi?

Zeki: Yemek ne demek? Eylemin ilk altıncı gününde karar aldık, su bile içmedik.

Selim: Su içmemenizin nedeni neydi?

Zeki: Daha çok ölü çıksın diye düşünüyorduk. Kamuoyu ile ilişkimiz tam kopuktu. Ancak ölü vererek kamuoyuyla ilişki kurabileceğimiz, yine ölü vererek işkencecilere geri adım atılabileceğimiz ve ölü vererek kendimizi koruyabileceğimiz inancındaydık.

Selim: Açlığı biliyorum. Susuzluk nasıl bir şey?

Zeki: Çok zor. Açlıktan daha zor. İçiniz yanıp kavrulur. Hep serap görürsünüz. Çeşmeler, çağlayanlar sizi doyurmaz. Belki denizleri bile içip kurutabilirsiniz. Hayalimde tencerelerle yayık ayrıntı içtiğimi hatırlıyorum.

Selim: Hücrelerde su şartlıları gelince neler hissediyordun? Neler düşünüyordun? Bulduğun hücrede iki musluk vardı. Her ikisinden de su akıyordu. Tuvalete gittiğinde elini yüzünü suyla yıkamıyor muydun? Dişlerini fırçalıyor muydun? Hücrede senden başka kimse yoktu. Arasına bir iki damla olsun su yutmadın mı hiç?

Zeki: İlk gün dışında tuvalete çıkmadım. Tuvalet ihtiyacım olmadı. Yine ilk günler el yüz yıkamayı da düşünmedim. Kendimi şimdiden yaşayan bir ölü gibi hissediyordum. Diş fırçam yoktu ki dişlerimi fırçalayayım. Zaten fırçalarımızı daha önce toplamışlardı. Evet başka hücrelerden gelen su şartlıları beni çok rahatsız ediyordu. İçimden su akıtanlara kızıyor, bizi düşünmüyorlar mı diyordum. Bazen de sesli olarak bağırarak geliyordu içimden. Ama ayıp olur diye ses etmiyordum. Eğer tek başıma olduğum için, bir damla dahi olsun su içseydim, kendime güvenimi yitirir, eylemi götüremezdim. Eylemin altıncı gününden sonra, günde yarım çay bardağı su içme kararı alındı. Sonra yarım çay bardağı su içtik. Daha doğrusu unutmuştum. Yeni hatırladım, altıncı günden itibaren üç günde bir yarım çay bardağı kadar su içiyorduk. Onbeşinci günden sonra günde bir çay bardağı su içtik. Sonra zaten bünyemiz kabul etmediğinden su içmek serbest bırakıldı.

Selim: Susuzluğu anladık. Biraz da açlığı anlatır mısın?

Zeki: Açlık, daha değişik etkileri olan komple bir olay. Her yönünüzle etkilenip acı çekiyorsunuz. Vücut yavaş yavaş direncini kaybederken baş dönmeleri, bilinç bulanıklığı ve etlerin erimesini hissediyorsunuz. Sinirler çok hassaslaşıyor. Ne zaman uyuyup uyandığımız zaten belli değil. Zaman kavramı sizin için anlamsızlaşır. Rüya ile hayaller birbirine karışır. Gerçekle kurguları birbirinden ayırt edemezsiniz. Örneğin ben annemin yaptığı en güzel yemeklerden atıştırırken gözlerimi açtığımda birkaç saniye bunun hayal olduğunu anlayamıyordum. Bak burada çok özel bir durumumu söyleyeyim; hayallerimde et yemeğine çok az yer verirdim. O da hep köfte olurdu zaten. Parça et yediğimi hayal ettiğimde, midemin ve boğazımın yara olacağı hissine kapılırdım.

Selim: Peki hamsi hiç aklına gelmiyor muydu?

Zeki: Gelmez olur mu? Hamsi buğulaması baş yemeklerimden biriydi. Oltayla sabah erkenden tuttuğum canlı hamsileri eve getirip, annemi karıştırmadan, ayıklayarak evin balkonunda kurduğum mangalda bir yandan pişirir, bir yandan iştahla rakıyla atıştırdığım günler aklıma geliyordu. Ben böyle hayaller kurarken birdenbire hücrenin salonunda işkence gören arkadaşlarımın çığlıklarıyla Karadeniz'in kıyılarında değil, Diyarbakır zindanının 35. koğuş birinci kat 6. hücrelerinde beton sekinin üzerinde ölüm orucunda olduğumu anlıyordum.

Selim: Siz ölüm orucundayken ölüm orucuna girmeyen fakat kurallara uymayı kabul etmeyip direnen arkadaşlarınıza nasıl işkence yapıyorlardı?

Zeki: Evet onlara işkence yapıyorlardı. Her gün sabah mesaisi başlar başlamaz onbeşe yakın komando hücrelerin kapısını açar, arkadaşları tecrit bölümünün salonuna götürürlerdi. Orada, "**Türk müsün, Kürt müsün?**" gibi soruları sorarlardı, veya marş okumalarını isterlerdi. Arkadaşlar kabul etmeyince işkenceye yatırılırlardı.

Selim: Ölüm orucuna katılan arkadaşlarla, katılmayan arkadaşlar ayrı hücrelerde mi kalıyorlardı?

Zeki: İlk on beş gün birlikte kalıyorlardı. Daha sonra ölüm orucuna katılmış arkadaşları birinci katta topladılar. Üçerli gruplar halinde hücrelere koyuldular. Direnenlerin tümünü de dördüncü kata çıkardılar. İkinci ve üçüncü katlara da teslim olanları koymuşlardı. Bu sıralarda 37. koğuşta direnen 110 arkadaşı 35. koğuşa getirerek dördüncü kata koymuşlardı.

Selim: Dördüncü kata o kadar adamı nasıl yerleştirmişlerdi?

Zeki: Dördüncü kata çıkanların sayısı 150 kişiden fazlaydı. Orada 10 hücre vardı. Ama işkenceciler arkadaşlara, sırf acı çekirmek için tepeleme üç hücreye doldurmuştu. Yalnız direnen hasta bir arkadaş ayrı bir hücreye koymuşlardı.

Selim: Ölüm orucu devam ettiği süre içerisinde herhangi bir yetkili sizinle görüşmeye geldi mi? Siz ölüm orucundayken dayak attılar, küfür ettiler veya işkence yaptılar mı ?

Zeki: İlk 15-20 gün hiçbir şey yokmuş gibi davranıyorlardı. Yalnız Esat arada bir gelir bizi yanındaki yetkililere göstererek, "**Bunlar daha ölmemiş, şu daha canlı**" gibi şeyler söylerdi. Birkaç defa da Pir'e

neden ölüm orucuna girdiğimizi, kurallara uyarsak kimsenin, kılıma dokundurtmayacağını, genelkurmayla bağlı olarak çalıştığımı, tek yetkilinin kendisi olduğunu söylemişti. Birkaç defa da cezaevi müdürü Alaattin Bayar gelip gitti. Bir seferinde de gece yarısı gelmişti. Yanında birkaç subay daha vardı. Körkütük sarhoş olduğundan rastgele bize küfür ediyordu. Bana, **“Sen niye girdin ulan? Yarın asılacaksın”** vb. şeyler söyledi. Daha ilerde de Pir'in bulunduğu hücrenin kapısını açıtırıp arkadaşları tekmelemiş. İki defa Pir'in karnına basmıştı. Pir de buna karşılık, **“İşkenceyi siz yaptırıyorsunuz. Biz insan olduğumuz için öleceğiz, ölümü seçtik”** demişti. Alaattin Bayar'ın ısrarla yine tekmelemesi karşısında, o hasta haliyle aniden yerinden fırlayarak, karşı tarafa geçip ellerine dayalı şekilde atılacak bir vaziyette, **“Tekmelemeye hakkın yok. Bunu yapamazsın! Yapma dedim! Yapma! Bir daha yaparsan kötü olur!”** şeklinde sinirli ve yüksek bir sesle karşılık vermiş, Müdür de geri çekilip şaşkın bir vaziyette hücrenin kapısını kapattırmıştı.

Selim: Bu dövme olayı ölüm orucunun kaçınıcı gününde olmuştu, hatırlıyor musun?

Zeki: 20. veya 22. günündeydi.

Selim: Vay alçak herifler! 22 gün aç kalan insana işkence yapılır mı?

Zeki: Alçaklığın da bir racunu, kuralı var. Bunlar çukurdu. O gece başka arkadaşları da döverek tekmelediler. Hepimize de küfür ettiler. Özellikle Binbaşı Alaattin Bayar, Pir'e **‘Kürtler seni kandırmiş. Ne işin var burada? Öcalan beynini yıkamış. O şimdi Avrupa'da keyif sürüyor, sen burada geberiyorsun. Bildiğin bir şey varsa bana da anlat. Ben de Apocu olayım’** diyordu.

Selim: Doktor kontrolü olmadı mı? Hastahaneye kaldırmadılar mı?

Zeki: 20. günden itibaren sürekli doktor kontrolü vardı. Bunu biz istemedik. Ama onlar ilk önce üç günde bir, sonra her gün düzenli olarak nabzımızı ölçüp gidiyorlardı. Hastahaneye götürme olmadı Ama üç-beş günde bir, bizi tek tek battaniyelerin içine koyup, dört asker battaniyenin birer ucundan tutarak, yerde sürükleye sürükleye revire götürüyorlardı. Revirde genellikle bir uzman, iki doktor bulunurdu. Nabız ölçme dışında, çeşitli yerlerimizi muayene ederlerdi.

Selim: Doktorlarla konuşmalarınız oluyor muydu?

Zeki: Oluyordu. Onlar neden ölüm orucuna girdiğimizi soruyorlardı, biz de yapılan işkenceleri anlatır, bu işkencelerin son bulması için ölüm orucuna girdiğimizi söylerdik. Yanlarında bulunan gardiyan ve subaylardan çekindikleri için konuşmalarımız kısa, kesik birkaç cümleyi geçmezdi.

Selim: Benim bildiğim, gördüğüm Diyarbakır cezaevindeki doktorlar işkenceciydi. Genellikle işkence yapmakta görev alırlardı. İşkence yapmaları için gardiyanları teşvik ederlerdi. Şimdi siz, doktorlar gardiyan ve subaylardan çekindikleri için bizimle fazla konuşmazlardı diyorsunuz.

Zeki: O zaman henüz işkenceci doktorlar gelmemişti. Dediğin şekilde, o dönemde doktorlar aktif olarak işkenceye katılmıyorlardı. Dediklerin daha sonraki tarihlerde oldu.

Selim: Ölüm orucu boyunca hep yalnız mı kaldın?

Zeki: Hep yalnız başımdım. Arkadaşlarla aynı hücrede kalmayı istediğimi söylemek aklıma gelmedi değil ama bir zayıflık belirtisi olarak yorumlayabilirler diye söylemekten vazgeçtim.

Selim: Hücreler arası konuşuyor muydunuz?

Zeki: Çok şey konuşuyorduk, tabi kendi aramızda, herkesçe bilinmesinde sakınca olmayan şeylerdi bunlar. Bir keresinde insanın kaç günde ölebileceği üzerine çeşitli fikirler ortaya atılmış, tartışmıştık PİR, **“Bir ayda ölürüz”** diyordu. Bir ay dolduğundaysa, **„Ben Mustafa CEMİLOĞLU'nun 35 gün ölüm orucunu sürdürüp yaşadığını hatırladım“** demişti. Hayri Abi de daha çok tıbbi açıklamalar yapıyordu. Yani hiç birimizin ölüm orucu hakkında bir bilgi ve deneyimimiz yok gibiydi. Yalnız ölüm orucunun 25. gününde, ikinci katta kurallara uyan arkadaşlardan gazete istemiştik. Parçalanmış birkaç gazetenin yırtık sayfaları arasında, İrlanda'nın bilmem hangi cezaevinde, İRA militanlarının bizden iki gün önce yani 1 Mart'ta ölüm orucuna başladıklarını, Thatcher'in bir demecinden okuyup öğrenmiştik. O zaman İRA militanlarının sırf propaganda amacıyla açlık grevine girdiklerini sanıyor, ölebileceklerine ihtimal vermiyorduk.

Selim: Ama onlar öldüler, siz ölmediniz. Mağçup musun şimdi? O günlerde Bobby Sands'ın yeterince, hatta hiç tanımyordun. Geçenlerde onun ölüm orucuna girmeden önce yazdığı **“HÜCREMDE BİR GÜN”** adlı kitabını okudun. Onların yaşadığı ortamla kendi durumunun bir karşılaştırmasını, bugün yapar mısınız?

Zeki: Öylesine çok mağçup oldum ki, anlatamam. Gerçi bizden de bir arkadaş ölmüştü. Onun ölüm biçimini ilerde anlatırım. Aslında böyle bir tahmin yürütmemiz, onların gerçeğini yeterince bilmememizden ileri geliyordu. **“HÜCREMDE BİR GÜN”**ü okuduktan sonra Maze cezaevinin H bloklarında yapılanların bize yapılanlara benzer olduğunu öğrendim. Yalnız orada bizim burada yapıldığı gibi insanlık dışı vahşice işkenceler yapılmamıştır. Yani orada işkencenin dozu daha azdır.

Örneğin onlar aileleriyle görüşebiliyor, aileleriyle dışarıya mesaj iletebiliyor, dışarda kamuoyu onlara sahip çıkıyor, hatta İrlanda halkı ölüm orucunda olanların adlarını duvarlara yazarak mitingler düzenleyebiliyordu. Bu farklılık, ülke koşullarımız, sömürgecilerimizin niteliklerinin farklı oluşu ve mücadelelerimizin tarihi, toplumsal özelliklerinden kaynaklanıyordu. Bu konuda asıl ölmesi gereken bizlerdik ama o zaman biz bunu beceremedik galiba.

Selim: Ölüm orucundayken ailelerinize görüştüler mi sizi?

Zeki: Bu sorunuz şimdi bile bana acayip geliyor. Değil bizi ailelerimizle görüştürmek hücrelerdeki arkadaşlardan ve gardiyanlardan bile saklıyorlardı bizi. Konuyu daha somutlaştırırsam; arkadaşımız Ali Ereğ, bitiştiğimizdeki hücredeydi. Biz onun öldüğünü, altı ay kadar sonra mahkemede askeri savcıdan öğrenmiştik.

Selim: Gerçekten Ali Ereğ nasıl öldü?

Zeki: Ali önceden midesinden rahatsızdı. Yemek borusunda mı ne, bir yerinde bir rahatsızlığı vardı. Böyle olmasına rağmen arkadaşların ölüm orucuna katılma önerisini geri çevirmedi ve eyleme katıldı. İlk günlerde örnek tavır takınıyordu. Günler geçtikçe Ali'de kıvrımlar başladı. Artık zaman zaman, kararlı davranışlardan uzaklaşıp anormal davranışlara girmeye başladı ve eylemi 15. gününde aniden yerinden fırlatarak, elleri üstünde emekleye emekleye tuvalette bulunan paslı helva tenekesindeki suya gitti. Tenekeyi başına kaldırmadan önce sorar gözlerle, geri dönüp Pir ve diğer arkadaşlara bakıyor. Kimse ses etmiyor ve Ali büyük yudumlarla içmeye devam ediyordu. Bu olaydan sonra Ali, acıya dayanamayacağını belirtip eylemi bırakmıştı. Yine de PİR, idare duymasın, arkadaşların morali bozulmasın diye ikinci kattaki süt ve benzeri şeyler alıp Ali'ye yedirdiyordu. Eylemin 25. gününe kadar bu böyle devam etti. Kolordudan cezaevine bir heyet gelince bizi 37. koğuş olarak bilinen tecrite taşıdılar. Burada Ali, tedaviyi kabul edip bizden ayrılmıştı. Üç gün böyle geçti. Nerede olduğunu bilmiyorduk Yüzbaşı, eylemin 27. gününde 15 arkadaşın katıldığı gruptan Mustafa Karasu'yu 35. koğuştan alıp götürdü. Bir müddet sonra geri getirdi. Mustafa, Cin Ali'nin üzerinde domates ve bisküvinin bulunduğu bir masanın yanındaki yatakta oturduğunu bize söyledi. Birkaç gün sonra 35. koğuşa Ali'yi getirdiler. Birinci katın 2. hücresine koydular. Sonradan öğrendiğimiz kadarıyla, kurallara uymayı dayatmışlar. Ali kabul etmeyince, geri getirmişler. İki gün çıplak beton üzerinde sürekli inledi. Bir de derinden ve boğuk bağıırıyordu. Birkaç kez kendisine seslendik. Özellikle Pir, "**Ali ses ver, biz eski arkadaşız. Bugüne kadar hep seninle omuz omuza yürüdük. O kadar değerli beraberliklerimiz var. Konuş benimle. Söyle sana ne yaptılar?**" diyordu. Buna karşın Ali inlemesini kesiyor sessizleşiyordu. Bir gece inlemeleri aniden kesilmiş artık ne olduğunu öğrenememiştik. Çok sonradan, Ali'nin o zaman hücrede öldüğünü ve beyaz bir un çuvalına konularak eski 30. koğuşa, şimdi kapalı hücre haline getirilen yerin bir köşesine konulduğunu öğrendik.

Selim: Mahkemede olayı öğrendikten sonra mı bu ayrıntıları öğrendiniz?

Zeki: Bunları 1986 tarihinde, temizlik için gittiği 30. koğuşta çuvalı yana çekmek isterken gardiyanın müdahalesi ve konuşmaları sonucu öğrendim bir arkadaştan duyduğum.

Selim: Ali'nin eylem esnasında öldüğünü duysaydınız ölümü sizin için moral kaynağı olmaz mıydı? Şimdi, "**Bir arkadaşın ölmesi insana moral kaynağı olur mu?**" diye sorarsın bana. Ama ben de bu cezaevinde yaşadığım için biliyorum. Direnerek ölen insanlar, direnenler için direnç, kararlılık ve moral kaynağı olurlar. Teslim olarak veya eylem bırakarak ölenler ise, moral bozucu, korkutucu etki yaparlar insanlar üzerinde, değil mi?

Zeki: Benim anlatmak istediğimi söylemiş oldunuz. Biz ölüm orucundakiler Ali'nin öldüğünü eylem içinde duysaydık, her ikisini birden hissetmiş olacaktık.

Selim: Nasıl yani?

Zeki: Hem üzülür, hem sevinirdik. Direnen arkadaşlar için moral kaynağı olurdu. Yalnız, burada şunu unutmayalım, Diyarbakır askeri cezaevinde hiçbir kurala uymadan şehit düşen ilk ve son arkadaşımızdı Ali.

Selim: Yukarıda kolordudan gelen heyetten söz etmiştiniz. Ne için gelmişti bu heyet?

Zeki: Adli müşavirle birlikte beş kişilik bir heyetti gelen. Daha çok adet yerini bulsun, ilgilenilmedi denmesin diye gelmişti. Önce bizi 37. koğuşun üç ve dördüncü katlarına, aramıza birer hücre boş bırakacak şekilde tek tek hücrelere koymuşlardı. Adli müşavir, tek tek hücreleri dolaşarak, "**Sorunlarınız nedir?**" diye soruyordu. Biz de kısaca anlatıp Pir'in yanına gitmesini söylüyorduk. Pir de o zaman sorunlarımızı anlatmıştı.

Selim: Neydi sorunlarınız? Hatırladığın kadarıyla sıralar mısın?

Zeki: Dayak ve işkencelerin kaldırılması, doğal ve sosyal ihtiyaçlarımız üzerindeki baskı, engel ve kısıtlamaların kaldırılması ve savunma hakkımızın verilmesiydi.

Selim: Heyet gelip gittikten sonra ne gibi gelişmeler oldu?

Zeki: İdare eylemin ciddiyetini kavramıştı artık bizimle daha çok ilgilenir olmuştu. Esat, hemen hemen her gün gelip gidiyordu. Hatta bazı günler, birkaç defa uğruyordu. En önemli gelişmelerden biri Pir'in hücrelerinde not yakalanmasıydı.

Selim: Nasıl yakalandı?

Zeki: Akşama doğruydı. Hayri Abi Pir'e not yazıp göndermişti. O sırada bir gardiyan hücreden hücreye verilen notu görmüş, Mevlüt Çavuşu da alarak ani baskın şeklinde içeri girmişlerdi. Mevlüt Çavuş Pir'den notu vermesini ısrarla istediğinde vermemişti. Bunun üzerine çavuş kapıyı açtığı anda, Pir onun gözleri önünde notu yırtıp tuvalete atmıştı. Ama buna rağmen çavuş hücrede arama yapınca, Hayri Abi'nin gönderdiği notu bulmuşlardı. Meğer Pir, çavuşu yanıltmak için başka bir kağıdı yırtmış.

Selim: Bu notun içeriğini hatırlıyor musun?

Zeki: Notta eylemin gidişi ve ne yapılması gerektiği hakkında düşünceler ve değerlendirmeler mevcuttu. Bir de ölüm orucundaki arkadaşların durumu tek tek değerlendirilmişti. Aynı notta, Yüzbaşı Esat'ın kişiliği ve yapmak istedikleri hakkında görüşlerle, esas olarak Esat'ın değil, kolordunun muhatap alınması gerektiği vurgulanmıştı.

Selim: Bu nottan sonra Esat'ın size karşı tavrı değişti mi?

Zeki: Bizim lehimize değil. Aksine eski tavrını daha bilinçli şekilde sürdürmeye başladı. Yani eskiden tavırlarıyla anlatmak istediğini, şimdi daha açık bir şekilde, "**Muhatabınız benim. Siz ve cezaevi benden sorulursunuz. Ben direkt Genelkurmaydan yetki almışım**" diye söylüyordu. Notun yakalanmasından sonra Esat, Hayri Abi'den gıcık kapmaya başlamıştı.

Selim: Peki eylem nasıl sonuçlandı? Yüzbaşıyla nasıl pazarlık yaptınız? Şartlarınızı kabul ettiler mi? Eylemi bırakmanız doğru muydu?

Zeki: Nisan ayının başında PKK „Ana Davası“nın iddianamesi gelmişti. Bunun üzerine eylemin geleceği hakkında aramızda yoğun tartışmalar başladı. Önceden kolordudan gelecek bir heyetle anlaşmadan veya ölü vermeden bırakmayacağımızı söylerken, iddianame geldikten sonra davranışlarımız ve düşüncelerimizde mahkemeleri artık açılacağını, bunun bizim için çok önemli olduğunu, Partiyi temsil etmek gerektiğini, savunmalarının büyük önem taşıdığını söyler olmuştuk. Bu düşünceler kafamızda şekillendikten sonra artık 'ölüm orucunu bırakalım mı, bırakmayalım mı?' biçiminde tartışmalar aramızda oluyordu. Daha doğrusu, bırakalım diyen kimse yoktu.

Durum şuydu: Bir yandan mahkemeler açılmış, savunmamızın yapılması gelip kapıya dayanmıştı. Diğer yandan hareketin önderleri ölüm orucundaydı. Parti adına Kürdistan tarihinde ilk siyasi savunmalar yapmak mı gerekiyor du, yoksa sessiz sedasız, ama ilerde ses verecek biçimde ölmek mi gerekiyordu? Kafamızı kurcalayan durum buydu. Bunun üzerine günlerce konuşuldu. Tarihsel bir karar verilecekti. Bu kararı da Hayri Abi ve Pir vereceklerdi. Onların alacağı karara hepimiz uyacaktık. Sonunda ara bir çözüm olarak şu yöntem kabul edildi: Esat muhatap alınacak. Eğer temel isteklerimiz kabul edilirse, onun sözünden sonra eylem bırakılacaktı. Eylemi bırakmadan birkaç gün önce Esat yanımıza geldi: „**Gelin eylemi bırakın. Gördüğünüz gibi size dayak attırmıyorum**“ dedi. 35. koğuşu kastederek; "**Size dayak yok. Kantininizden, istediğiniz gibi ihtiyaçlarınız karşılanacak. Savunma hakkınız, araç ve gereç konusunda mahkeme kabul ederse, ben engel koymam. Havalandırma ve görüş işini yeniden düzenleyeceğim. Yalnız, cezaevinin belli disiplin kuralları var. Saç, bıyık kesme, subaylar gelince kalkma gibi. Sizden tek istediğim bunlardır**" dedi.

Selim: Bunları Kemal Pir'e mi anlatıyordu?

Zeki: Evet.

Selim: Pir ne dedi?

Zeki: Pir, alınan karar üzerine çoğunu onaylar şekilde karar vermişti. Bundan sonra Esat daha sık gelip gitmeye başladı ve 18 Nisan günü yani eylemin 44. günü gelip çatmıştı. Esat sabah tekrar gelişinde Pir'le yine aynı konuları görüştüler. Esat gitti. Tekrar geri geldiğinde bir kez daha görüşme oldu. Bu görüşme sırasında Esat, "**Aranızda konuşun, benim sözüm sözdür. Asker sözü veriyorum. Siz de kararınızı belirleyin, biraz sonra geldiğimde tekrar konuşuruz**" dedi ve gitti.

Biz kendi aramızda konuştuk. Saç ve bıyık kesmeyi, subaylar koğuşa geldiğinde ayağa kalkmayı kabul edecek, başka hiçbir kuralı kabul etmeyecektik. Durumu dördüncü kattaki arkadaşlardan Mustafa Karasu'ya da bildirdik. Esat geldiğinde Pir'i hücreden çıkarttı. Yalnız bu arada Esat çok neşeliydi. Pir'le bir köşeye çekildiler. Pir'e, "**Bırakacak mısınız?**" diye sormuş. Pir de, "**Vereceğin söze bağlıdır**" demişti. Esat, "**Tamam**" deyince, Pir de eyleme son verebileceğimizi açıklamıştı. Esat sevincinden

yerinde duramıyordu. Pir'e, "**İnanamıyorum, bir kaşık yemek ye de göreyim**" diyordu.

Selim: Evet, bu andan itibaren yemek yediniz. Öğrenebildiğim kadarıyla size mercimek, turşu, pirinç pilavı getirmişlerdi. Sonra da birkaçınıza serum takmışlardı hücrelerde, değil mi?

Zeki: Evet doğru. Bizi tedavi etmediler. Durumu ağır olan birkaç arkadaşına serum verdiler, o kadar.

Mesleğimiz Profesyonel Devrimcilik!

Ölüm orucu sonuçlandıktan iki gün sonra yani pazartesi günü, direnen tutsaklar mahkemeye çıkarıldı. Hücrelerden alınarak, koridorlardan götürülürken, onlara dayak atılmadı. Ama gardiyanlar, sürekli hakaret ve küfür ettiler. Tutsakları mahkemeye götüren arabaların içinde işkenceciler yine istedikleri gibi davrandılar. Tutsakları botlar ile ezdiler, copladılar. Kelepçeleri bileklerini kesecek kadar sıktılar. O gün ölüm orucuna katılanlar mahkemeye çıkarıldığında duruşma salonunda ayrı bir yere oturtulmuşlardı. Gerekli tedaviyi görmediklerinden çoğu banklarda oturacak durumda değildi. Duruşma başladığında, hakim Emrullah Kaya, "**Şimdiye kadar duruşmaya gelmeyen sanıkların kimliklerinin tespitini yapacağız**" dedi. Ve alfabetik sıraya göre adlarını okuyarak sanık kürsüsüne çağırdı. Sanıklar halsizlikten kendi başlarına kalkıp sanık kürsüsüne gidemeyince, iki askerin yardımıyla ayaklarını yerden sürüterek sanık kürsüsüne gittiler. Mahkeme heyeti, tutuklulara yapılan işkenceye o kadar ortak olmuştu ki ayakta duramayacak vaziyette olan insanlara bir kürsü verme yerine, iki askeri koltuk değneği gibi kullanarak tutsakların ifadelerini o vaziyette alıyordu. Sırayla kürsüye giden tutuklular adlarını, soyadlarını, doğum yerlerini ve doğum tarihlerini söylediler. Duruşma hakimi, "**Mesleğiniz nedir?**" sorusunu sorunca çoğu tutuklu "**Profesyonel devrimci**" veya "**Devrimcilik**" diye cevap verdi. Duruşma hakimi hayatında ilk olarak böyle bir meslekle karşılaşmış olacak ki önce biraz afalladı. Zapta geçirip geçirmeme konusunda biraz bocaladı. Sonra sekretere istemeyerek, "**Yaz kızım, mesleği profesyonel devrimci**" dedi.

Ölüm orucunu sonuçlandıran tutsakların böyle bir devrimci tavır takınması, sıkıyönetim mahkemelerinde açık olarak, "**Biz profesyonel devrimciyiz**" demesi, duruşma salonunda bulunan yüzlerce tutsağı derinden etkiledi. Duruşma bittiğinde, tutsakların morali çok yüksekti. Düşman bunu farkettiğinden, mahkeme dönüşü tutsakların çoğuna dayak attı. Yüzbaşı Esat'ın sözünde durmayacağı, işkence yapmaktan vazgeçmeyeceği daha ilk günden belli olmuştu. Bir anlaşmanın fiilen yürürlüğe girebilmesi için karşılıklı güç dengelerinin olması şarttır. Oysa Diyarbakır askeri cezaevinde yapılan anlaşmanın sonucuna sahip çıkan güç, idarenin karşısında çok cılızdı. 2.000 kişinin bulunduğu cezaevinde, yalnız 150 direnişçi tutsağın bulunduğu tecrit bölümü anlaşmanın sonucuna sahip çıkıyordu. Diğer tüm tutsaklar, cezaevi idaresinin dayattığı kurallara itirazsız uyuyorlardı. Bu durumda yüzbaşı Esat'ın verdiği söze sadık kalmaması çok doğaldı. Direnen tutsaklar hücrelerine döndüklerinde bu konuları uzun uzun tartıştılar. Herkes Esat'ın sözüne bağlı kalmayacağını vurguluyor ama hiç kimse yeni bir çözüm yöntemi ortaya koyamıyordu. Tartışmalar sonunda, "**Ne olursa olsun, kaç kişi ölürse ölsün kesinlikle hiçbir kurala uyulmayacak**" kararı alındı.

Bir gün sonra yalnız Diyarbakır grubunun mahkemeye götürüleceği söylendi. Tecrit bölümünde ,PKK Ana davası' Diyarbakır grubundan yargılananlar hazırlıklarını yapıp hücre salonlarına çıktılar. Orada gardiyanlar tutsakların tek sıraya dizilmesini istediler. Tutsaklar bunu reddedince dövülerek bekleme koridoruna kadar götürüldüler. Oradanda mahkeme salonuna kadar "**Neden kurallara uymuyorsunuz?**" diye sorularak tutsaklara işkence yapıldı.

Diyarbakır grubunun ilk duruşmasında tutsakların ifadeleri alındı. Kurallara uymayan çoğu tutsak, duruşmada siyasi tavır takınarak KÜRDİSTAN DAVASI'nı savundu. Kurallara uyan tutsaklardan siyasi tavır takınan olmadı. Çünkü kurallara uymak, siyasi tavır takınmaktan vazgeçmek anlamına da geliyordu, veya cezaevinde tüm kurallara uymak, mahkemede siyasi tavır takınmamak, kurallara karşı koymamak anlamını taşıyordu. Duruşma hakimi Emrullah Kaya, başta siyasi savunma yapan tutsakları canla başla dinliyordu. Özellikle tutuklular "**ÜLKEMİZ**" kelimesini kullandıklarında, Emrullah Kaya, "**Ülkemiz derken nereyi kastedi yor sunuz?**" diye sorar ve dinlemeye geçerdi. Tutuklular, "**Ülkemiz derken, KÜRDİSTAN'ı kastediyoruz**" cevabını verdiklerinde, duruşma hakimi Emrullah Kaya, her

şeyden habersiz miş gibi, "**Kürdistan derken, nereyi kastediyorsunuz?**" derdi. Tutukluların buna karşı cevabı özde aynı, biçimde değişti. Kimi, "**Türkiye, İran, Irak, Suriye tarafından tarihi süreç içerisinde işgal edilmiş ve sömürgeleştirilmiş, üzerinde Kürtlerin yaşadıkları toprak parçasına KÜRDİSTAN diyorum**" diyordu. Kimi de, İran, Irak, Türkiye, Suriye'deki Kürtlerin oturduğu büyük şehirlerin isimlerini sayarak, "**Bu şehirlerin kapsadığı toprak parçasına KÜRDİSTAN diyorum**" diyordu. Bazı tutuklular da, "**Kürdistan çoğunluk olarak Kürt halkının üzerinde yaşadığı, Kürt dili, kültürü, gelenek ve göreneklerinin egemen olduğu Türk, Arap, Farslar tarafından sömürgeleştirilmiş toprakların adıdır**" diyordu. Duruşma hakimi, ülke kavramını böyle anladıktan sonra, PKK'nin Kürdistan tarihine bakışını daha iyi anlamak için birçok soru soruyordu.

Duruşma bittikten sonra tutuklular, dayak eşliğinde cezaevine getirildiler. Bekleme koridorun da isim yoklaması yapıldı. Kurallara uyan tutuklular gruplar halinde alınarak koğuşlara götürüldüler. Koridorda Diyarbakır grubundan kurallara uymayanlar kaldı. Hayri ile Kemal Pir duruşmaya çıkamayacak kadar hasta olduklarından mahkemeye getirilmemişlerdi. İkiisi olmayınca Diyarbakır grubundan direnen tutsakların sayısı 13 kişiye düşmüştü. Bu 13 tutsak bekleme koridorunda ayakta iken Yüzbaşı Esat, bir grup işkenceci gardiyanla koridora girdi. Elindeki copu kamçı gibi baldırına vurarak, "**Beni dinle, kurallara uyacaksın. Cezaevinin de, mahkemenin de bazı kuralları var, bunlara uyacaksın. Ben söz möz dinlemem. Allah'tan başka da kimseye söz vermem. Bunu böyle kafana koy! Kurallara uyacak mısın, uymayacak mısın?**" dedi.

Tutsaklar, kurallara uymayacaklarını söyleyince, Esat, yanındaki işkencecilere, "**Saldır**" emrini verdi. Tutsaklar yere yatırılarak uzun bir süre dövüldüler. Sonra yerden çekilerek bir koğuşun merdiven altına istif edildiler. Onları daracık merdiven altında odun yığını gibi bir müddet bekleterek havasızlıktan boğulmaları isteniyordu. Kimsenin boğulmayacağı anlaşılınca, coplanarak merdiven altından çıkarıldılar. Ana koridor boyunca dövülerek 37. koğuş olarak bilinen tecrit bölümünün alt salonuna kadar götürüldüler. Alt salonda tutsaklara meydan dayağı çekildi ve 13'ü de birinci kat 3. hücreye konuldu.

Bu dönemde 37. koğuş olarak bilinen tecritin adı değişmiş 36. Koğuş olmuştu. Tecritin hücrelerinde hiçbir ses yoktu. Birinci kat 3. Hücreye konan tutsaklar uzun bir süre yaralarını sarmakla meşgul oldular. Zamanın meşhur tedavisi sidikli bezle yaraları pansuman yapmaktı. Yarası olan her tutsak, önce bu işle uğraştı. Sonra çevre hücreleri dinledi. Gardiyanlar hücreleri terkettiğinde ikinci kat 7. ve 8. Hücrelerde idam cezası alan Orhan Aydın ile Zeki Yılmaz'ın kaldıkları öğrenildi. Gece boyunca katlararası konuşuldu. İdam cezası alan tutsaklar kendilerini bu sabah zorla alınıp buraya getirildiklerini söylediler.

Birinci kat 3. Hücreye konulan tutsakların üzerinde oturacakları, yatacakları hiçbir eşyaları yoktu. Çırlıçırplak beton bir hücreydi içinde kaldıkları. Soğuk betonda uyumak mümkün olmadığından geceboyu ne yapılması gerektiği konusunda tartıştılar. Mazlum Doğan, karşı tarafta kaleme aldığı dilekçenin bir arkadaşı olduğunu, bu dilekçeyi yeniden kaleme alarak mahkemeye vermenin çok önemli olduğunu belirtti. Mazlum'un bu konuşması üzerine Hasan Hüseyin Karakuş, külotlarının içinde sakladığı dilekçeyi çıkardı, okudu ve diğer tutsaklar dinlediler. Sonra dilekçe yeni baştan yazıldı. Cezaevinde uygulanan işkencenin amacı ve yöntemleri, tutsakların ailelerine ve avukatlarına yapılan baskılar, Kürdistan'ın genel durumu, faşist sömürgeci cuntanın yapısı izah ediliyordu. Hazırlanan bu dilekçe, duruşma esnasında bir tutsak tarafından mahkeme heyetine verilecekti. Yalnız mahkemeye gidişte çok sıkı aramalar yapılıyordu. Kalem, kağıt, mendil ve buna benzer eşyaları taşımak ve mahkemeye götürmek kesin olarak yasaktı. Bu durumlar da göz önünde bulundurularak, külotlarının içine saklaması için sekiz sayfalık dilekçe Hasan Hüseyin Karakuş'a verildi. İki günlük duruşma boyunca Hasan Hüseyin, bir fırsatını bulup dilekçeyi mahkeme heyetine veremedi. Üçüncü günün gecesinde dilekçe Hamit Baldemir'e verildi. O da veremeyince, dilekçenin Selim Çürükkaya tarafından verilmesi kararlaştırıldı.

23 Nisan sabahıydı. Tutsaklar mahkemeye çıkarıldılar. Selim duruşma esnasında bir fırsat bularak, söz hakkı istemek için elini kaldırdı, duruşma hakimi Selim'i görmek istemedi. Selim dilekçeyi veremeyeceğini anlayınca, oturduğu yerden ayağa kalktı, "**Hakim Bey! Ben çok önemli bazı açıklamalar yapmak istiyorum**" dedi. Selim'in itiraf yapacağını sanan duruşma hakimi Emrullah kaya, "**Tabi buyrun**" diyerek onu sanık kürsüsüne davet etti. Adeta koşarcası na sanık kürsüsüne giden

Selim, kendisine sorulan bazı soruları cevapladıktan sonra, elini külotunun içine sokarak sekiz sayfalık dilekçeyi çıkarıp mahkeme heyetine doğru uzattı, "**Bir dilekçemiz var, mahkemeye dilekçe getirmek yasak olduğundan gizli getirdim. Buyrun, alır mısınız?**" dedi.

Duruşma hakimi Emrullah Kaya dilekçeyi almak istemediğinden "**Geç yerine, sonra alacağız**" dedi. Selim elindeki dilekçeyle yerine geçti oturdu. İşkenceci gardiyanlar leş kargaları gibi Selim'in etrafında toplanarak elindeki dilekçeyi almak istediler. Selim dilekçeyi vermeyince, mahkeme heyetinin gözleri önünde gardiyanlarla çekişme başladı. Mahkeme heyetinde yardımcı hakim olarak görev yapan Niyazi Erdoğan, Selim'in elindeki dilekçenin zorla alınmak istendiğini farkedince, heyetin oturduğu bölümde görev yapan bir gardiyana, "**Görevli, o dilekçeyi getir**" diye emir verdi. Görevli dediği gardiyan, tutsakların oturduğu bölüme geçerek Selim'in elindeki dilekçeyi alıp Sivil Hakim Niyazi Erdoğan'a verdi.

Hakim sekiz sayfalık dilekçeyi okumaya başlayınca, zaten kırmızı olan teni, dilekçeyi okudukça pancar gibi kızardı. Dilekçenin son sayfasını okuduktan sonra duruşma hakiminin kulağına eğilerek uzun uzun bir şeyler anlattı. Duruşma hakimi Emrullah Kaya, Niyazi'nin elindeki dilekçeyi aldı. Biraz göz gezdirdi. Sonra sekreter kıza, "**Yaz kızım. Selim Çürükkaya ve 12 arkadaşının imzasını taşıyan dilekçe alındı. Dosyaya konuldu:**

1-Dilekçenin bir nüshasının kolordu komutanlığına gönderilmesine,

2-Sabahları cezaevinde tutuklulara kahvaltı verilip verilmediğinin öğrenilmesi için ceza evi müdürlüğüne teskere yazılmasına oy birliğiyle karar verilmiştir" dedi.

Daktilonun tuşlarının çıkardığı sesler kesilince, duruşma bitti. Mahkeme heyeti salonu terkeder etmez, işkenceciler salonda tutsaklara saldırdılar. İşkence sesleri duvarları aşarak, salona bitişik odalarda kalan yargıçların kulaklarına kadar gidiyordu. Büyük bir ihtimalle onlar bu seslerden rahatsız olma yerine müthiş zevk alıyorlardı. Duruşmada işkence sesi bittikten sonra dilekçe veren grup arabaya alındı ve araba işkencesi her günden daha fazla yapılarak cezaevi kapısına kadar devam etti. Tutsaklar arabadan indirilip koridora alındıklarında olağanüstü bir durumla karşılaştılar. Duruşmada dilekçenin verildiğini, içeriğiyle birlikte öğrenen Esat, çoktan bütün hazırlıklarını yapmıştı. Cezaevinin ana koridoruna tüm işkenceci gardiyanları toplamış, kiminin eline cop, kiminin eline "**beşe on**" diye tabir edilen kalas, kiminin eline de ucu kurşunlu kamçı vermişti. Tutsaklar duvarların dibinde tek sıraya dizdirilerek isim yoklaması yapıldı. Her günkü gibi kurallara uyan tutsaklar koğuşlara gönderildi. Yüzbaşı Esat mahkemeye dilekçe veren 13 tutsağın karşısına geçerek, "**Ulan mahkeme kurallarına uyanlar**" ve parmağıyla karşıdaki duvarı göstererek, "**Şu tarafa geçsin. Uymayanların anasını si...**" diye bağırdı. Tutsakların bir kısmı kendilerine yönelmiş kalaslara bakarak, şaşkınlık içine düştüler. Esat ikinci kez, "**Çıkın ulan**" deyince, Yıldırım Merkit gruptan ayrılarak Esat Oktay'ın işaret ettiği karşı duvarın yanına geçti. Bu ara işkenceci gardiyanlar kalaslarla tutsaklara saldırırken, Esat üçüncü kez korkutucu bir sesle, "**Başka kurallara uyacak yok mu lan?**" diye bağırması üzerine, altı tutsak daha gruptan ayrılarak Yıldırım Merkit'in beklediği yere gitti. Yüzbaşı Esat, Mevlüt Çavuşa, "**Bunları al getir**" diyerek kurallara uymayı kabul eden grupla birlikte 36. koğuşa doğru gitti. Diğer tutsaklar yüze yakın gardiyan denetiminde, koridorda bekletildi. Bir müddet sonra Yüzbaşı Esat geri geldiğinde, ayakta bekleyen tutsaklara, "**Soyunun**" dedi. Tutsaklar hiç ses çıkarmadan beklediler. Esat birkaç kez daha bağırarak soyunmalarını istedi. Kimse soyunmayınca Esat gardiyanlara, "**Soyun bunları**" diye emir verdi.

Gardiyanlar leşe saldıran kurtlar gibi birkaç dakika içinde tutsakları yalnız don katında bıraktılar. Esat bu kez tutsaklara, "**Donunuzu çıkarın**" diye bağırdı. Tutsaklar, elleriyle donlarını tutarak çıkarmak istemediler. Gardiyanlar vahşi bir biçimde tutsakların donlarını parçalayarak, onları çırılçıplak bıraktılar. Yüzbaşı Esat, "**Herkesin arkasına bir gardiyan geçsin**" diye emir verdi. Her gardiyan bir tutsağın arkasına geçip durunca, Esat, "**Herkes karısını tanıyor mu?**" dedi ve tutsakları sırayla gardiyanlara tanıttı: "**Bu Mazlum Doğan'dır, bu Akif Yılmaz'dır, bu Mustafa Karasu'dur, bu Selim Çürükkaya'dır, bu Hamit Baldemir'dir, Bu Sinan Caynaktır**" diyerek elindeki copuyla gösterdiği tutsakların göğsüne dürttü. Tutsaklar sessiz kalınca, çıplak tutsakların kalçalarına, sırtlarına rastgele vurmaya başladı. Sırayla tek tek tutsakları copladı, biraz durdu, nefes aldı. Bu kez sağ baştan vurmaya başladı. Selim sol başta duruyordu. Son olarak ona vurunca, omzundan tutup yüzünü kendine çevirdi: "**Bayanlar koğuşundaki Aysel senin neyindir?**" diye sordu.

Selim, "**Eşimdir**" deyince Esat, Selim'in omzunu bıraktı. Gardiyanlara dönerek, "**Bu kalsın, herkes önündeki karısını kucağına alsın, marş marş 36. koğuşa**" der demez, her gardiyan önünde ayakta bekleyen çıplak bir tutsağı kucağına alarak 36. koğuşa doğru koştu. Selim çırılçıplak olarak bir sürü gardiyanın orta yerinde kalmıştı. Önce arkasında ayakta duran uzun boylu gardiyana baktı. Sonra çevresindeki diğer işkencecilere. Hepsi de dişlerini çıkarmış saldırmaya hazır köpekler gibi sahiplerinin emrini bekliyorlardı. Esat ortalıkta biraz dolanınca Selim'in yanına geldi. Onun arkasında duran gardiyana, "**Uzun, bunu kaldırabilir misin?**" deyince Uzun, "**Emret komutanım**" dedi. Selim'in boynundan ve belinden tutarak iki elleri üzerinde havaya kaldırdı. Günlerce açlıktan ve dayaktan bir deri bir kemiğe dönüşmüş Selim, çıplak bacakları ve kollarıyla havada bazı hareketler yaptı ama inemedi. İşkenceci takımı bu manzarayı zevkle izleyerek kakhaha atıyordu.

Gardiyan Selim'i yere indirdiğinde, Yüzbaşı Esat, "**Kadınlar koğuşı gardiyanı Horoz nerede, Horoz?**" diye sordu gardiyanlara, arayan gözlerle. Arka taraflardan biri, "**Emret komutanım**" diyerek yüzbaşının yanına koştu. Topuk selamı verdi. Yüzbaşı, "**Oğlum git Aysel'i al getir**" dedi. Gardiyan, "**Emret komutanım**" dedi ve kadınlar koğuşuna doğru koştu. Yüzbaşı Esat ayakta bekleyen Selim'in omzunun üzerine elini koyarak, "**Bak yalnız senden tek bir şey istiyorum. Türküm de, başka bir şey istemiyorum. Başka bir şey isteyen şerefsizdir. Marşmış, duaymış hiçbir şey istemiyorum Yalnız Türküm de, elbiseni vereceğim, kimse kılına dokunmayacak. Sana beş dakika zaman tanıyorum**" dedi ve Selim'in omzundan elini çekerek uzaklaştı.

Selim "**Türküm**" demekle kurallara uymanın aynı şey olduğunu, yuları biniciye kaptırınca, sırttan biniciyi indirmenin artık çok güç olacağını biliyordu. Sağına soluna baktı, karşısında bir kaloriferin sivri petekleri duruyordu. Yerinden fırlayıp o peteklere kafayı vurarak kurtulmak istedi, başkada yapacağı bir şey yoktu. Bu ara yüzbaşı Esat tekrar yanına yaklaştı. Selim önüne bakarak utanç içinde "**Türküm**" dedi. Yüzbaşı Esat, "**Olmaz yüksek sesle bağracaksın**" dedi. Selim biraz daha yüksek sesle söyleyince, Esat büyük bir zafer kazanmış gibi, ellerini oğuşturdu, sevindi, güldü, "**Tamam. Söyleyin, horoz, Aysel'i getirmesin**" dedi ve yanındaki çavuşa dönerek, "**Çavuş Selim'in elbiselerini getir**" emrini verdi. Çavuş salonda parçalanmış, darmadağınık, sağa sola savrulmuş birkaç giysi parçası toplayarak, bir çift ayakabıyla birlikte Selim'in yanına getirdi. Selim giyindikten sonra Esat, boynuna kolunu dolayarak koridorda koğuşa doğru yürürlerken, "**Bak Yıldırım Merkit'le konuştum. Her şeyi kabul etti. Git Mazlum Doğan'la da konuş, artık direnemezsiniz. Aklınızı başınıza toplayın. Devlettir bu, devlete karşı gelinmez. Bir avuç kaldınız. Öldürürüm, yok ederim sizi. Bana kim ne diyecek? Manyak mısınız siz? Seni Mazlum'un yanına göndereyim konuş**" dedi.

Selim, "**Ben hiç kimseye teslim olun demeyeceğim**" dediğinde, 36. koğuşun kapısına varmış lardı. Esat yanındaki çavuşa, "**Bunu ikinci kata tek başına bir hücreye koyun!**" emrini verdi. Selim'i bir grup gardiyana teslim ederek koğuşun kapısından ayrıldı.

Selim ikinci kat 4. hücreye konulduğunda, çıplak olarak gardiyanların kucağında taşınarak 36. koğuşa getirilen arkadaşlarının, hücre salonunda uzun bir süre dövülerek, sonradan çıplak bir vaziyette topluca karanlık bir hücreye konulduklarını öğrendi. Yıldırım Merkit ve onunla birlikte kurallara uymayı kabul edenler birinci kat 1. hücreye konulmuşlardı.

Akşam üzeri Yüzbaşı Esat tecrit bölümüne geldi. Yıldırım Merkit'i 1. Hücreden alarak kantine götürdü. Yarım saat kadar sonra Yıldırım kantinden bir sürü eşyayla birlikte geri döndü. Onu hücreye koyan gardiyanlar, "**Selim hazır olsun gidip eşyayla görüşecek**" diye bağırdılar. Bir müddet sonra iki gardiyan ve bir çavuş Selim'i hücrelerinden alarak, kadınlar koğuşunun kapısına götürdüler. Kapı açıldığında, Aysel tedirgin bir çehreyle koridora girdi. Selim'in üzgün, üstübaşı yırtık ve dağınık haline bakınca, tedirginliği daha da arttı. Soran gözlerle Selim'e yanaştı, "**Nasılsın?**" diye sordu. Selim başını önüne eğerek, "**İyiyim**" dedi. Ama bu "**iyiyim**" kelimesine "**hiç iyi değilim**" anlamı yükliydi. Aysel, bir şeylerin olduğunu anlamıştı. Ama o ortamda soramıyordu. Zaten Yüzbaşı Esat, bir grup gardiyanla birlikte çevrelerini hemen kuşatmıştı.

Esat, Selim'in gözlerinin içine bakarak, "**İstersen sor, ben kadınlara katiyen işkence yaptırılmıyorum. Biz Türklerde kadın ve çocuğa, savaşta dahi olsa karışılmaz. Bunu böyle bil**" dedi. Daha sözünü kesmemişken Mevlüt Çavuş araya girdi, "**Selim abi, istersen Aysel ablaya sor, kesinlikle kadınlara bir fiske dahi vurulmuyor**" dedi. Selim gözlerini Aysel'in gözlerine dikti. Aysel, bu "**Abi**"

sözlerinden daha çok kuşkulananarak Selim'e soran gözlerle baktı. Bakış larıyla, "**Yalan söylüyorlar. Bize işkence yapıyorlar. Bunlara inanma**" diye anlattı. Selim zaten anlattıklarına inanmamıştı. Zira Türk ordusunun karakterini ve kadınlara karşı olan tavrını çok iyi biliyordu. Esat ve gardiyanlar, Selim'i inandıramadıklarını anlayınca, "**Haydi görüşme bitmiştir**" dedi ve Aysel nelerin olduğunu tam anlayamayarak, Selim de olan bitenleri ona anlatamayarak geri götürüldüler.

O akşam kurallara uyanlara bol kepçeyle yemek verildi. Mazlum ve diğer tutsaklar çıplak vaziyette, aç, susuz, karanlık hücrede bekliyorlardı. Selim kendisine verilmek istenen yemeği almadı. Kurallara uyanların moralleri çok bozuk olduğundan, gece yarısına kadar hiç kimse konuşmadı. Gece yarısından sonra tecrit bölümünün dış kapısı açıldı. Bir grup gardiyan bir tutsağı döverek birinci kat salonuna getirdiler. Salonda biraz dövdükten sonra birinci katta pislikle dolu olan 8. hücreye koydular. Gardiyanlar koğuştan ayrıldıktan bir müddet sonra, yeni getirilen hiç ses çıkarmadı. Koğuştaki öksürük seslerini duyunca önce, "**Abi, abi!**" diye bağırdı. Tutsaklar sesine cevap vermeyince, bu kez biraz daha yüksek bir sesle, "**Abiii, abiiii!**" dedi. İkinci kat 4. hücrede kalan Selim, "**Ne istiyorsun? Hangi koğuştan getirdiler, Kimsin sen? Niye getirdiler seni?**" diye sordu. Buna karşın adam, "**Abiii, Allah için bir sigara abi. Allah için bir sigara!**" dedi, yalvaran bir sesle. Selim, "**Bizde sigara yok. Boşver sigarayı, dayan. Niye seni getirdiler buraya?**" dedi Selim. "**Abiii, vallahi sabahtan beri sigara içmemişim. Ne olur bana bir sigara verin**" diye yalvaran adama Selim çıkıştı, "**Kes sesini be. Biz dört aydan beri sigara içmedik. Bundan sonra sana sigara vermezler. Kendini alıştır**" dedi. Adam, "**Abiii vallahi üşüyorum. Allah için bir sigara abi**" diyerek tekrar yalvarınca Selim, "**Yahu kardeşim sen sigaradan başka bir şey düşünemiyor musun? Necisin sen, kimsin sen? Hele bir söyle sonra sigara da veririz**" dedi. Adam yine, "**Vallahi abi ben DDKD'liyim**" deyince, Selim'in tepesi attı, "**Kes ulan serseri, kes sesini**" dedi. Adam yarım saat kadar sustu. Sonra sabaha kadar aralıksız olarak, "**Abiii Allah için bir sigara. Abiii Allah için bir sigara**" diye sayıklayıp durdu.

Bir gün sonra tutuklular mahkemeden geri getirildiklerinde, Hamit Baldemir de kurallara uyacağını kabul edince, Mazlum Doğan, Akif Yılmaz, Sinan Caynak, Mustafa Karasu yalnız kaldılar. Esat bunları birinci kat 3. Hücreye koydu. Selim'i yine tek başına ikinci kat 4. hücreye, Yıldırım Merkit ve onunla birlikte kurallara uyanları ikinci kat 3. hücreye yerleştirdi. Selim o gece içine girdikleri tavırlarla ilgili bir yazı kaleme alarak 3. hücredekilere verdi. Yazıda: "**Türk olduğumuzu kabul ettik. Ama Esat, bununla kesinlikle yetinmeyecek. Diğer kuralları peş peşe dayatarak uymamızı isteyecek. Bize baskı yaparak, aç bırakarak bizden ispiyoncu çıkarmaya çalışacak. Kendimizi korumamız için birlikte hareket etmemiz, üzerimizdeki paraları bir arkadaşına vererek aramızda komün örgütünü yaratmamız gerekir**" diye belirtiliyordu.

Yıldırım Merkit, hücrede bu yazıyı okuyunca, Selim'e gönderdiği notta: "**Halen ne biçim düşünüyorsun? Biraz gerçekçi olmamız lazım. Gerçeğimiz neyse ona göre davranmamız gerekir. Komün devrimcilerin örgütüdür. Biz kurallara uyacağımıza göre artık komün olmaz**" diye yazıyordu. Selim bu notu okuyunca, bir gün önce Esat'ın kendisine söylediği sözü hatırladı: "**Yıldırım'la konuştum. Her şeyi kabul etti.**" Bu her şeyin sınırı nereye kadardı acaba? Bir de Yıldırım'ın kantin bahanesiyle gidip bir saat geri gelmemiş olması onu kuşkulandırdı. Selim bunun üzerine Yıldırım'ın hücresinde kalan Hişar Ekincioğlu'na bir not yazarak, "**Yarın mahkeme dönüşünde bir şeyler yap ve yanıma gel**" dedi. Bir gün sonra mahkeme dönüşü Hişar ile Timur Fidan Selim'in kaldığı hücreye girdiler. Gardiyan ses etmeyerek kapıyı üstlerine kapadı. Selim, arkadaşlarına Yıldırım Merkit hakkındaki kuşkularını söyledi. Komünün gerekli olduğunu, Yıldırım'ın buna karşı çıktığını, henüz her şeyin bitmediğini, Yıldırım'ın ise her şeyin bittiği gibi hareket ettiğini vurguladı.

Akşam üzeri hücre çavuşu kurallara uyanların hücre kapılarını açarak, "**Valizi ve battaniyeleri olan hazırlansın götüreceğim**" dedi. Kurallara uyanların çoğu hücre bölümlerinden çavuşla birlikte ayrılarak 35. koğuştan üçüncü katının kör hücresine gittiler. Kör hücrede direnen tutsakların valizleri, battaniyeleri, giysileri vardı. Bunlar rastgele üst üste atılmıştı. Çavuş kapıyı açarak, "**Herkes kendi eşyasını alsın**" dedi. Selim valizini ve battaniyelerini aldığı anda Mevlüt Çavuş üzgün üzgün duran Selim'e yanaştı, "**Daha bu bir şey değil, üzülme. İhanet edeceksiniz ihanet**" dedi. Selim hiç sesini çıkarmadı, ama çavuşun bu lafı kendi kafasından söylemeyeceğini de anladı. Demekki teslimiyet adımından sonra ihanet adımı gelecekti yani cezaevi idaresi bundan sonra ihaneti dayatacağı. Eşyalarıyla hücrelerine geri döndüklerinde, Selim bu durumu arkadaşlarına da anlattı.

PKK Ana Davası'nın Diyarbakır grubunun duruşmadaki ifade safhası bitince, Diyarbakır grubundan yargılananlar 35. koğuşa götürüldüler. Kurallara uyanlardan Selim Çürükkaya, Hişar Ekincioglu, Timur Fidan, Nedret Gün, Ali Yener birinci kat 5. hücreye konuldular, yine Yıldırım Merkit, Teoman Düzgüner, Vedat Alataş, Faysal Çınar ve Tacettin Arat birinci kat 6. hücreye konuldular. Kurallara uymayan Mazlum Doğan, Mustafa Karasu, Akif Yılmaz ve Sinan Caynak dördüncü kat 1. hücreye konuldular ve kurallara uyan Hamit Baldemir ise birinci kat 8. hücreye konuldu.

Diyarbakır grubundan sonra PKK-Urfa grubu mahkemeye çıkartıldı. Mazlum Doğan ve Sinan Caynak da Urfa grubuyla birlikte mahkemeye çıkarıldığından, dördüncü kat 1. hücrede Akif Yılmaz ile Mustafa Karasu yalnız kaldılar. Urfa grubu, Diyarbakır grubundan daha kalabalıktı. Bu grupta direnenlerin sayısı daha fazlaydı. Kemal PİR ve Hayri Durmuş da bu grupla birlikte mahkemeye çıkarılıyorlardı. Kemal ve Hayri'nin duruşmalarda yaptığı savunmalar kitleye moral kaynağı olmuştu. Mahkemeye gidiş gelişlerde, tüm işkencelere rağmen direniş sürüyordu. Taviz veren olmuyordu. Tutsaklar geri cezaevine getirildiğinde vahşice işkenceden geçirilerek 36. koğuşun hücrelerine atılıyorlardı. Esat, Kemal ile Hayri'yi diğer tutsakların arasına bırakmıyor, ayrı ayrı kapalı hücrelere koyup orada kendilerine işkence yaptırıyordu. Bu işkenceler böyle günlerce sürdü. Birgün mahkeme dönüşü yine tutsaklar dayaktan geçirilerek ikinci kat 1. hücreye topluca konuldular. O gün Mazlum ile Sinan Caynak'ı 35. Koğuşun dördüncü kat 1. hücrelerine götürmüşlerdi. Sinan Caynak orada Hayri'nin de kurallara uyduğunu söylemişti.

36. Koğuş ikinci kat 1. Hücrede kalan tutsaklardan biri, "**Arkadaşlar, savunma yapan arkadaşlar bu işi nereye kadar götürebilirler?**" diye sordu. Bu soru üzerine tutsaklar tartıştılar. Tartışma genişledi, "**Kurallara uyalım mı, uymayalım mı?**" biçimine dönüştü. Sonunda Hasan Hüseyin Karakuş, Ali Çiçek ve biri dışında kalan tutuklular, kurallara uyacak larını söylediler. Biri tecrit çavuşunu çağırdı. Aldıkları kararı çavuşa söyleyince, çavuş sevine rek, "**Niye lan, Bir şey mi oldu? Hani oğlum ölüme kadar direnecektiniz?**" dedi. Tutuklular söyleyecek söz bulamayınca, çavuş, onları başbaşa bırakarak yüzbaşı Esat'a haber vermeye gitti. Gece boyunca tutuklular, bu kez aldıkları kararın yanlış olduğunu söylediler. Herkes eziklik duyuyordu.

Tutuklulardan Erkan Uzun, "**Arkadaşlar kararımız yanlıştır. Arkadaşlarımız henüz direniyor. Bizim böyle davranmamız affedilemez bir hatadır. Ben yarın tekrar direneceğim. Sabahleyin tavır koyacağım. Mahkeme dönüşünde siz de beni destekleyin, tekrar direnelim**" dedi. Tutuklular Erkan Uzun'un bu önerisine katıldılar. Sabah mahkemeye çıktık larında sadece Erkan Uzun askerlerin istediği düzende sıraya girmedi. Çavuşa, "**Ben kurallara uymuyorum**" dedi. Gardiyanlar Erkan Uzun'u biraz dövdüler, mahkemeye gidiş-geliş her günkü gibi yine işkenceli oldu. Geri dönüşte Erkan tekrar kurallara uyduğundan diğer tutuklular direnmediler. 34. Koğuşa getirildiklerinde hepsini tek bir hücreye koydular. Kurallara uymayanları üçüncü ve dördüncü katların ayrı ayrı hücrelerine yerleştirdiler.

Bu ara çavuş ve birkaç gardiyan 35. Koğuşun dördüncü kat 1. hücrelerinde kalan Akif Yılmaz ile Mustafa Karasu'yu hücrelerinden çıkararak, salona aldılar. Akif Yılmaz orada kurallara uyacağını söyledi. Kurallara uymuş Hayri'nin durumu Akif'i çok etkilemişti. Gardiyanlar Akif'i alarak kurallara uyan tutukluların kaldığı bir hücreye koydular. Salonda kalan Mustafa Karasu'yu ise yere yatırarak işkence yaptılar. Mustafa kesin olarak kurallara uymayacağını söyleyince, onu koğuşun demir kapısıyla çerçevesi arasına yerleştirerek üç dört gardiyan yandan demir kapıyı da itekleyerek kapıyla çerçeve arasında ezmeye çalıştılar. Buna rağmen Mustafa taviz vermeyince, döve döve 36. koğuşa götürdüler. Birinci kat 4. hücreye koyduklarında ayakta duracak hali kalmamıştı. Hemen beton sekinin üzerinde sırtüstü kendini yere atarak çevresini dinlemeye geçti. Yaklaşık iki saat sonra yemek dağıtıldığında kendisine bol miktarda yemek verildi.

Yemeği yedikten sonra Yüzbaşı Esat kapıdan içeri girerek hücresinin yanına geldi. Mustafa Esat'a bakmadan karşısındaki duvara bakıyordu. Esat bir müddet hücrenin önünde durdu, „**Mustafa Karasu, Herkes teslim oldu. Bak Kemal bile teslim oldu. Sen Kürtçe bile bilmiyorsun. Niye kendine böyle eziyet ediyorsun. Sen Türk oğlu Türksün**" deyince Mustafa, "**Hayır ben Kürdüm. Kemal'in teslim olduğuna inanmıyorum. Olsa da benim için farketmez. Ben direnirim**" dedi. Yüzbaşı hiçbir şey söylemeden sinsice çekip gitti. Biraz sonra üst katlardan işkence sesleri geldi. Mustafa dikkatlice dinledi. Konuşmalardan Rıza Altun'un kurallara uyduğunu, Kemal ile Mazlum'un da dördüncü katın hücrelerini

de kaldığını anladı. O gün ve gece Mustafa Karasu'ya hiç karışmadılar. Öbür gün öğle saatlerinde hücre onbaşısı Akın, dördüncü kattaki Mustafa'nın bulunduğu hücrenin önüne geldi. Hep sert görünen Onbaşı Akın, bugün gülyüzlüydü. Sevimli, tombul bir köpek gibi çeşitli sesler çıkararak hücre parmaklıklarına yanaştı, **"Kemal seni istiyor, yanına gitmek ister misin?"** dedi nazik bir dille. Mustafa Kemal'in yanına gideceğini kabul ettiğinde, Onbaşı Akın hemen hücrenin kapısını açtı. Mustafa'yı hücreden çıkararak dördüncü kata doğru gittiğinde, Onbaşı Akın güle oynaya onun peşine takıldı. Mustafa dördüncü kat 3. hücrenin yanına vardığında Mazlum Doğan ile Kemal Pir'in aynı hücrede olduğunu gördü. Onbaşı kapıyı açarak hücreye koydu. Kapıyı kapattığı sırada, Mustafa, beton sekinin üzerinde oturan Kemal Pir'in yanına oturdu. Onbaşı Akın hücrenin önünden ayrılıp salona gidince, Kemal endişeli görünen Mustafa'ya baktı. Gözleri dolmuştu, ağlamak üzereydi, **"Biz devrimciliğimizden taviz verdik"** dedi ve daha başka şeyler demek istiyordu ama hıçkırıklar boğazını tıkadı. Kendini tutamadı. Ellerini iki dizine dayayarak ayağa kalktı. Hızlı adımlarla tuvalet bölümüne geçti ve orada hüngür hüngür ağladı.

Kemal'in anlatmadığını Mazlum anlatmaya başladı, **"Direnişi götüremiyoruz, bırakacağız"** dedi Mazlum. Mustafa: **"Nasıl olacak"** diye sordu. Mazlum: **"Bırakacağız. Birimiz de gidip direnenlere bıraktığımızı ama iyi yapmadığımızı, direnmenin iyi olduğunu söyleyecek"** dedi. Mustafa, Mazlum'u dinledikten sonra hiçbir şey söylemedi. Öğleden Sonra Yüzbaşı Esat üçünü hücreden alarak 35. koğuşa götürdü. Mustafa ile Mazlum kurallara uyan tutukluların bulunmadığı dördüncü kattaki hücrelere konuldular. Kemal Pir kurallara uymayan 15 kişinin kaldığı kapalı hücreye götürüldü. Kemal hücreden içeri girdiğinde tutuklular sevinerek ayağa kalktılar. Kemal hemen kapının önünde çöktü ve ağlamaklı bir sesle: **"Arkadaşlar! Beni, sizi, kurallara uymanızı sağlamam için gönderdiler. Ama ben kesinlikle sizlere kurallara uyun demiyorum ve demeyeceğim. Teslim olmak çok kötüdür ve biz devrimciliğimizden taviz verdik"** dedi ve yine hıçkırıklarını tuttu. Artık bir şey anlatmadan hücreden dışarı çıktı. Bu durum karşısında diğer tutuklular çok duygulandılar. Ardından gardiyanlar Mustafa Karasu'yu hücrelerin alt kat salonuna indirerek **"Türküm doğrudum"**la başlayan andı okuturdular.

Artık Diyarbakır cezaevinde direnenlerin sayısı yalnız 13'tü. Bunlar 35. koğuşun kör bir hücrene konulmuşlardı. Direnişi sürdürenler, genellikle mahkemeleri henüz başlamamış tutuklular. Mahkemeye çıkanlar gruplara bölünmüş, günlerce süren işkenceler sonucu teslim alınmışlardı. Teslim olmayan birkaç tutsağı, hiç mahkemeye çıkarılmayan tutsaklarla birlikte aç, susuz bu kör hücreye yerleştirmişlerdi. Tüm işkence ve baskılar artık bu gruba yöneltilmişti. Üç günden beri kör hücrede kalan tutsaklar tuvalete dahi götürülmemişlerdi. Çok sıkışan tutsaklardan biri lastik ayakkabısını ayağından çıkardı içine işedi. Sırayla birkaç tutsak daha lastiğe işeyince, her iki lastik de doldu. Kapalı hücrenin tavan altından dışarıya bakan küçük bir penceresi vardı. Birkaç tutsak arkadaşlarından birini omuzlarına alarak pencereye doğru kaldırdılar. Sonra sidik dolu ayakkabıları tutsağın eline verdiler. O da ayakkabılardaki sidiği pencereden dışarı boşalttı. Böylece tutsaklar sırayla tuvalet ihtiyaçlarını giderme ve dışarı atma olanağını buldular.

Pencereye kaldırılan tutuklu, aşağı indirildikten birkaç dakika sonra kör hücrenin kapısı tekmelendi. Sonra mazgal deliği açıldı. Kafasını mazgal deliğine yanaştıran bir işkenceci gardiyanın başı, omuzları ıpsıaktı, **"Lan ibneler, kim pencereden üzerime işedi?"** diyerek kızdı. Tutuklular, **"Biz yapmadık"** deyince, bir grup gardiyan kapıyı açarak kör hücredekilere saldırdı. Oradan sürüklenerek, dövülerek karşı tarafa, 36. koğuşa götürüldüler. Zaten direnenler 36. koğuşa çok merak ediyorlardı, **"orada arkadaşlara ne yapılıyor acaba? 36'ya götürülen herkes niye teslim oluyor? Ne gibi işkence yöntemleri uygulanıyor?"** soruları herkesin kafasına takılmıştı.

Tutuklular 36. Koğuşun alt salonuna götürüldüklerinde, önce çırılçıplak soyunduruldu. Coplarla, kalaslarla dövüldüler. Cezaevinin tüm vahşi gardiyanları oraya toplanmıştı. Her işkenceci icat ettiği işkence yönteminin denenmesini istiyordu ve bu tutsaklar saatlerce burada kobay olarak kullanıldılar. Artık ayakta duramayacak hale getirilince, topluca içi pislik dolu bir hücreye çırılçıplak konuldular. Gardiyanlar koğuşa terkedince, yavaş yavaş pislikle karışık suyun içinden kalktılar. Ayağa kalkan herkes iki eliyle apış arasını kapatıp öylece duruyordu. Bir müddet tutsaklar elleri apış aralarında hücrede beklediler. Sonra tutsaklardan biri, **"Arkadaşlar, biz daha uzun süre burada kalacağız. Birbirimizden utanmamıza gerek yok. Biz utanacağımıza bizi bu duruma koyanlar utansın"** dedi

ve ellerini önünden çekti. Bunun üzerine diğer tutsaklar da ellerini çektiler.

Ama bazı tutsaklar utançlarından kıpkırmızı kesilmişlerdi. Binlerce yıllık insanlık ahlakı bir dağ gibi çökmüştü üstlerine sanki. Hücrenin içi pislik ve suyla dolu olduğundan tutsakların çoğu beton sekinin üstüne çıkmış orada bekliyordu. Bu ara tutsaklardan biri suyun içine atlayarak hücrenin tuvalet bölümüne geçti. Arayan gözlerle lavabonun altına, tuvaletteki demir su borusunun arkasına baktı. Orada gözüne bir bez ilişti. Elini uzatarak demir borunun arkasındaki bezi aldı. Bir pijama bacağıydı bu. Sevinerek hücre bölümüne geçti. Sevinçli bir sesle, **"Arkadaşlar, durun size külot yapacağım"** dedi. Sekinin üstüne çıktı. Tutsaklar pijama bacağından 13 adet üçgen şekilde küçük bez kestiler. Ayrıca her bez için üç adet ince ip elde ettiler, pijama ayağından. Bu ipleri üçgen biçiminde kesilen bezlerin ucuna bağlayarak birer **"tanga"** elde ettiler. Her tutsak iplerini bağlayınca tangasını giymiş oldu. Önlerinin kapandı ğını görünce biraz sevindiler. Tutsaklardan biri gülererek, **"Bizim bezimiz, Adem babanın incir yaprağını andırıyor"** dedi.

Tutsaklar giysi sorununu halledince bu kez su arama veya icat etme çarelerini düşünmeye başladılar. Zira dört günden beri su içmemişlerdi. Tutsağın biri hücre bölümüne giderek muslukları açtı. Su akıyordu. Ağzını musluğa dayayıp emdi, ama kupkuru musluktan su akmayacağını anlayınca, tekrar hücre bölümüne geçti. Ayağıyla hücredeki boklu suyu karıştırdı. Suyun içinde bir bulaşık süngeri gözüne ilişince heyecanla atıldı. Pis suyun içindeki süngeri çıkardı. Sekinin üzerinde kendisini izleyen arkadaşlarına bakarak elindeki süngeri gösterdi; **"Arkadaşlar, beş dakika bana müsaade edin size su icat ederim"** dedi. Tutsaklar suyu nasıl icat edeceğini sorduklarında, su icat edeceğini söyleyen tutsak: **"Bakın lavabonun alt deliklerini tıkayacağım. Elimdeki süngeri iyice sıkacağım. Hücredeki pis suya batıra cağım. Sünger suyu emmer. Emilen bu suyu sıkarak lavaboyu dolduracağım. Yarım saat kadar bekleyeceğiz. Tortular dibe çöker ve sırayla suyumuzu içeceğiz"** dedi.

Tutsak konuşmasını tam bitirdiği sırada bir gardiyan hücrenin önüne geldi. Tutsakların bacakları arasındaki bezi görünce sırttı. Hızlı adımlarla koğuştan dışarı çıktı. Dört beş dakika geçmeden Yüzbaşı Esat 60'a yakın gardiyanla birlikte hücrenin önünde biriktiler. Esat: **"Lan bu bikinileri nasıl yaptınız?"** diye sordu tutsaklara. Tutsaklar bezden yaptıklarını söyleyince, Esat: **"Oooo maşallah son model bikiniler giyiniyorsunuz"** deyip dalga geçtikten sonra, **"Olmaz, olmaz çocuklar çıplak kalacaksınız"** dedi. Yanındaki çavuşa dönerek: **"Aç kapıyı çavuş. Bunların bikinilerini al. Cezaevinde bikini giymek yasak, ahlak kurallarına aykırı"** dedi ve bir kahkaha attı. Gardiyanlar hemen kapıyı açarak tutsakların bacakları arasındaki bezleri koparıp aldılar. Yüzbaşı Esat ve işkenceciler tecrit bölümünden ayrılınca, su icat etmeye çalışan tutsak, işine koyuldu. Yarım saat içinde lavabodaki su, içilmeye hazır hale getirildi. Tutsaklar sırayla lavabodaki kokulu suyu içtiler. Su sorunu da halledilince, bu kez açlık sorunu duruyordu. Ama beton hücrede bu soruna çözüm bulmak çok güçtü. Tutsağın biri hücrede fare deliği aradı, ama bulamadı.

Akşam üzeri tutsakların kaldığı hücrenin önüne bir gardiyan geldi: **"Lan kantine yumurta gelmiş, yemek istiyor musunuz?"** diye sordu. **"Alırsanız yeriz"** dedi tutsaklardan biri. Gardiyan: **"Hani paranız nerede? Para verin"** deyince tutsak: **"Elbiselerimizi nereye atmışsınız? Paralarımız ceplerimizdedir. Git oradan ne kadar alıyorsan al"** dedi. Bunun üzerine gardiyan gitti. Tutsaklar bu işin içinde bir oyun olduğunu, Yüzbaşı Esat'ın kendilerine yumurta yedirmeyeceğini söylediler. Ama oyunun nasıl bir oyun olacağını pek düşünemediler. Henüz konuyu tartışıyorlardı. Gardiyan kucağında çok sayıda yumurtayla hücrenin karşısına geldi. Yumurtaları üç metre hücreden uzağa koydu. Tutsaklar yumurtaların içeri verileceğini beklerken, gardiyan pişmiş yumurtanın birini eline aldı. Uzak bir yere taş fırlatır gibi hücredeki tutsakların üzerine fırlattı. Yumurta parmaklıkların arasından geçerek hücre duvarında parçalandı. Parçaları hücredeki pis suyun içine döküldü. Gardiyan 50'ye yakın yumurtayı bu şekilde hücreye fırlattıktan sonra, yumurta kutusunu bir tekmeyle, salonun ortasına doğru savurarak tutsaklara döndü: **"Oğlum yumurta mı yiyeceksiniz? Si...mi yiğin"** dedi ve çekip gitti.

Tutsaklardan biri: **"Arkadaşlar, şu yumurtaları pisliğin içinden çıkarın yiyelim"** dedi. Bazı tutsaklar itiraz ederken, birkaçı pisliğin içindeki yumurtaları ayıklamaya başlamıştı bile. Yumurta parçaları sudan çıkarılarak üförlüyor, pislik varsa parmakla ayıklanıyor, beton sekinin üzerine konuluyordu. Uzun bir uğraştan sonra bol miktarda yumurta parçası ayıklandı. Tutsaklar hep birlikte yumurtaları yerken biri: **"Arkadaşlar, düşmana teslim olmamak için her şey yenilir. Düşmana teslim olmaksansa, bok**

Yiyerek yaşamak daha iyidir" dedi.

Yüzbaşı Esat ve ekibi sabahın erken saatlerinde işkence tezgahını 36. koğuşun ikinci katının dış salonunda kurdu. Direnenler, gruplar halinde çıplak olarak hücreden çıkarılarak sırayla işkenceye alındılar. Esat bu kez zincirlerle tutsakları durmadan dövüyordu. Zincirle sırtına vurduğu her tutsak aniden kan kusuyordu. O günkü işkencede direnen çoğu tutsağın vücudunda derin yaralar açıldı. Kiminin de kol bileği bile kırıldı. Esat, buna rağmen tutsakların kurallara uymayacaklarını anlayınca, işkenceye ara vermek zorunda kaldı. Yaralı vaziyette hücrelere konulan tutsaklar, kendi aralarında bir müddet konuştuktan sonra kurallara uymaya karar verdiler.

Direnış Bitti, İşkence Başladı!

Mayıs ayının sonlarına doğru 36. koğuşta direnen 13 tutsak da kurallara uyunca, cezaevinde direnen tek bir fert kalmamıştı. Yüzbaşı Esat'ın deyiimi ile: **"Kurallara uymayan bir tek sinek dahi cezaevinde yoktur."** Direnen esirlerin tümü kurallara uyunca, 35. koğuşa toplanmışlardı. Çoğu esir, kurallara uyduğu için utanıyor, arkadaşlarıyla konuşmak bile istemiyordu. Hemen hemen çoğu, teslimiyetin utanç verici bir durum olduğunu bilmesine rağmen, yine de teslim olmuşlardı. Direndikleri dönemlerde, koğuşlarda kurallara uyanları ihanetçi olarak değerlendiren esirler, kurallara uyduklarında kendilerini de ihanetçi olarak değerlendiriyorlardı. Çoğunluk böyle düşünüyordu ama bazı esirler daha sağlıklı değerlendirmeler yapıyorlardı. Teslimiyet ile ihanetin özdeşleştirilmesi, aralarındaki ayrımın kavranamaması, esirler üzerinde çok olumsuz etki yapmıştı. Kendisini ihanetçi olarak gören kişi, artık her şeye bitmiş gözüyle bakıyor, kendini koyveriyordu. Oysa, teslimiyet ile ihanet arasındaki ayrım kavranabilseydi, teslim olan esirler bu kez ihanet etmemek için bazı çabaların içine girerlerdi.

Düşmanın direnenleri tek tek veya grup grup koşulsuz olarak işkence zoruyla teslim alması, cezaevindeki devrimci örgütlenmenin dağıtılmasını birlikte getiriyordu. Örgütün dağıtılmasıyla birlikte bazı tutsaklarda devrimci değerler, Partiye bağlılık, fedakarlık, saygı, sevgi gibi erdemler hızla yitirildi. Bireysel anlayışlar, bireysel hareket, bencillik gibi olumsuzluklar birdenbire boy verdi. Üstü kapanmış birçok sorun, yeniden ısıtılarak piyasaya sürüldü. Kısacası, bir bozgun sonrası durumda ortaya çıkabilecek tüm hastalıklar mantar gibi boy attı. Bazı hücrelerde boy veren tartışmalar o günkü koşullarda bulunan insanların halet-i ruhiyesini ortaya koyuyordu: Esirlerden biri:

"Sonun böyle olacağını biliyordum. Komün eşyaları gece ziyafetlerinde yeniliyordu, biz ise aç kalıyorduk" diyordu. Başka bir esir: **"Bir Nolu'daki sorumlular kitleye Bafra sigarası veriyorlardı, kendileri filtrelili sigara içiyorlardı. Haydi şimdi gelsin dirensinler, niye direnmiyorlar? Filtrelili sigaraları ranzanın altında sakladıkları için onlara ,ranzacı' deniyordu"** diye konuşunca, bu duruma öfkelenen biri: **"Kes kardeşim, Kendin direnemiyorsun, teslimiyetini götürüp başkasına bağlama. Başkası direnmezse, bu senin teslimiyetinin gerekçesi olamaz ki. Komünle ilgili eleştirilerine gelince, şimdiye kadar niye yapmadın bu eleştirileri?"** diye cevap verdi.

Komünle ilgili eleştiride bulunan tutsak: **"Eleştiri yapamıyorduk. Yapsaydık haksız çıkardık"** dedi. **"İnsan doğru bildiği bir şeyi haksız çıkma pahasına bile olsa yapmalıdır"** dedi onunla tartışan tutsak. Diğeri, **"Daha geçenlerde hepimiz dördüncü katta direnirken, üçüncü kattan çekilen simitler, peynirler dağıtıldığında bile bazı kişilere torpil geçildi"** dedi.

"Nasıl torpil yani?" sorusu üzerine: **"Bazı kişilere fazla verildi işte. 'Arkadaşlar çalışıyor, fazla yoruluyorlar' ayağıyla onlara fazla yiyecek veriliyordu. İşte hep bu yüzden teslim olduk"** dedi komün konusunda eleştirilerini sürdüren diğeri: **"Bırak kardeşim, çok metafizik düşünüyorsun. Tamam bazı kişilere bir simit, bir şeker veya biraz peynirin fazladan verilmesi yanlış bir anlayış. Bu, bazı insanlar arasında güvensizlik yaratabilir. Aslında belirli insanlar bu konuda kitleye örnek olmalılar. Çoğu arkadaş örnek oluyordu zaten. Birkaç kişinin bu konuda zaafı vardı. Bu kişiler, direniş döneminde saygısını yitirmiş olabilir ama bunu birkaç kişi yapmışsa, herkese mal etmek, üstelik yenilgiyi de bu duruma bağlamak mantıksızlığın da kendisidir"** diyerek konuşmayı kesti.

Bu tartışmalar, zaman zaman oluyordu. Olumsuz düşünenlerin sayısı çok azdı. 35. Koğuştaki tutsaklar böyle olumsuz tartışmalar yerine, olumsuzlukları gidermek, birlik ve beraberliği tekrar gerçekleştirmek için yeniden komün oluşturma çabasına giriştiler. Bu konuda hücreler arası gizli yazışmalar sürekli yapılmaya başlandı. Yıldırım Merkit, yeniden komünün oluşturulma sına karşı çıkıyordu: "**Objektif durumumuz neyse ona göre davranalım**" diyordu. Bununla: "**Mademki teslim olmuşuz, teslimiyetin tüm gereklerini yerine getirelim**" demek istiyordu. Ama esirlerin çoğu bu görüşe karşıydı.

"Tüm gücümüzü kullanarak savaşmışız, ama yenilmişiz. Her savaşta yenilgi olur. Düşüncelerimiz den, yenildiğimiz için vazgeçmeyeceğiz. Tekrar komün kurup, birlikte yaşayacağız" diyorlardı. Hücrenin birinde bir esir: "**Arkadaşlar, komünsüz yaşamak müm kün değildir. Komün olmasa ne olur biliyor musunuz? Düşünün, bana para gelecek, istediğim kadar yiyecek alacağım. Bu daracık hücrede hepinizin gözleri ününde oturup yiyeceğim. Parası olmayan arkadaşlar da aç gözlerle bana bakacaklar, bu alçaklık olur. Biz teslim olduk ama adileşmedik**" diyordu.

Hayat, hücrelerde bu sorunlarla birlikte sürüyordu. Yüzbaşı Esat, henüz 35. koğuşta kalanlara karşı saldırıya geçmemişti. Onlara normal davranıyor, kantinden yiyecek temin ediyor, ziyaretçileriyle görüşmelerini sağlıyordu. Ama diğer koğuşlarda günden güne marş sesleriyle birlikte işkence sesleri de yükselmeye başlamıştı. Evet, idare bütün gücüyle koğuşların üzerine çullanmıştı. Direniş sürdüğü müddetçe koğuşlarda teslim olanlara işkence yapmaya gerek görmemişti. Yalnız, onları bazı kurallara uymak zorunda bırakmış, böl parçala yönet politikası nı ustalıkla uygulamıştı. Direniş bitince, Yüzbaşı Esat çok vahşice koğuşlardaki tutsaklara saldırmaya başlamıştı. Direnişin sürdüğü döneme kadar, koğuşta kalanların çoğu Esat'ın kendilerine karışmayacağı inancındaydılar. Kendilerine göre, çok gerçekçi bir politika tespit ettikleri kanaatindeydiler. Oysa, Esat'ın koğuşlarda estirdiği terör, işkence ve saldırılar, başta gönüllü olarak kurallara uyanları, ardından dayak zoruyla teslim olanları hayal kırıklığına uğrattı. Direniş yenilgiyle sonuçlandıktan hemen sonra Esat, koğuşlara verdiği yemekleri kesti. Suları akıtmadı. Eğitim (yürüyüş yapma, marş söyleme) gün boyu oldu. Tuvalete gitme, yatma, kalkma, sağa sola bakma, sigara içme kurallara bağlandı. Koğuşun her gardiyanı padişah yetkisine sahip kılındı. Artık Yüzbaşı Esat, politikasının ikinci aşamasını koğuşlarda yürürlüğe koymuştu. Politikanın birinci aşaması teslimiyet, ikinci aşaması ihanetti. Bu planın ikinci aşamasının başarıyla gerçekleşebilmesi için, herkese en acımasız işkenceler yapılacak, en ufak bir direniş kanlı bir biçimde bastırılacak, herkes pişman hale getirilecek, bunun için her şey yapılacaktı. Yüzbaşı Esat'ın planının ikinci aşamasının özeti buydu.

Bu plan gereği, 1981 yılı Haziran ayında direnenlerin kaldıkları 35. koğuş dışında, cezaevinin tüm kitlesi toplu olarak işkenceye alındı. Koğuşlar gece gündüz eli sopalı gardiyanlarca basıldı. Esirler amansız işkencelerden geçirildi. Yüzbaşı Esat'ın ilk hedefi her koğuşta birkaç ispiyoncu yaratmaktı. Günlerce yapılan işkencelere, açlığa, susuzluğa dayanamayan bazı zayıf karakterli kişiler, ispiyonculuğu kabul ettiler. Yüzbaşı Esat ispiyonculuk yapan kişilerin çoğunu koğuş sorumluluğuna atadı. İspiyoncuların bulunmadığı koğuşlarda ise, başka koğuşlardan ispiyoncu ihracatı yapıldı. Bazı koğuşlara da tutuklulardan dayak mangaları oluşturuldu. Bu kişiler, gardiyanların emirleriyle kendi arkadaşlarını dövecek ve işkence yapacaklardı.

İspiyoncu koğuş sorumlularının veya dayak mangalarının koğuşlardaki görevi, koğuş içi denetimi sağlamaktı. Esat'ın yürürlüğe koyduğu kurallara uyulmadığı taktirde, koğuş sorumlu ları ya tutsakları uymaya zorlayacak ya da gardiyana ispiyoculuk ederlerdi. Cezaevinde bu ispiyonculuk mekanizmasının işlemesiyle birlikte esirlerin birbirleriyle konuşmaları, birbirleri ne yardımcı olmaları, birbirleriyle koğuş içinde gezmeleri kesinlikle yasaklandı. Gardiyan ve koğuş sorumlusunun mantık dışı tüm emirlerine uymamak imkansız hale getirildi.

BİRİNCİ BÖLÜMÜN SONU

İKİNCİ BÖLÜM

Ocak 1981, açlık grevinin sonucundan, direnişin sürdüğü Mayıs 1981'in sonuna kadar uygulan kurallar şunlardır:

- 1) Sayım olduğunda tüm tutsaklar sıraya giriyorlardı. Asker veya subay koğuşa girince, koğuş sorumlusu dikkat çekiyor, subaylar içeri girince sorumlu topuk selamı verip kısa künye yaptıktan sonra tekmil veriyordu.
- 2) Kurallara uyan tüm tutsaklar havalandırmaya çıkarıldığında bir gardiyanın denetiminde günde 20 dakika askeri eğitim yapıyorlardı.
- 3) Görüşe, mahkeme veya avukat görüşmesine çıkanlar tek sıra halinde dizilerek askeri yürüyüşle gidip gelmek zorundaydılar.
- 4) Kurallara uyan herkes her yemekten sonra Türk ordusunu ve milletini öven bir yemek duasını okuyordu.
- 5) Havalandırmaya çıkan tutsaklar her gün başta İstiklal Marşı olmak üzere birkaç marş okuyorlardı.
- 6) Tutsakların yakınları ile görüşme süresi çok kısaltılmıştı. Gardiyan denetiminde görüştüklerinden ziyaretçilerine cezaevinde olup bitenler hakkında herhangi bir olay anlatmaları yasaktı.

Bu kurallara uyanlara sistemli bir şekilde işkence yapılmıyordu. Ama her koğuşa zaman zaman dayak atılıyor, psikolojik işkence sürüyordu. Bu dönemde koğuşlarda kalan tutsakların, tecritte süren direnişi desteklememeleri için ne gerekiyorsa o yapılıyordu. İdarenin koğuşlarda kalan tutsaklara karşı politikası onların direnişe destek vermemesi için bu yollara başvurma biçimindeydi. Yılgın ve korkak tutsakların bulunduğu koğuşlarda onları daha fazla korkutmak için şiddetli bir şekilde dayak atılıyordu. Direnebilecek veya direnişe destek verebilecek tutsakların bulunduğu koğuşlarda ise, çok esnek davranılıyordu.

1981 Mayıs'ının sonunda direniş yenilgiyle sonuçlanınca, cezaevi idaresinin koğuşlara yönelik politikası tamamen değişti. 1981 Mayıs ayının sonundan 1 Eylül 1983 tarihine kadar cezaevi idaresi bütün koğuşlarda aşağıda anlatacağımız işkence yöntemlerini uygulamaya soktu. Sıralayacağımız yöntemlerin tümü belki her koğuşa uygulanmamıştırmama bazı koğuşlarda tüm yöntemler kusursuz uygulanmıştır. Bu farklılığın nedenleri şunlardır: Bazı koğuşlardaki insanlar, aşırı korkmuş, aşırı boyun eğmiş, istenen her şeyi itirazsız kabul etmişti. Ölmek için insanlıklarını dahil her şeylerini vermeye hazır dılar. Bu yapıda olan insanların bulunduğu koğuşlardaki tutsaklara her türlü uygulama pervasızca yapılmıştır. Cop kullanılmış, tecavüz edilmiş, bok yedirilmiştir. Ama cesaretini tam olarak yitirmeyen, gururunu ayaklar altına aldırılmayan, bıçak kemiğe dayandığında bir şeyler yapabilenlerin olduğu koğuşlardaki tutsaklara, aşağıda anlatacak işkence yöntemlerinin çoğu uygulanmamıştır. Belki bu tutsaklar daha fazla işkence gördüler ama teslimiyet hariç insan haysiyetine ters düşen diğer işkence yöntemlerine karşı koyabildiler.

Burada üzerine parmak basılması gereken sorun şudur: Cezaevi yönetimi, en adi işkence yöntemlerini

kendisine karşı soyluca direnenlere uygulayamıyordu. Bu yöntemleri hiç bir direnişe katılmayan, gönüllü olarak teslim olan, daha çok işkencecilerin her dediğini yapan, her şeyden umudunu kesen, işkencenin kulu kölesi olan kişi ve koşullara uyguluyordu. En adi işkence yöntemleri derken, cop kulanma, tecavüz etme, bok yedirme, tutsakları birbirlerine dövdürtme vs. yöntemleri kastediliyor. İşkencecilere karşı biraz olsun kararlı olarak davranan koşullarda bu uygulamalar yapılamadı. Diğer uygulamalar hemen hemen tüm koşullarda uygulanmıştır. Şimdi bu uygulamalar tek tek ele alınarak anlatılacaktır. Yalnız bu uygulamalar, üç yıl gibi bir sürede, sistemli olarak her zaman, her gün, her gece ve her an yapılmıştır. Bu uygulamalarla koşullarda kalan esirlerin nasıl bir cendereye sokulduğunu, nasıl bir cehennem ortamda yaşadıklarını anlayacaksınız..

1) MAHKEME: 1981 tarihinde Diyarbakır askeri cezaevinde kalan esirlerin tümü hükümlü değil tutuklu idi. Cezaevinde tutuklu olan her ferdin mahkemeye ilişkisi vardı. Davalar peşpeşe açıldığından mahkemeye gidip gelme, her esirin yaşamının bir parçasıydı. Burada 1981 direnişi sonuçlandıktan sonra koşullarda kalan esirlerin mahkemeye nasıl götürülüp getirildikleri anlatılacaktır. Bu mahkemeye götürülüp getirilme yöntemi 1981 tahihinden, 1 Eylül 1983 tarihine kadar sürmüş ve mahkemeye çıkarılan herkese aynı muamele yapılmıştır.

Sabahın erken saatlerinde mahkemeye gidecek olan esirler, koşullarından veya hücrelerinden koşuş salonuna alınırlar. Tek sıraya dizilirler. Salonda üst baş araması yapılır. Arama sırasında herkes pantolonunu diz kapaklarına kadar indirmek zorundadır. Bazı koşullarda külotlar da aşağı çektilerle anüsün içi dahi gardiyanlarca kontrol ettirilir. Aramada herhangi bir şey bulunmadıysa, esirler, üstlerini, başlarını düzeltir, ikişerli sıraya girer, gardiyanın talimatını beklerler. Gardiyan üstlerinden gerekli talimatı aldıktan sonra, koşuş salonunda hazırolda bekleyenlere: **"Rahat, hazırol! Elleri uzat! Rahat! Hazır ol! Elleri uzat. Ses çıkar lan ibneler!"** gibi bir sürü emir verdikten sonra ki bazen bu **"rahat, hazır ol!"** talimleri en az yarım saat kadar sürerdi. **"İleri marş!"** komutunu verir, komutla birlikte mahkemeye gidecek olan grup, İzmir Marşı veya başka bir marş eşliğinde dizlerini göğüslerine kadar çekerek, göğüslerini ileri doğru çıkararak, kollarını nizami sallayarak koridora çıkıyordu. Ama ana koridora çıkıldığında, birçok grubun aynı anda mahkeme bekleme koridoruna doğru ilerlediği görülmüyordu.

Bazen bu gruplar 20, 30 kişi gibi kalabalık, bazen dört kişi, iki kişi veya tek bir kişi de oluyordu. Gruptaki insanların sayısı ne kadar olursa olsun koşuştan marş eşliğinde, askeri yürüyüşle mahkeme koridoruna gitme zorunluluğu vardı. Bir anda bazen 20, 30 grup veya 20, 30 tek kişi bekleme koridoruna doğru gidiyorsa, bu demektir ki 20, 30 ayrı marş aynı anda söyleniyordu. Bir grup: **"Komandoyuz biz, komandoyuz biz"** mısralarını bağırarak söylerken, başka bir grup, **"Yunanların kellesini Akdeniz'e doldururuz"**, ayrı bir grup, **"Çanakkale içinde aynalı çarşı"**, başka bir ses, **"Türküz, Türküz dedikçe kalbimiz almakta hız"** mısrasını söy lüyor du.

Yüzlerce kişinin onlarca farklı marşı, farklı makamlarda insanın tüylerini diken diken eden çok yüksek sesle söylemeleri, koridorları ürkünç hale getiriyordu. Esirler marş eşliğinde mahkeme bekleme salonuna gelince gardiyan: **"Marş kes, yerinde say!"** komutunu verdiğinde, ağızlar dan çıkan sesler kesilirdi. Yere inip kalkan ayaklardan, **"Rap, rap, rap, rap"** diye sesler çıkardı. Tabi bu arada bu **"rap rap"** seslerine başka **"rap rap"** sesleri de karışırdı. Bu son **"rap rap"** sesleri, esirlerin sırtına inip kalkan cop ve kalas sesleriydi. Mahkeme bekleme salonunda işkenceciler esirler üzerinde **"yerinde sayma"** eşliğinde mesleklerini icra ederlerdi. Sonra işkenceci bir gardiyan: **"Koşuş dur, duvara dön"** komutunu verirdi.

Bu komutla herkes yüzünü duvara döner ve dururdu. Bu arada şaşırıncılar coplanır veya tekmelenirdi. **"Kolları arkaya uzat!"** komutuyla her esir kollarını arkaya uzatır, bileklerini yanyana getirirdi. Gardiyanın biri esirlerin bileklerini coplarken, diğeri soğuk kelepçeleri takarak bilekleri kesecek derecede sıkardı. Kelepçe takma işlemi bittikten sonra, **"Rahat! Hazır ol!"** komutuyla herkes rahattan hazırola geçirdi. **"Yerinde say! Çırpınırdı Karadeniz marşına başla!"** komutuyla koridora dizilen, yüzleri duvara çevrilen, elleri arkada kelepçe nen tüm esirler aynı makamla aynı tempoyla **"Çırpınırdı Karadeniz"** marşını söylemeye başladılar. Gardiyan: **"Ses çıksın lan ibneler! Dizini çeklan götürven! Dizini ananın a... sokarım senin"** gibi küfürlerle yüksek sesle marş söylemeyen ve dizini göğsünün hizasına kadar kaldırmayanları uyarır, rastgele coplardı.

Bir marş bitince, başka bir marş başlardı. Bu şekilde marş söyleme faslı bazen bir, bazen iki saat sürerdi. **"Koğuş dur!"** komutuyla herkes durur, sonra 20'şer kişilik gruplar zincirlerle birbirine bağlanırdı. Zincirle bağlama işlemi bitince: **"Rahat! Hazır ol!"** komutu verilir ve esirler komuta uyarlardı. **"Hep birden on kıta İstiklal Marşı'na başla"** komutuyla hep bir ağızdan İstiklal Marşı'nı şiir şeklinde okurlardı ve kelepçe, zincir şakırtıları arasında: **"Ben ezelden beri hür yaşadım hür yaşarım / Hangi çılgın bana zincir vuracakmış şaşarım"** mısralarını haykırdıklarında, Mehmet Akif'in duygularına ortak olurlardı. İstiklal Marşı'nın on kıtası okunduktan sonra gardiyan, **"Andımıza başla"** komutunu verirdi. Esirler andı okudukla rında, gardiyanlar ellerindeki coplarla, kalaslarla vururlardı. O hengamede esirler: **"Ey bugünü müzö sağlayan ulu önder Atatürk"** diyerek, Atatürkçülüğün Kürdistan'daki karakterini sergi lerlerdi.

And okunduktan sonra mahkemeye götürölme zamanı yaklaşırdı. **"Koğuş dur!"** komutu verilir, esirler olduğu yerde dururlardı. **"Sağa dön!"** komutuyla sağa dönerdi. **"Herkes başını eğsin lan ibneler"** diye bağırıldığında esirler, başlarını önlerine biraz eğince: **"Eğ eğ yavrum, öndekinin götüne değdire ceksın başını"** denilir, herkesin başı öndekinin belinin ortasına değecek şekilde eğdirilirdi. Birbirine bakıp kaşla gözle işaretlemesinler diye başları önlerine böyle eğdirirlerdi. Haberleşmeyi önlemek amacıyla yapılırdı bu. Esirler, birbirlerinin sırtlarına kadar başlarını eğerek tek sıraya dizildiklerinde, gardiyanın biri en öndekinin ensesini, bir atın yularını tutar gibi kavrayıp dışarı doğru çeker. Zincirle birbirine bağı olan grup öndeki esirin gittiğı yöne doğru gider. Dışarı çıkınca zincire bağı grup, olduğu gibi arabaya atılır. Esirlerle birlikte çok sayıda gardiyan arabaya biner.

Esirler salondan çıktıklarında marş söylemekten, yerinde saymaktan, dayak yemekten kurtul dukları için çok sevinirler. Fakat arabanın kapısı kapandığında sevinçlerini unutuverirlerdi. Çünkü araba kapısının kapanmasıyla **"araba işkencesi"** başlardı. Bu araba işkencesi koridor işkencesine hiç benzemezdi. Arabanın her tarafı kapalı, yer dar, kollar zincirlerle, bilekler kelepçelerle bağıydı. Gardiyanların ise vahşi gorillerden hiçbir farkı yoktu.

Denilebilir ki, Türk askeri Kürdistan'da vahşi gorilden çok daha vahşidir. Eli kolu bağı bir grup insanla, vahşi ve kızgın 15 gorili kapalı bir arabaya koyarsanız, arabadaki insanların durumu ne olursa arabaya bindirilip mahkemenin kapısında indirilen esirlerin durumu da öyle olurdu. Arabada esirlerin gözleri kapatılır, başları eğdirilir ve öyle dövölürlerdi. Sonra yere yatırılarak botlarla çiğnenirlerdi. Mahkemenin önünde arabalar durup kapılar açılınca esirler arabalardan inerlerdi. İndiklerinde büyük bir badireyi atlattıkları için sevinirlerdi. Bu sevinçleri mahkeme salonuna kadar sürerdi. Mahkeme salonunda sıralara oturtulduktan sonra mahkeme çavuşu, sanık kürsüsüne geçer, yüzünü esirlere döner, **"Herkes başını kaldırsın ulan! Beni dinleyin! Hakim kimi çağırıysa yerinden kalkıp acele bu kürsünün önüne gelecek. Önce topuk selamı verecek, sonra kısa künyesini yapacak. Hakimin sorduğı sorulara göre, evet veya hayır biçiminde cevap verecek. Öyle milattan önceymiş, Kürdistan sorunuymuş, işçi sınıfıymış, bunlardan söz edenin gö... si...rim anlaşıldı mı lan!"** derdi. Sıralarda mumya gibi oturtulmuş esirlerden hiç ses çıkmayınca çavuş, mahkeme salonunda konuşmasını sürdürürdü: **"Daha bitmedi konuşmalarım lan! Tuvalete gitmeyi istemek yok. Komutanım ben sıkış tım, komutanım ben dayanamıyorum, komutanım beni tuvalete götür diyenin gö... si...rim. Kimse kimseye bakmayacak, kimseyle konuşmayacak, sağa sola bakmayacak, herkes karşıya bakacak. Bakın, (Çavuş yönünü mahkeme heyetinin oturacağı tarafa doğru çevirir, işaret parmağıyla göstererek) şu „Adalet Mülkün Temelidir' vecizesinin 'T' harfini görüyor musunuz, sürekli oraya bakacaksınız. Tamam mı lan?"** diyerek konuş masını noktalarđ.

Bu andan sonra **"duruşma işkencesi"** başlardı. Genellikle toplu duruşmalar sabah saat 9.00'da başlar akşam 17.00'de biterdi. Tam 9 saat esirler hiç kıpırdamadan eller dizde, gözler **"T"** de beklerlerdi. Buna açlık, susuzluk, tuvalet sorunu, yüze konan sineklerin kovulamaması ve işkencenin verdiğı yorgunluk eklenince **"duruşma işkencesi"** nin menemen bir şey olduğu kolaylıkla anlaşılır.

Mahkeme heyeti salonu terkedince, dayak eşliğinde kelepçeler takılır, kollar yine zincirlerle bağlanırdı. Ama bu an tüm tutsaklar sevinçlidir. Çünkü **"duruşma işkencesi"** den kurtulmuşlardır. Zincirleri bağlananlar, getirildikleri gibi mahkeme salonundan çıkarılarak arabaya bindirilirdi. Arabanın kapıları kapanınca arabada **"asıl duruşma"** şöyle başlardı:

- Ulan sen misin savunma yapan? Hani ulan Kürdistan'dan, işçi sınıfından söz edilmeyecekti?
- O sağına soluna bakan ibne hangisiydi?
- Ulan sen misin polisi öldüren?
- Kimdi lan o? "PKK mücadelesi sonuna dek sürecek" diyen hangisiydi?

Buna benzer sorular gardiyanlar tarafından arabadaki esirlere sorulur ve işkence başlardı. İşkence öyle vahşice yapılırdı ki, mosmor edilmedik hiçbir organ bırakılmazdı. Cezaevinin kapısında, araba kontak kapatınca işkence devam ederdi. Araba kapılarının açılmasıyla birlikte esirler sevinirlerdi. Burada yarı baygın halde arabadan indirilirdi. Baygın olanlar yerde sürüklenerek mahkeme bekleme koridoruna alınırdı.

Koridorda hemen yoklama yapılır, esirlerle birlikte mahkemeye giden gardiyanlar duruşma esnasında "**vukuat**" yapan esirlerin adlarını koğuş gardiyanına verirlerdi. "**Vukuat**" denilen şey mahkeme salonunda kıpırdanmak, sağa sola bakmak, yüze konan bir sineği elle kovmak gibi normal davranışlardı. Doğal davranışlar "**vukuat**" olarak kabul edildiğinden, "**vukuat**" işlemeyen mahkemeye gidip gelmek çok zordu. "**Vukuat**" işleyenler tespit edildikten sonra bekleme koridorunda esirlerin adları tek tek okunur, adı okunan: "**Emret komutanım!**" diye bağırır, gardiyanın emriyle sıraya dizilirlerdi.

Koğuş gardiyanı sıraya dizilen esirlere: "**Rahat! Hazır ol!**" komutunu verir, marş eşliğinde askeri yürüyüşle koğuşun kapısına kadar götürürdü. Koğuş salonuna vardıklarında kendilerini bekleyen eli kalaslı gardiyanlar tarafından saldırıya uğrarlardı. Burada yapılan işkenceler çok vahşicedir. Özellikle "**vukuat**" işleyenlere özel işkence yapılırdı. Bayılanlar bayılmayanların sırtına bindirilip koğuşa gönderilirdi. Böylece bir günlük mahkemeye gidip gelme macerası sona ererdi. Sağ salim koğuştaki arkadaşlarına kavuşanlar tahliye olmuş gibi sevinirlerdi.

Diyarbakır askeri cezaevinde mahkemeye gidiş geliş 1981 Mayıs ayından 1983 Eylül ayına kadar böyleydi. Bazı günler anlatılandan çok çok daha zorlu geçerdi. Bazı günlerde işkencenin dozu biraz azalırdı. O dönemde Diyarbakır askeri cezaevinde kalan esirlere: "**Dünyanın en zor işi hangisidir**" diye sorulsaydı, büyük bir çoğunlukla: "**Mahkemeye gidip gelmektir**" cevabını vereceklerdi.

2) GÖRÜŞME: Diyarbakır askeri cezaevinde haftada bir gün görüşme vardı. Direniş sürdüğü dönemlerde işkenceciler direnenleri aileleri ile görüştürmüyorlardı. Daha doğrusu işkenceciler görüşmeye gidiş gelişlerde, direnenlerden marş eşliğinde yürüyüş yapmalarını istiyorlardı. Direnenler bunu kabul etmeyince, görüşmeye çıkarılmıyorlardı.

Direniş bittikten sonra tüm koğuşlarda görüşme aynı şekilde yapılıyordu. Bir gardiyan koğuşun kapısında görüşmecisi gelenlerin isimlerini okuyor, esirleri koğuştan çıkararak salonda ikişerli sıraya diziyorlardı. Sonra marş eşliğinde askeri yürüyüş yaptırarak koridorun orta yerine kadar götürülüyorlardı. Orada bir gardiyan komutla onları durdurur: "**Hiç kimse görüşmecisiyle nasılsın, iyiyim, evet ve hayır'dan başka bir şey konuşmayacak tamam mı lan?**" derdi. Ardından esirler, dövüle dövüle görüş yerine kadar götürülür, her esir bir kabine yerleştirilir yerleştirilmez düdükle çalınırdı.

Esir, görüşmecisiyle göz göze gelir, ürkek bir sesle, "**Nasılsın ana?**", "**Nasılsın baba?**" veya "**Nasılsın abi?**" diye sorardı. Onların soracakları sorulara karşı da, "**İyiyim**" "**işte gördüğünüz gibi**" cevapları verilir. Ama, "**İyiyim**" kelimesine, "**Kötüyüm**", "**İşte gördü gününüz gibiyim**" cümlesine de, "**Bana çok işkence yapıyorlar**" anlamı yüklenerek söyleniyor du. Esirler, yüz, göz, mimikleriyle, seslerindeki endişeyle görüşmecilerine çok şey anlatıyorlar dı. Esirleri dinleyen gardiyanlar da, onların ne anlatmak istediklerini anlıyorlardı. Görüşme süresi en fazla iki veya üç dakikaydı. Gardiyanın çalacağı düdükle, esirlerle görüşmecilerini hemen birbirinden ayırırdı. Görüşme yerinden ana koridora alınanlar, orada işkenceye yatırılırlardı. Bir grup gardiyan tarafından dövülerek yerde süründürülerek kaldıkları koğuşa doğru götürülürlerdi. Yolda bayılanlar, bayılmayanların sırtına bindirilip koğuşa kadar taşınırlardı. Sağ salim koğuşa dönenler, henüz kurtulmadıklarını bilirlerdi. Çünkü, biraz sonra ziyaretçilerinin yatırdığı para ve eşya gelecek, asıl işkence faslı o zaman başlayacaktı.

Eşyaları ve parası gelenlerin adları gardiyan tarafından okunur, esirler koğuş salonuna alınır, tek sıraya dizilir, bir subay, para veya eşya defterine bakarak ismini okur, ismi okunan esirler sıradan ayrılarak para dağıtan subaya üç adım yaklaşır, topuk selamı verir, kısa künye yapar, kendisine gelen eşya veya

parayı aldıktan sonra deftere imzasını atar, hemen yanbaşımda bekleyen eli sopalı gardiyana doğru iki elinin ayasını uzatır. Gardiyan kendisine uzatılan elleri kanatıncaya kadar döver. Tüm esirler bu şekilde sıra dayağından geçirilir, artık tutmayan ellerine paraları ve eşyaları tutturularak tekmelene tekmelene koğuşa konurlar. 1981 tarihinden 1983 tarihlerine kadar Diyarbakır askeri cezaevinde görüşmeler hep böyle veya bundan daha beter biçimde yapılmıştır. Bu görüşmelerden kurtulmak için birçok kişi, görüşmecisine fırsat buldukça: "**Görüşmeye gelmeyin**" demiştir. Buna rağmen görüşmecileri gelince, görüşmecisine küfreden esirlerin sayısı çoktu. Dini inançları olan tutsakların görüşçü lerinin gelmemesi için dua ettikleri de çok oluyordu.

3) BANYO: Diyarbakır askeri cezaevinde direnişlerin sürdüğü dönemlerde hiçbir tutsak yıkanması için banyoya götürülmedi. Hücrede içmek için su dahi akmadığından, banyo yapmak olanaksızdı. Ter ve kir bununla birlikte bitlenme, vücudun doğal yapıları haline gelmişti. Dire nişin yenilgiyle sonuçlanmasının ardından, tecritlerin dışındaki koğuşlarda kalan esirlere şu şekilde banyo yaptırılırdı: Yaz aylarında koğuşlarda ara sıra su aktığından, gardiyan veya koğuş sorumlusunun izniyle koğuşun tuvaletinde banyo yapmak mümkündü. Böyle bir izin alınmadığı müddetçe, esirin yıkanması, eğer koğuştaki ispiyoncu varsa mümkün değildi. Esirler, kış aylarında on beş günde bir banyoya götürülürlerdi. Banyo sırası gelen koğuşun gardiyanı koğu şundakilere: "**Banyo için hazırlan!**" diye emir verince, herkes koğuştaki soyunur, külot katında tek sıraya dizilirlerdi. Kapının açılması ve gardiyanın komutuyla uygun adımlarla dışarı çıkarlardı. Koridorda marş eşliğinde askeri yürüyüş yaparak, banyoya kadar giderlerdi. Banyoda sabun kullanmak yasaktı. Esirler banyoya girince, onlarla birlikte birkaç gardiyan da giriyordu. Banyonun kapısı kapanınca, gardiyanlar, daha önce musluklara takılmış hortumlarla onların üzerine tazyikli soğuk su fişkırtırlardı. Soğuktan çılgına dönen esirler, tazyikli sudan kurtulmak için sağa-sola koşuşurlardı. Banyo dar olduğundan çoğu zaman kurtulmak imkansızdı. Su fişkir tıldıktan sonra, gardiyanlar ellerindeki hortumları kamçı gibi kullanarak onları döverlerdi. Ayrıca esirler, coplarla ve tekmelerle dövülürlerdi. Bu şekilde banyo yapıldıktan sonra, esirler banyoda tek sıraya dizilir, "**uygun adım marş**"la yürütülüp koridora çıkarılırlardı. Koridor da tek sıra halinde dizilen esirlere: "**Yere yat**" komutu verilir. Emir gereği herkes ağızüstü yere yatınca, gardiyanlar, onları coplayarak, koğuşa kadar yerden süründürürlerdi. Yerde iyi sürün meyen esirlerin sırtına, kaba etlerine balta sapı ve copla vururlardı.

Bazen koğuş gardiyanı ağızüstü sürünen esirlere: "**Dur! Sırtüstü yat!**" komutuyla onları sırtüstü yatırarak, "**Sürün**" komutuyla sırtüstü süründürürdü. Böylece, son esir de sürünerek koğuşa girince, banyo işi bitmiş olurdu. 35. koğuştaki kalan esirler, kurallara uymayı kabul ettikleri ilk gün, iki kez banyoya götürüldüler. Ondan sonra, 1981 Mayıs ayından 1983 Ekim ayına kadar banyoya hiçgötürül mediler. 35. koğuşun üçüncü ve dördüncü katlarında çoğunlukla su akmadığı için, yıkanma konusunda çok güçlükler çekilmiştir. İkinci ve birinci katlarda ara sıra su aktığından yıkanma olanağı vardı. Suyun azlığından dolayı ve soğuktan, doğru dürüst yıkanamayan esirler, şöyle bir yöntemle yıkanıyorlardı: Temiz bir bez veya küçük bir havlu suda ıslatılarak sabunlanır. Sonra vücudun her tarafına sürülür. Vücut sabunlu bezle ovulur. Bu işlem bittikten sonra vücut, başka ıslak bir bezle sabunlardan temizle nirdi. Sonra kuru bir havluyla vücut kurutulur, banyo biterdi.

4) PİS BANYO: 36. koğuş olarak bilinen tecrit bölümünün alt katının üç tuvaleti (8, 9, 10. Hücrelerin tuvaleti) işkenceciler tarafından bilinçli olarak kapatılmıştı. Bu hücrelerin içi insan pisliği ve sidikle doldurulmuştu. Hücrelerin içinde diz boyu pislik vardı. Bu pislik uzun süre bekletildiğinden çok kötü kokardı. İşkenceciler, koğuşlarda gözlerine kestirdikleri esirleri veya yeni yakalanıp cezaevine getirilen esirleri 36. koğuşa götürür, orada soyundurur, bu pislik dolu hücrelerin içine sokarak pisliğin içinde çimmelerini isterlerdi. Çimmek istemeyen esirler, kalaslarla dövülerek, yerde süründürülerek, pisliğin içine atılırlardı. Pisliğin içine atılan esirlerden, kafalarını pisliğe batırmaları istenir, bunu yapmayanların kafasına, gardiyanlar botlarıyla basar, kafayı pisliğe batırırdı. Genellikle yeni tutuklanarak cezaevine getirilen esirlere idare bölümünde sorulur: "**Siz televizyonlu koğuşlara mı, yoksa banyolu koğuşlara**

mı gitmek istiyorsunuz?" Esir, nasıl cevap verirse versin 36. koğuşa götürülürdü. Eğer, soruya; **"Televizyonlu koğuşa gideceğim"** cevabını vermişse 36. koğuştan içeri girer girmez koğuşun büyük salonunda eli kalaslı gardiyanlar tarafından karşılanır, yüzüne diş macunu, traş kremi sürülür, tam bir palyaçoya çevrilir. Eline bir de cop verilir, copu mikrofon gibi kullanması istenir. Esir, palyaçoluk yapmaya zorlanır. İster rolünü yapsın, ister yapmasın kalaslarla iyice dövülerek baygın hale getirilir. Yerde yatan esire gardiyanlar: **"Kalk ulan ayağa ib...e. kendin demedin mi televizyonlu koğuşa gideceğim? Biz burada hakiki film çeviriyoruz. Tabi bunun zorlukları olacak. Artist olmak o kadar kolay mı lan ib...e!"** derlerdi.

Sonra esir veya esirler, dövülerek ayağa kaldırılır. Hücre çavuşu, sıraya dizdiği esirlere bakarak bir rejisör edasıyla: **"Evet, şimdi filmin palyaço ve dayak sahneleri bitti. Geldik karate ve tekvando sahnelerine"** dedikten sonra, karate numaraları yapan birkaç gardiyan saldırır. Esirler aldıkları darbelerle yere yıkılırdı. Ayağa kaldırılan esirler, bir kobay, bir kum torbası gibi kullanılırdı. Ayakta duramayacak vaziyete getirildiklerinde bir gardiyan; **"Evet beyler, filmin son bölümü bitmiştir. Şimdi kalkıp bir banyo yapabilirsiniz. Banyomuzun suyu çok şifalıdır"** açıklamasını yapardı. Diğer gardiyanlar, dövülerek yere yatırılan esirlerin ayaklarından çekip, onları salonda birikmiş pisliğin içine atarlardı. Burada uzun süre bekletilen esirlerin her tarafı pisiğe bulaştırılınca banyo işlemi biterdi.

5) RANZA ALTI OL: "Ranza altı ol" işkencesi Diyarbakır askeri cezaevinde en acımasız ve en sık uygulanan işkence yöntemlerinden biriydi. Cezaevinin bütün koğuşlarında esirlerin üzerinde yattıkları tahta veya demir ranzalar vardı. Demir ranzalar iki katlıydı. Bu ranzaların altına bir insan ağızüstü sürünerek serbestçe girebilirdi. Tahta ranzalar ise, üç katlıydı. Bu ranzaların altına girmek, yani ranzalar ile beton arasına girmek çok güçtü. İnsan ancak uzun bir süre uğraşırsa çok sıkışarak girebilirdi. Şişman olan bir insan sözkonusu ranzaların altına sığamazdı.

Koğuşlar dar olduğundan esirler bu ranzaların altına koğuşun tüm yiyecek, içecek, giyecek maddelerini yerleştiriyorlardı. Bundan dolayı ranzaların altı tümünden boş olmazdı. **"Ranza altı ol"** işkencesi, genellikle şöyle yapılırdı: Sayım zamanlarında veya gardiyanların istediği her anda eli kalaslı gardiyanlar koğuşu basar, koğuş gardiyanı: **"Ranza altı ol, son sayı üç"** komutunu verir. Esirler son süratle ranzaların altlarına girmeye çalışırken, koğuş gardiyanı: **"Bir"** diye sayar. Esirler ranzaların altlarına yerleşmek için öyle bir acele ederler öyle bir telaş içindeler ki büyük bir yangından kaçmak için kapı ve pencerelere üşüşmüş insanların halini andırırlar. Yüz ifadeleri, birbirlerini ezmeleri, attıkları çığlıklarıyla büyük bir felaketten kaçanlar gibiydiler. Koğuş gardiyanı: **"İki"** deyince, telaş daha da artar. Heyecandan eller, ayaklar birbirine dolanır, ranza altına girme çabaları hızlanırdı. Ve koğuş gardiyanı: **"Üç"** deyince, eli sopalı gardiyanlar ranzanın altına girip ayağını çekmeyenlerin, dışardaki ayaklarına ellerindeki balta sapıyla hızla vururlardı. Dışarda kalan kollara, gövdelere, esir başlarına acımasızca saldırırlardı. Ranza altına tam olarak yerleşmiş kişiler işkence görmekten o günlük veya o anlık kurtulurlardı. Ranzaların altına hiç bir organlarını sokamamış esirler linç edilircesine dövülürken elleri kollarıyla kendilerini savunabilirlerdi. Ama vücutları ranzanın altında bazı organları dışarda kalmış esirler, ondan da mahrumdular. Bu **"ranza altı ol"** işkencesi her koğuştaki gece gündüz birkaç kez yapılırdı.

6) İÇERDE "EĞİTİM!" Eğitim adı altında Diyarbakır askeri cezaevinde yapılan işkenceleri ikiye ayırmak gerekir. Koğuş içinde yapılan işkenceler ve havalandırmada yapılan işkenceler. Tabi işkence ciler buna işkence değil, **"eğitim"** diyorlardı. Koğuş içinde sabah saat beşte tüm esirler yataklardan kaldırılır. Hemen tek sıraya dizdirilir. Sabah kahvaltısı gelene kadar ki bu süre en az ikibuçuk saattir. Esirler ayakta hazırol vaziyette bekletilir. Kahvaltı geldiğinde en fazla 15 dakika içinde yenilerek tekrar

tek sıraya dizilir ve hazırol vaziyette beklenir. Sabah sayımı yaklaştığı için esirler bu kez **"sayım çalışması"** yapmak zorunda bırakılır. Bu **"sayım çalışması"** çok zor ve bıktırıcı bir işkencedir. Esirler koğuşta iki sıra halinde art arda dizilmişlerdir. En öndeki, sıranın başında bulunan esir yüksek sesle: **"Bir"** diye bağırır ve yerinde çöker. Onun yanındaki, **"İki"** der çöker. Böyle sırayla ön saftakiler rakamları sayıp oturduktan sonra, bu kez oturanların arkasında ayakta bekleyenler sırayla saymaya başlarlar. Birinci tur bitince, ikinci tura başlanır. Bu o kadar seri yapılırdı o kadar fazla tekrarlanırdı ki bıkmamak mümkün değildi. Sayım yapan işkenceciler, kapıya gelince koğuş gardiyanı kapıyı açar. Bir subay bir grup gardiyanla birlikte koğuşa girer. Gardiyanların elinde beşe on kalaslar ve balta sapları vardır. Koğuş sorumlusu önce yüksek sesle tekmil verir. Ardından kısa künye yapar. Koğuşun mevcudu kaç kişiye o kadar kişi, **"Emir ve görüşlerinize hazırdır komutanım"** der. Tekmil işlemleri bitince, bir gardiyan elindeki kalasın ucuyla hızla esirlerin göğsüne, delegeceği gibi dörter. Kalasla kimin göğsü dürtüldüyse o tutsak sayımdaki numarasını söyler.

Esirler sayılınca, yukarıda anlattığımız **"ranza altı ol"** işkencesi yapılırdı ve sabah sayımı öyle biterdi. İşkenceden sonra esirler tekrar tek sıraya dizilir. Genellikle koğuş sorumlusu, bazen de başka bir kişi eline Atatürkçülükle ilgili bir kitap alır, yüksek sesle okumaya başlar. Ama okurken cümle cümle değil, kelime kelime okurdu. Örneğin esir elindeki kitaba bakarak çok yüksek sesle, **"Biz Türkler"** diye bağırır, koğuştaki diğer tüm esirler hep bir ağızdan, **"Biz Türkler"** diye bağırarak tekrarlanırdı. Kitap okuyan esir, **"Yedi düvelle"** der, diğerleri, **"Yedi düvelle"** diye bağırıp devam ederlerdi. Kitap okuma bazen günboyu bu şekilde devam ederdi. Koğuştaki tüm esirler saatlerce hazırol vaziyette ayakta beklemek ve söylenen kelimeleri yüksek sesle tekrarlamak zorundaydılar. Her koğuşta bir veya birkaç ispiyoncu vardı. Bir dakikalık kaytarma veya bir anlık yüksek sesle kitap okumama insanın hayatına mal olabiliyordu. Kaytarma bir tarafa sürekli aralıklarla gardiyan, koğuşun mazgal deliğini açar, **"Ses çıkmıyor, ses çıksın lan"** diye esirleri uyarır. Bazen de ses çıkmıyor gerekçesiyle gardiyanlar koğuşu basar, esirleri işkenceden geçirir, kendilerine göre **"sesi akort ederler"**di. Esirler sabahtan akşama kadar bağırarak zorunda kaldıklarından çoğunun sesi kısılırdı. Akşam saatlerinde işkenceci gardiyanlar, ses kontrolüne çıkarlardı. Henüz sesi kısılmamış olan esirlere: **"Lan ibneler, demekki siz yüksek sesle kitap okumamışsınız!"** denilerek, işkence yapılırdı. Sesi kısılanlara ise, **"Lan ibneler niye sesiniz çıkmıyor?"** diye sorularak dövülürlerdi.

Akşam sayımının yapılmasına bir saat kala, sabah yapıldığı gibi, tekrar **"sayım çalışması"** yapılırdı. Bu sayım da bitikten sonra iç **"eğitim"** bitmiş olurdu. Bu durum sistemli bir biçimde tüm koğuşlarda uygulanmıştı. 1981 Mayıs ayından 1983 Eylül ayına kadar sürdürülmüştür.

7) DIŞARIDA "EĞİTİM": Diyarbakır askeri cezaevinde sürekli ve en ağır işkenceler havalandırılmalarda yapılırdı. Cumartesi ve pazar günleri hariç, bir koğuş cezalı değilse, esirler havalandırmaya çıkarılıyorlardı. Havalandırmaya çıkarılma şu şekilde olurdu: Kapıdan havalandırmaya çıkıldığında, ikişerli sıraya dizilirdi. Askerin komutuyla, "Rahat! Hazır ol" hareketleri yapılıncaya, marş eşliğinde askeri yürüyüş yapmaya başlanırdı. Birkaç tur yürüyüşten sonra gardiyan sert bir sesle, **"Yat"** komutunu verir. Esirler yüzüstü yere yatarlardı. Gardiyan, **"Sürün"** komutunu verince sürünürlerdi. Bu sürünme yağmurlu, karlı ve buzlu havalarda çok zor olurdu. Esirler yerde sürünürken gardiyanlar ellerindeki balta saplarıyla esirlerin kaba etlerine vururlardı. Sürünmeden sonra Diyarbakır askeri cezaevinde icat edilen işkence yöntemleri havalandırmada esirlere uygulanırdı. İşkence yöntemlerini ayrı başlıklar altında incelediğimizden, burada tekrarlama gereğini duymuyoruz. Okuyucu Diyarbakır askeri cezaevindeki işkence yöntemlerini okuduğunda ve bunların tümü veya çoğunluğu havalandırmada uygulandığından **"dışarıdaki eğitimin"** nasıl bir **"eğitim"** olduğunu hatırlasın istiyorumuz.

8) KOCATEPE: Diyarbakır askeri cezaevinde esirlerin barındığı 40 koğuş vardı. 1981-83 yılları arasındaki dönemler bu koğuşların bazılarında en az 30, bazılarında en fazla 200 kişi kalırdı. Esirler havalandırmaya çıkarıldıklarında, ikişerli sıraya dizdiriliyorlardı. Bir müddet esirlere askeri eğitim, yani **"yürüyüş eşliğinde marş söyletme"** yaptırılırdı. Ardından gardiyan, **"Dağın lan!"** diye bir komut verirdi. Bunun üzerine esirler havalandırmada dağınık bir vaziyette dururlardı. Gardiyan: **"Kocatepe ol"** komutunu vermekle birlikte esirler bir noktada üstüste yığılır, kısa süre içinde etten küçük bir tepe oluştururlardı. Bu tepe küçük koğuşlarda 30 kişiden, büyük koğuşlarda 100 veya daha fazla kişiden oluşurdu. Üstüste yığılan bu kadar esirden inlemeler, bağırımlar yükselirdi. Bu bağırımlar arasında tepenin en üstündeki esir ayağa kalkarak, tepenin üzerinde Atatürk'ün Kocatepe'deki pozisyonunu takınırdı. Sonra tepenin üzerinde 10 kıta İstiklal Marşı'nı okurdu. Tepeyi oluşturan esirlerin bağırımları, haykırımları ile İstiklal Marşı'nın mısraları birbirine karışırdı. İstiklal Marşı okununca gardiyanın emriyle tepe dağılırdı. Baygınlık geçirenlerin üzerine kovalarla su dökülürdü. Buna rağmen ayılmayanlar ayaklarından çekilerek gardiyanın yanına götürülürdü. Koğuş gardiyanı cebindeki tüplü çakmağı çıkarır, düğmesine basarak, esirin burnunun ucunu yakmaya başlardı. Burnu yanan esir acı çekerek ayıldığında, koğuş gardiyanı böbürlenerek, **"Biz Türkler böyle pratik zekaya sahip insanlarız. Başka bayılan var mı lan?"** diye söylenirdi.

9) KULE: Havalandırmada altı esirin birbirlerinin omuzlarından tutarak bir daire oluşturmaları istenir. Esirler aldıkları emir üzerine ellerini birbirlerinin omuzlarına atarak bir daire oluştururlar. Gardiyan; **"İkinci daire oluşsun"** komutunu verince, başka altı esir birinci daireyi oluşturarak ayakta bekleyen esirlerin omuzlarına çıkarlar, birbirlerinin omuzlarını tutup ikinci daireyi oluştururlar. Bu kez gardiyan; **"Üçüncü daire oluşsun"** komutunu verir. Aynı anda ve aynı şekilde üçüncü daire de oluşurdu. İşkenceci gardiyan, oluşturduğu esere büyük bir sanatçı edasıyla baktıktan bir müddet sonra **"Yıkıl"** komutunu verirdi. Gardiyanın bu komutuyla birlikte her esir bir ölü gibi kendini bırakırdı. Kafası kırılan, bileği çıkan, dizleriyle yere çakılan esirlerin bağırımlarıyla gardiyanların kahkahaları aniden birbirine karışırdı. Havalandırmanın beton zemininde inleyerek yerde yatan yaralıların arasında, eli sopalı gardiyanlar, Osmanlı sultanlarının savaş meydanlarındaki **"leşlerin"** arasında yaptıkları gezinti gibi dolaşırlardı.

10) KERVAN: Esirler havalandırmaya çıkarılır. Tek sıraya dizdirilir. Koğuş gardiyanının komutuyla sıranın başındaki esir yere çömelir. Onun arkasındaki esir ayakta bekler. Üçüncü esir çömelir, dördüncüsü ayakta bekler. Böylece sıranın sonuna kadar çömelmiş her esirin arkasında ayakta bekleyen bir esir durur. Gardiyanın komutuyla, ayaktaki esirler çömelmiş esirlerin sırtlarına binerler. Bacaklarını, boyunlarının iki yanından sarkıtırlar. (Deve güreşi oyununda olduğu gibi) Her esir, yine gardiyanın emriyle sırtına bindiği esirin iki kulağını iki eliyle tutar. Gardiyanın deyişiyle **"kulaklar direksiyon vazifesi görür"** bu vaziyette ayaktaki her esir, çömelmiş esirin sırtına binince, gardiyanın **"Kalk"** demesiyle çömelmiş olanlar, sırtlarındakilerle birlikte ayağa kalkar. Bu arada gardiyan, en arkadaki çifti birbirinden ayırır. Esirlerden birinin kolundan tutarak sıranın ön tarafına getirir. Orada: **"çömel"** der. Esir çömelir, iki eliyle ayak bileklerinden tutarak bekler. Gardiyan: **"Tamam lan, sen böyle ayak bileklerinden tutarak kervanın önünde yürüyeceksin, kervana yol gösteren eşeksin"** der. Diğer esiri, sıranın en arkasına götürerek: **"Sağ elinle sol ayağını yere koyacaksın. Sağ ayağınla sol kolunu havaya kaldıracaksın, sende kervanın topal köpeğisin"** der gardiyan. Esir çaresizlikten denileni yapar. Böylece, önde kervana yol gösterecek **"eşek"**, arkada kervanı takip eden **"topal köpek"** ve kervan yola hazırdır. Gardiyanın komutuyla yola koyulur. Yol, havalandırmada daire çizmektir. Bitmez tükenmez bir yoldur. **"Ömür biter yol bitmez"** sözü sanki bir daire etrafında sürekli dönenler için söylenmiştir. Yürüyüş çok uzun sürünce, gardiyan kervanı durdurur; **"Biniciyle deve yer değiştirsin"** komutunu verir ve yola devam edilir. Nitekim, sonunda düşmeler olur. Fakat, düşenleri yerden kaldıracak kalaslar, coplar ve işkenceler vardır. Kalkmamakta direnenlere gardiyanlar vahşice saldırırlar. Bu saldırıları görseniz, haramilerin kervana saldırdığını sanırsınız. Bazen de, kervana marş

söylenilerek yürütülür. "**Tarihi çevir nal sesi, kısrak sesi bunlar / Delmiş Roma'nın kalbini, mızrak gibi Hunlar.**" Bu marş, kervanın yolu gibi uzundur ve her mısrası bir vahşet tablosuyla doludur.

11) ÖL DEDİĞİMDE: Havalandırmada koğuş gardiyanı istediği bir esiri yanına çağırır. Çağrılan, koşa koşa gardiyana üç adım yaklaşır çakı gibi topuk selamı verir, yüksek sesli tekmille birlikte kısa künye yapar. Gardiyan esire: "Bak şimdi, öl diyeceğim sen öleceksin" der.

Esir: **Emredersin komutanım** (Bunu çok yüksek sesle söyler). Gardiyan: **Peki nasıl öleceksin?** Esir: **Siz bilirsiniz komutanım**, (Çok yüksek sesle). Gardiyan: (Elindeki kalasın bir ucunu yere koyarak, bir elini de kalasın üstüne dayayarak.) **Bunu görüyor musun?** Esir: **Görüyorum komutanım.** Gardiyan: **Bak, şu kalası bıraktığımda nasıl düşüyorsa, sana öl dediğimde öyle düşeceksin. Anladın mı lan?** Esir: **Anladım komutanım.** Gardiyan: **Oğlum, ölü bir adamı düşün. Bir de donmuş olarak o ölüyü ayak üzeri dikip bıraktığımda nasıl düşerse sana öl dediğimde öyle düşeceksin. Düşüşünü beğenmeyene kadar ölüp dirileceksin. Tamam mı lan?** Esir: **Tamam komutanım.** Gardiyan: **Öl!** Ayaktaki esir, desteksiz bırakılmış kalas gibi düşer. Gardiyan; "**Diril**" der, tutsak ayağa kalkar. Gardiyanın keyfine veya artık esirin ayağa kalkamamasına kadar bu "**öl, diril**" işkencesi devam eder. Bir esirin işi bitince sıra başka bir esire gelir. Bu uygulama bazen bir koğuştaki kalan tüm esirlere topluca yapılırdı.

12) ZİNCİR: (Bu işkence yöntemlerini okuyan okuyucular, esirlerin kuzu kuzu bu uygulamalara boyun eğdiklerini sanacaklardır. Bu gerekçeyle esirlere kızabilirler. Veya: "**Neden bu kurallara uydular, neden karşı koymadılar?**" diyebilirler. Böyle düşünen veya soran okuyucular, teslim olmanın ne olduğunu, Türk sömürgecilerinin Kürdistan'da yaptıkları barbarlığın mahiyetini kavrayamamışlardır. Bunu iyi kavrayamadıkları için Diyarbakır askeri cezaevindeki karşı koyuşları, soylu direnmeleri, dünyada ender rastlanabilecek kahramanlıkların mahiyetini de yeterince anlayamamışlardır). Bu açıklamadan sonra "**Zincir**" denilen işkence yönteminin nasıl uygulandığı anlatılacaktır.

Diğer işkence yöntemlerinde olduğu gibi, burada da esirler havalandırmaya alınır. uzunca bir zincir getirilir. Koğuş gardiyanı tek sıra halinde bekleyen iki esiri havalandırmanın orta yerine çağırır. Emir üzerine esirler havalandırmanın orta noktasına gidip beklerler. Koğuş gardiyanı esirleri sırtı sıra döndürür. Elindeki zincirin bir ucunu birinci, diğer ucunu ikinci esirin boynuna bağlar. Ardından gardiyan: "**Koşu vaziyeti al**" komutunu verir. Boyunları zincirle bağlanmış esirler, birbirine ters istikamette koşu vaziyeti alırlar. Gardiyan: "**Bir, iki, üç...**" der demez, her iki esir ters istikamette hızla koşar. Zincirin gerilmesiyle birlikte, o hızla ikisi de sırtüstü yere düşer. Boyunları kanar. Boğazları sıkışır. Gözleri faltaşı gibi açılır. Gardiyan hemen zinciri açıp boğulmalarını önler. Biraz sonra bir başka iki esire sıra gelir.

13) KANTAR: Esirler havalandırmada çırılçıplak soyundurulur. (Bu yöntem çok ürkekleşen, fazla

boyun eğen, insani değerlere sahip çıkmayacak kadar korkan kişilere yapılırdı.) Soyunan esirler tek sıraya geçirilirdi. En öndeki esir, gardiyanın emriyle arkasındaki esire yüzünü dönerek, yine gardiyanın emriyle sırtüstü hazırol vaziyette uzanırdı. Sıranın ikinci kişisi önünde sırtüstü yatanın erkeklik organını ve testislerini iki eliyle tutar. (Bu durumda, yerde yatan esir, diğerinin bacakları arasındadır.) Yerden kesecek kadar havaya kaldırır. O vaziyette kaldırdığı esirin tahminen kaç kilo geldiğini yüksek sesle gardiyana söyler. Söyleniş biçimi genellikle şöyledir: "**Komutanım, tarttığım Ali oğlu Mehmet Kaya elli kilo gelmiştir, emirlerinize hazırdır.**" Gardiyan bu bilgileri aldıktan sonra, tartı işlemi biterdi. Bu kez, tartan esir sırtüstü yere yatar, tartılan diğerini tartardı. (Bu işkence yönteminin, esirler üzerinde ne gibi etkiler bıraktığını veya esirlerin o anki ruh hali burada anlatılmayacak Okuyucu bir anlık için kendini tartan ve tartılan esirlerin yerine koyarsa, işin ne derece utanç verici olduğunu kavrayacaktır)

14) ÇEKÇEK: Havalandırmada bir esir çıplak soyundurulur. Hazırol vaziyete geçirilir. Gardiyan, beş altı metre uzunluğunda ince ve sağlam bir iple esirin erkeklik organını ve testislerini bağlar. İpin diğer ucunu eline alarak esiri havalandırmada peşinden dolaştırır. Gardiyan hızlı yürüdükçe esir peşinden koşmak zorunda kalır. Bunun başka bir şekli, yani tutuklanarak cezaevine getirilip hücrelere konan esirlere yapılırdı. Esirler çıplak soyundurularak tek tek, ayrı ayrı hücrelere konulur, hücre parmaklıklarının önünde ayakta bekletilirlerdi. Hücre gardiyanı, parmaklıkların önünde ayakta bekleyenlerin erkeklik organlarına uzunca birer ip bağlardı. Tüm iplerin diğer ucu, salonda oturan hücre çavuşunun eline verilirdi. Çavuş, salondaki sandalyesine oturur. "**Herkes beni dinlesin lan. Ben burada hanginizin ipini çekersem, o adam tekmi verecek yoksa s.... im**" derdi. Bunun hemen peşinden, elindeki iplerden birinin ucunu çekince, erkeklik organındaki ipin çekildiğini hisseden "**Ahmet Yüçetürk, Urfa 36. koğuş birinci kat 7. hücre emir ve görüşlerinize hazırdır komutanım**" diye tekmi verirdi. Bundan zevk duyan çavuş, elindeki ipleri sırayla çekerdi. Tekmi işi bitince çavuş bu kez: "**Lan ibneler, kimin ipini çektiysem, o bir türkü söyleyecek. İkinci sefer çektiysem sesini kesecek. Anlaşıldı mı lan!**" diye bağırdıktan sonra, iplerden birini hızla çekerdi. Söylenen türkü hoşuna gittiyse dinlerdi, türküyü beğenmediyse, ipi ikinci kez çeker ve sesi keserdi. Bu sefer başka bir ip çekerdi. Artık çavuş, iplerle değil de sanki radyo dalgalarıyla oynuyordu. Her ipi çektiğinde, bir başka makamdan bir türkü sesi yükseliyordu. Bu yöntem, özellikle yeni tutuklanmış, ölümcül işkenceler görmüş, korkudan itiraz edecek gücü kendinde bulamayan veya cezaevinde her şeyini düşmana teslim eder hale gelmiş esirlere uygulanırdı.

15) GERME: Bu işkence yöntemi koğuş koridorlarında uygulanırdı. Esir, gardiyanların deyimi ile bir "**vukuat**" işledi mi gerilirdi. Şimdi, insan nasıl gerilir diyeceksiniz? Siz de haklısınız çünkü germe, o kadar çok şey için kullanılır ki. Örneğin: İp germe, deri germe, yüz germe, bez germe, bakır tel germe ve benzeri. Burada anlatılacak olan germe bunlardan hiçbiri değildir. En iyisi bu germenin menemen bir şey olduğunu önce anlatılsın: Esir koğuşun salonuna çıkarılır. Bir ayağı zincirle merdiven korkuluğuna bağlanır. Koğuşun salon kapısı açılır. Diğer ayağı zincirle koğuş kapısının ortasındaki mazgal deliğine bağlanır ve kapı kapatılır. Böylece esirin bacaklarının arası kapının genişliği kadar yırtılırcasına açılır, bırakıldığında baş aşağı döner. İki bacağı tam paralel gerili vaziyette kalır. Bu germe esnasında esirin çektiği acıyı kalemlerle anlatmak mümkün değildir. Bütün insanlık Türk sömürgecilerinin Kürdistan'daki vahşetini kavrayıp ona karşı tavır almadıkça gerilen bu insanlar, bütün insanlığın vicdanını rahatsız etmeye devam edecektir.

16) COP KULLANMA: Her sadist aynı zamanda cinsel sapıktır. Diyarbakır askeri cezaevinde 1981-1983 tarihleri arasında görev yapan bütün gardiyanların işi esirlere işkence yapmaktı. Gardiyanlar cezaevine ilk geldiklerinde işkencenin nasıl yapıldığını bilmezlerdi. İlk önce işkence yaparlarken veya dayak atarlarken sıkılır, utanır, kıpkırmızı kesilirlerdi. Süreç içerisinde işkence yaptıkça uzmanlaşır, bir öncekilerden deney ve tecrübeler edinirler, yavaş yavaş işkence yapmaktan zevk duymaya başlardı. Hayatlarında kimseyi yönetmemiş, bir koyun dahi güdecek kapasitede olmayan beyinsiz askerler, cezaevinde üniversite ve lise mezunu birçok örgüt mensubunun yöneticisi olunca, bunun verdiği büyüklük kompleksi, dayak atmanın kendilerinde yarattığı haz, insanların karşılarında elpençe durmaları, dayak yerken bağırmaları, yalvarmaları, onların hoşuna gidiyordu. Bu durum uzun süreli olunca, dayak atma bir alışkanlık haline gelir. İçki içme alışkanlığı, eroin alışkanlığı veya sigara alışkanlığı gibi. Ama hiçbir alışkanlık bunun gibi haz verici değildir. İşte işkenceci gardiyan, süreç içerisinde bu alışkanlığı kazandı mı sadistleşiyordu. Diyarbakır askeri cezaevinde işkence yapip sadistleşmeyen tek bir gardiyan bulmak güçtü.

Bu cezaevinde en iyi işkence yapanlara idarece rütbe ve mükafat verilir. Erlikten çavuşluğa yükselmek birkaç işkence yöntemi icat etmekle mümkündür. Diyarbakır askeri cezaevinde her işkenceci aynı zamanda bir "**mucitti**" işkence yöntemini icat eden gardiyan hemen icadını Yüzbaşı Esat'a bildirirdi. Esat yöntemi beğenirse, koğuş gardiyanları aracılığıyla tüm koğuşlarda denenirdi. Yöntemin ilginçliğine veya yarattığı etkiye göre "**mucit**" mükafatlandırılırdı.

İşkenceciler, mesleklerine ilk başladıklarında zevk almazlar. Hatta işkence yapmaktan tiksindikleri için çoğu içki içerek sarhoş kafayla mesleğini icra ederdi. Ama işkence yapma uzun sürünce, onlar da yaptıkları işten zevk almaya başlarlar. Yine işkenceciler, işlerini uzun süre sürdürürlerse, artık işkence yapmak onları tatmin etmez. Her yönüyle tatminsizlik duygularına kapılırlar. Dayakla kendilerini tatmin edemediklerinden cinsel tatmine yönelirler.

Diyarbakır askeri cezaevinde işkenceci olarak görev yapan gardiyanların çoğu bu duruma düştü. Esirlere cop kullanma böyle bir ruh halinin sonucuydu. Cazaevinde cop kullanma yaygın olan işkence yöntemlerinden biriydi. 1981-1983 tarihleri arasında çok sayıda esire cop sokulmuştu. Özellikle işkenceciler gözlerine kestirdikleri koğuşlara veya kişilere cop sokmuşlardı. Bu göze kestirmeyi şöyle açıklayabiliriz: Koğuş, çok niteliksiz kişilerin toplandıkları koğuştur. Koğuştan birisine veya bir kaçına cop sokulursa, herhangi bir sorun çıkmaz. Cop sokulan kişiler karşı koymaz veya sonradan intihar etmez. Yine cop sokulan kişiler olayı tüm cezaevine duyuracak yola başvurmaz. Utangaçlığından dolayı saklar. Yani canını kurtarmak için her şeyini vermeye hazır hale gelmiş kişi veya koğuşlara cop kullanılmıştır. Cop kullanma yöntemi şu şekilde uygulanmıştır. Gardiyan tek tek esiri koğuş salonuna alarak, "**Donunu sıyr**" komutunu verir. Gardiyan esirin yürekli olmadığını bildiğinden bu komutu vermiştir. Esir komuta uyararak donunu sıyrır. Gardiyan, "**Domal**" komutunu verir vermez, esir domalır. Gardiyan copunu daha önce hazırladığı zeytin yağına batırır. İki eliyle tutar. Ellerini de bacaklarının arasına götürür. Copu kendi erkeklik organı gibi dik tutar ve iki eliyle tuttuğu copu domalmış vaziyetteki esirin makatına yavaş yavaş sokar. Bundan olağanüstü bir zevk duyar. Bazı gardiyanlar bu pozisyonda kendinden geçerek: "Bu Ahu Tuğba için, bu Zerrin Egeliler için, bu da Ajda Pekkan için"¹⁶ deyip bir ileri bir geri yapıp kendilerini tatmin ederlerdi. Bir esirin işi bitince, sırayla, başka bir esir alınırdı.

Başka bir cop kullanma yöntemi de şu şekilde uygulanıyordu: Esirler havalandırmada iken, gardiyan gözüne kestirdiği birini yanına çağırır. Diğer esirlerden yüzlerini duvara dönmeleri istenir. Esirler denileni hemen yaparlar. Gardiyan yanına çağırdığı tutukludan donunu sıyrıp domalmasını ister. Tutsak direnmeyi ve ölümü göze alamadığından donunu sıyrır ve domalır. Gardiyan zeytin yağına batırılmış copu havalandırmanın orta noktasında domalmış esirin makatına sokar. Esire: "**Dik dur**" komutunu verince dik durur. Pantolonu, donu dizlerinde, cop kışındadır. Utancından hiçbir şey görmez, yüzü acıyla gerilmiş bir vaziyettedir. Gardiyan duvara dönmüş esirlere: "**Geriye dön**" komutunu verir. Esirler dönünce, kışında cop, donu dizlerinde, dik duran arkadaşlarıyla yüzyüze gelirler. Gardiyan **esirlere "Bu nedir lan?"** diye sorar. Şaşkın ve korkulu gözlerle arkadaşlarını izleyenler hep bir ağızdan yüksek sesle, "**Bilmiyoruz komutanım**" diye bağırırlar. Gardiyan alay eder gibi: "**Niye bilmiyorsunuz lan ibneler? İyi bakın bakayım, kimdir bu? Kimlerin kuyruğu olur?**" diye sorunca, esirler başlarını öne eğip susarlar. Gardiyan, "**Bu, kuyruklu Kürttür oğlum, kuyruklu Kürt**" der, oyunu bitirirdi.

Sadistleşen gardiyanlar bazı koğuşlarda soydukları tutsakları ararken makatlarına parmak sokmaktan zevk duymaları, bazı gardiyanların esirlerin makatına cop sokarken: "**Bu Ajda Pekkan için, bu Ahu Tuğba için, bu Bülent Ersoy için,**" deyip kendilerini tatmin edici sözleri homurdayarak söylemeleri, onların sapıklık ve sadistlik derecelerini gösteriyordu.

17) ARAMA: Diyarbakır askeri cezaevinde en kötü işkence yöntemlerinden biri de aramadır. Dünyanın tüm cezaevlerinde belli aralıklarla aramalar yapılır. Bu çok normal bir durumdur. Ama Diyarbakır askeri cezaevinde aramalar cezaevinin güvenliği için değil, esirleri yıldırma ve onlara işkence yapmak için yapılırdı. Aramalar genellikle esirlere kantin eşyası verildiği günler yapılırdı. Aramadan birkaç saat önce tüm koğuşlara kantin eşyası satılırdı. Bu eşyalar domates, reçel, süt, üzüm, mintaks, tursil, diş macunu, traş kremi gibi eşyalardı. Esirler eşyaları koğuşlara yerleştirir yerleştirmez, bir grup gardiyan eli sopalı bir vaziyette koğuşa girer; "**Herkes koğuştan çıksın. Arama var**" komutunu verirdi. Hemen peşinden

¹⁶ Ajda Pekkan,Ahu Tuğba, Bülent Ersoy: Türkiyede tanınmış ses sanatçıları ve artis.

esirler koğuştan havalandırmaya alınır. Tek sıraya dizdirilirdi. "**Herkes soyunsun**" komutuyla esirler soyunur. Eli kalaslı, sopalı gardiyanlar çıplak insanlara işkence yapar. Giysilerinin çoğunu yırtarlardı. Havalandırmalarda çırılçıplak soyulan esirlerin apış arası ve koltuk altı kılları kontrol edilir. Kılılı olanların apışarası ve koltuk altı kılları tüplü çakmaklarla yakılırdı. Bu işlem bitince, elbiseleri koltuklarının altına verilerek çıplak vaziyette koğuşa gönderilirdi. Esirler, koğuşa girdiklerinde hıçkırıklar boğazlarda düğümlenir, gözlerinden yaşlar boşanırdı. Koğuşun bütün yatakları yırtılmış, içindeki bezler, pamuklar koğuşun ortasına boşaltılmış, ayrıca tüm elbiseler yırtılmış, pamukların ve bezlerin üstüne atılmış, koğuştaki kantin eşyaları (reçel, süt, domates, mintaks, tursil, diş macunları vs.) çaputlarla karıştırılmış, botlarla ezilmiş, süt kutuları patlatılmış, reçellerle birlikte koğuş içindeki çaputların içine dökülmüş, tam bir pislik harmanı oluşturulmuştur.

Oysa bir saat önce kantin eşyaları geldiğinde ne kadar sevinmişlerdi... Öğle paydosunda salata yapacaklardı. Şöyle güzel bir karınlarını doyuracaklardı. Hatta aldıkları bütün eşyaları bir öğünde yemeği düşünmüşlerdi. Yemekten sonra da sütlerini içeceklerdi. Şimdi bütün yiyecekleri, giysilerin ve yatak bezlerinin içinde ezilmişti ve kendileri hayal apartmanlarının enkazı altında göz yaşları döküyorlardı. Kaç aydır bu hayal apartmanlarını kurmuşlardı? Fırsat buldukça kendi aralarında konuştuklarında esirin biri şöyle derdi: "**Bize kantinden eşya alırlarsa 10 kasa domates, beş kasa salatalık, yeşil soğan ve biber alalım. Bir de zeytin yağı. Eşyalar gelir gelmez hepsini doğrayalım. Alalım kaşıklarımızı elimize, bir güzel karınlarımızı doyuralım. Ben nasıl yerim biliyor musun? Elle yiyeceğim. Araplar gibi, siz de kaşıkla yiyin. Bana bir fırsat tanıyın.**"

Başka biri: "**Kardeşim salatayla karın doymaz ki. En iyisi ne yapmaktır biliyor musun? Kantinden birkaç kutu bisküvi alalım. Reçel, bir de süt. Bisküvileri bir kapta ezelim. Reçelle sütü bir kaba boşaltalım. O zaman baklava gibi bir yemek çıkar ortaya**" derdi.

Günlerce bu hayallerle yaşayan esirler, aramadan sonra tüm umutlarını yitirir. Artık hiçbir işle uğraşmak istemedikleri bir anda koğuş kapısının mazgal deliği açılır. Koğuş gardiyanı: "**Lan ibneler ne bekliyorsunuz? Son sayı beş, bütün yataklar düzeltilecek!**" diye seslenir. Bu komut üzerine esirler, hummalı bir çalışmaya başlarlar. Ezilmiş domatesler ayıklanmadan yerdeki çaputlar, pamuklar, reçelli, sütlü, mintakslı bir vaziyette yatak kılıflarının içine doldurulur. Dikişçiler iğneleriyle yatak kılıflarını dikerek ranzalara yerleştirirlerdi. Sonra sıra yırtılmış, sökülmüş elbiselere gelirdi. Esirlerin bir kısmı elbiselerinin dikim işiyle uğraşırken, geri kalanlar koğuşun içini süpürürlerdi. Temizlik işi bitince, koğuş sorumlusu mazgal deliğinin yanına koşar adımlarla gider: "**İşlerimiz bitmiştir, koğuş emir ve görüşlerinize hazırdır komutanım!**" tekmilini gardiyana verirdi. Sorumlu bu tekmili verdiği sırada esirler, koğuş içinde ikişerli sıraya dizilirdi. Koğuş gardiyanı mazgal deliğinden yüksek sesle: "**Marşa başla**" komutunu verip mazgal deliğinin kapağını kapatınca hep bir ağızdan yüksek sesle: "**Neslim dedem, ceddim babam hep kahraman Türk milleti**" mısralarıyla başlayan marşı söylemeye başlarlardı.

18) DUA: Diyarbakır askeri cezaevinde esirlerden istenen ilk kural dua okumaydı. Diyarbakır askeri cezaevinde 1981 direnişi yenilgiyle sonuçlanınca, dua tam bir işkence aracı haline getirildi. Günde üç kez gardiyanlar yemeği alıp koğuşun kapısına bırakıyordu. Koğuş nöbetçileri yemeği içeri alınca esirler dua düzenine geçiyorlardı. (Dua düzeni: Koğuştaki bütün esirlerin iki saf halinde sıraya dizilmesi, dua eder gibi ellerini havaya kaldırması demektir) Esirler bu şekilde dua düzenine geçince hep bir ağızdan ve yüksek sesle: "**Bismillahirrahmanirrahim. Allahımıza hamd olsun. Ordu millet varolsun**" dedikten sonra gardiyanın, "**Afiyet olsun**" demesini beklerlerdi. Kapının arkasında bekleyen gardiyan genellikle "**afiyet olsun**" yerine, "**Ananızın a... olsun**", "**Zikkım olsun**" veya, "**Si...min başı olsun**" diyordu. Gardiyan ne derse desin esirler, "**Sağol**" demek zorundaydılar. Bu "**sağol**"lar yavaş sesle çıkınca genellikle iki yola başvurulurdu. Daha doğrusu "**sağol**"lar yüksek sesle söylense de gardiyanın keyfi istemişse: "**Ulan ibneler duayı alçak sesle okudunuz**" veya "**Sağol sesini işitmedim**" der, şu iki yola başvururdu:

Birinci yol: Mazgal deliğini açar. "**Ranza altı ol, son sayı üç**" komutunu verir. Esirler büyük bir telaşla ranzaların altına girmeye çalışırken gardiyan üçe kadar sayar. Üçten sonra bir taraftan ranzanın altında kalmış esirleri mazgal deliğinin yanına çağırır. Ellerini mazgal deliğinden uzatmalarını ister, sırayla ellerini mazgal deliğinden dışarı uzatanlara, Gardiyan elindeki cop veya balta sapıyla vurur. Sıra dayağı bitince: "**Herkes ranza altından çıksın**" komutunu verir. Esirler ranzaların altından çıkıp ayağa dikilince tekrar: "**Ranza altı ol**" komutu verilir. Bunun ne kadar tekrar edeceği koğuş gardiyanın keyfine bağlıydı.

İkinci yol: gardiyan koğuşun kapısını açar: "**Ulan ibneler karavaneları geri verin!**" der. Yemekleri koğuştan alarak tuvalete döktürür. "**Bu gece yemek yenilmeyecek. Herkes yatağına marş marş**" komutunu verince koğuş kapısı kapatılır. Esirler boş midelerle yataklara gitmek zorundadırlar.

Duayı gönüllü olarak okuyanlar pişman olmuşlardır. Ama çoktan iş işten geçmiştir. Aralarındaki birlik ve dayanışma bozulmuş, Ağrı Dağı gibi çökmüştür zulüm üstlerine. Ve onlar Van Gölü kadar gözyaşı akıttıyordardı içlerine.,

19) SU: Diyarbakır askeri cezaevinde esirlere karşı kullanılan en önemli silahlardan biri suydı. Cezaevindeki su vanaları idarenin kontrolündeydi. İşkenceciler istedikleri zaman su üzerinde denetim kuruyorlardı. Cezaevinde ilk olarak 1981 tarihinde direnen esirlere karşı su, silah olarak kullanıldı. Direnenler sürekli susuz bırakıldılar. Direniş sürecinde 8-9 günde bir veya iki kez su akıtılıyordu. Tecritlerde fazla kap bulunmadığından suyu tutmak mümkün olmuyordu. İşkenceciler direnenleri susuz bırakarak teslim almak istiyorlardı. Günlerce susuzluktan halsiz kalan esirlerin karşısına geçen gardiyanlar, sürahilerden şarıl şarıl su dökerek kakhaha atıyorlardı. 36. koğuşun bir hücrelerinde günlerce susuz kalan bir grup esir, pislik suyunu arındırarak içmek zorunda kalmışlardı. 35. koğuşun tavanı bir çiviyle delinerek tavadan süzülen su içilmeye çalışılmıştı.

Direnişten sonra su, cezaevinde kalan bütün esirlere karşı silah olarak kullanılmıştı. Su akıtılmadığı için esirler susuz kaldıkları gibi yıkanamıyorlardı da. Sabahtan akşama kadar yapılan "**ağır eğitim**" ve işkencelerden dolayı esirler kir, ter içinde kalıyorlardı. Su olmadığından o vaziyette dolaşmak ve yatmak zorundaydılar. Bazen su akıtılırdı ama gardiyanlar esirlerin yıkanmalarına müsaade etmezlerdi. Bazen esirler akan suyla koğuştaki bidonları doldururlardı. Diyelim ki bir koğuşta 19 bidon su doldurulmuş. Koğuş gardiyanı koğuşun içine girer, dolu olan su bidonlarını sayar ve bu bidonları esirlere taşıtarak koğuşun orta bölümüne bırakırdı: "**Bakın lan bu bidonlardan bir damla su eksilirse si...**" der, çeker giderdi. Bundan sonra tüm koğuşların suyu kesilirdi. Günlerce su akmazdı ve su dolu bidonlar o koğuşun ortasında hiç el değmeden öyle dururdu. Susuzluktan baygın hale gelen esirler bir adım ötelilerindeki bidonlardan su içemezlerdi. Koğuşta ispiyoncu yani gardiyanın gözü kulağı vardı. Kalkıp su içmek, kurallara karşı gelmek olurdu. Susuz kalmak belki ölümden beterdı ama beterin de beteri vardı. Esirler bu beterin beterinini düşündükleri için susuzluğa razı olurlardı. Günler geçince bayılanlar olurdu. Koğuş sorumlusu kapiya koşarak durumu gardiyana iletirdi. Gardiyan: "**Oğlum neyi var bayılanların?**" diye sorar, "**Bilmiyorum komutanım**" diye cevaplarırdı koğuş sorumlusu. Sonra koğuş kapısı açılır. Bayılanlar yerden çekilerek koğuş salonuna çıkarılırlardı. Bir müddet geçince, beyaz gömleli bir doktor gelir. Hipokrat yemini içmiş ama MENGELE'den hiç farkı yoktur. Doktorun adı Orhan soyadı Özcanlı'dır.¹⁷ Yerde baygın vaziyetteki esirlere bakar, gardiyana döner:

- **Oğlum bunlar niye böyle yatıyorlar?**

- **Bilmiyorum komutanım. Herhalde uykuları var.**

- **Neleri var, neleri var dedin?**

- **Ben doktor değilim ki komutanım. Siz biliyorsunuz.**

- Doktor ayağının ucuyla birkaç defa baygın esiri dürterek, **bunlar herhalde insanlıktan vazgeçtiler. Balık olmak istiyorlar. Bunlara birkaç bidon su getir gardiyan!**

Gardiyan doktorun bu son sözü üzerine koğuşun kapısını açar, su bidonlarını yerde yatan esirlerin üzerine döker. Yerde bir karıştan fazla su birikir. Baygın halde yatanlar yavaş yavaş ayılarak içinde yattıkları suyu içmeye başlarlar...

Bazı koğuşlarda, günlerce susuz bırakılan esirler, sidiklerini bir kaba doldurarak içine bol miktarda da aspirin hapı atıp içilir hale getirme yoluna başvurmuşlardır.

20) YEMEK: Diyarbakır askeri cezaevinde dışarıdan içeriye yiyecek maddeleri alınmadığından, tüm yiyecekler işkencecilerin kontrolündeydi. Direniş döneminde yemeği silah olarak nasıl kullandıkları anlatılmıştı. Burada direnişten sonra yemeğin silah olarak nasıl kullanıldığı anlatılacaktır:

Direniş bitince, yemeği, suyu ve diğer işkence yöntemlerini kullanmalarının nedeni, esirlere itiraf yaptırtmak, davalarından vazgeçirtmek, savundukları düşüncelere ihanet ettirtmekti.

Diyarbakır askeri cezaevinde günlük yemekler mutfakta hazırlanıp koğuşlara gönderiliyordu. Direnişten

¹⁷ Dr. Orhan Özcanlı, Bülent Orakoğlu Necmettin Erbakan hükümetinin istihbarat sorumlusuydu. Görevden uzaklaştırıldıktan sonra Deşifre isimli bir kitap yazdı. Bu kitapta Diyarbakır cezaevi doktorunun kendi arkadaşı Orhan Özcanlı olduğunu ve bu doktorun Ankara'daki sevgi hastahanesinin sahibi olduğunu yazdı.

sonra (1981 Mayıs) yemekler azaltarak verildi. Bazen bir veya iki çeşit yemek veriliyordu. Ama bu yemek çok azdı. Bazen o kadar az veriliyordu ki; kişi başına ancak bir kaşık düşüyordu. Uzun bir süre günde dört kişiye yalnız bir somun ekme veriliyordu. Esirler ekmeklerinin içini verilen azıcık yemeğin üzerine doğrayıp biraz karıştırdıktan sonra o karışımı tekrar ekmeklerinin içine koyup dürüm yaparlardı. Açlık döneminin yegane değişmez yemeği buydu. Bu açlık dönemi Diyarbakır cezaevinde üç yıldan fazla sürdü. Beslenme yetersizliğinden en az bin kişi verem hastalığına yakalandı. Çoğu esirin dişleri döküldü. Paulo Condor zindanlarında Vietnamlı savaş esirleri, fare yavruları ve böcekler yiyerek yaşamaya çalışmışlardı. Diyarbakır zindanının her tarafı beton olduğundan, böcek ve fareyle beslenmek mümkün değildi. Esirler yiyecek bir şey bulamadıkları için yemekleri hep hayal ederlerdi. Hayallerinde doyururlardı karınlarını. İki esir bir araya gelince, bir de konuşma fırsatı bulunca, aralarında aşağıdaki gibi konuşurlardı:

- Benim anam bir lole adir pişiriyordu. Tadına doyum olmuyordu. Nasıldır, biliyor musun lole adiri?
- Nasıldır?
- Un, bir de ince öğütülmüş bulgur birbirine karıştırıldıktan sonra hamur haline getirilir. Hamura içi dolu daire biçimi verilir. Ondan sonra hamur ekme sacının altına konulur. Sacın üstünde ateş yakılır. Ekme kızardıktan sonra, sacın altından çıkarılır. Biraz soğumaya bırakılır. Sonra elle ufak ufak geniş bir tabağın içine doğranır. Üstüne sarmısaklı ayran dökülür. Sonra kızartılmış tereyağı hazırlanır. Kaşığın sapı ile doğranmış ekmeğin tam ortasına bir delik yapılır. Kızarmış yağın yarısı o deliğe dökülür. Yağ, "cığgg" diye bir ses çıkarır. Kalan yağ kaşıkla ekmeğin üstüne serpilir. Herkes kaşığını alır yemeğe başlar. Hele onun ortası yok mu? O kızartılmış yağın döküldüğü kesimi? İnsan ağzına atınca kendi kendine erirdi.
- Sen Diyarbakır'da Melik Ahmet semtini biliyor musun?
- Biliyorum.
- Orda Kıbrıs Pasajı var. Hatırlıyor musun?
- Hatırlamaz olur muyum?
- Hah, o pasajın tam karşısında bir kadayıfçı dükkanı var. Ama nasıl kadayıf pişiriyor biliyor musun? Peynirli kadayıf. Diyarbakır'ın taze peyniri altta, üstte de bir porsiyon kadayıf. Bir porsiyon yiyince, bir daha yemek isterdin. Dışarıdayken her gün gidip orada peynirli kadayıf yerdim.
- Peynirli kadayıfı ben de çok yemişim. Sen hiç Vali Kebabı yedin mi?
- Nasıl bir şeymiş Vali Kebabı?
- Nasıl bir şey mi? Nasıl anlatayım bilmem ki. Şöyle geniş beyaz bir tabak düşün. Tabağın içine kenarları kesilip şekil verilmiş bir kağıt gerilmiş. O kağıdın üzerine bir şiş Adana Kebabı, bir şiş kuşbaşı, biraz pırzola, yarım kepçe güveç, yarım kepçe salçalı pilav, ince ekme...
- Yaho buna aşçı yemeği desene.
- Ne aşçı yemeği kardeşim. Vali Kebabı'dır benim sana tarif ettiğim kebabın adı.

Buna benzer konuşmalar hemen hemen her koğuştta olurdu. Ayrıca, esirler tahliye olduklarında fırın açacaklarını, lokanta veya pastahane işleteceklerini söylerlerdi hep.

21) HASTAHANE: Diyarbakır özel askeri cezaevinde baskılar ve işkenceler sürekli olduğu için; ekme, yemek ve su verilmediği, sürekli ölüm korkusu, tedirginlik, tuvalete çıkma yasakları, günboyu ayakta bekletme, uyutmama, ağır yürüyüşler yaptırma, pislik yedirme gibi nedenlerden çok sayıda kişi hastalanırdı.

Bulaşıcı hastalıklar cezaevindeki doktorlar tarafından bilinçli olarak yaygınlaştırılırdı. Hücrelere ve koğuştara konulan esirlerin üzerine kışın soğuşunda soğuk sular dökülür, elbiseleri ile bekletilirlerdi. Sıklıkla yatakları, battaniyeleri ve kalın giysileri zorla alınır, beton üzerinde yatmak mecburiyetinde bırakılırlardı. Verem hastalığına yakalananlar veremli olmayanlarla aynı hücrelere konulurlardı. Yemek kaşıkları ve tabaklar toplatıldığından, veremli olanlarla olmayanlar aynı kaşık veya kaptan yemek mecburiyetinde bırakılırlardı. Tecrit bölümündeki esirlerin sözde tahlil için balgamları toplanır, mutfaktaki yemek kaplarına atılır ve o yemekler tüm cezaevindeki esirlere verilirdi. Koğuştarda esirlere toplu halde sigara içirilirdi. Bu iş genellikle şöyle yapılırdı: Tüm esirler koğuştarda ikişerli sıralara dizilirlerdi. Hücrede ise, parmaklıkların önünde tek sıra halinde ayakta bekletilirlerdi. Bir çavuş veya

gardiyan, "**Herkes eline beş tane sigara alsın**" derdi. Her kes eline beş sigara alınca gardiyan, "**Her kes sigaraları birlikte yaksın**" diye bağırdı. Esirler beş adet sigarayı birden yakınca gardiyan: "**Çek, üfür, çek üfür**" komutlarıyla esirlere sigaraları içirir, izmaritlerini yedirirdi.

Bu şartlarda hastalanan esirlere istirahat verilmiyor, marş söylenilip dayak atılıyordu. Esir ayağa kalkamayacak duruma gelince revire çıkarılıyordu. Revirdeki doktor kendisine gelen hastalara: "**Ben baytarım**" diyordu. Gerçekte baytar değildi. Esirleri hayvan olarak değerlendirdiği için, kendisine baytar diyordu. Muayeneye giden çoğu hastayı koğuşa geri gönderiyor, çok acil olanları ise hastahaneye sevk ediyordu. Koğuşa geri yollananlar, koğuş kapısına geldiklerinde eli kalaslı gardiyanlar tarafından karşılanıyorlardı. Gardiyan: "**Dayak düzeni al lan ibne. Hastalık numarasıyla beni aldatacağını mı sanıyordun?**" deyip cop veya kalas tedavisine başlıyordu! Bu işkenceler çok ağır oluyordu, öyle ki bir kez daha doktora çıkmayı her babayiğit göze alamazdı.

Hastahaneye sevk edilenlerin elleri arkadan kelepçelenir. Dolu bir çuval gibi bir cenaze arabasına atılır, hastahaneye götürülürdü. Askeri hastahaneye götürülenler yerde süründürülerek muayene bölümüne götürülür. Yatırılması gerekiyorsa, hastaların kaldığı koğuşa gönderilir. Yeni giden her hasta koğuşun salonunda külot katında soyunur. Kendisine hastahaneye ait bir pijama giydirilir. Hasta yatağa girmeden önce, koğuştaki görev yapan işkenceci gardiyan kendisine şu talimatı verir:

1) Yatağa girerken ve çıkarken koğuş içinde nöbet tutan komutana tekmil verilecek, izin istenecek. Komutan izin verdiğiyse yatağa girilir veya yataktan çıkılır. Komutanın izni olmadan yatağa girmek veya çıkmak yasaktır.

2) Yatakta yatılırken sırtüstü, baş dışarıda, hazır ol vaziyette yatılır. Yatakta hazır ol vaziyeti bozmak, sağa sola bakmak kesinlikle yasaktır.

3) Tuvalete çıkmak, komutanın emir ve müsaadesine bağlıdır. Komutan izin verdiğiyse yataktan kalkılacak, üç adım komutana yanaşılacak, topuk selamı verildikten sonra kısa künye söylenecek, tuvalete koşarak gidilecek. Geri dönüşte yine tekmil ve kısa künye ile birlikte: "Verdiğiniz emri yerine getirdim komutanım" denilerek yatağın başına geçilecek. Komutan müsaade ederse yatağa girilecek, etmezse yatağın yanında hazır ol vaziyette beklenecek.

4) Koğuştaki hastaların birbirine bakması, işaretleşmesi, birbirleriyle konuşması yasaktır.

5) Yemeklerden önce toplu halde dua okunur. Her hasta kendisine verilen yemeğin hepsini yemek zorundadır.

Hasta ayakta bu talimatı dinledikten sonra yatmak için gardiyardan izin ister. Gardiyan izin verdiğiyse yatağa girer. Hastahaneye yatanlar genellikle ağır hasta olanlardır. Bu hastalara yapılan işkenceler kısaca şöyledir: Hasta hastahane de kaldığı müddetçe durumu ne kadar ağır olursa olsun, sırtüstü hazır ol vaziyette yatmak zorundadır. Hasta bir insan için, bunun ne kadar zor olduğunu tahmin etmek güç değildir. Düşününüz; 10 gün, bir ay hiç kıpırdanmadan dizleriniz birbirine, elleriniz hazır ol vaziyette bacaklarınıza yapışık sırtüstü yatmak mecburiyetinde bırakılıyorsunuz. Bazen geceleri uyurken bir dizinizi kendinize çekmişsiniz, diziniz şiddetlice vurulan cop darbesiyle düzelir ve siz paramparça edilmiş bir uykuyla yatakta hazır ol vaziyete geçersiniz. Bunu birkaç darbe daha izler ve siz o hasta halinizle artık dayak yememek için uykudan fedakarlık yapmak zorunda kalırsınız. Günlerce sırtüstü yatmaktan, kendinizi "**çivi-yatak**" üzerinde yatan Hint Fakiri gibi hissedersiniz.

Hasta için dünyanın en kötü işkencelerinden biri de tuvalet yasağıdır. Hastasınız, hastalığınız böbreklerden olabilir, kabız olabilir, ishal olabilir veya herhangi bir hastalık olabilir. Günlerce tuvalete çıkarılmadığımız için olağanüstü sıkışmışsınız. Tuvalete gitmek için gardiyardan izin istersiniz. Fakat gardiyan size: "**Yat ulan, altma sıç ibne**" cevabını verecektir. Siz ne gardiyanın dediğini yapabilirsiniz ne de gardiyanın iznini almadan kalkıp tuvalete gidebilirsiniz.

Saatlerce kıvrınmak, acı çekmek, her şeyden önce kendinizi tutmak zorundasınız. Sizi muayene etmeye gelen doktora da durumu anlatamazsınız çünkü yapılanlar, doktorun bilgisi dahilinde yapılmaktadır. Gardiyan tuvalete gitmene müsaade etmediği dönemde yaşam senin için cehennem gibidir ve sen orada tuvalete gitme özgürlüğünün ne anlama geldiğini anlarsın! Gardiyan tuvalete gitmene izin verdiğinde,

o acılar içinde kendini dünyanın en mutlu insanı sayarsın.

Hastahanedeki işkence yöntemlerinden biri de yemek yiyip yememe sorunudur. Hastahane günde üç kez yemek verilir. Hastaların koğuşuna karavana girince gardiyanların emriyle hastalar yataktan kalkar. Tek sıraya dizilir ve yemek duası okurlar. Duadan sonra yine gardiyanın emriyle her hasta yerinde çömelip oturur. Gardiyan iştahı olmayan, yemek yiyemeyenlere çok fazla ekmek ve yemek verir. İştahı olan, fazla yemek yiyebilen hastalara ise çok az yiyecek verirdi. Yemek yiyemeyen, iştahı olmayan hastalar, kendilerine verilen yiyecekleri yemek zorundaydılar. Yemeyenler kurallara karşı gelmiş sayılırdı.

Başka bir işkence yöntemi de gardiyanların hasta koğuşu içinde sürekli yüksek sesle bağırmasıydı. Hastaları koğuş içinde coplarla dövmele, hastalara sürekli küfür etmeleri, gardiyanların koğuş içinde yüksek sesle marş söylemeleri ve hastaların uyumalarına müsaade etmemeleri biçimindeydi.

Hastahanedeki bu şartlardan dolayı hiçbir hasta uzun bir süre hastahane yatmayı göze alamazdı. Diyarbakır askeri cezaevi her ne kadar cehennem gibi bir yer idiyse, yine de hastahanedeki daha iyi sayılırdı. Hiç olmazsa tuvalete çıkma özgürlüğü cezaevinde fazla kısıtlanmamıştı. Esirler gece yatarken dizlerini kendilerine doğru çekebiliyorlardı. Bunun için hastahane yatanlar birkaç gün yattıktan sonra doktordan taburcu edilmelerini isterlerdi. Doktorun isteği de zaten buydu.

22) PİSLİK YEDİRME:

Diyarbakır askeri cezaevinde teslimiyet o kadar yaygınlaştırıldı ki, esirler adeta birer robot haline getirildi. Hele bazı koğuşlar düşman kendilerinden ne yapmalarını istediye elbirliğiyle onu yaptılar. Düşmanın her dediğine boyun eğen koğuşlarda gardiyanlar esirlere çok çeşitli şeyler yedirdiler. Yedirilen şeyler ve yeniliş biçimi:

a) Sabun yedirme: Genellikle koğuşta her esirin eline yarım kalıp veya bir kalıp sabun verilir. Komutla bu sabun yedirilirdi.

b) Dışmacunu ve traşkremleri yedirme: Esirler, koğuşun ortasına toplanır. Herbirinin eline bir parça ekmek verilir, ekmeğin üzerine bol miktarda dış macunu ve traş kremi karışık olarak sürülür, komutla yedirilirdi.

c) Çöp yedirme: Her koğuşta çöp bidonları bulunurdu. Koğuşun haftalık çöpleri (soğan kabukları, portakal kabukları, sigara izmaritleri, kağıt ve diğer pislikler) bu bidonlara konulurdu. Koğuş gardiyanı dolu olan çöp bidonunu alır, koğuşun tam ortasına boşaltırdı. Ve, "**Son sayı 10, hiçbir şey görmeyeceğim**" komutunu verince, esirler koğuş ortasına dökülmüş çöpleri yemeğe başlarlar. Gardiyan 10'a kadar sayınca ortalıkta yenilmemiş yalnız bidon kalırdı.

d) Bok yedirme: Koğuştaki esirler havalandırmaya alınır, foseptik çukurunun kapağı açılır. Kürekle içindeki insan pisliği çıkarılır. Esirler tek sıraya dizilir. Önlerine servis tabakları konulur. Çukurdan çıkarılan pislikler bu tabaklara doldurulur. Esirlerin ellerine kaşıklar verilerek pislik yedirilir. Bazen de çukurdan çıkarılan pislik bir esirin avucuna konulur. Gardiyanın emriyle başka bir grup, esirin avucundakini Arap usulü elle yerken, esirin başında bekleyen gardiyan da, "**Oğlum tanelerinden olsun, tanelerinden**" deyip matrak geçer.

e) Fare, kurbağa yedirme: Gardiyanlar içerde veya dışarda yakaladıkları fare veya kurbağaları canlı olarak esirlere yedirdikten sonra tekrar canlı olarak kurbağanın dışarı çıkarılması istenirdi. Esir bunun için parmaklarını boğazına götürür, kusardı. Kurbağa canlı değil de bayılmışsa, işkence yapılırdı. Fare ise ağızda çiğnenerek bütün olarak yutuluyordu.

f) Buz yedirme: Diyarbakır askeri cezaevinin havalandırmaları kış aylarında genellikle buz tutardı. Bu durumda esirler havalandırmaya çıkarılır, buzlar kırılırdı. Ardından her kesin eline bir parça verilerek zorla yedirilirdi.

g) Tuvalet kağıdı yedirme: Diyarbakır askeri cezaevinde, içmek için bile esirlere su verilmediğinden, esirler tuvalette su yerine buldukları kağıtlarla temizlenirdi. Bu kağıtlar gazete veya mektup kağıdıydı. Kağıtlar kullanıldıktan sonra tuvalet salonundaki çöp kutusuna atılırdı. Koğuş gardiyanı bu kağıtları koğuşun ortasına döküp esirlere emirle yedirirdi.

23) PİSLİK İÇİRME: Diyarbakır askeri cezaevinin bazı koğuşlarında kalan kişiler, hiçbir zaman direnişten yana tavır takınmadılar. Bunlar, emirlere ne kadar iyi uyulursa bunun karşılığında baskıların azalacağına inanırlardı. Bazı kişiler de aşırı ürkütükleri için söylenen her şeyi tanrı buyruğu gibi kabul eder ve buna uyarlardı. İşte bu nitelikteki kişilere aşağıda anlatacağımız sıvılar içirilmiştir.

a) Deterjanlı su: Koğuştaki su bidonlarının içine bol miktarda tursil veya mintaks konulur, balta sapıyla bidondaki su karıştırılarak deterjan eritilir, sırayla koğuş sakinlerine içirilir.

b) Sıvılaştırılmış bok: Bir naylon bidonun yarısı bokla doldurulur. Diğer yarısına su doldurularak iyice karıştırılır. Sıvılaştırılmış bok bardaklara doldurularak her kese içirilir. Genellikle ceza alan koğuşlarda günde üç öğün birer bardak sıvılaştırılmış bok içirilir. Bu ceza bazen bir hafta bazen on gün devam eder.

c) Kanalizasyon suyu içirme: Bazı koğuşlarda kanalizasyon suyu bidonlarla koğuşlara taşınmış ve insanlara içirilmiştir.

Bazı koğuşlarda da bidonlarda sidik biriktirilmiş sırayla herkese içirilmiştir.

24) DAYAK: Diyarbakır askeri cezaevinde en yaygın işkence yöntemi dayaktı. Bu yöntem günün 24 saatinde bütün koğuşlarda uygulanırdı. Dayağı birkaç bölüme ayırmak gerekir:

a) Falaka: Kişi sırtüstü yere yatırılır. Bir gardiyan dizlerinden tutup ayaklarını havaya kaldırır. Sonra dizlerinden sıkıca tutar. Başka bir gardiyan yerde yatanın göğsü üzerine oturup iki ayağını kollarının üzerine bastırır. Başka bir gardiyan, bir kazma sapı, cop veya kalasla havada tutulan ayaklara hızla vurur. Ayaklara yeterince vurduktan sonra, kişinin ayakları daha da havaya kaldırılarak bu kez kaba etlerine vurulur veya ayakları özel yapılmış kayışlı falaka tahtasına geçirilir, öyle işkence yapılırdı. Kişi falakadan kaldırıldıktan sonra sırtına bir gardiyan biner ve onu dolaştırır.

b) Ellere vurma: En yaygın olan dayak yöntemlerinden biridir. Gardiyan, "**Dayak düzeni al**" dedi mi, esirler ellerini ileriye doğru uzatıp; avuçlarını açarak yanyana getirirler. Gardiyan cop, kalas, demir çubuk, balta sapı, saz sapı vs. işkence aletleriyle uzatılan ellere vurur. Kanatıncaya, morartıncaya, bazen de kırılıncaya kadar dayak atılır. Bazen de elin tersine vurulurdu. Ayrıca elin beş parmak ucu bir araya getirilip cop veya kalasla vurulurdu. Parmak ucuna vurulan bu tip vuruşlar tırnakları söker, parmakları kırardı. Ellere vuruşlar çok sık olduğu için esirler ellerini kullanmakta çok zorluk çekerlerdi. Yemek yemede, bulaşık yıkamada, tuvalette çıkarken düğmeleri açıp kapamada, su içmede, süpürge sapı tutmada, ayakkabı giymede zorluk çekilirdi. Eller körelince beyin dumura uğruyordu. Eller beynin yaratıcısı, beyin yaratıcılarının acısını çekiyordu ve onları korumak için hiçbir şey yapamıyordu.

c) Meydan dayağı: Diyarbakır askeri cezaevinde en çok uygulanan işkence yöntemlerinden biri de, meydan dayağıydı. Bu dayak yönteminde her tarafa vurmak serbest olduğu gibi, vuruş tekniği de çok çeşitliydi. Darbeler göğüse, mideye, yüze, sırtta, ağıza, kafaya vurulabilirdi. Ayrıca karate, pankreas, tekvando, judo, boks yöntemiyle esirler dövülürdü. Meydan dayağında eller, ayaklar, kamçı, cop, kazma sapı, kürek sapı, kalaslar kullanılırdı.

Her üç dayak yöntemiyle Diyarbakır askeri cezaevinde sayısını bilmeyecek kadar esir, sakat edilmiş, çok sayıda kişi öldürülmüştür.

25) SEHPA: Yukarıda sıralanan işkence yöntemlerinin yürürlükte olduğu yıllarda "**Sehpa**" denilen korkutucu, ürkütücü bir işkence yöntemi de kullanılıyordu. Bu yöntem özellikle geceleri kullanılırdı. Gece yarısı koğuşun kapısı açılır. Koğuşta idam cezasıyla yargılanan herhangi bir kişinin adı okunur. Kişi gece elbiseleriyle koğuşun salonuna alınır. Salonda bir masa, birkaç sandalye vardır. Sandalyelerde bir çavuş, sağına soluna iki gardiyan oturmuştur. Çavuşun elinde bir iddianame bulunmaktadır. Çavuş kişiyi karşısına alarak iddianameyi yüzüne karşı okur ve idamını ister. Çavuşun iki yanında yargıç pozisyonuyla oturan iki gardiyan birbirinin kulağına fısıltılı bir şeyler konuştuktan sonra bir gardiyan, idam kararını kişinin yüzüne karşı okur, kişi şaşkındır. Ne olduğunu, ne yapacağını bilmez haldedir. Gardiyanlar hemen merdivenin korkuluğuna bir ip bağlarlar. Sarkıtılan ipin ucuna kalın bezden bir ilmik

takılır. İdam cezası alan ilmiğin altına götürülür. İki domates kasası üst üste konulur. Kurban kasaların üzerine çıkarılır, ilmik boynuna geçirilir. Son sözü sorulur. Kişi gerçekten idam edileceğine inandığından son sözünü söyler söylemez, ayaklarının altındaki kasaya tekmeyle vurulur. İdamlık boşlukta sallanır. İlmik kalın bezden yapıldığından boyun kemiğini kırmaz. Ancak boğularak ölebilir, bir müddet havada sallanan kurbanı kapının arkasından izleyen subay, boğulmak üzere sallananı bir işaretle indiriverir. Baygın haliyle koğuşa atılır. Seyyar mahkeme, buradan, başka koğuşun koridoruna taşınır.

26) ORKESTRA: Ali POYRAZOĞLU İstanbul'da orkestra adı altında bir oyun sahnelemiştir. Gazetelerden öğrenildiği kadarıyla oynunda Hitler faşizmi döneminde, bir esir kampında, fırına atılacak esirlere bir grup kadın orkestra çalıyor, onların çığlıklarını kestirmek için. Oyunda rol alan bayanların fotoğrafları gazetelerde yayınlandı. Hitler kampında orkestra çalan bayanların saçları, üç numara makineyle kısa traş edilmişti.

Diyarbakır askeri cezaevindeki esir bayanların saçları tıpkı Hitlerin ölüm kamplarında kalan bayanların saçları gibi kesilmişti. Yalnız Diyarbakır askeri cezaevindeki bayanların orkestrası yoktu. Rollerini Hitler kamplarında esir olan bayanların rollerinden farklıydı. Burada bayanlar havalandırmaya çıkarıldıklarında koğuşlarının bitişiğindeki erkekler de kendi koğuşlarının havalandırmalarına çıkarılırdı. Bayanlar havalandırmada yere yatırılarak işkenceye alınırdı. Erkek esirlere ise yüksek sesle marş söylenirdi. Erkeklerin yüksek sesle söyledikleri marşlarla bayanların çığlıkları bastırılırdı. Burada Hitler orkestrasının yerini "**Türk sömürgecilerinin korusu**" almıştı.

35. koğuşta kalan esirler dört ayrı kata konulmuşlardı. Koğuş gardiyanları birinci kattakilere "**Dayak düzeni al**" deyip işkence yapmaya başladıklarında, diğer katlarda kalanlara, "**Yüksek sesle marşa başla**" komutunu vererek marş sesleriyle işkence çığlıklarının bastırılmasını istiyorlardı.

Hitler milyonlarca insanı gaz odalarında boğmuş, fırınlarda yakmıştı. İnsan gaz odasında boğulunca, fırında yanınca, bütün acılarını unuttur. Artık işkenceleri hayal edemez, acıları duyamaz. İşkencenin vücudunda yarattığı yaralarla dolaşamaz. Ürkek olarak yaşamaz. Kırılan ayağını peşinden sürüklemeyiz. İşkenceye karşı koymadığından utanç duymaz.

Ya Diyarbakır askeri cezaevini yaşayan esirler? Kimbilir onlar kaç kez ölmek istemişlerdir? Kimbilir onlar kaç kez bir fırında yanmak, bir gaz odasında boğulmak istemişlerdi? Ölüm çok kolaydı Diyarbakır'da, zor olan yaşamaktı. Ölmek herkese nasip olmazdı. Çünkü zebanilerin amacı onları öldürmek değil ölümden daha beter yapmaktı. Ölüm ne ki, teslim olmanın ve ihanet etmenin yanında? Ölüm ne ki insan sevgisinin kepaze edilmesinin, insani değerlerin ayaklar altında çiğnenmesinin yanında...

Diyarbakır askeri cezaevinde işkence gören kişilerin hafıza arşivleri binlerce işkence manzarasıyla doludur. İşkence altındaki haykırışlar onların hafızalarındaki yalçın kayalarda hep yankılanıp duracaktır. Sakat kalanların kolları sarkık vaziyette kalacak, sakat ayakları ebedi bir hatıra gibi peşlerinden sürüklenecektir.

27) GECE KOĞUŞ BASKINLARI: 1981 Mayıs direnişinden sonra cezaevinin bütün koğuşlarında (35. koğuş hariç) esirlere zorla gece nöbetleri tutturuluyordu. Her koğuşa birer nöbet defteri alınmıştı. Küçük koğuşlarda bir, orta koğuşlarda iki, büyük koğuşlarda dört kişi nöbet tutmak zorundaydı. Her kişi veya grubun nöbet süresi iki saattir. Nöbetçi, nöbetini devraldığı anda, vukuatsız devraldığına dair nöbet defterine işliyor, deftere imzasını atıyordu. Nöbetçiler, koğuşta hazır olma vaziyette nizami bir şekilde yürümek, sağa sola bakmamak, konuşmamak, sigara içmemek, yemek yememek, mazgal deliği açıldığında deliğe üç adım yanaşıp önce topuk selamı, sonra kısa künye yapmak ve bir vukuatın olup olmadığını bildirmek zorundaydılar. Nöbet sırasında devriye gezen gardiyanlar sürekli mazgal deliklerini açtıklarından, buna karşı nöbetçiler de yüksek sesle tekmil verdiklerinden diğer esirlerin uyumaları imkansızlaşmıştı. Nöbetçilerin verdiği tekmili gardiyan beğenmedi mi onların ellerini mazgal deliğinden dışarı uzattırır, elindeki cop veya sopayla istediği kadar vururdu. Acıdan, nöbetçilerin attığı çığlıklar koridorlarda yankılanır, koğuştaki esirlerin çoğu bu çığlıklara alıştığından artık kanıksamışlardı. Bunun dışında bir de gece baskınları vardı. Gece yerisi herkes uykudadır. İşkence yorgunluğundan baygınlığa benzerdir bu uykuları. Kapı kilidinin şakırtıları, nöbetçilerin yüksek sesle: "**Dikkat**" diye bağırma, parçalardı uykularını. Gardiyanlar vahşi sürüsü gibi, ellerindeki kalaslarla koğuşa dalarlardı. Yataklarından fırlayan esirler aldıkları kalas darbeleriyle geri yataklarının üzerine

düşerlerdi. Koğuştaki insan çılgınlıkları, işkencecilerin "ıh"lamalarına karışırdı. Bu koğuş baskınları birkaç gecede bir olurdu. Ama en kötüsü, esirlerin "her gece ne zaman koğuş basılır" halet-i ruhiyesi ile yaşamalarıydı. Bu psikolojiyle yatakta kabus görmek ne kadar acıydı... Bunu ancak yaşayanlar bilirdi. Esirler, yatağa girince, özellikle yanyana yatanlar kendi aralarında geceleri şöyle konuşurlardı:

- Acaba bu gece koğuşumuzu basarlar mı?
- Hiç belli olmaz. Basarlar da basmazlar da... Bilmem ki.
- işte bu bilmemezlik var ya... Beni mahvediyor, uyuyamıyorum. Ha bastılar ha basacaklar beklentisinden, gözlerime uyku girmiyor.
- Belki bu gece basmayacaklar.
- Belkiyle olmaz ki.
- E, ne yapalım?
- Yazı tura atalım.
- Haydi atalım. Bende kibrit kutusu var.
- Bak mavi taraf üste gelirse basarlar, beyaz taraf gelirse basmazlar. At bakalım.
- Attım.
- Trak.
- Aha beyaz taraf geldi, demekki basmayacaklar.

Her iki esir sevinerek yatlara uzanır. Biraz sonra uyuyamayan biri yatağından kalkar, alçak bir ses tonuyla: "Gerçekten basmayacaklar mı diyorsun?" diye sorar. Arkadaşı uykulu gözlerle; "Yat yat basmazlar" der.

28) TALAN: Tüm barbarların ve fetihçilerin olduğu gibi, Türklerin de en önemli karakterlerinden biri talandır. Talanlar üzerinde çok büyük imparatorluklar kurulmuştur. Ama talanlar kesilince, bu imparatorluklar yıkılmıştır. İspanyol sömürgeciliği, Amerika kıtasının altınları ve diğer zenginlikleri üzerinde kuruldu. Roma imparatorluğu, dünya halklarının talanı üzerine kuruldu. Osmanlı imparatorluğu da öyle. Bu imparatorlukların yıkımı, halkların başkaldırısı sonucu talanların kesilme- siyle gerçek leşti. Osmanlı imparatorluğu Asya, Avrupa ve Afrika halklarını yüzyıllarca talan etti. Talanı, kutsal bir gelir kaynağı, "ganimet" ve "zekat" olarak adlandırdı. Osmanlı imparatorluğunun yıkılmasından sonra kurulan Türk devleti, Osmanlıların talan geleneğini sürdürdü.

Örneğin; 1974 Kıbrıs işgalinde Türk askeri, Rumları katlederek değerli eşyalarına el koymada ün saldı. Kürdistan'da Türk ordusunun yaptığı operasyonlarda, en çok başvurulan yöntem, aranan köylerdeki eşyalara el koymak ve zarar vermek olmuştur. Öyle ki, televizyonlar, radyolar parçalanır, mercimekler, buğdaylar mazotla karıştırılır, kadınların takıları, altın bilezik veya paralara el konularak talan edilirdi. Kürdistan'da, operasyonlar sırasında yakalanan insanların üzerindeki değerli saat, yüzük, çakmak, kalem veya paralar gaspedilirdi. Bu talan, gaspetme, kırıp dağıtma, imha etme Türk devletinin belirgin karakteristik bir özelliğidir. Bu özelliği Diyarbakır askeri cezaevinde şu şekilde ortaya çıktı: 1981 Ocak ayında açlık grevini kırmak için işkenceciler koğuşlara saldırdıklarında, yaptıkları ilk iş koğuş içindeki yiyecekleri bir araya toplayarak tursil, mintaks, reçel gibi şeyleri yiyeceklerle harmanlayıp imha etmek oldu. Yiyecek maddeleri bu şekilde imha edildikten sonra koğuşlardaki televizyonlar, radyolar, sigaralar, dikiş makinaları, ısıtıcılar, kitaplar, satranç tahtaları talan edildi. Direniş boyunca direnen esirlerin çakmak, saat, sigara, kalem, gözlük gibi değerli eşyalarına ve paralarına el konuldu. Görüşmecilerin dışardan gönderdiği pijama, eşofman, gömlek, pantolon, çorap ve valizlere işkenceci gardiyanlar el koydular. Bu el koymalar o kadar yoğunlaştı ki, teskere alan işkenceci gardiyanlar evlerine valizler dolusu ganimetle gidiyorlardı.

1981-82-83 yıllarında cezaevinde insan sayısı 2.000 ile 3.000 arasında değişiyordu. Haftada bir görüşme olduğundan, esirlere yatırılan para miktarı milyonları geçiyordu. işkenceci başı Esat, çeşitli yollarla bu paralara el koyuyordu. Teslimiyet döneminde tüm koğuşlardaki insanlara her gün 7.000 ile 10.000 lira miktarında magazin ve seks dergileri satılıyordu. Birkaç saat sonra henüz verilen gazete ve dergiler okunmadan geri toplanıyordu. Bütün koğuşlardan zorla toplatılan bu dergi, mecmua ve gazeteler bir araya toplanıp balyalar haline getiriliyordu.

Haftada bir cezaevinden bir kamyona yakın eski gazete ve dergi dışarı çıkarılıp satılıyor, elde edilen

paralar yüzbaşı Esat'ın cebine gidiyordu. Bu paraların bir kısmıyla da işkenceci gardiyanlar besleniyordu. Yine vahşet döneminde esirlere zorla ambalajlı eşyalar satılıyor, ambalajlar geri toplanıp paraya çevriliyordu. Kantinde çok pahalı satışlar yapılıyordu. Örneğin bir koğuşa zorla 200-300 çorap birden satılır veya 200 duvar aynası, 100 su bardağı verilir, parası kesilir, bir saat sonra arama yapılır, çoraptan ip yapılabilir, aynalar ve bardaklar sakıncalıdır gerekçesiyle tekrar geri alınır. Yani açıkçası el konulurdu. Teslimiyet döneminde Diyarbakır askeri cezaevinin tüm koğuşlarının ve koridorlarının iç ve dış duvarları, tavanları, yağlı boya tablolar ve yazılarla doldurulurdu. Ergenekon'dan Anadolu'ya ne kadar Türk devlet yöneticisi varsa, Kenan Evren de dahil, hepsinin yağlı boya tabloları duvarlara çizildi. Cezaevinin tüm iç duvarlarında, tuvaletlerin içi de buna dahildir, bir karışık yer boş bırakılmamıştır. Resimlere ve yazılara harcanan boya, karton, tutkal, fırça, alçı, nefit gibi malzemelerin paraları, zorla esirlerden alındı. 1981 yılından sonra bu malzemelere verilen para miktarı en az 50 milyon lira tutuyordu. Tüm resim ve yazılar zorla esirlere çizdirildi, yazdırıldı. Bu kadar emek talanını da işin içine katarsanız Türk sömürgecilerinin talan politikasının mahiyeti daha iyi anlaşılır.

29) KÜFÜR VE BİRBİRİNE DÖVDÜRTME: Diyarbakır askeri cezaevinde esirleri moral açısından yıkmak, onların gururlarıyla oynamak için en çok uygulanan işkence yöntemlerinden biri de küfürdü. Her koğuştaki esirlere küfür etmesi için bir işkenceci gardiyan görevlendirilmişti. Bu küfürcü gardiyanların görevleri salt küfür etmektir. Bu işte görevlendirilenler, çok bilinçsiz, cahil, kompleks sahipleri kişiler arasından seçilirlerdi. İşleri güçleri günde birkaç kez koğuşa girip küfür etmektir. Örneğin, sabah erken koğuş kapısı açılır açılmaz küfürcü gardiyan içeri girer. Belden yukarı çıplaktır. Bir eliyle tuttuğu ceketini omzuna atmış, diğer elinde kalası vardır: "**Ulan hepinizin ananızın a..nı si.... Ulan ihtiyar, si...mem için kızımı bana verecek misin? Ulan ben var ya, ananızın a.... na jetle girer, helikopterle çıkarım. Ulan hepiniz orospu çocuğusunuz. Ulan kanınızı si.... im sizin" vb.** küfürler ederdi.

İşkenceci gardiyanlar her gün birkaç kez bu ve buna benzer küfürleri koğuşlarda kalanlara yaptıklarında esirler sessiz kalıyorlardı. Küfür eden gardiyan ise: "**Ulan ben küfür ettiğim zaman siz, emret komutanım diyeceksiniz**" diyordu. Birçok koğuştaki tüm işkencelere rağmen esirlere: "**Emredersin komutanım**" dedirilemedi. Ama aşırı boyunu eğmiş koğuşlar ile başta gönüllü kurallara uyanların kaldığı koğuşlarda küfürcü gardiyanlar: "**Ulan ananızı, bacınızı si...im sizin**" dediğinde, herkes bir ağı dan: "**Emret komutanım**" diye bağırıyordu.

Bazı koğuşlarda esirler birbirine küfür etmeye zorlanıyordu. Bazı koğuşlarda da esirlerden dayak mangaları oluşturulmuştu. Bu dayak mangalarının görevi koğuş içinde kurallara karşı gelen esirlere işkence yapmaktır. Örneğin 19. koğuştaki bir dayak mangası oluşturulmuştu. Bu dayak mangasında Kenan KIZIL adında bir öğretmen görev yapıyordu. Dayak mangası aynı koğuştaki kalan Nazif Kaleli'nin yönlendirmesindeydi. Bir gün koğuştaki marş eşliğinde yürüyüş yapılırken, esirlerden biri daldığından yanlış adım atıyor. Durumu farkedenden dayak mangası sorumlusu Kenan KIZIL, yanlış adım atan kişiyi tuvalet bölümüne çağırıyor:

- Niye yanlış adım attın?
- Bilmiyorum bir yanlışlık oldu.
- Ben yanlışlıktan anlamam, dayak düzeni al.
- Dayak düzeni almıyorum.
- Neden?
- Kardeşim seninle aynı koğuştaki kalıyoruz, aynı sofrada yiyip içiyoruz. Şimdi bana işkence yaparsan, yarın nasıl birbirimizin yüzüne bakarız? Gardiyana söyle o işkence yapsın. Sen niye yapıyorsun?

Dayak mangası sorumlusu Kenan Kızıl, esirin dayak düzeni almayacağına kanaat getirince tuvalet bölümünden koğuşa geçer. Durumu Nazif Kaleli'ye anlatır. Bu kez Nazif tuvalette bekleyen esirin yanına gelir:

- Niye dayak düzeni almıyorsun? - Ben almıyorum. Söyleyin gardiyan beni dövsün.
- Bak, arkadaş vursa daha az ve yavaş vurur. Durumu gardiyana anlatsa seni mahvederler.
- Olsun, beni mahvetsinler.
- İyi öyleyse, günah benden gitti keke.

Nazif tuvalet bölümünden çıktıktan bir müddet sonra esir gardiyana teslim edilir. Komalık edilinceye kadar dövülür. Oradan alınıp başka bir koğuşa götürülür. Bir de esirlerin gardiyanların emriyle karşılıklı birbirini dövmesi vardır, esirin esire küfür etmesi gibi. Ocak 1981 direnişinden önce 10. koğuştaki, "**Biz**

müslümanız, dua okuyalım" diyen Halim Abak ile başka bir esiri havalandırmanın orta yerine çağırır gardiyan. Halim Abak ile diğer esir, gardiyanın istediği yere gidince: **"Birbirinize vurun lan"** dedi gardiyan. Halim karşısındaki arkadaşına baktı, çaresiz vuracaktı, elini kaldırdı var gücüyle bir tokat attı. Diğer esir, yanağındaki tokadın acısıyla Halim Abak'a yumrukla vurunca ikisi gardiyanın istediği kadar boksörler gibi karşılıklı birbirlerine vurdular. Gardiyan: **"tamam lan yavşaklar"** dediğinde dengelerini yitirmiş durumdaydılar. Havalandırma saati bitince koğuşa alındıklarında Halim Abak eski koğuş arkadaşı Hacı Gegez'in yanına gitti. Gözlerinden yaşlar akıyordu, biraz düşündü: **"Hacı, hatırlıyorsun değil mi bundan altı veya yedi ay önce, Selim Çürükkaya bana: 'Bir zamanlar gelecek işkenceciler bizi birbirimize dövdürtecekler' demişti. Selim'in o zaman dedikleri bugün işkenceciler tarafından bize yapıldı. Selim itiraf yapıp bu yöntemi idareye söylemesin mi?"** dedi. Hacı Gegez bir kahkaha attı: **"Hayır Selim diremiyor, mahkemelerde siyasi savunma yapıyor."** deyince; Halim Abak: **"Bu taktikleri ondan başka kimse idareye veremez"** diye sürdürünce konuşmasını, Hacı Gegez: **"Ben de idarenin bize böyle yapacağını eskiden beri biliyordum"** dedi. Halim öfkelenerek: **"Mademki biliyordun neden direnmedin?"** diye sordu. Hacı: **"EVET, GERÇEKTEN BİLİYORDUM, NİYE DİRENMEDİM!"** dedi.

30) ARKADAN SİGARA İÇME: Esirler havalandırmaya alınır. Gardiyanın emriyle belden aşağı çırılçıplak soyunurlar. Her kişinin eline bir filtreli sigara verilir. Yine gardiyanın emriyle herkes sigarasını yakar ve gardiyanın komutuyla herkes domalır. Ellerindeki sigaraların filtrelerini birbirlerinin anüsüne yerleştirir. Gardiyan, **"Herkes iki elini dizine koysun, volta atarak sigarasını içsin"** deyince, esirler elleri dizlerinde, sigaralar kışkılarında, domalmış vaziyette volta atmaya başlarlar. Bir koğuşun havalandırmasında bu şekilde sigara içip dolaşırken, ihtiyar bir esirin kışkındaki sigara yere düşer, esir hemen dik vaziyette hazırola geçer. Bu durumu gören gardiyan ihtiyara yanaşarak: **"Lan ibne niye düşürdün sigarayı?"** deyince, söyleyecek söz bulamayan ihtiyar, bozuk bir türkçeyle: **"Vallahi komitan ben ihtiyar, şeyim laçka olmuş tutmez"** demişti.

31) REÇELLEME: Herhangi bir esir, koğuştaki **"vukuat"** işleyince, gardiyan tarafından koğuş kapısına çağırılır. Üzerinde boğazlı kazak varsa sorun yok, yoksa bir boğazlı kazak giydirilir. Bir iki kiloluk reçel, esirin boğazlı kazağının boğaz kısmından göğüs ve sırtına boşaltır. Reçeller esirin ayakkabılarına kadar inerken gardiyan: **"Bak oğlum benim müsaadem olmadan elbiselerini çıkarmayacaksın, yıkanmayacaksın. Hergün seni kontrol edeceğim. Temizlemeye kalkarsan si...tim seni"** der ve esiri o haliyle koğuşa yollar. Esir günlerce reçelli dolaşmak zorundadır.

32) DİŞ ÇEKME: Diyarbakır askeri cezaevinin kendine has bir de diş çekme yöntemi vardır. Diş ağrıyan kişi koğuştan alınıp revire götürülür. Orada çenesine yumruklarla uzun bir süre vurulur. Böylece çenesi uyuşturulan kişi diş doktorunun yanına götürülür. Doktor dişlerin uyuşturulduğundan haberdar olduğu için artık uyuturucu iğne yapmaya gerek görmez. Kelpetenini alarak diş çeker. Koğuş gardiyanları istedikleri zaman koğuşlarında birkaç esiri çıkararak revire götürürlerdi. Doktorun yanına götürülmeden önce gardiyanlar esire: **"Oğlum bakın sizi diş doktoruna götüreceğiz. Sen üç, sen iki, sen de bir dişim ağrıyor diyeceksin"** diye onları tembih ettikten sonra dişçiye götürürlerdi. Dişçi durumun farkında değilmiş gibi, 'esirlerin isteği' üzerine sağlam dişlerini çekerdi.

33) SAVUNMA: Savunma sorunu Kürdistan ulusal kurtuluş mücadelesi açısından çok önemli bir sorundur. PKK geçmişin bütün tabularını yıkararak geliştiği için Türk sömürgeciliğinin Kürdistan'daki yargı tabusunu da yıkmak zorundaydı. Kürtler tarih boyunca şu veya bu düzeyde ülkelerini işgal edenlere karşı başkaldırmışlardır. Çeşitli şekillerde sorunlarını dile getirmişlerdir. Ama esir düştiklerinde davalarını açıkça savunma yürekliliğini göstermede zorlanmışlardır.

Bazı dönemlerde (1925-1938 yıllarında) idam edilen birkaç Kürt aydını, **"Yaşasın Kürdistan Mefkure si"** biçiminde sloganlar atmışlarsa da mahkemeler, ya konuşmalarına müsaade etmemiş ya da yargılananlar Kürdistan sorununu detaylı bir biçimde anlatıp Kürt halkının düşmanları olan sömürgeci güçleri ve onun kurumları olan yargı organlarını, ideolojik ve politik olarak mahkum edememiştir.

Son yıllarda Kürt sorunuyla ilgilenen bazı kesimler, dışarıda Kürdistan ve Kürt sorunu konusunda konuşurlardı. Ama tutuklanıp mahkeme huzuruna çıkarıldıklarında, her şeyi inkar etme yoluna başvuruyorlardı. 1970'lerde Doğu Devrimci Kültür Ocakları davasından yargılanan bazı Kürt aydınları mahkemelerde Kürdistan sorununu savunacak kapasitede değillerdi. Çoğu **"sanık"** her şeyi inkar etme yoluna başvururken, yalnız birkaçı: **"Biz Kürdüz"** diyebilmişti. 80'li yıllara geldiğinde, bu kesimler

aynı tavırları polis soruşturmalarında ve mahkemelerde sergilediler ve her duruşmada herhangi bir sorunlarının olmadığını, Kürt sorunuyla bir ilgilerinin bulunmadığını ısrarla savundular.

PKK davasından yargılanan bir grup direnişçi, tüm bu teslimiyetçi gelenekleri tarihin çöp sepetine fırlatma görevini önüne koyduğu için polis soruşturmalarında, mahkeme duruşmalarında, Kürdistan ulusal kurtuluş mücadelesinin ısrarlı savunucusu oldu. Türk sömürgeciliğinin sömürgeci yüzünün ancak böyle teşhir edilebileceğine inanmışlardı. Türk sömürgeci mahkemelerinde siyasi tavır takınmanın bedeli çok ağırdı. Eski gelenekleri, tabuları parçalamak zordu. Direnişçi esirler bunun bilincindeydi. Ama ne olursa olsun o güne kadar yapılmayan yapılmalıydı. Kürdistan ulusal kurtuluş mücadelesi önünde Çin seddi gibi diktirilen sömürgeci yargı mekanizması, paramparça edilip atılmalıydı. Adalet örtüsüyle gizlenen sömürgeci yargının çirkin yüzü mutlaka açığa çıkarılmalıydı. İşte direnişçi PKK önderleri 1980 yıllarından sonra Kürdistan'da bunları yapmayı başardı.

1980 yıllarında esir edilen PKK önder ve üyeleri, ürettikleri bu düşünceler doğrultusunda polis soruşturmalarında Kürdistanlı olduklarını, ülkelerinin bağımsızlığı ve özgürlüğü için mücadele ettiklerini, bu amaçla PKK'yi kurduklarını, Türk devletinin Kürdistan'da sömürgeci bir güç olduğunu anlattılar. Mahkemeye çıktıklarında aynı siyasi tavırlarını sürdürerek Kürdistan sorununu daha geniş bir biçimde izah ettiler.

Soruşturma ve mahkemelerde takınılan siyasi tavır, cezaevinde sürdürüldü. İki nolu askeri cezaevinde savunma üzerine daha geniş düşünüldü. Konuyla ilgili Parti üyelerinin görüşleri de alınarak, Mazlum Doğan ve Hayri Durmuş tarafından bir savunma taslağı hazırlandı. Bu taslağın içeriği yaklaşık olarak aşağıdaki gibiydi:

- 1) Dünyanın bugünkü durumu.
- 2) Ortadoğu'nun durumu.
- 3) Türkiye'nin içinde bulunduğu durum:
 - a) Kürdistan Tarihi.
 - b) Kürdistan'ın ekonomik yapısı.
 - c) Kürdistan'ın siyasal yapısı.
 - ç) Kürdistan'ın kültürel yapısı.
 - d) Kürdistan devrimi, milli demokratik devrimdir.
 - e) Kürdistan devriminde sınıfların mevzilenmesi.
 - f) Kürdistan devriminde Parti, Cephe, Ordu sorunu.
 - g) Kürdistan devriminin strateji ve taktiği.
 - h) PKK tarihi.
- 1) İddianameye cevap.

Bu taslak, 12 Eylül darbesinden sonra Diyarbakır askeri cezaevinin tüm koşullarındaki birimlere gönderildi. Alınan karara göre, 15 yıldan fazla ceza alabilecek esirler bu taslağa göre Parti sempatisi olarak savunma yapacaklardı. Karar alındığında, düşmanın savunmaları engellemek için hangi yollara başvurabileceği konusu üzerinde yeterince düşünülememişti. Daha çok, yargılanmaların kısa süreceği düşüncesi hakimdi. Düşman ise, mahkemelerde siyasi savunmaların yapılacağını biliyordu. Diyarbakır askeri cezaevinde estirilen terörün, yapılan vahşetin bir amacı da, mahkemelerde yapılabilecek siyasi savunmaları engellemektir. Yargılamaların başlamasına birkaç ay kala, cezaevinde baskı ve işkencelerin başlaması bunun kanıtıdır. Düşman, mahkemeler aracılığıyla PKK'nin basit bir çete olduğunu, Kürt sorunu diye bir sorunun olmadığını, sanık olarak yargılanan kişilerin kandırılmış birer zavallı olduklarını kanıtlamaya çalışacaktı.

Devlet bu amacını gerçekleştirmek için işkencelerle baskılarla cezaevindeki tüm kitleyi kurallara uymaya zorladı. Kurallara uyan esirlerin mahkeme salonunda nasıl davranmaları gerektiği konusunda cezaevinde "eğitimini" yaptırdı. Bunun için hemen hemen çoğu koğuşun havalandırmasında işkenceciler tarafından maket mahkemeler kuruldu. Havalandırmaya alınan esirler, bir mahkeme salonundaymış gibi oturtuldu, karşlarına bir masa ve bir kaç sandalye konularak, gardiyanlardan oluşan bir mahkeme heyeti orada oturtuldu. Gardiyanlardan biri savcı, üçü hakim rolü üstlendi. Mahkeme heyeti yerini alınca, duruşma hakimi rolünü üstlenen gardiyan önündeki listeye bakarak bir esiri sanık kürsüsüne çağırırdı. Adı okunan esir, oturduğu yerden kalkarak sanık kürsüsü olarak belirlenen yere gidip topuk selamı verdi, kısa künye yaptı. Kendisine sorulacak sorulara, "Evet" ya da "Hayır" biçiminde cevap verdi. Bu işlem, koğuş havalandırmalarında günlerce sürdü. Hata yapan, yüksek sesle tekmil vermeyen esirlere işkence

yapıldı, bu işlem hata yapmadan bitirilene kadar tekrarlandı. Cezaevinde böyle eğitilen esirler, işkenceci koğuş gardiyanlarıyla birlikte mahkemeye gönderileceklerdi. Mahkemede kendilerine öğretilenlerin dışında hareket eden kişiler, vahşice dövüleceklerdi.

1981 Ocak direnişinden sonra teslim alınan çoğu koğuşta, mahkemede savunma yapmama kural haline getirildi. Yalnız 35. Koğuş ve bayanlar koğuşu bu kurala uymadılar. Eski 36. koğuş (şimdiki gazino) savunma yapmama kuralına uymadığı için dağıtıldı. Teslim olanların koğuşlarına dağıtılan bu insanların bir kesimi, her şeyi göze alarak savunma yapmaktan vazgeçmedi. 35. koğuşta kalan esirler, 1981 Mart ayında başlattıkları ölüm orucuyla, savunma üzerindeki yasakların kaldırılmasını istiyorlardı. Nitekim, 1981 Nisan ayında anlaşma yapıldığında, cezaevi yöneticileri, savunmaları engellemeyeceklerine dair onlara söz verdiler.

Duruşmalar başladığında, başta PKK önderleri M. Hayri Durmuş, Kemal Pir ve Mazlum Doğan olmak üzere yaklaşık 25 kişiye yakın PKK üyesi siyasi savunmalar yapmaya başladı. Buna karşın, Yüzbaşı Esat siyasi savunma yapanlara vahşice işkenceler yaparak onları savunma yapmaktan vazgeçirmeye çalıştı. Başaramayınca, savunma aracı olarak kullanılabilir kalem, kağıt vb. malzemelerin taşınmasını ve bulundurulmasını yasakladı.

Cezaevinde savunma yapmayı engellemek için bu yöntemlere baş vuran devlet, dışarda PKK davalarını takip eden avukatları tehdit ederek, tutuklayarak, savunmaları engellemeye çalışıyordu. Duruşmalar henüz başlamadan, PKK davalarına bakan avukat Şerafettin Kaya gözaltına alındı. İşkenceden geçirildi. İslah olması ve davayı savunmaması için Diyarbakır askeri cezaevine konuldu. PKK dava duruşmaları başladıktan sonra, duruşmaları izleyen avukat Mahmut Bilgili iki kez peşpeşe gözaltına alınarak işkencelerden geçirildi. PKK duruşmalarına katılmaması için tehdit edildi. O da tutuklanarak Diyarbakır askeri cezaevine konuldu. Duruşmalar sürerken, PKK davasını takip eden avukat Erdinç Uzunoğlu birkaç kez gözaltına alındı, tehdit edildi. Bu tehdit ve baskılar karşısında siyasi savunma yapan sanıkların adlarını duruşmada söyleyerek: "**Bunların avukatlığından çekiliyorum**" diye açıklama yapmak zorunda kaldı. Davaları izleyen ve savunma yapan Avukat Hüseyin Yıldırım, bütün tehditlere rağmen sanıkları savunmayı sürdürünce bir iftira sonucu tutuklandı, müvekkilleriyle aynı koğuş ve hücrelere konuldu, korkunç işkencelere maruz kaldı. Ankara Barosu'ndan PKK davasını izlemeye gelen avukat Tuğrul Çakır ve Ali Demir, yapılan baskı ve tehditler sonucu duruşmalara katılmaktan vazgeçti.

İçerde ve dışarda bu yöntemlerle savunma yasaklanırken devlet, basın, radyo ve televizyon aracılığıyla yargılanan binlerce esir aleyhinde yoğun bir karalama kampanyası başlattı. Türkiye'de şovenizm şaha kaldırılarak öyle bir ortam yaratıldı ki, İstanbul Barosu'ndan avukat Orhan Apaydın: "**Biz Diyarbakır'dakilerin duruşmalarına katılmayacağız**" diyerek, İstanbul Barosu'nun PKK'li sanıklara karşı olan tavrını ortaya koymuştu. Devletin yürüttüğü anti propaganda sonucu Türkiyeli hiçbir avukat veya hukukçu davayla ilgilenmedi. Para babalarının, ırz düşmanlarının, kiralık katillerin, işçi köylü katillerinin davalarına bakmakta olan, sözde ilerici demokrat avukatlar, PKK'li tutsakların faşizme ve sömürgeciliğe karşı yükselen haykırışlarına kulaklarını tıkadılar. Devlet, bazı avukatları tehdit ederek, bazılarını tutuklayarak, diğerlerini de etkileyerek PKK davalarını avukatsız bırakması, onun açısından büyük bir başarıydı.

Bununla savunmaya büyük bir darbe vurduğu inancındaydı. Ama tüm çabalarına rağmen, henüz savunma yapanları susturamamıştı. Asıl amacı, savunma yapan herkesi susturmaktı. Bunun için işkenceler günden güne tırmandırıldı. 12 Eylül'den sonra, içerdeki esirlerin kendi aralarında aldığı karara göre 15 yıldan fazla ceza alabilecek Parti üyeleri siyasi savunma yapacaklardı. Fakat, işkence, teslimiyet ve kurallar, cezaevi yaşamına hakim olunca, bu karar işlerliğini yitirdi. Savunmaları, 35. koğuşta kalan yirmiyeye yakın esir ile bayanlar koğuşu ve diğer bazı koğuşlarda kalan birkaç esir yapıyordu. Yüzbaşı Esat, her türlü işkence ve entrikayla bu esirleri savunma yapmaktan vazgeçirmeye çalıştı. Başaramayacağını anlayınca, bu kez itiraf politikasını devreye soktu. Duruşmalarda sanık kürsüsü Kürdistan sorununun haykırıldığı, Türk sömürgeciliği ve faşizminin yargılandığı kürsü haline getirilmişti. Bu durum karşısında Esat, işkenceyle bazı kişileri korkutarak itirafçı yaptı ve bunları sanık kürsüsüne çıkartarak, bunlar aracılığıyla Türk devletinin Kürtler ve PKK hakkındaki resmi görüşünü sanık kürsüsünden savunmaya çalıştı. Mahkeme heyetleri, siyasi savunma yapanları konuşuramazken, bunun için her türlü yönetime başvururken veya duruşma salonundan dışarı atarken, itiraf yapanlara bol

bol konuşma imkanı sağlıyordu. Bunun yanında, siyasi savunma yapılırken basın, duruşmaya alınmıyor, itirafçılar sanık kürsüsüne gittiklerinde ise gazeteciler salona alınıyorlardı. İtirafçıların sanık kürsüsünde verdiği bilgiler, bir gün sonra basında yayımlanarak, direnen PKK'li esirler aleyhinde kamuoyu oluşturulmaya çalışılıyordu.

İtirafçılar, mahkeme salonlarında PKK, Kürdistan, devrim, sosyalizm ve komünizm aleyhinde uzun uzun konuşmalar yaparak, yargılanan herkesi suçluyor ve onları pişman olmaya, kemalist olmaya davet ediyorlardı. Aynı duruşma salonunda PKK önder ve kadroları Kürdistan halkının haklı davasını, devrimi, sosyalizmi ve Kürdistan kurtuluş mücadelesini savunarak, kitleyi işkencecilere, itirafçı ve develete karşı direnmeye davet ediyorlardı. Tüm bunlar hemen hemen her duruşmada açıkça yapılırdı. Örneğin; 35. koğuşun çavuşu birinci kat 5. Hücrede kalan Ali Yener'in yanına geldi. Ona: "**Hıdır Akbalık itiraf yaptı. Senin hakkında da bazı şeyler söylüyor. Daha doğrusu, senin bir polis vurduğunu söylüyor, ne diyorsun?**" dedi. Ali Yener çavuşa, Hıdır Akbalık'ı tanımadığını söyleyince, çavuş sırtarak Ali'ye baktı: "**Hazırlan, seni salona götürüp ifadeni alacağız**" dedi. Hücrenin yanından ayrılarak gitti. Bu durumdan biraz tedirgin olan Ali kendisiyle aynı hücrede kalan Selim Çürükkaya'ya: "**Beni götürürlerse ne diyeyim?**" diye sordu. "**Seni yoklamak isterler, zayıf bir noktayı bulsalar sıkıştırıp itirafçı yapmaya çalışırlar. Tavrını açık koy. 'Hım-gım' etme, kararlı olduğunu belirt. Ben eylemlere katılmadım, itiraf etmeyeceğim de**" dedi, Selim. Hücrede kalan diğer esirler, Selim'in görüşlerine katıldılar. Çavuş bir müddet sonra Ali Yener'i çağırdığında, hücrenin önünde duran ayakkabılarını giyerek dış salona gitti. Esirler Ali'nin nasıl tavır takınacağını merakla bekleyip kendi aralarında tartışırken, salondan dayak sesleri geldi. Ali orada uzun bir süre dövüldü. Üç dört gardiyan eşliğinde coplanarak geri hücrelerine getirildi. Gardiyanlar kapıyı kapatıp gidince, Ali ile aynı hücrede kalanlar hep bir ağızdan: "**Ne oldu? Ne sordular sana?**" diye merakla sordular. Ali: "**Beni dış salona götürdüler. 'Hıdır itiraf yaptı, her şey açığa çıktı ve gel sen de itiraf yap, kurtul' dediler. Ben de itiraf yapmayacağımı söyledim. Bana işkence yaptılar. Birkaç kez daha itirafçı olmamı istediler kabul etmeyince geri getirdiler.**"

Hücrelerde günboyu marş söylendiği için esirler konuşmak için fırsat bulamıyorlardı. Konuşmalar genellikle geceleri, yataklarda fısıltı halinde yapılıyordu. O gecenin sohbet konusu itiraftı. Soyunarak, gece elbiseleriyle yataklarına giren esirler, itirafçılık konusu üzerine fısıltı halinde konuşmaya başladılar:

Hişar Ekincioğlu: Esat, yalnız Hıdır Akbalık'a itiraf yaptırmakla yetinmez. Öyle değil mi? Selim Çürükkaya: Esat herkesi itirafçı yapmak istiyor. Yerleştirilen kuralların ve yapılan işkencelerin amacı budur.

- Acaba Hıdır Akbalık bildiği her şeyi söyler mi?

- Niye söylemesin ki? Zaten yeni bildiği bir şey yok. Yakalandığında bildiklerini polise söylemişti. Şimdi soruşturmada polise söylediklerini tekrarlayacak. Duruşmalarda yine aynı şeyleri söyleyerek kitlenin moralini bozmaya çalışacak. Mahkeme heyeti de onun söylediklerini gözönüne alarak bize ceza kesecek.

- Hıdır Akbalık'ın itiraf yapmasıyla bizim tarihimizde de itirafçılar ve ihanetçiler çıktı. Acaba kurtuluş mücadelesi veren tüm ülkelerin tarihinde böyle itirafçılar ve ihanetçiler var mı?

- İtirafçılığın tarihi, çok eskilere dayanır. Taa engizisyon döneminden beri insanlara itiraf yaptırılıyor. "**İnsan, nasıl insan oldu**" adlı bir kitapta okumuştum. Orada Bruno adında bir bilginin engizisyon işkencehanelerinde direnişi anlatılır. Bruno'ya akıl almaz her türlü işkence yöntemi uygulanır. Kendisine, "**Gel düşüncelerinden vazgeç, pişman ol, seni affedeceğiz**" denir. Bruno savunduğu düşüncelerden vazgeçmeyince, Roma'da yakılır.

- Galile de dünya dönüyor dediği için idam edilmedi mi?

- Hayır Galile itiraf yaptı. İdam etmediler. Hatta dünyanın en ünlü itirafçısı Galile'dir denilebilir. Bilime ve düşüncelerine ihanet eden biridir.

- Yanlış düşünüyorsun kardeşim. Benim bildiğim kadarıyla Galile direnmiş. Kendisine günlerce

işkence yapılmış, buna rağmen O: "**Dünya dönüyor**" demiş. Hatta idam sehpasında dünyanın döndüğünü şu sözlerle savunmuş: "**Ben dünya dönmüyor desem yine dönüyor.**"

- Onların hepsi palavra. Galile yakalandığında yaşlının biriydi. Engizisyon mahkemesi önce kendisine bazı telkinlerde bulunur: "**Dünya yuvarlak değil, düzdür ve dönmüyor, İncil'de böyle yazıyor, bu tanrının buyruğudur**" der. Buna rağmen Galile bildiğinde diretince, onu engizisyonun işkencehanesine götürürler. Orada işkence gören birini seyrettirirler. Bunun üzerine Galile pişman oluyor. Engizisyona verdiği yazılı itirafında: "**Ben dünyanın döndüğünü söylemişim, şimdi yanlışımı anladım. Söylediklerimi geri alıyorum. Bundan sonra hiçbir yerde, dünyanın döndüğünü söylemeyeceğim. Dünyanın döndüğünü söyleyen birini gördüğümde veya duyduğumda gelip engizisyona ihbarda bulunacağıma namusum ve şerefim üzerine söz veriyorum**" diyor.

- Gerçekten böyle demiş mi Galile?

- Aynen böyle demiş.

- Ama Galile bilim adamıdır. Onun itirafı başka, bizimkilerin itirafı başka.

- Özünde ikisi aynıdır. Galile de zor ve işkence karşısında var olan bir gerçeği inkar ederek, doğru olmayı savundu. Bizimkiler de aynıını yapıyorlar. Dünyanın döndüğü gerçeği kadar, gerçek olan Kürdistan ülkesi ve halkını inkar ediyorlar.

- "**Böyle bir ülke ve halk yoktur**" diyorlar.

- Bunların yaptıkları alçaklıktır. Söyledikleri şeylere kendileri de inanmıyorlar, değil mi?

- Hıdır Akbalık'ta utanılacak yüz yok ki! Aslında üzerinde bu kadar durmamıza değmez. Ama mademki Hıdır konusunu tartışıyoruz, başka yönlerini konuşalım. Neden Hıdır? Neden başka biri değil de Hıdır? Cezaevinde herkese işkence yapılıyor. Hıdır'ın herkesten farkı ne?

- Herkesten farklı olarak, Hıdır poliste çözülmüştü.

- Hıdır'ın dışında poliste çözülen bir sürü insan var. Ama onlar itiraf yapmıyorlar.

- Hıdır'ın herkesten farklı bir geçmişi var. O Kürt halkının haklı davasına gerçekten inanmamış, ona göre kendisini donatmamıştı. Bir de sıradan bir insandı Hıdır.

- Sıradan insansa, niye Diyarbakır yerel sekreterliğine getirilmişti?

- Hıdır'ın yerel sekreterliğe getirilmesi bir hatadır. Zannedersen sekreterlik görevine atanmasının nedenleri arasında, bizimkilerin Diyarbakır'da bir türlü örgütlenememeleri, Hıdır'ın bir grupla Kürdistan ulusal kurtuluşçuları adlı örgütten ayrılıp bize geçmesi, yine Hıdır'ın Diyarbakır'ı tanıması vardır. Tüm bunlara rağmen Hıdır'a kaldıramayacağı bir görevin verilmesi doğru değildi. Basit bir insandı derken, onun olağan bir insan olduğunu söylemek istiyorum. Hani şu Dostoyevski'nin söylediği olağan insanlardan. Dostoyevski'nin "**SUÇ VE CEZA**"sını okudun mu?

- Yakalanmadan önce okumuştum.

- Roskolnikov'un durumu Hıdır Akbalık'ın durumuna tam benzemiyor mu?

- Şu yaşlı tefeci kadınla, bacısı genç kızı baltayla öldüren Roskolnikov değil mi?

- Evet. Ama Dostoyevski o kitapta çok önemli şeyler anlatıyor. Kitabı okuyunca çok etkilendim. Rus çarlığını o ihtiyar, faizci kadının yerine koydum. Herkesi sömüren, paraları ve altınları saklayan, yaşlı, çökmüş bir ihtiyar kadın. Diğer taraftaysa, açlıktan, yoksulluktan bunalan üniversite öğrencisi Roskolnikov, yoksulluktan fahişe olmuş genç ve dinamik kızlar. Roskolnikov'un faizci kadını öldürüp kendini ve kötü yollara düşmüş kız kardeşini onun parasıyla kurtamaya çalışması, Rus aydınlarının çarlığı devirip halkın sefaletine son vermek istemeleri arasında büyük bir benzerlik vardır. Roskolnikov eylemi gerçekleştiriyor ama eylemi hazmedecek kapasitede değildir. Dostoyevski bu tip insanları olağan insanlar olarak değerlendirir. "**Bunlar büyük davalar uğruna adam öldüremezler. Büyük olayların sonucuna katlanamazlar. Bunlar, sadece insanların üremesine yardımcı olurlar**" der. Dostoyevski'ye göre bir de olağanüstü insanlar vardır. O: "**Bunlar gözlerini kırpmadan insan öldürürler ve vicdan azabı çekmezler**" der.

- Bunlara Muhammed ile Napolyon'u örnek verir, değil mi?

- Evet, evet. İşte bizim Hıdır Akbalık, Roskolnikov gibi olağan biri. Ama kendisine verilen görev, girdiği eylemler, onun kaldıramayacağı şeylerdi. Hıdır "**küçük**" bir insandı ama "**büyük bir davayı**" sırtlanmıştı. Rahat ortamda bazı şeyler yapmış, bazı olaylara karışmıştı. Ama olayların sonucunu kaldıramamıştı. Hıdır'ın itirafı onun "**küçüklüğü**" ile omuzladığı "**davanın büyüklüğünden**" kaynaklanıyordu.

- Hıdır'ı bir tarafa bırakalım da, başka konuları konuşalım. Savunmaların engellenmesi için başka ülkelerde tutsaklara işkence yapılmış mı acaba?

- Bilmiyorum. Daha doğrusu şimdiye kadar hiçbir yerde okumadım. Bildiğim ortaçağda engizisyon mahkemelerinin tutsaklara itiraf yapmaları için, işkence yaptığıdır. Çağımızda işkencelerle savunmanın engellendiğini duymadım.

- Acaba Dimitrov, Hitler mahkemelerinde nasıl savunma yaptı? Kalınca bir kitaptır Dimitrov'un savunması. Dışardayken bazı bölümlerini okumuştuk. Çok iyi hatırlıyorum. Duruşma hakimiyle karşılıklı tartışmaları vardı. Demekki Dimitrov mahkemede hakimle tartışabilme imkanlarına sahipmiş. Demekki kendisine savunma imkanı tanınmış. Bize yapılan işkenceler Dimitrov'a yapılmış olsaydı, o kadarlık savunmayı kesinlikle yapamazdı. Büyük bir ihtimalle Hitler'in hakimleri ona kalem ve kağıt vermişlerdir.

-Bizim içinde bulunduğumuz ortamla, Dimitrov'un yargılandığı ortam çok farklıdır. Dünya kamuoyu Dimitrov davasına sahip çıkıyordu. Hitler faşizmi henüz Almanya'da tam yerleşmemişti. Ben Dimitrov'un duruşma esnasında çekilmiş bir fotoğrafını gördüm. Takım elbise, beyaz gömlek, kravat vardı üstünde düşünebiliyor musun? Biz duruşma esnasında burnumuzun ucuna konan sineği elimizle kovduğumuzdan, mahkeme heyetine tekmil vermediğimizden, siyasi düşüncelerimizi açıkça savunduğumuzdan dolayı tonlarca dayak yiyoruz.

-Yani Dimitrov'a savunmalardan dolayı işkence yapmamalarının nedeni dış kamuoyunun baskısı mıdır diyorsun? Bu yeterli midir? Başka nedenler yok mu acaba?

- Elbette başka nedenler de var. Dış kamuoyunun Dimitrov davasına ilgi duyması, faşizmin Almanya'da henüz kurumsallaşmamış gibi nedenlerin yanında, o günkü Alman hükümeti, Alman ordusu ve Alman mahkemeleri yapılan savunmayı hazmedecek kadar uygar olabilirler. Avrupa'da yıllarca bunun mücadelesi verilmişti. Bunun için kan dökülmüştü. Her şeyden önce savunma hakkı uzun mücadeleler sonucu elde edilmişti. Dimitrov bu hakkı kullanırken Alman adalet çevreleri belki de normal karşılamıştır. Ama Kürdistan'da durum böyle değil ki. Türk ordusu ve Türk devletinin mantığında, Kürdistan ve Kürt kavramı yoktur. Bunların sözü edildi mi? Hakimi, savcısı, hatta avukatlar bile insanlıktan çıkıyor. Kuduz hastalığına yakalanan biri gibi sağa sola saldırıyor. Bir de cumhuriyet kurulduğundan günümüze kadar hiç kimse resmi devlet düşüncesinin tam karşıtı düşünceler savunarak Kemalizmi mahkum etmemişti.

- Cumhuriyet tarihinde mahkemelerde kimse savunma yapmamış mıdır diyorsun?

- Yapmıştır. Ama nasıl yapmıştır? İçeriği önemlidir. Örneğin, Deniz Gezmiş ve arkadaşları da mahkemede siyasi savunma yaptılar. Kararlı tavır takındılar. Fakat dediğim gibi önemli olan savunmanın içeriğidir. Ben Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu davası adlı kitapta Deniz ve arkadaşlarının savunmalarını okudum, Kemalizmin özüne karşı çıkmıyorlar. Denizgil, kesinlikle resmi ideoloji olan Kemalizmi aşamadılar. Gericici, ırkçı, faşist düşünceler karmasından oluşmuş Kemalizmi ilerici bir düşünce olarak değerlendirdiler. Diyarbakır'da yaptığımız savunmalar Kemalizmin panzehiridir. Savunmalarımızın engellenmesi, bizlere vahşice işkencelerin yapılması, avukatların davamıza girmemelerinin nedeni budur. Türkiye'de ve Kürdistan'da savunma hakkı, uzun mücadeleler sonucu kan dökülüp elde edilmiş bir hak değildir. Devlet bu hakkı göstermelik bir hak olarak topluma sunmuştur. Resmi ideoloji çerçevesinde savunmalar yapıldığı müddetçe bu hakka dokunulmamıştır. Biz resmi ideolojiyi paramparça edip attığımızdan dolayı bize saldırıyorlar. Türkiye'de ve Kürdistan'da Kemalizm tabudur. Tabuya saldırmak, tabuyu ortadan kaldırmak büyük tepkilere neden olur. İkel bir toplumu düşün! Varsayalım ki bu ilkel toplum nezdinde A hayvanı tabudur. Birisi bu hayvana saldırırsa veya hayvanı kesip yemeğe kalkarsa, o hayvanı tabu olarak kabullenen toplum tabuyu savunmak için hayvanı kesmeye kalkarsa. Onu paramparça etmeye çalışır. Eğer bunu başaramazsa o kişiyi artık top-

lumun içine almayarak toplumla ilişkisini keser. İşte Türkiye'de hem devlet hem de okumuşlar nezdinde Kemalizm böyle bir hayvandır.

Mahkemelerde yaptığımız savunmalarla bu hayvana zarar verdik. Onu parçalayıp atmaya kadar işi vardır. Bize yapılan saldırıların, işkencelerin, vahşilerin tabularına zarar verenlere karşı uyguladığı yöntemlere benzemesi bundandır. Aydın, hatta ilerici geçinen avukatların davalarımıza bakmamaları, bizden kaçmaları bundandır. Ama ne olursa olsun tabuları yıkmaya çalışmalıyız. Buna kesinlikle inanıyoruz ki, çağımızda hala bir hayvana veya bir puta tapar gibi resmi ideolojiye tapmak ne Türk aydınlarının ne de Türk emekçilerinin yararına. Tam tersine Türk emekçilerini ve aydınlarını köleleştiren Kemalizm tabusudur.

Gece boyunca tartışmalar ve konuşmalar fısıltı halinde yapıldı. Esirler yarın mahkemede takınılacak tavır üzerinde görüş birliğine varınca, uyudular. Sabahleyin hücrelerden alınıp bekleme koridoruna götürülen esirler, Hıdır Akbalık'ın duruşmada neleri konuşacağını merak ediyorlardı. Esirler, duvarın yanına dizildiğinde Yüzbaşı Esat, zafer kazanmış birisinin edasıyla koridora girerek onları tehdit etti. Blok çavuşu Vehbi ve birkaç gardiyanla gizliden bir şeyler konuşarak koridordan ayrıldı. Vehbi Çavuş, 35. Koğuştakilerin durduğu duvarın yanında Kemal Pir'e yanaşarak: **"Kemal, bugün mahkemede büyük adamlar konuşacak, kalbin zayıfsa bir hap vereyim"** dedi. **"Benim kalbim sağlam"** dedi Kemal. Vehbi Çavuş, Kemal'e söylediği sözleri sırayla 35. koğuşta kalan tüm esirlere söyledi. Esirler de Kemal'in verdiği cevabı tekrarladılar. Bunun üzerine dövülerek mahkeme arabasına bindirildiler.

Duruşma başlayınca, Hıdır Akbalık söz hakkı isteyip sanık kürsüsüne geçti. Askeri savcının iddianamede ileri sürdüğü olay ve değerlendirmelerin doğru olduğunu anlattı. Tanıdığı tüm kişiler aleyhinde ifade verdi. Sonra Türk devletinin resmi görüşü doğrultusunda şu görüşleri savundu: **"Kürtler diye bir halk, Kürdistan diye bir ülke yoktur. Hepimiz Türküz. PKK bizleri kandırmıştır. PKK, Suriye, Kıbrıs Rum kesimi ve Sovyetler Birliği'nin maşasıdır. Ben burada tüm tutukluların akıllarını başlarına toplamasını ve bu yoldan geri dönmelerini istiyorum"** dedi.

Hıdır Akbalık'ın konuşmalarından belli oluyordu ki, cezaevinde Yüzbaşı Esat kendisinden neleri konuşmasını istemişse, o da onları söylüyordu. Zaten kendisi sanık kürsüsünde konuşurken, Yüzbaşı Esat izleyici pozisyonunda kendisini dinliyordu. Esat zannediyordu ki, Hıdır Akbalık'ın itirafı esirler arasında panik yaratır, sonunda çözülmeye neden olur. Hıdır sanık kürsüsünden yerine geçince, 20'ye yakın kişi, söz hakkı almak için ellerini havaya kaldırdı. Duruşma hakimi Emrullah Kaya havaya kalkan ellerin sahiplerinin yüzlerine göz atınca, **"Gel Hayri"** diyerek, Mehmet Hayri Durmuş'u sanık kürsüsüne çağırdı. Hayri, Hıdır'ın daha önce poliste de aynı şeyleri söylediğini, cezaevinde kendisine yapılan işkencelere dayanmadığı için itiraf adı altında bizim hakkımızda devletin ileri sürdüğü iddiaları tekrarladığını, sahibinin sesi gibi konuştuğunu, bu açıdan kendisini ciddi bulmadığını, söylediklerine karşı cevap vermeyeceğini söyledi ve yerine geçti.

Hayri yerine oturunca, Hıdır Akbalık'ın konuşmalarına karşı, Mustafa Karasu sanık kürsüsüne geçerek: **"Hıdır Akbalık 'PKK Sovyetler Birliği ve bazı ülkelerin maşasıdır' gibi bazı terimler kullandı. Bu görüşler Hıdır'ın değil, devletin resmi görüşleridir. Hıdır bu kürsüde onları söyleyen bir araçtan başka bir şey değildir. Biz devrimci bir hareketiz. Sosyalist ülkeler, anti-emperyalist ülkeler, ulusal kurtuluş mücadelesi veren ülkeler bizim doğal müttefiklerimizdir"** dedikten sonra yerine geçti. Bu kez Hıdır Akbalık'ın konuşmalarına karşı Selim Çürükkaya sanık kürsüsüne giderek: **"Ben Hıdır Akbalık'la 24 gün soruşturmada kaldım. Şimdi burada söylediklerinin çoğunu, işkenceye dayanmadığı için poliste söylemişti. Burada söylediği yeni bir şey yok. Yani Hıdır şimdi itiraf yapmıyor. İtirafı yakalandığı zaman yapmıştı. Şimdi yaptığı, eskiden yaptıklarını tekrar cilalayıp piyasaya sürmektir. Hıdır sadece kendini düşünen ve kurtarmaya çalışan biridir. Bu tipler, rahat ortamda kitlelerin başına geçerek onları isyana davet ederler. Zor şartlarda kuyruklarını bacalarının arasına sıkıştırıp kaçarlar"** dedi. Selim'den sonra Hişar Ekincioglu söz hakkı aldı: **"Şimdiye kadar PKK'li olduğumu kabul etmemiştim. Burada PKK ile neden ve nasıl ilişki kurduğumu anlatmak istiyorum. Küçükken dedem bizim yöremizde yaşanmış olayları anlatırdı. Dedemin anlattığına göre Şeyh Sait döneminde, bizim köyün yakınındaki bir köyde Ahmi Kosi adında bir adamla karısı Şeyh Sait isyanına katılmışlar. İsyandan sonra, bu adam teslim olmamış. Karısıyla birlikte askerlere karşı savaşmış. Yakalanması için peşine takılan askerlerin çoğunu öldürmüş. Devlet, adamla baş edemeyeceğini anlayınca kardeşini satın almış. Ondan kaldığı yeri öğrenmiş. Sığınakta gebe karısı ile birlikte öldürülmüş. Öldürülen Ahmi Kosi'nin kafası kesilerek**

Lice'ye götürülmüş. Orada hükümet konağının önünde uzun bir direğin ucuna takılmış. Küçükken dedemin anlattıkları bana masal gibi geliyordu. Ama büyüyünce Vietnam, Mozambik ve Gine ulusal kurtuluş mücadeleleriyle ilgili bazı kitaplar okudum. Kürt halkının içinde bulunduğu durumla sömürge halklarının içinde buldukları ortamı karşılaştırma imkanına kavuştuğumda, Ahmi Kosi'nin boşu boşuna ölmediğini, bir amaç uğruna savaştığını anladım. Buradan hareketle Kürdistan tarihini okudum. Ayrıca ben bir işçiydim ve sömürüldüğümün bilincine varmıştım. Bu sırada Zeki Palabıyık bana SERXWEBUN dergisini verdi. Okudum, ikna oldum ve bunun sonucu olarak PKK sempaticisi oldum" dedi. Hişar yerine geçince, onunla aynı hücrede kalan Ali Yener sanık kürsüsüne gitti. Yüksek bir sesle: "**Ben Kürdistanlıyım, Kürdistanlı olup da PKK'li olmamak mümkün değildir**" dedi. Bunu söylerken o kadar çok heyecanlanmıştı ki, başka bir şey söyleyemeden oturduğu yere geri döndü.

O gün Hıdır Akbalık'ın itiraflarına karşı çok sayıda kişi söz hakkı olarak konuştu. Duruşma bitince mahkeme salonunda her günkü gibi işkence yapıldı. Esirler cezaevine döndüklerinde, bekleme koridorunda yüzlerce eli coplu, kalaslı gardiyan tarafından karşılandılar. Yüzbaşı Esat koridora girdiğinde tam manyaklaşmış biri gibi sağa sola saldıyordu. 35. koğuşta kalanlara doğru gelince, "**Nerede o anasını si..tiğim Ali Yener?**" diye bağırdı. Kimseden ses çıkmayınca, Yüzbaşı Esat sıranın sol başında duran Ali'nin yanına vararak, sol eliyle destekli bir yumruğu çenesinin altına vurdu. Ali, sırtüstü yere düştü. Esat hıncını alamadığından bir gardiyanın elinden copu alarak rastgele esirlere vurmaya başladı.

Bekleme koridorunda o gün hem savunma yapanlara, hem de yapmayanlara işkence yapıldı. Bunun amacı; savunma yapanları savunma yapmaktan vazgeçirmek, yapmayanları ise korkutarak ilerde yapmalarını engellemektir. Esat esirlere işkence yapıp koridordan çıkınca, Vehbi Çavuş sinsi adımlarla Kemal Pir'e yanaştı: "**Kemal kalbin nasıl? Sana hap vereyim mi?**" dedi, alaycı bir sesle Kemal: "**Sen o hapi götür yüzbaşına ver**" diye cevap verince, esirler çok sevindiler. Gardiyanlar onları döverek koğuşlara götürdüler. 35. koğuş esirleri hücrelere konular konulmaz koğuş gardiyanı: "**Herkes yatağa girsin lan.. Bu gece yemek yok. Gece tuvalete gitmek yok lan... Gideni görsem si...rim, anlaşıldı mı lan?**" dedi. Herkes soyunmadan yatağa girdi.

Baskılar ve işkenceler artınca, savunma yapanların sayısı çoğalmaya başladı. Esat buna paralel olarak itiraftçıların sayısını çoğaltıyordu. Bu dönemde esirlerin önüne iki yol çıkmıştı; ya itiraf yapacaklardı ya da ölümü göze alarak açık tavır takınacaklardı. Mahkemelerde siyasi tavır takınmak direnmenin en üst biçimiydi. Yüzbaşı Esat bir yandan işkenceyle savunmayı engellemeye çalışırken, diğer yandan itiraftçı sayısını arttırmaya çalışıyordu. Hatta bu itiraftçılardan oluşmuş bir işkenceci örgütünü kurmayı amaçlamıştı cezaevinde. Bir gün Diyarbakır grubu mahkemeye çıktığında, mahkeme bekleme koridorunda Esat, Kemal Pir'e yanaşarak: "**Patron haberin varmı, ben de bir örgüt kurdum, cezaevindeki örgütümün yeni üyelerini tanıyor musun?**" diye sorunca, Kemal, "**Tanımıyorum**" dedi. Esat, Şahin Dönmez, Ali Gündüz, Hasan Garip vb. itiraftçıların adını sayarak: "**Bunlar benim yeni adamlarımdır**" diyerek övündü. Buna karşı Kemal Pir, biraz düşündü: "**Örgütün uzun ömürlü olmaz, yakında dağılır**" dedi. Esat kahkaha atarak güçlülüğünü göstermeye çalıştı.

Direnışçiler mahkemelerde yaptıkları savunmalarla cezaevi kitlesine moral veriyorlardı. Mahkemelerde yapılan savunmalar, koğuşlarda boyun eğmiş insanlara anlatılınca her şeyin bitmediğini, mücadelenin sürdüğünü anlıyorlardı. Hatta o zor şartlarda mahkemelerde yapılan savunmalar koğuşlarda boyun eğmiş insanların biricik umuduydu. Yüzbaşı Esat itiraftçılar vasıtasıyla bu durumu öğrenince, esirlerin koğuş içinde birbirleriyle konuşmasını da yasakladı. Duruşmada yapılan savunmaları koğuşlarda anlatan kişilere vahşice işkenceler yaptırdı. Buna rağmen koğuşta birbirine güvenen insanlar gizlice mahkemedeki konuşmaları birbirine aktarıyorlardı.

Cezaevindeki kurallara gönüllü olarak uyan, bazı siyasi grupların liderleri hala duruşmalarda yapılan savunmaların cezaevinde baskıyı arttırdığını, şimdi savunma yapmanın zamanı olmadığını, savunma yapmanın provokasyon olduğunu söylüyorlardı. Hatta Dr. Sıraç Bilgin'e, mahkemelerde yapılan savunmanın içeriği anlatıldığında: "**Apocular manyaktır. Manyak olmasalardı bu ortamda mahkemeler de açıkça Kürdistan'dan söz etmezlerdi**" demişti.

Dışarda kendilerini lider olarak gösteren pek çok kişi duruşmalarda suçsuz olduklarını, teröristçe bir eyleme katılmadıklarını, hayatları boyunca hiçbir zaman bir çakı dahi taşımadıklarını, anarşizme ve teröristliğe karşı mücadele verdiklerini, kendileri olmasa daha çok insanın terörist olacağını

söylüyorlardı. Elbette anarşizm ve terörizme karşı olmak gerekiyordu. Ama Türk mahkemelerinin karşısında bu kelimeleri sarf edenler, gerçekten bazı ilkelere bağlı oldukları için böyle konuşmuyorlardı. Onlar bu sözleri, mahkemelerin huzurunda günah çıkarmak, bağımsızlık savaşçıları suçlamak, uslu olduklarını ve devlete karşı olmadıklarını belirtmek için sarfediyorlardı.

1981 Mart ayında itirafçı sayısı alabildiğine çoğaldı. Elazığ grubundan yargılanan esirlerin birkaçı hariç, tümü itiraf yaptı. Diğer koğuşlardan her gün birkaç itirafçı birden çıkıyordu. Tam bir yol ayırımına gelinmişti. Esat, ihaneti ve ölümü dayatmıştı. Bu şartlarda Mazlum DOĞAN ortaya atıldı. 21 MART'ta: **"Ölün ama ihanet etmeyin!"** şiarını cezaevindeki tüm esirlere duyurdu. Mazlum Doğan'ın ölümü, itirafın frenine basılan bir ayak oldu. Ama işkenceleri frenleyemedi. 17 Mayıs gecesi Ferhat Kurtay ve üç devrimcinin işkenceyi protesto etmek için kendilerini yakmaları, işkenceci Esat'ı şaşkına çevirdi. Bunlara rağmen o, amacına erişmekten vazgeçmedi. Baskıyı, terörü arttırdı ama artık ok yaydan çıkmıştı. Her duruşmada sanık kürsüsüne giden onlarca kişi, Mazlum Doğan, Ferhat Kurtay ve arkadaşlarının anısı önünde saygıyla eğildiklerini belirterek, cezaevindeki işkenceleri teşhir ediyor, kitleleri direnişe davet ediyorlardı. İşkenceci Esat buna karşı: **"Bundan sonra mahkemelerde savunma yapanın, Kürdistan'dan ve işçi sınıfından söz edenin anasını si...m"** diyerek, savunma yapanlara karşı tavrını koyuyordu. Mahkeme heyetleri de, artık kimseye duruşmada söz hakkı vermiyordu. Fırsat bulup konuşmak isteyen esirler, ya duruşma salonundan dışarı atılıyorlar ya da susturuluyorlardı. Yazılı savunmalar kesinlikle yasaklanmıştı. Esirlerin yazılı savunma yapma istemine karşı, PKK Ana Davası'nın savcısı Bülent Cahit Aydoğan: **"Yazılı savunma yapma konusu bizi aşan bir konudur. Kolordunun yetkisi olmadan biz yazılı savunma yapmaya müsaade etmeyeceğiz"** diyerek, mahkemenin yazılı savunmalar hakkındaki tavrını ortaya koydu. Durum bu noktaya gelince, PKK önderi M. Hayri Durmuş ve bir grup arkadaşı, cezaevindeki işkenceleri ve savunma hakkı üzerine konulan yasağı protesto etmek için 14 Temmuz 1982 tarihinde ölüm orucunu başlattı.

Ölüm orucu, iki ayı aşan bir süre devam etti. Bu süre içerisinde hiç bir esir mahkemeye çıkarılmadı. Ölüm orucu sonunda dört PKK önderi ve kadrosu yaşamını yitirdi ve böylece, savunma hakkı üzerindeki yasaklar kaldırıldı. Yapılan anlaşmaya göre, cezaevinde veya mahkemede yazılı ve sözlü savunma üzerindeki tüm kısıtlamalara son verildi. Bu anlaşma kitleler tarafından duyulunca, mahkemelerde savunma yapan esirlerin sayısı arttı. Bir avuç hain dışında, zorla ve işkenceyle itiraf yapan tüm sanıklar itiraflarını geri alarak, kendilerine nasıl itiraf ettirildiğini sanık kürsüsünde anlattılar. İtiraflarını geri alan bu esirler, mahkeme heyetleriyle cezaevindeki işkencecilerin birlikte nasıl çalıştıklarını da açıkladılar. Böylece, cezaevinde kurulan zulüm imparatorluğu çökmeye, paramparça olmaya ve dağılmaya başladı. 1983 Mayıs ayında PKK Ana Davasında yapılan yazılı savunmalar, zulüm imparatorluğuna vurulan son demir yumruklar oldu. Savunmalardan sonra 24 Mayıs 1983 günü duruşma hakimi Emrullah Kaya Sanıklara: **"Şimdi sırayla herkes oturduğu yerden ayağa kalkarak son sözünü söylesin"** açıklamasında bulundu. Duruşma salonunda yaklaşık olarak 250 kişi bulunuyordu. Şimdi bu kişiler tek tek ayağa kalkarak yüksek sesle son sözlerini söyleyeceklerdi. Bu son sözler sömürgeciliğe karşı tam anlamıyla bir saldırıydı. Birazdan son sözler söylendiğinde mahkeme salonu bir miting alanına dönüşecekti.

Ön saflarda oturan Ahmet Bayık, oturduğu yerden ayağa kalkarak mahkeme heyetine karşı: **"PKK'yi savunan bütün arkadaşların görüşüne katılıyorum. PKK önderliğinde verilen özgürlük ve bağımsızlık mücadelesi er yada geç başarıya ulaşacaktır. Bu mücadelede ölümü seve seve kucaklıyorum"** diye haykırarak yerine oturunca, onun yanındaki Celal Baymış: **"PKK'nin verdiği bağımsızlık ve özgürlük mücadelesi başarıya ulaşacaktır. Bu konuda güvenim, inancım sonsuzdur"** dedi. Oturunca yanındaki Bedrettin Kavak ayağa kalktı: **"PKK'nin dünya devrimcile rinin görüşü rine ve duruşmalarda PKK'yi savunan arkadaşların düşüncelerine katılıyorum. Bağımsızlık mücadelesi uğruna şehit düşen arkadaşların hatırası önünde saygıyla eğilirim. Nihai zafer Kürdistan halkının olacaktır"** diyerek sözünü noktaladı. Sinan Caynak ayağa kalkarak: **"Halkı ma karşı kendimi sorumlu hissettiğim, bu hislerle dolu olduğum için burada yargılanıyorum. Bu sebeple kendimi suçlu hissetmiyorum"** diye ifade etti. Mehmet Çiçek: **"Bağımsızlık mücadelesinde şehit düşen arkadaşların hatırasını her zaman yaşatmaya çalışacağım. Yargılanması gereken, suçlu olan ben değil sömürgeciliğindir"** dedi. Selim Çürükkaya, oturduğu yerden ayağa kalkarak: **"Biz burada Kürdistan'ın ekonomik, siyasal-sosyal yapısını ortaya koyduk. Bu durumları gözardı ederek, silahlı ulusal kurtuluş savaşımı ile bireysel terörizmi birbirinden ayırt etmeyerek**

sanıklara verilen cezaların haklı gerekçesi olamaz. Ayrıca kendi durumumla ilgili bir son söz söylemek istiyorum. Söyleyeceklerimin anlaşılması için Yunan mitolojisinden bir örnek sunacağım. Prometheus, Olimpos Dağı'ndan tanrıların ateşini çalar, insanlara verir. Bunu duyan Tanrı Zeus öfkelenir. Prometheus'u yakalatar. Zincirlerle büyük bir kaya parçasına bağlatır. Her gün bir akbaba kayalara bağlı Prometheus'un akciğerlerini gagalayarak yer, bitirir. Birgün sonra Prometheus'un ciğerleri eskisi gibi oluşur. Ve aynı şekilde aynı akbaba tarafından yenilir. Bu cezalandırma yöntemi yüzyıl sürer. Ben 16 Ocak 1981 tarihinde koğuştan alınarak hücreye konuldum. Hücrelerde altımdaki yatağım, üstümdeki elbiselerim zorla alındı. Düzenli bir şekilde üzerime soğuk sular döküldü. Yemek, su verilmedi. Hipokrat yemini etmiş doktorlar denetiminde ciğerlerime verem mikrobu sokuldu. Tedavi olmam sürekli engellendi. Hücrelerde ellerimiz kollarımız bağlandı. Verem mikrobu her an, her dakika bir akbaba vahşiliği ile ciğerlerimi yeyip bitirmektedir. Suçumuz Kürt halkına bağımsızlık ve özgürlük ateşini vermemizdir. Bunun için sömürgecilik böyle bir ölüm cezasını bana reva görmüştür. Mahkemenizin birazdan verebileceği ceza ancak bu cezanın hukuki bir kılıfı olur" dedi.

Hişar Ekinciöğlü oturduğu yerden kalkarak gür bir sesle: "**Dağlarımızda çimenler yeşerdikçe, analar doğurdukça, Fırat ve Dicle aktıkça, Kürdistan bağımsızlık mücadelesi durmayacaktır**" diye haykırdı son sözünü. Orta sıralarda oturan Mustafa Karasu: "**Cezaevindeki baskı, işkence ve vahşeti protesto ediyorum. PKK aydınının elinde kalem, köylünün elinde orak, işçinin elinde çekiçtir. Bu böyle olduğundan da en son zafer Kürdistan halkının olacaktır**" dedi. Mehmet Takır: oturduğu yerden kalkarak: "**PKK'nin başlattığı bağımsızlık mücadelesi er yada geç başarıya ulaşacaktır. Buna inancım tamdır. Bu uğurda şehit düşen arkadaşların hatırası önünde saygıyla eğiliyorum**" diye noktaladı son sözünü. Ali Yener: "**Tüm arkadaşların görüşlerine katılıyorum. Zafer Kürdistan halkının olacaktır**" deyince ayağa kalkan Adnan Yılmaz: "**Esas suçum ezilen ve sömürülen halktan yana olmak, PKK'nin başlattığı bağımsızlık, demokrasi ve sosyalizm mücadelesine katılmaktır. Zafer Kürdistan halkınındır**" dedi.

Onun yanında oturan Medeni Çelik: "**PKK önderliğinde başlatılan ulusal kurtuluş mücadelesi başarıya ulaşacaktır. Bağımsızlık mücadelesinde şehit düşen arkadaşların huzurunda saygıyla eğiliyorum. Mahkemenin vereceği karar benim için önemli değildir. Hakkımdaki son kararı Kürdistan halkı verecektir**" dedi. M. Cahit Şener: "**Cezaevinde hepimiz işkence altındayız. Kimin ne zaman öleceği belli değil. Bu nedenle ölümü aşk ilan etmişiz**" diyerek yerine oturunca, İrfan Güler ayağa kalkarak: "**Benim için yanlıgsız yargı, halk ve tarihtir. Bir suç işlediğime inanmıyorum. Kürdistan bağımsızlık mücadelesinde evlatlarını yitiren anaları selamlıyorum**" dedi. Erkan Uzun ise: "**Kürdistan'ın toprakları çizmeler altında ezildikçe, çimenler yeşerdikçe, PKK'nin mücadelesi devam edecektir. Bu mücadele zaferle sonuçlanacaktır. Bu zafer yalnız Kürdistan'ın kurtuluşunu değil, Ortadoğu halklarının kurtuluşunu da beraberinde getirecektir**" dedi.

Sırayla daha başka onlarca esir coşkulu bir şekilde son sözlerini söyleyip bitirdiğinde, mahkeme heyeti afallayıp kalmıştı. Ana davanın karar günü daha coşkulu olmuştu. Mahkeme salonu birden duruşma salonundan çıkıp miting alanına dönüşmüştü. Duruşma hakimi Emrullah Kaya, kararı tutukluların yüzüne okuyup bitirince, daha önce mahkemede slogan atılması için görevlendirilen Şükrü Gülmüş, tespit edilen sloganlardan: "**Kahrolsun sömürgecilik**" sloganını gür sesiyle bağırınca, esirler hep bir ağızdan bu sloganı üç kez tekrarladılar. Peşinden : "**Yaşasın bağımsızlık**" ve "**Yaşasın PKK**" sloganları üçer kez atılınca mahkeme heyeti ve gardiyanlar, ne yapacaklarını şaşırıldılar. Mehmet Çakar heyaca na kapılmış, herkes susmasına rağmen o sloganlarını haykırıyordu. Mahkeme dönüşü esirler yine zincirlerle birbirine bağlanarak arabalara istif edildiler. Cezaevinde bekleme koridoru olarak bilinen yerde 35. ve 36. Koğuştaki kalan esirlere, korkunç işkenceler yapıldı. Ama artık işkenceler kimseyi korkut muyordu, karanlık dağılmaya başlamış, şafak sökmek üzereydi. Korku, yerini cesarete terketmişti.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Köpeğin Önünde Ayağa Kalkacaksınız!

35. Koğuştaki esirler teslim alınınca, katlardaki hücelere dörderli-beşerli gruplar halinde yerleştirilmişlerdi. İlk günlerde Esat, onlardan hiçbir şey istemiyordu. Yiyecek, içecek ihtiyaçlarını karşılıyor, onlara marş okutmuyor, askeri eğitim yaptırıyor, dayak attırmıyordu. Son grup teslim olunca, Laz Ali olarak bilinen tecrit gardiyanı, kör hücrelerde bulunan bütün giysileri alt katın ön salonuna taşıtmaya başladı. Bu giysiler, direniş boyunca esirlerin üzerinden zorla alınıp karanlık hücelere atılmıştı. Gardiyanlar tüm giysileri salonun ortasına yığınca, renk renk, çeşit çeşit birkaç giysi öbeği oluştu. Gardiyanlar giysileri hücreden taşımaya devam ederlerken, Laz Ali bit pazarlarındaki cambazlar gibi birkaç paltoyu bir omzunun, bir ceketini diğer omzunun üzerine attı. Bir ceketini de elindeki uzunca sopanın ucuna takarak, salonda cambaz rölü yapmaya başladı. **"Evet, var mı ceket ciymek isteyen? Hakiki İnciluz kumaşı. Bu cün var, yarin yok"** diye bağırarak sopasının ucuyla havaya kaldırdığı ceketin reklamını yaptı. Esirlerden bir ses çıkmayınca Laz Ali, salonu bir aşağı, bir yukarı dolaştı. Hücrelerde ayağa kalkıp kendisini izleyen esirlerin yüzüne bakıp tekrar, **"Haydi ciymek isteyen yok mi? kışın soğuktan, yazın sıcaktan korur. Haydi son çez söylüyorum alan yok mi"** diye bağırdığında, hücrelerde kalan bazı esirler, ellerini parmaklıkların arasından dışarı uzatarak, **"Bana ver, bana ver"** dediler. Laz Ali, yaptığı işe ilginin olduğunu görünce, cambazlığı daha da matraklaştırdı. Reklamları uzun uzun, ballandıra ballandıra yapmaya başladı.

Bazı esirlerin gardiyanın bu oyununa katılması doğru bir davranış değildi. Bazı kişilerin kendilerinin olmayan, yeni ve kaliteli elbiseleri almak için gardiyana, **"O benimdir, bana ver"** veya **"Ben almak istiyorum"** demeleri, bireyciliğin ve bencilliğin, teslimiyetin ilk basamaklarında zincirlerinden boşaldığını gösteriyordu. Esirlerin çoğunluğu bu durumun bilincinde olduğundan, gardiyanın elbise reklamına ilgi duymadı. Bazı esirler, kendilerinin olan elbiseleri bile istemediler. Laz Ali bu durumu fark ettiğinde, onları da oynadığı oyuna dahil etmek için, esirlerin adlarını söyleyerek: **"Bu ceket"** veya **"Bu pantolon senin mi?"** diye sordu. Esirler bu sorulara **"hayır"** diye cevap verdi. Laz Ali kimsenin kendisine yüz vermediğini anlayınca, dördüncü katta kalan kemal Pir'e:

"Hemşerum Çemal, bu çeçatu almak istermisun?" diye seslendi. Kemal: **"Sağol benim ceketim yoktu"** deyince Laz Ali: **"İyi ya hemşerum ben de sana ceket veriyorum ya, daha ne istiyorsun? Palto da veryim mi? Senün görüşcün zaten celmiyor, kim sana buraya cel dedi? Çürt devleti kuracağına bir Laz devvletü kursaydın ya!"** dedi. Kemal'den ses çıkmayınca Laz Ali cambazlık yapmaktan vaz geçti. Yerdeki elbiseleri katlardaki hücelere rastgele dağıttı ve esirlerle şakalaşmaya başladı. Direniş sürerken vahşi bir hayvan gibi esirlere saldıran Laz Ali, şimdi uysal bir köpek gibi davranıyor, gülüyor, şakalaşıyor, bir ihtiyaçlarının olup olmadığını soruyordu. En çok da esirler arasındaki lazlara ilgi duyuyordu. O gün birinci hücrede kalan hemşerisi Zeki Yılmaz'ın birinci kattaki hücresinin önüne gitti: **"Hemşerum finduk yermisun sana cetureyyum"** diye sordu. Zeki: **"Getirsen yeriz"** deyince, Laz Ali koşar adımlarla kantine doğru gitti, geri dönünce kucağında onlarca torba fındık ve fıstık vardı. Her hücreye bir kaç torba verdi. Dördüncü katta kalan hemşerisi Kemal Pir'in hücresinin önüne gitti: **"Al hemşerum bunlar senin, istediğim kadar ye"** diyerek beş torba verdi. Aşağı kata inince elindeki kalemle kağıdın üzerine kısa bir hesap yaptı, çıkan miktarı hücre başına böldü. **"Her hucere borcini birinci hücelere yollasın"** dedi.

Bir gün sonra üçüncü katta daha önce kurallara uyanlar dışında, diğer esirleri havalandırmaya çıkarmak için seslendiler. Hücre kapıları açıldığında, esirler kapılardan çıkarak salonda kucaklaşıp öpüştüler. Hal hatır sorunca tek sıraya dizilerek 8. Koğuşun havalandırmasına götürüldüler. Havalandırmaya bakan bütün pencerelerin camlarına bataniye çekilmesi esirlerin dikkatini çekmişti. Mevlüt Çavuş olarak bilinen hücrenin çavuşu elinde tuttuğu bir sandalyeyi peşinden sürükleyerek içeri girdi. Havalandırmanın orta kesimlerinde sandalyesinin üzerine oturarak ayak ayak üstüne attı. Kurumlu bir

tavır takınarak bir müddet baktı. Havalandırmada volta atan esirlere, büyük bir komutan edasıyla, **"Çocuklar durun... Şöyle karşıma geçin, sizinle konuşacağım"** dedi. Esirler, birkaç saniyelik bocalamadan sonra çavuşun karşısındaki duvarın dibinde toplandılar. Çavuş herkesin karşısında toplandığını görünce: **"Evladım herbiriniz artık birer askersiniz. Askerliğin bazı kuralları var. Bunları bilmiyorsunuz. Benim görevim bu kuralları size öğretmektir"** dedi. Çavuş konuşurken hem yanında hazırola geçmiş gardiyanlara hem de karşısında dikilmiş esirlere çalım atıyordu. Azılı bir faşist olan Mevlüt Çavuş, direniş döneminde işkenceci başı, şimdi de **"eğitimci"** kesilmişti. Ona göre esirler direniş döneminde vahşi birer hayvandı. Teslim alındıktan sonra eğitilip evcilleştirilmeleri gerekirdi. Bu zihniyette olan Mevlüt Çavuş, oturduğu yerden esirlere: **"Bakin evladım, ben kimin adını söylersem, o, koşa koşa üç adım bana yanaşacak, topuk selamı verecek, kısa künyesini yapacak, tamam mı?"** dedi. Esirlerden ses çıkmayınca: **"Basittir yavrum, bakın önce ben yapayım"** diyerek oturduğu yerden kalktı. Esirlerin beklediği yere geldiğinde başka bir gardiyan onun oturduğu sandalyeye oturdu.

"Mevlüt Çavuş" diye bağıınca gardiyan, esirlerin arasında duran çavuş, **"Emret komutanım"** diye bağırdı. Koşa koşa üç adım gardiyana yanaştı. Topuk selamı verdi. Adını, soyadını, memleketini söyledikten sonra yüksek sesle: **"Emret komutanım"** deyince esirlere döndü: **"Hepsi bu kadar yavrum"** dedi. Gardiyanı kaldırarak sandalyesine oturdu. Esirlerden birinin adını söyledi. Dikildiği yerden çavuşa doğru giden esir, tekmil verilen yerde ancak kendisinin duyabileceği bir sesle adını söyledi. Başını önüne eğerek bekledi. Çavuş: **"Yavrum niye tekmil vermiyorsun, utanıyor musun?"** dedi. Esir ses etmeyince: **"Git yerine, bir daha gel. Alışsın yavrum"** dedi çavuş. Esir geldiği yere gitti. Geri dönünce bu kez adını da söylemedi. Çavuş bu duruma kızarak, **"Yat, sürün"** diye bağırdı. Esir, yüzü koyun yatarak sürünmeye başladı. Çavuş bu kez başka birini çağırdı. O da tekmil verilecek yere gidince, tekmil vermedi. Sırayla herkes böyle tavır takınca çavuş: **"Yat sürün lan, alnınızda kara leke var, ben silerim. Yavaş yavaş alışsınız"** diyerek herkesi yere yatırdı. Dayak eşliğinde yerde süründürdü.

Çavuşun amacı, havalandırmada esirlere yüksek sesle tekmil verdirmek, bunu çevre koşullara duyurmak, böylece direnenlerin kurallara uyduğunu yaymaktı. Ona göre tekmil seslerini duyan koşullar, direnenlere bağladıkları umutlarını yitirecekler, daha fazla boyun eğeceklerdi. Tüm çabalarına rağmen çavuş havalandırmada esirleri bağırtamayınca, döverek hücrelere geri getirtti. Esirler girdikleri hücrelerde giysilerini değiştirirlerken Çavuş: **"Üçüncü katta kalanlar özel eşyalarını toplasın koşu gidecekler"** dedi. Gardiyanları kat kapısını ve hücre kapılarını açmaları için üçüncü kata gönderdi. Bir müddet sonra hücre kapıları peşpeşe açılıp kapandı. Üçüncü kattaki esirler sırtladıkları bohçalarıyla alt katın salonuna indiler. Orada tek sıraya dizildiler. Hepsi dazlak kafalı, gözleri çukura kaçmış, üstleri başları kir pislik içinde, bir deri bir kemikten ibaret fırınlara atılmak için götürülen Hitler'in yahudilerini andırıyorlardı.

Avukat Şerafettin Kaya'nın avurtları çökmüş, tanınmaz hale gelmişti. İriyarı Urfa milletvekili Celal Paydaş, laboratuvarlardaki iskeletin aynısıydı. PKK MK Üyesi itirafçı Şahin Dönmez, ufalmış, sudan çıkmış kedi gibi büzülüp kalmıştı. Urfa milletvekili Mustafa Kılıç'ın kamburu çıkmış, güç bela ayakta duruyordu. Mardin milletvekili Nurettin Yılmaz, sırtladığı bohçasının altında emektar bir hamala benziyordu. Ceylanpınarlı Şakir Dayı'nın başı dikti. Hücrelere göz gezdirip direnişçiler arasındaki oğlu nu arıyordu. Dünyadan habersiz Viranşehirli Halef, sanki hiçbir şey olmamış gibi, muzipçe çevresine gülücükler dağıtıp ilginç hareketler yapıyordu. Mehdi Zana, başını önüne eğmiş, derin derin düşünüyordu. Mardin milletvekili Ahmet Türk, o kadar zayıflamıştı ki belinden düşen pantolonunu bir eliyle tutmuş, diğer eliyle sırtındaki bohçasını kavramış, incelmış boynunu ileri doğru uzatmış, yarı eğik vaziyette sırada bekliyordu. Çavuş, **"Haydi yürü, dışarı çık"** dediğinde avukat Şerafettin Kaya, son kez hücrelerdeki tanıdık yüzlere göz atarak **"Elveda"** dedi gözleriyle.

Üçüncü kat boşalınca, dördüncü ve ikinci kattaki bazı esirleri oraya yerleştirdiler. Bundan sonra katlararası görüşme, ilişki kurma imkansızlaştı. Esirler teslim alındığında Esat, her kata bir Türk bayrağı astı. Bayrak önce üçüncü katta asılıydı. Teslim olanlar birinci kata konulunca oraya da bir bayrak asıldı. İkinci katta teslim olanlar getirilince Esat oraya da Türk bayrağını astırdı. Son direnenler, dördüncü katta kaldıkları müddetçe Esat, kata Türk bayrağını asmamıştı. Kendisine göre savaş kurallarını böylece uyguluyordu. Denetiminin olmadığı yerde Türk bayrağını astırmıyordu. Bu anlayışla hareket eden Esat, dördüncü katı kurtarılmış bir bölge gibi görüyor ve düşünüyordu.

Her kata bayraklar asılınca Esat'ın işi bu noktada bırakmayacağı, yakın bir zamanda saldırıya geçeceği tahmin ediliyordu. Bunun için birinci kattaki esirler, kat komünü kurmak için kendi aralarında yazışarak tartıştılar. 6. hücrede kalan Yıldırım Merkit dışında, kimse komünün oluşumuna karşı çıkmıyordu. 5. hücrede kalan Selim Çürükkaya Yıldırım'ın komün hakkındaki düşüncelerini okuyunca, aynı hücrede kaldığı arkadaşlarına, Yıldırım'ın da duyabileceği bir sesle: "**Bu çoktan bitmiştir, bizi ihanete götürmek istiyor**" dedi. Bunu duyan Yıldırım, Selim ile aynı hücrede kalan Hişar Ekincioğlu'na bir not yazarak: "**Selim komüne baktığı için ben girmeyeceğim**" diyerek, esirler arasında güvensizlik yaratmaya çalıştı. Hişar, Yıldırım'ın gönderdiği notu Selim'e okuttu. Selim, Yıldırım'ın bittiğini uzunca anlatmasına rağmen Hişar, Yıldırım'a karşı tavır alma cesaretini kendinde bulamadı. Nihayet komün işlerini yürütme görevi birinci kat 3. hücrede kalan Mahmut Tanrıkulu'na verilerek, birinci katın komün örgütlenmesi oluşturuldu. Herkes yanında bulundurduğu paraları 3. hücreye gönderdi. Yıldırım Merkit yanında taşıdığı paranın büyük bir bölümünü saklayarak, az bir bölümünü komüne yolladı. Durum kendisine anlatılmasına rağmen paraları inkâr etti.

Birinci katta herkes komüne girmeye karar verince 3. Hücredeki esirler, komünle ilgili bir yazı kaleme aldılar. Kaleme alınan yazı: "**Arkadaşlar, hiçbirimizin gönüllü olarak teslim olmadığı bilinmektedir. Savunduğumuz görüşler doğru, davamız haklıdır. Ama biz şu anda yenilmiş durumdayız. Her mücadelede yenilgi olur. Yenilgiden başarılar çıkarmak, yenilgiden kurtulmak imkansız değildir. Ama, yenilgiyi başarıya dönüştürmek için olağanüstü çaba gereklidir. Herkes bunun bilincinde olmalıdır. Biz halkımıza ve Partimize yaraşır tavır takınmadık. Ama bu demek değildir ki her zaman böyle kalacağız. Bu günkü durumdan kurtulmamız, daha kötü durumlara düşmememiz için örgütlenmemiz ve komün kurmamız gereklidir. Dört katın birlikte komün kurması, iletişimden dolayı imkansızdır. Biz birinci kattakiler gizliden komün kurabiliriz. Esat bizleri böyle bırakmayacaktır. Şimdiden pide ekmeği kesmeye başladı. Komünsüz yaşarsak çok kötü durumlara düşeriz. Bireycilik, bencillik, herkesin kendi başının çaresine bakma düşünceleri gelişecek, bu düşünceler de bizi Esat'ın ağına düşürecek**" içerikliydi.

Bu yazı akşam üzeri birinci kat 1. Hücreden okunarak 5. Hücreye doğru geldi. 5. Hücredeki esirler yazıyı topluca okuyarak 6. Hücreye verdikleri sırada, birinci katın kapısı açıldı. Mevlüt Çavuş koşa koşa 6. Hücresinin önüne gitti, Yıldırım Merkit'in elindeki yazıyı kaptı, hücresinin önünde yazıya şöyle bir göz attı, tekrar koşa koşa birinci katın salonundan dışarı çıktı. Yaklaşık bir saat sonra, belden yukarısı çıplak, altta kırmızı bir eşofman giymiş Esat Oktay, bir grup gardiyanla birinci katın salonuna girdi. Esirler Esat'ı görünce, ayağa kalkıp parmaklıkların önünde tek sıraya dizildiler. Esat heybetli bir yürüyüşle salonun ortası olan 5. Hücresinin karşısına geçti. Yüzünü hücrelere doğru çevirdi. Gardiyanlar Esat'ın etrafında yarım hilal biçiminde dizildiler.

Esat: "**Beni dinle! Ben PKK'yı bitirdim. (Esat PKK'nin, ke'lerini ke' olarak değil, ka' olarak söylüyordu) Artık burada PE Ka Ka yoktur. Sen benim malımsın! Aklını başına topla! Sen Türk oğlu Türksün! Komün! Bu kelime Türkçe bir kelime değildir. Rusların icat ettiği bir kelimedir. Sen hala Marks'ın, Troçki'nin peşinden gidiyorsun. Peki bunları tanıyor musun? Kim olduklarını, nasıl yaşadıklarını biliyor musun? Marks'la Troçki'nin Sibirya'da senin okuduğun kitapları yazarlarken, ısınmak için birbirlerini si...tiklerini biliyor musun?" dediğinde, hücredeki esirler gülmek için kendilerini zor tuttular. Bazıları, "**Bu Esat süper kerizdir. Hiçbir şeyden haberi yoktur. Marks'ın öldüğünde Troçki henüz dört yaşında bir çocuktuktu**" diyerek, birbirlerinin kulaklarına fısıldadılar. Esat konuşmasına devam etti: "**Ben her şeyi biliyorum. Senin okuduğlarını ben gözlerimle görmüşüm. Rusya'ya da gitmişim. Bak dinle sana anlatayım; bir zamanlar Kars'ta, Rus hududunda görevliydim. Ankara'dan bana telefon geldi, 'git Ruslarla görüş' dediler. Hemen jipime atlayıp Erivan'a gittim. Orada Rus yetkilileri törenle beni karşıladılar. 'Ne var, neden benimle görüşmek istiyorsunuz?' dedim. Dediler ki: 'Senin askerin hudutta bizim askere si...ni göstermiş. 'Ben de, peki şahidiniz var mı, veya elinizde herhangi bir belge var mı?' dedim. Hayır, dediler. Şimdi bunları niye sana anlatıyorum? Meseleyi oraya getireyim. Ben gittim, oraları gördüm. Rus evlerini gördüm. Evleri tek odaydı. Kadın, kız, erkek, bacı, kardeş, baba hep bir odada yatıyorlardı. Odada birbirlerini si...yorlardı. İşte senin komün dediğin budur. Sen Türksün! Bunu nasıl yaparsın? Senin baban çalışıyor, sana para yolluyor. Sen bu parayı****

başkasına yediriyorsun, bu olmaz. Her koyun kendi bacağından asılır. Biz büyük devletler kurmuş bir milletin çocuklarıyız.

Kendine, Cengiz Han'ı, Fatih'i, Atatürk'ü örnek al! Bunların herbiri en az dünyaya yön vermiş liderlerdir. Sen hala Lenin'i. Guevera'yı, Marks'ı örnek alıyorsun. Senin beynini yıkamışlar. Biz Türkleri kimse değiştiremez. Bak sana bir örnek vereyim: Türkler hiç bir millete kız vermezler. Ancak bizden kız almak isteyen ecnebi, Türk ve müslüman olmayı kabul ederse, kendisine kız verilir. Ama biz her milletten kız alırız. Hem de o kızları Türkleştirerek. Bu yüzden bizden daha başarılı bir millet bulamazsın! Kafanı çalıştır. Dediklerimin üzerinde düşün. Bugün sana karışmıyorum. 'Bana pide ekmeği vermiyorsun' diyorsun. Öyle düşünme! Dün ekmeklere baktım hep hamurdu. Fırıncıyı çağırdım. Geldi. Anasını si...tiğim çocuğu, niye bu ekmekleri doğru dürüst yapmıyorsun?' dedim ve kovdum ibneyi. Yarın ekmek fabrikasından ekmek gelecek" dedi. Çavuşa döndü: "Çavuş yarın bunlara adam başı otuz ekmek vereceksin" diye emir verdi. Çavuş: "Emredersiniz komutanım" dedikten sonra, hep birlikte hücre salonundan çıkarak, kat kapısını kapattılar.

O gece her hücrede kalan esirler, kendi aralarında fısıltı halinde tartıştılar. Esat yüzbaşıydı, ama kara cahilin tekiydi. Konuştukları saçma sapandı. Adamın işkence yapmaktan başka bildiği şey yoktu. O kuş beyniyle, esirlere propaganda yapıp kendince etkilemeye çalışıyordu. Halbuki 35. koğuşta kalan esirlerin çoğu okumuş, mücadele içinde pişmiş, örgüt yönetmiş insanlardı.

Sabah Mevlüt Çavuş birkaç gardiyanla birlikte birinci kata geldiğinde, yazının kimler tarafından yazıldığını sordu. 3. Hücrede kalan Rıza Altun ile Sinan Caynak yazının kendileri tarafından yazıldığını söylediler. Çavuş her iki esiri hücreden çıkardı. Bir grup gardiyan, Rıza Altun ile Sinan Caynak'ı tüm esirlerin görebileceği salonun ortasında falakaya yatırdılar. Kalaslarla işkence yaptılar. İşkenceye son verdiklerinde Rıza ile Sinan'ı ayağa kaldırmaya çalıştılar ama onların ayakları üzerinde duracak halleri yoktu. Gardiyanlar, onları yerde sürükleyerek hücreye attılar. Öğleden sonra yedi çuval ekmek tecrit bölümüne getirildi. Dördüncü kattaki hücrelere, tek başına konulan esirlerin herbirine 30 adet, diğer katlarda esir başına beşer adet ekmek verdiler. Bu esirlerin aldığı son pide ekmeğiydi. O günden sonra artık ekmek vermediler. Birgün yüzbaşı Esat 35. Koğuşa geldi.

Birinci katı dolaştı. Kendisiyle birlikte gezen çavuşa: "**Çavuş bunları hücrelerden çıkar, gündüzleri bu salonda volta atsınlar, gezsınler çocuklara yazıktır**" dedi. Çavuş: "**Emredersiniz komutanım**"la birlikte gardiyanlara: "**Hücre kapılarını açın**" emrini verdi. Esirler, bu duruma çok sevindiler. Aylarca daracık bir hücrede kalmak, diğer esirlerin yüzünü görmemek, aynı daracık yerde tuvalete çıkmak, yemek yemek, uyumak, gezmek, spor yapmak onları bunaltmıştı. Hücrelerin önünde beş metre eninde, 27 metre uzunluğunda bir salon vardı. Gündüzleri tüm esirlerin bu salonda gezip sohbet etmeleri, ele geçmez bir olanaktı. Kapılar açılınca ayakkabılarını giyenler, hücrelerinden çıkarak salona indiler. Burada konuşarak hasret giderdiler.

Esat ve işkenceci ekibi, salonun köşesine çekilmiş fısıltıyla konuşuyorlardı. Esirler kendilerine hazırlanan tuzaktan habersiz, gülüp dolaşıyorlardı. Tüm esirler salona inince, gardiyanlar, hücre kapılarını kapatıp aşağı, Esat'ın yanına indiler. Esat, son kez salonda volta atan esirlere bir göz atıp dışarı çıktı. Mevlüt Çavuş hemen merdiven altındaki sopaları gardiyanlara dağıttı. Eli sopalı gardiyanlar, çavuşla birlikte salona girdiler. Esirler kendilerine doğru gelen eli sopalı gardiyanları şaşkınlık içinde izlerken, çavuş heybetli bir sesle: "**Haydi lan tek sıraya geçin. Bir aydan beri yiyip içip yatıyorsunuz, yetmez mi lan! Burası babanızın evi mi yavaşklar?**" diye bağırdı. Esirler birbirlerinin gözlerinin içine bakarak, sıraya girmek istemediler. Konuşma fırsatı ve ortamı yoktu. Ama herkeste bir tedirginlik vardı. Gardiyanlar, bu tedirginliği tutsakların yüz ifadelerinden, davranışlarından sezdikleri için daha da hırçınlaşarak saldırmaya, onları zorla tek sıraya sokmaya çalıştılar. Ellerindeki sopalarla esirlerin sırtına, omuzlarına, dizlerine vuran gardiyanlar: "**Sıraya gir lan**" diye bağıryorlardı. Dayakla birkaç kişi sıraya girince, diğerleri peyderpey sıraya girdiler. Çavuş: "**Ha işte böyle yavrum, dayak yemeden efendice sıraya girseydiniz daha iyi olmaz mıydı**" dedi. Sıraya dizilen esirleri biraz kontrol edince: "**Rahat**" dedi. Hiçbiri "**rahat**" hareketini yapmadı. "**Hazirol**" deyince, yine kimse kıpırdamadı. "**Uygun adım marş**" diye bağıınca çavuş, esirler normal adımlarla yürüdüler. Karman çorman bir yürüyüşü bu. Esirlerle birlikte yürüyen eli kalaslı gardiyanlar: "**Ayak uydur, kolları salla, diz çek**" diyerek tutsaklara vurmaya başladılar. Dayak eşliğinde kovalamaca birkaç dakika sürünce: "**Hedefiniz**

karşınız! Marş marş!" diye emir verdi Çavuş. Kimse dağılmayınca, gardiyanlar da ellerindeki sopalar la saldırmaya başladılar. O anda tecritin dış kapısı açıldı. Bir gardiyanla Esat'ın köpeği Co içeri girdiler. Mevlüt Çavuş, Co'yu görünce: **"Co saldır"** dedi. Co da, gardiyanlar gibi saldırdı. O da tıpkı sahibi gibi, özellikle kendisinden korkanlara, korkuya kapılıp kaçanlara saldırıyordu. Esat da korkanlara, ürkenlere, boyun eğenlere karşı vahşice davranıyordu. Bu açıdan, sanki Co ile Esat aynı hamurdan yapılmışlardı. Co, kovaladığı esiri ayak bileğinden yakalayarak yere yıkıyordu. Gardiyanlar da ellerindeki sopalarla vurdukları esirleri yere düşürüyorlardı. Eğitim yapmayan esirler dövülerek yere yatırılınca, Mevlüt Çavuş birkaç hücreden su bidonlarını çıkararak yerde yatanların üzerine dökünce, salonda bir karış kadar su birikti. Bu halde esirler dövülerek hücrelere atılıp kapılar kapandı. Ortalık biraz sessizleşince, Onbaşı Akın: **"Beni dinle lan! Bundan sonra her gün böyle eğitim yapılacak. Ya doğru dürüst yürürsünüz, ya da böyle s.... m sizi. Ha bak unuttum, şu andan itibaren bir Allahın kulu içeri girerse herkes ayağa kalkacak. Çavuş, er, kim olursa olsun, Co bile içeri girerse önünde ayağa kalkılacak. Kalkmayanı s.... m. Bir de, asker hangi hücrenin önünden geçerse, o hücreden bir kişi tekmil verecek. Anlaşıldı mı lan?"** dedi. Esirlerden ses çıkmayınca: **"Lan ibneler tekmilin nasıl verildiğini biliyor musunuz?"** diye sordu. Yine ses çıkmayınca: **"Bakın asker hangi hücrenin önüne gittiyse, o hücreden bir kişi yüksek sesle adını, soyadını, bulunduğu hücrenin numarasını, hücrede kalan kişilerin sayısını söyledikten sonra, Emir ve görüşlerinize hazırdır komutanım diyecek. Haa, bundan sonra askerlere gardiyan diyeni görürsem s.... m, peşin söyleyeyim. Artık gardiyan yok, komutanım diyeceksiniz. Komutandan herhangi bir şey istendi mi, önce kısa künye yapılacak, ondan sonra Komutanım şunu verir misin veya bunu alabilir miyim denilecek. Anlaşıldı mı laaaaan!"** diye bağırdı. Esirler yine sessiz kaldılar.

Temmuz (1981) ayı boyunca esirler hücrelerin önündeki salona çıkarılıp dövüldüler. Birkaç gün içinde askeri yürüyüş yapmaya, yürüyüş eşliğinde marş söylemeye başladılar. Bu kez, iyi yürüyüş yapılmıyor, yüksek sesle marş söylenmiyor, iyi diz çekilmiyor, marş söylenirken gülünüyor, kollar nizami sallanmıyor, gerekçeleriyle işkenceler yapıldı. Kurallara uyulmadığı dönemlerde, işkence yapmanın yalnız bir gerekçesi vardı o da: **"Neden kurallara uymuyorsunuz"** idi. Kurallara uyulunca işkence yapmanın gerekçeleri sayısızlaştı.

"Neden iyi yürümüyorsun? Neden sağa sola bakıyorsun? Neden iyi tekmil vermiyorsun? Neden yüksek sesle bağırıyorsun? Neden marş ezberlemiyorsun? Neden konuşuyorsun? Neden bakıyorsun? Neden nefes alıyorsun?" gibi nedenler, sonsuzlaşıyordu. Ve bu nedenlerden dolayı, kurallara uydukları zamanlar, direndikleri zamandan daha fazla işkence yapılıyordu. 35. koğuşun hücre salonunda eğitim gerekçesiyle çıkarılan esirler tek sıraya dizdiriliyor, yürütülüyorlardı.

Esirlerden Cemal Kılıç, küçükken raşitizm hastalığı geçirdiğinden elleri, parmakları, dizleri çarpuk çarpuktu. Bu haliyle Cemal, diğer arkadaşlarına ayak uyduramıyordu. Yürüyüş yapanlar, sağ ayağını atınca, o sol ayağını atıyordu. Okuma yazması olmadığından marşları da ezberleyemiyordu. Daha doğrusu, bir marş ezberlerse, peşinden başka birinin geleceğini, onu ezberlerse marş sayısının yükseleceğini bildiğinden, hiçbir marş ezberlemek istemiyordu. Gardiyanlar kendisine ne kadar işkence yaptılarsa, O: **"Ben bilmiyorum, ma zorla mı?"** diyor, sesini kesiyordu. Kendisine yapılan tüm işkence lere rağmen, bu tavrını sürdürüyor, bildiği şekilde yürüyor, kimseye ayak uydurmuyor, marş okumuyor du. Cemal, ocak direnişinden beri arkadaşlarıyla birlikte işkencecilere karşı kararlı tavır takınıp direndi. Her türlü işkenceye rağmen açlık grevini sürdürdü. Ardından koğuştan alınarak 37. Koğuş olarak bilinen tecrit bölümüne götürüldü. Orada da bir ay kadar işkencelere göğüs gerdi. 500 kişinin içinden elenerek 110 esirle birlikte 35. koğuşa getirildi.

Burada arkadaşlarıyla birlikte ölüm orucu sürdürdüğü müddetçe fiili olarak direndi. Sonra herkes gibi işkenceyle kurallara uymak zorunda kaldı. Şimdi de askeri yürüyüş yaptırılıyordu kendisine. Ama Cemal bunu nasıl yapacaktı? Fiziki yapısı elverişli değildi. Esirler ikiye bölünürken, Cemal sıranın en arkasından tek başına bildiği şekilde yürürdü. Bazen öyle yürürken Onbaşı Akın arkasına geçer var gücüyle belinin ortasına tekme indirir, Cemal'i yüzükoyun yere sererdi. Laz Ali yere yatırılan Cemal'in üstüne çıkar, çarpık bacaklarını, çarpık parmaklarını botlarıyla ezer: **"Lan ütüsüz Nuri, dur seni ütüleyeyim"** derdi. Bu lakabı kendisine Laz Ali takmıştı. Onu hep **"ütüsüz Nuri"** diye çağırırdı. Gün düz diğer esirlerle birlikte gün boyu salonda dövülen Cemal, akşamları hücreye konulduğunda ondan İstiklal Marşı'nın on kıtasını ezberlemesini isterlerdi. Cemal'le birlikte aynı hücrede kalan esirler, ona

İstiklal Marşı öğretmek istedilerse de, o katiyen ezberlemek istememişti. İstiklal Marşı için Cemal'e atılan dayaklar, diğerlerine eklenince günden güne erimeye başladı. Artık hiç kimseyle konuşmuyor, hiçbir şeyle ilgilenmiyordu. Kendisine yapılan her türlü işkence karşısında bağırıyor, "ay" bile demiyordu.

Bir gün ikinci vaktinde Laz Ali, Cemal'i hücreden çıkardı. Birinci kat 2. hücrenin karşısında bir elektrik projektörü vardı. Onu bu projektörün altına götürdü. Suratının ortasına vurduğu bir yumrukla devirdik ten sonra, cebinden çıkardığı bir ipele ayağının bileğine ilmik attı. İpin diğer ucunu projektörü duvara bağlayan demirin üzerinden geçirek Cemal'i ayağından başaşağı astı. Gömleği, atleti kemerinin altından sıyrılarak başına doğru sarktı. Koltuklarının altına kadar çıplak kalmıştı. O haliyle kaburgaları tek tek sayılabiliyordu. Gömleği gözlerinin önüne sarktığından, hücrelerde kendisini çaresizce izleyen arkadaşlarını göremiyordu. Oysa hücrelerdeki tüm esirler ayağa kalkmış başaşağı projekte asılı Cemal'i izliyorlardı. Kimsenin yapacağı bir şey yoktu. Ortam, kimsenin kimseye sahip çıkamayacağı bir ortamdı. Herkes üzüyor, kahroluyor, acıyordu Cemal'e. Hepsi o kadar.

Laz Ali projekte asılı Cemal'in belinden tutarak duvardan uzaklaştırdı. Hızla bırakarak sırtını duvara çarptı. Bir daha, bir daha, bir daha çarptı. Cemal'den hiç ses çıkmadı. O ses çıkarmadıkça, Laz Ali çekip duvara vurdu. Belki 20 kez bu hareketi yaptı. Sonra Cemal, öyle tek ayağından asılı bırakılarak bekletildi. İndirildiğinde cansız bir haldeydi. Hücredeki esirlere taşıtırılarak içeri götürüldü. O günden sonra Cemal yemedi, içmedi. Hiç kimseyle konuşmadı. Yataktan kalkmadı. Aynı hücrede kalanların anlattığına göre vücudu bit üretmeye ve kokmaya başladı.

Cemal ölmeden bir gün önce, bir battaniyeye sarılarak hastahaneye götürüldü. 24 saat sonra Apartman Sami olarak bilinen işkenceci asteğmenle bir grup gardiyan, Cemal'in kaldığı hücrenin önüne geldiler. Apartman Sami, hücrede kalan esirlere: "**Cemal Kılıç'ın özel eşyalarını verin**" dediğinde, Cemal'in öldüğünü anladılar. Hücredeki eşyalarını dışarı çıkardılar. Apartman Sami dosyasındaki kağıdı, cebindeki kalemi çıkardı. Bir gardiyan da Cemal'in bohçasından giysileri yere döktü. Parçaları tek tek silkelirken, "**Bir adet beyaz gömlek komutanım. Bir adet kışık çizgili gömlek, bir adet yün kazak, bir çift ayakkabı, bir adet çizgili pantolon**" vb. dedikçe, Apartman Sami gardiyanın söylediklerini kağıda yazdı. Cemal'in toplam eşyaları 17 parçaydı. Hepsi sayıldıktan sonra, tekrar katlanarak bohçaya konuldu. Apartman Sami elindeki kağıtlardan birini hücrede kalan esirlere uzatarak: "**Alın bu kağıdı, Cemal Kılıç hastaydı. Bu hastalığın dolaylı hastaneye kaldırıldı. Tüm müdahalelere rağmen kurtarılamadı**" diye yazın. **Altına dördünüz imzanızı atın**" dedi. Esirler, çaresiz, denilenleri yaptılar. Cemal, işkenceyle öldürüldü ama onlar: "**Hastaydı öldü**" diye yazdılar ve tanık olarak tutanağı imzaladılar.

Apartman Sami, Cemal'in eşyalarını alıp gidince Cemal ile eskiden beri aynı koğuştaki kalan esir: "**Cemal arkadaş çok yoksul bir ailenin çocuğuydu. Dışarıdayken hiç güzel elbise giyememişti. Koğuştaki dürüst, kararlı ve kendine yakışır tavırlar takındığından, arkadaşları onu çok seviyorlardı. Kime kaliteli elbise gelirse, Cemal'e verirdi. Cemal de "hayır" demez, elbiseleri güzelce katlar bohçasına koyardı. Bohçası elbiseyle dolmasına rağmen o yine eski elbiseyle dolaşır, arasıra bohçasındaki elbiseleri tek tek çıkarır, iyice bakar, tekrar katlayıp bohçasına koyardı**" dedi.

Cemal'in öldürülmesinden sonra, artık esirler birinci katın salonuna çıkarılmadılar. Her sabah erkenden ayağa kaldırılan esirler, parmaklıkların önünde tek sıraya dizdirilir, sabahtan akşama kadar kendilerine marş söyletilirdi. Gardiyanlar istedikleri zaman esirlere: "**Dayak düzeni al**" dediklerinde, onlar, ellerini veya ayaklarını parmaklıklardan dışarı çıkarır, gardiyanlar vururlardı.

Yeni Gelenler Var!

Öğleden sonra koğuştaki marş söyleniyordu. Her gün sabahtan akşama kadar söylenirdi bu marşlar. Koğuş sorumlusu İsmail Hakkı Oruç gür sesiyle marşın iki kıtasını söyler, diğer esirler de koro halinde tekrarlardı. İsmail Hakkı marşı o kadar yüksek sesle söylerdi ki, onun sesi diğer tüm esirlerin sesinden daha gür çıkardı. Bu durum sık sık gardiyanların dikkatini çektiğinden:

- **Marş kes, lan ibneler!** derlerdi.

Marşlar hemen kesilirdi.

- **Nedir lan! Oruç'un sesi hepinizin sesinden daha gür çıkıyor. Dayak düzeni al!** diye eklerdi. Bu emir üzerine esirler ellerini 30 cm kadar parmaklıklardan dışarı uzatır, avuçlarını yanyana getirir, dayak atılmasını beklerlerdi. Tecritin her katına eli kalaslı veya coplu bir gardiyan çıkar, 1. Hücreden 10. Hücreye kadar dışarı uzatılan ellerin avuçlarına, bileklerine istediği kadar vururdu. Dayak faslı bitince, katlardaki gardiyanlar birinci kata inerlerdi. Bir gardiyan: "**Marşa başla**" komutunu verirdi. Herkes zaten yeterince dayak yediğinden yine aynı tempoyla, belki tempo biraz daha düşürülerek marş söylenirdi. Birgün akşam saatlerine doğru, tecritin birinci katının dış salonundan bazı bağırma ve küfür sesleri geldi. Sonra üçüncü katın kapısı açıldı. Birkaç kişi tekmelenerek hücrelere konuldu. Kapılar kapatıldı.

Hücre çavuşu tecrite getirilenlere:

- Ulan beni dinleyin! Bir, burada hiç kimseyle konuşmayacaksınız! İki, onbeş güne kadar sigara içmeyeceksiniz! Üç, hücrelerden bir şey alıp vermeyeceksiniz! Tamam mı lan?

- Emredersiniz komutanım. (Bunu hep bir ağızdan söylediler.) Lan 35, Beni dinle! Bu yeni gelenlerle kimse konuşmayacak! Sigara vermeyecek, anlaşıldı mı? Lan isterseniz tanıştırayım sizi. Yeni getirdiğimiz adamlar

TİKKO'cudur. Sırayla kısa künye yap lan!

Yeni getirilenler sırayla yüksek sesle kısa künye yaptılar.

- Kimseyi tanıdınız mı lan?

- Yok tanımadık.

- Lan yeni gelenler, Kemal Pir'i tanıyor musunuz? - Tanımıyoruz komutanım.

- Lan ibneler, Kemal Pir'i nasıl tanıyorsunuz? Hayri Durmuş'u,

Mazlum Doğan'ı tanıyor musunuz?"

- Tanımıyoruz komutanım. (Hep bir ağızdan söylediler.)

Hücre çavuşu tecrit bölümünde kalan birçok esirin adını daha söyledi. Hücreye yeni getirilenler, kimseyi tanımadıklarını söylediler.

Çavuş ve gardiyanlar kat kapılarını kapatıp gidince, hücrede kalan esirler yeni getirilenleri merak ettiklerinden, onlar hakkında kendi aralarında fısıltı halinde konuştular.

- Herhalde bunlar yeni tutuklanmışlar. Dışarıdaki gelişmelerden haberleri var.

- Peki, isimlerinden kimseyi tanıdınız mı?

- İki kişinin ismi bana yabancı gelmedi.

- İyi iyi. Biz PKK'iler dışında başka hareketlerden birkaç kişinin olması iyi olur.

- Kaç kişi oldular PKK dışındakiler?

- Bak sayalım: Mehdi Zana, KAWA'cı Mahmut Şahin, bağımsız Paşa Uzun, yedi kişi de TİKKO'cu, bir de TKP'li, toplam 11 kişi oldu.

- Bu Mehdi Zana sağlam bir insandır. Kürt bürokratlarının en sağlamı Mehdi'dir. Onu koğuşa götürdüler, Kürtçe konuştu, idareye göre rahat durmadı, geri buraya getirdiler.

- İyi. Üçüncü kattaki arkadaşlar TİKKO'cularla ilişki kursalar, onlar da bizimle hareket etseler çok iyi olur.

- Zannetmiyorum bizimle hareket etsinler. Koğuşlarda birçok adamları vardı. Direniş döneminde haber gönderdik '**direnin**' dedik,

adamlar direnmedi. Hatta TİKKO'cular teslim olduklarında bir arkadaş, 'kurallara uymayın, direnin, sizin bu tavrınızdan dolayı İbrahim Kaypakkaya'nın kemikleri mezarda sızlıyor' dedi. Adamlar hiç ses çıkarmadılar.

- Bunlar yeni tutuklanmışlar. Bu koğuştaki bize ayak uydururlar. Ne kadar geri olurlarsa olsunlar, bu koğuşa gelen herkes bize ayak uydurur. Bak geçen gün TKP'li çocuğu başka bir koğuştan

buraya getirdiler. Ne için getirdiklerini biliyor musun?

- He, he.

- Bak adamı ispiyonculuk yapmak için getirmişler. Ustelik adam koşullarda uzun bir süre ispiyonculuk yapmış. Buraya, bir hücreye arkadaşların yanına koydular. Adam burada insani ve siyasi kişiliğimizi koruduğumuzu gördü. İnançlarımızdan vazgeçme diğimizi, mahkemelerde siyasi savunma yaptığımızı, kendi aramızda komün yaşantısı sürdürdüğümüzü, içinde bulunduğumuz durumu teslimiyet olarak değerlendirdiğimizi, bu teslimiyetten kurtulmak için çareler aradığımızı öğrendi. Yani adam, bitmediğimizi, ispiyonculuğu çok kötü bir şey olarak değerlendirdiğimizi görünce cesaret aldı. Buraya geldiğinin üçüncü günü onu dış salona çağırdılar. Gitmeden önce aynı hücrede bulunduğu Şükrü Hoca'ya itiraf yaptı. **"Beni koşuştan buraya ispiyonculuk yapmam için getirdiler. Katlar arası notlaşma oluyor mu, olmuyor mu? Geceleri hücreler arası şifreli konuşmalar yapılıyor mu, yapılmıyor mu? Yapılıyorsa kimler yapıyor? Bu durumları öğrenmem için beni buraya getirdiler. Koşullarda durum çok berbat. İspiyoncu, ispiyoncuyu ispiyonladığı için insan mecburi olarak ispiyoncu oluyordu. Fakat buraya geldim, insanlığın, devrimciliğin, kararlılığın ne olduğunu anladım. Şimdi beni öldürseler kimseleri ispiyonlamam"** dedi.

Arkadaşlar da ona ispiyonculuk yapma dediler. Salona götürüldüklerinde kendisine sorulan sorulara karşı, **"Ben ispiyonculuk yapmayacağım"** deyince, falakaya aldılar. Bütün işkencelere rağmen adam taviz vermedi. Döve döve getirip hücreye koyunca, bir gardiyan: **"Göreceksin oğlum bundan sonra si...m seni. İbne, 35'e gelince götün mü kalktı"** dedi. TKP'li bundan sonra bizimle hareket etti. Şimdi, **"Ben de PKK'liyim"** diyor!

-Neyse, TIKKO'culara iyi davranalım. Gerçi geçmişte diğer siyasi grupların üyelerine karşı sert davranışlarımız oldu. Bu durumumuzdan biraz ders çıkarırsak iyi olur.

O gece üçüncü kattaki esirler yeni gelenlerle ilişki kurdu. Gizliden kendilerine sigara ve elbise verdiler. Yeni gelenler sigaralarını hücrenin tuvalet bölümünde içtiler. O gece hep sigara için konuştular. Sabah erkenden tecritin kapısı açılınca Kara lakaplı gardiyan, birinci katın salonuna girdi. Başını kaldırarak üçüncü kattaki hücrelere baktı: - Lan merkez komite! - Emret Komutanım! Lan Askeri Komite! - Emret komutanım! - Lan falaka düzeni al! Geliyorum dedi Kara ve koşu koşu salondan dışarı çıktı. Ayak seslerinden üst katlara çıktığı belli oluyordu. Üçüncü kata varır varmaz, elindeki sopayla hücreden dışarıya uzatılmış yeni getirilenlerin ayak tabanlarına hızla vurdu. Kara gardiyan, iri yarı, ağzında sıcak çorba varmış gibi konuşan, midesine düşkün, aşağılık kompleksinin her çeşidine sahip, cahil bir yaratıktı. Dayak atmaktan ve küfür etmekten aşırı zevk alırdı. Her gün birkaç kez yeni gelenlere: **"Merkez komite", "Askeri komite"** diye bağırır, **"Dayak düzeni al"** der, yeni gelenlerin ya ellerini ya da ayaklarını parmaklıkların arasından dışarıya uzattırır, zevkle işkence yapardı.

35 gün sonra yeni gelenlerin birisini, dördüncü katta Kemal Pir'in kaldığı hücreye verdiler. Diğerlerini ikinci ve birinci kattaki hücrelere dağıttılar. Esirler bu işe çok sevindiler, bir buçuk yıldan beri dış dünyayla ilişkileri kopuktu. Yeni tutuklananlardan dışarıdaki gelişmeleri öğreneceklerdi. Hücrelere dağıtımdan sonra, marş söylenmeye başlandığı için akşama kadar hiçbir şey konuşamadılar. Akşam yemeğinden sonra yataklar serildi. Herkes yatağına girince, fısıltı halinde konuşmaya başladılar. Birinci kat 5. hücreye verilen Kazım Akkuş'la aynı hücrede kalan Selim arasında şu konuşmalar geçti.

Selim: - Arkadaş hoşgeldin. Tam birbuçuk yıldır dışardan haberimiz yok. Radyo, gazete, hiçbir şey yok. Dayak, marş, işkence, bir de Yüzbaşı Esat'ın yalanları var. Esat geçen gün geldi; **"Dışarıda herkes, her şeyden vazgeçmiş. Düşünebiliyor musunuz. İlhan Selçuk'la Nazlı Ilıcak birbirleriyle evlenmişler"** dedi. Sen bize dışarının durumunu bir anlat.

Ne zaman yakalandınız?

- Üç buçuk aydır yakalanmışız.

- Dışarıda durum nasıldır?

- Dışarda durum kötü. Devrimci hareketlerin çoğu darbe yiyip dağılmış, çoğu da yurt dışına kaçmış.

- PKK'lilerden haberiniz var mı?

- Pek fazla haberimiz yok. Dışarda sık sık operasyonlar yapılıyor, çok sayıda insan tutuklanıyor, çoğu işkencehanelerde katlediliyor.

- Siz dışarıda iken bu cezaevi hakkında bir şey duydunuz mu?

- Duyduk.

- Ne duydunuz?

- Dışarıda iken Dicle Nehri'nden birçok eşofmanlı insan cesedinin çıktığını, bunların askeri cezaevinde yatan tutukluların cesetleri olduğunu duyduk. Bir de halk arasında şöyle haberler dolaşıyordu. Van'lı bir adamın oğlu kaybolmuş, adam bir aydan fazla oğlunu aramış ama bulamamış. Yedinci kolordu komutanının yanına gitmiş, yalvarmış: "**Oğlumu bana gösterin**" demiş. Kolordu komutanının emri üzerine askerler adamı almışlar, Devegeçidi'ne götürmüşler. Bir yeraltı koridoruna indirmişler. Adam koridorda yüzlerce ölü insanın donmuş vaziyette duvara yaslandığını görmüş. Askerler bu donmuş insanların yüzlerini adama çevirmişler, adam oğlunu tanıyamamış.

- Vay be... Desene buradaki işkenceler halk arasında efsaneleşmiş. Bak, anlatılanların doğruluk payı var ama bu doğrular abartılmış. Esirler buradaki koridorlara çıkıldığında, özellikle mahkeme günleri yüzlerce kişinin yüzü duvara döndürülür. Herkes alnını duvara yapıştırarak bekler. Kişinin konuşması, sağa sola bakması, bir tarafını kaşması öksürmesi kesinlikle yasaktır. Yani duvara yaslatılanlara uzaktan bakıldığında kesinlikle donmuş insanlara benzerler. Demekki bu durum dilden dile dolaşınca efsaneleşmiştir. Kazım'la 5. hücrede kalan esirler o gece uzun uzun konuşular. Kazım dışardaki gelişmeleri anlattı. Selim de cezaevindeki durumu, Kürdistan ulusal kurtuluş mücadelesinin önemini, cezaevinde ve Kürdistan'da yapılan işkence ve baskıların amacını izah etti. Kazım Kürdistan kelimesine alerji duyuyordu. En sonunda patladı:

- Nedir yahu! Hep Kürdistan Kürdistan diyorsunuz?

- Tabi Kürdistan diyeceğiz. Bize baskı ve işkence yapılıyorsa bunun nedeni Kürdistan'dır. Yani Kürdistan ulusal kurtuluş mücadelesini yürüttüğümüz için bu işkenceler bize yapılıyor. Faşist cunta Türkiye'de iş başına gelmişse, bunun en önemli nedenlerinden biri Kürdistan ulusal kurtuluş mücadelesidir.

- Cuntanın işbaşına gelme nedeni yalnız Kürt sorunu mudur?

- Yalnız demedim, en önemli nedenidir dedim. Elbette Türkiye'deki ekonomik kriz, Türkiye devrimci demokratik muhalefetinin gelişmesi, İran ve Afganistan'daki gelişmeler, ABD'nin Türkiye'den istemlerini gözardı etmiyorum.

-Tamam da, Türkiye'de sosyalistlerin görevi birlikte örgütlenmektir.

- Türkiye'de sosyalistler tek bir çatının altında örgütleninler. Biz buna karşı çıkmıyoruz ki.

- Siz niye birlikte örgütlenmeyi savunuyorsunuz?

- Biz Türkiye'deki Kürtlerin Türk proleteriyasından ayrı olarak örgütlenmesini savunmuyoruz. Türkiye'de Kürtler, Türk proleteriyasıyla birlikte örgütlenin diyoruz. Yalnız Türkiye derken, Edirne'den Adana'ya kadar olan toprak parçasını anlıyoruz, Edirne'den Kars'a kadar değil. Siz, Orta Kuzey Batı Kürdistan'a, Türkiye veya Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesi dersiniz, ben sizi sömürgeci zihniyetli bir insan olarak görürüm. Kürdistan'a Türkiye demek, Kürdistan halkına, Kürdistan proleteriyasına yapılan en büyük hakaretlerden biridir. Türkiye'ye Bulgaristan, Yunanistan veya Kürdistan desem, kızmaz mısın? Veya Kürdistan derken, Türkiye'yi de kastetsem bana ne dersin?

- Kızarım...

- Peki, Türkiye derken niye Kürdistan'ı birlikte düşünüyorsun?

- Şimdi burada bir şey söyleyeceğim; Lenin de birlikte örgütlenmeyi savunmamış mıydı?

- Kendinizi Lenin'in yerine mi koyuyorsunuz? Kautsky de kendini Marks'ın yerine koymuştu. Ama Kautsky, Marks'ın yaşadığı koşullarda yaşamıyordu. Bizim koşullar Çarlık Rusya'sının koşulları gibi değildir. Marksizm bir doğma değil, somut şartların somut tahlilidir. Merkezi Rusya'da devrim yapıldığında, dünyada sosyalist sistem yoktu. Oysa bugün dünyada sosyalist sistem var.

- Bugün de sosyalist sistem yok.

- Gerçekten sen dünyada sosyalist ülke veya sosyalist sistemin olduğuna inanmıyor musun? Sence Sovyetler bizim baş düşmanımız mıdır?

- Tabi, ben düşman olarak görüyorum. Hatta geceleri uyurken, Rus askerlerinin ne zaman gelip kızlarımızın, karılarımızın ırzına geçeceklerini rüyamda görüyorum.

- Kes lan, gereksiz herif! Karın burada kadınlar koğuşunda tutukludur. Kadınlara yapılan baskı ve işkenceleri biliyorsun. İşkencehanelerde gözlerinle gördün. Eşine de aynı şeyleri yaptılar. Türk sömürgecilerinin ne zaman kızlarımızın, karılarımızın ırzına geçecekleri rüyalarına girmiyor da! Aslanım, Türk devleti senin beynini yıkamış. Seni buraya yanlışlıkla getirmişler. Bu düşüncelerini Yüzbaşı Esat'a anlatsan seni serbest bırakır.

- Boşver konuşmayalım.

- Seninle konuşmaya zaten değmez ki.

M. Han Erşener. ASALA kimdir?

Kıştı... O gece çok soğuktu. Üçüncü kat 9. Hücreye tek başına atılmıştı. Hücrede yatak, battaniye yoktu. Giyecek kalın elbiseleri bile üzerinden alınmıştı. Soğuk beton iliklerine kadar işliyordu. Çaresizdi. Çaresizliğini Kürtçe, "**Xudeyooo, xudeyooo...**" diye bağıarak dile getiriyordu. İkinci vaktinde getirdiler adamı. Sessizce hücreye koyup gittiler. Üçüncü kata çıkarırlarken, katta kalanları emirle geriye çevirip gözlerini kapattırdılar. Onu hiç kimse görmedi. Esirler, gece boyunca durumunu merak ettiklerinden kendi aralarında konuştular:

- Kimdir bu, Nereden getirdiler? Hangi davadan yargılanıyor acaba...

- Sesinden 40-45 yaşlarında bir Kürt köylüsüne benziyor.

- Sesinden köylü olduğu nasıl anlaşılıyor?

- "**Xudeyooo, xudeyooo...**" diye bağırıları, onun hem köylü hem de yaşlı olduğunu göstermiyor mu?

- Herhalde yatağı yok, soğuktan üşüyor, ne yapsın adam?

- Neden buraya getirdiler acaba?

- Belki koğuşta bir şeyler yapmış!

- Ne yapmış olabilir?

- Marş okumamış olabilir, eğitim yapmamış olabilir veya başka bir "**vukuat!**"

- Yazık adama. Değil mi?

O gece yeni getirilen adam hep, "**Xudeyooo, xudeyooo...**" diye bağırdı. Koğuşta başka hiçbir ses yoktu. Herkes uyumamış onu dinliyordu. Kimse ona seslenme cesaretini kendinde bulamadı. Kimse ona bir sigara veremedi. O, sabaha kadar ne inlemekten vazgeçti ne de tutsaklar uyuyabildiler. Sabah karavanasıyla birlikte tecritin kapıları açıldı. Kara gardiyan, birinci kat 9. Hücrenin önünde dikildi. Başını üçüncü katı görebilecek kadar kaldırdı:

- Ulan Ermeni ayağa kalk...

- Emret komutan.

- Adın neydi senin lan? Kısa künye yap!...

- Mehmet Han Erşener, Lice, Diyarbakır, Emret komutan.

- Nesin sen lan?

- Türküm komutan.

- Eroini kime sattın lan?

- Kimseye satmadım komutan.

- Si...tim seni lan. Falaka düzeni al!

Kara gardiyan birinci kattan üçüncü kata çıktı. 9. Hücresinin parmaklıklarından bir çift ayak dışarı uzatılmıştı. Ayaklarını dışarı uzatan beton sekinin üstünde sırtüstü yatmış, ellerini "hazırol" vaziyette bacaklarına yapıştırmıştı. Kara, copunu eline aldı. Uzatılan ayakların tabanına hızla vurmaya başladı.

M. Han, birkaç darbeden sonra avazı çıktığı kadar bağırdı. Yanık bir bağırması vardı. Bağırdıkça Kara daha da hızlı vurmaya başladı. M. Han, ayakları parmaklıklardan içeri çekemediğinden, kapana kısırılmış bir tavşan gibi bağıryordu. Bir müddet böyle avazı çıktığı kadar bağırdı, sonra bağılmaktan vazgeçti. Bu kez yalvarmaya başladı: "**Komutan bokunu yiyeyim, komutan bokunu yiyeyim...**" dedi. Kara, adamın yalvardığını görünce, daha hızlı vurmaya başladı. Yoruluncaya, artık copu kaldıramayınca kadar işkence yaptı. Sonra koğuşu terketti. Aradan bir iki saat geçince bu kez Yüzbaşı Esat geldi. Gelir gelmez de yüksek sesle: "**Burada asılması gereken biri varsa, o da anasını si....tiğim Mehmet Han Erşener'dir. Seni si...den asarım lan! Gençliği zehirleyen sensin ibne! Elime düştün, kurtuluşun yok artık senin**" dedikten sonra dışarı çıktı.

Birkaç gün sonra, tecrit çavuşu üçüncü kata çıkıp M. Han Erşener'i hücresinden çıkararak aşağı kata indirdi. Birinci kat 5. Hücrede kalan TİKKO'cu Kazım'ı hücreden çıkararak, ikinci katta bir hücreye koydu, M. Han Erşener'i de onun çıktığı hücreye yerleştirdi. M. Han, 5. Hücreye girince koltuğunun altında kirli elbiseleri vardı. Öylece hücrenin ortasında durdu. Saçları bembeyazdı. Bir gözü kördü. Dayaktan ayak tabanları şiştiğinden tam olarak ayakta duramıyor, bir ayağını kaldırıp diğer ayağını indiriyordu. Kollarını ve ellerini dövüldüğü için uçma hazırlıkları yapan kartal kanatları gibi kendinden uzak tutuyordu. Yüz çizgilerinde ve tek gözünde endişe okunuyordu.

5. Hücrede kalan esirler, M. Han Erşener'in koltuğu altındaki elbiseleri alarak hücrenin tuvalet bölümüne götürdüler. Her biri ayrı ayrı kendisine, "**Hoşgeldin dayı**" dedi. Daha tanışmadan gardiyan: "**Marşa başla**" komutunu verdi. Esirler parmaklıkların önünde tek sıra dizilerek marş söylemeye başladılar. M. Han yeni geldiği için İstiklal Marşı dışındaki marşları ezbere bilmiyordu. Buna rağmen ayakta duruyor, koronun söylediği makama göre ağzını açıp kapatıyor, makama göre sesler çıkarıyordu. Akşama kadar bu şekilde marşlar söylendi. Zaten herkes akşamı iple çekiyordu. Gardiyanlar koğuşun kapısını kapatıp gitseler, esirler yataklarda fırlıta halinde sabaha kadar konuşabilirlerdi. Her gündüzün yerini geceye terkettiği gibi, o gün de öyle oldu. Gece, gündüzü tecritten kovunca, esirler yataklarını serdiler. Yeni gelene sorular sormaya başladılar. M. Han, önce biraz ürkek davrandı, pek bir şey söylemedi. Sonra hücrede kalan Selim Çürükkaya ile tanışık çıktılar. Gerçi şahsen birbirlerini tanımıyorlardı, ama gıyaben tanışıyorlardı. Selim önce M. Han Erşener'e cezaevinin durumunu detaylı olarak anlattı. Sonra M. Han konuşmaya başladı:

- Vallahi yeğenim, ben Lice'liyim. Babam Kürt, anam Ermenidir. Anam küçükken Türk katliamından kurtulmuş. Dedem yanına alarak müslümanlaştırmış. Büyüyünce babamla evlendirmişler.

- Dayı, neden seni yakaladılar?

- Yeğenim, biri eroin imalatçılarına para sağladığım gerekçesiyle beni ihbar etti, yakalandım.

- Üzerinde bir şey yakaladılar mı?

- Hiçbir şey yakalanmadı. Kahvede otururken yakaladılar.

- İşkencede bir şey kabul ettirdiler mi sana?

- Yeğenim, ne kabul ettirecekler? Çok işkence yaptılar. Bir de Ermenidir diye başıma iş çıkardılar. Eroin için değil. Ermeniyim gerekçesiyle çok işkence yaptılar. Bu ASALA kimdir, ASALA? ASALA'yı benden soruyorlardı. Tanımıyorum deyince, daha da işkence yapıyorlardı.

- Dayı, ASALA adam değil. Bir Ermeni örgütüdür.

-

Yok

yahu...?

- Şu Türk diplomatlarını vuran örgüt var ya...

- O diplomatları vuran örgüt ASALA'dır demek ki? Gözümdür öyleyse, benim de intikamımı alıyor desene...

- Kaç gündür cezaevine gelmişsin dayı?

- Bugün 19 gündür yeğenim. Beş gün karşı tarafta kaldım.

O tarafta çok işkence yapıyorlar mı?

- Uuuuuf!.. O da laf mı? Çok işkence yapıyorlar. Beni çırılçıplak soydular. Orada boklu su var. O suyun içine koydular. Kocaman bir fareyi döve döve yedirdiler. Öyle bütün yuttum fareyi. Kustum tekrar yedirdiler. Sonuncu kez yutturdular. Bir süre sonra midem kabul etmedi, tekrar dışarı attım. Günde üç kez

beni çıplak vaziyette soyup işkence yapıyorlardı. Cop kullandılar. Sarkıntılık etmeye kalktılar. Bunlar insan değil.

M. Han Erşener, bunları anlatırken hüngür hüngür ağlamaya başladı.

- Dayı ağlama. Ağlamakla hiç birşey hallolmaz. Bunlar, halkımıza yüzyıllardır bunu yapıyorlar. Halkımızı hep böyle katlettiler. Önemli olan bunları iyi tanımak, bunların halkımızın düşmanı olduğunu bilmektir.

- Ah yeğenim, ben o...u çocuğuyum.

- Yapma dayı, neden kendine küfrediyorsun?

- Yeğenim ben dışarda askerlerle, polise acıyordum. Bunlar halk çocuğudur diyordum.

Ya işte böyledir dayı. Demekki yıllarca yılanı dost bellemişsin. Akrebi dost sanmışsın. Halkına işkence yapan, ülkedeki kadınların ırzına geçen, gencecik insanları vahşice öldürenleri dost bilmişsin. **"Bana dokunmayan yılan bin yaşasın"** demişsin. Bunları yılan olarak bile görmemişsin!

- He vallahi yeğenim, öyledir.

- Dayı, biz Kürtler böyleyiz. İş işten geçtikten sonra aklımız başımıza gelir.

- Yeğenim valla ben o kadar kovi (yabani) değilim. Ben senin dayımım ama, bunların böyle olduğunu bilmiyordum.

- Ben 1960'tan beri Molla Mustafa Barzani'ye silah götürmüş bir adamım. Kürdistan'ın dört parçasını at sırtında dolaşım.

- Dayı, dışarıdayken PKK hakkında bir şey biliyor muydun?

- Biliyordum tabi. Yalnız, DDKD'liler ile KUK'çular aleyhinizde çok propaganda yapıyorlardı.

- Dayı, burada her şey belli oldu. Teneke, altın, bakır, kim ne ise cezaevinde açığa çıktı. Dışarıda her grup **"ben altınım"** diyordu. İşkence, zulüm hepsini ayırtırdı. Teneke olan tenekeliğini, bakır olan bakırlığını, altın olan altınlığını kabul etti.

- Vallahi yeğen ben olsam, ne yaparım biliyor musun?

- Ne yaparsın dayı?

- Bütün grupların liderlerini, Mesut'u, Talabani'yi, Kasımlu'yu, Apo'yu bir odaya alırım. Elimde bir sopayla kapıda bekler, **"Kendi aranızda anlaşmadığınız müddetçe sizi dışarı çıkarmam"** derim.

- Dayı, anlaşmazlık onların kafasında değil, ülkemizin gerçeklerindedir.

- Nasıl yani? Dediklerinizden bir şey anlayamadım.

- Partilerin ileri gelenleri zengindir, diğer taraftan peşmergeler açlıktan kıvranıyorlar.

- Bak yeğenim, burası doğru. Ben Molla Mustafa Barzani'ye eskiden silah sattığım için biliyorum. O zaman peşmergeler arasında acayip söylentiler vardı. Sana bir tanesini anlatayım: Birgün iki peşmerge cepheye Saddam'ın askerlerine karşı savaşıyorlarmış. Bir peşmerge hedefe isabet ettiremeyen arkadaşına **"sen eskiden her attığını vururdun. Şimdi neden vuramıyorsun"** diye sorar. Diğer peşmerge **"Eskiden düşmanımla savaşıyordum. Şimdi nişan alınca, nişangahım ile düşmanın arasına İsa Suvar'ın apartmanları giriyor. Bunun için vuramıyorum"** demiş.

- Dayı, İsa Suvar kim?

- Molla Mustafa Barzani'nin komutanıydı.

- Dayı, senin bu örneğin, Kürdistan'da sınıf mücadelesini çok açık bir biçimde ortaya koyuyor. Kürt toprak ağaları, kompradorlar, Kürt halkının nişangahı ile düşmanın arasında dikilen apartmanlardır. Sömürgeciler bu apartmanlar vasıtasıyla ülkemizde tutunuyorlar.

- Ne bileyim yeğenim, siz daha iyi bilirsiniz.

- Neyse dayı, yatalım. Bundan sonra zaman buldukça bol bol konuşuruz.

Sabah karavanasıyla birlikte esirler kalktılar. Giyindiler, elleri yüzlerini yıkadılar. Hücrenin mazgal deliğinden dışarı uzatılan tabakla, bir kepçe kadar çorba aldılar. Hücrede bulunan yarım ekmeklerini çorbaya doğradılar. Herbiri bir iki kaşık atıştırdı. Yemek yenildikten sonra bir esir tabağı yıkamak için tuvalet bölümüne götürdü. Diğer esirler sigara içerlerken konuştular. M. Han:

- Yeğenim, biliyorsunuz benim sigaram yok. Kantinden sigara alabiliyorsak bir kilo sigara alayım. Üzerimde fazla para var. Bu para yüzünden bana çok işkence yaptılar.

- Dayı, bizde sigara var. Biz hücrede bireysel değil, komün hayatı yaşıyoruz, dedi Selim.

- Yeğenim bu komün hayatı nasıldır?

- Komün, tüm para, eşya, yiyecek, sigara vb. şeylerin ortaklaşa kullanılmasıdır. Bu işin ekonomik yönü. Bir de siyasi ve sosyal yönü var komünün. Eskiden biz cezaevinde komün hayatı yaşıyorduk. İşkenceler başlayınca, bu kez koğuş komünleri kuruldu. Şimdi koğuşlarda komün kurmak yasaklanmış. Biz burada her kattaki on hücre bir komünüz. Bunu gizli yapıyoruz. Yani, kadın paralarıyla kantinden eşya alıyoruz. Hepimiz eşit oranda eşyalardan faydalaniyoruz.

- Böyle çok iyi. Aynen Hz. Ömer'in adaleti gibi, o bile böyle değildi. Ben de komüne gireceğim.

- Bak dayı, bizde zorlama yok. Her şey gönüllü. Gönlün varsa

- Yeğenim, ben sizden iyi miyim? Olur mu, ben aranızda her istediğimi alıp yiyeyim, siz bana bakasınız! Ben de sizin gibi olmak istiyorum. Zaten bu para başıma bela olmuştu. Tez elden harcayım, kurtulayım.

Koğuş sorumlusu: "**Herkes eğitim için kalk**" deyince, konuşmalar kesildi. Esirler parmaklıkların önünde tek sıraya dizildi. Koğuş sorumlusu, "**Gafil ne bilir**" marşını bölüm bölüm okumaya başladı. Esirler koro halinde sorumlunun okuduğu mısraları tekrarladılar. Marş söylenirken, çavuş birinci katın salonuna girdi, "**Marş kes**" deyince, düğmeye basılmış gibi sesler kesildi. Çavuş, yavaş adımlarla 5. Hücrenin önüne geldi.

- Lan Ermeni, sünnet olmuş musun?

- He komutan, olmuşum.

- Göster lan s...i.

M. Han çaresiz pantolonunun düğmelerini çözdü. Erkeklik organını çavuşa gösterdi. Çavuş, gösterileni iyice inceledikten sonra 5. Hücrenin önünden koşa koşa tecritin dış salonuna gitti. Geri döndüğünde, elinde bir kutu yağlı kırmızı boya, kutunun içinde kırılmış bir tahta parçası vardı. Çavuş, elindeki kutuyu M. Han'ın karşısında yere koydu:

- Lan Ermeni, o s...e bir ip bağla. İpin ucunu da şu parmaklığa bağla.

M. Han, hücrede bir ip buldu. İpin bir ucunu erkeklik organına, diğer ucunu hücrenin parmaklığına bağladı. Parmaklıklarla onun arasında yarım adım kadar bir mesafe vardı. Çavuş, kırılmış tahta parçasını yağlı boya kutusuna batırarak M. Han Erşener'in erkeklik organına sürdü. Çavuş, boyama işini bir ressam maharetiyle yaptı. İşini yaparken zevk duyduğu yüzünden belli oluyordu. Etrafındaki gardiyanlar da zevkten dört köşe olmuş, kahkaha atıyorlardı. M. Han, utancından, acıdan, çaresizlikten çatlayacak durumdaydı. Çavuş, boyatma işini bitirince, "**Rahat**" dedi. M. Han, rahata geçti, "**Hazır ol**" denince hazırola geçti, "**Geri dön**" denilince M. Han erkeklik organına bağlı olan ipten dolayı geri dönemedi. Çavuş, belindeki copunu çekti. Parmaklıkların arasından içeri uzatarak M. Han'ı dövmeye başladı. Başka bir gardiyan elindeki kalasın ucuyla M. Han'ın böğrüne dürttü. O, geriye doğru çekilmek istiyordu. Erkeklik organını parmaklığa bağlayan ipten dolayı çekilemiyordu. İleri doğru gidince, daha çok cop ve kalas darbesi alıyordu. Nihayet eli kalaslı gardiyan hızla M. Han'ın kafasının ortasına vurdu. Kıpkızıl kan boynundan aşağı doğru akarak, kırmızı boyaya karıştı. Bunun üzerine gardiyanlar ve çavuş hücrenin önünden uzaklaştılar. M. Han parmaklığa bağlı ipin ucunu çözdü. Tuvalet bölümüne gidince, orada hüngür hüngür ağladı. Hücredeki diğer esirlerin hıçkırıkları boğazlarını tıkadı. Şaşkın şaşkın birbirlerinin yüzüne baktılar.

Tuvalet bölümüne geçen M. Han, su ile yağlı boyayı temizleyemeyince, Selim birinci kat 8. Hücreden bir notla nefis istedi. Hücreler arası alışveriş yasak olmasına rağmen, baskı ve işkenceler esirleri yasakları çiğnemeye sevketti. 8. hücreden nefis gelince M. Han, boyayı yıkadı. Kanlı ve boyalı elbiselerini değiştirdi. Hücre gardiyanı, "**Marşa başla**" komutunu verince, esirler parmaklıkların önünde ayakta dikilerek akşama kadar marş söylediler. Akşam üzeri mesai bitmeden önce, birinci kat 1. Hücreye bir Hürriyet gazetesi verdiler. Gazete 1. Hücreden okunup 10. Hücreye kadar gidecekti. 1. Hücre dışındaki esirler, gazeteyi merakla bekliyorlardı. Gazete saat tam sıfırda 5. Hücreye verildi. Selim heyecanlanarak gazeteyi aldı, başlığına baktı, "**Ermeni caniler bir diplomatımızı daha katlettiler**" diye atılmıştı başlık. Selim M. Han'a bakarak:

- Dayı ASALA yine senin intikamını almış.

- Çok eyi etmiş. Hele bir oku. Biraz içim rahat olsun.

- Dinle, okuyorum: Ermeni katiller bilmem nere konsolosunu kahpece şehit ettiler. Bilmem hangi haber ajansına telefon eden bir Ermeni katil, bilinen Ermeni iddialarını tekrarladı. 1,5 milyon Ermeni'nin Türkler tarafından katledildiğini söyledi. Bu tür Ermeni yalanlarına rağmen Türklerin, Ermenilere çok müşfik davrandığını, Ermenileri katletmediğini, Ermeni Türk ayrımının hiçbir zaman yapılmadığını biliyoruz.

- Yeğenim yeter. Af buyur, bu o... çocuklarının varlığı yalan üzerine kurulmuştur.

- Bak dayı, annen Ermeni diye sana bu işkenceleri yapıyorlar. Düşün artık 1915'teki, 1920'lerdeki Ermenilere neler yapmışlardır. Şimdiki güya eskilere nazaran biraz daha **"medenileşmişler!"**

- Yahu yeğenim, ne medenileşmesi? Avrupa'da **"barbar"** denilince Türkler akla geliyor. Hala da medenileşmemişlerdir.

- Dayı öyle değil. Türkiye'de işkenceye, baskıya, zulme karşı olanlar vardır. Eski Türklerin barbarlığı bugün Türk hakim sınıfları kendi şahıslarında somutlaştırmıştır. Başka birgün tecrit bölümüne başka birini getirdiler. Onun da saçları kırlaşmış, gözlerinde kalın camlı siyah bir gözlük vardı. Sırtındaki torbayla birinci katın salonundan tecrit bölümünün salonuna soktular. Yedi sekiz gardiyan kalaslarla adamı döve döve getiriyorlardı. Gardiyanlar adama vurdukça, adam torbasına yapışarak hızlı hızlı koşuyordu. 5. Hücrenin karşısına geldiğinde bir gardiyan önünü kesti. Adam kaçıp gardiyandan kurtulmak istedi. Gardiyan var gücüyle suratına bir yumruk indirince, adamın gözlükleri paramparça olup yere saçıldı. Adam yüzünü iki eliyle kapatarak yere oturdu. Gardiyanın biri 5. Hücrenin kapısını açmaya çalışırken, diğerleri yerdeki adamı tekmeliyorlardı. Adam hiç ses etmiyor, **"ay"** bile demiyordu. Kapı açılınca gardiyanlar döve döve adamı 5. hücreye kapatıp gittiler. Adam içeri girince hücrede kalanlara, **"Üzülme, bir şey olmaz"** der gibi baktı. Yeni gelenin de M. Han gibi bir gözü kördü. Selim yeni gelene elini uzatarak:

- Hoş geldin dayı. Seni de Ermeni diye mi getirdiler?

- Hayır hayır, ufak tefek şeyler için.

- Nerelisin dayı?

Vanlıyım.

- Neresinden?

- İçinde oturuyorum.

- Hangi mahallede?

- Kale arkasındaki mahallede. Van'ı biliyor musun?

- Van'da iki yıl kadar kaldım. Nerede yakalandın?

- Van cezaevinde tutukluydum. Davamı tez sonuçlanması için buraya aldurdum. Hatta buraya gelmek için rüşvet bile verdim.

- Peki buranın böyle olduğunu bilmiyor muydun?

- Nereden bileyim yeğenim, buraya gelmek için bir sürü para düktüm dedi ve M. Han Erşener'e bakarak:

- Dayı sen nerelisin?

- Tanımıyor musun beni? Seninle az mı kaçakçılık yaptık Haydar!

Haydar şaşırıldı. M. Han, konuşmasını sürdürdü:

- Oğlum korkma bu adamlar benden senden bin kat daha sağlamdır. Devlet bu adamları öldürse bile bizim aleyhimize bir şey söylemezler., bunlar Apocudur. Apocuları hiç duymadın mı?

Haydar hiçbir şey konuşmadan hücrenin tuvalet bölümüne gitti. Ellerini yüzünü yıkadı. Geri hücreye dönüp oturdu. M. Han'a:

- Mehmet Han, mademki sen bu arkadaşlara güveniyorsun, ben de güveniyorum deyince, Selim:

- Dayı siz herhalde **"babalar"** örgütündensiniz. Gerçekten eroin meroïn mi satıyordunuz dışarda? Bakıyorum siz de örgüt gibi çalışıyorsunuz. Sır saklama, birbirini tanımama, bu ne numaralar? Siz de işi büyütülmüşünüz ha!

- Vallahi biz eroin satmıyorduk. Kaçak eşya falan satıyorduk.

- Nasıl kaçak eşya?

- Mesela Türkiye, İran'a permatik ihraç ediyor. Adedini 10 liraya satıyor. İran'da permatik piyasada 12,5 liraya satılıyor. Aynı permatik Türkiye'de 25 liradır. Biz Türkiye'nin İran'a sattığı permatikleri, İran piyasasından satın alıyor, kamyonlara yükleyip Türkiye'ye geri getiriyoruz.

- Nasıl sokuyorsunuz? Gidiş gelişlerde kontrol falan yok mu?

- Yeğenim paranın açmadığı kapı var mı?

- Var Dayı. Bizim bu hücrenin kapısı parayla açılmaz.

- Yeğen suçuna göredir. Mesela senin suçun ne?

- Ben PKK'liyim.

- Yani Apocu.

- PKK 'liyim dedim

- Bak yeğenim sizin için para çalışmaz. Haklısın.

- Peki dayı PKK'yi, senin deyimimle “**Apocuları**“ ne zaman duydun?
- Yeğenim bu Apo'yu asıl ben tanıyorum. Bu çocuk bizim Van'da cezaevinde yatıyordu. O dönemde Van cezaevinde bir müdür vardı. Af buyurun, çok namussuz bir adamdı. Tutuklulara çok işkence yapıyordu. Adamı sırtüstü yatırıp, kılıcını ağzının üstüne koyuyor, adamın ağzına osuruyordu. İşte o Apocu, birgün bu müdürün yakasına yapıştı. Koğuşun ortasında müdürün ağzını, gözünü kırdı. Bu olay üzerine çocuğu oradan sürgün ettiler. Demekki onun namı ta buralara kadar yayılmış. Siz de bu yüzden kendinize “**Apocu**“ demişsiniz.

- Haydar Dayı bizimle dalga mı geçiyorsun?
- Vallahi müdürü dövdüğünü ben gözümle gördüm.
- Tamam Haydar Dayı, müdürü döven bizim arkadaş olabilir. Biz bir Partinin üyeleriyiz. Partimizin adı PKK. Yani Kürtçesini söylersek; Partiye Karkeren Kurdistan'dır. Türkçesi ise Kürdistan İşçi Partisi'dir. Van'da müdürü döven arkadaş bu partinin bir üyesi veya taraftarı olabilir.
- Peki bu Apocu kimdir?

- Bizim Partimizin genel sekreterinin adı Abdullah ÖCALAN'dır. Bu yüzden halk arasında bizi Apocular olarak tanıttılar. Apo, biliyorsun Kürtçe „amca“ demektir. Bizi Apocu olarak tanıttılar. Savcılar iddianamelerde Apocu olduğumuzu iddia ettiler ama biz reddettik. Vietnamlılar da Ho Chi Minh'e, "**Ho amca**" diyorlardı. Latin Amerika'da Nikaragua diye bir ülke var. Orada devrim yapan örgütün üyeleri kendilerine, "**Sandinista gerillaları**" diyorlar. Nikaragua halkı da, dünya halkları da, onları o isimle biliyor. Nedenini biliyor musun?

- Nerden bileceğim yeğenim?

- Nikaragualıların “**Agusto Cesar Sandino**” adında bir ulusal kahramanları varmış. Sandino gerillaları adını ondan almışlar. Yine 1781'de Latin Amerika'da, “**Tupac Amaru**” isminde bir adam, İspanyol sömürgeciliğine karşı ayaklanır. Birçok köleyi de ayaklanmaya sokar. Sonunda İspanyol general “**Arache**” tarafından yakalanır. “**Arache**”, “**Tupac Amaru**”ya kendisi dışında kimlerin isyana katıldığını sorar ve katılanların adlarını ister. O da: "**Bu olayda yalnızca iki suç ortağı var; sen ve ben. Sen zorba, ben de kurtarıcı olarak ölümü hakkettik**" cevabını verir. Sonra vahşice öldürülür. Şimdi Latin Amerika'da onun adını alan mücadeleci bir örgüt vardır.

- İyidir yeğenim anlamışım.

- Apo'nun kendisi nerelidir?

- Urfalıdır Dayı.

- Peki amacınız nedir, amacınız?

- Dayı biz Kürdüz, memleketimiz Kürdistan'dır. Türk, İran, Irak, Suriye devletleri ülkemizi işgal etmişlerdir. Amacımız bu devletleri ülkemizden kovmak, işçilerin köylülerin iktidarını kurmaktır.

- Çok zor bir mesele. Vallahi yeğenim ben de Kürdüm. Anam, babam, eşim tek kelime Türkçe bilmezler.

- Zor bir mesele olduğunu biliyoruz. Geri bir ülkede bağımsızlık mücadelesi vermenin ne kadar güç olduğunu bilincindeyiz.

- Yeğen sözünü kestim. Ben diyorum ki; kendi dinimize yeterince sahip çıkmadığımız için geri kalmışız.

- Yanılıyorsun Dayı. Tam tersine, dine fazla sarıldığımız için geri kalmışız deseydin belki biraz doğruyu söylemiş olurdu.

- Siz yanılıyorsunuz yeğenim. Dinleyin size bir olayı anlatayım; “Bir mühendis arkadaşım vardı, üniversiteyi Almanya'da okumuştü. Alman bir ailenin yanında yatıp kalkıyormuş. Evinde kaldığı Almanın üniversiteli bir kızı, bir de oğlu varmış. Kızla oğlan her pazar kiliseye, ibadet için gidiyorlarmış. Benim mühendis arkadaşım ise ne camiye ne de kiliseye gidiyormuş. Bu yüzden ev sahibi Alman, benim mühendis arkadaşıma: “**Oğlum sen ne camiye ne de kiliseye gidiyorsun. Dinini**

tanımayan bir adamı evimde istemiyorum" demiş. Bunun üzerine benim arkadaşım ev sahibi Alman: **'Ben Kuran okumak istiyorum'** deyince, Alman bizimkini almış, kiliseye götürmüş. Papaza durumu anlatmış. Papaz kütüphanedeki kitapların en üstünden bir kitabı eline almış. Üç kez öpüp başına koymuş. Benim mühendis arkadaşına, **'Bak genç, siz müslümanlar bunun değerini anlamadınız. Biz aldık, bütün ilmi ve feni bundan çıkardık'** demiş. İşte böyle yeğenim. Biz Kuran'a sahip çıkabilseydik, bugün biz de kalkınmış olurduk.“

- Ah Dayı, ah! Bu masallarla seni uyutmuşlar. Tam aksine, ne zaman halkımız bu yalanların gerçek olmadığını anlarsa, o zaman bir ilerlemenin yolu da görünür. Bir kez papaz bütün ilmin ve fenin Kuran'dan çıktığına inansaydı, papazlıktan vazgeçerek imam olurdu. Dayı, dinler eskiden bazı milletlerin işine yaramıştır. Ömeğin; İslam Arapların işine yaramıştır. Hıristiyanlık uzun süre Roma imparatorluğunu ayakta tutmuştur. Yahudiler, Musevilik sayesinde yok olmaktan kurtulmuşlardır. Şiilik İranlılara yaramıştır. Zerdüştlük Pers ve Medleri güçlendirmiştir. Osmanlılar İslamlık aracılığı ile üç kıtada at oynatmışlardır. Biz Kürtler ise; boyun eğme ideolojisi olarak benimsedik İslamlığı. Daha doğrusu Araplar; Kürt mirleri, emirleri, şeyhler aracılığıyla İslamlığı boyun eğme ideolojisi olarak bize benimsettiler. Osmanlılar, bizi Araplardan devraldılar.

- Yeğenim ne yapalım işte, cahil kalmışız. Dünyadan haberimiz yok, Kim bize ne anlatmışsa, ona inanmışız. Şimdiye kadar ömrümüzü böyle tükettik. Bundan sonra ne olacak? Yani ne yapacağız? Buradan nasıl kurtulacağız?

- Haydar Dayı, sen torpil yapmış, rüşvet vermiş, buraya gelmişsin. Artık buradan kurtulman zordur. Ancak büyük bir direniş olur, o zaman işkenceden kurtulursun.

- Yeğen direniş nasıldır?

- Haydar Dayı, biz şimdi kurallara uyuyoruz. Gardiyana **"komutanım"** diyor, önünde ayağa kalkıyoruz. Sabahtan akşama kadar marş söylüyoruz. Gördüğün gibi terbiye edilmek istenen aslanlar gibi bizi bu kafeslere koymuşlar. Böyle uslu uslu boyun eğdiğimizi gördükçe de bize işkence yapmaya devam edecekler. Nihai olarak itiraf yapmamızı istiyorlar.

- O nasıl bir şeydir?

- Yani bağımsızlık mücadelesinden vazgeçmemizi, bunu mahkemelerde açıklamamızı, davamızın aleyhinde açıklama yapmamızı istiyorlar.

- Bir şey olmaz. Yapın, dışarı çıktığımızda tekrar mücadele verirsiniz.

- İşte burası olmadı Dayı! Öyle yalnız yapmakla, onları oyuna getirmekle olmaz ki bu iş. Sırlarını isterler, örgüt içinde mücadele eden insanların adlarını isterler. Tutsak edilen birçok insanın aleyhinde ifade vermeni isterler. İnsanı ihbarcı, ispiyoncu, halk düşmanı, ajan yapmak isterler.

- Ooo... Öyleyse çok kötü yeğen. Bizim kaçakçılarda da durum böyledir. Bizim üyelerden birisi arkadaşını ele verdi mi, hemen ölüm kararı verilir ve öldürülür.

- Sizininki mafya yöntemidir. Babalar ele geçmemek için o kuralları koymuşlar. Yakalanan kişi, serbest bırakıldığında babanın kurşunuyla öleceğine, yakalandığında polisin işkencesinde susmayı tercih eder.

Bizimkisi böyle değil Dayı. Biz kişisel menfaatlerle birbirine bağlı insanlar değiliz. Biz bir halk, bir ülkenin kurtuluşu için bir araya gelmişiz. Sizde **"ihamet"** eden olursa, üç-beş babaya **"ihamet"** eder. Biz de ihanet eden koskoca bir halka, bir ülkeye, bütün dünya işçi sınıfına, direniş adına, erdem adına, insanlık adına ne varsa onlara ihanet eder. Sizden bir **"ihametçi"** çıkarsa, çok çok üç-beş babayı ele verir. Böyle bir sonuç, insanlığı birkaç asalaktan kurtarır. Ama biz de durum böyle değildir ki. İhanetçiler, ulusal kurtuluş mücadelesine katılanların saflarında panik yaratır. Halk saflarında güvensizlik tohumu eker. Düşman gücün eline koz verir. Öyle ihanetler olur ki, bir halkın kurtuluşunu dahi geciktirir düşünebiliyor musun? Milyonlarca insanın kaderiyle oynamaktır bizdeki ihanet. İnsanları darağacına göndermek, ocakların sönmesine, kadınların, çocukların işkenceye alınmasına neden olmak, binlerce insanın kaniyle sulanmış bağımsızlık ağacına baltayla saldırmak gibidir ihanet. İşte biz bu bilinçte olduğumuz için ihanet etmiyoruz. Bizim ihanet etmeyişimiz üçbeş kişinin korkusundan değil, milyonların sevdasındandır Dayı.

Hücrede fırsat buldukça, özellikle geceleri böyle karşılıklı konuşmalar oluyordu. Gündüzleri sürekli marş söylendiğinden, oturma ve konuşma fırsatı yoktu. Esirler, geceleri yatağa girilmeden önce atlet ve külotları dahil tüm giysilerini çıkararak başka atlet ve külotlarla değiştirdikten sonra yatağa girer, bit öldürmeye başlardı. Bu gecenin en zevkli işlerinden biriydi. Hem bit öldürmek, hem fisilti halinde konuşmak, tüm hücrelerde bir alışkanlıktı. 5. hücrede kalan M. Han Erşener ile Haydar Dizlek'in birer gözleri kör olduğu için bitleri iyi göremiyorlardı. Zaten hücre bitleri, gerilla maharetiyle

araziye uyum sağlıyorlardı. Beyaz elbisede beyaz, siyah elbisede siyah, kırmızı elbisede kırmızı renge bürünüyorlardı.

Selim Çürükkaya ile M. Han Erşener aynı yatakta yattıklarından, hem konuşur, hem bit öldürürlerdi:

- Dayı, sen bana ver. Senin gözün görmüyor. Ver ben öldüreyim.
- Olmaz yeğen, vallahi olmaz. Ben kendim öldürürüm.
- Dayı ver, utanma. Bunda utanılacak bir şey yok ki. Acemisin, bit öldürmek de uzmanlık ister. Memur usulü bit öldürmek var, proleter usulü bit öldürmek var. Bitlerin sığınaklarının yerini bilmek var. Biz yıllardır bu işi yaptığımızdan uzmanlaştık. Ver elbiselerini bitlerini ben öldüreyim. Bana bakıp öğrenirsin. Ha benim bitim, ha senin bitin farketmez ki. Aynı yataktayız. Benim bitim senin bitin, senin bitin benim bitimdir.
- Vallahi öyledir yeğen. Bu memur usulü bit öldürmek nasıldır?
- Memur usulü bit öldürmek biti bulunduğu yerden iki parmakla yakalayıp, bir kağıdın içine koymak ve kağıdın içindeki biti iki baş parmak tırnağıyla ezmektir. Burada dikkat edilmesi gereken husus kanın kağıt dışındaki başka taraflara bulaşmamasıdır. Proleter işi bit öldürmek ise biti, iki baş parmak tırnağıyla elbise üzerinde öldürmektir. Bu yöntemle bit öldürmek daha kolay, daha pratik, daha zevklidir. Fakat bit miktarını arttırır bu yöntem.
- Nasıl arttırır?
- Bitleri elbisenin üzerinde öldürüyorsun ya, yumurtaları elbisenin üzerinde kalıyor. Kısa süre içinde bu yumurtalardan bit üüyor. Kendi tecrübelerime dayanarak şunu söyleyebilirim: Bitler, yok olma hızına göre, üreme hızını arttırırlar. Yani, öldürülmeseler daha az üerler. Fakat öldürülmeleri arttıka, üremeleri buna paralel olarak artar.
- Yeğen, bit akıllı mıdır ki, öldürüldükçe artsın?
- İçgüdü Dayı, içgüdü.
- O nasıl bir şey?
- Bir organizmanın, çevresindeki değişikliklere karşı gösterdiği otomatik tepkidir. Hemen hemen tüm canlılarda kendini koruma içgüdü, açlık içgüdü, cinsel içgüdü vardır. Bir de yanılmıyorsam, soyu sürdürme içgüdü vardır. Bit, soyunu sürdürmek için fazla öldürülmeye karşı tepki olarak fazla üremeye başlar. Bu yalnız bitte değil, birçok hayvanda böyledir. Örneğin, bir çift Morina balığı yılda 28 milyon yumurta denize bırakır. Eğer bu yumurtaların büyük çoğunluğu imha olmasaydı, denizler balıklardan kara olurdu. Bu kadar çok yumurtadan yalnız iki veya üçü balık olmayı başarır. Demekki, Morina balığı soyunu sürdürebilmek için, doğanın imha ve yoketme kuvvetlerine karşı fazla yumurta üretmek zorunda kalmıştır. Neden bir dişi tavşan yılda 60 adet yavru doğururken, bir insan hayatı boyunca ortalama on çocuk doğurur?
- Bu bize insan yavrularının yaşama şansının daha çok tavşan yavrularının yaşama şanslarının daha az olduğunu, tavşan buna karşın doğumu arttırarak soyunu sürdürme yolunu bulduğunu gösterir.
- Vallahi yeğen, doktor gibi konuşuyorsun. Madem bitler öldürüldükçe çoğalıyorlar, o zaman öldürmeyelim.
- Dayı, öldürünce bit kalmadı diye kendi kendimizi ikna ediyoruz. İkna edince de uyuyoruz. Psikolojik bir sorundur.
- Yeğen, bu bit nasıl üüyor?
- Vücudumuzdaki kir, yağ vb. şeylerden üüyor. Yani vücudumuzun bir parçasıdır. Bizim kanımızı taşıyor. Biti öldürürken biraz da kendimizi öldürüyoruz. Bak şu parmaklarıma bulaşan kan, bitin kanı değil, senin kanın Dayı.

Bit öldürme faslı, bit üzerine konuşmalar, her gece saatlerce sürerdi. Esirler, sabah erken uyanınca bit öldürme faslı yine başlardı. Daracık bir hücrede üç yatakta yedi kişi yattığından herkesin bitleri birbirine karışırdı. Bunun için bitlere karşı mücadele kolektifti. Bit öldürmekle tükenmezdi. Fakat bitlerden kurtulmanın başka çaresi de yoktu. Hücrelerde sabun ve banyo yapma imkanı imkansız gibiydi. Özellikle kışın soğuk olduğundan yıkanma çok zor; hatta mümkün değildi. Bitler genellikle kış aylarında çoğalıyorlardı. Yaz sıcağında bitlerin azaldığı görülüyordu. Bu durum, yazın temizliğin daha iyi yapılmasından mı, bitin sıcağı sevmediğinden mi kaynaklandığı bilenemiyordu.

35. Koğuşta M. Han Erşener'e ve Haydar Dizlek'e hemen hergün birkaç kez özel olarak işkence yapılıyordu. Yüzbaşı Esat siyasi tutsaklara, kaçakçılara karşı olduğunu göstermek için onlara aralıksız işkence yaptırıyordu. Birgün Esat Oktay Yıldırım işkence yapılıp hücre bölümlerinden ayrılıp gidince,

gardiyanlar 5. Hücresinin önünde toplanarak, "**Lan ibneler, niye ikinizin de sol gözü kördür**" diye sordular M. Han ile Haydar'a.

Onlar da: "**Bilmiyoruz komandanım**" diye cevaplayınca, hücre çavuşu: "**Nasıl bilmiyorsunuz lan ibneler? Kör mü doğdunuz, yoksa sonradan mı birisi sıçtı**" dedi. Onlar sessiz kalınca Çavuş, M. Han Erşener'e: "**Lan Ermeni sen dışarı çık. Çık da a ...na ko...m senin**" diyerek, elindeki anahtarla hücrenin kapısını açtı. M. Han Erşener'i dışarı çıkarıp, hücre salonunun ortasına götürdü. Esirler, onu hücreden çıkarıp götüren çavuşa, Ferdi Tayfur lakabı takmışlardı. Koğuşa ilk geldiği gün bir konuşma yapmış, o konuşmasını, "**Kula kul olana yazıklar olsun**" deyip bitirmişti. Bununla kendisinin zalim biri olmadığını anlatmak istemişti. 35. Koğuşa geldiğinden beri siyasi esirlere, elden geldiğince az işkence yapmaya çalışırdı. Yapı olarak lümpen bir tipti.

M. Han Erşener'i salonun ortasına diken çavuş, ellerine siyah deri bir çift eldiven taktı ve M. Han'ın etrafında boksör taklidi yapmaya, yumruklarını M. Han'ın yüzüne doğru savurmaya başladı. M. Han, Çavuşun kendisine hızlı vurmayacağını tahmin ediyordu veya vursa da yüzüne vuracağını düşünmüyordu. Çavuş birkaç manevradan sonra bütün gücüyle M. Han'ın yüzünün tam ortasına sağ yumruğunu vurdu. M. Han'ın kafası geriye doğru gitti. Çavuş, bir karate hareketiyle M. Han'ın belinin orta yerine bir tekme koyunca, M. Han öne doğru iki kat oldu. Çavuş bu kez M. Han'ın yüzüne ikinci yumruğu yapıştırdı, yüzü kana boyandı. Birkaç tekme darbesiyle M. Han'ı sırtüstü yere düşüren Çavuş, bu kez M. Han'ın ceplerini aradı. Ceket ve pantolon ceplerinden bir tomar para çıkararak hücrelerdeki tutsaklara gösterdi: "**A... a ko...m pis bujuva, ulan millet burada açlıktan ölüyor, bu a...a ko.... mun o... çocuğunun cebindeki paraya bak**" dedi. Esirlere baktı, kimseden ses çıkmayınca: "**Hah, bu paranın yarısıyla koğuşa temizlik malzemesi alalım. Ne diyorsunuz?**" dedi hücrelerden kendisini izleyen esirlere. Kimseden ses çıkmayınca Çavuş: "**Kemal PİR, sen ne diyorsun, alalım mı?**" diye seslendi. Dördüncü kat 1. Hücrede kalan Kemal PİR:

"**Hayır hayır, biz kimsenin parasının zorla alınmasından yana değiliz**" deyince, "**Ulan bu zengindir, kodamandır kodaman**" dedi. Kemal: "**Olsun**" deyince, Çavuş yanında bekleyen gardiyan dan salondaki uzun zinciri getirmesini istedi. Gardiyan salondan 30 metre kadar uzunluğundaki zinciri getirip çavuşa verdi. Çavuş, zincirin bir ucunu yerde yatan M. Han'ın ayak bileğine sıkıca bağlayınca, bir gardiyanı üçüncü kata gönderdi. Gardiyan üçüncü katta çavuşun hizasına gidince, çavuş elindeki zinciri üçüncü kata fırlattı. Gardiyan zinciri havada tutar tutmaz Çavuş: "**çek**" dedi. Bir grup gardiyanla birlikte üçüncü kata çıktı. Hep birlikte M. Han'ı üçüncü kata kadar çektiler. Zincir neredeyse ayak bileğini kesiyordu. Her an başüstü düşebilirdi. Ölüm kalım noktasındaydı yaşamı. Gardiyanlar üçüncü katın parmaklıklarına zinciri sıkıca bağladılar. M. Han öyle başaşağı ayak bileğinden asılı kaldı. Gardiyanlar tecriti terkettiklerinde, M. Han avazı çıktığı kadar, "**Vuaaaa, vuaaaaa, vuaaaaa...**" diye bağıriyordu. Ağzından, burnundan gelen kan, damla damla beton zeminin üzerine düşüyordu.

35. koğuştaki marş söyletirmeyi; gardiyan ve subaylara, "**Komutanım**" dedirtmeyi, dayak düzeni aldirtmeyi, görüş yerine, mahkemeye, avukat görüşmesine gidip gelirken nizami yürüyüş yaptirtmayı, sabahdan akşama kadar "**hazırol**" vaziyette ayakta durdurtmayı, yemekten önce dua okutturmayı kural haline getirmişlerdi. Yüzbaşı Esat, bu kuralları tam olarak yerleştirdikten sonra Temmuz 1981 tarihinden başlamak üzere 35. koğuştaki yeni işkence yöntemlerini devreye sokmaya çalıştı.

Bir gün tecrit çavuşu bir grup gardiyanla birlikte tecrit bölümünün alt salonuna girdi. O esnada hücrelerdeki tüm esirler hazır ol vaziyette ayakta bekliyorlardı. Çavuş hücrelere göz attıktan sonra yüksek sesle: "**Son sayı üç, herkes kaybolsun lan!**" diye bağırdı. Hücrelerdeki esirler alelacele çarşafın ve battaniyelerin altına girip, çavuşun deyişiyle kayboldular. Herkes kaybolunca, Çavuş ve gardiyanlar esirlerin bir tarafları gözükmüyor mu, gözükmüyor mu bahanesiyle hücrelerdeki durumu kontrol ettiler. Kimsenin herhangi bir tarafının gözükmeyeceğini gören Çavuş: "**Hep birlikte gülün lan**" diye emir verince, battaniye ve çarşafın altındakilerin bir bölümü, "**Hah hah hah hah..., huh hu hu hu..., hih hi hi hi...**" diye güldüler. Gülme taklidi yapan esirlerin sayısı çok azdı. Buna rağmen Çavuş, bu durumu bir başarı olarak değerlendirmiş olacak ki: "**Bu kez ağlayın lan ibneler!**" dedi. Yine aynı kişiler, "**İü iü,iü..., ayyyyy..., uyyyyy...**" gibi sesler çıkararak ağlama taklidi yaptılar. Çavuş, bu durumdan zevk aldığından: "**Kes ağlamayı lan. Bu kez koyun gibi mele!**" diye bağırdı. Esirlerden hiç ses çıkmadı. Tecrite tam bir sessizlik çöktü. Çavuş, iki üç kez üst üste: "**Meleyin lan ibneler öldünüz mü lan!**" demesine rağmen hiçbir yanıt alamadı. Bu yöntemi başka günlerde de birkaç kez denediler.

Fakat, kimseye istenen şeyleri yaptıramadılar. İlk iki günden sonra ağlama ve gülme sesleri de kesildi. Esirler, dayağı ve işkenceyi göze alıyorlardı. Ama insani kişiliklerine yönelen yeni uygulamalara tahammülleri yoktu. İşkenceciler toplu halde tutsaklara başka şeyleri kabul ettiremeyeceklerini anlayınca, tek tek kişiye el atmaya başladılar. İkinci kat 4. Hücrede kalan Hikmet Kılıç'ı bir gün hücresinden çıkarıp birinci katın salonuna indirdiler. Hikmet Kılıç, birinci kattaki salonda ayakta bekleyip hücrelerdeki tutsaklara göz altından bakarken, Kara gardiyan (Kara adındaki gardiyana bazı esirler "**Falkonetti**", bazılarıda "**Ağca**" diyordu: "**Rahat, hazır ol**" komutunu verince, Hikmet Kılıç denilenleri yaptı. Kara: "**Uygun adım marş**" deyince, Hikmet yürüdü. Kara yüksek sesle: "**Ben ibneyim, yürüyüş kararıyla sayılacak, say!**" diye bağırdı. Hikmet Kılıç "**Rap rap rap**" diye yürüdü. Gardiyanın söylediklerini hiç duymamış gibi davrandı. Kara, isteğini birkaç kez tekrarlamasına rağmen Hikmet'in komutunu yerine getirmeyeceğini anlayınca, copunu çekerek saldırdı. Salonda bulunan başka gardiyanlar da Kara'nın yardımına geldiler. Önce Hikmet'e meydan dayağı atıldı sonra falakaya yatırıldı. Hikmet'i teslim almak istiyorlardı. Ruhunun derinliklerinde direniş kıpırtıları görmüşlerdi. Şimdi onları durdurmaya çalışıyorlardı.

Hikmet Kılıç da, çok önemli bir iş yaptığının bilincindeydi. İstlenen şeyi kendisine yaptırırsalar, sıra başka esirlere gelecekti. Onlara da yaptırılırsa, ardından başka dayatmalar gelecekti. Bunun için Hikmet Kılıç her şeyi göze alarak bu alçakça uygulamaya karşı durmaya çalıştı. Kendisi bunu yapmasaydı, başka biri onun yapamadığını yapmak zorunda kalacaktı. O halde işi başkasına bırakacağına kendisi niye yapmasın ki? Nitekim, işkenceciler vurduka o direndi sonra ayağa kaldırdılar. "**Rahat, hazrol**"dan sonra, "**ben ibneyim**"i yürüyüş kararıyla saymasını istediler tekrar. Hikmet hiçbir şey söylemediği gibi, bu kez yürüyüş de yapmadı. Feci şekilde dövdüler. Bütün esirler hücrelerin parmaklıkları önüne üşüşmüş onu izliyorlardı. Yeni bir direniş türü başlamıştı. Bu kez işkencecilerin hedefi, esirlerin insani kişiliğiydi. İşkenceciler, esirlerin kişiliklerini erozyona uğratarak, onları kişiliksizleştirmeyi hedeflemişlerdi. Onlar da biliyorlardı ki kişiliksizleştirilmiş insanlar, büyük davaların savunucuları olamazlar. Bundan dolayı kişiliklere saldırıyorlardı. O gün, günboyu Hikmet Kılıç ile uğraştılar. Sonunda sert kayaya çarptıklarını anladılar. Geri adım atacaktardı, ama bir kez bataklığa girmişlerdi. Sorun prestij sorununa dönüşmüştü. Onlar işkence yaptıkça, Hikmet direniyordu. Neticede Kara, Hikmet'e istediklerini yaptıramayacağını anlayınca işkence yapmaktan vazgeçti. "**Ulan istesem söyletirim değil mi**" diye sordu. Hikmet Kılıç'ın "**evet**" demesini bekliyordu ama o hiç ses çıkarmayınca, Kara, onu döve döve ikinci kata çıkardı. Tekme yumruk eşliğinde hücreye koydu. Bu eylem, tüm esirler adına Hikmet Kılıç'ın kazandığı büyük bir zaferdi. İşkenceciler, insan iradesi karşısında yenilgiye uğramışlardı. Artık aynı yöntemi 35. Koğuşta deneyecek cesaretleri kalmamıştı. Fakat, başka yöntemlere başvuracakları belliydi. Görüşme günü bir gardiyan, görüşmecisi gelenlerin adlarını elindeki listeye bakarak okuyunca; "**Adlarını okuduklarımız parmaklıklardan ellerini dışarı uzatsınlar**" dedi.

Adı okunanlar, ellerini uzattılar. Başka bir gardiyan, el uzatılan hücrelerin kapılarını açtı. Esirler, birinci katın salonuna inerek sıraya dizildiler. Eli sopalı bir gardiyan, sırada bekleyen esirlerin, yanında volta atarken, TİKKO davasından yargılanan Hüseyin Yıldırım'ın derin derin düşündüğünü farketti. Elindeki sopayla yavaşça ona yanaştı. Hüseyin Yıldırım iç dünyasına dalmış, her şeyden habersizdi. Gardiyan, elindeki sopayı iki eliyle havaya kaldırdı. Baltayla odun kırar gibi Hüseyin'nin boyun köküne indirdi. Hüseyin aldığı darbeden dolayı upuzun yere serildi. İki bacağı, göl kenarında çubuk darbesi yemiş kurbağa bacakları gibi titredi. Normal bir ortamda öyle bir darbe hangi insanın boynuna vurulsaydı, haftalarca yataktan kalkamaz, belki ölürdü. Fakat Hüseyin Yıldırım bir müddet sonra gardiyanın kaburgalarına vurduğu tekmelerle ayağa kalktı, sıraya geçti.

Bu ara salona bir grup gardiyan daha geldi. Kara gardiyan belindeki copu çekerek, sırada bekleyen esirlerden Mustafa Keser'e verdi: "**Bunu al, yerde dik tut**" dedi. Mustafa Keser copu aldı, yere yan koydu. Kara: "**Yan değil oğlum, dik tutacaksın**" dedi. Mustafa Keser yere yan koyduğu copu dik tutunca, Kara Mehdi ZANA'ya "**Git üzerinde otur**" deyince, Mustafa Keser elindeki copu ileriye fırlattı. Kara'nın yüzü kıpkırmızı kesildi. Mehdi'ye dönerek: "**Haydi git kendin üzerinde otur**" dedi. Mehdi kızgın bir sesle: "**Ben öyle bir şey yapmam, ayıptır**" dedi. O ortamda öyle tavır takınmak gerçekten büyük bir yürek ve cesaret isterdi. Nihayet işkenceciler burada da sert kayaya çarpıldıklarını anladılar.

Artık işkence yaparak kendilerini daha fazla rezil etmeyi göze alamadılar. Buna rağmen Kara: "**Ulan ikinize de görüşme yasağı koyuyorum**" dedi. Mehdi Zana ile Mustafa Keser'i geri hücrelerine yolladı.

35. Koğuştaki esirler uzun süre direnmiş, ardından teslim olmuşlardı. Bu yüzden işkenceciler 35. Koğuşu diğer koğuşlardan farklı olarak değerlendiriyorlardı. Koğuşlarda kolaylıkla uygulayabildikleri işkence yöntemlerini, 35'te uygulayamayacaklarını çok iyi biliyorlardı. Buna rağmen, bazı yöntemleri uygulamaya çalışıyorlardı. Uyguladıkları yönteme karşı gelişecek tepkiyi ölçüyorlar, ona göre başka yöntemin uygulanıp uygulanamayacağını kararlaştırıyorlardı. İşkencecilerin ısrarı oluşacak tepkiye göreydi.

Bir gün sabah erkenden katların kapıları açıldı. Her kata beş altı gardiyan girdi. Esirler ayağa kalkıp tek sıraya geçince, Çavuş: "**Şimdi herkes eline beş adet sigara alıp ağzına koysun ve hepsini birlikte yaksın!**" dedi. Esirler, biraz tereddütten sonra beşer sigara ağızlarına koyup hepsini birlikte yaktılar. Gardiyanlar esirlerin sigaralarını yakıp yakmadıklarını kontrol ettiler. Durumu aşağı salonda bekleyen çavuşa bildirdiler.

Çavuş: "**Bakın, şimdi herkes beni dinlesin. Komutla sigara içilecek, ben çek dedim mi, beş sigarayı birden ağzınıza alıp çekeceksiniz. Üfür dedim mi, dumanı parmaklıklardan dışarı üföreceksiniz. Gardiyanlar sizi izliyorlar. Komuta uymayanı görürsem s.... m**" dedi.

Peşinden:

- Çek.
- Öhhö, öhhö, öl - Uuaaa, uuaaa... - Kusmak yok lan!
- Çek.
- Üfür.

Bu "**çek-üfür**", "**çek-üfür**"ler eşliğinde tecrit bölümü dumanla doldu. Yüze yakın esir, beşer sigarayı birlikte içince, beşyüze yakın sigaranın dumanından koğuşta göz gözü görmez oldu. Bu dumanlar içinde gardiyanlar esirleri kontrol ederken Çavuş: "**Lan ibneler sigarasını bitiren, filtresini yesin**" komutunu verdi. Hücrelerin önünde dolaşan işkencecilerin korkusundan çok sayıda kişi içtiği sigaranın filtresini yedi. Bazı esirler de ellerini ağızlarına doğru götürür gibi yaparak filtreleri hücrelerin tuvalet bölümüne fırlattılar. Birinci kattaki esirleri kontrol eden bir gardiyan, koğuş sorumlusu İsmail Hakkı Oruç'a: "**Filtreleri yedin mi?**" diye sorduğunda: "**Yedim komutanım**" cevabını verdi. Oysa gardiyan Oruç'un arkasındaki battaniyelerin üzerinde sigara filtrelerini görmüştü. Hemen Oruç'a falaka düzeni aldırttı. Balta sapıyla ayak tabanlarına öyle vurdu ki, Oruç'un bağırma sesleri tavanla tabanı inletti. Oruç'un bağırması devam ederken, Çavuş dördüncü katta Kemal Pir'in hücresinin yanına gitti.

- Kemal bir şey söylesem, doğru söyleyecek misin?
- Söylerim.
- Filtreleri yedin mi, yemedin mi? Doğru söyle.
- Yemedim.
- Peki ne yaptın?
- Tuvalete attım.
- Ha, işte böyle mert olun. Mert olmayan adamı sevmem ben.

Çavuş Kemal Pir ile birkaç saniye konuştuğundan sonra: "**Gardiyanlar koğuşu boşalt**" emrini verdi. İşkenceciler koğuşu boşaltınca hala dumandan koğuş karanlıktı. Çok sayıda tutsak öksürüyordu. Sanki koro halindeydi bu öksürük. Tuvalete koşup kusanlar, gözleri yaşaranlar, özellikle astımlılar ve veremliler daha çok kusuyorlardı. Tuvalet bölümünde esirlerin bir kısmı kusarken, bir kısmı da hücre bölümünde ayaküstü konuşuyorlardı:

- Bu sigarayı kim bize içirtti, biliyor musunuz?
- Çavuş içirtti.
- Çavuş değil.
- Biliyorum çavuş değil, Yüzbaşı Esat söylemiş, Çavuş da içirtmiş.
- Hayır kardeşim, bu sigarayı doktor bize içirtti. Ben gözümle gördüm. Çavuş bize sigara içirtirken, doktor dış kapının arkasından onu dikizliyordu. Hücreye girmeden önce de, doktorla Çavuş birkaç dakika konuştular.
- Olabilir. Doktor veremli esirleri bilinçli olarak tedavi etmiyor. Sürekli bu şekilde sigara içirterek öldürmek istiyor.
- Bu vahşilerin Hitler'den hiçbir farkı yok. Hitler kurbanlarını gaz odalarında boğuyordu. Bunlar sigara dumanıyla, veremle öldürmeye çalışıyorlar. Bunların yöntemleri daha adicedir.

Gardiyanların topluca esirlere sigara içirtmesi, onlar için büyük bir başarıydı. Bu başarıdan güç alarak yeni yöntemlerin uygulanmasına başladılar. Koğuşta biraz duman eksilince, Kara Gardiyan ikinci kata çıktı. Katı baştan başa dolaşınca, üçüncü hücrenin karşısında durdu. Bu hücrede Yılmaz Dağlum, Mehmet Yalçinkaya, Celal Baymış, İrfan Güler kalıyorlardı. Kara Gardiyan çoktan beri bu hücreye kafayı takmıştı. Hergün mutlaka bir bahane bulup işkence yapıyordu. O gün işkence yapmak için hücredekilere: "**Ulan ikinci kat 3. hücredekiler, eşek gibi anırım**" dedi. Esirler, hazırol vaziyette bekliyorlardı. Hiç ses çıkarmadılar. Kara, "**Anırmayacak mısınız ulan!**" diye sorunca, ikinci kez, Kara'yı duymamışlar gibi, yüzüne bakıyorlardı. Kara, "**Dayak düzeni al**" dedi.

Onlar parmaklıkların arasından ellerini uzatınca, uzatılan ellere sopayla sürekli vurdu, elleri kırmızı ve siyah karışımı olana kadar vurmaya devam etti. Kara vurdukça esirlerin yüzü, yanan bir naylon gibi buruştu. Dayak faslı bitince, elleri hala parmaklıkların dışındaydı. Kara sopasına yaslanarak, "**Lan anıracak mısınız**" diye sordu. Onlar, yine sessiz kaldılar. Bu, "**Anırmayacağız**" anlamındaydı. Kara bunun üzerine tekrar ellere vurmaya başladı. Eller artık vurulmayacak hale gelince, Kara, bir iki kez daha tehdit etti. Esirlerin taviz vermeyeceğini anlayınca, "**Lan yemekçiler**" diye bağırdı, yemek dağıtanlara, onlar, "**Emret komutanım**" deyince, Kara: "**Bu a ...na koyduğum hücreye bundan sonra yemek vermeyeceksiniz. Bakalım anıracaklar mı, anırmayacaklar mı? Ulan hiçbir şey yemeyeceksiniz. Ne zaman ki bu koğuşun ortasında eşek gibi anırdınızsa, o zaman size yemek veririm. Lan bütün hücreler beni dinlesin. İkinci kat üçüncü hücreye hiç kimse yiyecek bir şey vermeyecek. Vereni görsem si...m. Tamam mı lan?**"

Bu konuşma ve tehditlerden sonra ikinci kat üçüncü hücreye günde yalnız iki, bazen de üç ekmek veriliyordu. Beş kişi, iki veya üç somun ekmek yiyerek onurlarını, aynı zamanda koğuşun onurunu koruyorlardı. Bazen bitişik hücreler kendilerini aç bırakıp yemeklerini gizliden üçüncü hücreye vermek istediler. Ama üçüncü hücredekiler tüm ısrarlara rağmen bunu reddettiler. Üçüncü hücrede kalan Yılmaz Dağlum: "**Arkadaşlar, madem düşman açlıkla bizi dize getirmek istiyor, mademki düşman açlıkla bizi hayvanlaştırmak istiyor, o halde biz de açlığa nasıl dayanacağımızı düşmana gösterelim. Açlık silahıyla bizi korkutamayacağını düşmana göstermeliyiz. Yandaki hücrelerden gizlice yemek alabiliriz. Bunu böyle atlatabiliriz. Ya ilerde kimseden yiyecek alamayacağımız bir yere götürülürsek ne yapacağız? En iyisi aç kalalım. Kimseden bir şey istemeyelim. Kararlılığımızla düşmanı dize getirelim**" dedi hücredeki arkadaşlarına.

Hücrede yiyecek olarak toz biberden başka hiçbir şey yoktu. Bir gün öğle yemeği dağıtıldığında, onlara da iki somun verildi. Yılmaz Dağlum somunları içeriye aldı. Bir tabağa su koydu. Soğuk suyun içine bir avuç toz biber boşalttı. Bir ekmeği bu biberli suya doğradı. Yemeği hazırlayınca, diğer arkadaşları kaşıklarını alarak alalacele yemeğe başladıkları bir sırada, aniden Kara Gardiyan, hücrelerinin önünde beliriverdi. Esirlerin yediği yemeğe bakarak: "**Lan ibneler, kim verdi size bu yemeği**" diye sordu. Esirler, kaşıklarını ellerinden bırakarak ayağa kalktılar. Kara: "**Ver lan o yemeği**" dedi. Celal Baymış tabağı yerden alarak mazgal deliğinden Kara'nın eline verdi. Kara dışarı çıkardığı tabağı inceledi. Yemeğin biberli su ve ekmekten ibaret olduğunu anlayınca, tabağı geri verdi. Bu olaydan sonra hemen hemen her gün yemek dağıldığında, Kara, üçüncü hücrenin yanına gider: "**Lan anırım size yemek vereyim**" derdi. Esirler ses çıkartmayınca, "**Dayak düzeni al**" der, esirleri döver, çeker giderdi.

Cezanın 17. ve 18. günüydü. Öğle yemeğinde Kara yine üçüncü hücrenin önüne geldi. Yılmaz Dağlum'un yüzüne bakarak:

- Sen niye anırmıyorsun lan?
- Ben hiç eşek görmedim.
- Hiç eşek görmedin mi? Hiç, hiç...
- Hayır, hiç görmedim.
- Hey yanındaki, Mehmet Yalçinkaya'mıydı senin adın? Sen eşek görmedin mi hiç?
- Ben görmüşüm, ama eşeğin anırdığını hiç görmemişim.
- Eşeğin anırdığını hiç görmedin mi?
- Hayır.

- O zaman ben anıracağım, sen de benim gibi anıracaksın lan.

- "**Äi äü äü äü...**" diye anırınca gardiyan, hücrelerdeki tüm esirler kendilerini tutamadıklarından kahkahayla güldüler. Burun üzerine öfkelenen Kara: "**Bütün hücreler dayak düzeni al**" diyerek, dayak düzeni aldırttı. Sopasıyla birinci kattan dayağa başladı, dördüncü katta bitirdi. Kara üçüncü hücredeki tutsakları anırtacağına kendisi anırıp rezil olmuştu.

Yemek cezasının 22. Gününde üçüncü hücrede Mehmet Yalçınkaya ile İrfan Güler mahkemeye çıkarılmak için hücrenin dış salonuna götürüldüler. Kara, Mehmet Yalçınkaya ile İrfan Güler'i salondaki merdivenin altına götürerek: "**Ulan burada yavaş anırın, söz size yemek vereceğim**" diyor Mehmet Yalçınkaya ile İrfan Güler sessiz kalınca: "**Ulan arkadaşlarınızdan utanıyorsunuz sizi 36. koğuşa götürüyüm, orada hiç kimse de yok, bir hücrede anırın, şerefsizim istediğiniz kadar yemek veririm**" teklifinde bulunuyor. Tutsaklar kabul etmiyorlar.

Yemek cezasının 30. Gününde öğle yemeği dağıtılırken, Kara, tecritin alt salonuna girdi. Yüksek sesle: "**Ulan yemek dağıtanlar, üçüncü hücreye yemek verin**" dedi. Üçüncü hücredekilere doğru bakarak: "**Lan üçüncü hücre, bak ben yemek vermezsem sike sike anırtırım sizi, ama yazığım geldi veriyorum işte. Lan Yılmaz Dağlum anırtırım değil mi?**" diye sorunca, Yılmaz dalga geçen bir ses tonuyla: "**Tabii komutanım sen yaparsın!**" dedi. Kara da: "**Ha, öyle**" deyip koğuştan dışarı çıktı.

Bozkıra Kıvılcım Olabilmek!

35. Koğuştaki bir veya birbuçuk ay kadar tecritin salonunda askeri yürüyüş eşliğinde işkence yapıldıktan sonra, esirleri artık hücrelerden dışarı çıkarmadılar. Sabah kahvaltısıyla birlikte esirler ayağa kaldırılıyor, önce "**İstiklal Marşı**" sonra "**Ey Türk Gençliği**" daha sonra "**And**" okutuluyor. Ardından da işkence zoruyla ezberletilen 56 marş sırayla, koro halinde söyleniliyordu. Gardiyanların deyimiyle çatlak sesler çıktığında veya yüksek ses çıkmadığında dayak düzeni aldırtılarak tüm esirleri dayaktan geçiriyorlardı. Bunun dışında gardiyanlar kendilerine göre bir aksaklık, bir disiplinsizlik buldular mı dayak düzeni aldırtıyorlardı. Aksaklık, disiplinsizlik, bir esirin öksürmesi, sağa sola bakması, hazırol vaziyette beklerken parmağını kıpırdatması demekti. Hücrelerin karşısında gözetleme delikleri olduğundan bir çift göz esirleri, o deliklerden sürekli izliyordu.

35. Koğuştaki işkenceci gardiyanlar tek tek esiri her an istedikleri kadar dövüyorlardı. Ayakta hazırol vaziyette bekleyen esirlerin önünden geçen gardiyanlar: "**Niye ters baktın lan?**" veya, "**ne düşünüyorsun lan?**" gibi sorular sorarak onlara işkence yaparlardı. Mahkemeye gidiş gelişlerde, görüşmeye veya başka yerlere gidiş gelişlerde işkence sistemliydi. Yemek dağıtmak, salonun temizliği ve kantin eşyası getirmek için hücrelerden çıkarılan esirlere işkence yapılırdı. Özellikle her çarşamba günü topluca işkence uygulanırdı. O günlerde diğer koğuşlarda kalan esirlere havalandırmalarda göstermelik olarak top oynatılırdı. Bir çarşamba günü yine dayak atılınca birinci kat 5. Hücrede kalan Hişar Ekincioglu, Selim Çürükaya'ya:

-Sence neden her çarşamba günü bize dayak düzeni aldırtıyorlar?

-Yalnız çarşamba değil, başka günlerde de dövüyorlar.

- Tamam dövüyorlar ama, çarşamba günü mutlaka toplu dayak atıyorlar. Çarşamba günü toplu dayak

atmalarının nedeni şudur: Diğer koğuşlara çarşamba günü top oynatıyorlar. O gün mahkemeye gittim, göz altından tecritin salonunun penceresinden dışarı bakma fırsatı buldum. Koğuştaki kalanlar havalandırmada voleybol oynuyorlardı. Fakat oyuncular da, izleyiciler de hazır ol vaziyetteydiler.

- Hazır ol vaziyette bekleyen adam nasıl voleybol oynar?

- Top kendisine geldiğinde hazır ol bozar, topa vurur, tekrar hazır ol geçer. Neyse koğuşlarda kalanlara çarşamba günleri top oynatıyorlar. Biz tecrittekiler koğuştakilerin top oynadıklarını duyuyoruz ya. İşkenceciler bizi koğuşlara özendirmek için bunu yapıyorlar. Yani, "**Bakın koğuşlarda herkes rahat rahat top oynuyor**" demek istiyorlar. Bizde bu duyuların uyandığını hissettikleri için çarşamba günleri toplu dayak atıyorlar.

- Mantıklı bir açıklama.

- Böyle boyun eğmenin bize bir yararı yok artık.

- Ne zaman oldu ki?

- Hiçbir zaman boyun eğmek, insanı kurtuluşa götürmez. Boyun eğmek, işkenceyi, baskıyı, alçalmayı, onurun çignenmesini kabul etmektir. Biz dayaktan ve işkenceden kurtulmak için boyun eğdik. Şu çelişkiye bak; bir anlık işkenceden kurtulmak için, süresiz işkenceye razı olduk teslim olmakla.

- Bir anlık işkenceyle mi teslim olduk?

- Bir anlık işkenceyle teslim olmadık ama işkenceden kurtulmak için bize sürekli işkence yapılmasına razı olduk.

- Dediklerinden hiçbir şey anlamadık. Felsefe gibi konuşuyorsun.

- Yahu kardeşim, teslim olman için sana işkence yapıyordu değil mi? Onlar direndiğinden dolayı sana işkence yaptıklarını söylüyorlardı. Öyle değil mi?

- Peki sen kurallara uymayı, bana işkence yapılmasını düşüncesinden hareket ederek kurallara uymadın mı?

- Hemen hemen öyle.

- Demekki işkenceden kurtulmak için kendini işkenceye teslim etmişsin. Yani yırtıcı kurttan kurtulmak için, kendini vahşi aslanın pençesine atmışsın!

- Bu vahşi aslanın pençesinden nasıl kurtulacağız acaba?

- Kurdun pençelerinden kurtulmamız daha kolaydı. O zaman ölümü göze alarak dirensaydik kurtulmamız belki mümkündü. Şimdiki durumumuz neye benziyor biliyor musun?

- Neye benziyor?

- Aç bir kurtun pençesine düşmüş bir adamı düşün; kurt, adamla hayli boğuşuyor, hırpalıyor, her tarafını kanatıyor. Adam can havliyle kurdun pençesinden kurtuluyor. Kendisini aslanın pençesine atıyor. Bu kez aslan adamı pençeleriyle yerden yere vuruyor, hırpalıyor; adam ürkmüştür, adam korkmuştur, adam ölü numarası yapıyor. Aslanın kucağında yatıyor, korkusundan deprenemiyor. Aslan arasına adamla oynuyor, pençesiyle vuruyor ama adam korkusundan hareket edemiyor. Aslanla boğuşmayı göze alamıyor. Şimdiki durumumuz aslanın kucağındaki bu adamın durumuyla aynıdır. Değil mi?

- Bizim durumumuz adamın durumuna benziyor. Ama Türk sömürgecileri veya bize işkence yapanlar, aslana değil de, çakala benziyorlar.

- Neyse çakal, aslan farketmez. İkisi aynı soydandır.

- Nasıl farketmez? Çakal korkaktır, pençesindeki adam kendine güvenirse pençesinden kurtulabilir.

- Ben de öyle düşünüyorum.

- Peki nasıl yapalım?

- Toplu bir şey yapamayız. Açlık grevi silahını elimizden aldılar. Ölüm orucu silahını patlatamadık, oda silah olmaktan çıktı.

- Nasıl çıktı?

- Çıktı tabii. Ancak biri, onun patlayan bir silah olduğunu ispat ederse, kitle için veya hepimiz için bir silah olur. Birisi onu patlatmadığı sürece patlamayan, düşmanı ürktülmeyen bir silahtır bizim elimizde. Bu cezaevinde durum, ölüm orucu için böyledir.

- O zaman başka mücadele biçimi kalmadı.

- Bizim itiraf yapmamamız bir mücadeledir.

- Nasıl bir mücadeledir?
- İtiraf yapmamak için direniyoruz ya!
- O zaman mahkemelerde siyasi savunma yapmak da bir direniş biçimidir, değil mi?
- Tabi. Bugün hem Türkiye'de hem de Kürdistan'da cuntaya karşı en etkili direniş, mahkemede sergilediğimiz tavırlar ve yaptığımız savunmalardır. Kürdistan'ın bugünkü ortamında mahkeme kürsülerinde sömürgeci faşizmi teşhir etmek, herkesin kârı değildir. Bu ortamda mahkemelerde siyasi savunma yaparak direnenler, yarımın kahramanlarıdır.
- Kahramanlık üzerine pek bilgim yok.
- Bence zor koşullarda kimsenin yapmaya cesaret edemeyeceği şeyleri yapan kişi, kahramandır.
- Bu tanım bana mantıklı geldi. Önemli olan bir mücadele yöntemi bulmaktır. Bunun üzerinde kafamızı yoralım. Daha başka mücadele biçimleri bulamaz mıyız?
- Bugünkü koşullarda, bireysel mücadele geçerlidir.
- Ama eskiden bireysel mücadele anarşizmdir, demiyor muyduk?
- Bizim koşullarımızda değil. Bu koşullarda bireysel mücadele en önemli mücadele yöntemlerinden biridir.
- Niye?
- Örgütlenmenin koşulları yok. Örgütlenmenin imkanı yok. Yandaki hücrelerle konuşamazsın. Onların görüşlerini öğrenemez, kendi görüşlerini onlara aktaramazsın. Herkes başkasından bir şey bekliyor, ama kimse bir şey yapamıyor. Bir şey yapabilecek bir birey lazım. Spartaküs bir bireydi. Önce köleleri örgütleyip sonra isyan edemezdi. Bunun için koşullar yoktu. Önce isyan edecekti. İsyaniyla köleleri örgütleyecekti. Nitekim Spartaküs'ün isyanı, Oenonaos ve Orius'u da isyana sürükleyecek, sonra bu isyan çığ gibi büyüyecekti. Bununla isyanı Spartaküs yarattı demiyorum. İsyanın tüm koşulları oluşmuştu. Spartaküs, yalnız bunun başlatıcısı, yani bardağı taşıran son damla olmuştur. İsa da bireydir. Koşulların ürünüdür İsa. Bu da doğru. İsa'nın çıkışı, bozkıra bir kıvılcımdır. Yanmaya elverişli bir bozkır olmasaydı, İsa'nın kıvılcımı yangına dönüşmezdi. Evet bize bir kıvılcım gereklidir. Yalnız bir kıvılcım.
- Peki nasıl yaratacağız bu kıvılcımı?
- Nasıl mı yaratacağız? Sen bir kıvılcım olabilirsin. Ben bir kıvılcım olabilirim. O bir kıvılcım olabilir. Şu bir kıvılcım olabilir.
- Yani mutlaka tekil mi olması lazım? Hepimiz birden kıvılcım olamaz mıyız?
- Haydi gelin olalım
- Nasıl yapacağız?
- Şey yapalım. Bize dayak düzeni aldirtıyorlar ya iki cop vurduktan sonra, ellerimizi içeri çekelim. "**Aç**" derlerse, ellerimizi açmayalım. Kapıyı açıp bizi dışarı çıkarırlarsa şu karşiki kaloriferi görüyor musunuz? Tam kapıdan çıkar çıkmaz, "**Kahrolsun sömürgecilik!**" sloganını atalım. Hızla koşarak kafamızı kaloriferin peteklerine vuralım.
- Ben varım arkadaş.
- Sen?
- Ben de varım.
- Ben de hazırım
- Tamam.
- Kafama takılan bir şey var. Bizim yapacağımız bu eylem intihar değil mi?
- İntihardır.
- Peki devrimciler intihar eder mi?
- Normal bir ortamda intihar etmek devrimcilikle bağdaşmaz. Ama biz normal bir ortamda yaşamıyoruz. Hatta başka mücadele imkân ve biçimlerinin bulunduğu bir ortamda intihar etmek doğru bir anlayış değildir. Bugünkü şartlarda bizim başka da başvurabileceğimiz mücadele aracımız yoktur. İntihar, bir şey karşısında aciz kalıp, o şeyden kurtulmak için bireyin kendisini öldürmesidir. Bizim intiharımız böyle değildir. Onlar yaşamı bize karşı silah olarak kullandıkları için, biz de ölümü onlara karşı silah olarak kullanmak zorunda kalıyoruz. Yani bizim intiharımız bir eylem biçimidir, kitleleri eyleme geçiren, işkence ve zulmü geriletken bir eylem biçimi.
- Pek kafama yatmadı.
- Yahu kardeşim! Filistinliler, Lübnan'dan Filistin'e intihar komandoları göndermiyorlar mı? Giden komandolar eylem yaptıktan sonra gerekiyorsa intihar etmiyorlar mı? Bu yanlış mı? Yanlış değil. Çünkü Filistinlilerin başka biçimde mücadele verme koşulları yok. Filistinlilerin yaptıklarını yanlış mı görüyorsun?

- Hayır, yanlış görmüyorum.
- O zaman bizimkine niye yanlış diyorsun?
- Belki yanlış değil, ama ikna olamıyorum.
- Sana ikna olmamanın nedenlerini anlatayım mı?
- Anlat.
- Sana devrimciler intihar etmez, intihar etmek acizlerin işidir, devrimciler en zor işkencelere dahi dayanırlar diye anlatılmış veya sende öyle bir kanı oluşmuş. Bundan dolayı bir eylem biçimi olan intiharı devrimcilikle bağdaştırmıyorsun. Evet devrimciler her koşula, her türlü işkenceye dayanmalıdır. Ama bizim sorunumuz dayanma sorunu değil ki, bizim sorunumuz zulmü, işkenceyi geriletme, itirafları engelleme, mahkemelerde siyasi savunmaları yapabilme ve insanca yaşayabileceğimiz bir ortam yaratma sorunudur. Bizim sorunumuz bugünkü vahşeti protesto etme sorunudur. Protesto etme, kan dökmekle, can vermekle olur. Bu ortamda hangi tür eylem koyarsan koy, sonucu ölümdür. Bu ortamda ölüm orucu kitleselleşemez. Kitleselleşmeyen bir eylemin sonucu, Diyarbakır cezaevinde ölümdür. Önümüzde iki yol vardır; Ya bu şekilde boyun eğeceğiz, düşman koşullarda itirafı yaygınlaştırır, sonunda herkese itiraf yaptırır. Ya da kendimizi feda edip insanlara bir çıkış yolu gösteririz. Kendimizi feda etmenin biçimleri çok değişik olabilir. Ama biçim ne olursa olsun, sonuç ölümdür. Ölüm, intihar etmektir. Ama bu intiharların diğer intiharlardan farkı şu; diğer intiharlarda birey öldü mü her şey biter, bunda birey öldü mü her şeyin başlangıcı olur.
- İşte burası kafama yattı.
- O zaman dediğimizi yapıyoruz.
- Tamam, yapacağız.

Çarşamba günü öğleden sonra, eli sopalı bir grup gardiyan 35. Koğuşa girdi. Kara Gardiyan "**Herkes falaka düzeni alsın**" diye bağırdı. Esirler sırtüstü yere yatarak ayaklarını parmaklıklardan dışarı uzattılar. Her kata birkaç gardiyan çıktı ve 1. Hücreden başlayarak sırayla dayak atmaya başladılar. Gardiyanlar esirlerin hücrelerden dışarıya uzatılan ayak bileklerinin üzerine bir ayaklarını basıyor, o vaziyette ellerindeki sopalarla ayaklarının altına vuruyorlardı. Ayaklar parmaklıklar arasına kısırılmış, üstten de ayakla basılmış vaziyetteki esirler, dövülen ayaklarını içeri çekemiyorlardı. Kara gardiyan 5. Hücresinin önüne geldiğinde esirler sırtüstü yere yatıp ayaklarını parmaklıklardan dışarı uzatmışlardı.

Kara, Selim'nin ayak bileklerine sol ayağıyla sıkıca bastı. Elindeki balta sapıyla ayaklarına hızla vurdu. Selim ayaklarını içeri çekmek istedi, çekemedi. Ayaklarını dışarı doğru uzatmak istedi. Kara elindeki sopayla ayaklarının üst tarafına var gücüyle vurdu. Selim acıyla yattığı yerden sıçradı. Oturdu, iki elini parmaklıklardan dışarı uzattı. Gardiyanın elindeki sopayı iki eliyle yakaladı. İçeriye doğru çekti. Kara daha güçlü, duruş pozisyonu daha avantajlı olduğundan sopayı Selim'in elinden aldı. Çok seri bir biçimde birkaç kez peşpeşe Selim'in kol ve bileklerine vurdu. Selim, gardiyanın şaşkınlığından yararlanarak ellerini ve ayaklarını içeri çekti. Bu arada, beton sekinin üzerinde sırtüstü yatıp ayaklarını dışarı uzatan Hişar Ekincioglu, birden ayaklarını içeri çekerek ayağa kalktı. Beton sekinin üzerinden fırlayarak karşıdaki duvara yapışık kalorifer peteklerine kafasını hızla vurdu. Yere düştü. Kalorifer petekleri kana boyandı. Esirlerden Timur Fidan'ın kafası zaten kalorifer peteklerinin yanındaydı. O da yattığı yerden kafasını peteklere vurmaya başladı. Gardiyanlar bu durum karşısında esirlere işkence yapmaktan vazgeçtiler. Buna rağmen Timur Fidan'ın hala kalorifer peteklerine kafasını vurduğunu görünce, M. Han Erşener'den engel olmasını istediler. M. Han, bir esiri tutmaya çalışırken, diğeri peteğe kafasını vuruyordu. Bu hengamede herkes üst üste yığılınca, gardiyanlar paniğe kapılarak ellerindeki sopaları da bırakarak, tecrit bölümünden dışarı çıktılar.

5. Hücredeki esirler üst üste yığılmıştı. İkinin başından kan akıyor, biri baygındı. Birinin de elleri, ayakları tutmuyordu. Diğer ikisi de ayağa kalkamayacak durumdaydı. Tecrite bir sessizlik çökmüştü. Herkes birinci ve ikinci kattaki gardiyanların paniğe kapıldığını görmüş, kaloriferlere kafa vurulduğunu işitmişti. Bunun için esirlerde de bir tedirginlik vardı. Tedirginlik sürerken bir grup işkenceci, iki sıhhiye ile birlikte birinci kat 5. Hücresinin önüne geldi. Kapı açıldı. Sıhhiyeler yaralıların kafasındaki kırık yerlere şişeyle tendürdiyot döktüler. Kara, kafası kırılan ama bayılmayan Timur Fidan'ı yerden sürükleyerek dışarı çıkardı. Belinden ve ensesinden tutarak ayağa kaldırdı. Yüzünü hücrelere doğru çevirerek: "**Ulan bakın! Sizin en akıllı adamınız budur, fakat bir copa dayanmayarak intihar etmeye kalkıyor**" dedi. Timur Fidan'ı kucağına alarak hücreye bıraktı. Gardiyanlar kapıyı kapatıp gittikten sonra hücredekiler iki yaralı tutsağı yanyana yatırdılar. Çarşafın ve battaniyelerin üzerinde kıpkızıl kanlar vardı. Ellerini, ayaklarını kullanamayan esirler, yaralı arkadaşlarına yardımcı

olamıyorlardı. İşkencecilerin de bu kadar korkmaları, hemen gidip sıhhiyeleri getirmeleri, onların ölümden ne kadar çekindiklerini gösteriyordu.

Onlar da direnerek ölmenin, yeni direnişler yaratacağını çok iyi biliyorlardı. Buna rağmen bir müddet sonra Kara, 10. Hücrenin önüne gitti: "**Dayak düzeni al**" dedi. Amacı gözdağı vermektir. "**Siz ne yaparsanız yapın, dayak ve işkence kalkmaz**" demek istiyordu. Büyük bir ihtimalle gardiyanlar sıhhiye getirmeye gittiklerinde, Yüzbaşı Esat, Kara'ya: "**İşkence yapmaya devam et**" talimatını vermişti. Kara, 10. Hücrenin parmaklıkları arasında uzanan ellere hızla bir sopa indirdi. Sopyayı tekrar havaya kaldırdı. İkinci kez vururken, Medeni Çelik ellerini parmaklıklardan içeri çekti ve sopanın ucu o hızla yere değerek kırıldı. Hücredeki Medeni Çelik, ellerini çekince tuvalet bölümüne doğru koştu. Oradan geri dönerek, parmaklıklara doğru hızla koşarak kafasını parmaklıklara vurdu ve yere düştü. Diğer esirler yerdeki Medeni Çelik'i zaptetmeye çalışırken, o kafasını demirlere ve betona vurmaya devam etti. Kara, aniden hücrenin kapısını açtı.

Yerdeki Medeni Çelik'in ensesinden tutarak dışarı çekti. Orada ayağa kaldırarak: "**Haydi vur ulan, vur kafayı şu betona. Vur da göreyim senin erkekliğini**" dedi. Medeni birkaç kez sağına soluna baktı. Sonra karşıdaki duvarın çıkıntı sütununun keskin köşesini gözüne kestirerek 15 metre uzaktan bütün gücüyle koştu, sütunun keskin köşesine kafasını şiddetle tosladı. Bir ölü gibi sırtüstü yere düştü. Tecrit gardiyanlarının tümü, Medeni'nin etrafında toplandılar. Esirler de hücrelerinden merakla olan biteni izliyorlardı. Gardiyanlar Medeni'nin bayılıp bayılmadığını öğrenmek için önce tekmelediler. "**Numara yapıyor**" dediler. Tekmelerle ayıtlamayınca Kara, yakasındaki toplu iğneyi çıkardı, yerde yatanın kalçalarına, sırtına batırdı. Kıpırdamadığını görünce, iğneyi köküne kadar batırarak kahkaha attı. Sonunda Medeni Çelik'in baygın olduğuna inandılar. Ayağından çekerek 10. hücreye attılar. Hücredeki esirler baygın arkadaşlarını kucaklayarak sekinin üzerindeki yatağa yavaşça koydular. Üzerine birkaç battaniye örtünce hücre önündeki gardiyanlar; "**Ulan uyandı mı zaman bizi hemen çağırın, s... iz**" - dediler.

Gardiyanlar koğuşu terkedip gidince, "**Marş başla**" demişlerdi. Esirler gözyaşı dökerek, marş söylüyorlardı. Kendilerine işkence yapanların marşlarıydı söyledikleri. Sevinç gözyaşları değildi. Acı gözyaşlarıydı döktükleri. Çaresizlikti, boğazlarında hıçkırığa dönüşen. Onların utançları, düşmana boyun eğmek, düşmanın marşlarını gözyaşları dökerek söylemekti. İstenmeden, nefret edilen, şövenizm kokan, bütün dünya halklarının düşman olduğunu anlatan marşları yüksek sesle söylemek ne utanç verici bir şeydi! Bir şeyin utanç verici olduğunu bilip, buna rağmen o şeyi yapmak daha da acıydı. Esirler bir çıkmazdaydı. Önleri zifiri karanlıktı. Karanlıkta korkudan türkü söyleyenler gibi marş söylüyorlardı. Ama, karanlığı delip geçmek çok zordu. Işık gerekiyordu karanlığı geçmek için. Cesaret gerekiyordu ışık olmak için. Herkes kafasında bir ışık arıyordu. Bir meşale, bir kıvılcım. Neden bulunamıyordu bir ışık? Hangi rüzgarlar söndürmüştü bilinçlerdeki ışıkları?

Gerçekten sönmüş müydü ışıklar? Yoksa terör fırtınasıyla közler küllenmiş miydi bilinçlerde? Oysa bu koyu karanlığın ortasında cılız dahi olsa, ışığın aydınlığı bol olurdu. Bir mum ışığı dahi, derya kadar derin bir karanlığı ürkütürdü. Bir mum ışığı, bir mum ışığı kadar ışık gerekiyordu esirlere! Ruhlarındaki alevi harlandırarak bir ışık gerekiyordu. Işık arayışları devam ediyordu. Bu arayış, koskocaman bir çölün ortasında su arayan insanların arayışı gibiydi. Belki ondan daha da öte.

Kafasını sütunun köşesine vuran Medeni Çelik iki gün ayılmadı. Koma durumu devam ettiği anlaşılınca, hastaneye kaldırıldı. Medeni koğuştan çıkarıldıktan sonra gardiyanlar esirlere tekrar işkence yapmaya başladılar. Onları sıra dayağından geçirirken, birçok hücreden bağırtı ve çığlık sesleri yükseliyordu. Bu bağırtılar arasında, birinci kat 3. hücrede kalan bir esir: "**Komutanım komutanım, burada bir arkadaş boynunu kesti**" deyince, gardiyanlar katlardan inerek

3. Hücrenin önünde toplandılar. Kapıyı açarak elbiseleri kıpkızıl boyanmış Ali Çiçek'i yerden sürükleyerek dışarı çıkardılar. Salonun orta yerinde yatırdıklarında kan, boynundaki damardan adeta fişkiriyordu. Bir gardiyan 3. Hücrede kalan diğer esirlere: "**Lan ibneler, bu adam boynunu neyle kesti**" diye bağırdı. Bir esir: "**Sabah traş olmak için jilet almıştık, onunla kesti**" deyince, koğuş gardiyanı. "**Lan bütün hücreler beni dinleyin. Hangi hücrede jilet varsa dışarı atsın. Son sayı üç**" dedi. Hücredeki jiletler dışarı atılırken, Ali Çiçek'in boynundaki kanlar hala akıyordu. Gardiyanlar tedirginlikle hücrelerden bir battaniye alarak Ali Çiçek'i bu battaniyeye sarıp revire götürmek

istiyorlardı. Henüz Ali tecrit bölümünden çıkarılmadan ikinci kattan: "**Gardiyaaaaan, gardiyaaaaan, gardiyaaaaan! Burada bir arkadaş intihar etti**" diye biri bağırdı. Birinci katın salonunda bulunan gardiyanlar, ikinci ve üçüncü kata doğru kafalarını kaldırarak; "**Hangi katta ulan, hangi katta**" diye sordular. Bir esir: "**Burada, ikinci katta, ikinci**" dedi. Gardiyanlar hep birlikte koşarak birinci kattan ikinci kata çıktılar. En çok dikkatlerini çeken şey, esirlerin kendilerini, "**Komutanım**" değil de, "**Gardiyan**" diye çağırmalarıydı. İkinci kata çıktıklarında, "**Kim o intihar eden lan**" diye sorunca, ikinci kat 4. Hücredeki esir yanında oturana göstererek: "**Bu arkadaş bir kutu ağrı kesici hap birden aldı**" dedi, yerdeki boş kutuyu parmağıyla gardiyanlara göstererek.

Gardiyanlar hemen hücrenin kapısını açarak hap yutanı dışarı çıkardılar. Henüz onu dış salondan dışarı çıkarmadan, ikinci katta kalan başka bir esir yüksek sesle: "**Gardiyaaaaan, gardiyaaaaan, gardiyaaaaan! Burada bir arkadaş intihar etti**" diye bağırdı. Gardiyanlar tekrar koşa koşa ikinci katın kapısından içeri girdiler. 5. Hücrede kalan esirin, bir kutu hap yuttuğunu öğrendiler. Bunun üzerine bir gardiyan, "**Lan ibneler herkes hücredeki ilaçları dışarı atsın**" der demez, ikinci katın başka bir hücresinden, "**Gardiyaaaaan, gardiyaaaaan! Burada da intihar eden var**" diye bağırdı. Gardiyanlar henüz birini çıkarmadan başka bir hücreden bağırma oluyordu. Bu ara, başka bir hücreden, "**Gardiyanan, gardiyaaaaan!**" diye bağırılınca, tecrit bölümünde dolaşan onlarca gardiyan, hücrelerin kapısını açarak tüm ilaçları topladılar. Başka bir esir: "**Gardiyanan, gardiyaaaaan!**" diye bağırırken, tecrit çavuşu; "**Kes lan ibne. Hap atmışsa, niye söylüyorsun? Ölsün a ... a k...m**" diye bağırdı. İkinci kattaki gardiyanlar, onu da hücreden çıkararak hepsini birlikte revire götürdüler. Gardiyanlar da tecrit bölümünden ayrıldı, tecrite bir sessizlik çöktü. Sanki hiç bir canlı yaşamıyordu. Kelebek uçsaydı kanat sesleri duyulurdu belki. Bazı hücrelerde esirler birbirlerine bakıp ağlıyorlardı. Tedirginlik ve sevinç karışımıydı duyguları. Gözyaşları da öyle. O duyguları, yaşamayanlara anlatmak çok güç. Çok önemli bir şey icat eden bir bilgenin duyguları mı desem, denizde, boğulmak üzereyken can yeleğine kavuşan insanın duyguları gibi mi desem, karanlığın ortasında ateş böceği görüp ateş zannederek sevinen, yanına vardığında ateş böceği olduğunu görüp üzülen insanın duyguları gibi mi desem, bilemiyorum. Umut, umutsuzluk, korku, heyecan, başaramamazlık, gelecek kaygısı, bir şeyi başarabilme sevinci birbirine karışmıştı. Hücrelerde hangi esirin yüzüne baksaydınız, bunları görürdünüz. Bazı hücrelerde bu gelişmeler üzerine eleştiriler ve tartışmalar da oldu:

- Beceremedik, insan bir iş yaptı mı ciddi yapar. Kalorifere kafayı vurduk, beceremedik. Jiletle boynumuzu kestik, hemen gardiyana haber verildi. Hele hap atanlar... Mademki intihar edeceksin, hap attığımı niye arkadaşına söylüyorsun?

- Sen arkadaşların ölmesini mi istiyorsun?

- Tabii ölmesini istiyorum!

- Şimdi sen boynunu kesen, kalorifere kafasını vuran, hap atan arkadaşların ölmesini mi istiyorsun?

- Evet.

- Sende duygu diye bir şey kalmamış o zaman.

- Sen de duygusal hareket ediyorsun. İnsan yaşasın, nasıl yaşarsa yaşasın mantığından yola çıkıyorsun. Erdemi, gururu, inançları, namusu ayaklar altına alınan insanın yaşaması hiçbir şey ifade etmez. Elbette şerefli bir ölümü böyle bir yaşama biraz insan olan herkes tercih etmelidir. Sen, arkadaşların ölümünü istememekle onların da bizim gibi gururlarını, inançlarını, erdemlerini çiğnemelerini istiyorsun. Şunu kafana iyice koy! Bugün bize, boyun eğen, kurallara uyan, tüm işkenceler karşısında susan diriler lazım değil. Bunlar gibi hapisanede binlercesi var. Bize işkenceye, zulme başkaldırıp şehit düşen bir "**ölü**" gereklidir. Böyle bir "**ölü**" belki hepimizi diriltir.

- Niye, şimdi biz ölü müyüz?

- Ölünün bir özelliği, artık bir kez daha ölmemesidir. Yeri geldiği zaman ölmesini bilmeyen insan, bir ölüden farksızdır.

- Demek ki ölümlerin de çeşitleri vardır?

- Niye olmasın ki? Sen teslim ol, gardiyana yalvar, her kurala en iyi şekilde uy, buna rağmen gardiyan seni öldürsün, ölümün kitlenin cesaretini kırar, kitlenin moralini bozar. Düşman ölümü kitleye karşı korku aracı olarak kullanır. Ama düşmana boyun eğme, dayattığı kurallara uyma, her şart altında onurunu koru, gardiyan öyle seni öldürsün. Ölümün yaşayanlara cesaret olur. Ölümün, zulme karşı

duranların elinde bayrak olur. İşte bize böyle bir ölüm lazımdır.

- Anlayamadım kardeşim. Ben mi yanlış düşünüyorum, sen mi çıldırdın? Bu kadar diri varken, insan umudunu bir ölüye bağlar mı?

- Henüz işin ciddiyetini kavrayamamışsın. Anormal bir ortamda, normal bir ortamdaymışsın gibi düşünüyorsun. Demin sana ölünmesi gereken noktada ölmesini bilmeyen insan diri değil, ölüdür demiştin. Bugün bizim bir ölüden farkımız yok. Sevgimiz kepaze edilmiş, sevemiyoruz. Ağzımıza kilit vurulmuş, konuşamıyoruz. Beynimiz ipotek edilmiş, düşünemiyoruz. Kutsal bildiğimiz şeyler botlarla çiğnenirken biz üzgünce bu durumu izliyoruz. Özgürce ağlayıp hıçkırıyoruz bile. Yaşamak bu mu, biz yaşıyor muyuz?

Bu ortamda ancak ölecek yaşanabilir. Düşman düşüncelerimize, inançlarımıza yönelmiş. Onları öldürmek, yok etmek istiyor. Düşünceleri, inançları öldürülmüş bir robot haline getirilmiş insan neye yarar? Bize cesedini, inanç ve düşüncelerine feda etmiş bir "**diri**" gereklidir. Düşüncelerini inançlarını cesedine feda etmiş bir "**ölü**" değil!

- Mademki böyledir niye ölmüyoruz?

- Doğru. Niye ölmüyoruz?

- Önce birisinin ölmesini mi bekliyoruz?

- Zannetmiyorum... Ama biraz da öyledir.

- O halde söylediklerin doğru değil.

- Söylediklerim doğru. Ama biz doğrular uğruna ölümü göze almıyoruz.

- Öyle midir? Yoksa gerçekten doğruların, doğru olduklarına inanmadığımızdan mıdır?

- Bu soru gerçekten kafamı kurcaladı.

- Bak eğer biz teslim olmuş, kurallara uymuş, vücutlarımızı inançlarımıza feda eder, ölecek dirileceğimizi bildiğimiz halde ölemiyorsak; savunduklarımıza inanmıyoruz demektir.

- Düşüncelerine katılmıyorum.

- Neden?

- Biz gerçeğe inanıyoruz, fakat kendimizi feda etmek istemiyoruz. Önce başkalarının kendisini feda etmesini bekliyoruz.

- İşte bu, gerçeğe inanmadığımızı gösteriyor.

- Sana bir türlü anlatamadım. Biraz beni dinle! 10 Kişinin ölüm orucuna yattığını bir düşün. Bu kişiler: "**İşkence ve zulüm kalkmayıncaya kadar eylemimiz devam edecektir**" desinler. Sonunda 10'u da ölüm orucunda ölsün. Bu 10 kişinin ölümünden sonra kitlenin cesaret alacağına, işkencecilerin geri adım atacağına inanıyor musun, inanmıyor musun?

- İnanıyorum.

- Peki inandığın halde neden ölüm orucuna yatmıyorsun?

- Demek ki ölmek istemiyorum.

- O zaman şimdi içinde yaşadığımız ortamı ölüme tercih ettiğinden dolayı ölümü göze almak istemiyorsun.

- Olabilir.

- O halde şimdi içinde bulunduğumuz durumumuzu şerefli bir ölüme tercih ediyoruz.

İntihar etmeye kalkışanlar revire götürüldükten sonraki sessizlikte tecritteki esirler hücrelerde durmaksızın tartışıyorlardı. Çoğu kalorifere, kolona kafa vurmaya, jiletle boyun kesmeyi doğru eylemler olarak buluyor fakat hap atmayı eleştiriyordu. Evet bu tip eylemler işkencecileri geriletebilirdi. Ama blöf için yapılmamalıdır. Blöf için yapılan eylemler ciddi eylemlere gölge düşürür.

Bunların dışında başka eylem türleri de tartışılıyor, konuşuluyordu. O gün kimse marş söylemediği için akşama kadar tartışmalar sürdü. Akşam üzeri kafasını sütunun krişine vuran Medeni Çelik dışında, diğerlerini tecrite geri getirdiler. Tecrit gardiyanları hücrelerin salonuna geldiklerinde, yürüyüşlerinde ve bakışlarında bir ürkeklik vardı. Revire götürülen esirleri hücrelerine koyduktan sonra çavuş: „**İstirahat et**" dedi. Hücredeki esirler hep bir ağızdan, "**Sağol**" dediler. Akşamüstü yemekler dağıtıldığında gardiyanlar yemek dağıtanlara hiç karışmadılar. "**Acele edin lan ibneler**" demediler. Esirler yemekleri yavaş yavaş dağıttılar. Yemek dağıtımını bitince çavuş: "**Üçüncü ve dördüncü katlardaki hücrelere birer bidon su çıkarın**" dedi. Yemek dağıtanlar, hemen çavuşun dediğini yaptılar. Su taşıma işlemi bitince, yemek dağıtanlar hücrelere konuldular. Üçüncü ve dördüncü kattaki esirler o gün istedikleri kadar doya doya su içebildiler. Yemek duası okunduktan sonra ilk olarak koğuş gardiyanı küfürsüz bir "**Afiyet olsun**" çekti. Yine esirler ilk olarak o gece, serbestçe yemek yediler ve serbestçe hücre içinde tartışabildiler.

Sabah erkenden tecritin kapıları açıldı. Bir ekip gardiyan, birinci katın salonuna girdi. Esirlerin sonradan "**Ferdi Tayfur**" lakabını takacakları çavuş, bu ekibin başıydı. Bu çavuş, tecrit bölümünün tam orta kesimlerine gelerek hücrelere doğru döndü. Hücrelere şöyle bir göz attığında, tüm esirlerin parmaklıklar önünde tek sıraya dizilip hazırol vaziyetinde beklediklerini görünce:

- Arkadaşlar, bundan sonra ben sizin komutanınızım. Sizinle birlikte çalışacağım. Şimdiye kadar size küfür edilmiş olabilir. Ben Türk askeriyim. (Sanki küfür edenler Türk askeri değildi) Türk askeri küfür etmez. Sizin ananız, benim anam, sizin bacınız benim bacımdır. Türk askeri işkence yapmaz. Bugün sizin eliniz kolunuz bağlıdır. Bir çocuk dahi size dayak atabilir. Bugün elleriniz bağlıyken sizi düvenler, yarın çarşıda sizinle karşılaşsalar, korkularından kaçarlar. Siz mert insanlarsınız. Ben burada olduğum müddetçe siz mert olun, ben de mert davranırım. Benim felsefemde kula kulluk etmek yoktur. "**Kula kulluk edenlere yazıklar olsun**" dedi.

Esirler bu konuşmayı ayakta dinliyorlardı. Bir çavuşun esirlere, "**Arkadaşlar**" diye hitap etmesi, görülmüş birşey değildi. O güne kadar esirlere hep, "**Lan ibneler, lan oruspu çocukları, lan yavşaklar**" diye hitap ediliyordu. Hele esirlere: "**Siz mert insanlarsınız**" demek de ne oluyordu? Oysa o güne kadar esirler "**Şerefsiz, namussuz, adi, hain**" insanlardı. Hatta hergün küfürücü bir gardiyan tek tek hücrenin önünden geçer, esirlerin yüzüne bakar: "**Ulan siz şerefsiz insanlarsınız**" derdi. Birgün yine bir gardiyan hücrelerdeki esirlere "**Siz şerefsizsiniz**" deyip geçerken, bir esir yanındakine; "**Şimdi geri dönüşte buraya uğradığında Bir dakika komutanım' diyeceğim. O da, ne diyeceksin lan, diyecek. Ben de, Komutanım gerçekten biz şerefsiz insanlarız diyeceğim. O da: Niye lan, diyecek. O zaman ben: Sizin gibi şerefsizlere boyun eğdiğimiz için şerefsiz olduk diyeceğim**" dedi. Yanındaki esir: "**Bu sözün çok doğru, ama söylersen kesinlikle bizi öldürürler**" dedi.

Çavuşun bu son konuşmasıyla sadist, vahşi, küfürbaz Türk askeri, melek pozisyonuna sokulmak isteniyordu. Esirler, yılların deneyimlerini yaşamışlardı. İşkencehanelerde böyle tatlı sert usullerin uygulandığını biliyorlardı. Havuç sopa politikasını görmüş, duymuş, yaşamışlardı. Sömürgeci işkencecilerin bazen vahşileştiğini, bununla bir şey elde edemeyince, melek pozisyonuna girip emellerine ulaşmak istediklerini bilmeyen yoktu. Şimdi yeni görevlendirilen çavuş bu rolü oynamaya çalışıyordu.

Konuşmadan sonra tek tek katları dolaşan çavuş, birinci kata indiğinde; "**Arkadaşlar, içinizde saz çalmasını bilen var mı?**" diye sordu. Bir müddet sessizlikten sonra, ikinci kat 5. Hücrede kalan Mahmut Şahin: "**Ben biliyorum komutanım**" dedi. Çavuş, sazı getirmesi için bir gardiyanı gönderdi. On onbeş dakika sonra gardiyan elinde bir divan sazıyla geri geldi. Çavuş sazı alarak ikinci kat 5. Hücrenin önüne gitti. Mahmut Şahin ellerini parmaklıklardan dışarı uzatarak sazı çavuşun elinden aldı. Saz hücreye sokulmayacaktı. Mahmut onu parmaklıklarda çalacaktı. Önce iki parmağıyla penayı tuttu, parmaklarını perdelerden bir aşağı bir yukarı gezdirdi. Penayı hafifçe tellere dokundurunca ılık bir müzik sesi, işkenceler altında bodurlaşmış duyguların derinliğine etki yapmaya başladı. Saz iyice akort edildikten sonra: "**Ez xorte Kurd im, pır bi nav ü deng / Wa mın hıl girti bomba ü tüfeng / Eze herım şer eze herım ceng / Ger ez bım kuştın daye tü megri**" türküsünün müziğini çalmaya başladı. Bu müzik esirlerin katılmış duygularını okyanusun dalgaları gibi harekete geçirdi. Duygu dalgaları, vücudun kıyılarına çarpınca gözyaşları olup aktı. Sazın haykırışı duygulara öyle bir hitap ediyordu ki, notalarda tılsımlı bir şey vardı sanki. Mahmut Şahin Şıvan'ın müziğinden Aram'ın müziğine atladı ve "**Ay dıl**"ı çaldı. Kürt kültürü işkencehanede, demir parmaklıklar ardında Mahmut Şahin'nin eliyle şaha kalkmıştı. Sazdan çıkan müzik şelaleleri esirlerin kurumuş duygularının köklerine doğru akıyordu. Sazdan yükselen nağmeleri isyancı duyguları derinden filizlendirmiş ve müzik meltemi filizlenmiş duyguları nazikçe okşuyordu.

Esirlerin aşırı duygulandığını sezen Çavuş, Mahmut Şahin'nin elindeki sazı aldı. Dördüncü kat 3. hücrede kalan M. Hayri Durmuş'a: "**Hayri, kimin sesi güzelse bir türkü söylesin**" diye seslendi. Hayri ses çıkarmayınca: "**Kemal, bize bir türkü söyle**" dedi Çavuş. Kemal Pir: "**Ben türkü söylemesini bilmiyorum**" deyince, Çavuş elindeki sazla tek tek katları dolaştı. Hangi hücrenin önüne gittiyse, hücrede kalan esirlere: "**Sen söyle, sen söyle, sen söyle!**" dedi. Buna karşın kimi esir, "**Bilmiyorum**", kimi: "**Sesim hoş değil**" kimi: "**Müziğim zayıftır**" cevabını veriyordu. Çavuş, dördüncü kat 6. hücrenin önüne gittiğinde Müzaffer Ayata'ya: "**Bir türkü söyle**" dediğinde, sesi çok güzel olan

Müzaffer: "**Söyleyeyim**" dedi. Bu ara bütün esirler, kulak kesildiler. Müzaffer'in söyleyeceği türkü, Hayri'nin de çok sevdiği bir türküydü. Müzaffer yanık sesiyle türküyü çok içten söylüyordu. Tecritin sessizliği de hesaba katılınca dinleyen herkes olağanüstü etkileniyordu. Türkünün son bölümünde, "**99 yaram var, beri gel oğlan beri gel, bir yara da sen açma**"yı söylediğinde, hıçkırıklar esirlerin boğazında düğümlendi.

Çavuş, türküyü dinledikten sonra biraz dertlendi. Birinci kat 3. hücrenin önüne geldi. Orada Rıza Altun adındaki esirle konuşmaya başladı.

Çavuş: Rıza bize "**Can Hatice**"yi söyle.

- Bilmiyorum.
- Söyle, söyle!
- Bilmiyorum dedim ya.
- Hadi ben söyleyeyim sen tekrarla.
- Olur.
- Havar havar can Hatice, gözleri ceylan hatice.
- Havar havar can Hatice, gözleri ceylan Hatice.
- Men sana kurban Hatice.
- Men sana kurban Hatice.
- Mac mac can Hatice.
- Şapur şapur can Hatice....

Rıza çavuşun taklidini yapamadığından, "**Şapur şapur**" der demez tüm esirler kahkaha ile güldüler. O şartlarda gülmek belki doğru değildi. Ama o durum karşısında gülmemek çok zordu. Kimi yıllardır gülmemişti, ondan güldü. Kimi komikliğimize güldü. Kimi de ağlanacak halimize. O günün hiçbir farkı yoktu diğer günlerden. Yine sabah erkenden, İsmail Hakkı Oruç yüksek sesle üç kez: "**Koğuş kalk, koğuş kalk, koğuş kalk**" demişti. Esirler İsmail Hakkı Oruç'un sesiyle uyanarak yataklarını toplamaya başladılar. Alt katın salonunda iki güvercin bir dişi için dövüşüyorlardı. Serçe kuşları, "**Ciyak ciyak**" ötüyorlardı. Havalara hala soğuktu. Esirlerin ağzından çıkan nefes, gözle görülüyordu. Veremli olanlar derin derin öksürüyorlardı. Bazı hücrelerde "**traş düzeni**"ne geçenler traş oluyorlardı. Sakallar aynasız traş edilirken, çoğu esir: "**Acaba bugün bize ne yaparlar**" kaygısını taşıyordu. Hiç kimse biraz sonra kapıların açılmasını istemiyordu.

Esirler traş olduktan bir müddet sonra, dış kapılar açıldı. İ. Hakkı Oruç yüksek sesle dikkat çekti. Gardiyanlar yemekçileri hücrelerden dışarı çıkardılar. O gün yarım karavana çorba gelmişti. Yemek dağıtmak için hücrelerinden çıkan Sürmeli Çelik karavanayı alıp, dördüncü kata çıktı. Bugün çorbayı oradan dağıtıp aşağı inecekti. Dördüncü kat kapısından içeri girerek Kemal Pir'i, Hayri Durmuş'u, Müzaffer Ayata'yı, Celalettin Delibaş'ı geçerek 9. Hücrenin önüne gitti. Durdu, elindeki karavanayı yere koydu. Mazlum Doğan'ın kendisine tabak uzatmasını bekliyordu. Bekledi, bekledi. Ama Mazlum yoktu: "**Mazlum abi, Mazlum abi**" diye iki kez seslendi. Mazlum yine yoktu. Bu ara dördüncü kata giren bir gardiyan hızlı adımlarla 9. Hücrenin yanına gitti, bir iki kez Mazlum'u çağırdı. Yemek dağıtan Sürmeli Çelik'i alelacele aşağı indirerek hücrelerine koydu. Bu ara Hayri, Mazlum'u "**Keko, Keko**" diye iki kez çağırdı. Dördüncü katın başka bir hücrelerinde kalan Müzaffer Ayata: "**Keko artık yok, niye çağırıyorsunuz?**" dedi.

Bu, "**Keko artık yok!**" kelimesi, bütün esirlerin beynini allakbullak etti. Bu cümle herkeste bir şok etkisi yarattı. "**Keko artık yok, Keko artık yok! Keko artık yok...**" Bu cümle bütün kafalarda yankılanıyordu. "**Neden Keko artık yok? Neden Keko artık yok...?**" sorusu bütün beyinlere çengel gibi takılıyordu. Henüz bu soruya cevap bulunmadan merdivenlerden yukarı çıkan bir sürü ayak sesi işitildi. Seslerden dördüncü kata çok sayıda gardiyanın çıktığı belli oluyordu. Tüm esirler parmaklıklar önünde ayakta bekleyip, bir şeyler öğrenmeye çalışıyorlardı. Mazlum'un kaldığı hücrenin kapısı açıldıktan sonra dördüncü kattaki tüm hücrelerin kapıları peşpeşe, seri bir şekilde açılıp kapandı. Onbeş dakika kadar sonra dördüncü katta hiç kimse kalmadı. Herkes aşağı indirildi. Dördüncü kata tam bir

sessizlik çöktü. Gerçi bu sessizlik tecritin tümüne hakimdi ama dördüncü kattaki esirlerin alınıp başka taraflara götürüldüğü tahmin ediliyordu. Ortalıkta tek bir gardiyan görülmemesine rağmen, hiç kimse hücrelerarası konuşmaya cesaret edemedi. Keko'ya ne olduğunu sormadı. Yemek dağıtan Sürmeli Çelik 9. Hücrede bir şeyler görmüştü ama başka hücredekilere anlatamıyordu. "**Keko artık yok**" denilmişti. Peki ne olmuştu Keko'ya? Ne kimse kendisinin dışında bu soruyu kimseye sorabiliyor, ne de kendisi dışında birisinden cevap alabiliyordu. Tecrit bölümü dört kat 40 hücreden oluşmuştu. Bir hücreden çıkan en ufak bir sesi tüm hücreler duyabilirdi. Ama Keko'ya ne olduğunu kimse bilemiyordu. Kimse de soramıyordu. Belki durumu bilenler vardı ama kimseye anlatamıyorlardı. Hücreler birbirinden kopuk ayrı gezegenler gibiydi. Aynı hücrelerde kalanlar çevreden bir şey öğrenemeyince, konu üzerinde konuşmaya başladılar. Birinci kat 5. hücrede kalan Timur Fidan Selim Çürükkaya'ya:

- Keko'ya ne oldu diyorsun?
- Arkadaş, "**Keko yok**" dedi. Demekki Keko'ya bir şeyler olmuş.
- Ne olmuş?
- Dün ayın kaçıydı?
- 21 Mart.
- 21 Mart Newroz bayramıdır. Sömürgeciliğe ve ırkçılığa karşı mücadele günüdür.
- Eee?
- Anladın değil mi, Keko'ya ne olduğunu?
- Keko eylem mi koydu diyorsun?
- Evet, kesinlikle eylem koymuştur!
- Nasıl bir eylem?
- Tek başına eylem koydu işte.
- Hayır, Keko tek başına bir şey yapmaz. Kaldı ki ölüm orucuna başlama hazırlıkları yapıyordu. Bayramda bizi alt salona indirdiler ya, hani tek sıraya dizilip, birbirimizle öpüşerek bayramlaşıyorduk, o zaman Keko yanağımdan öpüyor gibi yaptı. Ağzını kulağıma yaklaştırdı: "**Kendini ölüm orucuna hazırla**" dedi.
- Tamam, onu bana da söyledi. Demekki o olmamış, böyle yaptı.
- Nereden biliyoruz ki kendisinin yaptığını?
- Ya kim yapabilir?
- İşkenceciler yapamaz mı?
- Nasıl yapabilirler?
- Gece dördüncü katı açarlar, yavaşça Mazlum'un kaldığı hücreye girerler. Zehirli iğne veya susturucu silahla yapabilirler. Niye yapamazlar mı?
- Yahu otopsi var, şu var, bu var. Onu göze alamazlar.
- Ne otopsi? 12 Eylül'ün denetiminde çalışan yüzlerce MENGELE var. Biri alıp düzmece bir rapor verir. Bunu hiç mi yapmıyorlar? Burada gardiyanların öldürdüğü kaç kişiye, "**Ranzadan düştü beyin kanaması geçirdi**" veya "**Hastalıktan öldü**" diye tutanaklar tutulmuş, bilmiyor musun?
- Tamam yaparlarsa rapor işini uydururlar. Ama bunu onlar yapmamış. Bir kez gece dördüncü katın kapısı açılırsa Kemal Pir 1. Hücrededir duyar. Ayrıca dördüncü katta dört arkadaş kalıyor. Gece birisi kata girseydi, mutlaka görülürdü. Kaldı ki biz burada 100 kişi kalıyoruz. Kapılar açılıp kapansaydı mutlaka duyan olurdu. Neden düşmanın yaptığını düşünüyorsun da, kendisinin eylem koyabileceğini düşünmüyorsun?
- Keko'nun tek başına eylem koyacağını bir türlü düşünemiyorum.
- Ahh... ahh... Sen hala normal bir ortamdaymışın gibi düşünüyorsun. Bak öyle bir ortamdayız ki; koğuşumuzda arkadaşımız ölüyor ama biz nasıl öldüğünü bilemiyoruz. Aynı koğuşta 100 kişi kalıyoruz. Ama birbirimize bir şey soramıyoruz. En sevdiğimiz arkadaşımız ölmüş, korkumuzdan ağlayamıyoruz veya işkencecilere tepki gösteremiyoruz. Sen nasıl değerlendirirsen değerlendir. Mazlum Doğan, 21 Mart Newroz gecesinde eylem koymuştur. Newroz'a denk getirilmesi, eylemin bilinçli olarak konulduğunu gösteriyor. Bu cezaevinde en büyük eksikliğimiz neydi? Ölümü göze almamamız değil mi? Niye teslim olduk? Ölümü göze alamadığımızdan. Niye İstiklal Marşı okuyoruz? Ölümü göze alamadığımızdan. Niye gardiyana komutanım diyoruz? Ölümü göze alamadığımızdan. Hergün anamıza,

bacımıza, eşimize küfür ediyorlar. Niye ses çıkaramıyoruz? Ölümü göze alamadığımızdan. Bütün teslimiyetimizin, korkaklığımızın, boyun eğmemizin nedeni, ölümü göze alamadığımızdandır. Bunlardan hangisi yanlış ?

- Belki yanlış değil ama toplu halde dirensedydik daha iyi olurdu.
- Bu cezaevinde bizim için eksik olan direnme değil ki. Az mı direndik? Yüzlerce insan burada en kararlı şekilde direndi. Ölüm orucuna mı yatmadık? Açlık grevine mi gitmedik? Görüşü mü protesto etmedik? Hepsini yaptık. Ama bir şeyimiz eksikti. Ölümü göze alamayışımız! İşte Mazlum şimdi bunu başardı. Yapamadığımızı, cesaret edemediğimizi o yaptı. Mazlum'un eylemi çok yerinde muazzam bir eylemdir. Göreceksin, yankısı çok büyük olacaktır.

- Bir dakika, bak ayak sesleri geliyor. Bu ara dördüncü kata çıkan birçok ayak sesi geldi. Dördüncü katın hücrelerinin kapıları açılıp kapandı. Esirlerin geri getirildikleri tahmin edildi. Dördüncü kata çıkan gardiyanlar aşağı kata inince, hücre çavuşu birinci katın salonuna girerek dördüncü kata seslendi; **"Lan dördüncü kat, bugün Mazlum, İstiklal Marşı'nı okumayacak. Biriniz İstiklal Marşı'nı, biriniz Ey Türk Gençliği'ni, biriniz de And'ımızı okuyun"** dedi. Tecritte tam bir sessizlik oldu. Herkes Mazlum'un öldüğüne inandı. O, İstiklal Marşı okumamak, teslimiyet, itiraf ve ihanete son vermek için kendisini feda etmişti. Diğer esirler İstiklal Marşı'nı söyleyerek mi cenazesini uğurlayacaklardı? Aynı öyle yaptılar. Dördüncü katta kalan bir esir İstiklal Marşı'nı okurken içinden hüngür hüngür ağlıyordu. Kelimeler bir çengel gibi boğazına takılıyordu. Diğer esirler koro halinde mısraları tekrarlarlarken gözyaşı döküyorlardı. Hücrelerin önünde esirleri izleyip dolaşan çavuş onların akan gözyaşlarına bakarak anlamlar çıkarmaya çalışıyordu. İstiklal Marşı bitince, **"ey Türk Gençliği"** sonra, and okundu. Herkeste bir umutsuzluk, bir şaşkınlık vardı. İsyen etme duygusu, korku ve teslimiyetten nefret, hiçbir şey yapamama duyguları karıştı herkeste.

Hücre çavuşu koğuşun orta bölümüne, herkesin görebileceği bir yere gitti. Esirlerin **"Ferdî TAYFUR"** lakabını taktıkları çavuştu bu: **"Arkadaşlar bir dakika beni dinleyin"** dedi. Herkes zaten hazırol vaziyette bekliyordu. Çavuşun, **"Beni dinleyin"** demesiyle hücreler tam anlamıyla sessizleşti. Herkes dikkatle çavuşa kulak verdi. **"Arkadaşımız Mazlum DOĞAN bu gece kendini astı. Başımız sağolsun. Allah rahmet eylesin. Mazlum devlete karşı geldi. Başarılı olamayınca böyle yaptı. Yazık oldu, mert adamdı. Ben kendisine saygı duyuyorum. Aramalarda ipleri topluyorduk. O, kırıvatla kendini asmış. Şimdi hangi hücrede ip veya kırıvat varsa dışarı atın"** dedi Çavuş. Hücrelerdeki ipler aramalar esnasında alındığı için esirler hücrelerde ip olmadığını söyleyince Çavuş, **"İstirahat et"** diyerek salondan dışarı çıktı.

Mazlum'un eylemi üzerinde hücrelerde tartışılmaya devam ediliyordu.

- Mazlum için bize istirahat verdiler.

- Nasıl kendini astı diyorsun?

- Kırıvatla asmış.

- Dördüncü kat 9. hücrenin tuvalet bölümünün tavanı çok alçak, orada bir insan kendini asamaz.

- Mazlum fazla uzun boylu değildi.

- Ne kadar kısa olursa olsun, orada bir insan kendini asamaz.

- Asmış işte, Çavuş söylemedi mi?

- Bak şöyle yapmış olabilir: Kırıvatı su vanasına takmış. Bir ucunu boynuna bağlamış, ayaklarını lavabonun üzerine doğru uzatmış, ayaklar yukarıda başını aşağı doğru sarkıtmış. Öyle boğulmuş olabilir.

- Kardeşim öyle de insan boğulmaz ki. İstedığı zaman ayaklarını lavabodan indirir kurtulur.

- Mazlum kurtulmak için bu işi yapmaz.

- Bize hiçbir ses gelmedi. Lavabo sesi gelebilirdi. Boğulan insan, iradesi dışında bazı sesler çıkarabilir. Yüz kişi buradaydık, en ufak bir ses çıksaydı mutlaka duyardık. Bazı geceler arkadaşların horlanmasından kimse uyuyamıyor.

- Mazlum'un hücrelerinden sesler gelseydi biri gardiyan çağırırdı, değil mi?

- Çağırırdı.

- İşte bu yüzden eylemin tam başarıya ulaşması için her şeyin en ince ayrıntısına kadar hazırlandığı görülüyor. Eylemin başarıyla gerçekleşmesi için eylem çok gizli tutulmuş. 21 Mart Newroz bayramına denk getirilmesi bizlere hangi mesajı iletmek istediği belli oluyor.

- Keko, eylemi koymadan önce hepimize hitaben kısa bir konuşma yapamaz mıydı?

- Yapamazdı. Çünkü, konuşma yapsaydı eylem yapamazdı.

- Acaba eylem koyacağımı Hayri, Kemal veya dördüncü katta kalan arkadaşlara bildirmiş miydi?
- Zannetmiyorum. Öyle bir durum olsaydı Hayri, "**Keko**" diye Mazlum'u çağırmazdı. Bir de zannederseniz Hayri ve Kemal ölüm orucu eyleminden yanaydılar.
- Mazlum ölüm orucu eyleminden yana değil miydi?
- Mazlum ölüm orucundan yanaydı. Fakat zamanın geçtiği, yani geç kalındığı düşüncesindeydi. 1981'de ölüm orucu bırakıldığında, "**Mahkemelerde siyasi savunmalar yaparız, Partinin amacını açıklarız, ondan sonra ölüm orucuna başlarız**" denilmişti. Mahkemelerde siyasi ifadeler verilmiş, artık söylenecek bir şey kalmamış, buna rağmen ölüm orucuna başlanmaması Mazlum'u kuşkulandırmış olabilir.
- Nasıl kuşkulandırmış?
- Kimsenin kendisiyle ölüm orucuna girmeyeceği kanaatine varmış olabilir.
- Kendisi tek girseydi, daha iyi olmaz mıydı?
- Ne farkeder, öyle de ölüm böyle de ölüm!.
- Ben ölüm orucunda ölmenin, düşmanı daha çok korkutacağı inancındayım.
- Orası öyle. Ama ölüm orucunda ölmenin riskleri de var. Arkadaşlar 1981'de 43 gün ölüm orucunu sürdürdüler. Eylemi, ölümle sonuçlandıramadıkları için yapılan anlaşma hepimizi teslimiyete kadar götürdü. Mazlum tek ölüm orucuna girseydi veya birkaç arkadaş da eylemi destekleseydi ve ölüme kadar götürmeseydiler, ne olurdu biliyor musun?
- Ne olurdu?
- Hepimize ihanet ettirirlerdi. Ölüm orucunda ölmek o kadar basit bir şey değildir. Şimdiye kadar dünyada kaç kişi ölüm orucuyla ölmüş ki? Yaşamda en zor ölüm biçimi ölüm orucunda ölmektir. Ölüm orucunu başlatıp, yarıya kadar götürmek veya sonuna kadar götürmemek çok kötü sonuçlar doğurabilir. İnsan çok kararlı olabilir, inançlı olabilir ama inanç ve kararlılık beyin normal olarak çalışırken sürer. Ölüm orucunda belirli bir müddetten sonra insan sağlıklı düşünemez. Daha önce doğru gördüğü bir şeyi eylemin 40. gününde, 50. veya 55. Gününde yanlış görebilir. Anlayacağım ölüm orucunda ölmek olağanüstü bir iştir.
- Yani Mazlum, ölüm orucunda çıkabilecek riskleri göze alamadı mı diyorsun

- Mazlum ölmenin, ölümüyle bize doğru yol göstermenin tek çıkar yol olduğunu düşünmüş. Ölümün biçimini değil.

- O daracık yerde Mazlum'un kendisini nasıl astığını hala merak ediyorum. Su vanası ile taban arasında 75 santim ya var ya yok. Ayaklarını lavaboya bağlamış olabilir diyorsun. Lavabo vanadan çok uzaktadır.
- Bak, ayaklarını dizlerinden bağlayabilir. Dizlerinin altına elbise koyar. Kravatı boynuna geçirdikten sonra elbiseleri dizleriyle itebilir.

- Hücrelerde esirlerin tartışmaları gardiyanların koğuşa girmesiyle kesildi. Esirler gardiyanların koğuşa girdiklerini görünce, ayağa kalkarak parmaklıkların önünde tek sıraya dizildiler. Bir gardiyan birinci kat 4. Hücresinin kapısını açtı. Çay dağıtmaları için iki kişiyi hücreden çıkardı. Tam bir buçuk yıldır çay içmemişlerdi. Kimi çayın tadını, kimi rengini dahi çoktan unutmuştu. Mazlum'un ölümünü, sömürgeciler çay ikram ederek mi unutturacaklardı. Esirler bu çayı, çay gibi mi içeceklerdi, yoksa Mazlum'un kanını içer gibi mi içeceklerdi?
- Hücreden çıkarılan iki esir dış salondan geri döndüğünde, içi çay dolu naylon bir bidon getirdiler. Gardiyan çay için, her hücrenin mazgal deliğinden dışarıya bir kap uzatılmasını istedi. Birçok hücrede doğru dürüst kap olmadığından, esirler naylon sürahiyle su çalkalayarak dışarıya uzattılar. Çay dağıtanlar, her hücreye bir sürahi kadar çay verdiler, bir esir de şeker dağıttı. Çay dağıtım işi bitince, gardiyan: "**Lan bardak yok, idare edersiniz**" dedi ve çekip gitti. Bazı hücrelerde bir iki naylon bardak vardı. O hücrelerde esirler sırayla o bardaklarla çay içtiler. Bazı hücrelerde hiç bardak olmadığından esirler şekeri sürahiye boşaltıp yemek kaşıklarıyla çay içtiler. Bazı hücrelerde ise kağıttan süt kutuları vardı. Bu kutuların içi temizlenerek bardak olarak kullanıldı. Esirler bir yandan çay içerlerken, bir yandan da Mazlum hakkında konuşuyorlardı:
- Birinci kat 5. hücrede kalan Timur Fidan Selim Çürükkaya'ya:
- Mazlum'un cenazesini ailesine verirler mi?
- Verirler herhalde. Annesi babası ne yaparlar acaba?
- Ailesini tanıyor musun?

- Tanımaz olur muyum? Evlerine çok kez gitmişim. Delil'i biliyorsun. Mazgirt, Teman'da askerle girdiği çatışmada şehit düştü. Annesi Delil'i çok seviyordu. Birgün ona: **"Ana Delil ne demektir?"** diye sormuştum. Bana: **"Oğlum, Delil: Umud, garanti, rehber, yol gösterici, kanıt demektir,"** demişti. Mazlum'un cenazesi giderse, büyük bir ihtimalle, Delil'in yanına gömerler. Hangi ana dayanır bu acılara?

- Mazlum yakalandığı zaman dışarıdaydın değil mi?

- Evet dışarıdaydım. Birgün, bir arkadaşım benimle görüşmek istediğini söylediler. Bunun için sağlam

bir yer ayarlamam gerekiyordu. Bildiğim çok sağlam, güvenilir bir aile evi vardı. **"Tamam arkadaşı**

getir, yer hazır" dedim. Kararlaştırdığımız yere gittiğimde, Hayri beni bekliyordu. Çoktan beri Hayri'yi

görmemiştim. Görünce çok sevindim. Birlikte, bildiğim aile evine gittik. O evde bana Mazlum, Yıldırım

ve Aysel'in yakalandığını söyledi. **"Üçünün üzerinde sahte kimlikler var"** dedi. Durumun çok vahim

olduğunu, üzerlerinde çok önemli belgelerin bulunduğunu anlattı. **"Urfa'dan Diyarbakır'a**

getirildiklerini duyduk. Henüz gerçek kimlikleri ortaya çıkmadan ya üçünü ya da Aysel ile

Mazlum'u mutlaka kurtarmalıyız" dedi. Ben henüz nasıl kurtaralım demeden, **"Duyduğum**

kadarıyla Diyarbakır'da geniş bir çevren var. Ne edersen et, bütün imkanlarını kullan,

arkadaşları kurtarmaya çalış" dedi. Hayri'yi o evde bırakıp hemen dışarı çıktım. O dönemde

Diyarbakır'da çevresi çok geniş olan Diyarbakır Belediye Başkanı Mehdi Zana'nın makamına gittim.

Karşılıklı oturduk. Durumu kendisine anlattım. **"Gerçi benim kolordu komutanıyla aram iyidir. Ama**

ben direkt araya girersem benden şüphelenirler. Zaten MİT benden şüpheleniyor. Bir de

yakalananlarda önemli belgeler var diyorsun. En iyisi ben Diyarbakır'ın en güçlü adamını

devreye sokayım. Sen tanımazsın. Üç kardeştirler. Onlara 'Somoza ailesi' diyorum. Hem sı-

kıyönetim ile, hem de emniyetle araları iyidir. Parayla kurtaramayacakları kişi yoktur" dedi.

Masasının üzerindeki telefon ahizesini eline aldı. Parmağıyla numaraları çevirdi. Telefonla karşıdaki

adama gerekli olan bilgileri verdi. **"Ne kadar para isterlerse ver"** dedi. Telefonu yerine koyduktan

sonra karşı taraf, en kısa zamanda üçünü de alıp getireceğini söyledi. Dört beş saat sonra, **"Somoza**

ailesi"nden olan kişi belediye başkanının makamına geldi: **"Vallahi kardeşim bu işte para çalışmaz.**

Emniyet müdürü bana, bunlar PKK, örgütünün üyeleridir bu işlere karışma" dedi. **"Bana karşı**

çok ciddi davrandılar. Konuyu hiç konuşmak istemediler. Onun için ben bu işten vazgeçiyorum.

Beni bağışlayın" deyip yanımızdan ayrıldı. Bunun üzerine biz de, **"Somoza ailesi"**nden vazgeçip

başka birini aramaya başladık. Bulduğumuz yeni kişi, hem sıkıyönetimde hem de emniyette sözü geçerli

olan biriydi. Uğraştığı iş gereği sömürgeci görevlileri ve soruşturma polislerini gayet iyi tanıyordu. Bu

adamı tanıyan Belediye başkan yardımcısı ve zabıta müdürü başkanın makamına çağrıldı.

Durum kendilerine izah edildi. Latif Kaya ve Necmettin bey işin kolaylıkla başarılacağını söylediler. Bana **"Buyrun adamın işyerine beraber gidelim"** dediler. Gece saat 9'da üçümüz birlikte adamın işyerine gittik. Adam bizi öyle bir karşıladı ki, burada anlatmam olanaksız. Meşrubat ısmarlayıp, hal hatır sorduktan sonra, bir emrimizin olup olmadığını sordu. Belediye başkan yardımcısı Latif Kaya kendisine durumu anlattı. **"Vay başım gözüm üzerine, ben bu işi hemen hallederim. Soruşturma ekibi, kolordu savcılarının hepsi avucumun içindedir. Bana baba derler"** dedi. Elini beline götürdü bir **"Simitweson"** tabanca çıkardı; **"Bu tabancayı görüyor musunuz? İki gün önce bunun tekini sıkıyönetim savcısına hediye olarak verdim"** dedi.

Bu adam Diyarbakır'ın en büyük pavyonunda 30 kadın çalıştırıyordu. Sömürgeci subaylar ve işkenceci polislerle içli dışlıydı. Birlikte birçok karanlık iş çeviriyorlardı. Buna rağmen benimle birlikte olan belediye yöneticilerine çeşitli yollarla bağlıydı. Onlar da çeşitli nedenlerden dolayı pavyon sahibini iyi tanıyorlardı. Bu yüzden pavyon sahibi onların bir dediğini iki yapmazdı. Ayda yılda böyle müteber adamların kendisine işi düşmüştü. Beleyediye zabıta müdürü Necemettin Bey pavyoncuya: **"Dayı, sen işi yap, ne kadar para isterlerse veririz"** dedi. Pavyoncu, **"Siz hiç merak etmeyin. İki saat sonra üçünü de arabama alıp buraya gelirim. Siz rahat rahat oturun, kızları izlemek istiyorsanız gider salonda izlersiniz. İçmek istiyorsanız istediğiniz her çeşit içki var. Söylerim size servis yaparlar. Burası benim değil sizindir. Ben gidiyorum, ne yaparsanız yapın"** dedi, çıkıp gitti.

Pavyon sahibi gittikten sonra yanımda oturan Beyefendilere: **"Arkadaşlar, benim bir yerde çok acele, ufak bir işim var. Müsadeniz varsa birkaç dakika içinde gidip geleyim"** dedim. İzin alınca pavyondan dışarı çıktım. İkiyüz, üçyüz metre uzakta bulunan bir kahvehanenin ön tarafında oturup pavyonun kapısını dikizledim. Aslında hiçbir yerde başka bir işim yoktu. Pavyoncu soruşturmaya gidince, benim pavyonda kalmam doğru değildi. Çünkü polis pavyoncunun durumundan şüphelenip, pavyonu basabilirdi. Oturduğum yerde bir saat kadar kapıyı gözetledim. Sonra pavyona uğradığımda, Ohoo benimkiler patronun özel oturma odasında kafayı bulmuş, tam leylalaşmışlardı. İçmek için beni de zorladılar. Fakat ben işim var gerekçesiyle masanın üzerinden biraz fıstık alarak dışarı çıktım. Pavyonun karşısındaki kahvede yarım saat daha bekledim. Pavyoncu arabasıyla pavyonun kapısına geldi. Arabanın kapısı açıldığında tek başına olduğunu gördüm.

O pavyona girince çevreyi iyice gözetledim. 10-15 dakika daha bekledim. Oturduğum yerden kalkarak direkt patronun odasına girdiğimde, adam heyecanlı heyecanlı başından geçenleri anlatıyordu: **"Şerefsizim beş adam vursalardı onları yine bıraktırırdım. Bunları bırakmak imkansızdır. Bunlar Apocudur. Polisler benden şüphelendi; 'Seni kim gönderdi' dediler. Biri yakama yapıştı. Vallahi neredeyse beni de gözaltına alacaklardı. Zorla kendimi kurtardım. Arabama binip kaçtım. Bayanı bırakmak istedim ama onu hapishaneye göndermişler. Arkadaşlar, bu Apocular çok tehlikelidir. Eroin, esrar, adam öldürmeden olsaydı, vallahi üçünü de kendimle beraber getirecektim"** dedi. Pavyoncudan umudumuzu kesince, oradan ayrıldık. Hayri'nin kaldığı eve geldim. Arkadaşları kurtarmanın imkansız olduğunu kendisine anlattım.

- Mazlumgil kaç gün işkencede kalmışlardı?

- Herhalde 20 gün kalmışlardı.

- İşkencede bir şey üstlenmemişlerdi, değil mi?

- İşkenceciler Mazlum'un, Mazlum olduğunu öğrenememişlerdi. Üzerinde sahte kimlik vardı. Ceylanpınar Devlet Üretme Çiftliği'nde çalıştığını iddia etmiş, öyle yutturmuştu.

- Onlarla birlikte ele geçen belgeler için nasıl ifade vermişlerdi?

- Belgeleri Yıldırım Merkit üstlenmişti. Yıldırım, poliste kendisini Kadir Merkit olarak tanıtmıştı. Kadir, Yıldırım'ın amcasının oğludur, biliyorsun. Poliste: **"Ben kuryeyim, bu yazıları Ceylanpınar'da bir kahvede birisine verecektim"** demişti.

- Mazlum bir kez cezaevinden kaçmayı denemişti, değil mi?

- İstihkam cezaevinden kaçmayı denemişti. O zaman ben henüz dışardaydım.

- Neden kaçamamıştı acaba?

- Mazlum cezaevine girer girmez, kendisini tanıyanlara, tanımayanlar gibi davranmalarını istemiş. Kendisi de basit bir köylü gibi giyinip davranıyormuş. Birkaç gün içinde istihkam cezaevinden kaçabilme olanağının olup olmadığını araştırmış. Bu ara çöp bidonları ile hapishane çöplerinin

götürülüp atıldığını öğrenmiş.

- Çöpleri götürüp nerede boşaltıyorlarmış?

- Tutuklular çöp bidonlarını bir kamyonete yükletiyorlarmış. Kamyonet de bu çöpleri Mardin Kapıya doğru, Dicle'nin üzerinde on gözlü köprü var, o köprü'nün oraya döküyorlarmış.

- Mazlum çöp bidonunun içine saklanıp kaçmıştı, değil mi?

- Evet. Kaçmadan önce uzun uzun alıştırmaya eğitimi yapmış, diyorlar.

- Nasıl alıştırmaya eğitimi?

- Uzun bir süre bidonun içinde çömelmiş vaziyette oturacak ya, kendini ona göre alıştırmak için sabahtan akşama kadar çömelerek oturuyormuş.

- Sonra nasıl kaçmış?

- Dışarıya, Partiye haber yollamış. Kaçacağı günü söyleyip, on gözlü köprü'nün oraya iki üç silahlı adamın, bir de arabanın getirilmesini istemiş.

- Kamyonet çöp bidonlarını dökünce, silahlı arkadaşları askerleri tesirsiz hale getirecek, Mazlum'u kaçıracaktı. Değil mi?

- Herhalde öyle yapacaktı.

- Kamyonet ile giden askerler silahsız mı gidiyorlarmış?

- Silahsız gidiyorlarmış.

- Peki kamyonetten bidonlar düşürülürken ölme, yaralanma ihtimali yok muymuş?

- Ölüm olmaz da, bazı riskler göze alınmış tabii.

- Bidona nasıl girdiğini biliyor musun?

- Çöplerin götürüleceği gün, sabah erkenden iki arkadaş Mazlum'la birlikte çöp bidonunun yanına gitmişler. Çöpleri bidondan boşaltmışlar. Mazlum bidonun içine oturmuş. Arkadaşlar üzerine bir bez atmışlar. Sonra çöpleri doldurmuşlar bidona.

- Acaba nefes alabilecek yer bırakmışlar mı?

Bırakmışlar tabii. Mazlum'u bidona yerleştirdikten sonra beş saat beklemiş. Öğlene doğru cezaevinin kapısına kamyonet gelince, arkadaşlar çöp bidonlarını dışarı çıkarıp kamyonete yüklemişler.

- Çöpün döküleceği yer, tahminen cezaevinden ne kadar uzakta?

- En az altı yedi kilometre uzaktadır. Gazi Köşkü'nü biliyor musun?

- Bilmiyorum.

- Mardin Kapı'yı duymuşsundur. Hani türküsü de var; "**Mardin Kapı şen olur / dibi değirmen olur**" diye.

- Tamam. Biliyorum. Mardin Kapı'yı biliyorum.

- Ha, Mardin Kapı'dan dışarı çıkıyorsun, taa uzakta, Dicle nehri üzerinde bir köprü görünür. Buna on gözlü köprü derler. İşte çöpler götürülüp orada bir boşluğa dökülüyormuş.

- Peki Mazlum çöplerin oraya döküleceğini nasıl öğrenmiş?

- Mazlum Çöplerin bidonlarla cezaevinden götürüldüğünü görmüş. Bu durumu Partiye yazmış. Parti araştırmış. Çöplerin döküldüğü yeri tespit etmiş.

- Orası şehirden biraz uzak, değil mi?

- Hem uzak, hem de تنها bir yer. Gerçi düzlüktür ama, araba olunca kaçmak kolaydır.

- Peki, Mazlum niye kaçamadı?

- O gün kamyonet bidonlarla hapishaneden çıkmış. Yalnız iki silahsız asker, bir de şoför varmış kamyonette. Çöpün döküldüğü yere gittiklerinde durmuşlar. Askerler bidonları kamyonetten aşağı atarak boşaltmışlar. Bu ara, çaputa sarılı bir şey askerin dikkatini çekmiş. Asker önce tekmelemiş, sonra bezi çekmiş, bir bakmış ki, çektiği bezin altından adam çıkmış. Hemen yakalamışlar. Mazlum, beş altı saatten beri bidonda çömelerek oturduğu için ayakları uyuşmuş. Kıpırdanamayacak vaziyetteymiş.

- Eee, arkadaşları müdahale etmemişler mi?

- Arkadaşları çöpün döküldüğü yerden uzaktalarmış. Bir de gevşek davranmışlar, çekinmişler. Zaten bu yüzden Parti, o işle görevlendirilen arkadaşları çok sert bir şekilde eleştirerek görevden aldı.

- Askerler Mazlum'u ne yapmışlar?

- Ne yapacaklar, yakalamışlar kamyonete bindirip cezaevine geri götürmüşler.

Bir arkadaş: "**Biz bir baktık ki, Mazlum'un üstü başı toz içinde lavaboda yüzünü yıkıyor. Ne oldu?**"

diye sorduk; 'Kaçtık işte... Beceremedik, geri getirdiler' dedi" diye anlatmıştı.

- Sömürgeciler bu olaydan sonra mı kaçanın Mazlum Doğan olduğunu anladılar?

- Evet. Kaçtığı gün öğleden sonra savcılığa çıkarmışlar. Zaten savcı daha önce Mazlum'dan şüphelenmiş. Üzerinde yakalanan kimliği Hilvan nüfus müdürlüğünden araştırmış. Mazlum'un, İbrahim Şen olmadığı anlaşılmiş. Mazlum da savcılıkta Mazlum Doğan olduğunu kabul etmiş.

- Mazlum'u kaçırmakla görevlendirilen arkadaşlar büyük bir suç işlemişler desene!

- Ayağa kalk lan! Marşa başla!

Bu, gardiyanın komutu ve bağırmasıydı. Esirler uzun bir süreden beri oturmuş, çay içerek sohbet dalmışlardı. Gardiyanın bağırmasıyla tek sıraya dizilerek hazırol vaziyete geçtiler. Koğuş sorumlusu İsmail Hakkı Oruç: **"Neslin deden, ceddin baban"** mısrasıyla başlayan marşı bir halk türküsü makamıyla söylemeye başladı. Tüm esirler de onu koro halinde izlediler. Esirler düşünemeyecek, duvarların ötesini göremeyecek kadar perişan olmuşlardı. Gardiyanın elinde bir alet, bir robot gibiydiler. Komutla çalışıyorlardı. Komutla türkü söylüyorlar, komutla oturuyorlar, komutla kalkıyorlardı. Bu gidişatla böyle nereye kadar gideceklerdi?

Hergünleri bir gün gibiydi. Sabah erkenden uyanmak, traş olmak, sıraya dizilip marş söylemek ama hep aynı marşları söylemek, aynı küfürleri içirmek, aynı cop ve kalaslarla dayak yemek, aynı şeyleri konuşmak, aynı yemekleri yemek, aynı yataklarda uyumak. İşte bütün yaşamları buydu. Hep aynı durumları yaşadıkları için, zamanın nasıl geçtiğini de hesaplayamıyorlardı. Geçmişini anmak için, **"Hani Kara'nın bize küfrettiği gün"** deseler, günü anımsayamazlardı. Çünkü Kara her gün aynı küfürleri ediyordu. **"Kara'nın anamıza küfrettiği gün"** deseler, o da bir şey ifade etmezdi. Çünkü Kara'nın analarına küfretmediği gün yoktu. **"Marş söylediğimiz gün"** deyip zamanı belirtmezlerdi, çünkü her gün aynı marşları söylüyorlardı. Bazı günleri gelen yemeğin fazlalığıyla yakalıyorlardı. Zaman, gelen yemeğin fazlalığında duruyordu. Esirler geçmişten konuştuklarında: **"Hani yemeğin fazla geldiği günü hatırlıyor musun?"** diyerek o günü anımsıyorlardı. Mazlum'un eylemi çok büyük bir değişiklikti. Hele, aynı gün tutsaklara bir bidon çay verilmesi, gardiyanın üç dört saat istirahat vermesi, hücre çavuşu konuşurken esirlere **"Arkadaşlar"** diye hitap etmesi, o günü unutulmaz bir gün yapmıştı. Bugün, belki ilerde cezaevinin miladı olacaktı. İlerde cezaevini anlatanlar, olayları anlatırken, Mazlum'un eyleminden önce ve sonra deyip olayları sıralayacaklardı.

Esirler o gün akşama kadar marş söylediler. Akşam yemeğinden sonra herkes yatağına çekildi. Gece boyunca Mazlum'u konuşacaklardı. Yeni bir konu çıkmıştı. Daha önce de konuşuyorlardı geceleri ama biri, bir konuyu anlatmaya başlayınca, **"Arkadaş, oldu üçüncü dikiştir yapıyorsun. Bilmediğimiz bir konuyu anlat"** diyordu diğeri. Oysa, Mazlum'un kaçış hikayesi de çok kez anlatılmıştı hücrede. En ince ayrıntısına kadar bilinmesine rağmen, Mazlum'u birbirlerine anlatırlarken güç alıyorlardı sanki. O gece yine ilk soruyu Timur Fidan sormuştu:

- Mazlum Bir Nolu cezaevine istihkamdan ne zaman götürülmüş?

Selim Çürükçaya: Kesin bilemiyorum. Herhalde kaçma eyleminden birkaç gün sonra götürmüşler. Biz tutuklanıp bir nolu cezaevine gittiğimizde oradaydı. Birlikte çocuk koğuşunda kalıyorduk. Cezaevine gittiğimizde geceydi. Günlerce işkence görmüş, aç kalmıştık. O gece çocuk koğuşunda bize reçel, süt ve tereyağı verdiler. Aç olduğumuz için bol bol yedik. Arkadaşlar yattılar. Benim uykum yoktu. Mazlum ve birkaç arkadaş da yatmamıştı. Gece, bize yapılan işkenceleri, dışardaki son gelişmeleri kendisine anlattım. Sabaha doğru yatakhaneye yatmak için gittik. Mazlum'un yatağıyla benimki karşı karşıyaydı. Tam iki yatağın arasına girdiğimde, beni bir mide bulantısı tuttu ve aniden kustum. Hem kendi yatağımı, hem de Mazlum'un yatağını kirlettiğimden, o gece uyumadık.

- Sabaha kadar konuştunuz herhalde?

- Mazlum, poliste çözülenlere karşı sert tavır takınılması gerektiğini vurguluyordu. **"Bazı insanlar bir iki cop yememek için Harekete, Partiye küfrediyorlar. Bu düpedüz şerefsizliktir"** diyordu. **"Biz büyük bir davanın insanlarıyız. Zorluklara katlanmaya alışmalıyız. Bu ortamın işkenceleri, geleceğin işkenceleri yanında çocuk oyuncağıdır. Birkaç falaka çekiyorlar, biraz da cereyan veriyorlar hepsi o kadar"** diyordu. Kendisine, **"Kitlemiz, kadrolarımız tecrübesizdir"** dediğimizde, **"Tecrübesizlik, hiçbir yerde şerefsizliğe gerekçe olamaz"** diye cevap veriyordu. Tecrübesizlik konusu üzerinde uzun uzun tartıştık. Birkaç gün sonra Mazlum, işkenceden geçmiş hemen hemen tüm tutuklularla konuştu. Onlardan bilgi topladı. Geceleri sabaha kadar çalışarak, **"Sorgu ve sorguda devrimcilerin takınması gereken tavırlar üzerine"** adlı uzun bir yazı kaleme aldı. Yazıyı bitirdiği

zaman bize okudu. **"Tecrübe diyorsunuz. Bunu hazırladım. Partiye yollarım. Ama her şey tecrübeyle, mirasla olmaz ki. Biraz da insanın kendisinde olmalıdır. Aslında polise bilgi vermenin, iyi bir şey olmadığını bilmeyen hiç kimse yoktur, en sıradan insan bile bunu bilir"** diyordu.

- Yazdığı yazıyı dışarıya gönderdi mi?

- Gönderdi.

- İyi. Belki Parti kitap olarak yayınlar. Mazlum'un kalemi güçlüydü, değil mi?

- Ne diyorsun, Kürdistan halkının diliydi Mazlum. Dışarıda: **"Teslimiyet ihanete, direniş zafere götürür"** broşürünü okudun mu?

- Okudum.

- İşte, onu Mazlum yazmıştı. Yakalanmadan önce tüm Kürdistan halkına hitap edecek bir gazete çıkarmanın hazırlıklarını yapıyordu.

- Duyduğum kadarıyla Mazlum disipline de çok önem veriyormuş.

- **"Disiplinsiz bir örgüt, koyun sürüsünden farksızdır"** diyordu. **"Koyun sürüsüne ne yapılır? Güdülür, değil mi?"** diye soruyordu. Biz de, **"Evet"** diyorduk. **"Halkımız örgütsüz ve disiplinsiz olduğu için başkaları tarafından yönetiliyor. Yönetilmekten kurtulmanın tek yolu, halkı örgütlemek ve disiplinli hareket etmektir. Düşmanımız disiplinli olduğu için bizden güçlüdür. Onu yenebilmemiz için ondan daha çok disiplinli hareket etmemiz gerekir"** diyordu.

- Cezaevi yaşantısında, yani koğuşta, sosyal ilişkilerde de disiplinli miydi?

- Mazlum her konuda titizdi. Zamanını boşa harcamazdı. Sürekli yaptığı üç iş vardı: Okumak, yazmak, satranç oynamak.

- Duyduğum kadarıyla çok güzel satranç oynuyormuş?

- Bir nolu cezaevinde onu yenecek kimse yoktu. Burada 15. koğuşta, Mehmet Sevgat'ın kardeşi Adnan onu yenebiliyormuş. 12 Eylül öncesi koğuşlarına misafir olarak gitmişim. Bir satranç, satrançla ilgili bir de kitap almıştı. Onunla uğraşıyordu. **"Ne yapıyorsun"** dediğimde, **"Satranç öğreniyorum"** dedi. Bende, **"Boşver satrancın insana bir faydası yok"** dedim. **"Bak işte bu olmadı, satranç insanı çok yönlü düşünmeye sevkeder. Stratejiyi, taktiği kavratır. Sabırlı olmayı, uyanık davranmayı, yenilgiyi hazmetmeyi, yenilgiden ders çıkarmayı, yenerken zafer sarhoşluğuna kapılmamayı öğretir"** dedi.

- Doğru söylüyor. Gerçekten satranç oynayanların kafası çok çalışır.

- Ben buna inanmıyorum. Bizim koğuşta, **"Gundor"** lakaplı Viranşehirli bir arkadaş vardı. Kimse onu satrançta yenemezdi. Okuma yazması yoktu. Ona okuma yazma öğretmeye çalıştım. Altı ay uğraştım. Düşünebiliyor musun, tam altı ay, **"Günaydın"** gazetesinin başlığını gösteriyordum; **"Gundor oku"** diyordum. O, **"G..ü..n..a..y..d..ı..n"** diyerek tek tek harfi söylüyordu. **"Hepsini birlikte oku"** dediğimde. Gundor **"G"** diyor, duruyordu. E, bu adamın kafası nasıl çalışır?

- Bu konuda Çetin Altan'ın makalesini okudum: **"Türkiye'de tüm köylülere satranç oyununu öğrettiğimiz zaman Türkiye kalkınır"** diyordu.

- Çetin Altan hayalcinin tekidir. Ona göre Türkiye'nin geri kalmasının nedeni kadınların kahvelerde erkeklerle oturup karşılıklı çay içmemeleri, köylülerin satranç oynamayı bilmemeleridir. Bir de ona göre, insanlar yeterince beslenemediğinden veya Türkiye'de çoğu insanda bağırsak kurdu bulunduğundan, geri zekalılık yaygınlaşmıştır. Bu da ülkenin geri kalmasına neden olmuştur. Halbuki, tüm bunlar Türkiye'nin geri kalmasının nedenleri değil, geri kalmasının sonuçlarıdır. Çetin Altan, sonuçları, neden gibi gösterip, asıl nedenleri gizliyor ve böylece düzene bilmeden hizmet ediyor. Örneğin ona göre, kadın kahveye girerse Türkiye uygar olur. Oysa durum bunun tam tersidir. Ben, Türkiye uygar olursa kadınlar kahveye girer diyorum.

- Ama et insanın beynini geliştirir. Ben, o konudaki görüşlerine katılıyorum.

- Tamam. İyi beslenmenin zeka üzerinde etkisi vardır. Fakat et yiyen insanlar zekidir mantığı yanlıştır. Öyle bir varsayım doğru olsaydı, lokantacılarla kasapların veya et yeme imkanı olanların toplumun en zeki insanları olmaları gerekirdi.

- Neyse, Çetin Altan'ı bir kenara bırakalım. Biz işkence, baskı ve faşist devlete karşı koymazsak, Çetin Altan'laşacağız. Çetin Altan da eskiden bir şeylere karşı koydu; bir şeyleri değiştiremeyince toplumdan koptu. Şimdi ayakları yerde, aklı havadadır. Gerçeklerden kaçıyor. Şimdi sıra bizde. Ya bir şeyler yapar, bir şeyleri değiştiririz ya da bir şeyler bizi değiştirir. Bir şeyleri değiştirmek için Mazlum bize, **"İHANET ETMEKTENSE ÖLÜN"** mesajını vermiştir.

- Aslında biz kesin bir karar verme noktasındayız. Cezaevinde yapılan baskı ve işkenceler sonucu birçok esir peşpeşe itiraf yapıyor. Bu itirafların sonu nereye varacak? Düşman eskiden peşpeşe esirleri teslim

almıştı. Şimdi sıra ihanet ve itirafa gelmiştir. Gün geçmiyor ki birkaç kişi itiraf etmesin. Bu duruma bir dur demek gerekiyor. Biz burada 35. Koşu olarak kendimizi koruyabiliriz. İhaneti dayatırlarsa çoğu insan ölümü tercih edebilir. Ama sorun yalnız 35. Koşu değil ki. Koşularda tüm esirleri ihanete, bataklığa çekmeye çalışıyorlar. Böylece bizleri tümünden çökertmek istiyorlar. Bugün devrimci sorumluluk buna, "**dur**" diyebilmektir. Koşularda kalan esirler ihanet etmek istemiyorlar. Ama teslimiyete ve ihanete giden yoldan çıkış yolunu bulamıyorlar. Karanlık dehlizlerde yarasaların, yılanların, akreplerin saldırılarına uğramış gibidirler. Onlara bir ışık gereklidir. Önlerini aydınlatacak bir ışık görseler, o ışığın peşinden giderler. Mazlum'un eylemi bir ışıktır. Mazlum'un eylemi ihanete, "**dur**" demektir. Mazlum'un eylemi, insanlığımızın tekrar bize hatırlatılmasıdır. Mazlum'un eylemi gaflet uykusundan uyanmamızın dürtüsüdür.

- Çok önemli bir şey aklıma geldi.

- Ne?

- Mazlum'un eylemini mutlaka koşulara duyurmak gerekir.

- Tabi, bu çok önemlidir. Mahkemeye çıkanlar duruşmalarda Mazlum'un eylemini açıklasalar, koşulardaki arkadaşlar da duyarlar.

- Gerçekten sorun çok ciddi. Düşman bütün kitleye, "**Ya ihanet ya ölüm**" yolunu dayatmıştır. Bunun ne anlama geldiğini biliyor musunuz? Ya bazılarımız kendimizi feda eder, bir ulusun varlığını, haysiyetini, onurunu, hatta tüm insanlığın onurunu kurtarırsanız ya da toptan ihanet ederek gelecek nesillere utanç verici bir miras bırakırsınız. Mazlum eylemiyle ne yapmamız gerektiğini bize göstermiştir.

- Mazlum tam zamanında harekete geçmiştir. Her gün bizim aleyhimize, düşmanın lehine geçiyor. Her gün birkaç kişi ihanete sürükleniyor.

- Kardeşim, kitle ne çok gevşek davranıyor. İtiraf yapmasınlar.

- Uzayda yaşıyormuşsun gibi konuşuyorsun. 35. Koşuda kalan insanlar kitlenin önderleridir. Önderler teslim oldu, boyun eğdi. Önder teslimiyetçi olursa, teslimiyeti normal bir şey, katlanabilecek bir şey olarak gördüğümüz zaman, kitle onu çok daha normal bir şey olarak görür. O zaman bizim kitleyi suçlamaya hakkımız olamaz. Kitle önderlik istiyor. Kitle cesaret istiyor.

- Kitleye önderlik yapmadık mı? Niye peşimizden gelmedi?

- Cezaevi kitleleri denenmiş, sınanmış, kararlılığına tam olarak inanılmış güven verici, ölümü göze almış, hiçbir zaman kendisini yarı yolda bırakmayacak bir önderlik görmedikçe, peşinden gitmez. 1981 direnişiyle kitle bizi deneyip sınıyordu. Yani sınav aşamasındaydık. Kendimizi kabul ettirebilseydik, kitle bizi önder kabul eder, ölüm de dahil bizimle gelirdi. Biz sınavı geçemedik. Teslim olduk, kitle peşimizden gelmedi. Bugün ihanet etmemek için direniyoruz. Bu da bir sınavdır. Kitle durumumuzu sınıyor. Teslimiyeti kırmak için adım atarsak kitle seyirci kalmaz.

- Aslında kitle hem korkmuş hem de bilinçsizdir.

- Eylemler konularak korku zincirleri kırılabilir. Burada örneğin Mazlum'un eylemi korkumuzu biraz azaltmış, cesaretimizi arttırmıştır. Düşmanın Mazlum'un eyleminden ürktüğünü anladık. Bu da bizi bilinçlendirdi. Bilinç bir başına hiç bir şeydir. Eyleme geçmiş bilinç önemlidir. Eyleme geçmemiş tonlarca bilinç, eyleme dönüştürülmüş azıcık bilincin yanında hiçtir. Antik çağda Aristo'nun beyinde kütüphaneler dolusu bilgi vardı. Ama dünyayı Aristo'nun bilgisi değil, İskender'in kılıcı değiştirdi. Bu cezaevinde kendilerine "**bilinçliyim**" diyen bazı insanlar var, onlar sıradan insanlardan önce kurallara uydular.

-Değil mi?

-Hangi bilinçliler?

- Bazı grupların lider kadroları...

- Onların bilinçleri tarihin tekerleğini ileriye iten bilinç değildi. Yapı gereği onlar hangi taraf güçlü ise onun tarafında görünürler.

- Mazlum hep gözlerimin önünde dolaşıyor. Onu son kez ne zaman gördük, hatırlıyor musun?

- Son kez, gardiyanlar dördüncü kat ile üçüncü katı aşağı salonda top oynamak için indirmişlerdi ya, o zaman görmüştük.

- He he. Hayri o zaman aşağı inmemişti.

- Gardiyanlar zorla top oynatıyorlardı. Kemal ayağını topa vururken çok sıkılıyordu. Birkaç dakika top peşinden koştuktan sonra gardiyanlar onları süründürmüşlerdi. O zaman Mazlum çok kızmış, yüzü kıpkırmızı kesilmişti.

Bir kez mazlum bizim hücrenin yanında oturmuştu, hatırlıyor musun?

- Ne zaman?

- Gardiyanlar yazılı sınav yaptırıyorlardı ya, Atatürk ve cumhuriyetle ilgili 10 soru sormuşlardı. Yediden aşağı not alanlara işkence yapıyorlardı.

- Hatırladım. Mazlum sırtını bizim hücreye dayamıştı. Bildiğimiz birkaç soruyu yavaşça kendisine söylediğimizde, **"Boş verin, söylemeyin bunların gözüne girmektense, dayak yerim daha iyi"** demişti.

- Ha, bir de şeyi hatırlıyor musun? Biz dördüncü katta direndiğimiz zaman Yüzbaşı Esat görüşme günü kucığında iki üç yaşında bir kız çocuğuyla birinci katın salonuna geldiğinde, Mazlum'u aşağı çağırmıştı. Mazlum birinci kata indiğinde çok güzel elbiseler giydirilmiş, kısa kollu, ince beyaz bir gelinlikle küçük yeğenini Esat'ın kucığında görünce yaklaştı. Esat: **"Mazlum, bak bu senin yeğenin, tanıyor musun?"** dedi. Küçük kızı Mazlum'a vermek istedi. Kız ağlayıp Esat'ın boynuna sarıldı.

- Ne yapsın küçük kız? Esat'ın canı olduğunu nereden bilsin ki?

- Esat o küçük kızı tutuklatmıştı ha!

- Gerçekten mi?

- Şimdiye kadar bunu anlatmamış mıydım? Anlatmışım herhalde, Mazlum'un annesiyle, ablasının tutuklandığını anlatmıştım size?

İşte bu küçük kız, Mazlum'un tutuklanan ablasının kızıydı. Ablasıyla birlikte tutuklanmışlardı. Birgün suç işlemiş gerekçesiyle Mazlum'un ablasını, kadınlar koğuşundan alıp alt katta tek başına bir odaya koyuyorlar. Akşam sayımında Esat Oktay kadınlar koğuşuna gidiyor. O küçük kız koşa koşa Esat'ın yanına vararak onun yüzüne bakıyor: **"Hani benim annem, hani benim annem, hani benim annem?"** diye ağlıyor. Yüzbaşı Esat, **"insanlığını"** göstermek için kızın annesini koğuşa getirtiriyor.

- Mazlum'un annesiyle birlikte kaç kişi tutuklanmıştı?

- Bir sayalım: Mazlum'un annesi, ablası, yeğeni, Hamit Kankılıç'ın annesi, Medeni Gürgen'in babası, Yılmaz Dağlum'un annesi, Zeki Yılmaz'ın babası, Ferzende Tağaç'ın babası.

5. hücredeki esirlerin konuşmalarını dinleyen M. Han Erşener'in tutuklanan kişilerin sıralanan isimlerini merak ettiğinden:

- Yeğen, bunları niçin tutuklamışlar?

- Dayı, sen o zaman burada değildin. Bizim valizlerimiz vardı. 1981 tarihlerinde, hangi ayda olduğunu şimdi hatırlamıyorum. Gardiyanlar, **"Valiz yasaktır, herkes valizini hazırlasın, görüşme günü ziyaretçisine veririz"** dediler. Görüşme günü, ziyaretçisi gelen arkadaşlar, valizlerini hücrelerden çıkararak gardiyanlara verdiler. Gardiyanlar valizleri idareye götürmüşler, yırtmışlar. Valizlerin içinden bir sürü yazı çıkmış. Yüzbaşı Esat, bunun üzerine valizinde yazı çıkan arkadaşların ailelerini gözaltına almıştı. Arkadaşları da buradan alarak soruşturmaya götürdü. Orada üç gün, üç gece sürekli işkence yaptılar.

- Yeğen, yazıları valizlerden burada neden çıkarmadılar?

- Bizlerde valizlerin gizli bölümlerinde yazıların olduğunu bilmiyorduk ki. Arkadaşlar, bir Nolu cezaevindeyken, orada arkadaşların haberi olmadan başka arkadaşlar yazıları valizlerin özel bölümlerine yerleştirmişler.

- Ailelere de işkence yapmışlar mıydı?

- Medeni Gürgen'in babasını işkenceyle öldürdüler.

- Medeni sizin davadan mı yargılanıyor.

- Evet, bizim davadan yargılanıyor. Babası bekçiydi. **"Medeni'nin valizinde çıkan yazıları götürüp kime vereceksin?"** diye soruyormuşlardı işkenceciler. O da, **"Yazılardan haberim yok"** demiş. İşkenceciler militandır, direniyor mantığıyla adamı öldürmüşler.

- Allah kahretsin bu işkencecileri.

- Dayı bir hafta sonra benim valizimde de yazı yakalandı.

- Senin aileden de kimseyi yakaladılar mı?

- Hayır, o gün görüşmecim gelmemişti. Görüşmecisi gelmeyenlerin valizlerini depoya atacağız, gerekçesiyle topladılar. Valizim alındıktan 10, 15 dakika sonra hücremizin önüne tecrit çavuşu geldi. Elinde bir tomar kağıt vardı. Yüzüme bakarak; "**Bunlar senin mi lan?**" dedi. Benim olmadığımı söyleyince, beni hücreden çıkardılar. Dış salona gittiğimde paramparça edilmiş valizimi gördüm. Orada çavuş ve gardiyanlar beni yumruklamaya başladılar. Üsteğmen Ali Osman salona girince, beni dövmeğe vazgeçtiler. Ali Osman: "**Çavuş getir bunu**" dedi. Salondan dışarı çıktım. Çavuş beni önüne katarak Ali Osman'ın ardından eski hamama götürdü. Eski hamam, işkence yeri olarak kullanılıyordu. Orada beni falakaya yatırdılar.

- Ne istiyorlardı senden?

- Bu yazıları kime göndereceğimi öğrenmek istiyorlardı.

- Sen ne dedin?

- Yazılar benim değil, valizi bir nolu cezaevinden getirdim. Orada haberim olmadan birisi koymuş. Haberim olsaydı yazıları çıkarır imha eder, ondan sonra valizi teslim ederdim dedim. Bana yazıları gösterdiler. Baktım, kareli defter kağıdına yazılmış. Onlara, "**Tecrit bölümünde bir yıldır kalıyorum. Bu bir yıllık süre zarfında içeriye kağıt sokulmamıştır. Bu da yazıların benim olmadığımı gösteriyor**" dedim.

- İkna oldular mı?

- Adamların amacı ikna olmak değil, işkence yapmaktı. Beni baygın hale getirinceye kadar işkence yaptılar. Sonra yerde sürükleyerek geri koğuşa getirdiler. Beni hücreye atınca çavuş: "**Lan 35, dayak düzeni al**" dedi. **O gün bütün arkadaşları dayak düzeninden**" geçirdiler.

M. Han Erşener ile Selim'in karşılıklı konuşmalarına müdahale eden Hişar Ekincioğlu:

"Biraz da ben konuşayım. Mazlum'la ilgili anılarım var" deyince Selim:

- Anlat tabi. Biz akşamdan beri anlatıyoruz. Sen de anlat. Böylece hem arkadaşı anlamış, hem de onu anılarımızda canlandırmış oluruz.

- 35. koğuşu ilaçladıkları zamanı hatırlıyor musun?

- Hatırlıyorum.

- Hani bizi 36. Koğuşa götürmüşlerdi. Orada Mazlum'la aynı hücreye düştük. O zaman ben ölüm orucundaydım. Hücrede yer olmadığından dolayı tuvalet bölümünde oturmuştuk. Mazlum'un siyah, küçük bir ağzlığı vardı. Onunla sigara içiyordu. İçtiği sigaranın yarısını da bana verdi. Biraz içtim. Öyle konuşmaya dalmıştık ki, aniden elimdeki ağzlık sigarayla birlikte tuvalet deliğinin içine düştü. Bana, "**Ellerin çok beceriksiz**" dedi Mazlum. Ben de, "**Açlıktan ellerim titriyor. İstersen ağzlığı çıkarayım**" dedim. "**Artık onunla sigara içmem**" dedi.

Hişar Ekincioğlu, Mazlum'la ilgili bu anısını anlatınca Hamili Yıldırım da bir anısını anlatmak istedi: "**Bizi 36. koğuşa götürdükleri zaman Elazığ'dan geldiğimden beri ilk olarak onunla aynı hücreye düşüyordum. Bana Şahin Dönmez'in durumunu sordu. Ben de, "İşkenceye alındığı ilk gün çözüldü"** dedim. Mazlum ise, "**Yo yo, mutlaka yine üç dört gün direnmiştir. Şimdi adam ihanet etmiş, adamın geçmişi hakkında kötü düşünme**" dedi. **Kötü düşünmüyorum. Gerçek neyse onu söylüyorum. Biz Elazığ cezaevindeyken, Şahin dışarıda benim durumum değerlendirilirse, diğerlerinin nasıl değerlendireceklerini bilmiyorum ama Mazlum kesin, ihanet olarak değerlendirir. Çünkü Mazlum solcudur**" demişti.

Senden çok çekiniyordu dediğimde, Mazlum güldü. Yine orada Elazığ grubunun 36. koğuşa ilk gelişini bana anlattı. Elazığ grubu 36. koğuşa ilk getirildiğinde Mazlum da oradaymış. Bunlar hücrelere konulunca hiç direnmeden kurallara uyuyorlar. Neden olarak da Hüseyin Güngöze: 'Parti dışardan Elazığ cezaevine talimat göndermiş, direnmeyin demiş. Biz de onun için direnmiyoruz' gerekçesini ileri sürüyor. Bunu yüksek sesle 36. Koğuştaki tekrarlayınca, Mazlum çok kızıyor. O da yüksek sesle, 'Bu adam ne anlatıyor, manyak mıdır nedir?' diyor. Hüseyin Güngöze buna rağmen diretince Mazlum: 'Dışarıda kim ne demişe demiş, burada biz direnin diyoruz' diyor. Hüseyin Güngöze sesini kesiyor ama kurallara uymaya devam ediyor." Hamili Yıldırım konuşurken üzerine örttüğü yorganı göstererek, "Bakın bu Mazlum'un yorganı. Ne kadar güzel değil mi? Bir de pantolonu var. Çantama koymuşum. Saklayacağım onu. Birgün mümkün olursa dışarı yollayacağım" dedi.

- Yorgan ile pantolonu Mazlum mu verdi? dedi Selim.
- Hayır, Mazlum, Yıldırım Merkit'e vermişti. Ben de el koydum.
- Nasıl el koydun?
- Yıldırım itiraf edip gitiği gün, aynı hücrede kalıyorduk. Bir gün önce onu hücremizden alarak götürdüler. Bir gün sonra elbiselerini istediler. İtiraf ettiğini anladım. Onun için hemen çantasından Mazlum'un pantolonunu ve yorganını çıkardım. Diğer eşyalarını gardiyana verdim. Mazlum, biraz Yıldırım'a güvenirdi. **"Yıldırım uzak görüşlü bir arkadaşdır"** derdi.
- O konuda Mazlum'un yanıldığını ben de kabul ediyorum. Şimdi ihanet etmiş diye söylemiyorum. Yakalandığını Hayri bana anlattığı gün, Yıldırım'la ilgili düşüncelerimi anlatmıştım ona.
- Hayri nasıl yakalandıklarını söylemiş miydi?
- Mazlum Doğan, Yıldırım Merkit ve Aysel Çürükkaya bir taksiyle Urfa'dan şehir dışına çıkıp Mardin'e doğru gidince, yolda trafik polisi, arabalarını durduruyor. **"Nereye gidiyorsunuz?"** diye soruyorlar trafik polisleri. Yıldırım'ın eli ayağı birbirine dolanıyor. Cevap veremiyor. Biraz kem-küm ettikten sonra, **"Abi biz kız kaçırmışız"** diyor. Böyle deyince polisler daha fazla şüpheleniyorlar. Kız kaçırmak zaten suç, Yıldırım Merkit, kendisini gizlemek için **"suç"** olan başka bir şeyi itiraf ediyor. Bunun üzerine polis, arabada sıkı bir arama yapıyor. PKK ile ilgili belgeleri bulunca tutukluyor. Hayri bana bunları anlatınca, çok kızdım. Yıldırım'ın çok gereksiz biri olduğunu söyledim.
- Gerçekten söyledin mi?
- Gerçekten söyledim. Hayri sağdır. Bir gün görüşürseniz sorarsın. Burada, daha itiraf etmeden sekiz-dokuz ay önce Yıldırım Merkit'in bittiğini biliyordum. Bu görüşlerimi Hişar Ekincioğlu, Ali Yener, Timur Fidan'a anlatmıştım.
- Zannedersen arkadaşların çoğu Yıldırım hakkında yanıldıklarını kabul edecekler.
- Hamili Yıldırım ile Selim konuşurken dikkatle onları dinleyen Ali Yener de Mazlum'la ilgili bir anısını anlatmak istediğini söyleyince Selim **"anlat"** dedi. Ali Yener:
 - Bir gün Mazlum bana çok moral verdi. Konuşması bana güven aşıladı. Cezalandırılan bir adamı Parti adına mahkemede üstlendim. Neden cezalandırıldığını anlattım. Duruşma bitince gardiyanlar bizi arabaya alır almaz, bana işkence yapmaya başladılar. Hem vuruyorlardı hem de: **"Niye kendin eylemi üstlenmiyorsun?"** diyorlardı. Bu ara Mazlum, gardiyanlarla aramıza girdi. **"Arkadaş o bölgede sorumluydu. Sorumlu olduğu için Parti adına eylemi üstlendi"** der demez, Mazlum'a da işkence yapmaya başladılar. Bizi arabada çok dövdüler. Koğuşa geldiğimizde, şu dış salonda Mazlum yanıma geldi. Kulağıma eğilerek yavaşça, **"Bizi yıldırım istiyorlar. Ne olursa olsun mahkemede Partiyi savunalım"** dedi. Bunu söyleyince, felaket cesaretlendim. Hemen sonra gardiyanlar falaka düzeni aldirttilar. Çok iyi hatırlıyorum. Kara gardiyan elime tam 10 cop vurdu. Hiç ağrımadı. Oysa başka zaman cop o kadar ağrıttıyordu ki. Hücredeki başka bir esir: **"Benim Mazlum'la çok ilginç bir anım var. İsterseniz anlatayım"** dedi. Diğer esirler **"anlat"** deyince, esir:
 - Biz 5. Koğuştaki birkaç arkadaş toplanmış konuşuyorduk. Konu, Hilvan-Siverek yöresinde Parti aleyhinde propaganda yapan, Partiye yardımcı olmayan bazı kişileri nasıl dövdüğümüzü. Meğer Mazlum, konuştuklarımızı dinliyormuş. Bizim hiç bir şeyden haberimiz yoktu. Birden Mazlum oturduğu yerden kalktı. Yanımıza geldi: **"Biraz önce anlattıklarınızı bir daha anlatın"** dedi. Biz de kendisine anlattık. Öyle bir kızdı ki, **"Sizin yaptığımız kepezektir. Halk saflarında olan insanları dövmenin ne olduğunu ben size gösteririm"** dedi. Biz, **"Abi bunlar Partiye yardım etmiyorlardı. Süleymanlarla ilişkileri vardı"** diyerek kendimizi savunduk. O, **"Halka daha ne vermişsiniz ki, ondan yardım istiyordunuz? Göreceksiniz, ben tek bile sağ kalsam, o yörede halka yaptıklarınızdan hesabını görevli olanlardan soracağım"** dedi. Kızgınlıkla kalkarak yanımızdan ayrıldı.
- Biraz sonra havalandırmaya çıktık. O da geldi. Çok kızgındı. Bizimle hiç konuşmadı. Havalandırmada tek başına dolaşıp düşündü. O gün Mazlum'da halk sevgisinin ne kadar kuvvetli olduğunu anladım. Direniş döneminde dördüncü katta onunla aynı hücrede kaldım. Beşbuçuk metre karelik bir hücrede bazen 50, bazen 60 kişi kalıyorduk ya, işte o zaman, Mazlum o şartlarda bizi teorik olarak eğitiyordu. Sömürgeciliğe karşı ulusal kurtuluş mücadelelerinin tarihini anlatıyordu. Vietnam, Mozambik, Cezayir, Kore, Çin'deki mücadeleleri anlatırken bizi çok etkiliyordu. Engin bir kültürü vardı. Düşüncelerini, net ve çarpıcı cümlelerle dile getiriyordu. Dili, çok sadeydi. Onu bir köylü de, bir profesör de kolaylıkla anlardı. Özellikle geceleri bize okuduğu romanları anlatırdı. **"Kızıl Kayalar"**daki **"Fu"**nun ihanetini, silah fabrikası sorumlusunun direngenliğini o kadar güzel anlatırdı ki, bizler ihanet edenden nefret eder, direnene hayran olurduk. Hele, **"Ve Şafakta Kazandık Zaferi"** adlı romandaki, **"Su"**yu anlatırken, bu

kadının fedakarlığını, cesaretini, bağlılığını bize örnek gösterirdi. Bir de Bir nolu cezaevinde onunla ilgili bir şeyi hatırlıyorum: Orada, koğuşlarda arama olduğu zaman, cezaevi müdürü olan Kel Yarbay da sürekli aramalara katılırdı. Yarbay Mazlum'un kaldığı koğuşa girer girmez Mazlum'u görünce, "**Hah çöpçü buradadır. Demek ki kimse kaçmamış**" derdi.

- Niye Mazlum'a çöpçü diyordu?
- Çöp bidonunda kaçmıştı ya.
- Bundan dolayı mı ona çöpçü diyordu?
- Evet.

O gece sabaha kadar ve daha başka geceler Mazlum hakkında konuşmalar yapıldı.

Şehit olan Mazlum, bütün anılarda canlanıyordu. Tüm beyinlerde Mazlum vardı. Artık Mazlum herkesi dürtüyordu. Kimse rahat uyuyamıyordu. Hayri'nin, Kemal'in gecelerine Mazlum misafir oluyordu. Mazlum onların tutumunu eleştiriyordu. Onlar da Mazlum'a layık olmak için daha büyük eylemler düşünüyorlardı. Bu eylem o kadar, büyük bir eylem olmalıydı ki, cezaevindeki tüm uygulama ve işkencelere son vermeli, Kürdistan tarihinde bir iz bırakmalıydı. Onlar koyacakları eylemin çapını yaklaşık olarak tahmin ediyorlardı. Ama koyacakları eylemin Kürdistan'da bundan sonra başlayacak olan bütün eylere ilham kaynağı olacağını tahmin edemezlerdi.

Mazlum'dan sonra, Mazlum daha iyi anlaşıldı. Esirlerin ona karşı saygısı birdenbire büyüdü. Oysa sağken, onun dediğini yapmadılar, daha doğrusu yapamadılar. Esirlerde doğru halkların anlayışı vardı.

Doğulular, insanlara sağken fazla değer vermezler. Öldükten sonra heykellerini dikerler. Oysa iyi insanlar sağken, öldükten sonra görecekları kadar saygı görselerdi daha büyük işleri başarırlardı. Bu anlayış doğu halklarında neden kemikleşmiş bir anlayıştır? Araştırma konusu yapılmalıdır. Doğu halklarını en çok diri liderler değil de ölü liderler etkilemiştir. İsa öldürülmeseydi, belki Meryem'in öksüzü, adı namı duyulmayan biri olarak kalırdı. Muhammed yaşıyorken yalnız Arap aşiretlerinin bazılarını İslamlaştırabilmişti. Öldükten sonra İslam bayrağı doğuda Filipin adalarına, batıda Pirene dağlarına dikildi. Konfüçyüs hayattayken kimse ona önem vermedi. Ömrü boyunca öğretisini anlatıp durdu. Dönemin yetkilileri ona kulak tıkadılar ama Öldükten sonra Konfüçyüs düşüncesi Çinlilerle özdeşleşti.

Ölen insanların, yaşarken değil de, öldükten sonra önem kazanmaları eskiden tüm toplumlarda görülen bir anlayıştır. Bu anlayış Doğu toplumlarında hala geçerliliğini koruyor.

Oyun sökmüyor!

Gardiyan: "**Marş kes lan**" deyince herkes sustu. Üçüncü kata bir grup girdi. Bir hücrenin kapısı açılıp kapandı. Bir esiri hücreden çıkardıkları anlaşıldı. Gardiyanlar ve esir ayak sesleriyle yavaş yavaş uzaklaştılar. En az 15- 20 dakika sonra üçüncü katın dış kapısı tekrar açıldı. Ayak sesleri, gidenlerin geri geldiğini duyuruyordu. Hücrenin kapısı açılıp kapanınca, başka bir hücreden başka bir esirin alındığı, ayak seslerinin uzaklaşması ile anlaşılıyordu. Hücrelerde tek sıra, hazırrol vaziyette bekleyen esirler birbirlerine arkadaşlarının nereye götürüldüğünü soruyordu. Ama kimse buna net bir cevap veremiyordu. Fısıltı halinde konuşmalar sürerken, ayak sesleri tekrar duyuldu. Kapılar açılıp kapandı. Başka bir esir hücrelerinden alınıp götürüldü. Birinci katta kalan esirler alınıp götürülen esirleri saymaya başladılar. Bir saatlik süre zarfında üçüncü kattan tam on esir götürüp getirdiler. Sonra ikinci katın dış kapılarını açtılar. Orada sırayla bazı başka esirleri alıp götürüyorlardı. Birinci kattan üst katlar görünmediğinden esirler açılan, kapanan demir kapıların ve gidip-gelenlerin ayak seslerini duyuyorlardı. Bu durumu merak eden esirler, kandi aralarında tartışıyorlardı:

- Acaba her hücreden birer kişi mi götürüyorlar?
- Belki Hıdır Akbalık için götürüyorlar

İkinci kattan da her hücreden bir kişi alıp götürülünce, sıra birinci kata geldi. Birinci katın dış kapısından giren bir grup gardiyan, 1. Hücreden bir esiri alıp götürdü. Beş dakika sonra geri getirdiler. Birinci kattaki esirlerde heyecan ve merak artmıştı ama kimse gidenlerin nereye, neden götürüldüğünü bilmiyordu. Herkes bir şeyler öğrenmek için çabalıyordu. Birinci kat 2. hücreden götürülen esir geri geldiğinde, yüzü kıpkırmızıydı. 5. Hücrede kalan Hişar Ekincioglu Selim'e seslendi:

- Çok önemli bir şeyler var, gördün mü? Arkadaşın yüzü kıpkırmızıydı.
- Bu kadar arkadaş gitti geldi, bir şey öğrenemedik.
- Acaba hepimizi götürürler mi?
- Bilmem.
- Heyecanlı mısın?
- Heyecanlıyım.
- Ben de.
- Nereye götürüyorlar dersin?
- Dört beş dakikalık aradan sonra getirdiklerine göre, pek uzak bir yere götürmüyorlar.
- İdareye götürmüyorlar mı?
- Büyük bir ihtimalle idareye götürüyorlar.
- Peki dördüncü kattaki arkadaşları neden götürmediler? Yoksa götürdüler de biz mi farketmedik?
- Bilmem ki.

Sıra birinci kat 5. Hücreye gelince, Kambur Çavuş: "**Selim Çürükkaya, çık!**" dedi. Kapı açılınca Selim hücreden çıktı. Kapının önünde ayakkabılarını giydi. Çavuşla birlikte dış salona gittiğinde, orada iki çavuş ve bir gardiyanın beklediğini gördü. Selim onların yanına varınca Kambur Selim'e:

- Sen Hayri Durmuş'u tanıyor musun?
- Tanıyorum.
- Nereden tanıyorsun?
- Aynı örgütün üyesi olduğumuz için, dışarıdan tanıyorum.
- Hayri Durmuş nasıl bir adamdır?
- İyi bir adamdır.
- Gel bakalım, şimdi iyi olup olmadığını sana gösteririm.

Gardiyanlar önde yürüdüler. Selim onları izledi. Bir koridordan karşıya geçtiler. Orada demir bir kapı vardı. Çavuş demir kapıyı açtı, uzunca bir koridora girdiler. Koridor yarı karanlıktı. Duvarlarında çok sayıda resim ve yazı vardı. Uçak resimleri, asker resimleri, savaş tabloları, Atatürk'ün resimleri, Kenan Evren'in resimleri, ırkçı sloganlar vardı. Selim göz ucuyla resimleri ve yazıları süzerek geçti. Koridorun sonunda ikinci kata doğru çıkan merdivenlere tırmandılar. Selim komandolarla merdiveni tırmanarak ikinci kata çıktı. İkinci katta birinci kata göre ters istikamette bir koridor uzanıyordu. Tıpkı aşağıdaki koridor gibiydi. Aykırı tarafı bu koridorun kapısının alt koridora göre ters tarafta olmasıydı. Alttaki koridordan başka bir farkı da, orta yerinde duvara bitişik bir sandalyenin bulunmasıydı. Selim bu sandalyenin tam karşısına gidince, Kambur: "**Dur**" dedi. Selim olduğu yerde durdu, Kambur: "**Çık şu sandalyenin üstüne, şu gözetleme deliklerinden içeri bak**" deyince, Selim hemen sandalyenin üstüne çıktı. Karşısında gözetleme deliğinin kapağı vardı. Kapakta bir göz büyüklüğünde dört delik bulunuyordu. Selim iki gözünü iki deliğin karşısına denkleştirdi. Baktığı yer 36. Koşuş, yani 35. Koşuşun karşısındaki tecrit bölümüydü. Üçüncü katın 4. hücresinde, yani tam kendisinin karşısında Hayri Durmuş oturmuştu. Elinde kağıt kalem vardı. Yazı yazıyordu. Hayri'nin üzerindeki siyah çizgili, beyaz renkli kazak, Selim'in kafasında eski bir anıyı canlandırdı. Selim henüz deliklerden bakmaya devam ediyordu, Kambur: "**Aşağıya in!**" diye emir verdi. Selim sandalyeden aşağı atlayınca Kambur:

- Kimdir o? Ne yapıyor?

- Hayri Durmuş'tur. Yazı yazıyor.
- Ne yazısı yazıyor?
- Bilmiyorum.
- Bilmiyorsan ben sana söyleyeyim. Hepinizi yaktı. Bildiği her şeyi açıklıyor. Hepinizi ipe götürecektir.
- Herkes özgürdür. Yazan yazar, yazmayan yazmaz.
- Şimdi sen bir şey kabul etmeyecek misin?
- Hayır.
- Si...me kabul etme oğlum. Merkez Komitesi üyesi yazıyor. Hangi eylemi yapmışsan, o biliyor zaten.

Selim'i götürdükleri yerden geri getirdiler. Hücre kapısı açılır açılmaz Selim ayakkabılarını çıkararak içeri girdi. Gardiyanlar hücrenin kapısını kapattıktan sonra, başka hücreden bir esiri alıp gittiler. 5. Hücredeki esirler, heyecanlanarak hep bir ağızdan "**Anlat anlat, seni nereye götürdüler**" diye sordular.

Selim:

- Beni karşı tecritin karşısındaki koridora götürdüler.
- Niye götürdüler?
- Heyecanlanmayın, durun anlatayım: Karşı koridorun gözetleme deliğinin altına bir sandalye koymuşlardı. Onun üstüne çıkıp baktım. Hayri üçüncü kat 4. Hücrede oturup yazı yazıyordu.

Selim "**Hayri yazıyordu**" deyince, arkadaşları daha da heyecanlanarak renk attılar. Suratı kıpkırmızı kesilen Hişar Ekincioğlu:

- Hayri öyle bir şey yapabilir mi?
- Yapmaz ama burası Diyarbakır askeri cezaevidir.
- Ben Hayri'nin yapacağına inanmıyorum.
- Peki oraya niye götürmüşler?
- Gerçekten yapabilir mi?
- Yapabilir de.
- Peki ne olacak?
- Ona göre kendimizi ayarlamalıyız.
- Kime göre? Neye göre?
- Doğru neyse, ona göre.
- Anlayamadım. Nasıl doğru neyse?
- Kim itiraf yaparsa yapsın. Doğru tavır itiraf yapmamaktır. Bizim davamız haklıdır. PKK dağılabilir. Üyeleri yok olabilir ama Kürdistan halkı yok edilemez. Halkımız yok edilemeyeceğine göre, Kürdistan halkının kurtuluşu için mücadele verecek insanları ortaya çıkarır.
- Ben, Hayri abinin itiraf yapacağını kesinlikle düşünmüyorum.
- Ben de düşünmüyorum. Ama kendimizi en kötü ihtimale göre hazırlamamız gerekiyor. İnsanın kendisini aşırı derecede şartlandırması doğru değildir. Kendisini aşırı derecede şartlandıran insan değişikliklere ayak uyduramayacağından yok olup gider.
- Yani sen Hayri abinin itiraf yaptığına inanıyor musun?
- Kesin bir şey diyemem.
- Nasıl böyle düşünebiliyorsun?
- Kardeşim biliyorum. Bu taktikler soruşturmada da kullanılır. Hayri'nin nasıl bir arkadaş olduğunu hepimizden daha iyi biliyorum. Ama her şeye rağmen kendimizi aşırı şartlandırmayalım. Bazı şeylere hazırlıklı olalım diyorum. Kendimizi şartlandırırız, yarın öbür gün doğru çıkarsa, hepimiz gideriz.

Gerçi Selim böyle konuşuyordu. Ama her tarafında bir boşluk hissediyordu. Sanki 35. Koğuştaki kimse kalmamıştı. Bu Hayri'nin boşluğu. Ne kadar büyüktü Hayri'nin boşluğu? Uzay boşluğu gibi bir şeydi. Selim bu boşlukta tek başınaydı. Sanki her şey yabancıydı ona. Ne yaptığını bilmez, ürkek bir durumdaydı. Büyük bir ihtimale 35. Koğuştaki tüm esirlerin ruh hali böyleydi. Sanki bütün ideolojileri, fikirleri kafalarından alınmıştı.

Gezegimizde yaşayan insanların belleklerini sil, öyle bir başlarına bırak, işte 35. Koğuştaki kalan esirlerin durumu da öyleydi. Hayri'nin yarattığı boşlukta, esirler kendilerini nasıl bulacaklardı? Nasıl yaşayacaklardı? Yaşama nasıl ayak uyduracaklardı? Hiçbir şeyleri kalmamıştı. Eski taş devri insanının durumundaydılar. Yalnız baltaları, ateşleri, toplamak için bitkileri, avlamak için hayvanları yoktu. Bir de dilsizdiler. Daha doğrusu her hücrede kalan topluluk birbirinin dilinden anlıyordu. Her zaman fısıltıyla konuşmak onların geleneği. Ayır ayrı hücrelerde kalan esirler birbiriyle hiçbir ilişki kuramazlardı. Tıpkı binlerce yıl önceki gibi ayrı ayrı yaşayan ilkel insan toplulukları gibi. Bazen mahkemeye veya ziyarete gidişte, birbirlerine yavaşan hücre toplulukları gözler ve yüz mimikleriyle anlaşılardı. Göz ve yüz mimikleri onların evrensel diliydi. Esirler yüzlerini ekşiterek durumlarının kötü olduğunu, gülümseyerek durumlarının iyi olduğunu, boş gözlerle bakarak çaresiz olduklarını, kaygılı bir surat takınarak bazı şeylerden kaygı duyduklarını anlatırlardı.

Böyleydi durumları 1982'de. 30 bin yıl önceyi, hatta 40 bin yıl önceyi yaşıyorlardı. Yaşam koşulları çok amansızdı. Bu koşullara ayak uydurabilenler veya şartları milim milim lehlerine değiştirebilenler yaşayabilirdi. Şartlara ayak uyduramayan, uydurmakta zorluk çekenler, yok olup giderdi. Bu doğanın

kanunuydu ve hücrelerde en amansız biçimiyle işliyordu.

Esirler sessiz düşünürken, aniden yüksek sesle 1. Hücreden "**dikkat**" çekildi. Yüzbaşı Esat birinci katın kapısından hızlı adımlarla içeri girdi. Elinde bir tomar kağıt vardı. Hangi hücrenin önünden geçtiyse, hücrede kalan bir esir tekmil verdi. Tekmillerin biri bitmeden, hemen diğeri başlıyordu. Esat 10. Hücresinin önüne varana kadar bütün tekmiller birbirine karıştı bile. Geri döndüğünde, 4. Hücresinin önünde durdu, yanındaki gardiyana sert bir sesle: "**Gardiyana, aç şu kapıyı İsmail Hakkı Oruç'u dışarı çıkar**" dedi. Gardiyana acele kapıyı açtı. Oruç dışarı çıktı. Ayakkabılarını giydi. Yüzbaşıya doğru üç adım yaklaştı. Topuk selamı verdikten sonra: "**İsmail Hakkı Oruç Diyarbakır, emret komutanım**" dedi. Esat elindeki kağıtları İsmail Hakkı Oruç'a uzatarak; "**İsmail Hakkı Oruç. Yüksek sesle buradan aşağı isim, isim oku**" dedi. Buradan aşağısı dediği, Oruç'un eline tutuşturduğu bir sahifenin alt bölümüydü. Oruç sayfayı eline aldı. Yüksek sesle okumaya başladı: "**Ben, yani M. Hayri Durmuş PKK Merkez Komitesi üyesiyim. Ben ve Duran Kalkan merkez yürütmede görev**" diye okurken, tam o esnada Esat hızla müdahale ederek, "**Tamam, Oruç kes, kes**" dedi. Oruç okumayı kesince, Yüzbaşı Esat, Oruç'un elindeki sayfayı geri aldı. Gardiyana Oruç'u hücreye koyarken, Esat elindeki kağıt tomarıyla tecrit salonunun orta bölümüne doğru yürüdü ve durdu, konuşmaya başladı: "**Beni dinle. En ileri gelen M. Hayri Durmuş her şeyi anlattı. Şu elimdeki kağıtlarda, her şey en ince ayrıntılarına kadar yazılıdır. Artık elimden kurtulamazsın! Düşün! Aklın başında ise, gel kendini kurtar. Hayri Durmuş da gitti. Belki senin yanında hala bir adamdır. Ama benim yanımda havagazıdır, havagazı...**"

Bunları söylerken dış kapıya doğru yan yan yürüyordu. Tam kapıya vardığı sırada: "**Ha, şunu da söyleyeyim, bu faaliyetlerimiz kadınlar koğuşunda da devam ediyor. Yarın mahkemede o kadın kalkıp her şeyi anlatırsa, o erkek kalp krizinden gitmesin. Hah hah haaa...**" diyerek kapıdan çıkıp gitti. 5. hücrede Esat'ı dinleyen Selim hücredeki arkadaşlarına: "**Bu son sözlerin kendisine gönderme olduğunu, Hayri'nin kesinlikle itiraf yapmadığını söyledi.**"

Hişar Ekincioglu: "**Ben de öyle düşünüyorum**" diye açıklayınca görüşünü, Selim ile Hişar arasında yine karşılıklı konuşmalar başladı.

- Eğer Esat'ın elindeki Hayri'nin itirafları olsaydı, Esat bütün yazıları Oruç'a okuturdu.

- Bir de Hayri için: "**O artık havagazıdır**" demezdi. Hayri itiraf yapsaydı, onu överdi. İşte şöyle akıllıdır, böyle akıllıdır derdi.

- Anlaşıldı. Hayri'nin itiraf yapmadığı kesin.

- Peki, yarın mahkemede yenge kalkıp itiraf yaparsa, ne yaparsın?

- Ne yaparım? Kalkıp boşarım.

- Gerçekten yapar mısın?

- Gerçekten yaparım.

Bu esnada, Yıldırım Merkit'in kaldığı hücrede, Yüzbaşı Esat'ın konuşmasından sonraki tablo şöyleydi:

Yıldırım, yatağın üzerinde oturur. Sevinerek ellerinin içini dizlerine sürter: "**Ben kurtuldum, tamam ben kurtuldum**" diye haykırır. Hamili Yıldırım: "**Nasıl kurtuldun?**" diye sorunca, o:

- Hayri her şeyi anlatmış. Artık beni işkenceye almazlar. Onun için kurtuldum artık.

- Ee, ne biçim düşünüyorsun yahu? Sen şimdi Hayri'nin itiraf yaptığına mı inandın? Hayri, Batman grubu duruşmasında mahkeme heyetine: "**Ben Partimizin üye, sempatican, taraftar anlayışını yazılı olarak hazırlayıp getirmek istiyorum**" demiş. Hayri'yi bunun için 36. Koğuşa götürmüşler. Batman grubundan yargılanan arkadaş da burada yanımdadır. Bir gün önce hepimize anlatmadı mı?

- Kes yahu. Biz biliyoruz ne olmuş.

- Ne kes yahasu! Biraz düzgün konuş. Sen hiçbir şey bilmiyorsun. Kaldı ki, Hayri itiraf yapsa da, senin gibi sevinmeyiz. Üzülürüz.

Bu ara, Yıldırım Merkit'in hücresinden Hayri'ye bakması için götürülen bir esir salona getirildi.

Yıldırım'ın bulunduğu hücreye konuldu. Gardiyanlar dışarı çıkınca Yıldırım:

- Seni nereye götürdüler?

- 36. Koğuşa baktırmaya.

- Kim vardı 36'da?

- Hayri bir hücrede volta atıyordu.

- Gardiyanlar sana bir şey yaptılar mı?

- Hayri'nin itiraf yaptığını söylediler.

- Sen ne söyledin? İnanmış mı?

- Neye? Gardiyana mı inanacağım?

- Yüzbaşı biraz önce Hayri'nin yazılarını burada okudu.

Yıldırım Merkit böyle konuşunca Hamili: **"Kes lan. Ne Hayri'nin yazıları? Niye arkadaşına yalan söylüyorsun"** diye çıktı. Yıldırım daha karşılık vermeden: **"35. Koğuşa, marşa başla"** dedi gardiyan. Esirler koro halinde marş söylemeye başladılar. 15 dakika kadar marş söylendi. Çavuş bir grup gardiyanla alt katın salonuna girerek: **"Marş kes lan"** dedi. Hücreye sessizlik çökerken, Çavuş Yıldırım Merkit'i salona çıkardı. Yıldırım'ın çıktığı hücredeki esirlerden Hamili:

- O ibne gitti. İtiraf yapacak. Geri dönmeyecek, göreceksin.

- Niye arkadaş hakkında böyle konuşuyorsun? Arkadaşı iyi tanıyorsun ki.

- Ne iyi tanımıyorum. 20 yıldan beri o adamı tanıyorum ben.

Yıldırım Merkit götürüldükten yaklaşık on dakika sonra dördüncü katın kapıları açıldı. Ayak seslerinden Hayri'nin kaldığı hücre kapısının açılıp kapanmasından Hayri'nin geri getirildiği anlaşıldı. Hayri'nin getirilmesi, Yıldırım Merkit'in geri dönmemesi, itiraf yaptığı kuşkusunu güçlendirdi. Bazı esirler, Yıldırım'ın itiraf yaptığı için getirilmediğini, açıkça söylemeye başladılar. Bazı esirler de bu konuda acele edilmemesi, her şeyin ulu orta söylenmemesi gerektiğini belirtiyorlardı. Bazı esirler de Yüzbaşı Esat'ın Yıldırım'ı oyuna getirdiğini ileri sürüyorlardı. Birkaç esir de onun 23 Nisan 1981 tarihinde gizli itiraf yaptığını, o günden beri içimizde ajan olarak kaldığını ileri sürüyordu. Birinci kat 5. hücrede kalan Selim bu konuyla ilgili görüşlerini şöyle dile getiriyordu:

"23 Nisan 1981'de mahkeme heyetine bir dilekçe vermiştik. Mahkemeden geriye döndüğümüzde, Yıldırım Merkit, birkaç arkadaşla birlikte kurallara uyacağını söyleyince, Yüzbaşı Esat onu 36. koğuşa götürdü. Biz altı kişi koridorda kaldık. Orada bizi çıplak vaziyette soydular. Bir müddet dövdükten sonra, gardiyanlar beş çıplak arkadaşla kucaklayıp 36. Koğuşa götürdüler. Ben orada kaldım. Sonra kurallara uydum. Giyinmem için elbiselerimi verdiler. Giyinince, Yüzbaşı Esat elini omzuma attı. Birlikte 36. Koğuşa doğru yürüdük. Bana nasihat eder gibi şunları söyledi: Bak, direnen birkaç kişi kaldı. Devletle baş edemezsiniz. Devlet büyüktür. Aklınızı başınıza toplayın. Biraz önce Yıldırım Merkit'le de konuştum. Her şeyi kabul etti' dedi. Beni 36. koğuşa getirdiklerinde, Yıldırım Merkit bir grup arkadaşla bir hücreye konulmuştu. Akşama doğru kantinden yiyecek alması için Yıldırım'ı alıp götürdüler. En az bir saat kadar orada kaldı. Bir gün sonra Yıldırım'a komün kurma önerisi yapıldı. O bu öneriye karşı çıkarak, biz teslim olmuşuz, konumuz neyse ona göre davranalım deyince, onun hakkındaki kuşkularım daha da arttı. Bizi 35. Koğuşa getirdikten sonra burada da komüne katılmak istemedi. Kendisinde bulunan daha önceki komünün paralarını da saklamıştı" dedi.

Birinci kat 7. Hücrede kalan Hamili Yıldırım'da yanındaki arkadaşlarına Yıldırım'ın geçmişiyle ilgili kuşkularını şöyle anlatıyordu: **"Yıldırım Merkit, PKK Diyarbakır grubundan yargılanıyordu. Mahkeme heyeti o grupta yargılanan herkesin ifadesini aldı. Fakat Yıldırım'inkini almadı. Diyarbakır grubunun ilk duruşması, 13 Nisan 1981 tarihinde başladı. Yıldırım Merkit'in itiraf tarihi, Mayıs 1982'dir. Düşünebiliyor musunuz? Bu kadar uzun bir süre zarfında PKK Diyarbakır grubu en az 50 kez duruşmaya götürülmesine rağmen, Yıldırım Merkit yalnız bir kez kimlik tesbiti için sanık kürsüsüne çağrılıyor. Bunun dışında hiçbir duruşmada ne ifade veriyor ne kendisini ne de Partiyi savunma gereği duyuyordu. Bu durumu araya beni düşündürüyordu. Ama onun Elazığ grubuna dahil edileceğini, sorgusunun orada yapılacağını, bunun için mahkemede kendisine bir şey sorulmadığını tahmin ettiğim için, kuşkularım beni fazla rahatsız etmiyordu. Bir yıl boyunca PKK Diyarbakır grubunda yargılanmasına rağmen mahkeme tarafın dan ifadesinin alınmamasının, Yıldırım'ın kurallara uyduğu günden beri gizli itiraf yaptığının göstergesidir. Sempatizanların bile ölümü göze alarak duruşmalarda Partiyi savunduğu bir ortamda, Yıldırım Merkit'in suskun kalması, ciddi olarak bizi düşündürmeliydi."**

Birinci kat 2. Hücrede kalan M. Can Yüce: **"Yıldırım itiraf yapmadan en az üç ay önce, beni 36. Koğuşa götürdüler. Tek başıma bir hücreye koydular. Akşam üzeri hücrenin önüne bir gardiyan geldi. Elinde bir tepsi, tepsinin üzerinde bol miktarda elma, portakal ve havuç vardı. Gardiyan kaldığım hücrenin kapısını açarak tepsiyi içeriye uzattığında, 'AI bunu yüzbaşı sana yollamış' dedi. Tepsiyi almadım. Gardiyan önce ısrar sonra tehdit etti. Tepsiyi almayacağımı anlayınca yere bırakıp gitti. Tam bir hafta hücrede kaldım. Tepsi de orada yerdeydi. Meyvelerin bir kısmını fareler yedi. Bir hafta sonra yüzbaşı beni idareye çağırdı. Yanına gittim. Önce bazı vaatlerde**

bulundu: 'Her şeyi anlatırsan senin aileni korurum. En fazla 15 yıl ceza alır çıkarırsın. Anlatmazsan seni tekrar soruşturmayaya alırım. Burada sana işkence yaparım' dedi. Benden olumlu cevap almayınca, sen anlatmazsan da ben biliyorum. Benim adamım var. Hiç tahmin edemeyeceğin bir adamdır. Bana her şeyi anlattı dedikten sonra, bazı olayları açıkladı. Anlattığı, çoğu o güne kadar henüz açığa çıkmayan bilgilerdi. Örneğin eyalet örgütlenmesi ve bu örgütlenme içinde yer alan kişilerin adlarını ve soyadlarını tek tek saydı Esat. Bu bilgileri ancak Merkez Komitesi'nde yer alanlar bilebilirdi. O dönemde yakalanan Merkez Komitesi üyelerinden kimse itiraf yapmadığına göre bu bilgilerin kimler tarafından verildiği beni düşündürmüştü. Ancak bugün Yıldırım böyle yapınca, onun daha önceden gizli itiraf yaptığını tahmin ediyorum" diye görüşünü anlattı arkadaşlarına.

Üçüncü kat 8. Hücrede kalan Mustafa Karasu ise, Yıldırım hakkındaki görüşlerini şöyle dile getiriyordu: **"Yıldırım komüne karşı çıktığı sıralarda Hayri'ye bir pusula yazmıştı. O pusulada şöyle demişti: 'Biz teslim olduk, Partiyi mahkemede savunmayalım. Ben kendime sempatizan diyeceğim. Savunma yapmak bize düşmez.' Böylece Yıldırım açıkça savunma yapmamamızı öneriyordu. Bu pusulayı benle M.Cahit Şener de okuduk. İkimiz Yıldırım'ın bittiği kanaatine vardık. Cezadan ve işkenceden korktuğunu söyledik. Bu görüşlerimizi bazı arkadaşlara da aktardık. Buna rağmen bir iki arkadaş hala Yıldırım'ın bu durumunu farketmediklerinden, 'Yıldırım'ın bir bildiği var' deyip geçiştirdiler. Ben ile M. Cahit Şener Yıldırım'ın bittiği kanaatine varırken, daha önce dördüncü katta direndiğimiz dönemde Yıldırım'ın Mahkemede kimlik tesbiti yapalım. Mahkemeyi kendimize düşman etmeyelim önerisini de göz önünde bulundurmştük."**

Yine birinci kat 7. Hücrede kalan Hamili: **"Yıldırım itiraf yapmadan önce onunla aynı yatakta yatıyorduk. Tahminen iki ay önceydi. Geceleri de sürekli konuşuyorduk. O gün hücremizde kalan bir arkadaş hastahaneden dönmüştü. Bize Resul Altınok'un yakalandığını söyledi. İşte o gece yatakta konuşurken Yıldırım, 'Yahu bu PKK ne yapıyor? Artık yenilgiyi kabullenmelidir' dedi. Ben de: 'Ne biçim konuşuyorsun? Senin mantığınla gidersek, gidip düşmanla işbirliği yapmamız gerekir' dedim. Kafam çok bozuldu. Küçük yastığımı alarak onun yattığı yerin tersine yattım. Ondan sonra artık konuşmadım" diye anlatıyordu arkadaşlarına.**

Bütün bunlar Yıldırım Merkit'in açıkça itiraf yapmadan önce takındığı kuşkulu tavır ve davranışlardı. Yıldırım Merkit, ya kurallara uyduğu gün itiraf yapmıştı ya da kurallara uyduğu gün onda başaşağı gidiş başlamış, bir yıl sonra ihanetle doruğa ulaşmıştı. Onun açık itiraf etmeden önce, Yüzbaşı Esat'la anlaşarak içimizde kaldığı görüşünü destekleyen başka olay ve gelişmeler de vardır. Yıldırım'ın itirafından sonra aynı hücrede birlikte kaldığı Vedat Alataş, Faysal Çınar, Teoman Düzgüner ve Tacettin Arat'ın itiraf yapmaları, Yıldırım'ın bu kişileri daha önceden etkilediğini veya itiraf yapmaları için onları hazırladığını gösteriyordu. Yıldırım itiraf yapmadan yaklaşık dört ay önce dışarıda bölge düzeyinde görev alan bazı esirler, Esat'ın talimatıyla bir hücreye toplatılmış, Yıldırım da bunların arasına konulmuştu. Yıldırım'ın bu hücrede şüpheli konuşmaları, avukat görüşmesi bahanesiyle sürekli idare bölümüne gitmesi, onun daha önce itiraf yaptığının ipuçlarıydı.

Yıldırım Merkit alındığı hücreye gece de dönmeyince itiraf yaptığı kesinleşti. Esirler o gece Hayri Durmuş'la ilişki kuramadılar. Büyük bir ihtimalle Hayri'nin, yüzbaşının kendisine oynadığı oyundan haberi yoktu. Gece fırsat bulunursa, dördüncü katta kalan esirlerden biri Hayri'ye durumu yazılı olarak bildirebilirdi. O gece kimse uyuyamadı. Tıpkı Mazlum'un eylem koyduğu gece gibiydi o gece. Yalnız iki geceyi birbirinden ayıran nedenler veya olaylar birbirine tam zıttı. Mazlum Doğan, sömürgeciliğe, baskıya, zulme, vahşete karşı 21 Mart gecesi Kürt halkı ve bütün insanlığın onuru için, direnişin kahramanı ve sembolü olmuştu. Fakat Yıldırım Merkit zulmün, işkencenin, korkunun kölesi olmuştu. Kürdistan halkının ve tüm insanlığın insanlık değerlerine ihanet etmişti. Mazlum ile Yıldırım yakalanmadan önce dışarıda birlikte çalışmışlardı. Birlikte yakalanmışlardı ama işkence laboratuvarı olan Diyarbakır cezaevinde, tam ters kişilikler sergilediler. Biri cesedini kurtarmak için düşüncelerini cesedine, diğeri düşüncelerinin yaşaması için cesedini düşüncelerine feda etti. Biri daha fazla işkence görmemek için işkencecilerin safına geçerek, daha önce beraber hareket ettiği eski arkadaşlarına, Kürdistan halkına işkence yaptırdı. Diğeri işkencecilere karşı kahramanca direnerek, canını feda ederek, bütün tutsaklara cesaret, moral, başkaldırma azmi vererek, onlara kurtuluşun yolunu gösterdi. Biri ne kadar alçaldıysa, diğeri o kadar yükseldi. Bu alçalma ve yükselme esirler nezdinde o kadar birbirine zıttı ki, biri Everest

tepesinin zirvesinde, diğeri Gor çukurunun dibindeydi.

Esirler gece boyunca Yıldırım Merkit'in neden bu çukura düştüğünü konuşuyorlardı. Değişik hücrelerde farklı yorumlar yapıyordu. Sabah kahvaltısından sonra Yüzbaşı Esat dördüncü kata çıktı. Ayak seslerinden Hayri'nin kaldığı hücreye doğru gittiği anlaşılıyordu. Biraz sessizlikten sonra, "**Benim adamım nasılsın?**" deyince M. Hayri, çok kızgın ve sinirli bir ses tonuyla, "**Ne adamı? Ayıptır sizin yaptıklarım!**" diye bağırdı. "**Hayri yavaş, Hayri**" diyerek, Hayri'yi yatıştırmaya çalıştı Esat. Dördüncü katta fisilti halinde bazı sesler gelmeye başlayınca, durumu merak eden alt katlardaki hücrelerin birin deki esir: "**Dördüncü katta Kemal Abi bu gece durumu Hayri Abi'ye anlatmış herhalde. Baksana Hayri Abi nasıl kızgındır? Onun sesini duymamamız için Esat, Hayri Abi'yi nasıl da yatıştırmaya kalkıştı**" dedi arkadaşlarına. Başka bir esirde: "**Hayri Abi hepimizin duyması için yüksek sesle bağırdı**" dedi.

Yüzbaşı Esat, Hayri Durmuş ile ayaküstü bazı şeyler konuştuktan sonra dördüncü kattan dışarı çıktı. Bu ara tecrit çavuşu birinci katın salonuna girerek, daha önce Yıldırım Merkit'in kaldığı hücrenin önüne geldi. Hücredekilere, "**Yıldırım Merkit'in özel eşyalarını hazırlayın verin**" dedi. Esirler, Yıldırım Merkit'in eşyalarını toplayıp çavuşa verince, onun itiraf yaptığına artık kesin olarak inandılar. Çavuş salondan çıkarken hücredeki esirlerden biri kendi arkadaşına:

- Demekki itiraf yapmış. Demekki yanılmamışız.

- Şimdi bildiği her şeyi anlatmış. Onu Elazığ grubunun kaldığı koğuşa götürürlerse, çoğuna itiraf yaptırır. İşkencecilerle birlikte çalışacak. Göreceksiniz, hepimize itiraf yaptırmak için her çareye başvuracaktır. Ne kadar itirafçı, hain çıkarsa, onun kurtulma şansı o kadar çoğalır. Esirlerin çoğu itirafçı olursa, o "**suçsuz**" olur!

- Yıldırım Merkit'in itiraf yapmasında babasının¹⁹ da rolü olabilir.

- Zannetmiyorum. İtirafı önemli olan kişinin öz yapısıdır.

- Kendi yapısında veya özünde zaten bozukluk vardı. Babasının rolü de buna eklenince itirafçı olması daha hızlanabilir.

- Babasının rolü nasıl olabilir ki?

- Ben, yakalanmadan önce Diyarbakır'da kalıyordum. Babası Yıldırım'ın görüşmesine geldiğinde mutlaka yanıma uğradı. Yıldırım'ı torpille kurtarmak için çabalıyordu. Bana anlattığına göre üçüncü kolordu komutanlığında, yani Elazığ'da parayla iki yüksek rütbeli ayarlamıştı. "**Yıldırım'ı kurtaracaklar, yalnız her şeyi doğru söylemesini istiyorlar**" diyordu bana. Ayrıca babası onu Diyarbakır'dan Elazığ'a nakledilmesi için uğraşıyor, bunun yollarını arıyordu. Biz yakalandıktan sonra, eğer yedinci kolorduda bazı kişilerle de ilişkiye geçmişse, o kişilerin babasına söyleyecekleri ilk söz, "**Oğluna söyle itiraf yapın**" demek olacaktır. Yıldırım'ın babası bu konuda onu, sıkıştırabilecek bir özelliğe sahiptir.

Yıldırım'ın itirafından birkaç gün sonra PKK Batman grubuyla birlikte duruşmaya katılan M. Hayri Durmuş, duruşma hakiminden söz hakkı isteyerek kürsüye gitti: "**Ben geçen duruşmada sizlere bazı konularda yazılı savunma yapmak istediğimi bildirmiştim. Sizler de bana cezaevinde gerekli kolaylıkların sağlanacağını söylemişsiniz. Mahkeme dönüşünde Yüzbaşı Esat ve bir grup gardiyan beni zorla 36. Koğuşun bir hücreğine götürdüler. Beni hücreye koyduktan sonra, sen mahkemede yazılı savunma yapmak istediğini söylemişsin, sana kağıt kalem vereceğiz, burada savunmanı yap dediler. Bana kağıt kalem verince, ben de kabul ettim. Meğer ben hücrede savunma yazarken Yüzbaşı Esat, 35. Koğuşun her hücrelerinden bir arkadaşı çıkarıyor gözetleme deliğinden beni gösteriyor, arkadaşlara itiraf yaptığımı söylüyor. Sonuç olarak Yıldırım Merkit'e işkence ve baskı da yapılarak itiraf yaptırılmıştır**" dedi. Hayri'nin söyledikleri olduğu gibi zapta geçti. Duruşma bitince, esirler dövülerek cezaevine getirildiler. 35. Koğuşta kalanlar hücrelerine konulunca, Hayri'nin duruşmada yaptığı açıklamalar üzerinde tartıştılar:

- Hayri Abi, Yıldırım'ın oyuna getirildiğini, işkence zoruyla itirafçı yapıldığını söyledi değil mi?

- İşkence zoruyla yaptırdılar görüşü doğru mudur sence?

- Tabi doğrudur. Hergün bize işkence yapılmıyor mu? Özel olarak, itiraf için Yıldırım'a işkence

¹⁹ Yıldırım Merkit'in babası: Ali Merkit bu tarihten çok sonraları PKK'nin bir militanı tarafından haksız yere öldürüldü.

yapılmadı görüşü doğru değildir. Çünkü bu cezaevinde özel işkenceye gerek yok. Zaten sürekli bir biçimde sistemli işkenceler yapılıyor. Yıldırım'ın bir de özel bir durumu vardı. Yakalandığı zaman asıl kimliği ortaya çıkmamıştı, Partinin merkez komite üyesi olduğu bilinmiyordu. Asıl kimliği ortaya çıktıktan sonra tekrar soruşturmaya alınacağından çok korkuyordu. 12 Eylül darbesi gelince buna artık garanti gözüyle bakıyor, gece gündüz ne zaman soruşturmaya alınacağını düşünüyordu. Hatta Hayri'nin itiraf yaptığını duyunca seviniyor, sevincinden: "**İşte, şimdi ben kurtuldum**" çığlığını atıyordu.

İnsanları İnsanlıktan Çıkardılar!

"**Neslim dedem, ceddin babam / Hep kahraman Türk milleti / Orduları pek çok zaman / Vermiştiler dünyaya şan**" mısralarıyla başlayan marşı, koro halinde söylüyorlardı. Korobaşı İsmail Hakkı Oruç, her günkü gibi yine birkaç diazem birden almış, kafayı bulmuş, gür sesiyle diğer bütün sesleri bastırıyordu. İsmail Hakkı, marşın iki kıtasını okuyup duruyor, koro, mısraları tekrarlayınca o başka mısraları gür sesiyle okuyordu. İsmail Hakkı Oruç ne kadar fazla uyuşturucu hap atarsa, sesi de o derecede gür çıkıyordu. Hapları bitince, sesi yavaş yavaş kesiliyor, baş ağrısından dolayı yatağa düşüyordu. Onun bu durumunu gardiyanlar da bildiğinden, hapsiz bırakmıyorlardı. Diyarbakır'ın meşhur kabadayı ve lümpenlerinden²⁰ olan İsmail Hakkı Oruç, teslimiyet boyunca 35. Koğuşta hem koğuş sorumluluğu yaptı hem de marş söylenirken koro şefiydi.

O gün mehter marşının ilk mısrasını söyleyip beklediğinde, alt katın salonuna giren bir gardiyan: "**Marş kes lan!**" deyince, diğer esirler ilk olarak İsmail Hakkı Oruç'un söylediği mısrayı tekrarlamadılar. Tecrit bölümü sessizleşirken, dış salondan bazı bağırtılar ve sesler gelince, esirler çevreye kulak kesildiler.

- Soyun lan ibne!

- Nasıl birbirinizi siktiniz lan?

- Ulan a... na koyduğum çocukları burası kerhanemi lan?

Soyun lan ibne! Soyun, birbirinizi si...ken utanmıyordunuz da soyunmaya mı utanıyorsunuz lan! Önce hanginiz yaptı lan? Dayak sesleri eşliğinde "**Ayyy. oyyy, oyyy**" sesleri yükseldi.

- Elbiseleri kucağa al lan! Çabuk lan!

Cop sesleri, bağırılmalar, çığlık sesleri arasında çok sayıda gardiyan tahminen iki tutukluyu birinci katın dış salonundan yukarı katlara doğru döverek çıkarıyorlardı. Hücrelerdeki esirler, yeni getirilenlerin kim olduklarını, neden getirildiklerini, hangi kata götürüleceklerini merak ediyorlardı. Yeni getirilenler, dövülerek dördüncü kata çıkarıldılar. Hücre çavuşu yeni gelenlere: "**2. Hücrenin önünde durun, lan götler!**" diye bağırdı. Dördüncü kat 2. Hücrenin kilidi açıldı. Yeni getirilenler, dövülerek hücreye konuldular. Hücre çavuşu:

- Elbiseleri yere koyun, hazırol vaziyete geçin lan!

- Sen öndeki, tekmil ver ibne!

- Mehmet Şen, Birecik. Emret komutanım.

- Sen de lan!

- İbrahim Yıldız. Mardin. Emret komutanım.

- Hangi koğuştan geldiniz lan?

- 7. Koğuştan komutanım.

- Niye sizi getirdiler lan?

-

- Tamam oğlum. Bak ikinizi aynı hücreye koydum. Burada kimse de yok, ikiniz yalnızsınız, kimse sizi rahatsız etmez, bol bol birbirinizi si..n.

Başka bir gardiyan:

²⁰ İsmail Hakkı Oruç. Diyarbakır cezaevinden tahliye olduktan bir müddet sonra üyesi olduğu bir çıkar çetesinin iç çatışmasında öldürüldü.

"Lan ibneler bir aya kadar ikinizden biri gebe kalmazsa si...tim sizi" deyince, çavuş:

"Dayak düzeni al" dedi. Gardiyanlar parmaklıkların arasından dışarıya uzatılan ellere vurdukça, yeni getirilenler yalvarmaya başladılar:

"Komutanım bokunu yiyeyim, komutanım bokunu, bokunu yiyeyim. Komutanım elini ayağımı öpeyim" dediler.

Dördüncü katta toplanan birçok gardiyan yeni getirilenlerin ellerinde ve ayaklarında güç denemesi yaptılar. Yeni getirilenlerin bağırmaları, yalvarmaları, alçalmaları hücrelerde kalan diğer esirlerin moralini bozdu. Koşuşlarda kalan bazı insanların ne hallere düştükleri, insanlıktan ne kadar uzaklaştıkları, bu iki kişinin alçalmasından rahatlıkla çıkarılabiliyorlardı. Bu durum üzerine hücrelerdeki esirler fısıltı halinde kendi aralarında konuşmaya başladılar:

- Bunlar gerçekten sapıklık yaptılar, onun için mi buraya getirdiler?

- Zannetmiyorum. Belki koşuşta başka bir şey yaptılar. Esat adamları karalamak için onlara bu iftirayı atıyor. Sanki Esat bu tür kişiliksizleşmeye karşı mıdır? O istiyor ki bütün esirler kişiliksizleşsin. Zaten bütün işkence ve baskıların amacı bu değil mi?

- Peki ne yapmışlar bu adamlar?

- Belki koşuşta iyi marş söylememişler.

- Bu adamlar ya kurallara karşı çıktılar ya da gerçekten çok adilemişler. Gardiyanların her dediğini yapar hale getirilmişler. Esat moralimizi bozmak için: "**Bakın halkınız ne durumdadır? İnsanlarınız ne kadar alçalmış. Bunlarla mı bize karşı geleceksiniz?**" diyebilmek için bunları buraya getirdi. Hücrelerde tartışmalar devam ederken, "**Marş başla!**" komutu verildi. İsmail Hakkı Oruç, "**Harbiye Marşı**"nı söylemeye başladı. O gün akşama kadar marş söylendi. Yalnız arasına koşuşa girerek gardiyanlar, "**Marş kes lan!**" diyerek, esirleri susturuyorlar, yeni getirilenlere işkence yapıp aşağı inince, "**Marş başla!**" deyip dışarı çıkıyorlardı.

Bir gün sonra sabah erkenden tecrit bölümünün bütün gardiyanları dördüncü kat 2. Hücrenin önünde toplandılar. Hücre çavuşu: "**Lan ibneler henüz gebe kalan olmadı mı?**" deyince, başka bir gardiyan: "**Bu gece kaç sefer yaptınız lan!**" dedi. Adamlardan ses çıkmayınca Çavuş: "**Haydi lan hazırlanın, birinizi Celalettin Delibaş'ın yanına, birinizi de Kemal Pir'in hücrelerine vereceğim**" dedi. Hücrenin kapısını açtı, Mehmet Şen'i Kemal Pir'in hücrelerine, İbrahim Yıldız'ı da Celalettin Delibaş'ın hücrelerine koydu. Gardiyanların bir kısmı Kemal Pir'in kaldığı hücrenin önünde, bir kısmı da Celalettin Delibaş'ın hücrelerinin önünde toplandı. Bir gardiyan: "**Celalettin dikkat et, gece sana saldırır maldırır karışmam ha**" dedi.

Kemal'in kaldığı hücrenin önünde bekleyen gardiyanlardan biri ise: "**Kemal, senin yanındaki azgındır ha! Kendine dikkat et**" deyince, Kemal ses etmedi. Gardiyanlar it sürüsü gibi katı boşalttılar.

Üç gün sonra bir grup gardiyan üsteğmen Ali Osman Aydın'la birlikte dördüncü katın dış salonuna çıktı. Ali Osman, dördüncü katın salonunda beklerken, gardiyanlar da 1. Hücrenin önünde kümelendiler. Bu hücrede Kemal PİR ile birkaç gün önce koşuştan getirilen Mehmet Şen kalıyorlardı. Çavuş, Mehmet Şen'den Kemal PİR'e saldırmasını istedi. Mehmet ŞEN sessiz kalınca Çavuş:

- Saldır lan!

- Komutanım, vallahi olmaz!

- Saldır lan ibne!

- Komutanım benden bunu istemeyin, ne isterseniz yaparım!

- Oğlum sana saldır diyorum. Emre karşı mı geleceksin?

- Hayır komutanım, ama bu olmaz.

- Dayak düzeni al lan!

Çavuşun emri üzerine Mehmet Şen ellerini parmaklıklardan dışarı uzattı. Çavuşun yanındaki gardiyanlardan biri, elindeki copla uzatılan ellere vurmaya başladı. Cop ellere indikçe Mehmet Şen bağırdı. Cop ellere indikçe Mehmet Şen yalvardı. Cop ellere indikçe Mehmet Şen alçaldı. Cop ellere indikçe Mehmet Şen ufaldı. Cop ellere indikçe Mehmet Şen tükendi. Son copta: "**Yeter komutanım. Vallahi saldıracağım**" deyince Çavuş: "**Çek ellerini, saldır lan!**" dedi. Mehmet Şen, ellerini parmaklıklardan içeri çekti, Kemal Pir'e saldırmak istedi. Elleri tutmadığı için saldıramadı. Hücrenin

önünde bekleyen gardiyanlar tezahürat yapıyorlarmış gibi: "**Saldır, saldır, saldır**" diye bağırdılarsa da, M. Şen saldıramadı. Gardiyanlara dönerek; "**Komutanım ellerim tutmuyor**" dedi. Gardiyanlar M. Şen'in ellerinin gerçekten tutmadığını gördükleri için: "**Ulan bekle, ellerin iyileşsin ondan sonra saldırırsın**" diyerek Celalettin Delibaş'ın kaldığı hücrenin önüne doğru gittiler. Oraya vardıklarında Celalettin ile İbrahim Yıldız'ın ayakta beklediklerini gördüler. Tecrit çavuşu: "**Lan İbrahim, saldır Celalettin'e**" diye emir verdi. İbrahim biraz tereddütten sonra, Celalettin'e saldırdı. Hep Celalettin'in bacakları arasına saldırıyordu. Celalettin de kendisini korumak için önce İbrahim'i itti. Sonra sağa sola koştu. Ama İbrahim peşini bırakmadı. Korkudan manyaklaşmıştı adeta. Dayak yiye yiye robotlaşmış, insanlıktan çıkmıştı. Bir köpek gibi, beyni gardiyanın iki dudağı arasından çıkan kelimelerle işliyordu. Gardiyan: "**Saldır**" diyor, İbrahim saldırıyor, "**dur**" deyince duruyordu. Celalettin tüm çabalara rağmen İbrahim'in elinden kurtulamayacağını anlayınca, bütün gücünü sağ yumruğunda toplayarak, İbrahim'in suratının ortasına indirdi. Yumruğu yiyen İbrahim, sırtıyla duvara yapıştı. Gardiyanlar İbrahim'e: "**Sen de vur lan, sen de vur lan!**" diye bağırmalarına rağmen, gözü korkan İbrahim, buna cesaret edemedi. Bu duruma çok bozulan hücre çavuşu: "**Ferdi Tayfur**", İbrahim Yıldız'ı hücreden dışarı çıkararak, M. Hayri Durmuş'un kaldığı hücrenin önüne götürdü. Hayri, parmaklıklara yaslanmış ayakta bekliyordu. Çavuş hemen hücrenin kapısını açtı.

İbrahim'in ensesinden tutup içeri itti. "**Saldır**" dedi. İbrahim Yıldız kudurmuş bir köpek gibi Hayri'ye saldırdı. Boyu gibi kolları da uzun olan Hayri, İbrahim'in omuzlarından tutarak onu kendinden uzak tutmaya çalıştı. İbrahim köpek gibi hırlayarak Hayri'nin ellerini ısırma çabalarına, kapıda bekleyen çavuş: "**Saldır lan, saldır!**" deyip İbrahim'i kışkırtıyordu. Birden çavuşa sert bir bakış fırlatan Hayri: "**Çavuş, senin yaptığın insanlığa sığar mı? Eğer sen bununla kişiliğimi lekelemeye çalışıyorsan, çok yanıyorsun**" dedi. Hayri'nin bu sözü üzerine çavuş: "**Tamam İbrahim gel**" dedi. İbrahim sahibinin emrini dinleyen bir köpek gibi hemen dışarı çıkınca, gardiyanlar Hayri'nin kaldığı hücrenin kapısını kapatarak, hep birlikte Kemal Pir'in hücrene doğru gittiler. Kendilerine göre tam eğlencelik bir konu bulmuşlardı. Katta dolaşırken hep birlikte gülüyor, kahkaha atıyorlardı. Diğer katlarda kalan esirler bu durum karşısında kahroluyorlardı. Onlara göre düşman kalleşti. Düşman şerefsizdi. Düşman kancıktı. Düşman insanlıktan çıkmıştı. Ama esirler insanlıktan çıkmış bir düşmana karşı henüz bir şey yapamıyorlardı.

Gardiyanlar, Kemal Pir'in kaldığı hücrenin önünde toplanınca, Mehmet Şen, Kemal Pir'e saldırıyor, Kemal onu itiyordu, o Kemal'e saldırıyordu. Çok hazin bir manzaraydı hücrede yaşananlar.. Gardiyanlar ve dördüncü katın salonundan hücreyi gözetleyen Ali Osman, kahkaha üstüne kahkaha atıyorlardı. Mehmet Şen, akli başında değilmiş gibi Kemal'e saldırıyor, Kemal kendini koruyordu. Gardiyanlar uzun bir süre bu boğuşmayı izledikten sonra, 1. Hücrenin kapısını açarak Mehmet Şen'i de hücreden çıkardılar. İbrahim'le birlikte dördüncü katın tam orta yerine götürdüler. Durdukları yer, dördüncü katın bütün hücrelerinden görünüyordu. Eli sopalı gardiyan ve çavuş ikisine yanaşarak:

- Lan pantolonlarınızı indirin.
- Önce İbrahim, sonra Mehmet Şen pantolonlarını dizlerine kadar indirdi.
- Çıkarın lan pantolonları ibneler. (İkisi birlikte pantolonlarını çıkardı.)
- Donları da çıkar lan! (Donları da çıkarınca, ikisi de belden aşağı çıplak kaldı.)
- Mehmet Şen, sen domal! (Mehmet Şen hiç itirazsız domaldı. Ellerini iki dizine koydu öyle bekledi).
- Haydi aslan İbrahim yapıştır arkadan! (İbrahim domalan Mehmet Şen'e arkadan yapıştı. Kollarıyla iyice kendine çekti.) Gardiyanlar zevkten dört köşe olmuşlardı. Kimi kahkaha atıyor, kimi eğilmiş ne olup bittiğini öğrenmeye çalışıyordu. Çavuş durumu iyice kontrol ettikten sonra, Mehmet ŞEN'e yapışan İbrahim'e bakarak:
- Oğlum seninki kalkmıyor. Nedir lan boşu boşuna yapışmışsın? Değiş lan! Sen domal, Mehmet Şen arkana geçsin. Çavuşun dediğini yaptılar. Bu kez Mehmet İbrahim'le uğraşmaya başladı. Çavuş onu da biraz kontrol etti:

- Lan a...na ko... m sizi, seninki de kalkmıyor lan? Yoksa ikiniz de mi oğlansınız lan? Bırakın lan ben kaldırmasını bilirim.

Mehmet Şen İbrahim'i bıraktı. İkisi de çavuşun karşısında hazır ol vaziyete geçtiler.

Çavuş:

- Lan İbrahim Yıldız, sen sırtüstü yat! (İbrahim sırtüstü yattı.)

- Lan Mehmet Şen, sen kendi s...i İbrahim Yıldızın'ın ağzına koy üzerine yat, onunkini ağzına al ve emmeye başlayın!

Mehmet Şen İbrahim'e göre ters istikamette yatarak, ikisi birbirinin erkeklik organlarını ağızlarına alarak emmeye başladılar.

Dörtlerin Gecesi

20 Mayıs 1982 günü, 35. Koğuşta yeni hiçbir değişiklik yoktu. Ayakta dikilerek marş söyleyen esirlerin ayakları bileklerine kadar şişmişti. Bazı esirler şişik ayaklarını gardiyanlara gösterdikten sonra, oturarak marş söylemek için mücadele ediyorlardı. Bazıları her şeyi göze alarak kendilerini yatağa bırakırlarken, bazıları da ayakları ne kadar şişerse şişsin ayakta kalmayı, gardiyan izniyle gerçekleşen oturmaya yeğledikleri için ayakta kalıyorlardı. Esirlerin çoğu tüberküloz hastalığına yakalanmıştı. Doktor denetiminde hemen hemen her hücreye beş sağlam esirin yanına bir tüberkülozlu hasta konulmuştu. Hücredeki yemek tabakları ve kaşıklar toplatılmış, hasta olanla olmayanlar aynı kap ve kaşıktan yemek zorunda bırakılmıştı. Bu durum tüberkülozun yayılmasına neden olmuştu. Hastalığa yakalananların tedavileri her türlü yola başvuruyla engellenmişti. Bir deri bir kemik kalan hastalar, içi çaput dolu olan bir askeri bez ve bir battaniden ibaret olan yataklarında ölümü bekliyorlardı.

O gün öğle yemeği dağıtıldığında, her hücreye bir kepçe kadar bezelye, bir kepçe de bulgur pilavı verdiler. Birinci kat 5. Hücrede kalan esirlerden Hişar Ekincioğlu tabakla mazgal deliğinden yemekleri içeri alırken Ali Yener, tuvalet bölümünde asılı sofra bezini alarak hücrenin orta bölümüne, yerdeki yatakların üzerine serdi. Yine tuvalet bölümündeki tahta kaşığı eline alarak bezelye tabağına daldırarak karıştırınca, yemeğin sade su olduğunu anladı. Hişar, bulgurla bezelye suyunu bir tabakta karıştırdı. Bir somun ekmeği de bu karışıma doğrayınca, her zamanki "**hücrelik yemek**" hazırlandı. Esirler bu yemeği tek kaşıkla sırayla yedikten sonra, tabağı ve kaşığı tuvalet bölümüne aldılar. Hişar, yerdeki sofra bezini de toplayarak tuvalet bölümüne geçti. Oradaki bulaşıkları yıkamaya çalışırken diğer esirler yatakların üzerinde oturarak sigaralarını içmeye başladılar.

Esirler günboyu ayakta hazır ol vaziyette bekleyip marş söylemek zorunda olduklarından, ancak öğle yemeğinden sonra bir saatlik istirahat döneminde sigara içebiliyorlardı. Bazen de marş söylendiği zaman her türlü dayağı göze alabilen esirler, hücrenin tuvalet bölümüne geçerek orada sigara içiyorlardı. İstirahat saati bitince koğuş sorumlusu İ. Hakkı Oruç: "**Marş için ayağa kalk!**" deyince, esirler tek sıra halinde parmaklıkların önünde dizilerek hazır ol vaziyette marş söylemeye başladılar.

İ.Hakkı Oruç, her günkü gibi yine marşın iki kıtasını söylüyor, diğer esirler koro halinde onu izliyorlardı. İsmail Hakkı Oruç: "**Komandoyuz biz, komandoyuz biz**" dediğinde, bir gardiyan yüksek sesle: "**Marş kes, geriye, duvara dön**" diye bağırınca; tüm esirler nizami bir şekilde geriye döndüler. Gardiyan herkesin döndüğünü görünce: "**Duvara yanaş, gözleri kapat**" komutunu verdi. Gözlerini kapatan esirlerde, kapatmayanlar da oldu. Bu ara birinci katın 5. Hücresinde verem hastalığına yakalanmış, bir deri bir kemik kalmış Selim Çürükkaya, hücredeki yatağından hücrenin salonunu görecektir şekilde uzanarak battaniyeyi başının üzerine attı. Pusuya yatmış gibi bir pozisyonda bekleyerek battaniyenin bir köşesindeki delikten salonu dikizlemeye başladı. Salonun dış kapısı açıldığında sırtında büyükçe bohçasıyla bir esir içeri girdi. Peşinden biri daha, biri daha, sıra halinde 30- 40 kadar esir tecritin salonuna tek sıra halinde girince, bir gardiyan sıranın önündeki esirin yakasına yapışarak, bir hayvanın yularını çeker gibi çekti. Diğer esirler de yakasından çekilen esirin peşine takılarak birinci katın salonuna girdiler. Tüm esirlerin kafaları sıfır numara traş edilmiş, gözleri bomboş bakıyordu, yüzlerinde tedirginlik vardı. Çoğunun elbiseleri yırtık ve yaştı. Bu halleriyle salonun ortasına getirilen esirlerin bohçaları emirle sırtlarından indirildi. Yine emirle duvara yanaştırılarak, duvarın dibinde nizami bir şekilde bir ip gibi hazır ol vaziyette dizildiler. Esirler boyunlarını eğerek hazır ol vaziyette beklerken, eli coplu gardiyanlar salonda dolaşıyorlardı. Koğuşta hiç ses yoktu. Hücrelerde kalan esirlerin ve yeni

gelenlerin de yüzleri duvara dönük olduğundan birbirlerini göremiyorlardı. Katlara çıkmış bazı gardiyanlar, hücrelerdeki esirlerin dönüp geri bakıp bakmadıklarını kontrol ediyorlardı. Bu yüzden geri dönüp yeni gelenlere bakmak hayli riskli bir işti. Yalnız Selim battaniyenin altındaki delikten yeni gelenleri izliyor, her şeyi görebiliyordu. Bir ara duvara dizilen esirlerden biri geri dönerek hücrelere bakınca, gardiyanla göz göze geldi. Gardiyan esire vurmaya hazırlanırken, esir kimsenin duymayacağı bir ses tonuyla gardiyana bir şey söyleyerek duvara döndü. Esirle konuşan gardiyan salona doğru gitti. Bir müddet sonra bir astsubayla birlikte geri döndü. Kendisiyle konuşan esiri alıp götürdüler. Battaniyenin altında delikten yeni getirilen esirleri izleyen Selim: "**Tamam bu adam itiraf yapmaya gitti**" dedi, kendi kendine.

Tecrit bölümüne yeni getirilenler sanki hayatlarında ilk olarak hücreleri görmüşlerdi. Salondan içeri girdiklerinde, hücrelere şöyle bir göz atmışlardı. Ön tarafı baştan başa demir parmaklık, kapılarda asılı büyükçe bir kilit, içi yarı karanlık hücrelerde yüzleri duvara dönük, ölü gibi duvara yaslanmış esirler dikkatlerini çekmişti. Bu hücrelere gelmeden önce hücreler hakkında nice korkunç olaylar, hikayeler duymuşlardı. Hücrelerde adamın tırnaklarını sökerlermiş, adamın başına kolonya döküp kibrit çıkarlarmış, adamın ayaklarına zincir takıp duvarlara başaşağı asar, üzerlerine köpek saldırtırlarmış vb. asma, kesme, koparma, imha etme ile ilgili ne kadar öykü varsa hücrelerde kalanlara yapıldığı söyleniyordu.

Yeni getirilenler kapıdan hücre salonuna girdiklerinde, bu öykülerin korkunçluğunu iliklerinde duyuyorlardı. Koğuşlarda yüksek sesle marş söylemediklerinde veya herhangi bir "**vukuat**" işlediklerinde hep hücrelerle korkutulmuyorlar mıydı?

Şimdi hazrol vaziyette duvarın dibinde korkulu ve tedirgin bir ruh haliyle olacakların bir an önce olmasını bekleyen esirler bu gerginlik içindeyken salona iki astsubay girdi. Biri, esirlerin ikişer ikişer ayrılmasını emretti. Gardiyanlar onları alarak bohçalarının başına götürdüler. Bohçalarını sırtlayan esirler, astsubayın isteğine göre hücrelere konuldular. Tüm esirler hücrelere dağıtılınca, gardiyanlar kapıları kapatıp gittiler.

Nevzat Elik ile İsmail Sezgin birinci kat 5. Hücreye girdiklerinde diğer esirlerin yanında yüzlerini duvara dönerek hazrol vaziyette beklediler. 5. Hücrede kalan esirler Nevzat ile İsmail'i tanıdıklarından, gardiyanların duymayacakları bir ses tonuyla: "**Hoş geldiniz**" deyince, onlar da: "**Hoş bulduk**" dediler. Gardiyanlar koğuştan dışarı çıkınca sarılıp öpüştüler. Selim:

- Sizi hangi koğuştan getirdiler?

- 35. koğuştan.

- Niye?

- Dört arkadaş kendini yaktı!

- Kimler?

- Ferhat Abi, Necmi Öner, Eşref Anyık ve Mahmut Zengin.

Ne zaman?

- 17 Mayıs gecesi kendilerini yaktılar.

5. Hücredeki esirler nefeslerini tutarak Nevzat ile İsmail'in etrafında kümeleniyorlardı. Çoğunun gözlerinden yaş akıyordu. Kendilerini yakan arkadaşları, çok yakından tanıdıkları için üzüntüleri tarif edilemeyecek kadar büyüktü. Çoğu şaşkınlıktan konuşamayacak durumdaydı. Koğuştan getirilen Nevzat:

- Ne olduysa Mazlum'un eyleminden sonra oldu. Bizim koğuşta Mazlum'un eylemi duyulunca Ferhat Abi: "**Mazlum bize doğru yolu gösterdi. Zulmü yıkmamızın tek yolu, Mazlum'un gösterdiği yoldur**" demişti. Yine Ferhat abi gil, kendilerini yaktıkları zaman bıraktıkları bildiride: "**Mazlum eylemi ile bize çıkış yolu gösterdi**" diyorlardı. Selim, Nevzat'ın konuşmasına müdahale ederek: "**Sizin koğuş Mazlum'un eylemini nasıl duydu**" diye sorunca Nevzat:

- Birgün PKK Ana Davası Batman grubundan yargılanan bir arkadaş, mahkemeden geldiğinde bizlere hiçbir şey anlatmadı. Oysa her zaman, herhangi bir arkadaş, mahkemeden döndüğünde mahkemelerde olup bitenleri, 35. koğuşta kalan arkadaşların mahkemede neler konuştuklarını anlatırdı. Biz de mahkemeden gelenlerin etrafında toplanır, sorular sorardık. Özellikle Hayri, Kemal ve Mazlum'un mahkemelerdeki konuşmalarının yorumlarını yapar, kendimizi ona göre ayarlardık. O gün mahkemeden gelen arkadaş bize hiçbir şey anlatmadı. Fakat Ferhat abi gille uzun uzun konuştular. Mahkemede olup

bitenleri kitleye açık söyleyip söylememekte tereddüt ediyorlardı veya ben öyle sanıyordum. Ama akşamüzeri Ferhat Abi hepimizi toplayarak, Mazlum'un kendisini yaktığını açıklayınca, haber bir bomba etkisi yarattı. Dinleyenler: **"Mazlum kendisini feda ettiğine göre, biz neyi bekliyoruz"** demeye başladı. Başaka bir esir o geceyi şu cümlelerle anlattı:

- Ben uyuyordum. Birdenbire bir patlamayla yatağımdan fırladım. Gözüme ilk çarpan, gür alevlerdi. Dilleriyle duvarları, tavanı yalıyordu alevler. Ferhat Abi'nin yatağının karşısındaydı. Alevlere fazla bakmadan onun yatağına doğru koştum. Yatağının yanına varınca, boş olduğunu gördüm. Koğuşa duman dolmuştu. Yatağa iyice yanaşınca, üzerinde duran beyaz bir kağıt gözüme ilişti. Elimi kağıda uzatırken, Ferhat Abi'nin kendini yaktığını anladım.

- Kağıdı okudun mu?

- Kağıdı okumadan önce saatime baktım. Bu tarihi anı, tam olarak tespit etmek istiyordum. Saat tam 04.30, takvim 17 Mayıs 1982 Pazartesi'yi gösteriyordu.

- Kağıtta ne yazıyordu kağıtta, okudun mu?

- Kağıtta yazılı olanların tümü şu anda hatırımda değil. Bildirinin başlığı, **"Yoldaşlara ve Tüm İnsanlığa"**ydı. Hatırladığım bölümlerinde, ulusal kurtuluş mücadelelerinin çok kanlı ve zorlu geçtiğini, dünyadaki diğer ulusal kurtuluş mücadeleleriyle birlikte, Vietnam ulusal kurtuluş mücadelesi bize göstermiştir. PKK hareketi henüz grup aşamasındayken Haki yoldaşın bir komplo sonucu şehit düşmesi, Kürdistan kurtuluş mücadelesinin zorluğunu, risklerini bize göstermiştir. 12 Eylül faşizminin Kürdistan bağımsızlık mücadelesini cezaevinde, onun üye ve sempatanları şahsında boğmaya yönelik uygulamaları, bu uygulamalara karşı çıkmanın kaçınılmaz olduğunu vurguluyorlardı.

- Hepsi bu kadar mıydı? Başka bölümleri yok muydu? Biraz düşün...

- Mazlum'un eyleminin günümüz ve Kürdistan tarihi açısından önem ve anlamına da değinmişlerdi. Mazlum'un eylemi, yurtsever, devrimci, demokrat, komünist olan herkese zulme karşı direnme için, bir mesaj olarak değerlendirilmişti.

- Peki bildirinin altında slogan var mıydı?

- Haa, sloganlar vardı. **"Kahrolsun Türk sömürgeciliği ve emperyalizm, Yaşasın Kürdistan bağımsızlık mücadelesi, Yaşasın PKK!"** sloganları, en altta da dördünün adı, soyadı ve imzaları vardı.

- Sen bildiriye okurken, onlar öyle yanıyorlar mıydı?

- Bildiriye çok acele okudum. Gözlerimden yaşlar akıyordu. Hıçkırıklar boğazımda düğümlenmişti. Sonra şaşkın bir vaziyette alevlere doğru koştum. Biraz yanaştığımda kızgın alevler bana saldırmaya başladılar sanki. Alevlerin içinde insan olup olmadığı anlaşılıyordu. Biraz daha yanaştığımda alevlerin arasından slogan sesleri yükseldi: **"Kahrolsun sömürgecilik, Kahrolsun sömürgecilik!"** sesleriydi bunlar.

- Koğuştaki diğer esirler ne yapıyorlardı?

- Herkes uyanmıştı. Dumandan koğuşun içi karanlık olmuştu. Bazı arkadaşlar koğuşun camlarını kır maya çalışıyorlardı. Bağırınlar, çağırınlar, imdat diyenler, sağa sola koşuşanlar... Koğuştaki tam bir panik havası vardı.

- Yangını söndürmeye çalışmadınız mı?

- Bazı arkadaşlar kendilerinden geçmiş gibi sağa sola koşup dururken, bazıları da su bidonlarıyla yangını söndürmeye çalışıyorlardı. Ama alevlerin içinden: **"Su dökmeyin, su dökmeyin, ateş yakın"** diye sesler geliyordu.

- Alevlerin içinden bağırın arkadaşları görebiliyor muydunuz? Ayakta mıydılar, oturuyorlar mıydı?

- Hayır görünmüyorlardı dedim ya, alevler çok gürdü. Bir de duman vardı.

- Peki, **"Su dökmeyin"** denildiğinde, siz su dökmeye devam mı ettiniz, yoksa durdunuz mu?

- Bazıları dökmeye devam ettiler. Buna karşın alevlerin içinden **"dökmeyin ihanetçiler"** diye bağırıyorlardı arkadaşlar.

- O kadar gür alevlerin arasından hala olaylara nasıl müdahale edebiliyorlardı?

- Orasını ben de anlayamadım. Sanki sesler alevlerin içinden değil de, başka bir yerden geliyordu.

- Peki siz su dökenleri engelleyemiyor muydunuz?

- Pek ne yapacağımızı bilemiyorduk. Hiçbir şey yapamadık. Onları cesaretlece uğurlayamadık. Bir slogan dahi atamadık.

- Neyle kendilerini yakmışlardı?

- Neftle.

- Nasıl temin ettiler nefti?

- Koğuştaki duvarlara, tavana resim çizilmesi ve yazıların yazılması için boya ve neft alınıyordu. Kantin

listesi yaptığımızda Necmi arkadaş.

15 kilo petrol listeye yazdı. Hatta bir arkadaş, **"Bu kadar petrol fazladır"** diyerek itiraz etti. O, **"Bir şey olmaz ucuzdur"** diyerek geçiştirdi.

- Yani petrol mi döküp kendilerini yaktılar?

- İlk alev aldığında, **"Buuuum"** diye bir patlama sesi duyuldu. Bu patlamayla hepimiz uyandık.

- Daha önce eylem yapacaklarını anlayamadınız mı? Yani, davranışlarından, konuşmalarından şüphelenen olmadı mı?

- Mazlum'un eylemi konuşumuzda duyulduktan sonra Ferhat, Necmi, Mahmut ve Eşref'le bir araya gelerek gizlice konuşurdu.

- Ne konuşuyorlardı? Yoksa konuşmalarını sizden gizli mi tutuyorlardı?

- Ne konuştuklarını kesin olarak bilmiyorum. Yalnız, bir gün Ferhat bana: **"Sayım zamanında sayıma gelen gardiyan ve subayları etkisiz hale getirerek koşulların anahtarlarını alıp, bütün koşulların kapılarını açsak, hep birlikte 35'e gitsek ne olur"** dedi. Şaka yaptığını sandığım için bir şey demedim. Eylemden sonra bu konuşmasını anımsadığımda, Ferhat'ın değişik eylem türlerini düşündüğünü anladım.

- Peki eylem gecesi veya eylemden önce bir şey farketmediniz mi?

- Eylem gecesi çok sakindiler. Her biri bir grup oluşturarak, bir ranzanın üzerinde arkadaşlara propaganda yaptılar. Özellikle Mazlum'un eyleminin amacını bizlere kavratmaya çalışıyorlardı. Ferhat: **"Düşmanın amacı hepimizi ihanete sürüklemektir. Bizim şahsımızda Kürdistan ulusal kurtuluş mücadelesini boğmak istiyorlar"** diyordu.

- Bu tür propagandaları her zaman mı yapıyorlardı, yaksa o gece mi?

- Başka zamanlarda da propaganda yapıyorlardı ama o gece çok yaptılar.

- Peki gece fazla propaganda yapmalarını neye yordunuz?

- Ancak eylemden sonra bize yaptıkları propagandanın önemini anladık. Her şeyi öyle ustaca yaptılar ki, hala o gece olanlara inanmıyorum. Akşam üzeri Ferhat, kantin eşyalarımızın hepsini o gece bize yedirdi. Bunlar: Domates, salatalık, biber gibi şeylerdi. Hatta bazı arkadaşlar itiraz ettiler: **"Hepsini bu gece yemeyelim, zaten bize kantinden yiyecek vermiyorlar"** dedilerse de, Ferhat: **"Akşam akşam bir karnınızı doyurun. Zaten yıllardır bu açlığı çekiyoruz. Bari bu gece karnınız doysun"** diyerek arkadaşları ikna etti. Nereden bilelim arkadaşların o gece kendilerini yakacaklarını? Yemekten sonra Ferhat, kolundaki saati çıkararak bir arkadaşına hediye etti. Necmi, Eşref ve Mahmut da işe yarar elbiselerini birkaç gün önce bazı arkadaşlara vermişlerdi.

- Buna rağmen siz bir şeylerin farkına varamadınız...

- Ben ateşi gördükten sonra her şeyin farkına vardım.

- Gece nöbetçileri yok muydu sizin koşuğa?

- O işi de ustalıkla ayarlamışlardı. Bizim koşuğun sorumlusu Necmi'ydi. O gece kendilerini nöbete yazmışlardı.

- Sonunda yangını söndürebildiniz mi? Arkadaşlar koşuğa mı şehit düştüler?

- Yangını söndürdüğümüzde, arkadaşların birbirlerinin omuzlarından tutarak oturmuş olduklarını gördük. Dördünün de başı öne doğru eğilmişti. Necmi'nin dudakları yanmış, dişleri görünüyordu. Ferhat'ın alın derisi dizlerine yapışmıştı. Eşref'in durumu daha da ağırdı.

- Konuşan olmadı mı?

- Ferhat Abi: **"Korkmayın, birbirinize sahip çıkın"** dedi. Diğer arkadaşlardan ses çıkmadı. Battani yeleri yere serdik, arkadaşları üzerine yatırdık. Bu ara Mahmut slogan attı. Necmi, başımın altına bir yastık koymamızı istedi. Eşref'in dışında diğer arkadaşlar konuşabiliyorlardı. Ama vücutlarının bazı yerlerinden kan akıyordu.

- İdare henüz olayın farkına varmamış mıydı?

- Pencereleri, kapıları vurduk. Bir ara gardiyanlar kapıya kadar geldiler. Arkadaşların kendilerini yaktıklarını söyledik, inanmadılar. Başka şeylerden şüpheleniyorlardı. Sonra yaralı arkadaşları mazgal deliğinden gösterdik. Yine kapıyı açmadılar. Sabaha doğru Yüzbaşı Esat kapıları açtırdı. Bir grup gardiyanla koşuğa girdi. Ferhat'ın yerde yattığını görünce, işin ciddiyetini anladığından; **"Bunlar azıllı militandır"** diye mırıldandı. Çevreyi kolaçan ederken, gardiyanlar da arkadaşları sedyelerle dışarı çıkarıyorlardı. Yüzbaşı Esat ve gardiyanlar önce bizden çekindiler. Bizlerin de bir şeyler yapacağımızdan korkuyorlardı. Eylem onlarda büyük bir paniğe neden olmuştu. Aynı panik bizde de vardı. Biz yüzbaşının ve gardiyanların içindeki paniğin nasıl farkındaysak, onlar da bizdeki paniği farketmişlerdi. Biz arkadaşlarımızın eylemine sahip çıkıp onları korkutacağımıza, onları gerileteceğimize, onlar paniğimizden

yararlanarak bize saldırdılar. Yüzlerce gardiyan vahşi hayvan sürüsü gibi ellerindeki kalaslar ve coplarla, "Allah allah allah..."sesleriyle bize saldırdılar. Kısa zaman içinde hepimiz yere düştük. Ayakta tek bir arkadaş bile kalmadı. Gardiyanlar postallarıyla bizleri ezmeye başladılar. Bağırın, çağırın esirler, hırlayan gardiyanlar, küfürler, kalkıp inen kalaslar koğuşu, savaş meydanından ziyade insanların linç edildiği bir meydana çevirmişti. Uzun süre bize işkence yaptılar. Sonra ellerimizi enseimizde kenetlememizi istediler. Denileni yaptık. Bu kez, koğuşumuzdaki bidonlarda ne kadar su varsa üstümüze döktüler. Hepimiz suyun içinde kaldık. Su bir karış kadardı. Ellerimiz enseimizde kenetli, yüzükoyun suyun içinde yatıyorduk. Gardiyanlar bizleri atlama taşı gibi diziyorlardı. Öyle sırtımıza basıp botları yaş olmadan koğuştta dolaşıyorlardı. İki gün iki gece hiç kıpırdanmadan öyle ağzüstü suyun içinde yattık. Sürekli de işkence yapıyorlardı. Çoğu arkadaşım elbiselerini yırttılar. Çoğu arkadaş çıplak vaziyette kalmıştı. Çıplak kalan esirlerden biri de, yaşlı olan Bedii TAN'dı. Gardiyanlar sırayla onun makatına hem cop sokuyor, hem vuruyorlardı. Bayılmıştı. Öyle yatıyordu suyun içinde. Ölüp ölmediğini bilmiyorum. Bizimle buraya getirmediler. Bir arkadaş da, ranzanın altında jiletle bileklerini kesmişti.

- Jileti nereden bulmuştu?

- Jileti daha önce ranzanın bir yerinde kendisi saklamıştı. Gece gardiyana çaktırmadan jileti sakladığı yerden almış, bileğini keserek ranzanın altında yatmıştı. Bileğinden akan kanı, gardiyanların görmemesi için, ranzanın altında bulunan bir leğene boşaltmıştı. İki gün iki geceden sonra, adlarımızı okudular. Ayağa kalktık, elbiselerimizi ve battaniyelerimizi topladık. Bizi koğuştan çıkardılar. Koğuş koridorunda sıraya dizerek soydular. 56 Kişiydik. Bu ara, komün örgütlenmesi içinde sorumluluk yapanların isimlerini okuyup ayırdılar.

- Komün örgütlenmesinde sorumlu olanları nereden biliyorlardı?

- Bunların isimleri okunduğunda birisinin çözüldüğünü anladım. Koğuşumuz kalabalıktı. Demekki biri dayanamamış, ispiyoncu olmuştu. Çok düşündüm ama adamı çıkaramadım. Koğuştan alıp götürmüşler miydi, koğuştta mı kalmıştı, bir türlü anlayamadım. Oysa Ferhat Abi komünü öylesine gizli örgütlemişti ki, esirlerin çoğu bile komünün nasıl işlediğinden habersizdi.

- Nasıl gizli örgütlemişti?

- Koğuşumuzda esirler beşer kişilik gruplara ayrılmıştı. Bunlar yemek gruplarıydı. Yani aynı sofrada oturup yemek yiyorlardı. Ferhat her grubun içine, güvendiği arkadaşlardan birini sokmuştu. O zaman açık komün kurmak çok riskli bir işti. Her grubun parası ayrıydı. Yine her grup kantin listesini kendi içinde hazırlıyordu. Ferhat, kitlenin haberi olmadan güvendiği arkadaşları grup sorumlusu yapmıştı. İşte bu grup sorumluları aracılığıyla grup üyelerinin haberi olmadan, gruplardaki para miktarını denkleştiriyordu. Mazlum'un eylemine kadar koğuşumuzda komün örgütlenmesi böyleydi. Fakat, Mazlum'un eylemi bize güç ve cesaret verdiğinden, bizi daha fazla birbirimize bağladı. Ferhat bir açıklama yaparak tüm grupları birleştirdi. Komünü açıkça kurdu. Fakat yine de komünde kimlerin görevli olduğu herkesçe bilinmiyordu.

- Peki komün örgütü içinde görev yapanlara ayrıca işkence yaptılar mı?

- Onlara biraz vurdular. Sonra hepimizi döverek 36. Koğuştaki hücelere götürdüler. Orada bir müddet beklendikten sonra bizi alıp buraya getirdiler.

Evet 17 Mayıs 1982 akşamı, her şey aniden olup bitmişti. 21 Mart 1982 gecesinde Mazlum Doğan'ın kaldığı dördüncü kat 9. Hücrede yanan üç kibrit çöpü, bir bozkırı tutuşturmuştu. Zulmün karanlığı, bağımsızlık ateşiyle yarılmıştı. Kıpkızıl, sarı sarı alevlerdi, Ferhat'ın beyninden, Necmi'nin gözlerinden, Eşref'in vücudundan, Mahmut'un dudaklarından çıkan. Bağımsızlığın alevleriydi, suskunluğun haykırışı, Mazlum'un dirilişiydi. Bu alevler hiç sönmeyecekti artık. Yüzyıllarca süren bir geleneğin tekrar şahlanışiydi. Medler, Ninova'yı yaktıkları günden beri bu ülkede ateşler yakılıp durmuştu. Ateşler bağımsızlık için yakılmış, zalimlerin yakılması, karanlıkların, dağıtılması için yakılmıştı ateşler. Kürdistan'ın dağlarının doruklarında nesiller ateşleri yakmayı öğretmişler nesillere. Nesiller, kutsal bellemişler ateşi. Ateş ısıtmış soğuk bedenlerini, karanlıkta ışık olmuş onlara. Korkuya cesaret olmuş, Demirci KAWA'nın demirini yumuşatmıştı. Ateş, onların umududur. Ondan dolayı sevmişler kırmızıyı. Ateş onların kurtuluşuydu, ondan dolayı sevmemişler karanlığı.

O yıllar; 1980, 1981, 1982 yılları, özgürlük ateşinin dağların doruklarında yanmadığı yıllardı. 12 Eylül

karanlığı, Kürdistan dağlarındaki ateşleri söndürdü. Kürdistan'ın dört bir yanını karanlık sardı. Çakallar uluyordu dağların yamaçlarında. Helikopterler leş kargaları gibi insan avına çıkmışlardı. Tank paletlerinin gıcirtısı vardı şehirlerin caddelerinde, davul sesleri değil.

Düşman, 12 Eylül karanlığında insan avlıyordu. Çarmıhlar dikilmişti köylere, kasabalara. Sesliliğin girdabında sessizdi ülkenin insanları. Artık ateşlerin yakılamayacağı inancındaydı zalimler. Düşünce, sıra sıra tankların çemberinde, gurur çizmelerin altındaydı. Kanı beş paralık katiller, sultan kesilmişlerdi. Ülkenin her yanı ispiyon kokuyordu. Ülke baştanbaşa artık bir zindandı. Etrafı mayın tarlaları, tel örgüler, nöbetçi kulübeleri, iz tarlaları, kurt köpekleriyle çevrili zindan. Bir de zindanın içinde zindanlar vardı. En zalimi, en zulümkarı Diyarbakır zindanıydı. Düşman her şeyi burada bitirmek istiyordu. 12 Eylül'ün en karanlık yeri burasıydı.

21 Mart 1982'de belki Kürdistan dağlarında dahi Newroz ateşleri yakılmadı. Ama Mazlum Doğan, karanlığın karanlığında üç kibrit çöpü yakarak, sonra kendini feda ederek Newroz'u kutladı. Newroz'un üç kibrit çöpünde Diyarbakır zindanının karanlığında alevlenmesi, karanlığı yaman korkuttu. Üç kibrit çöpünün aydınlığı, çok etkiledi koyu karanlığı. Üç kibrit çöpü beyinlerde yeni kıvılcımlar yarattı. Kalasların gölgesinde, tankların çemberinde alevler yanıyordu. Alevler parlıyordu, alevlerin diliyle özgürlük şarkıları söyleniyordu. Alevlerin figürleri halay çeken insanlarımızı andırıyordu. İnsandan alev oldular **“DÖRTLER”**, Yürüdüler zulmün üstüne. Alevlerin diliyle konuşuyorlardı, alevlerin diliyle haykırıyorlardı...

Mazlum üç kibrit çöpüyle isyanı taşırdı Diyarbakır zindanına, 21 Mart'ta çağdaş bir KAWA yarattı kızıl ateşlerden. Ülkemizin direniş zincirine yeni bir halka ekledi. 17 Mayıs ateşi başka bir halkaydı. **“DÖRTLER”** 21 Mart'la 18 Mayıs'ı birbirine bağladılar. Elele tutuşarak Haki'yle Mazlum'u yanyana getirdiler.

Ülkenin en koyu karanlığında yanan ateş, şavkını Kürdistan dağlarının karanlığına vuracaktı. Ağrı Dağı'nın zirvesinde sessizler ses bekliyorlardı. Artık son yılı olacaktı dağlardaki suskunluğun.

Artık kimse söndüremeyecekti dağlardaki közleşmiş ateşi. Namlular Newroz ateşi, Newroz dillere destan olacaktı. Düşman yanıp tutuşacaktı, dört bir yandan. Ülkenin her ili, ilçesi 33. Koğuş gibi olacaktı. Ülkede kimse uçaklardan korkmayacak, çocuklar oyuncaktır diye tarlalarda bombalarla oynayacaktı.

Ferhat'ın cenazesi Kızıltepe'ye gidecekti. Necmi'nin Çermik'e, Eşref in Viranşehir'e, Mahmut'un Siverek'e. Kürdistan kasabaları onları nasıl karşılayacaktı? Onlara cenaze törenleri düzenleyebilecekler miydi? Onların cenaze törenlerine katılanlar, onları anlayabilecekler miydi? Anaları çocuklarına sarılıp öpebilecekler miydi? Kürdistan'ın şifalı otları onların yanıklarına derman olabilecek miydi?

“DÖRTLER”in eylemini koğuşlar nasıl karşılayacaklardı? Mazlum gaflet uykusunda olanları dürterek uyandırmıştı. **“DÖRTLER”**in eylemi yeni yangınlara neden olmayacak mıydı? Mazlum'un üç kibrit çöpünden koskoca bir yangın çıkmıştı. Şimdi. Koskoca bir yangından nasıl bir yangın çıkacaktı?

En kısa zamanda bütün koğuşlar eylemi duyacaklardı. Ölüm haberi duvar, kapı dinlemez, sızıp çıkacak bir delik mutlaka bulurdu. Mazlum'un eylemi, M. Hayri Durmuş'un diliyle mahkeme kürsüsünde: **"Mazlum kaldığım hücredeydi... Mazlum öyle yılacak bir insan değildi. Mahkemelerde savunma yapmamıza engel olunmasından, cezaevinde ihaneti dayatmalarından şikayetçiydi. Bu uygulamalara mutlaka karşı koymak gerektiği inancındaydı. 21 Mart gecesi, Mazlum bu durumları protesto etmek için bu eylemi koydu. Mazlum'un eylemi siyasi bir eylemdir"** biçiminde dile getirdi. Hayri'nin bu açıklaması kafadan kafaya, dilden kulağa tüm cezaevini dolaştı. 33. koğuştta bağımsızlık alevine dönüştü.

Mehmet Hayri Durmuş, artık hazırlıkları hızlandırmıştı. Nitekim Mazlum'un eylemini açıkladığı günün akşamında 35. Koğuşun bazı hücrelerinde kalan arkadaşlarına ilettiği pusulada şöyle diyordu: **"Arkadaşlar, Mazlum'un eylemi, ülke devriminde ve Parti tarihinde çok önemli bir eylemdir. Düşman önümüze ölümü ve ihaneti koymuştur. Mazlum, ne yapmamız konusunda pratik tavrı takınmıştır. Mazlum'un eylemi dışında başka eylem biçimleri üzerinde düşünelim."**

35. Koğuştta eylem biçimleri düşünülürken 33. Koğuştta **“DÖRTLER”** yeni bir eylem biçimi bulmuşlardı. Sonucu kesin ölümle bitecek, kararlılığı düşmana gösterecek bir eylem biçimiydi bu. Bu eylem geleneklerimize uygun bir eylemdi. Hem de anlamı büyüktü. Bu eylem, esirlere ışık olacaktı. Karanlıklarda kalan herkese aydınlık, el yordamıyla yürüyenlerin elinde fener, yolunu yordamını şaşırın

lara rehber olacaktı. Çaresiz kalanlara çare, silahsız kalanların elinde silah olacaktı bu eylem. Zaten Diyarbakır cezaevinde esirlerin teslim olmalarının nedenlerinden biri de silahsızlık değil miydi? İşkenceciler bütün silahlarını ellerinden almamışlar mıydı? İşte “DÖRTLER“ bu eylemleriyle herkesin eline yepyeni bir silah armağan ediyorlardı. Karanlıkları aydınlatan, zulmü çökerten, Sömürgecilerin yumuşak karnına darbe indiren bir silahtı bu. Mazlum'un kitleye armağan ettiği silahtan sonra onlar, daha başka bir silah armağan ediyorlardı. Bundan sonra yeni yeni silahların arayışına devam edilecek, bulunup denenecek, kitlenin eline verilerek genel bir taarruz başlatılacak ve zulüm bir ejderha gibi içtiği tüm kanların, yediği tüm canların bedelini ödeyecekti. Rüzgar eken fırtına biçecekti. Baskı ve zulüm kendi dozunda şiddetle karşılaşacaktı. Bir zamanlar dize getirdikleri tarafından dize gelecekti. Mazlum'un icadından sonra Ferhat direnme silahını icat ederek zulüm altında inleyenlere dağıtmıştı. Ferhat'tan sonra M. Hayri Durmuş, ölüm orucu silahını patlar hale getirip esirlerin eline verecekti.

Ferhat'la Hayri, hem birbirlerine benziyorlardı hem birbirinden farklıydılar. Hayri uzun boylu, Ferhat ona göre kısaydı. Hayri'nin gözleri ve saçları siyah. Ferhat'ın gözleri mavi, saçları kahverengiydi. İkisi de yumuşak huylu, geniş insanlardı. İkisi de insan sevgisiyle doluydular. İkisi de hiç kimsenin kalbini kıramayacak, karıncayı incitemeyecek özellikteydi. Öğrencilik yıllarında Ankara'da tanışmışlardı. Hayri, Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi öğrencisi, Ferhat, Trabzon Üniversitesi Elektrik Mühendisliği bölümü öğrencisiydi. Ferhat Trabzon'da öğrenciyken, daha sonra Eskişehir'de askerlik yaparken fırsat buldukça Ankara'ya gidiyor, Hayri'yle buluşuyordu. İkisi ülke sorunu üzerine uzun uzun konuşurlardı. Ferhat yurtsever bir çevrede büyümüşü. Çevresindeki insanların çoğunun şu veya bu biçimde KDP'yle ilişkileri olmuştu.

Kürdistan halkının içinde bulunduğu durumu daha genç yaşlarındayken kavramıştı. Kürt halkı yoksuldu. Kürt halkı parçalanmıştı. Kürt halkı kendi dilini konuşmıyordu. Kürt halkı özgür değildi. Bunun ötesinde Kürt halkı özgür olmadığını kavrayacak kapasitede değildi. Ferhat, Hayri ile tanıştığı, buluştuğu zaman bunları biliyordu. Hayri, Ferhat'la karşılaşmalarında Kürt halkının içinde bulunduğu durumdan nasıl kurtulacağını anlatıyordu. Ferhat, Hayri'yi dinledikçe Kürdistan hakkında bilgi sahibi olmaktan, Kürt halkının içinde bulunduğu durumu kavramaktan ziyade, Kürt halkının kurtuluş yolunu bilmenin önemini kavrıyordu. Hayri ve arkadaşlarıyla konuşukça, tartışıkça onlarla kaynaşıyordu. Eskişehir'de askerliğini bitirince, doğup büyüdüğü Mardin'in Kızıltepe ilçesine gitti. Üniversiteyi bitirmiş, askerliğini yapmıştı. Artık bir işte çalışarak Mardin ve çevresinde devrimci faaliyetler içine girebilirdi. Bunun için Mardin elektrik işlerinde baş mühendis olarak işe başladı. İş gereği hem Mardin'in tüm köylerine gidebiliyor, hem de deşifre olmadan Parti'nin vereceği görevleri yerine getirebiliyordu. 1978'lere kadar devrimci mücadelenin en az geliştiği yerlerden biri Mardin bölgesiydi. Fakat Kürdistan'da yurtsever tabanın en kalabalık olduğu yerlerden biri yine Mardin'di. Kısacası Mardin yöresi Ferhat Kurtay için biçilmiş kaftandı. Ferhat yurtsever çevrede çok iyi tanınıyor ve seviliyordu. Kürtçeyi çok mükemmel konuşuyor, her sorunu herkesin anlayabileceği basitlikte anlatabiliyordu.

Ferhat ve yörede çalışan diğer arkadaşlarının olağanüstü çabaları sonucu, devrimci mücadelenin gelişmesi bakımından geri olan Mardin ve yöresinin bu durumu değiştirildi. Kısa zaman içinde devrimci hareket Mardin ve yöresinde kök saldı. Binlerce devrimci ve yurtsever insan şu veya bu düzeyde mücadeleye kanalize edildi. PKK hareketi daha yörede örgütlenmeden önce DDKD ve KUK gibi hareketler yörede taban oluşturmuşlardı. Bu hareketler özellikle 1978'lerde yörede PKK aleyhtarı bir kampanya başlattılar, PKK'lilerin "ajan, halk düşmanı" olduklarını anlatıyorlardı. Ferhat Kurtay bunların yüzünü teşhir etmede büyük bir rol oynadı. Bu duruma şahit olan köylülerden Halim Abak, Ferhat'ı şöyle anlatıyordu: "Bizim köyün gençlerinin çoğu DDKD'ye sempati duyuyorlardı. Yaşlı olmama rağmen beni de etkilemişlerdi. Özellikle köyümüze her gelişte "Apocular" aleyhine konuşuyorlardı. Apocuların halk düşmanı olduklarını, Türk devletinin MİT'i olduklarını söylüyorlardı. 'Apocuların' hep köylüleri ve yoksulları öldürdüklerini anlatıyorlardı. Hiçbirimiz o güne kadar "Apocu" görmediğimiz için "Apocuları" öcü gibi biliyorduk. Hatta ben 'Apocuları' gördüğüm yerde, fırsat bulsaydım hemen öldürürdüm. İşte bu durumdayken, birgün oğlum eve geldi. Bana: 'Baba, Apocular gelmiş seni çağırıyorlar' dedi. Hemen yerimden kalktım, katlanmış döşeğin arasında sakladığım tabancamı aldım, mermiyi namluya sürdüm, kuşağımın arasına soktum ve evden çıktım. Öğrendim ki; "Apocular" bir taksile komşumuzun evine gelmişti. Eve girdiğimde, dört yabancı kişinin, köyümüzün gençleriyle misafir odasında oturduklarını gördüm. PKK aleyhinde her zaman bizlere propaganda yapan DDKD'li genç de oradaydı. İçeri girdiğimde

hiç kimseye selam vermedim. Kızgındım, doluydum, patlamaya hazır bir bomba gibiydim. Kapının arkasında bir yere oturdum. Sonradan adının Ferhat olduğunu öğreneceğim “Apocu“ ayağa kalkarak bana, "Dayı gel, şöyle yukarı otur" diyerek yanındaki minderi gösterince, hemen patladım: ‘Siz Apocusunuz, bizim köyde ne geziyorsunuz, hemen burayı terkedin!’ dedim. Bu konuşmalarına karşı Ferhat şaşırıp kaldı. Fakat doldurulmuş, kıskırtılmış olduğumu anladığından, çok yumuşak bir sesle: ‘Tamam dayı, sen kızma, biz gideriz’ dedikten sonra odaya bir sessizlik çöktü. Hiç kimse bir şey söylemiyordu. Herkes başını önüne eğmiş düşünüyordu. Doğrusu ben de mahçup olmuştum. Yine Ferhat bana doğru bakarak: ‘Dayı neden bize kızgınsın açık söyle de konuşalım’ deyince, ben de açık söyledim: “Apocuların“ halk düşmanı olduklarını, Türk devletinin MİT’i olduklarını anlattım. Henüz konuşmamı bitirmeden Ferhat, bizleri kıskırtan DDKD’liye ters ters baktı.

‘Dayı dedi, her şeyi şu karşımda oturan adam ve bunun gibileri size anlatıyorlar. Ama biz bu halkın kurtuluşu için mücadele ediyoruz. Şimdiye kadar bizden hiçbirini görmüş, konuşmuş değilsiniz belki. Eğer mücadele edersen veya kabul edersen seni hakem yapalım, biz de görüşlerimizi anlatalım, DDKD’liler de görüşlerini anlatsınlar. Eğer sen bizim Kürdistan’la ilgili görüşlerimizi yanlış, DDKD’lilerin görüşlerini doğru bulursan, bir daha sizin köye gelmeyiz. Üstelikte hepimiz DDKD’li oluruz. Mademki onlar doğruyu savunuyorlar hep birlikte savunalım’ dedi. Bütün bunları temiz ve açık bir Kürtçeyle ruhumu okşayarak söyledi. Köy odasında kalabalık bir cemaat vardı. Üstelik Ferhat burada hakem olmamı istiyordu. Kendi kafamda: ‘Kimse DDKD’li adamla tartışamaz. Biraz tartışınlar da “Apocuları“ rezil etsin, sonra döverek dışarı atarız’ diyordum.

Böyle düşündüğüm için Ferhat’a: ‘Tamam konuşun’ dedim. Ferhat: ‘Yok sen orada otursan, biz konuşmayız. Gel şöyle yakında, şu minderin üzerinde otur. Biz senden söz hakkı alırız ona göre karşılıklı konuşuruz’ deyince biraz direttim. Sonra Ferhat’ın istediği yere gidip oturdum. Bu ara köy odasına başka köylüler de gelmişti. Yaklaşık 80 kişi olmuştuk. Ferhat’a: ‘Önce sen konuş. Biz DDKD’nin ne dediğini biliyoruz’ dedim. Ferhat: ‘Peki’ dedi ve konuşmaya başladı. Eee babam, bir konuştu, bir konuştu, cemaatin ağzı açıkta kaldı. Bir ara DDKD’li adam kalkıp gitmek istedi. Hemen koluna yapıştım, ‘Adım atamazsın’ dedim. Ferhat konuştuğu açıldı. O güne kadar öyle doğru konuşan bir insan ne görmüş, ne duymuştum.

Kürdistan’ın durumunu, Kürdistan halkının nasıl kurtulacağını anlattıktan sonra DDKD’lilerin neden PKK’lilere iftira ettiklerini anlattı. Nedenleri o kadar güzel anlattı ki, ben hemen ikna oldum. Yeğenim nerelisin? diye sorduğumda, Kızıltepeyim, Melle Hesen’in oğluyum dedi. Evet Ferhat benim tanıdığım dostum Melle Hesen’in oğluydu. Bunu öğrenir öğrenmez oradaki DDKD’liye bir tokat yapıştirarak, namussuzoğlu namussuz. Bugüne kadar bizi kandırdın dedim. Elimi tabancama attım. Ferhat aramıza girdi. Birkaç dakika dil dökerek beni yatıştırdı. İşte o günden sonra artık hiçbir DDKD’liyi köyümüze sokmadım. Ferhat’la işte böyle tanıştık. Ondan sonra beni her görüşte, Dayı o gün seni hakem yapmasaydım, kimbilir belki de şimdi ölüydüm derdi."

Ferhat Kurtay, 1979’larda Mardin yöresinde kelimenin tam anlamıyla bir halk önderi konumuna yükselmişti. Partinin ideoloji ve politikası doğrultusunda yoğun bir çalışma içine girerek, Parti anlayışını kitleler içinde yaygınlaştırmıştı. Bu tarihlerde PKK’nin oluşturduğu yeni bir örgütlenmede de görev almıştı. Bu örgütlenme, eyalet örgütlenmesiydi. Kürdistan dört eyalete bölünmüştü. Ferhat Kurtay, Diyarbakır, Mardin, Siirt yörelerini içeren eyaletin, komitesine atanmıştı. Yakalanmadan bir ay kadar önce M. Hayri Durmuş da Kızıltepe’ye gitmiş, Ferhat, Hayri’yi görünce, çok sevinmişti. Geçmiş günleri anarak uzun uzun konuşmuşlardı. Ankara’da Kızılay’daki Yenişehir Kıraathanesinde yalnız ve halktan kopuk değillerdi artık. İkisi de Kürdistan halkının bağrına dönmüş, çok büyük sorumluluklar yüklenmişlerdi. Binlerce insana söz geçiriyorlar, binlerce insanın sorunlarıyla ilgileniyorlardı. Hayri Tıp Fakültesi’ni üçüncü sınıftan terketmişti. Ferhat mezun olmuş, mühendisliği paravan iş olarak kullanıyordu. İkisi de kendilerini Kürdistan devrimine adanmıştı.

Hayri, Kızıltepe’de iken Parti ve yayın organları için bazı mühür ve kaşelerin kazılması gerektiğini düşündü. Bu konuda Ferhat’ın da görüşlerini alarak, mühür ve kaşelerin biçimleri, şekilleri ve yazıları

üzerinde görüşbirliğine vardılar. Mühür ve kaşelerin şekillerini bir kağıda çizerek, kurye Ahmet Bayık aracılığıyla Diyarbakır'a yolladılar. Mühür ve kaşe taslaklarını Diyarbakır'a götüreren Ahmet Bayık Diyarbakır'daki örgütle ilişki kurdu. Basın yayın sorumlusu Selim Çürükkaya'ya durumu anlattı. Selim, mühür kazıcılarını tanıyordu. Ama buralar tehlikeli yerlerdi. Her an polisin denetimi altında olabilirdi. Buna rağmen mühür kazıcısına gidilerek, mühür ve kaşelerin taslakları gösterildi. Mühür kazıcısı, beş gün sonra istenenleri hazırlayabileceğini söyledi. Beş gün sonra, yani 29.11.1979 günü hazırlanan mühür ve kaşeleri alan Ahmet Bayık, bir arabayla Kızıltepe'ye hareket etti. Elinde küçük bir çanta vardı. Kızıltepe yakınlarına vardığında, yolda arama yapmakta olan polisler arabayı durdurdular.

Yapılan aramada Ahmet Bayık, çantasındaki mühür ve kaşelerle birlikte yakalanarak soruşturmayaya alındı. Polis iki nokta üzerinde duruyordu: Mühürler kimden alınmıştı, kime götürülüyordu? Ahmet Bayık, mühürleri kimden aldığını söyleyemeyerek, yapıldığı matbaanın adresini verdi. **"Mühürleri burada yaptırmıştım"** dedi. Ahmet Bayık'ı matbaacıya götürdüler. Matbaacı, **"Mühürleri bu yaptırmadı"** diye ifade verince polis, bundan sonra mühürlerin götürüleceği yer üzerinde durmaya başladı. Sorguda Ahmet Bayık'ın üzerinde her türlü işkence yöntemini denedi: Çarmıh, falaka, teker, elektrik... Ahmet, bu zalim yöntemlere fazla dayanamadı. Kızıltepe'de bildiği bir dükkanın adresini vererek: **"Mühürleri o dükkana gelecek bir arkadaşaya verecektim"** dedi. Aslında oraya herhangi bir arkadaş gelmeyecekti. İşkenceden kurtulmak için, birkaç kez gittiği için bildiği bu dükkanın adresini vermişti.

Polis, Ahmet Bayık'ın bu ifadesi üzerine sözkonusu dükkanı basarak içerde karakol kurdu. Dükkancıyı da gözaltına aldı. Uzun bir süre sonra dükkana kimsenin gelmeyeceği anlaşılınca, dükkan sahibinin evinde arama yapmaya karar verdiler. Dükkan sahibi Ferhat Kurtay'ın amcasıydı. Tesadüfen o saatte de Ferhat ile Hayri, polisin arama yapacağı evde kalıyorlardı. Evin etrafı sarılınca, Ferhat hemen kapıyı arkadan kilitleyerek Hayri'yle bir odaya çekildiler. Hayri, üzerindeki kimliği ve yazılı belgeleri imha etti. İkisinin üzerinde de sarı kabızalı birer ondörtlü tabanca vardı. Tabancalarını evde sakladılar. Nasıl ifade vereceklerini hemen kararlaştırdılar.

Ferhat, Eskişehir'de astsubay iken Ankara'da Hayri ile tanıştığını, şimdi ise mühendis olarak Bingöl'e tayini yapıldığından, Hayri'nin Bingöl'den evinin taşınmasına yardımcı olmak için geldiğini söyleyeceklerdi. Tabancalar bulundursa, kendi özel tabancaları olduğunu, kaçakçılardan satın aldıklarını ileri süreceklerdi. İfadeler üzerinde böyle anlaştıktan sonra kapıyı açtılar. Polis evde arama yapınca tabancaları buldu. Hayri ile Ferhat'ı 29.11.1979 tarihinde gözaltına aldı. Hayri'nin üzerinde kimlik bulunmadığından polis araştırma yaptı. Kısa bir zaman içinde yakaladıkları kişinin M. Hayri Durmuş olduğunu anladılar. Zaten polis Hayri'yi giyabında çok iyi tanıyordu. Elazığ soruşturmasında çözülen PKK merkez komite üyesi Şahin Dönmez, Hayri hakkında bildiği her şeyi polise anlatmıştı. Polis, yakalanan kişinin Hayri olduğunu anlayınca, Şahin'in polis ifadesini kendisine okudu. Hayri, artık gizlenecek bir durumunun olmadığını anlayınca, **"Evet, ben PKK merkez komite üyesiyim. Başka da bir şey söylemeyeceğim"** deyip tavrını koymuştu.

Ferhat ise, yakalanmadan önce deşifre olmamıştı. Yani onun aleyhinde poliste bir bilgi yoktu. Resmen mühendislik de yaptığı için polis pek şüphelenmiyordu. Yalnız, Ferhat'ın Ferhat olduğuna inanmıyor, yakalananın Ferhat kimliğiyle PKK merkez komite üyesi Duran Kalkan olduğunu düşünüyor, bunun için Ferhat'a işkence yapıyorlardı. Hem dövüyorlar, hem de: **"Çözül olan sarı yılan. Elimize geçtin ulan. Şahin Dönmez senin tipini tarif etmişti. Tanıyoruz seni ulan. Elimizden kurtuluşun yok artık"** diyorlardı. Günlerce Ferhat'a Duran Kalkan diye işkence yaptılar. Buna karşı Ferhat, hep Hayri ile anlaştığı gibi ifade veriyor, söylenenleri kabul etmiyordu. Sonunda, Hayri'yle anlaştıkları ifadeyle savcılığa sevkedildiler. Mahkemede tutuklanarak cezaevine gönderildiler. Hayri yürüyemez durumdaydı. Zaten cezaevine getirilmeden önce, bir müddet Diyarbakır askeri hastahanesinde patlayan ayak tabanlarını tedavi etmişlerdi. Hayri, bir nolu askeri cezaevine geldiğinde, Ferhat'ın istihkam cezaevine konulduğunu öğrendi. Böylece Ferhat ile Hayri birbirinden ayrı düştüler. 1980 Temmuz ayında Hayri ile Ferhat, Diyarbakır özel askeri cezaevinde tekrar buluştular. Ferhat 9. koğuşta, Hayri 15. koğuşta kaldığından birbirleriyle sürekli yazıyorlardı. Cezaevi örgütü 1980 tarihinde tüm kitleye hitap edecek bir gazete çıkarma kararı alınca, bu gazeteyi çıkarma görevi Ferhat Kurtay'a verildi. Çıkaracağı gazetenin adını ve amblemini tespit eden Ferhat, gazeteye **"HEWAR"** adını koydu.

Gazetenin amblemiye, parmaklıklardan dışarı uzatılmış bir kaleme PKK bayrağı takılıydı. Ferhat her koğuştta haber toplayan bir muhabir görevlendirmişti. Bu muhabirler görüşme günü ziyaretçilerin getirdiği bütün haberleri toplayarak yazıya döküyor ve Ferhat'a gönderiyorlardı. Gazetede haberlerin dışında yorumlar, teorik yazılar, sanat ve edebiyatla ilgili yazılar da yer alıyordu. Ferhat Kürtçeyi çok mükemmel okuyup yazabildiği için gazeteye Kürtçe yazılar da yazıyordu. Gazetenin birinci sayısından başlamak üzere, "**Şoreşgere benav**" (Adsız devrimci) adlı uzun bir öykü yazdı. Öykü işkencehaneye düşmüş bir devrimciyle bir hırsızın işkence karşısındaki tavır, düşünce, duygu ve davranışlarını anlatıyordu. 1980 şartlarında gazete cezaevinde büyük bir ilgi ile karşılandı. Kitleye devrimci bilinç, ruh ve heyecan veriyordu. Hayri ile Ferhat artık Ankara'nın kahvelerinde Kürdistan halkından uzak, soyut tartışmalar yapmıyorlardı. Onlar Kürdistan halkının içinde, Diyarbakır'ın kalbinde, gazete sütunlarından Kürdistan halkına sesleniyorlardı. Hayri, Ferhat ve Mazlum ayrı ayrı koğuştarda olduklarından aralarındaki duvarlara rağmen gazete sütunlarında yanyana gelerek Kürdistan halkına ve gençliğine yol gösteriyorlardı.

12 Eylül'den birkaç gün önce Kemal Pir yakalandığında onu da özel tip askeri cezaevine getirdiler. Birkaç gün Mazlum ile Hayri'nin kaldığı 15. koğuştta kalan Kemal, oradan 7. Koğuştta götürüldü. Onların bir araya son gelişleri 10. koğuştta oldu. 10. Koğuşt Ferhat'ın kaldığı 9. Koğuştun tam karşısındaydı. Bir gün koğuşt sorumlusu Selim koğuşt gardiyanını ikna ettikten sonra Ferhat'ı 10. Koğuştta davet etmişti. Ferhat gelince, koğuştaki ocağı onararak elektrik tesisatını da yapmıştı. Koğuştaki esirler kantinden yiyecek eşyaları alarak ocakta yemek pişirdiler. Yemek hazırlanmadan koğuşt sorumlusu Selim 15. Koğuştta gitti. Gardiyanla konuşarak Hayri ile Mazlum'u da 10. Koğuştta davet etti. Selim Hayri ile Mazlum'u 10. Koğuştun kapısında bırakarak 7. Koğuştta Kemal PİR'i getirmek için gitti. Koğuştun gardiyanı Kemal'in koğuştan dışarı çıkmasına karşıydı: "**Ben müsade edemem. Kaçar maçar başıma bela olur**" diyordu. Kemal de, "**Yahu adamın adı çıkmasın da canı çıksın**" diyor, gardiyanı ikna etmek için uğraşıyordu. Sonunda gardiyanı ikna etti. Kemal, Selim ile 10. Koğuştun kapısına geldiklerinde, gardiyan koğuştun kapısını açtı. Kemal açılan kapıdan içeri göz atınca Hayri, Mazlum ve Ferhat'ın yanyana oturduklarını gördü. Biraz şaşkınlık geçirir gibi oldu. Geri dönerek Selim'in yüzüne baktı: "**Her şey hazır mı?**" deyince, "**Biraz sonra hazır olur**" dedi Selim. Kemal: "**Gündüz mü kaçacağız**" diye sorunca, Selim: "**Ne kaçması sizi yemek için çağırdım. Yemek biraz sonra hazır olacak**" dedi. Kemal gülerken koğuştta girdi. Yürürken: "**Ben de Hayri, Mazlum, Ferhat'ı bir arada görünce dışarıya tünel açmışsınız, her şeyi hazırlamışsınız, onun için bizi çağırmışsınız zannettim**" biçiminde konuşarak bir yatağın üzerinde oturdu.

12 Eylül'den sonra sinema salonunda bir test yaptırmak için her koğuştan birkaç kişi sinema salonuna götürülmüştü. Bunların arasında onlar da vardı. Fakat orada konuşma fırsatı bulamamışlardı. İşkenceler ve baskılar başladığında Ferhat 9. Koğuştta kalıyordu. İşkenceciler hemen hemen her gün koğuştta basarak topluca işkence yapıyorlardı. Fakat tüm işkencelere rağmen bu koğuştta hiç kimse çözülmüyordu.

2 Ocak açlık grevinde, koğuştaki esirlere günlerce işkence yapılmasına rağmen kimse açlık grevini bırakmadı. İşkenceciler koğuştaki insanların kararlılığı karşısında çılgına döndüklerinden, onları koğuşt koridoruna çıkararak, orada saatlerce işkence yapıyorlardı. Sonunda koğuştta kimsenin çözülmeyeceğini anlayan Gestapo, hepsini birlikte koğuştan alarak o tarihlerde 37. Koğuşt olarak bilinen tecrit bölümüne götürdü. Ferhat koğuştındaki insanlarla birlikte tecrite gidince, Mazlum'un da orada olduğunu gördü. O tarihlerde tecritte yaklaşık 400'den fazla esir kalıyordu. Süreç içinde işkenceler sistemli olarak yapılmaya başlanınca, yavaş yavaş çözümler de başladı. Burada çözülen esirler hemen koğuştta gönderiliyordu. İşkencecilerin amacı işkenceyle kadroları eleyip tecritlerde bırakmak, diğer insanları da koğuştta göndererek kadrolar ile kitleleri birbirinden ayırmaktı. İşkenceciler bu aşamayı gerçekleştirdikten sonra, daha başka hedeflere yönelmek istiyorlardı. Ferhat böyle bir ortamda kurallara uydular. Onun kurallara uymasıyla bir çok esir bu tavrından etkilenecek ya da onun tavrını kendisine gerekçe yaparak direnmekten vazgeçti. Ferhat kurallara uyduğunda Mazlum, tavrının yanlış olduğunu kendisine hatırlatmasına rağmen o, "**Artık götürmem**" demişti.

Fakat henüz 37. Koğuştta iken kurallara uymanın ezikliğini duymaya başladı, aynı hücrede kaldığı arkadaşlara bunu anlatmış, 33. Koğuştta götürüldüğünde her fırsatta, "**Arkadaşları yalnız bıraktık. Onları öyle bırakmamalıydık**" diyerek, yaptığı hatanın ezikliğini duymuştur. 33. Koğuştta kahrolası işkenceli yaşam, korku ve zulüm, her yeri doldurmaya başlamasına rağmen, Ferhat bütün gücünü ve yeteneklerini kullanarak koğuştta örgütlemişti. İdarenin baskı ve işkencelerine rağmen koğuştta tek

ispiyoncu ve itirafçının çıkmasına müsaade edilmemiş, dayanışmacı ruh, heyecan, davaya bağlılık inancı her zaman yaşatılmıştı. Hıdır Akbalık itiraf yapınca, Ferhat Kurtay'ın eyalet komitesi üyesi olduğunu açıklamıştı. Bu olaydan sonra yüzbaşı Esat, Ferhat'ı rahat bırakmadı. Artık Ferhat'a her gün işkence yapılıyor, itiraf yapmasını istiyorlardı. Ferhat düşmana karşı açık tavır almada geciktiğini kabul ettiği için bazı hazırlıklar yapmaya başlamıştı. Mahkemeye çıkışında siyasi tavır takınmayı, detaylı bir savunma yapmayı, tasarlamıştı. Fakat Mazlum'un eylemini duyunca, savunma yapmaktan vazgeçti. **"Savunma yaparsam beni başka bir tarafa götürürler, bütün planlarım altüst olur"** demişti 33. koğuştaki esirlere.

İşte, bu düşüncelerle 17 Mayıs akşamına vardı. Bu düşüncelerle bağımsızlık alevini karanlıkta yaşayanlara ulaştırarak alınının aklıyla Mazlum'un yanına ulaştı. **"DÖRTLER"**in tabutları Kızıltepe'ye, Viranşehir'e, Çermik'e ve Siverek'e gittikten sonra binlerce insan onların türküsünü söylemeye başladı. Onlar, herkesin yüreğinde, herkesin dilinde, herkesin düşündeydiler. Gelecek direnişler, onların türküsüyle sürdürülecekti. Onların türküsü dilden dile dolaşarak, türkülere türkü katacaktı.

Mayıs'ın 18'inde / Zindanın dip köşesinde / Alev almış derileri / Yanıyorlar diri diri / Tarihin şen çocukları / Halkımın kahramanları / Tarihin şen çocukları / Halkımın kahramanları / Zindancının kırbaçları / Yakıyordu acı acı /

Akan kanın her damlası / Güzel günlerin mayası / Tarihin şen çocukları / Halkımın kahramanları / Tarihin şen çocukları / Halkımın kahramanları / Pir Kemal, yoldaş Hayri / Kıpkızıl bir şafak vakti / Kolundaki kelepçeler / Çözülecek birer birer / Tarihin şen çocukları / Halkımın kahramanları / Tarihin şen çocukları / Halkımın kahramanları / Diyarbakır zindanında / Özgürlüğe giden yolda / Ferhat, Necmi, Eşref, Mahmut /

Çıkıyorlar tabut tabut / Tarihin şen çocukları / Halkımın kahramanları / Tarihin şen çocukları / Halkımın kahramanları.

14 Temmuz Ölüm Maratonu Başladı!

14 Temmuz 1982 günü, Diyarbakır askeri cezaevinden esir taşıyan üç cenaze arabası, üç silahlı kariyer, yüze yakın otomatik silahlı askerin bindiği üç reo, PKK Ana Davası Urfa grubundan yargılanan esirleri yedinci kolordu komutanlığına bağlı askeri mahkeme salonuna doğru götürüyordu. Diyarbakır Urfa anayolu trafığe kapatıldığından, yolun her iki tarafında uzun araba kuyrukları oluşmuştu. Cezaeviyle mahkeme arasındaki yaklaşık üç dört kilometrelik yolda esirleri taşıyan ve kaçmalarını önleyecek olan cenaze arabaları, reolar, kariyerler dışında hiçbir araç yoktu. Yol kenarındaki tarlalarda çalışan insanlar bu duruma alışık olduklarından, yanlarından homurdanarak geçen silahlı askeri araçlara dönüp bakmıyorlardı bile.

Arabalar peş peşe kolorduya ait alana girince, Diyarbakır, Urfa karayolu ulaşımına açıldı. Vızır vızır işleyen arabaların içindeki yolcular ve şoförler, temmuz sıcağında dakikalarca bekletildiklerinden **"Le havle"** çekiyorlardı. Mahkeme salonunun ön tarafındaki meydana varan araçlar sert fren yapınca, arabaların içinde, elleri arkadan kelepçeli vaziyette ayakta bekleyen esirler üst üste yığıldılar. Gardiyanlar coplara tez davranarak, yere yığılan esirleri coplara coplara ayağa kaldırdılar. Arabaların içi fırın gibi yandığından ılık bir ter akıyordu esirlerin vücudundan.

Temmuz sıcağının yarattığı etkiden, coplara verdiği acı bile duyulmuyordu. Arabalar kontak kapatınca, sıcak daha da arttı. Kapalı arabanın ön tarafında bir insan başının geçebileceği büyüklükte olan havalandırma deliğini de, hava almak için yüzlerini dayayan gardiyanlar kapatmışlardı. Sıcaktan bunalan gardiyanlar esirlere habire işkence yapıyor: **"Ulan ibneler, bunlar hep sizin yüzünüzden başımıza geldi"** diyorlardı.

Yaklaşık yarım saatten fazla süren "**fırın**" işkencesinin ardından kapılar açıldı, arabaların içinde sıraya dizilen esirler tek tek aşağı indirildi, yine tek sıraya dizdirilerek mahkeme salonuna alındılar. Salon alabildiğine serindi. Pencerelelere yerleştirilmiş olan soğutucu sistemler vınlayarak çalışıyor, içeride serin bir hava estiriyorlardı. Esirler her zaman olduğu gibi, gardiyanlarca gösterilen yerlere, ellerini dizlerine koyarak dik bir vaziyette oturdular. Mahkeme heyeti içeri girince, nizami bir şekilde ayağa kalktılar. Duruşma hakiminin sert bir ses tonuyla "**Otur**" demesiyle, hep birlikte oturdular. Bu sırada, bayan sekreter mahkeme heyetinin oturduğu bölümün yan tarafındaki kapıdan içeri girdi. Saçlarını itinayla taramış, dudaklarını biraz fazlaca boyamış, beyaz bir gömlek, hayli dekolte bir etek giymişti. Üç basamaklı merdivenden inerek duruşma hakiminin oturduğu yerin önünde, mahkeme heyetinin oturduğu yere göre biraz alçak olan masasına oturdu. Masasının üzerinde bulunan kağıtları alarak daktiloya geçirdi ve tuşlara vurmaya başladı.

Salondaki esirler pür dikkat karşıdaki duvara bakıyorlardı. Duvarın iki yanında Türk bayrakları, ortasında bir Atatürk kafası, kafanın altında ise, "**Adalet mülkün temelidir**" vecizesi görünüyordu. Duvarın hemen dibinde mahkeme heyeti üyeleri sıra halinde oturmuşlardı. Sol başta Askeri Savcı Bülent Cahit Aydoğan, Mahkeme Başkanı Binbaşı Kemal Kavi, Duruşma Hakimi Binbaşı Emrullah Kaya, Üye Hakim Nihat Beyhan Özyurt, Üye Hakim Niyazi Erdoğan, Üye Hakim Hav. Yzb. Celalettin Çelik oturuyordu. Mahkeme heyetinin oturduğu bölümün sağ kesiminde ise avukatlara ait bir bölüm bulunuyordu. Burada da avukatlardan Erdinç Uzunoğlu, Süleyman Demirkapı ve başka bir avukat oturuyordu. Mahkeme heyetinin oturduğu bölümün sol kesimi basına ayrılmıştı. Bu bölümde kimse yoktu. Mahkeme heyeti oturduğu yüksek yerden baktığında sıralarda, elleri dizlerinde dik vaziyette oturan, kafaları sıfır numara traş edilmiş, yüze yakın esiri görüyordu. Esirlerin üzerinde kimine bol, kimine dar, kimine uzun, kimine kısa gelen siyaha boyanmış kirli askeri gömlekler vardı. Yüzleri sarı, dudakları sülük gibi büzülmüş, bomboş bakan gözleri, boyunları incecikti.

Sıraların arasında ellerinde coplarıyla esirleri dövmeye hazır bekleyen gestapo kılıklı gardiyanlar, yan tarafta ise silahlarını esirlerin üzerine doğrultmuş olan nöbetçiler ve duruşmayı izlemek için bekleyen subaylar görünüyordu.

Duruşma hakimi Emrullah Kaya bu manzarayı zevkle seyrettikten sonra, öne doğru eğilerek:

- Yaz kızım, yoklama yapıldı.
- Tak tak tak...
- Tutukluların getirildikleri ve tam oldukları görüldü.
- Tak tak tak...
- Herkes serbestçe yerini aldı, duruşma başladı.

Duruşma hakiminin söyledikleri tuşların şakırtısıyla zapta geçince, esirlere doğru bakan Emrullah Kaya: "**Bu duruşmada bazı eksiklikleri tamamlayacağız**" dedi. Tam o sırada orta sıralarda oturmakta olan M. Hayri Durmuş söz hakkı almak için elini kaldırdı. Duruşma hakiminin söz hakkı vermesini beklemeden oturduğu yerden ayağa kalkarak: "**Ben önceki duruşmada söz hakkı istedim ama zaman kalmadığı için daha sonraki duruşmada söz hakkı vereceğinizi söylemişsiniz. Yapacağım açıklamalar bir bütün olarak yargılanmamıza ışık tutacaktır. Bu sizin için de önemlidir. Bundan dolayı konuşmak istiyorum**" dedi. Duruşma hakimi Emrullah Kaya: "**Tamam, birkaç eksiklik var, onları tamamlayalım sana söz hakkı veririz Hayri**" diye cevapladı.

Bu arada birkaç esirin ifadesi alındı. Zaman epeyce ilerlediğinden, mahkeme heyeti acele edip salonu terketmek istiyordu. Tam duruşmayı bitirecekleri sırada, Hayri tekrar söz hakkı almak için el kaldırdı. Duruşma hakimi havaya kalkan Hayri'nin uzunca elini görünce: "**Hah! Tamam, Hayri gel**" dedi. Hayri yerinden kalktı ve gülümseyerek sağında, solunda oturan arkadaşlarına baktı. Oysa gülümsemek kurallara aykırıydı. İlk kalkışıyla kuralları çiğnemişti artık. Hayri'nin yanında oturan arkadaşları, geçme si için dizlerini kendilerine doğru çektiler. Hayri kendisi için açılan yoldan çıkarak kürsüye doğru emin adımlarla yürüdü. Yürüyüşü rahat, başı dik, alını açıktı. Hayatının en mutlu anını yaşıyor, gözünü kırpma dan darağacına giden bir kahramanı andırıyordu. Çünkü biraz sonra Kürdistan tarihine altın harflerle geçecek bir kararı açıklayacaktı. Kürsüye vardığında, duruşma hakimi, Hayri'nin kendisine yönelen sert bakışlarından gözlerini kaçırdı. Hayri, kürsüdeki mikrofonu boyuna göre ayarladıktan sonra, her zamanki gibi güven verici sesiyle: "**Biz şimdiye kadar duruşmalarda sizlere çoğu defa bize yapılan ları yer yer anlattık. Bunların hiçbirine çözüm getirilmedi. Şimdi de bir çözüm getirileceğine**

inanmıyorum. Çünkü yargılanmamız politik tavırlı olarak yapılmaktadır, yani bize yönelik olan politika, devlet politikasıdır. Sizin veya başka mercilerin değiştirmeye gücü yetmez. 12 Eylül'den sonra cezaevinde geliştirilen askerileştirme politikası, tamamen kişiliksizleştirme ve ihanet ettirme politikasıdır. Biz burada düşüncelerimizi size karşı savunduğumuz için, akla hayale gelmeyecek işkence ve baskılara maruz kalıyoruz. Şimdiye kadar bir sürü şeyi sineye çektiğimiz, salt düşüncelerimizi savunalım diye. Ama artık bu da elimizden alınıyor, ihanet önümüze konuluyor. Zaten Mazlum Doğan bunu protesto etmek için yaşamına son verdi. Ferhat Kurtay, Necmi Öner, Mahmut Zengin, Eşref Anyık bu durumu protesto etmek için kendilerini yaktılar. Bizim de artık yaşamamızın ve yargılanmamızın hiç bir anlamı yok. Bunun için ölüm orucuna giriyorum. Burada bizim şahsımızda bir halk yargılanıyor. Her türlü sıldırıyla bir halk yok edilmek isteniyor. Bugün cezaevinde tam bir askeri yapı yerleştirilmiş ve işkence uygulamaları sonucu onlarca insan yaşamını yitirmiş, yüzlerce insan sakat kalmıştır. Cezaevinde kimin ne zaman öldürüleceği, kimin ne zaman sakat edileceği belli değildir" dedi.

Geriyeye doğru döndü. Salonunda oturan esirleri işaret ederek: **"Bu insanların yıllardır sizin karşınızda nasıl oturduklarını, kürsüye nasıl gelip gittiklerini ni, nasıl yüksek sesle tekmil verdiklerini, gözünüzün önünde nasıl coplandıklarını gördünüz. Şimdi de görüyorsunuz"** diyerek konuşmasını noktalayınca, mahkeme heyeti afallayıp kaldı.

Savcı Bülent Cahit Aydoğan, kafasını iki elinin arasına alarak koltuğuna gömüldü. Büzülen bir kirpi gibi ufaldıkça ufaldı. Kırmızı suratlı, sivil üye Hakim Niyazi Erdoğan'ın suratı, koyu kırmızı bir hal aldı. Bütün duruşmalarda katı, soğukkanlı gözükten Duruşma Hakimi Emrullah Kaya'nın yüzünden şaşkınlık ve tedirginlik okunuyordu. Birkaç dakikalık afalamadan sonra Üye Hakim Niyazi Erdoğan, Duruşma Hakimi Emrullah Kaya'nın kulağına eğilerek bir şeyler fısıldadı. Bunun üzerine mahkeme heyetinde yeralan bütün üyeler ve savcı aralarında fısıldaşmaya başladıklarında, Hayri kürsüden onların bu telaşını izliyordu. Birkaç dakikalık bu fısıldaşmadan sonra mahkeme heyetinin bir karara vardığı belli oldu. Nitekim Duruşma Hakimi Emrullah Kaya:"**Hayri, senin anlattıklarını dinledik. Savunma hakkının tanınması, cezaevindeki uygulamalarla ilgili durumu kolorduya iletacağız. Bunun karşılığında ölüm orucundan vazgeçmeni istiyoruz, ne diyorsun?"** diye sordu. Hayri, yıllarca oynanan bu tür oyunları çok iyi bildiği için: **"Sizin, savunma yapmanız için, cezaevindeki işkencelerin kaldırılması için kolorduya yazı yazmanız iyi bir gelişmedir. Beni sevindirdi. Ama ben, bize yönelik politikayı değiştiremeyeceğinize inanıyorum. Çünkü sizi aşar. Bu sorun yalnız Hayri Durmuş'un sorunu değil, binlerce insanın sorunudur. Eğer ben burada bu kadar insana tercüman olabiliyorsam, ne mutlu bana. Ölüm orucunu sürdüreceğim. Bu konuda kararlıyım, kararım kesindir"** deyince, Hayri'nin konuşmasından etkilenen başka esirlerinde ölüm orucuna katılmalarından korkan Duruşma Hakimi Emrullah Kaya:"**Tamam Hayri, geç yerine"** dedi. Ama Hayri konuşmasına devam ederek: **"Son olarak bir şey söyleyip konuşmamı bağlamak istiyorum"** dedi ve **"Her kim ki Kürdistan adına yola çıktığını söylüyor ve ulusal kurtuluş mücadelesinde samimiyse, Kürdistan'da silahlı mücadeleyi kendisine temel almalıdır. Ancak Kürdistan bu yolla kurtulur. Dünya, bölge ve ülke koşulları bunu zorunlu kılıyor. Söyleyeceklerim bu kadardır. Bu, mahkemeye son gelişim olacaktır"** diyerek konuşmasını bitirdi.

Hayri kürsüden geri dönerken, esirlerin nizami oturuşlarını bozarak kendisine gülümsediklerini gördü. Bunun üzerine Hayri de, yerine geçerken gözü takıldığı arkadaşlarını başıyla selamladı. Mahkeme heyetinde, esirlerin başında bekleyen coplu ve silahlı askerlerde ve subaylarda şaşkınlık devam ediyordu. Hayri ise, esirler arasında yıllardır süregelen şaşkınlığa son verdiği için mutluydu. Bu mutluluğun verdiği gururlu adımlarla yürüyerek yerine oturunca. Hayri'ye yakın oturan Ali Çiçek'in eli havaya kalktı. Duruşma hakimi havaya kalkan eli gördüğünden, Ali'nin kürsüye gelmesini istedi. Ali, yıllardır bu anı bekliyor, kurtuluşa gidiyormuşçasına, düğüne gider gibi hızlı ve kararlı adımlarla kürsüye gitti. Mikrofonu boyuna göre ayarlayarak gür bir sesle şunları söyledi: **"PKK bize teslimiyeti değil, hep direnişi öğretti. Kurtuluşun bu yolla olacağını söyledi. Ama biz PKK'ye layık olmadık. Bu ilkesine sahip çıkamadık. Ben PKK'ye layık olmak, Türk sömürgecilerinin zulüm ve uygulamalarını protesto etmek için ölüm döşegine yatacağım. Bunun için de, şimdiye kadar açıklamadığım bazı eylemleri açıklamak istiyorum:**

1) Urfa devlet hastahanesine baskın: M. Celal Bucak'ın önemli adamlarından birinin hastahane

olduğunu duyunca hastahaneyi bastık. Onu cezalandıracaktım. Biz hastahaneye girmeye çalışırken önümüze bir bekçi çıktı. Kendisine karışmayacağımızı söylememize rağmen silahını çekerek bize saldırdı. Aramızda silahlı çatışma çıktı. Birkaç el ateş ettim, düştü. Sonradan öldüğünü duydum.

2) Urfa'nın Eyyübiye mahalle muhtarını ve oğlunu ölümle cezalandırdım. Mahallede ajanlık yapıyorlardı. Polisle çalışıyorlardı. Sempatizanlarımızı, taraftarlarımızı polise ihbar ediyorlardı. Kaldığımız komün evlerini polise gösteriyorlardı. İkisini de birkaç kez ikaz ettim. Tüm çabalarım rağmen yaptıklarından vazgeçemediler. Birçok sempatanımızı ihbar ederek yakalattılar. Bunun için Kürdistan halkı adına onları ölümle cezalandırdım.

3) 21-28 Nisan 1979 tarihlerinde Kürdistan'daki baskı, katliam vb. uygulamaları protesto etmek için PKK'nin ilan ettiği 'Kızıl Hafta' dolayısıyla, Hilvan'da polis ve devlet kurumlarına karşı konulan eylemleri ben planladım ve gerçekleştirdim. Hilvan'da görev yapmakta olan faşist ve işkenceci polis, halka sürekli baskı yapıyordu. PKK'nin verdiği emir üzerine, evinden çıkmakta olan polisi takip ederek, onu ölümle cezalandırdım. Ölüsünün üzerine önceden hazırladığım bildirileri atacaktım ama ilk önce unuttum. Yolda giderken aklıma geldi ve geri dönerek üzerine bildirileri bıraktım."

Ali kürsüden dönerken kendisine gülümseyerek bakan esirleri başıyla selamladı. Yüzündeki çocuksu gülümsemeyle sağa sola bakarak yerine oturdu. Ali'nin oturmasından sonra, Kemal Pir oturduğu yerden sol yumruğunu havaya kaldırarak söz hakkı istedi. Duruşmaya ara vermek isteyen Emrullah Kaya ve mahkeme başkanı birbirlerinin yüzüne bakarlar, söz hakkı vermeyeceklerini anlayan Kemal Pir, oturduğu yerden ayağa kalkarak konuşmaya başladı: "**Hayri'nin ve Ali'nin konuşmalarına aynen katılıyorum. Yalnız, farklı bazı şeyler söylemek istiyorum**" deyince, "**Ne konuşacaksın Kemal? Hayri her şeyi açıkladı**" dedi Emrullah Kaya.

Kemal: "**Konuşacaklarım var. Bırak, son konuşmam olacak bu**" demesine rağmen, duruşma hakimi konuşmasına müsaade etmedi. Çünkü, hakim çok iyi biliyordu ki Kemal Pir konuşmaya başladı mı, esirlerin çoğunu etkilerdi.

Kemal'in konuşmalarından etkilenmemenin, Kemal'in gür sesinden gaflet uykusundan uyanmamanın mümkün olmadığını çok iyi biliyordu. Kemal, kitleleri peşinden sürüklemeye yeteneğine öyle bir sahipti ki, "**Haydi**" derse sıralar, sandalyeler bile peşinden sürüklenirdi. Yıllarca aynı mahkeme salonunda Kemal'le yüzyüze gelen Emrullah Kaya, bunu çok iyi biliyordu. "**Konuşurum**", "**Konuşamazsın**" tartışmaları sürerken, konuşmasına müsaade edilmeyeceğini iyi anlayan Kemal, "**Arkadaşlarımın söylediklerine katılıyorum ve ben de ölüm orucuna giriyorum**" dedi ve yerine oturdu. Kemal oturur oturmaz, orta sıralardaki Bedrettin Kavak elini kaldırdı. Söz hakkı almadan ayağa kalktı ve: "**Ben de arkadaşlarımın dediklerine katılıyorum ve ölüm orucuna başlıyorum**" dedi. Bunun hemen peşinden Fuat Çavgun oturduğu yerden ayağa kalkarak: "**Ben de ölüm orucuna katılıyorum**" dedi ve yerine oturdu. Onun arkasından da Ali Kılıç ayağa kalkarak: "**Ben de ölüm orucuna katılıyorum**" açıklamasında bulununca, tüm konuşmalar zapta geçti ve mahkeme heyeti başka esirlerin ölüm orucuna katılmalarından endişe ederek, alelacele ayağa kalktı. Emrullah Kaya: "**Duruşma bitmiştir**" dedi, hızlı adımlarla salonu terketti.

Duruşmanın bitiminden birkaç dakika sonra, gardiyanlar salonun arka tarafında yığıldıkları kelepçeleri getirerek, esirleri ayağa kaldırıp birer birer kelepçelediler. 35. Koğuştaki kalan esirleri başka bir tarafa ayırıp, tek sıraya dizdiler. O gün kimseye hiçbir fiske dahi vurmadan duruşma salonundan çıkarak cenaze arabalarına bindirdiler. Saatlerce temmuz güneşinde bekleyen arabalar, adeta ısı veriyordu. Esirler bu arabalara konup kapılar kapanınca, sıcak ve havasızlık daha da arttı. Yalnız eksik olan dayaktı. Gardiyanlara talimat verildiğinden uysal it gibi sessiz duruyorlardı. Arabalar hareket edince gardiyanlar mendilleriyle terlerini siliyorlardı. Ne esirlere küfür ediyorlardı ne kelepçeleriyle bileklerini sıkıyorlardı ne de coplularla tekmelerle dövüyorlardı. Gardiyanların bu durumundan faydalanan esirler, arabada konuşmadılar ama başlarını kaldırıp birbirlerine baktılar. Bu durumu gören gardiyanlar, "**Kafayı eğ!**" komutu vererek, esirlerin birbirlerine bakmalarına engel olmaya çalıştılar.

Arabalar cezaevi kapısının önüne vardığında, terden sırlıklam olan esirler indirildiler. Cezaevi bahçesinden mahkeme bekleme koridoruna alınarak tek sıraya dizildiler. Burada kelepçeleri çözüldüncə,

35. Koğuşun esirleri, diğerlerinden ayırt edilerek bir duvarın dibinde tek sıraya geçirildiler. Bu ara diğer koğuşlarda kalan esirlerin koğuş numaraları okununca hep bir ağızdan, "**burdayım**" diyen esirleri alıp koğuşlarına götürdüler. 35. Koğuş esirleri bekleme koridorunda kalınca, esirlerin "**Apartman Sami**" Yüzbaşı Esat'ın ise iriliğine bakarak, "**Minik asteğmen**" dediği işkenceci subay, koridora elinde uzun bir kalasla girdi. Apartman Sami esirlere doğru gelince, onların yanında bekleyen gardiyanlar, mahkemede ölüm orucuna girdiklerini açıklayan esirlere yumruk ve tekmelerle vurmaya başladılar. Apartman Sami esirlerin yanına varınca, elindeki kalası onlara doğrultarak:

- Bana bak lan! Başka ölüm orucuna katılmak isteyen var mı? varsa mertçe söylesin!

- Lan oğlum giren şimdi girsin sonra giren olursa, kesinlikle öldürürüm! Erkek olan şimdi çıksın!

Apartman Sami'nin tüm tehditlerine rağmen esirlerden ses çıkmayınca, elindeki uzun kalasla ölüm orucuna girmiş altı esiri diğerlerinden ayırarak gardiyanlara: "**Oğlum, bu adamları alın 36. Koğuşa götürün. Orada çırılçıplak soyun, zincirlerle ayaklarından tavana asın**" deyince birkaç gardiyan ölüm orucuna girdiklerini açıklayan esirleri önüne katarak 36. Koğuşa doğru götürürken, Apartman Sami gardiyanların peşinden yüksek sesle: "**Öyle havada asılı kalsınlar, anladınız mı oğlum?**" diye bağırды.

Bunu ölüm orucuna girmeyen esirleri korkutmak için yapıyordu. Hala başkalarının da ölüm orucuna katılabileceğini tahmin ettiğinden duvarın dibinde bekleyen esirlere ölüm orucuna girip girmeyeceklerini öğrenmek için yanaştı. Sıranın en başında bekleyen esiri eliyle işaret ederek:

- Ölüm orucuna girecek misin?

- Girseydim mahkemede açıklardım.

- Sen girecek misin?

- Girmedim.

- Sen girecek misin?

- Hayır.

Apartman Sami, aynı soruyu tüm esirlere tek tek sordu. Onlar da ölüm orucuna girmeyeceklerini söyleyince, Vehbi Çavuş: "**Oğlum, bu adamlar 1981'de de ölüm orucuna girmişlerdi. Fakat sonradan bırakmışlar.**

Göreceksiniz, birkaç güne kadar gitmez tekrar bırakırlar. Aklınızı başınıza toplayın, sizi kandır masınlar." dedi. Çavuşun konuşmasından sonra ortalığı kaplayan sessizlikten faydalanan Apartman Sami: "**Bak oğlum son kez söylüyorum. Giren şimdi girsin, koğuşa gittikten sonra ölüm orucuna gireni görsem veya duysam si...rim, ona göre**" dedi. Ölüm orucuna girecek kimse çıkmayınca üst araması yapılınc 35. Koğuşa götürdüler.

35'ten, Yüzbaşı Esat'ın beklediği kantin bölümüne giden Apartman Sami, durumu Esat'a anlatınca, hemen ölüm orucuna giren kişilerin yanına gitmesini istedi. Apartman Sami, Esat'ın yanından ayrılarak 36. koğuşa gittiğinde esirlerin bir hücrede bekletildiğini gördü, onlara: "**Yüzbaşı sizinle görüşmek istiyor. Sizi oraya götüreceğim**" dedi. Gardiyanlara hücre kapılarını açtırttı. Hücrelerden salona çıkan esirlerle birlikte yürüyerek, Yüzbaşı Esat'ın oturduğu kantin bölümüne vardıklarında, Kemal PİR'le göz göze gelen Yüzbaşı Esat kızarmış suratıyla: "**Bu sefer kesinlikle ölmelisin. Vazgeçersen, ayağından tutarak koğuşları tek tek dolaştırırım seni**" deyince, Kemal: "**Hiç merak etme. Bir önceki ölüm orucundan ders çıkardım. Bu sefer kesinlikle öleceğim**" dedi. Oturduğu koltuktan hafifçe öne doğru eğilerek Kemal'e bakan Esat: "**Ben bilmem patron, bu kez kesin ölmelisin. Ama geç kaldığından haberin var mı?**" dedi.

Yüzbaşı Esat'ın sorusu cevapsız kaldı. Esat, esirlerin ciddi ve kararlı olduklarını, kendisinin de onlar karşısında bir inandırıcılığının olmadığını ve onları konuşmayla ikna edemeyeceğini bildiğinden:

"Oğlum, götürün. Her birini bir hücreye koyun. Aralarında da bir hücre boş kalsın" dedi gardiyanlara.

Esirlerle birlikte kantinden dışarı çıkan gardiyanların, peşinden gelen Esat: "**Oğlum, 36. koğuşa değil, 35 koğuşun dördüncü katına götürün**" diye seslendi. Gardiyanlar, ölüm orucuna giren esirleri 35. Koğuşun alt dış salonuna götürdüklerinde üst araması yaparak dördüncü kata çıkardılar ve Yüzbaşı Esat'ın dediği şekilde hücrelere yerleştirdiler. Gardiyanlar, kat kapılarını kapatıp dışarı çıktıklarında, 35. Koğuş bir mezar kadar sessizleşti.

Akşam yemeği geldiğinde, birinci katın 3. ve 4. Hücrelerinden sekiz esir yemek dağıtımı için çıkarıldı lar. Oysa, bundan önceki günlerde sadece iki veya en fazla üç kişi çıkarılırdı. Sekiz kişinin birden

hücrelerden çıkarılmasına kimse bir anlam veremedi. Yemek dağıtımına başlanınca, sekiz kişinin çıkarılmasının nedeni anlaşıldı: O gün, ağzına kadar dolu karavanalarla tam dört çeşit yemek gelmişti. Halbuki daha önceki günler, bazen hiç yemek verilmez, bazen tek, bazen de iki çeşit yemek verilirdi. Yemek dağıtımına çıkanlar, katlara dağılarak, gardiyanların nezaretinde yemek dağıtımına başladılar. Her günkü tabaklarla yemek almaya hazırlanan esirler, yemeklerin fazlalığını görünce başka tabaklar getirmek zorunda kaldılar. Çoğu hücrede fazla tabak bulunmadığından yemekler süt kutularına ve tabağa benzer kaplara konuldu. O akşam bazıları üç yıldan beri ilk kez karınlarını doyurdular. Bazıları da, ölüm orucundaki arkadaşlarını düşünerek yemek yiyemediler. Bir kısmı yemeye çalıştıysa da, lokmaları yutmakta zorluk çektiklerinden yemekten vazgeçtiler.

Yemekten sonra yapılan sayımda, gardiyanların sessizliği ve subayların çokluğu dikkati çekiyordu. Kat kapılarının kapanmasıyla koğuş tekrar sessizliğe gömüldü. Dördüncü kattaki hücrelerinde tek başına kalan Hayri, tuvalet bölümüne giderek diş fırçasını eline aldı ve eğilerek diş fırçasının sapıyla duvardaki musluğa birkaç kez vurdu. Üçüncü katta, Hayri'nin kaldığı hücrenin altındaki 9. Hücrede kalan Mustafa Karasu aynı şekilde elindeki diş fırçasının sapıyla hücredeki musluğa vurarak yanıt verdi. Kulağını musluğa dayayarak dinlemeye başladı. Suların akmadığı zamanlardaki -sular pek nadir akardı- musluğu açarak Hayri'yle haberleşirdi. Hayri'yle Mustafa'nın hücreleri üst üste olduğundan, konuşmaları net olarak anlaşılırdı. Kulağını musluğa dayamış Mustafa, çok heyecanlıydı.

Dizleri titriyordu. Önce iki elinin ayasını, sonra dizlerini yere, kulağını musluğun ağzına tam dayadığında: "**Tamam BAŞARDIK, ALTI KİŞİYLE BAŞARDIK**" sesi geliyordu. Bu ses hem heyecanlı, hem güven vericiydi. Büyük bir etki yarattı Mustafa Karasu'nun üzerinde bu ses. Heyecanını zaptederek ağzını musluğa dayadı ve: "**Ben de bu akşam katılacağım**" dedi, dördüncü kat 9. Hücrede musluğa kulağını dayamış olan Hayri'ye. Dinledikten sonra Hayri, bu defa ağzını musluğa dayayarak: "**Olmaz. Sen bekle sonra girersin**" dedi. Konuşmaya ara verdiler. Mustafa ayağa kalktı. Sanki üzerinden ağır bir yük kalkmış gibiydi. Sevinerek ellerini ceplerine koydu, tuvaletten hücre bölümüne geçerek volta atmaya başladı. Çok mutluydu. Adımlarını sevincin verdiği coşkuyla hızlı hızlı atıyor, keskin dönüşler yapıyordu. Her tarafından neşe akıyordu sanki. Yıllardır gece gündüz bu anı bekliyordu. Eylemin bir an önce başlamasını istiyor, bu işkenceli ve insanlık dışı yaşama son verilmesi gerektiğine inanıyordu. 1981 Mayıs ayında, yani kurallara uyduktan sonra, daha iki buçuk ay geçmeden, baskı ve işkenceler artmıştı. O zamanlar, buna karşı ölüm orucunu başlatma tartışmaları M. Hayri Durmuş, Kemal Pir, Mazlum Doğan, Mustafa Karasu, M.Cahit Şener ve Müzaffer Ayata arasında başlamıştı. Bu altı esir, katın bazı avantajlarından dolayı, gözetleme deliklerinin bulunmaması, bazı esirlerin yanlarında ayna saklama becerisini göstererek, aynaları gardiyanların görünmesi için radar olarak kullanmaları, not alışverişlerinde kolaylık sağlıyordu.

İlk önceleri bu olanakların sağladığı kolaylıklardan yararlanarak haberleşmelerini sağladılar. Ardından bir kısmının üçüncü kata indirilmeleri ve hücreleri arasına bir veya iki hücre boşluk bırakılınca, bu defa da haberleşmelerini yemek dağıtımına çıkanlar aracılığıyla ve riskler göze alınarak hücreler arası ip atma yoluyla sağlıyorlardı. Tüm tartışmalara rağmen bir türlü görüşbirliğine varamadılar. Ölüm orucunun başlaması konusunda en çok acele eden Kemal Pir idi. Hiçbiri teslimiyeti kabullenemiyor, hazmedemiyor ve teslimiyetten kurtulmak için çareler arıyor, her olasılığı ölçüp biçiyordu. Bir kurtuluş yolu, bir umut kapısı, bir eylem biçimi aramakla tükeniyordu zamanları. Henüz düşman ihaneti dayatmadığından, mahkemelerde sözlü savunma yapabilme ortamı olduğundan ve de savunma yapmayı amaçladıklarından, ölüm orucuna başlama tartışmalarına bir müddet ara vermişlerdi.

Ekim 1981 tarihinde eylemi başlatma tartışması tekrar alevlendi. Bu tartışmalar sırasında Hayri, arkadaşlarına 10 Kasım günü Atatürk'ün ölüm yıldönümünden dolayı televizyona çıkarmak isteyebileceklerini, böyle bir durum karşısında nasıl bir tavır takınılabileceğini sordu. Tartışmalar sonunda böyle bir durum olması karşısında ölüm orucunun başlaması gerektiği konusunda görüşbirliğine vardılar. 10 Kasım günü gelip çatığında, Hayri, Kemal ve Rıza Altun'u idareye çağrıldılar.

Bu durum Hayri'nin uzak görüşlülüğünün bir ispatıydı. İlk önce Hayri bir odaya alındı. İçeri girdiğinde Yüzbaşı Esat'la birlikte üç subayın bir masanın etrafında oturduklarını gördü. Hayri'yi yanına çağırın Esat, alaycı bir tavırla gülümseyerek okuması için ona bir kağıt uzattı. Uzatılan kağıdı alan Hayri, şöyle bir göz geçirdiğinde; Türklerin Orta Asya'dan Anadolu'ya nasıl geldikleri, Selçuklu devletini nasıl

kurdukları, Selçuklularla Osmanlıların Anadolu'yu nasıl Türkleştirdikleri, Türkiye Cumhuriyeti'nin nasıl kurulduğu, Mustafa Kemal'in ölümüne kadarki hayat hikayesinin yazılı olduğunu gördü. Hayri ayakta kağıdı incelerken, Yüzbaşı Esat masanın üzerine bir teyb koyarak, Hayri'den kağıtta yazılı olanları teybe okumasını istedi. Hayri yazılı metni okumalı mıydı, okumamalı mıydı?

Ya ölüm orucuna başlamalı ya da okumalıydı. Bunun dışında bir seçeneği yoktu. **"Ben okumam"** diyemezdi. **"Okumam"** demek, kurallara ve teslimiyete karşı gelmek demektir. O dönemde, kurallara ve teslimiyete ancak eylem konularak karşı gelinebilirdi. Hayri, 10 Kasım'dan önce ölüm orucunu başlatma konusunda arkadaşlarıyla yaptıkları tartışmada, televizyona çıkarılmaları karşısında ölüm orucuna başlamaları gerektiğini belirtmiş ve bu konuda görüşbirliğine varılmıştı. Ama şimdi karşısında televizyon değil, teyp vardı. Ne yapmalıydı? Bu noktada bir karar vermek zorundaydı. Hayli bocaladıktan sonra, elindeki yazıyı istemeyerek, içi parçalanarak, üzülen okudu. Odadan çıktığında, benzi bir ölünkü gibi sapsarıydı. Sıra Kemal'deydi.

Ondan da **"Atatürk'ün gençliğe hitabesi"**ni okumasını istediler. Hergün koğuştaki okumak zorunda oldukları bu hitabeyi, şimdi bir teybin karşısında okumalı mıydı, okumamalı mıydı? O da Hayri gibi hayli tereddüt ve bocalamadan sonra okudu. Ama sesi öyle boğuklaşmış, yüzü öylesine kıvrılmış, öyle kızarmıştı ki, hitabeyi nasıl okuduğunu, nasıl bitirdiğini kendisi de anlayamamıştı. Kemal'den sonra içeri alınan Rıza Altun'a da, **"And"** dedikleri yemini okuttular. Rıza Altun odadan çıktığında üç esir, gardiyanlarla birlikte hücrelerine döndüler.

Kat kapılarını kapatan gardiyanlar tecriti terkettiklerinden bir müddet sonra, koğuştaki ses cihazından: **"Dikkat dikkat"** sesi geldi. Aradan birkaç saniye geçmişti ki, Hayri'nin, Kemal'in ve Rıza Altun'un teybe okudukları, ses cihazından yayınlanmaya başladı. Bu durum karşısında çok öfkelenen Hayri, dünyası başına yıkılmış gibi çöktü beton sekinin üzerine. Hiç kuşkusuz şu anda Diyarbakır cezaevindeki tüm esirler ayağa kaldırılmış bir vaziyette bu yayını dinliyorlardı. Yayın, bayanlar koğuşundan Gönül Atay'ın okuduğu Atatürk'le ilgili bir şiirle sona erince, Yüzbaşı Esat'ın sesi duyulmaya başladı. Şöyle konuşuyordu:

"Ey atam, bizim memleketimiz güzel, Edirne'den Kars'a kadar güzel. Van'da yatan Selçukluların mezarı güzel. Tunceli'nin vahşi güzelliği güzel. Ey Atam, bir zamanlar Marks'ın, Lenin'in, Che Guevara'nın, Mao'nun peşinden gidenler, bugün senin izindeler. Ey Atam, bir zamanlar senin kurduğun cumhuriyeti yıkmak isteyenler, senin ülkeni parçalamak isteyenler, senin ülken üzerinde başka bir devlet kurmak isteyenler, hatta bu devletin Merkez Komitesi'nde görev alanlar, bugün seni anıyorlar. Atam, bilsen bugün ne kadar mutluyum. Gençler, size sesleniyorum: Sizin yeriniz burası olmamalıydı. Sizin yeriniz sevgililerinizin kolları olmalıydı. Fakat sizi kandırdılar. İhtiyarlar, sizin de yeriniz burası olmamalıydı. Sizin torunlarınız dışarıda sizi bekliyorlar. Şimdi kucığınıza alıp onlarla oynamalıydınız, onları sevmeliydiniz. Aklınızı başınıza toplayın. Devlet büyüktür. Ona sığın. Ondan af dileyin."

Bu durumdan sonra Mazlum, artık beklemenin gereği olmadığına inanıyor ve bir an önce eyleme başlamanın gerekliliğini savunuyordu. Mazlum'un bu düşünceleri karşısında eyleme başlama tartışmaları tekrar gündeme geldi. Esirlerin altısı da eylemden yanaydı. Ama zaman konusunda görüşbirliği sağlanamıyordu. Neticede, eylem yazılı savunma aşamasından sonraya bırakıldı. Ama yazılı savunma engellenirse, eylem hemen başlayacak kaydı konulmuştu. Bu görüşe bir tek Mazlum karşı çıkıyordu. O, eylemin zamanının geldiğini, hatta geç bile kalındığını söylüyordu. Bundan dolayı da kızgındı. Her ne kadar eyleme başlanmamasının bir nedeni zaman konusu idiye, diğer bir nedeni de altı tutsaktan birinin önderlik yapıp, insiyatifini koyamamasıydı. Biri, **"Ben başlatıyorum"**dese, diğerleri onun kararına uyacaktı. Fakat birbirlerini bekliyorlardı. Mazlum ağırlığını koysa, eylem başlardı. Kemal: **"Ben bir kez başlattım, başarıya ulaştıramadım (1981 ölüm orucunu kastediyor). Bir kez yenilgiye uğrayan komutan, kendisini tekrar ispatlamayınca kadar komutanlık yapmaz. Sorumluluğu başka bir arkadaş alsın, ben ikinci adam olacağım"** diyordu. Bu düşüncesini zaman zaman Yüzbaşı Esat'a da söylüyordu.

Eyleme başlama zamanı, yazılı savunma aşamasına bırakıldıktan sonra baskı ve işkenceler günden güne şiddetlendi. Hücrelerarası not alışverişleri yapılamaz bir duruma geldi. Duruşmalarda, esirler kürsüye çağrılırken mahkeme heyetine tekmil vermeleri ve kısa künye yapmaları kural haline getirildi. Sözlü

savunmalar, sansürden geçirilerek zapta geçirildi. Kitleye itiraf dayatıldı. Birçok kişiye işkence zoruyla itiraf yaptırıldı. Mazlum, bu gidişe, "**Dur**" demek, herkesi harekete geçirmek için 21 Mart akşamı eylem koydu. Bu noktadan sonra, eylemin yazılı savunma aşamasına bırakılmasının bir anlamı kalmadığından Hayri, başka eylem türleri üzerinde düşünmeye başladı. Bu arada „**DÖRTLER**“in kendilerini yakma eylemi 35. Koğuştaki duyulunca, Kemal Pir: "**Artık bu yaşantıyı kabul etmek olmaz. Direniş kesinlikle başlamalıdır**" diyordu.

Bunu PKK Ana Davası Diyarbakır grubunun 31 Mayıs 1982 günü mahkemeye çıkarılışında, bekleme koridorundayken çok güvendiği arkadaşlarına da söyledi. Buna ek olarak da: "**Bu halimiz ne olacak? Artık bir şeyler yapalım. Bu gidiş kötü**" deyince Mustafa Karasu: "**Doğru, düşüncelerine katılıyorum**" dedi. Bunun üzerine; "**Tamam, Hayri'ye söyle başlatsın**" önerisinden bulundu. Mustafa Karasu: "**Ben söylemem, sen söyle**" dedi.

Bu kısa konuşmadan sonra Mustafa, Hayri'nin yanına yanaşarak, eylemin başlaması konusunda düşüncelerini sordu. Konuşulacak bir ortam olmadığından Hayri ses çıkarmadı. Esirler cenaze arabasına bindirilirken Mustafa, Hayri'nin yanına sokulmayı başardı. Ama arabada konuşma imkanını bulamadıkları için elini hafifçe Hayri'nin eline değdirdi. Bununla, eylemi başlat demek istiyordu. Hayri kendisine değen eli tutup sıktı. Bu işareti, "**Tamam, başlatacağım**" anlamına geliyordu. Duruşma başladığında birkaç kişi itiraf yaptı. Bu duruma çok öfkelenen Kemal, yanında oturan Mustafa'yı dürterek; "**Kalk başlat, kalk başlat**" dedi. Bunun üzerine birkaç kez el kaldırarak söz hakkı isteyen Mustafa'ya söz hakkı verilmeyince, fazla ısrar etmedi. Zaten bu konuda Hayri'nin "**Olur**"unu henüz almış değildi. Duruşma bitiminden sonra cezaevine dönüşte fırsat bulunarak Hayri'nin görüşü sorulduğunda; "**Biraz daha bekleyin**" yanıtını verdi Hayri.

O gün PKK Ana Davası Diyarbakır grubundan yargılanan Selahattin Şimşek bekleme koridorundan hastadır gerekçesiyle alınıp koğuşa götürülmüş, duruşmaya çıkarılmamıştı. Esirler, Selahattin Şimşek'in itiraf yapacağından kuşkulandıkları için, böyle bir durum karşısında ne yapılması gerekeceğini düşünüyorlardı. Hücreye döndükten sonra akşam üzeri Hayri ile Mustafa, musluk aracılığıyla bu durumu konuştular. Hayri yarınki duruşmada Selahattin Şimşek'in itiraf yapması halinde, bir arkadaşın itirafa karşı Partiyi savunmasını ve eylemi başlatmasını istiyordu.

Ertesi günkü duruşmada itiraf yapmasından kuşkulanan Selahattin'in itiraf yapmadığı ve gerçekten hasta olduğundan dolayı duruşmaya getirilmediği anlaşılınca, o gün de eylem başlamadı. Hücreye geri dönüşte Hayri, musluk aracılığıyla kesin kararını dört esire ilettiler: "**Urfa grubu kalabalık bir gruptur. Biz o grupta da duruşmaya çıkıyoruz. Ben orada kalkıp açıklama yapacağım.**" Bunun üzerine diğer esirler Hayri'nin kararına uyacaklarını, Urfa grubunun duruşmaya çıkış gününü bekleyeceklerini bildirdiler.

Hayri dediklerini gerçekleştirmiş, günü geldiğinde eylemi açıklamıştı işte. Üçüncü kat 9. Hücredeki Mustafa Karasu bir yandan volta atarken, bir yandan da geçmişi kafasında canlandırıyor. Artık kötü günler, kararsızlık günleri geride kalmış, Hayri eylem ile ilgili kararını vermiş, beş esir de onunla birlikte eyleme katılmıştı. Mustafa hücrelerinde, geçmiş ve gelecek hakkında düşünürken, birinci kat 7. Hücrede kalan Akif Yılmaz, başlayan eylemin sevincini yaşıyordu. Urfa grubundan yargılanan (Akif'in hücrelerinde kalan) bir esir, mahkeme dönüşünde eylemin başladığını ve mahkemede konuşulanları Akif'e anlatınca, neredeyse sevinç çılgınlıkları atacaktı Akif.

O da, teslimiyetten sonra hep eylemi düşlemişti. Birgün mahkeme dönüşü yakında ölüm orucunun başlayacağı haberini Hayri'den duyunca, bu haberi hücrede beraber kaldıkları arkadaşlarına bir müjde gibi vermişti. Ama eylemin bir türlü başlamadığını görünce, içten içe üzülmüştü hep. Mazlum'un kendisini asmasından sonra hep kendini suçlamıştı: "**Mazlum'un kaçamamasının sorumlusu benim. Çöp bidonuyla kaçtığı zaman dikkatli davranarak onu kaçırıyordum, şimdi dışarıdaydı**" derdi kendi kendine. Ve bu eylemden sonra, aynı yatakta yattığı Fuat Kav ile eylem türleri, direniş üzerine tartışıyorlardı geceleri. Bu tartışmalar esnasında Akif, Fuat Kav'a, "**Haki yoldaşın ölüm yıldönümü olan 18 Mayıs'ta, işkenceleri protesto etmek için kendimizi öldürelim. İkimiz birlikte yaparsak baskı belki biraz azalır**" demişti. Fuat Kav biraz düşününce, Akif'in önerisini haklı bulmuş ve ona katılmıştı. Bunun üzerine 18 Mayıs 1982 günü kendilerini öldüreceklerini kararlaştırdılar. Fakat 18 Mayıs'tan

birkaç gün önce, Hayri'den en kısa zamanda ölüm orucuna başlanacağı haberini mahkeme dönüşünde duyduklarında, kendi başlarına eylem koymaktan vazgeçmişlerdi. O günden sonra sabırsızlıkla eylem gününü bekliyorlardı. İşte mahkemeden dönen esir, onlara eylem müjdesini vermişti. O akşam birinci kat 7. Hücrede eyleme katılıp katılmama konusunda tartışma başladı esirler arasında. Akif ile Fuat Kav daha önceden kararlarını verdiklerinden dolayı, ölüm orucuna gireceklerini açıkladılar. Diğer esirlerin de eyleme katılmalarını isteyen Akif: **"Arkadaşlar, Hayrigilleri mutlaka desteklememiz gerekir. Siz ne diyorsunuz?"** diye sorunca, öteki esirlerle Akif arasında tartışma başladı.

Bir esir: -Bu eyleme mutlaka ölmek için girilmeli. Ölüm olmadan idare kesinlikle taviz vermez. Sorun, fazla insanın ölüm orucuna katılma sorunu değil, eylemde ölü verme sorunudur. Eğer ölüm orucu eyleminde ölü verilebildiyse, bu cezaevinde ölüm orucuna katılacakların sonu gelmez artık.

- Çok kişi eyleme katılırsa idare taviz verebilir.

- İdare tavizi, ölüm orucunu kırmak için verebilir ama eylemi kırdıktan sonra tekrar işkence yapar. Tavize kanmamak, ölüm orucunda ölmek gerek.

O gece esirler uzun uzun tartıştılar. Akif ile Fuat Kav dışındakiler, ölüm orucunun büyük riskini göze alamadıklarından eyleme katılmayacaklarını belirttiler. Akif ile Fuat kararlarını sabahleyin tüm koğuşa yüksek sesle açıklamayı düşünüyorlardı.

Sabah saat beşte dış kapılar açılarak, karavanalar 1. Hücrenin önüne konulduğunda Kambur Çavuş, 1. Hücreden başlayıp 10. Hücreye doğru tutukluları tek tek süzerek yürümeye başladı. Akif Yılmaz elini parmaklıkların arasından uzatarak: **"Çavuş bundan sonra biz iki arkadaş kurallarınıza uymayacağız"** dedi. **"Neden uymuyorsunuz?"** diye sorunca Çavuş, **"Sizin kurallarınız bizim düşüncemize ters düşüyor. Bunun için kurallarınıza uymuyor, ölüm orucuna giriyoruz"** yanıtını verdi. Çavuş hiç sesini çıkarmadan hücrenin önünden ayrıldığında, Akif ile Fuat Kav'ın üzerinden büyük bir yük kalkmıştı sanki. Şimdi çok rahattılar. Her zaman **"Komutanım"** dedikleri çavuşa, biraz önce, **"Çavuş"** diye hitap etmişlerdi. Artık bundan sonra marş söylemeyecekler, gardiyanların istedikleri kadar ayakta durmayacaklardı. Dayak düzeni almayacak, tekmil vermeyeceklerdi. O ortamda bütün bunları reddetmek çok güçtü. Demekki, insan ölümü göğüsleyince birçok riski göze alabilirdi. Artık özgür insanlar gibi davranıyorlardı. Akif ile Fuat gardiyanlardan izin almaksızın oturuyor, izinsiz sigara içiyorlardı. Ne kadar da güzeldi özgürlük? Neden şimdiye kadar özgürlüğün gereğini yerine getirememişlerdi sanki?

Ama Akif: **"Özgürlüğün bir bedeli vardır. Özgürlüğün bedelini ödemeyenlerin özgür olmaya hakları yoktur. Bedel ödemededen özgür olanlar, özgürlüğün değerini bilmezler"** diyor ve bunu böyle biliyordu. Onlar özgür olmak için yaşamlarını ortaya koymuşlardı. Diğer esirler, bu riski göze alamadıklarından kölece yaşamın cenderesindeydiler. Zaten durum iyice netleşmişti: Ya ölüm göze alınıp teslimiyet reddedilecek ya da kölece, adice, onursuzca insanlık dışı yaşama boyun eğilecekti. Bunun dışında başka hiçbir yol yoktu. Üstelik kölece yaşama boyun eğme, rahat etmenin veya işkenceden kurtulmanın yolu değildi. Kurallara ne kadar iyi uyulursa, baskı o kadar artıyordu. Kurallara ne kadar iyi uyulursa, insanlık değerleri o kadar fazla ayaklar altına alınıyordu. Belki de cezaevinde kurallara en iyi uyan Mehmet Şen ile İbrahim Yıldız'dı. Zaten onlara da kurallara en iyi uymanın muamelesi yapılıyordu! Kambur Çavuş, Akif ile Fuat'ın yanından ayrıldıktan sonra idareye giderek durumu anlatmış ve bir grup gardiyanla geri dönmüştü. Doğruca 7. Hücrenin önüne giderek kapıyı açmış, Akif ve Fuat'ın dışarı çıkmasını istemişlerdi. Hücrede beraber kaldıkları arkadaşlarıyla vedalaşan Akif ile Fuat gardiyanlarla beraber 35. Koğuştan çıkarak 36. Koğuşa girmiş ve ikinci kattaki 7. Hücreye konulmuşlardı. Gardiyanlar kat kapılarını kapatıp dışarı çıkınca, üst katlardan bir ses:

- Arkadaş, kimsiniz? Hangi koğuştan getirdiler sizi?

- Kemal Abi biziz, biz.

- Ha Akif, sen misin?

- He he, yanımda da **"Kure Mao"** var.

- Ooo, Fuat hoşgeldin.

- Hoş bulduk Abi.

- Akif, sen nasılsın?

- İyiyim iyiyim, çok iyiyim.

- Ben de iyiyim ha. Yatağımın üzerine bağdaş kurmuş sigaramı içiyorum. Değil gardiyan, kolordu komutanı yanıma gelse, ayağa kalkmam. Siz de ayağa kalkmayın ha!

- O devir geçti artık deyince Akif, bu ara Hayri kaldığı hücreden:

- Akif hoş geldin, Akif... Fuat sen de hoş geldin, diye seslendi. İki birlikte;
- Hoş bulduk Abi, dediler. Kemal:
- Sizden başka eyleme katılmak isteyen yok muydu?
- Bizim hücrede kalan arkadaşlara durumu anlattık. Onlara güvendiğimizi söyledik. Şimdilik tavır takınmadılar. Diğer hücredekilerin durumunu bilmiyorum. Kemal Abi, kaçınıcı hücredesin?
- Dördüncü kat 2. Hücredeyim Akif.
- Hayri Abi kaçınıcı hücrede?
- Akif, burada size yakınım. İkinci kat 9. Hücredeyim, dedi Hayri.
- Bu arada Ali Kılıç da kaldığı hücreden:
- Akif, hoş geldiniz, diye seslendi.

Akif ile Fuat "**hoş bulduk**" dedikten sonra diğer esirler de sırayla; "**Hoş geldiniz,**" dediler. yeni gelenlere.

Kemal: - Sigaranız var mı Akif, sigaranız, diye sordu Akif

- Sigara almadık Abi. Unuttuk. Hücrede vardı almadık.
- İşte bu olmadı. Adam sigara unuttur mu yahu? Ölmeden önce bol bol içseydik iyi olurdu. Akif biliyor musun, birinci ve ikinci katlarda veremli arkadaşlar da kalıyor ha! Kendileriyle konuştuk.
- İyi iyi, Kemal Abi, yatağın var mı?
- İçi bez dolu bir döşek, bir de battaniyem var. Ama çok kirli. Pislik kokuyor. Bir de çok sivrisinek var ha. Allah'ıma geceleri adamı uyutmazlar. Sömürgecilerin müttefikleri gibi saldırıyorlar ha!
- Hayri Abi, senin de yatağın var mı?
- Akif, idare ediyorum.
- Kemal Abi, sizin katta su akıyor mu, su?
- Akif, su içiyoruz ha. Bol bol su için. Suda bir sınırlama yok. 1981 ölüm orucunda su içmemiştik. O zaman dilim ha böyle şişmişti. Üçüncü, dördüncü katta su akıyor. Gardiyanlardan bidonla su istedim, vermediler. Bir daha isterim. Verirlerse içeriz. Doktor, senin suyun akıyor mu?
- Şimdi akıyor. Ama ara sıra akar, dedi Hayri.

36. Koğuş olarak bilinen tecrit bölümü, 35. Koğuşun aynısıydı. Dört katlı, her katında on hücre vardı. Burası gözaltı olarak kullanılıyordu. Yani yeni tutuklanarak cezaevine getirilenler, burada bir iki ay işkenceden geçirildikten sonra koğuşlara gönderiliyorlardı. Buranın kuralları katı, işkencesi çok vahşicediydi. Ölüm orucu başladığından dolayı, artık yeni tutuklananları buraya getirmiyorlardı. Yalnız, bazı hücrelerde tedavilerine yasak konulmuş tüberkülozlu hastalar konulmuştu. Ölüm orucuna girenler buraya getirilince, hastaları başka tarafa götürmek istiyorlardı.

Öğle saatlerine doğru, işkenceci üstteğmen Ali Osman Aydın bir grup gardiyanla birlikte 36. Koğuşa girdiğinde, koğuşta tam bir sessizlik hakimdi. Ali Osman, önce birinci kattaki hücrelerin önünden geçerek hücrelere baktı. Daha sonra ikinci, üçüncü ve dördüncü katlara çıkarak gezdi. Ölüm orucundaki esirlerden hiçbirinin ayağa kalkmadığını gören Ali Osman bu duruma sinirlenerek, ikinci kat 7. Hücrede yanyana kalmakta olan Akif ile Fuat Kav'ı birbirinden ayırarak ayrı ayrı hücrelere yerleştirdi. Ayrıca, bitişik hücrelerde kalan ölüm orucundaki esirleri de birbirinden uzak hücrelere koyarak, aralarına boş hücreler bıraktı. O bu işleri yaparken diğer yandan da tüberkülozlu hastalar hala ayakta hazır ol vaziyette bekliyorlardı. Ali Osman salonda gardiyanlarla bir şeyler konuştuktan sonra, veremlilerin kaldıkları hücrelerin kapılarını açtırdı ve onları eşyalarıyla birlikte koğuştan çıkarıp götürdü. Koğuşta yalnız ölüm orucunda olanlar kaldı. Ali Osman, onları birbirinden uzak, ayrı hücrelere koyduğu için, kendine göre ilişki kurma imkanını ortadan kaldırmıştı. Bu durumda, ancak yüksek sesle birbirleriyle konuşabiliyorlardı. Ali Osman bunu da önlemek için, koğuşlardan Kurmanci, Arapça, Zazaca ve Türkçe bilen birkaç ispiyoncu tutukluyu getirerek birinci katın bazı hücrelerine yerleştirdi. Ölüm orucundakilerin konuşmalarını yazıp kendisine vermeleri için ispiyoncuların eline kağıt kalem tutuşturmuştu.

Ali Osman, her şeyi düzenleyince, ölüm orucundakilerin kaldığı ikinci, üçüncü ve dördüncü katları tekrar dolaştı. İşkenceci ekibiyle birlikte tecritten dışarı çıkarken yüksek sesle: "**Beş Nolu cezaevi, PKK'ya mezar olacaktır**" diye bağırdı.

Öğle saatlerine doğru karavanalarla yemek geldi. Gardiyanlar karavanaları ikinci kata çıkarırken, başka gardiyanlar da her hücrenin önüne bir servis tabağı, tabağın yanına da birer kaşık bıraktılar. Yemek dağıtan gardiyanlar hücrelerin önüne konulan servis tabaklarına iki kepçe sulu yemek, pilav, bir kepçe de tatlı koydular. Elindeki ekme torbasıyla ekme dağıtmakta olan bir gardiyan da, her servis tabağının

yanına bir somun ekmeği bırakarak katları dolaştı. Yemek dağıtan gardiyanlar dördüncü katta kalan Kemal Pir'in hücresinin önüne gittiklerinde, Kemal: **"Biz yemek yemeyiz. Yemek vereceğinize bir bidon su verin"** dedi.

Buna karşı gardiyanlar: **"Bize nasıl emir verilmişse onu yaparız"** diyerek yemekleri dağıtmaya devam ettiler. Yemek dağıtımının ardından, koğuştta yine bir sessizlik oldu. Kemal, Hayri'yi, **"Doktor"** diye çağırarak sessizliği bozdu. Hayri kaldığı hücreden; **"Ha, ha?"** diye cevap verince, Kemal: **"Anten var, anten. Biliyor musun Doktor?"** diye sordu. **"Biliyorum"** diye cevapladı Hayri. Ölüm orucundaki diğer esirler de Kemal'in ne demek istediğini anlamışlardı. Artık yüksek sesle konuştuklarında, idareye yarayabilecek, onların eline koz verebilecek şeylerden sakınacaklardı. Ölüm orucundakilerden en fazla Kemal konuşuyordu. Gerçi yıllardır süren konuşma yasağının yarattığı konuşma özleminden dolayı, diğerleri de konuşuyorlardı ama en fazla konuşanı yine de Kemal idi. Bazen Hayri: **"Kemal biraz istirahat et. Fazla konuşmakla enerji yitiriyorsun"** diyerek uyarırdı onu. Kemal: **"Bırak konuşalım doktor, nasıl olsa öleceğim. Bol bol konuşalım bari"** cevabını verirdi.

Kemal, konuştukları her şeyin alt katta kaydedildiğini bildiği için hep sömürgeciliğin yüzünü teşhir edici, bazen de havadan sudan konuşmalar yapardı. Acaba, alt kattaki antenler, önemsiz konuşmaları da yazıyorlar mı, belki de konuşmalarımızı banda alıyorlar, sonra da: **"Olsun, alsınlar. Ben de işlerine yarayacak değil, onları kahredecek şeyler konuşurum. Özgür değil miyim?"** diye söylendi.

Özgür değil miydi gerçekten? Etrafındaki beton duvarlar, ön tarafındaki demir parmaklıklar onun özgürlüğünü engelleyebiliyor muydu? Hiç kimseye boyun eğmiyordu, nasıl düşünüyorduysa düşündüğü doğrultuda hareket ediyordu. Ölüm dahil hiçbir şeyden korkmadan düşüncelerini dile getiriyordu. Kafasındaki bütün korku odakları yıkılmıştı. Özgürdü öyleyse. Özgürdü; çünkü yapılan insanlık dışı baskıların bilincine varmış ve ona uygun tavır takınmıştı. Özgürdü; çünkü güzel bir gelecek uğruna ölümü kucaklıyordu. Özgürdü; çünkü yaşamın bilincine varmıştı.

Arkadaşlarıyla yazışabilmenin çarelerini arayan Hayri, oturduğu yerden kalktı. Sökülecek ip bulmak için battaniyeyi inceledi. Battaniyenin sökülecek ipi yoktu. Elindeki battaniyeyi beton sekinin üzerine bırakarak hücrenin tuvalet bölümüne geçti. Oradaki demir borunun arkasında parmaklarını gezdirdi. Ama yine ipe benzer bir şey bulamadı. Tekrar hücre bölümüne geçerek volta atmaya başladı. Karnı hayli acıkmış, başı da hafif ağrıyordu. 1981 ölüm orucu deneyiminden, ilk birkaç gün açlığın etkisinde kalacağını biliyordu. Volta atarken gözü, hücrenin önüne konulan servis tabağındaki yemeğe ve ekmeğe ilişti. Ne kadar da boldu. Halbuki yıllardır her öğünde birkaç kaşıktan fazla yemek vermemişlerdi kendilerine. Düşman birkaç kepece yemekle onları kandıracağını sanıyordu. Zaten en büyük talihsizliklerinden biri de namert bir düşmanlarının olmasıydı.

35. Koğuştan alınıp getirildiklerinde, niye beraberlerinde ip getirmemişlerdi sanki? Bunu düşünürken, yorulduğunu hissetti ve fazla enerji yitirmemek için volta atmaktan vazgeçerek, beton sekinin üzerine serdiği battaniyenin üzerine oturdu. Hava çok sıcaktı. Koro halinde söylenen marş sesleri ve işkence çığlıkları geliyordu koğuştardan. Birden gözü ayağındaki siyah naylon çorabına takıldı. Biraz düşündükten sonra çorabı çıkararak, ağız bölümünde bir ip ucu aramaya başladı. Bir müddet uğraşınca çorabı sökmeye başladı.

Sökülen ipi parmağına dolayıp yumak yapıyordu. Çorap söküldükçe yumak büyüyordu. Yeterince ipin söküldüğünü görünce, parmağını yumaktan çıkararak sevgiyle baktı. Biraz sonra bunun vasıtasıyla arkadaşlarına ulaşacaktı. Sökülen çorabı ve yumağı cebine koyunca, beton sekinin üzerine uzanıp gözlerini tavana dikti. Dört köşeli, kirlili, beyazlığına is karışmış bir tavanı gördüğü. Tavanın tam orta kısmındaki ampul yerinin kablolarının söküldüğü belli oluyordu. Gözleriyle tavanı incelerken, bir eliyle de cebindeki yumağını okşuyordu. Bir müddet cebindeki yumağı evirip çevirdikten sonra, boşu boşuna vakit geçirmenin anlamı yok diye düşündü ve yattığı yerden kalkarak tuvalet bölümüne geçti. Cebindeki ipin bir ucunu musluğa bağladıktan sonra birkaç kat yaparak bükmeye başladı. Bir hayli uğraş sonucu, uzun ve kalın bir ip yapmayı başardı. Artık kendisini arkadaşlarına ulaştıracak bir ipi vardı.

Ama yazışabilmek için başka araçlar da gerekliydi. Öncelikle, notların içine konulacağı küçük bir torba lazımdı. Nereden bulacaktı ki torbayı? Beton, demir ve bir battaniyeden başka ne vardı ki hücrede? Battaniyenin bir parçasından torba yapabiliirdi, bunun için ipliği vardı ama iğnesi yoktu. Birden aklına,

cebindeki sökükle çorap geldi. Hemen çıkardı. Tam aradığıydı. 35. Koğuştan getirilmeden önce, ilerde lazım olabilir diye tükenmez kaleminin içini (naylon şişi), donunun lastik yerine yerleştirmişti. İpini ve torbasını hazırlayınca, kalem ucunu da bulunduğu yerden çıkardı. Şimdi, arkadaşlarına ulaşmak için tek eksiği kağıttı. Bulabilseydi, hemen yazmaya başlardı. Ama kağıt bulmak o kadar kolay değildi. Öyleyse ipi, torbayı, kalem ucunu bir yere saklayıp, kağıt ele geçirmenin fırsatını kollayacaktı. Öyle de yaptı.

Uzun süre devam eden sessizliği yine Kemal bozdu. Kemal soruyor, diğerleri cevaplıyorlardı. Bazen sessizlikle, bazen karşılıklı konuşmalarla akşama kadar vakit geçirdiler. Akşam üzeri kat kapıları açıldı. Hücrelerin önündeki yemek dolu servis tabaklarını toplayan gardiyanlar, içindeki yemekleri tuvalete dökerek, tabakları tekrar aldıkları yere bıraktılar. Yemek dağıtan gardiyanlar akşam yemeğini, yıkanmamış tabaklara doldurdular. Ayrıca her hücrenin önüne de bir plastik su bidonu, bir de naylon su bardağı bıraktılar. Gardiyanlar gidince Kemal; **"Doktor, size su verildi mi? Bana bir bidon su verdiler ha"** diye seslendi. Hayri her arkadaşına bir bidon su ve birer bardak verildiğini söyleyince, Kemal sevindi ve: **"İyi iyi, bol bol su için. Ali sen su içiyor musun?"** diye sordu. **"He Abi içiyorum"** dedi Ali.

Konuşan ve kolunu parmaklıklardan uzatarak su bidonunu kendine doğru çeken Kemal, birkaç bardak su içince: **"Sigara, bir de su içiyoruz. Düşman onu da bizden esiriyor. Böyle hergün bir bidon su verselerdi ne kadar iyi olurdu, değil mi"** dedi.

Herkes birkaç bardak su içince, biraz rahatladı. Birer bardak suyla da yüzlerini yıkarlarken, Kemal: **"Ben başımı yıkıyorum arkadaşlar"** diyerek su dökmeye başladı. Gerçi sabunu yoktu ama başına bir kaç bardak su dökünce başağrısının hafiflediğini hissetti.

Kurulamak için havlusu da yoktu. Su boynundan aşağı süzülüyordu. O haliyle beton sekinin üzerinde bağdaş kurarak oturdu. Dirseklerini dizlerine dayamış, başını önüne eğmiş, alnından yatağının üzerine damlayan su damlalarına dalıp gitmişti. Birden Hayri'nin sesiyle kendisine geldi. Hayri, Ali Çiçek'e Zazaca bir şeyler söylüyordu. Kemal, Hayri'nin ne konuştuğunu anlamadığından; **"Doktor ne oldu, Doktor?"** diye sordu. Hayri önemli bir şeyin olmadığını söyledi. Oysa Hayri, kendisini arkadaşlarına ulaştırarak olan kağıdın Ali Çiçek'in yanında bulunup bulunmadığını şifreli bir şekilde Zazaca soruyordu. Ali'de, yanında bir miktar kağıdın olduğunu söylüyor ama nasıl göndereceğini soruyordu. Hayri, ipin nasıl yapılacağını Ali'ye anlatınca, Ali akşam üzeri yaptığı iple yanındaki kağıdı aynı katta bulunduğu Akif aracılığıyla Hayri'ye gönderdi.

Sabah erkenden kat kapıları açıldığında, gardiyanlar kahvaltı için çorba getirmişlerdi. Her zaman yaptıkları gibi, servis tabaklarındaki yemekleri tuvalete boşaltıp, çorba doldurdular. Bir gardiyan: **"Ulan, yemek yemiyorsanız çorba için bari"** dedi. Sesi alay yüklüydü. Hücresinin önünde durduğu Akif'in kendisine yan gözle baktığını görünce, hücrenin önündeki su dolu bidonu kucağına alıp, beton sekinin üzerinde bağdaş kurmuş Akif'in üzerine boca etti. Yerinden hiç kıpırdamayan Akif, gardiyanın zavallı haline bakarak acıdı ona. Gardiyan, filmlerde rol yapan bir kallesi taklit eder gibi gülüyordu. Diğer gardiyanlar da bu gardiyanı örnek alarak, hücrelerin önündeki dolu su bidonlarını kucaklayarak, ölüm orucundaki esirlerin üzerlerine boşalttılar. Boş bidonları yere fırlatarak tekmeledikten sonra, küfürler savurarak çekip gittiler.

Kemal, hemen döşegi üzerindeki suyu kurutmaya koyuldu. Elleriyle döşegi kaldırmaya çalıştı. Döşek mi çok ağırdı yoksa kendisinde mi güç kalmamıştı. Tüm çabalarına rağmen bir türlü döşegi kaldıramayınca, üzerinde göl olmuş suyu eliyle temizlemeye çalıştı. Döşegin yüzü askeri bez olduğu için kolay kolay suyu geçiriyordu. Bir yandan yatağını kurutmaya çalışan Kemal, diğer yandan Hayri'ye seslenerek: **"Doktor, sizin üstünüze de su döktüler mi?"** diye sordu. Diğer arkadaşları hep bir ağızdan: **"Bizim üstümüze de döktüler"** deyince; Akif: **"Kemal Abi, benim üzerime bir bidon su boşalttılar. Hiç kıpırdamadım. Sırılsıklam olmuşum. Başka giyecek elbisem de yok. Yaş elbiseyle oturuyorum"** dedi.

Hücrelerinin önünde doldurulup boşaltılan yemek kapları, gardiyanların küfür ve hakaretleri, gardiyanlar olmadığı zamanlar da tatlı sohbetleri, geçen günlerinin kaba çizgileriydi. 36. Koğuşta yaşam, ölüme doğru yol alırken, 35. Koğuşta daha başkaydı. Ölüm orucuna katılan esirlerin 36. Koğuşa götürülmelerinden iki üç saat sonra 35. Koğuştaki hücre kapılar açılıp kapanmaya başladı. Kısa bir süre içinde, koğuşlardan bazı kişilerin getirildiği anlaşıldı. Zira ölüm orucu başladığından beri, korkuyu biraz

olsun üzerlerinden atan esirler, hücrelerarası alçak sesle konuşabiliyorlardı. Bunun yanında gardiyanlar da, hücrelerarası bu tür konuşmalara ses çıkarmıyor:"**Konuşursanız yavaş konuşun**" diyorlardı.

Birinci kattakiler, koğuşa yeni getirilenleri merak ettiklerinden, diğer katlara gelenlerin kimler olduklarını sorarak öğrenmeye çalıştılar. Az bir zaman içerisinde yeni getirilenlerin Mümtaz Kotan, Ruşen Aslan, Nurettin El-Hüseyini, Mahmut Çıkman, Ömer Çetin ve Necmettin Büyükkaya oldukları tüm koğuşa öğrenildi. 35'te kalan esirlerin çoğu, bu şahısları tanıyordu. Mümtaz Kotan'la Ruşen Aslan Örgüt kurmaktan ve Rizgari Dergisi'ni çıkarmaktan dolayı 1979'dan beri tutukluydular. Ömer Çetin Doğu Devrimci Kültür Derneklerinin veya DDKD'nin bağlı olduğu partinin genel sekreteriydi, 1983'te gönüllü olarak gelip teslim olmuş, bildiği her şeyi poliste itiraf ederek, pişman olduğunu belirtmişti. Mahmut Çıkman ise DDKD'nin ileri gelen adamıydı. O da cezaevinde pişman olmuş beş vakit namaz kılarak geçmişini lanetliyordu. Necmettin Büyükkaya da, 1982 tarihinde, Kuzey-Batı Kürdistan'da Celal TALABAN'ın lideri olduğu Yekitiya Niştimani Kurdistan (YNK) örgütünün görüşlerine yakın bir örgüt oluşturmak için faaliyet yürütürken, evine yapılan bir baskında yakalanmış, tutuklanarak cezaevine konulmuş, ölüm orucu başlayınca 35. Koğuşa getirilmişti. Nurettin El-Hüseyini ise, "**KAWA Kabul**"²¹olarak bilinen örgütün lideriydi. O da, 1979 tarihinden beri tutukluydu.

Mümtaz, Nurettin El-Hüseyini ve Ruşen Aslan, Diyarbakır askeri cezaevinde işkence politikası yürürlüğe girdiğinden beri, bu politikaya boyun eğmiş, tek bir dayak bile yemeden kurallara uymuşlardı. Kurallara uydukları gibi, direnişin anti propagandasını, güçleri elverdiği ölçüde yapmışlardı. Kaldıkları koğuşlarda başka koğuşlara gayri resmi yollardan haberler göndererek, "**Kurallara uyulursa, baskılar azalır**" bile demişlerdi. Bunların mantığına göre, cezaevinde baskı ve işkencenin nedeni direnişti. Direnişi, cuntaya kafa tutmak olarak değerlendirdikleri için, bundan vazgeçilirse, baskıların hafifleyeceğine inanıyorlardı. 1981 yılında cezaevinde direniş sürdüğü müddetçe, direnişi öcü gibi değerlendiriler. Dışarıdayken yaşam felsefesi olarak benimsedikleri teslimiyeti, cezaevinde daha açık bir biçimde devam ettirdiler. Onlara göre bütün bu baskı ve işkencelerin nedeni "**Apocular**"dı. Bu görüşlerini, PKK sempatanları dahil, herkese anlatıyorlardı.

1981 direnişinde Mümtaz ve Ruşen 2. Koğuştaki kalıyorlardı. Bu koğuştaki bayanlar koğuşu arasında sadece beş on santimlik bir duvar vardı. Direniş sırasında bayanlar koğuşunda kalan esirler her türlü işkence ve baskıya göğüs gererken, duvarın ötesindeki Mümtaz ile Ruşen kurallara uydukları gibi, kendi koğuşlarında kalan diğer esirlere, kurallara daha iyi bir şekilde uymaları konusunda nasihat veriyorlardı. Nitekim, teslimiyet döneminde 2. Koğuşa götürülen bir grup PKK sempatanına Mümtaz, 1981 direnişiyle ilgili görüşlerini: "**Biz, devlete karşı direnilemeyeceğini baştan beri biliyorduk. Onun için kurallara uyduk. Apocular; 'Biz karşı koyacağız' dediler. 1981'de bitişimizdeki ahmak kadınlar kurallara uymayıp yemek almıyorlardı. Gardiyanlar onların yemeklerini de getirip bize veriyorlardı. Biz de bol bol yemeğimizi yiyorduk. Beş altı ay sonra onlar da kurallara uydular. Hepimiz bir olduk. Sonunda herkes bizim dediğimize geldi. Apocular da uzak görüşlülük yok ki, cahildirler, devleti tanımıyorlar. Birkaç eylemle koskocaman devleti yıkabileceklerini zannediyorlar**" şeklinde belirtmişti.

1981 direnişi teslimiyetle sonuçlanınca, diğer koğuşlarda olduğu gibi Mümtaz ve Ruşen'in kaldığı koğuştaki baskı ve işkenceler tırmandırıldı. Tüm baskı ve işkencelerin nedeni olarak gördüğü Apocular'a her dayak yiyişinde küfür eden Mümtaz, teslimiyetin bir kurtuluş yolu olmadığını anlamıştı artık. Her koğuşa yapıldığı gibi Mümtaz'ın kaldığı koğuştaki sık sık gardiyanlarca basılırdı ve bütün esirler sıra dayalı geçirilirdi. Böylesi durumlarda gardiyanlar koğuştan çıkınca Mümtaz, dayaktan kızarmış ellerini bacaklarının arasına alarak koğuşun ortasında herkesin duyabileceği bir sesle:"**Apoculaaar anamızı s.... yim, Apoculaaar anamızı s.... yim...**" diye bağırırdı.

2. Koğuştaki süreklileşen işkenceye dayanamayan Konyalı Kemal KILIÇ, ispiyonculuk yapmayı kabul edince, yüzbaşının emriyle koğuştaki sorumluluğuna getirildi. Kemal Kılıç, sorumluluğa getirildikten sonra,

²¹ Kawa Kabul: Kürdistan'da 1974 Yıllarından sonra, Kawa adıyla bir örgüt kuruldu. Bu örgüt sovyetler birliğinin emperyalist olduğunu söylüyordu. Ama bu örgütü sovyetler değil ;Çin böldü. Çin devriminin lideri Mao Zedung üç dünya teorisini ortaya atınca ,Kawa'cılarının bir kısmı bu teoriyi kabul etti, bir kısmı da reddetti. Böylece örgüt, Kawa red ve Kawa kabul olarak bölündü.

daha önceden araları iyi olan Mümtaz Kotan'la birlikte koğuşu yönetmeye başlamıştı.

Bir ara 35. Koğuştan 2. Koğuşa bir grup PKK'li esir götürülmüştü. Bunlar 2. Koğuşa gittiklerinde, Mümtaz'ın içinde bulunduğu durumu görerek onu azarlamış ve biraz da cesaret vermişlerdi. Sonra da 2. Koğuşta kendi aralarında komün oluşturmuşlardı. Mümtaz, 35. Koğuştan gelenlerin komün oluşturduklarını farkedince, afallayıp kalmış: "**Oğlum, sizin aklınız halen başınıza gelmemiş. Komün kurduğunuz nuzu duysalar s... ler sizi**" demişti.

Mümtaz'ın bu konuşmasından bir gün sonra, koğuş sorumlusu Kemal Kılıç yeni gelenlerin koğuşta komün oluşturduklarını gardiyanlara ispiyonlamıştı. Tez elden bu haberi duyan Yüzbaşı Esat yirmiye yakın, eli kalaslı gardiyanla beraber koğuşu basarak: "**Kim ulan komün kuran o... u ç...ları**" demişti. Esirlerden cevap çıkmayınca, tüm koğuşu tek sıraya dizerek, daha önceden gardiyana verilen komün kuranların isimlerini okuyup koğuşun ortasına çıkarmış ve onları ölesiye dövdürmüştü. Dayağın ardından onları ayağa kaldıran Esat, tüm koğuşa hitaben: "**Beni dinle. Bu koğuş benim koğuşumdur. Bugüne kadar hiçbir olumsuzluk yapmamış, hiçbir direnişe katılmamıştır. Bu koğuş, cezaevinin en akıllı koğuşudur. Baksana, bütün koğuşlardaki televizyonları topladım ama bu koğuşta halen televizyon vardır. Aklını kullan, bu nimetten faydalan. Bu koğuşu bozanın veya herhangi bir şekilde bozmaya kalkanın anasını s.... m! Anlaşıldı mı?**" dedi.

Bunları söylerken, yüzü kana bulanmış bir hayvan gibi kızarmış, kızgın bir vaziyette koğuşun içinde dolaşmıştı. Yerlerinde korkularından tir tir titreyen esirlerin çoğu: "**Emredersin komutanım**" diye karşılık vermişti. Mümtaz'ın, "**Emredersin komutanım**" diye bağırması Esat'ın dikkatini çekmiş olacak ki Mümtaz'ın karşısına geçen Esat: "**Avukat, sen pişman mısın?**" diye sormuş; "**Bin kez pişmanım komutanım**" karşılığını almıştı. Mümtaz'ın cevabından hoşnut kalan Esat: "**Oğlum, bunları sana teslim ediyorum. Onbeş gün içinde adam etmezsen yaktım koğuşu**" demiş, "**emredersin komutanım**" karşılığını alınca, gardiyanlarla birlikte koğuşu terk etmişti. Bu andan itibaren, Mümtaz, yeni gelenlerden eğitimin iyi yapılmasını, marşların yüksek sesle söylenmesini, nöbetlerin dikkatlice tutulmasını ısrarlı, hatta tehditvari bir şekilde istemişti. Onun mantığına göre, bugüne kadar zaten Apocular'ın maceracılığından dolayı işkence görmüştü.

Bu günden sonra, koğuşa gelenlerin "**uygunsuz**" davranarak koğuşun başını belaya sokmalarına izin vermeyecekti. Zavallı Mümtaz, ne hallere düşmüştü! Yakalanmadan önce PKK'ye karşı kendisini o kadar kötü şartlandırmıştı ki, 1978 tarihinde kamuoyunda, "**Bulanık Bildirisi**" olarak bilinen PKK aleyhtarı bildiriye kaleme aldığı anda, PKK'lileri Türk sömürgecilerinin jandarmaları olarak değerlendirmiş, aynı görüşünü Rizgari Dergisi'nin dokuzuncu sayısında da tekrarlamıştı. 1982'nin başlarında ise, korkunun kulu ve kölesi olan aynı Mümtaz Kotan, sömürgecilerin yüzbaşısı Esat'ın önünde, otuza yakın esirin bulunduğu 2. Koğuşta, "**Ben bin kez pişmanım**" diyor ve Yüzbaşı Esat, bir grup PKK'liyi pişman ettirmek için ona teslim ediyordu. Böylece tarih ve pratik, Mümtaz'ın dört yıl önce PKK için yaptığı tahlilin, aslında kendi konumuna uygun olduğunu ispatlıyordu.

Mümtaz, 35. Koğuşa getirilmeden önce, ikinci koğuşdayken hem tuvalet hem de yüzbaşının köpeği Co'nun yavrusu, Panter'in sorumlusuydu. Bu "**sorumluluğu**" koğuş gardiyanı ona vermişti. Görevi, tuvaleti temiz tutmak ve tıkanmasını engellemektir. Tüm çabalarına rağmen arasıra tuvalet tıkanığında koğuş gardiyanından dayak yiyen Mümtaz, koğuşa girdiğinde esirlere küfreder, kimin tuvaleti tıkanmış olduğunu araştırır, fakat bir türlü bulamazdı. Tuvaletin tıkanmasını önlemek için, kantinden esirlerin parasıyla aldığı zeytin yağlarını, onlara günde üç kez zorla içiriyordu. Özellikle köylülere: "**Ulan siz köylülerin boku kalındır, siz biraz fazla için**" diyordu.

Panter'in sorumluluğunu ise, kendisi gönüllü olarak almıştı. Co, 1982'de dört enik doğurmuştu. Enikler gözlerini açar açmaz, her koğuşta bu enikler için gönüllü bir bakıcı bulundu. 2. Koğuşa verilen Panter'in gönüllü bakıcılığına Mümtaz Kotan talep oldu. Bu talebini gardiyana iletildiğinde, gardiyan: "**Ulan avukat, nasıl bakacağını biliyor musun?**" deyince, "**Komutanım bilmiyorum. Söylerseniz öğrenirim**" diye cevapladı. Bunun üzerine gardiyan: "**Bak oğlum, önce Panter'in yatması için bezden yumuşak bir yatak yapacaksın. Hergün bezleri yıkayıp kurutacaksın. Bezlerin kirli olduğunu görürsem karışmam ha! Günde iki kez sana sıcak su getireceğim. Bir sabah, bir akşam banyosunu yaptıracağım. Banyodan sonra, temiz bir havluyla kurulayacaksın. Koğuş parasıyla hemen birkaç sprey aldır. Her banyodan sonra, Panter'in üzerine bolca sprey püskürteceksin. Hergün**

yumurtasını, etini getireceğim. Acıktıkça vereceksin. Panter'in yumurtalarını yemeye kalkarsan s.... seni ha!" diyerek izah edince, **"Emret komutanım"** karşılığını vererek kabul etti.

Mümtaz o günden sonra Panter'in sorumlusu oldu. Sürekli Panter'le uğraştığı, temizleyip beslediği, bezlerini yıkadığı için havalandırmadaki eğitimden ve işkenceden azda olsa kurtulmuştu. 1982 Temmuzuna kadar Mümtaz'ın öyküsü kaba hatlarıyla böyleydi. İnsanın düşünce ve davranışları, insanı direnişi bir kahraman yapacağı gibi, korkak bir köpek bakıcısı da yapabiliirdi. Gökteki yıldızlarla uğraşan nice insan, ayağı dibindeki kuyuyu görmediği gibi, bütün Kürdistan halkının sorumlusu olmayı düşleyen Mümtaz da, ola ola bir köpek eniğinin sorumlusu olmuştu. Bu, biraz da kaderin garip cilvesi değil miydi?

Mümtaz, yaşamın bu cilvesinden biraz olsun ders çıkarabilir miydi acaba? Mümtaz 35. Koğuşa geldiğin de, koğuşı çok değişik bulmuştu. Burada insanlar, düşünceleri uğruna ölüm orucuna yatmıştı. Burada insanlar, ölümü göze alarak Kürdistan bağımsızlık mücadelesini mahkemelerde savunmuştu. Burada insanlar, kişiliklerine yapılan saldırılara karşı koyabiliyorlardı. Yurtsever düşünceler burada hararetle biçimde tartışılıyordu. Devrimci inanç sapasağlam ayaktaydı burada. Burası devrim ocağı gibi kaynıyordu. Mümtaz ve onun gibileri, bu devrim ocağında kendi durumlarından utanç duyuyorlardı. Mümtaz, 35. Koğuşa getirildiğinde üçüncü kat 8. Hücrede Süleyman Günyeli'nin yanına konulmuştu.

Henüz 35. Koğuşı ve orada kalan esirlerin durumlarını bilmiyordu. Bir ara bulunduğu hücrenin önüne gelen gardiyanlardan biri kendisine: **"Ulan, ben yavşağım, diye bağır"** dedi. Önce sessiz kalan Mümtaz yanındaki esirlere baktı. Gardiyan isteğini tehditkar bir şekilde tekrarlayınca: **"Ben yavşağım komutanım"** diye yüksek sesle bağırdı. Onun bu şekildeki bağırışını bütün hücrelerdeki esirler duydular. 8. Hücrenin önünden ayrılan gardiyanlar, üçüncü katta biraz dolaştıktan sonra tecriti terk eder etmez, Mümtaz'ın yanındaki Süleyman Günyeli onu sert bir şekilde eleştirdi:

- Bak, biz PKK'nin sempatiyanıyız. Ölürüz ama **"yavşağız"** demeyiz. Senin yaptığın çok ayıp. Bir örgütün lideri olarak geçiniyorsun. Senin yaptıkların yalnız sana değil, bütün Kürdistan halkına hakarettir. Düşman senin durumunu nasıl değerlendirecek şimdi? **"Kürtlerin liderine bak, bir tehditle ben yavşağım diyor"** diyecekler. Bir daha böyle tavırlar içine girmeyeceğine dair söz ver. Öldürürlerse, öldürsünler seni.

- Ben ne bileyim kardeşim, koğuştaki hergün bize böyle söylattiriyorlar. Siz söylemiyorsanız bundan sonra ben de söylemem.

Karşılıklı konuşmalardan sonra, esirler Mümtaz'a 35. Koğuşun durumunu detaylı olarak anlattılar. Kemal Pir, M. Hayri Durmuş, Akif Yılmaz, Ali Çiçek ve bir grup PKK'linin ölüm orucunu başlattığını söylediler. Mümtaz, PKK'lilerin bu şartlarda bile insanlıklarını, devrimci kişiliklerini ve düşüncelerini koruduklarını görünce, hayret ederek şunu itiraf etmek zorunda kaldı: **"Arkadaşlar, biz devrimci değiliz. Devrimcilik yapmadık. Siz insanlığımızı ve düşüncelerinizi korumuşsunuz. Benim size karşı saygım var. Bundan sonra ne dersenez, ben onu yaparım. PKK'nin propagandasını yapmak benim boynumun borcudur. Nereye gidersem, yaparım bu propagandayı."**

Mümtaz'ın ve diğerlerinin 35. Koğuşa neden getirildikleri konusunda değişik hücrelerde farklı yorum ve değerlendirmeler yapılmaktaydı. Bir hücrede:

- Bunları neden buraya getirdiler?

- Ben de anlayamadım. Ama bence Yüzbaşı Esat bunları Kürt örgütlerinin liderleri olarak değerlendiriyor. Gerçekten de Mümtaz ile Ruşen, Rizgari çevresinin liderleri, Nurettin El- Hüseyini **"KAWA kabul"**ün lideri, Ömer Çetin ile Mahmut Çıkman'da DDKD'nin liderleri, Necmetin Büyükkaya'nın şu andaki durumunu bilmiyorum, eskiden o da DDKD'nin lideriydi. Necmetin yeni tutuklanmış, onun hakkında bir şey diyemeyeceğim ama diğerleri süper teslimiyetçidirler. Yüzbaşı Esat bunları koğuşlardan toplayıp aramıza getirmekle: **"Bakın işte, koskocaman liderler teslim olmuşlar. Devrimcilikten vazgeçmişler. Hergün bana yalvarıyorlar. Mahkemelerde savunma yapmıyorlar. En iyi şekilde kurallara uydukları halde, siz niye kurallara uymuyorsunuz, beyinsiz herifler"** demek istiyor.

- O da olabilir. Bizi frenlemeleri, bize nasihat vermeleri için de getirilmiş olabilirler.

- Bence, bunlar 35. Koğuştaki nelerin olup bittiğini, nasıl hareket edeceğimizi öğrenip idareye bilgi vereceklerdir.

- Yok arkadaş, senin dediğine katılmıyorum. Bunlar o kadar da uşaklaşmış olamazlar.
- Ömer Çetin'in kendisi gelip devlete teslim olmuş. Mahmut Çıkman pişman olmuş, beş vakit namaz kılıyor. DDKD hakkında yüzlerce sayfalık bilgi vermiş polise, Ömer Çetin, bizim hakkımızda niye bilgi vermesin ki?
- O ikisi verebilir ama Mümtaz'ı, Ruşen'i zannetmiyorum.
- Daha demin gardiyana, "**Ben yavşagım**" demedi mi Mümtaz?
- Onu korkusundan söyledi.
- Benim dediğimi de korkusundan yapar işte. Gardiyana korkusundan, "**Ben yavşagım**" diyen adamdan her şey beklenir. Korkaklık her şeyi yaptırır insana.

Bunların 35. Koğuşa getirilmeleri, birçok kuşkuya neden olmuştu. Kafasındaki kuşkuları gidermek için Mümtaz'ın bitişiğindeki hücrede kalan Mustafa Karasu bir pusula yazarak Mümtaz'a iletmeleri için onun yanında kalan arkadaşlarına verdi. Pusulada, ölüm orucu hakkındaki görüşleri soruluyordu. Pusula yazmaktan çekinen Mümtaz, yanındaki PKK'lilere sözlü olarak eylemin doğru olduğunu ve takdir ettiğini söyledi. Onlar da Mümtaz'ın bu görüşlerini arkadaşlarına iletiler.

Ölüm orucunun başlamasıyla birlikte 35. Koğuştaki dayak kalkmıştı. Gardiyanlar artık kimseyi dövmüyor, küfür etmiyorlardı. Esirlere: "**İbne, yavşak, ulan!**" diye hitap etmiyorlardı. Zaten esirler direnişe geçtiklerinde "**arkadaş**" eylem bitip teslimiyet başladığında ise "**Yavşak, ibne, ulan!**" oluyordu. Yine ölüm orucu başladığı günden beri bol miktarda yemek ve tatlı veriliyordu. Eylemden önce 35. Koğuşa yalnızca iki kez gazete vermişlerdi, o da esirlerin moralini bozacak haberler olduğu zaman. Daha önce bir tek gazete verdikleri halde, eylem başladıktan sonra Cumhuriyet gazetesi hariç, diğer bütün gazeteler günlük olarak verilmeye başlandı. Esirler en çok Lübnan'daki durumu merak ediyorlardı. Lübnan'ın İsrail tarafından işgal edilmesinden sonra Hürriyet gazetesi: Abdullah Öcalan, Kesire Yıldırım, Paşa Güven'le beraber başka devrimcilerin de İsrail kuvvetlerinin eline geçtiklerini yazmıştı. Gardiyanlar o gün Hürriyet gazetesini koğuşa verdiklerinde: "Alın okuyun, yakında lideriniz Abdullah Öcalan da buraya gelecek. Devletin elinden kurtuluş yok" dediler. Heyecanla gazeteyi okuyan esirler, bunun yalan bir haber olduğunu anlamışlardı ama bazıları da tedirgindiler.

- Gerçekten Abdullah'ı buraya getirirlerse ne olur?

- Abdullah'ı buraya getiremezler.

- Gerçekten yakalanmış olsaydı, büyük bir manşet atardı Hürriyet...

Gazetelerden öğrendiklerine göre İsrail, Lübnan'ı işgal etmiş, Beyrut'u kuşatmıştı. Filistin Kurtuluş Örgütü'nün Lübnan'ı terketmesini istiyordu. Filistinlilerin işi zordu. Verecekleri karar, ölüm kalım kararıydı. Filistinlilerin verecekleri karar ve Abdullah Öcalan'ın akıbeti merak konusuydu.

Ölüm orucunun başlamasıyla birlikte gazeteler düzenli olarak verilmeye başlanınca, Abdullah Öcalan'ın yakalanmadığını, Yaser Arafat'ın ise Lübnan'ı terketme niyetinde olduğunu, Kaddafi'nin: "Arafat, Lübnan'ı terkedeceğine Filistinliler intihar etsin daha iyi" dediğini öğrendiler.

Gerçekten de Filistinliler Lübnan'da silahlarını bırakarak terkettiler, bu, tarihlerinin askeri-siyasi yönünden ve prestijleri bakımından en büyük yenilgileri olacaktı.

Ölüm orucunun başlamasıyla birlikte koğuşlardan 35. Koğuşa işkence sesleri gelmiyordu artık. O güne kadar susuz kalan üçüncü ve dördüncü katlara o günden sonra her hücreye birer bidon su çıkarıyorlardı. Esirler istedikleri zaman kantinden yiyecek alabiliyorlardı. Marşları yavaş söylüyor, oturup sigara içiyor ve sohbet ediyorlardı. Gardiyanlar buna ses çıkarmıyorlardı. Artık günde iki plastik bidon çay da geliyordu. 35'te yaşam böyle devam ederken, diğer koğuşlarda durum daha farklıydı.

Bir kez ölüm orucunun başladığını koğuşların çoğu henüz öğrenmemişti. PKK Ana Davasından mahkemeye çıkarılanların bir kesimi ölüm orucunun başladığını kendi koğuşlarına duyurmamışlardı. Bunun temel nedeni, koğuşların çoğunda açık veya gizli ispiyoncuların bulunuydu. Zaten eylem açıklandığı gün, mahkemeden dönenler, koğuşlarına konulmadan önce kapıda, durumu içeride açıklama maları için gardiyanlarca tehdit edilmişlerdi. Buna rağmen birbirlerine güvenenler haberi gizlice yaymışlardı. Ölüm orucu başladıktan sonra koğuşlarda eskiye nazaran baskı ve işkenceler azalmıştı. Durumdan haberi olmayan bazı koğuşlar, baskının gevşemesinin nedenlerini bilemediklerin den çok değişik yorumlar yapıyorlardı. Kimi koğuş, baskının azalmasını kurallara iyi uyduklarına, yüksek sesle marş

söylediklerine, iyi eğitim yaptıklarına, kimi koğuş, baskının gevşemesini gardiyanlarının iyi bir insan olduğuna; kimi koğuştta, baskının azalmasını herkesin tam olarak teslim olmasına ve Türkiyede askeri cuntanın ömrünün tamamlandığına ve yakında "Demokrasiye geçiş yapılacak" söylentilerine bağlıyordu.

Ölüm orucunun devam ettiğinden haberdar olanlar, yapılan bu yorumlara bıyık altından gülüyor ama gerçek nedeni açıklayacak cesareti kendilerinde bulamıyorlardı. Birkaç koğuştta ise PKK Ana Davası Urfa grubundan yargılananlar mahkemeden geri döndüklerinde, ölüm orucunun neden ve nasıl başladığını, Hayri'nin ve ölüm orucuna katılan diğer arkadaşlarının mahkemedeki konuşmalarını koğuşun ortasında açık bir şekilde anlattıklarında, heyecanla onları dinleyen koğuştaki esirler, mezartaşı gibi sessizleştiler. Mahkemeden dönenlerin anlattıkları bitince, o güne kadar birbirlerinin kalbini kıran, birbirine küsen, birbirinin dediğini yapmayan, birbirleriyle konuşmayan bütün esirler ağlayarak birbirlerine sarılıp karşılıklı özür dilediler.

Baskı ve zulmün dağıttığı komünü, bu eylemden aldıkları cesaret ve güçle yeniden oluşturarak bütün eşyalarını ve paralarını biraraya getirdiler. Açık bir şekilde, çekinmeden komün örgütlenmesini oluşturdular.

Teslimiyet yaşantısından utanç duyuyorlardı. Baskıya boyun eğdikleri süre içinde, insanlıklarından birçok şey yitirdiklerinin farkındaydılar. Bir kalıp sabun, bir parça ekmek için birbirlerine kızmış, birbirlerine saldırmışlardı. Baskı ve işkenceydi onlarda bu yozluğu yaratan. Yapılan baskı ve işkencelere karşı koyma gücünü kendilerinde bulamadıklarından, içlerinde yoğunlaşan kını, kendileri gibi zulüm altında inleyen zayıf insanlara yöneltiyorlardı. Baskıların katmerli olduğu toplumlardaki iç çatışmaların nedeni de buna dayanmıyor muydu..

Ölüm orucu, baskıya ve zulme karşı koymanın bilincini ve cesaretini kitlelere ulaştırdı. Haberi duyanlarda aynı duygu, ortak inanç, ortak yaşantı ve eski yoldaşlık bağlarını tekrar canlandırdı. Koğuşlarda kalan esirlerin bir kısmı, başlayan ölüm orucuna destek olmadığı, daha önceki direnişlere katılmadığı için vicdan azabı çekiyordu. Geceleri uyuyamayan bu esirler, koğuşun bir köşesine çekilerek kendi aralarında eyleme katılıp katılmama konusunda tartışıyorlardı: Ölüm orucuna katılırsak, bizi 35. Koğuşa arkadaşların yanına götürürler mi acaba?

- Oraya götürüp götürmemeleri önemli değil. Beni düşündüren, katılırsak sonuna kadar götürebilir miyiz ya da ölüm orucuna katıldığımızda bu ölüm orucu da 1981 yılındaki gibi başarısız olursa ne yaparız?

- Ben, ölüm orucunda ölmenin mümkün olmadığını düşünüyorum. Gerek ülkemizde, gerek Türkiye'de, gerekse Ortadoğu'da bugüne kadar kimsenin ölüm orucunda öldüğünü duymadım. 1981 ölüm orucunda Ali Ereğ ölmüştü ama eylemin otuzuncu gününde mide kanamasından yaşamını yitirmişti. Faruk Ereğ'in, "**Adalet Psikolojisi**" adlı kitabında: "**Ölüm orucunda yemek yemeden ölüme kadar dayanmak mümkün değildir**" diyor.

- Beni asıl korkutan, ölüm orucunu belli bir noktaya kadar götürdükten sonra dayanamayıp bıraktığımda, "**Ya itiraf edeceksin ya da yemek vermeyiz**" deseler ne yaparım?

Ölüm orucunun başladığını duyan koğuşlardaki birçok esir buna benzer tartışmalar yapıyor, birbirlerine sorular soruyor fakat soruların cevabını bir türlü bulamıyorlardı.

Musluk aracılığıyla Hayri ile konuşan, üçüncü kat 9. Hücredeki Mustafa Karasu ölüm orucunun altıncı gününde eyleme katıldı. Sabah tecritin kat kapıları açıldığında, hücredeki bütün yiyecekleri parmaklıkların arasından dışarı attı. Bunlar, birkaç gün önce kantinden satın aldığı süt ve bisküviydi. Hücreden yiyeceklerin dışarı atıldığını gören gardiyan, hemen hücrenin önüne gitti. Mustafa'nın söylemesiyle durumu öğrenen gardiyan, idareye koştu. Ama idareden hiç kimse gelip onun neden ölüm orucuna girdiğini sormadı. Yalnız birgün, "**Apartman Sami**" denilen işkenceci asteğmen, üçüncü kat 9. Hücrenin önüne gelerek, yatağında sırtüstü uzanan Mustafa'ya biraz bakıp gitti.

Ölüm orucunun 14. gününde üçüncü kata gelen bir grup gardiyan 9. Hücredeki Mustafa Karasu'yu alarak, 36. Koğuşun alt katındaki bir hücreye yerleştirdi. Bu arada, üst katlardan bir grup doktor birinci kata inerek Mustafa Karasu'nun tansiyonunu ölçmek istedi. Buna karşı çıkan Karasu tansiyonunu ölçtürmeyeceğini söyledi. Oysa, diğer katlarda kalan ölüm orucundaki arkadaşları, tansiyonlarını ölçme ye gelen doktorlarla önce tartışmış, sonra tansiyonlarını ölçmelerine ses çıkarmamışlardı. Bu durumdan hiç haberi olmayan Karasu, doktorlarla tartışırken, bir doktorun kendisine: "**Kendine güveniyorsan, niye tansiyonunu ölçtürmüyorsun?**" demesine karşılık, "**Ölçtürmem**" deyip tartışmayı sürdürüyor

du. Kemal Pir, alt kattan gelen seslerden yeni birinin koğuşa getirildiğini anladığından daha dikkatlice dinlemeye başladı. Duyduğu sesteki gelen kişinin Karasu olduğunu anladı. Doktorların çıkmasından sonra koğuşa terketmeye hazırlanan gardiyanlar henüz alt kattayken. Kemal: **"Karasu"** diye seslendi. Kemal'in seslenmesine karşılık veren Karasu, ölüm orucuna girdiğini, ondan dolayı buraya getirildiğini söylerken, bir grup gardiyan başka bir şey söylemesine fırsat bırakmadan hücreden alarak tekrar 35. Koğuştaki hücrelerine geri götürdüler. Üç gün sonra tekrar 36. Koğuşa getirilerek, ikinci kat 7. Hücreye konuldu. İkinci katın hücre kapılarının açılıp kapanmasından yeni birinin getirildiğini sezen Kemal, gardiyanların dışarı çıkmasını beklemeden; **"Karasu hoşgeldin "** diye seslenince Karasu:

- Hoş bulduk.

- Senden başka katılan olmadı mı?

- Yok. Benim dışımda katılan yok.

Kemal bu arada 35. Koğuştaki kalan belirli esirlerin isimlerini tek tek sayarak, bunların eyleme katılıp katılmayacaklarını sorduğunda, Karasu:

- Eyleme katılıp katılmayacaklarını bilmiyorum. Yalnız, herkesin durumu iyidir.

- Gelmeden önce onlara katılmaları için bir şey söylemedin mi? Bir çağrı yapsaydın iyi olurdu.

- Kimsenin psikolojik baskı ve töhmet altında kalarak eyleme geçmesini istemedim. Ölüm orucuna katılmak ciddi bir kararlılık ister.

Hayri, Karasu nun bu düşüncesine, **"çok doğru"** diyerek katıldı. Kemal'in düşüncesi daha farklıydı. O, eyleme katılma sayısının fazla olmasının iyi olacağını, dökülenin döküleceği, dayananın götüreceğini savunuyordu. Hayri ise, dar ve sağlam grup eyleminin daha başarılı olacağı inancındaydı. Özellikle de ölüm orucunda gönüllülüğü şart koşuyordu.

Bu tartışmalar akşama kadar sürdü. Arada başka şeyler de konuşuldu. Akşam Hayri, Karasu'ya bir not yazarak, zulasındaki ipin ucuna bağlı torbaya yerleştirerek ikinci kat 9. Hücreden, aynı kattaki 7. Hücrenin önüne doğru fırlattı. Çorap 7. Hücreye yetişmeden 8. Hücrenin önüne düştü. Kendi kendine, **"Takat kalmamış ki"** diyen Hayri, elindeki ipliyle torbayı geri çekti. Bir daha fırlattığında torba 7. Hücrenin önüne düştü. Hayri yavaşça seslenerek, **"tamam mı"** dediğinde Karasu: **"Tamam"** diyerek torbayı aldı. Notu torbanın içinden çıkararak Karasu **"çek"** diye seslenince, Hayri torbayı çekti. Karasu, aldığı pusulayı heyecanla okumaya başladı. Gelecekle ilgili tasar ve öneriler vardı pusulada. Yazılış üslubu, veda eden bir kişinin üslubuydu. Ayrıca pusulada, Partinin ileri unsurları hakkında görüş ve düşünceler vardı. Ölüm orucu hakkındaki görüşleri şöyleydi: **"Sömürgeciler bizimle pazarlık yapmazlar. Hele kısa sürede kesinlikle yapmazlar. İlerde ne olur, onu tam bilemeyiz."** Pusuladaki asıl mesaj, sömürgecilerin taviz vermeyecekleri, verme olasılığının çok az olduğu yönündeydi. Hayri, ağırlıklı olarak savunma hakkı üzerinde duruyordu. **"Savunma hakkını tanırlarsa, bir güvenceye bağlarlarsa, baskıya bir müddet daha katlanılabiliyor"** diyordu. Karasu, Hayri'ye: **"Savunma hakkının ortadan kaldırılması, baskının ve işkencenin olmasındandır. Baskı ve işkenceler olmasaydı veya az olsaydı, savunmaları engelleyemezlerdi"** şeklinde cevap verdi. Karasu'nun notunu okuyan Hayri, doğru düşündüğünü kabullendi. Zaten o da baskı, işkence ve savunma hakkının direkt birbirini etkilediğini düşünüyordu.

O halde, idareye verilecek dilekçeye, baskı ve işkencelere son verilmesi, savunma hakkının tanınması şartları konulabilirdi. Bu konuda Kemal'in, Akif'in, Ali'nin ve diğer eylemcilerin görüşleri alındı. Görüşleri ortak ve iki noktada sabitleşiyordu: Baskı ve işkencenin kaldırılması, savunma hakkının tanınması.

Bir eylemde, görüş birliğinin olması çok önemlidir. Ölüm orucuna katılanların hedefleri, amaçları, istekleri, mücadele yöntemleri belli ve netti. Bu konuda hiçbirinin kafasında en ufak bir kuşku yoktu. Onları en fazla zorlayan, ölüm yollarını engebeli hale getiren, önlerine güçlükler çıkaran amaçlarının belirsizliği, eylem konusunda görüş ayrılığı değil, sıcak ve susuzluktu. Öğleden akşama kadar ağustos sıcaklığında bir cehennem ateşi gibi ısınan daracık hücrelerde kalıyorlardı. Hücrelerinin önündeki dolu su bidonları gardiyanlarca dökülüyor, bazen üç dört gün hiç su vermedikleri oluyordu. İdare, onların iradelerini kırmak için suyu silah olarak kullanıyordu. Açlık, susuzluk, bir de sıcaklık, hücreyi tam bir cehenneme çevirmişti. Yaşam kervanı, işte bu cehennemde ölüme doğru yol alıyordu. Ne kadar güç olursa olsun, bütün zorluklar aşarak ilerlemeliydi. Ölüme doğru giden yaşam yolcularında tüm güçlükleri yenecek irade, düşmanın taktiklerini altedecek bilinç vardı. Onların dünyasını cehenneme çeviren

düşman, kendi cennetini onların cehennemi üzerine inşa etmişti. Onlar, kararlılıkları, fedakarlıkları, bilinç ve cesaretleriyle cehenneme dönen dünyalarını cennete çevirebilirlerse, düşman için cehennem hayatı başlardı. Fakat bu yolun sonuna varmaları için daha birçok zorluğa katlanmaları gerekirdi. Kemal, bu zorlu yolun yolculuğunu biraz olsun kolaylaştırmak için şöyle bir öneride bulundu arkadaşlarına: **"Arkadaşlar, gelin bir oyun oynayalım, hergün kendimizi Türkiye ve Kürdistan'ın bir ilinde hissedelim. Bu işi, illerin trafik plakasına göre yapalım ve o gün o il üzerine konuşalım. Bakalım hangimiz hangi ilde öleceğiz. Örneğin, bugün ölüm orucunun 27. günü, bugün kendimizi Antep'te hissedelim. Hep birlikte Antep'i düşünelim.**

Orada Haki Karer ile birlikte olalım. Onunla hamallık yapalım, işçileri örgütleyelim, aç kalalım, onun azmiyle anti faşist mücadele yürütelim. Yarın ölüm orucunun 28. günü Giresun'da olacağız. Bizim orası ha! Her tarafını bilirim. İlçelerini tek tek gezmişim. Aluçra, Bulancak, Dereli, Espiye. Bu bizim Zeki'nin kazası ha! Daha başka ilçeleri de var. Eynesil, Görede, Keşap, Şebinkarahisar, Tirebolu hepsi güzel ilçeler. Ölüm orucunun 29. gününde benim doğduğum ilde olacağız: Gümüşhane! Orada hepiniz benim davetlimsiniz. Güzeldir bizim Gümüşhane ha! Ölüm orucunun 30. gününde nerede olacağız biliyor musunuz? Bizim Gümüşhane'den sonra Hakkari gelir. Ne kadar da çok seviyorum Hakkari'yi.

Hele Hakkari'nin ulu dağlarını, Cilo'ları... Aha! Şimdi orda olaydım da, peşimde bir ordu olaydı. Hakkari'den sonra Hatay'adır yolculuğumuz. En geç ölenimiz nerede ölür biliyor musunuz? 60-62 günden fazla yaşamayız. Demekki en geç ölenimiz Tunceli'de ölür. Serindir Tunceli. Ooooh! O Munzur'un kıyısında yatacaksın ve esen serin hava eşliğinde akan Munzur nehrinin müziğini dinleyeceksin. Ben ya Kürdistan'ın ya da bizim Karadeniz'in bir şehrinde ölmeliyim. 50. güne kadar garanti ölmem. 50'den sonra Niğde, Sakarya, Tekirdağ, Tokat'ı çıkar, 63'e kadarki şehirler Kürdistan'la bizim Karadeniz şehirleridir." Kemal'in bu önerisine diğer esirler katıldılar.

Birgün sabah erkenden Kemal: **"Bugün Hakkari'deyiz ha!"** diye seslendi Akif'e, o gün hep Hakkari üzerine konuştular. Sıcaklık, susuzluk ve açlığa bir de sivrisinek, lağım fareleri ve bitler eklenmişti. Sivrisinekler, ölüm orucundakileri hiç rahat bırakmıyorlardı. Sanki bir an önce ölmelerini istermişcesine baş uçlarında vızıldayıp duruyor, zayıf bedenlerini ısırp kanatıyorlardı. Eylemcilerin hiçbirinde sinekleri kovacak takat kalmamıştı.

Sivrisineklerin bu kalleşliğine isyan eden Kemal, sırtındaki gömleğini çıkararak onları kovmaya çalışıyor ama gömleğini bir iki salladıktan sonra takatsiz düşünce, sırtüstü yatağına uzanarak, yüzünü ve vücudunu sivrisineklere teslim ediyordu. Bu sivrisineklere karşı mutlaka bir mücadele biçimi olmalı diye düşünüyordu. İlk düşündüğü mücadele biçimi, battaniyenin altına girerek onlardan sakınmak oldu. Fakat, sığağa dayanamayarak battaniyeyi tekrar altına aldı, oturdu: **"Doktor, bu sivrisinekler beni mahvetti, siz ne yapıyorsunuz"** diye seslendi Hayri'ye.

Hayri gülümseyerek: **"Ne yapalım Kemal, sigara iç dumanını onlara doğru savur"** dedi. Gerçekten de sivrisinekler dumandan kaçıyorlardı, bu neden aklına gelmemişti? Kemal hemen bir sigara yaktı. Birkaç derin nefesten sonra: **"Of"** çekerek, **"Biz ne günler yaşadık. Dün hiçbir şeydik, bugün herşeyiz. Şu anda ister oturur, ister kalkarız. Hiç kimse bizi engelleyemez"** deyip, dumanı başı üzerinde dönüp duran sivrisineklere doğru savurdu. Sivrisinekler, duman halkaları arasından sıyrılarak uzaklaştılar. Kemal, sivrisineklerin dumandan kaçtıklarını görünce sevinerek: **"Doktor, senin icadın felaket ha! Şimdi dumanla sivrisinekleri kovuyorum"** dedi. Hayri ise, bitlerden dolayı çok rahatsız olduğunu söyleyince, Kemal: **"Öldür Doktor, öldür. Ben öldürüyorum ha!"** deyince, Hayri, bit öldürecek takatinin olmadığını söyledi.

Ali Çiçek, birkaç gündür bit öldürmekten vazgeçmişti. Yalnızca bitler gözlerine girmeye çalıştığı zaman onları eliyle uzaklaştırıyordu. Bu durumu Kemal'e anlattı. Kemal: **"Ali öldür, öldür"** dediğinde, **"Boşver Kemal Abi, nasıl olsa öleceğim, bari onlar biraz beslensinler"** dedi. Arkadaşlarının bitler ve sivrisinekler hakkındaki konuşmalarını dinleyen Akif: **"Yahu bitler ve sivrisinekler ne ki, benim hücremde büyük cordon fareleri var"** dedi. Bunun üzerine diğer arkadaşları kendi hücrelerinde de farelerin olduğunu, hatta yataklarının üzerinde cirit attıklarını söylediler. **"Benim hücremde bir fare var ki, somun ekmeğini olduğu gibi ağzına alarak götürüyor, yumurtayı bütün olarak alıp**

kaçıyor" dedi Akif.

Kemal sigarasını bitirince, sırtını duvara dayayarak bir sigara daha yaktı. Çok efkarlanmıştı. Biraz düşündü, sonunda: "**Doktor**" diye Hayri'ye seslendiğinde, "**Ha Kemal**" dedi Hayri, sevecen bir sesle. Kemal: "**Doktor, bize bir türkü söyle, hani senin sevdiğin türküyü, son kez söyle**" dedi. Bir deri bir kemik kalmış olan Hayri, çok yorgun ve takatsizdi. Hücrelerinde yatak bulunmadığından, bir tek battaniye ile betonun üzerinde yatıyordu. Beton, kemiklerine işlemesine rağmen, birgün olsun betonun sertliğinden ve kemiklerinin sızlamasından şikayetçi olmadı.

Arkadaşları halini sordukça, hep: "**Durumum çok iyidir**" derdi. Yatağının olmadığını, arkadaşlarına bile söylememişti. Yatak isteseydi, belki verirlerdi. Ama o, yatağı beton olsun istedi. Bu tavrıyla düşmana kararlılığını göstermek istiyordu. Bunun yanında: "**Ben yatak istersem, yataksızlığın zor olduğunu anlayacak ve arkadaşların yataklarını toplayacaklar, iyisi mi, zorluklara katlanayım, diğer arkadaşlar rahat etsinler**" diye düşünmüştü. Bu durumda iken, Kemal kendisinden türkü söylemesini istiyordu. Durumu türkü söylemeye elverişli değildi ama ölüme bir durak kala Kemal'in bu isteğini nasıl reddedebilirdi! Yattığı yerden doğrularak, bağdaş kurdu, kendisini çok seven annesini gözlerinin önünde canlandırıp, sevdiği türküyü söylemeye başladı:

"Ağlama yar ağlama aney / Mavi yazma bağlama / Mavi yazma tez solar aney / Ciğerimi dağlama / Elma al olanda gel aney / Ayva nar olanda gel / Hasta düştüm gelmedin aney / Bari can verende gel / Hapse düştüm gelmedin aney / Bari can verende gel."

Bu mısraları okuduktan sonra duran Hayri: "**Kemal, artık nefes almakta zorluk çekiyorum. Benden bu kadar**" dedi. Türküden sonra, efkardan hücre sessizliğe bürününce, Ali Çiçek: "**Kemal Abi, senin bildiğin Kürtçe bir türkü vardı. Onu bize söylesene**" diyerek sessizliği bozdu. Kemal: "**Bak Ali, o Kürtçe türküyü Lübnan'da ezberlemiştim. Bir teybimiz vardı, hep o türküyü çalardım. Gülistan çok hoş söylüyordu. 1981 ölüm orucunda da söyledim. Kürtçeyi öğrenemedim ama Kürtçe bir türkü ezberledim. Anlamını da biliyorum. Dinle türküyü söyleyeyim**" dedi ve söylemeye başladı:

"Dinya ye, zor ciwan e, şerin e / Em te de hesir in, welat nin e / Gele mino tu zor ciwan i / Hem merd û hem qehremani/ Kani ew sozen te yen merdan e/ Gele mino tu ji min cuda bi / Hestire çavan hiir hiir belav bi / Dinya ber çaven min hunda bü."

Kemal türküyü söylediğinde, dinleyenler çok duygulandılar. Kemal'in sesi hala gürdü. Sesinde bir kararlılık vardı. Kürtçe bilmediği için, "w" harfini "v" olarak söylüyordu. Böyle söylemesi, dinleyenleri daha da duygulandırmıştı.

Türküden sonra tekrar bir sessizlik kapladı koğuşu. Sanki zaman durmuştu. Nefes alışverişleri yavaşlamış, kalp atışları seyrekleşmişti. Akıp giden zamanın her saniyesi, onları yiyen bir canavar gibiydi. Her geçen dakika vücutları daha da zayıflıyor, kendi kendini yiyip bitiriyordu. Sırtüstü betona uzanan Hayri, elini uzamış sakalına götürdü. "**Şimdi bir ayna olsaydı da sakalına baksaydım**" diye düşündü. Birden babası aklına geldi. Ne kadar da severdi oğlunu. Onu üniversiteye gönderdiği zaman çok sevinmişti. Oğlu doktor olacak diye övünmüştü hep. Arkadaşlarına: "**Oğlum bir iki yıl sonra doktor olacak**" deyip, bir doktor babası gibi gururlanmıştı. Ama oğlunun okulu terkettiğini duyduğunda çok kızmıştı: "**Ben şimdiye kadar arkadaşlarıma 'oğlum doktor olacak' dedim. Şimdi yüzlerine nasıl bakacağım**" demişti.

"Babam, birkaç gün sonra cenazemle karşılaşırsa ne yapar? Daha Hüseyin'in acısı dinmemişken, ikinci bir cenazeye nasıl dayanır? Zavallı annem, cenazemi görür görmez ölür. Ölmezse, tabutuma sarılarak saçını başını yolar. Ya bizim küçük Ayten? O ne yapar acaba? Beni nereye gömerler? Babam cenazemi bizim köye götürebilir mi? Ama hayır! Bizim Hüseyin'i Bingöl Düzağaç'taki mezarlığa gömmüşler. Beni de onun yanına gömerler. Mazlum'u Delil'in yanına gömmediler mi? Belki Ferhat'ı da abisinin yanına gömmüşler. Üçümüzün durumu ne kadar çok benziyor birbirine. Üçümüz de cezaevindeyken, kardeşlerimiz dışarıda şehit düştü. Benim kardeşim Hüseyin Durmuş, Karlova'da sömürgecilerle girdiği silahlı çatışmada şehit düştüğünde, henüz birbuçuk, iki yıllık evliydi. Şehit düştüğü zaman bir oğlu olmuş ve babasının adını almıştı. Mazlum'un kardeşi Delil Doğan, bizim Delil, korku nedir bilmez, ölümlerle oyun

oynardı. O da Mazgirt'te sömürgecilerle girdiği çatışmada şehit düştü. Ferhat'ın abisi Davut Kurtay'ı ise KUK'çular vurdular. Ferhat'ın ve Mazlum'un annesi ve babası evlatlarını toprağa verdiklerinde nasıl üzüldülerse, benimkiler de öyle üzülecekler. Tüm acıların geçtiği gibi, zamanla ölüm acısı da geçer.

Acaba, biz öldükten sonra arkadaşlar eylemimizi nasıl değerlendirirler? Cezaevinde yeterince görevimizi yaptık mı? Gerçi ben mahkemede, 'Ben ölürsem, mezartaşıma, bu adam görevini tam yapmadı, borçludur, diye yazın' demiştim. Acaba arkadaşlar bu sözümü Partiye ulaştırırlar mı? Belki bizden çok şey bekliyordu Abdullah arkadaş. Teslimiyetimize kızmış mıdır acaba? Mutlaka kızmıştır, kızması gerekir. Ya Duran? O ne yapıyor acaba? Onlar da bizler gibi birçok zorluklarla karşı karşıyadır belki. İyi ki onlar yakalanmadı. Biz ölsek de onlar mücadeleyi sürdürürler. Zaten önemli olan da mücadelenin sürmesidir. Onlar da yakalansaydı, Kürt halkının durumu ne olurdu?"

Hayri, gözlerini tavana dikmiş bunları düşünürken, Kemal'in çağırmasıyla bu düşüncelerinden sıyrılarak, çağrısına karşılık verince, Kemal: "**Doktor, eskiden şu kurallara nasıl uyduğuma şimdi ben de hayret ediyorum. Ben Kemal Pir idim; kanı beş para etmez bir askerin karşısında nasıl esas duruşa geçiyordum**" diye sorarken, bir asteğmen yanındaki bir grup gardiyanla birlikte kat kapılarını açarak 36. Koğuşa girdi. Alt kattaki salonun orta kısmına gelen astsubay yüksek sesle: "**Herkes, neden ölüm orucuna girmişse, bunu bir dilekçeye yazarak bize versin**" dedikten sonra, gardiyanlar dilekçe yazmaları için her hücreye birer kağıt ve kalem verip dışarı çıktılar. Kemal, bulunduğu hücreden seslenerek: "**Doktor, hepimizin yazmasına gerek yok. Sen hepimiz adına yaz ve imzanı at, tamam dır**" deyince, diğerleri de Kemal'in düşüncesine katıldıklarını belirttiler. Arkadaşlarının bu istemleri doğrultusunda Hayri dilekçeyi yazmaya başladı. Yarım saatlik bir uğraşın ardından dilekçeyi hazırlaya bildi.

Altını imzalayınca: "**Arkadaşlar, bir dakika dinleyin, diye seslenerek dilekçeyi okumaya başladı. Dilekçenin okunması bitince Kemal: "Doktor, yine savunma hakkına ağırlık vermişsin. Dilekçeye baskı ve işkencelerin kaldırılmasını mutlaka koymak gerekir"** dedi. Kemal'in bu görüşüne Karasu da katıldı. Uzun bir tartışmadan sonra, Hayri yeniden bir dilekçe yazdı. Yazdığı bu dilekçede yine savunma hakkına ağırlık vermişti. Ama baskı ve işkencelere son verilmesi şartı da konulmuştu. Bir de son iki cümlede: "**Artık bizi, olduğumuz gibi kabul etmeleri gerektiği**" de vurgulanmıştı.

Akşam üzeri gardiyanlar, dilekçeyi alarak idareye götürdüler. Akşam yemeğini getirdiklerinde, yine hücrelerin önündeki tabaklara doldurdular. Kuruyan ekmeklerin yerine, taze ekmekler koydular. Gardiyanlar yemeği dağıtıp kat kapılarını kapatınca, Kemal, ikinci kat 1. Hücreden bazı seslerin geldiğini duydu. O hücrede Ali Kılıç kalıyordu. Kemal daha iyi kulak kabartınca, Ali'nin, hücresinin önündeki ekmeği içeri çekmeye çalıştığını anladı fakat bir şey anlamamış gibi davranarak: "**Kimdir o, ne yapıyor yahu? Kimse, açık söylesin, ayıptır!**" diye seslendi. Daha başka ağır sözler söylediği halde, Ali Kılıç hiç sesini çıkarmayarak, içeri çektiği ekmeği yavaş yavaş yemeye başladı. Gardiyanlar da, ikinci kat 1. Hücrede kalan Ali Kılıç'ın, ekmeği yediğini farkettiler ve durumu idareye haber verdiler. Bu habere çok sevinen Esat ve diğer işkenceci subaylar, adeta kanatlanırcasına 36. Koğuşun mazgal deliğine koşular. Ali'nin ekmeği yediğini görünce, umutlanıp: "**Daha yolun yarısında biri düştüğüne göre, ilerde düşmeler çoğalır**" düşünüyordular.

Ali'yi o gün koğuştan almadılar. Bir gün sonra öğle yemeği dağıtıldığında, bu kez tabak seslerini duyan Kemal, hücre içine yemek çekildiğini farkedince: "**O ses nereden geliyor? Ne oluyor yahu!**" diyerek kızdı. İkinci kat 7. Hücrede kalan Karasu: "**Kemal boşver**" dediğinde, Kemal, ikinci kat 1. Hücrede kalan Ali'nin yemek çekip yediğini anlamış olacak ki: "**Ali, niye böyle yaptın? Biraz daha kalabilirdin. Daha kaç gün oldu ki? Bak, seni götürcekler, kötü bir şey yapmayasın ha! Seni kullanmaya çalışacaklar. Sakın ha kötü bir şey yapmayasın!**" diye tembihledi, başka şeyler daha söyledi. Biraz da Ali'yi kırıncı, Hayri müdahale ederek:

-Bırak Kemal, ne yaparsa yapsın" dedi. Ali'den hiç ses çıkmadı. O gün akşam üzeri gardiyanlar Ali'yi hücreden çıkarıp sessiz sedasız götürdüler.

Ölüm orucu başladığından beri ortalıkta görünmemeye özen gösteren Esat. Ali'nin eylemi bırakmasıyla

tekrar ortaya çıktı. Ali'yi bir av gibi değerlendiren Esat, ona boyun eğdirebilirse istediği gibi kullanabilirdi. Zaten ağına düşmüştü. Kullanmak için her türlü yonteme başvuracaktı. Günlerdir gecesini gündüzüne katarak eylemi kırmayı düşünürken, Ali Kılıç ayağına gelmişti işte. Bunu değerlendirmeyecek miydi? Önce üstleriyle, sonra Şahin ve Yıldırım'la görüşen Esat, ne yapacağına karar verdi. Kafasındaki alçakça planla, Ali'nin kalmakta olduğu revire gittiğinde, onun sırtüstü bir ranzanın üzerine yatırıldığını gördü. Bir deri bir kemik kalmış olan Ali'nin çukura kaçmış, gözlerinin etrafı morarmıştı. Karşısında volta atan Esat'ın bakışları, leş kargasının gibiydi. Voltasını Ali'nin başucunda tamamladı. Başını ona doğru eğerek sert bir sesle:

"Beni duyuyor musun?" diye bağıınca, Ali başını, **"Evet"** anlamında salladı. Esat: **"Dediklerimi yaparsan seni tedavi ettiririm kurtulursun. Yoksa geberir gidersin."** dedi. Çukura kaçan gözlerini Esat'a diken Ali hiçbir şey demeyince Esat: **"Ölmek istiyor musun?"** diye sordu; **"Hayır"** anlamında başını salladı. Buna sevinen Esat, sevincini dışa vurmadı. **"Demekki bu adam ölmek için söylediklerimi yapacak"** diye düşündü. Tekrar: **"Dediklerimi yaparsan seni en iyi şekilde tedavi ettiririm, yemeğini de veririm"** dedi. Aslında Ali'nin tedavilik bir durumu henüz yoktu. Yemek yemediği daha 30 gün olmuştu. Yiyecek bir şey verilseydi sapaşağlam olurdu. Esat onu daha fazla korkutmak için ikide bir: **"Seni tedavi ettirmesem ölersün. Güzlerin kör olur, sakat kalırsın"** diyordu. Sonunda: **"Dediklerimi yapacak mısın?"** diye sorduğunda, Ali yine boş gözlerle ona baktı. Esat'ın isteklerini anlayamadığından **"evet"** veya **"hayır"** diyemiyordu. Ne istiyordu acaba Esat kendisinden?

Esat, işi fazla uzatmadan ondan ne istediğini açıkça söyledi: **"Bak Ali ya itiraf yapacaksın ya da hazırlayacağım bir yazıyı teybe okuyacaksın."** Ali biraz düşününce, yazıyı teybe okuyacağını kabul etti. Buna sevinen Esat, serum takması için doktora emir verdi. **"Biraz sonra yemekte verin yesin"** diyerek revirden ayrıldı.

Yüzbaşı Esat senaryosunu sahnelemeye çalışırken. 36. Koğuşta ölüm orucunu sürdüren esirler Ali Kılıç hakkında konuşuyorlardı. Kemal:

"Bir gün önce ikinci kattan tabak sesi geldi. Bir şeylerin olduğunu sezdim" deyince, Karasu:

- Ekmeği nasıl çekiyordu, biliyor musun?

- Benim buradan görünmüyor ki.

- Ayakkabısına bir ip bağlamıştı. Ekmeğin üzerine atıp kendine çekiyordu.

- Aslında ailesi, annesi, babası çok iyi insanlardı. Bunun böyle yaptığını duysalar, hem üzülür, hem de reddederler.

Uzunca bir uğraş ve üstleriyle görüşmenin ardından Yüzbaşı Esat, koltuğunun altındaki teyple, Şahin ve Yıldırım'ın eşliğinde revire girdiğinde, biraz kendine gelmiş olan Ali, yüzbaşıyı görünce yerinden doğrulmak istedi. Esat, babacan bir tavırla; **"Sen yat, sen yat"** diyerek, Ali'nin üzerinde yattığı ranzanın bir köşesine oturdu. Gülümseyerek: **"Bakıyorum canlanmışsın, rengin mengin açılmış"** dedi ve cebinden çıkardığı yazılı bir kağıdı, eline tutuşturdu. Kağıda şöyle bir göz atan Ali orta bölümlere geldiğinde, bunu okumanın ne anlama geldiğini veya en azından ne kadar kütü bir şey olduğunu anladı. Okumayı reddetmek demek, ölümü göze almaktı. Ölümü göze alabilseydi, zaten burada olmayacaktı. Kağıdı okumazsa gerçekten ölüme terkedilecek miydi? O terkedileceğini düşündüğü için ölümü göze alamadı ve kağıdı okumayı kabullendi. Belki de: **"Ben yazıyı okumayacağım"** deseydi, Esat ona hiçbir şey yapmaz, onunla biraz uğraştıktan sonra yemeğini verirdi. Ölüm orucunu bırakması bile Esat için yeterliydi.

Esat, kağıdı okumasını istediğinde, Ali açılan ses alma cihazına kağıtta yazılı olanları okudu. İşini bitiren Esat idareye gitti ve birkaç gün daha, ölüm orucundakilerin hiç olmazsa bir ikisinin vazgeçmesini bekledi. Ama hiç kimsenin ölüm orucunu bırakmayacağını anlayınca, oyununu sahnelemeye başladı.

Tam öğle saatleriydi. 35. Koğuşta herkes yemeğini yemiş, bulaşıklarını yıkamıştı. Bazı esirler yemek sonrası sigaralarını yakmışlardı. Bu sırada, cezaevi merkezi ses cihazının koğuştaki hopörlörüne ses verildiğini belli eden bir gong, bir hışırtı sesi geldi. Hiç kuşkusuz bu ses, cezaevinin tüm koğuşlarında işitilmişti. Bu sesle birlikte heyecanlananlar, koğuşta sessizliği sağlamak için, **"Şışşt"** diye uyardılar arkadaşlarını. Hopörlörden hiçbir zaman gereksiz yere konuşulmazdı.

Ya cezaevinde çok önemli gelişmeler olduğu, ya tüm esirlerin itirafa çağrıldığı ya da yapılan itirafların esirlere duyurmak istendiği zaman ses cihazını kullanırdı Esat. Böylesi önemli şeyler için kullanılan hopörlörden ses çıkmaya başlayınca, herkes dikkat kesilir, dinlemeye geçerd. İşte o gün de, önce esirler için baykuş sesi gibi uğursuz olan Yüzbaşı Esat'ın sesi koğuşa yayılmaya başladı: **"Çocuklar beni"**

dinleyin. Biliyorsunuz, ben bir buçuk aylığına Antalya'ya izne gitmiştim. Benim gitmemden yararlanan kendini bilmez birkaç kişi açlık grevine başlamış. Bu açlık grevine katılanların neler yaptıklarını, sizi nasıl kandırdıklarını ben anlatmayacağım. Şimdi size birini tanıstıracağım. O size her şeyi anlatır. Bu kişiyi hepiniz tanırınız. Onlar da tanırılar" dedi ve sesini kesti. Birkaç saniyelik hisşirtidan sonra, Ali Kılıç biraz ürkek, biraz kararsız bir ses tonuyla:

"Ben 19... da, Osman ile E.'den doğma Urfa siverek nüfusuna kayıtlı Ali Kılıç'ım. 14 Temmuz 1982 tarihinde ölüm orucuna katıldım. M. Hayri Durmuş mahkeme salonunda ölüm orucuna başladığını açıkladığında Kemal Pir'in yanında oturuyordum. Kemal eliyle beni dürttü. Kalk ölüm orucuna gir diye beni tehdit etti. Korktuğum için mahkeme salonunda ölüm orucuna gireceğimi açıkladım. Oradan bizi 36. Koğuşa getirdiler. Ben otuzuncu gün artık ölecektim. Kemal Pir ile Hayri Durmuş hala volta atıyorlardı. Ben hiçbir şey yemiyordum. Meğır onlar gizliden yemek yiyorlarmış. Bazen ekmek ve yemeğın eksildiğini gören gardiyanlar bu durumu onlara sorduklarında, "Fareler yedi" diye cevap veriyorlardı. İşte bu adamlar hem burada hem de dışarda bizi kandırdılar. Dışarda, her birimizi patlamaya hazır birer bomba haline getirdiler. İçerde de bizi ölüme göndererek, bizim cesetlerimiz üzerinde kahramanlık taslayacaklardı" diyerek konuşmasını bitirdi.

Ali'den sonra yine sözü alan Esat: Ölüm orucuna katılanların hiçbir şey yapamadıklarını, geçmişte de bu tür yollara başvurduklarını, fakat başarılı olamadıklarını, devletin çok güçlü olduğunu, hiç kimseye taviz vermeyeceğini, kimsenin bunlara alet olmaması gerektiğini, onların da zaten yemek yediklerini söyledikten sonra cihaz kapandı.

Hoperlördeki konuşmaları dinleyen 35. Koğuştaki tüm esirler Ali'nin eylemi bıraktığına, diğerlerinin eylemi sürdürdüklerine, yüzbaşının izne gitmediğine ve Ali'ye bu konuşmanın zorla yaptırıldığına inandılar. Buna rağmen, içten içe Ali'ye kızanların sayısı çoktu.

Hopörlördeki konuşmayı dinleyen Kemal Pir çok kızdı. Gerçi ölüm orucundaki bütün esirler kızmışlardı ama Kemal'in kızgınlığı daha fazlaydı. Ali Kılıç'ım, **"Kemal beni korkuttu, onun için eyleme katıldım"** demesiyle sınırlı bir şekilde uzandığı yerden kalkarak battaniyesinin üzerinde oturan Kemal, biraz da yüksek bir sesle: **"Yahu! Bu kadar da olmaz, yani yalan söylemezsen olmaz mı?"** diyerek öfkesini dile getirdi. Cihazın kapanmasından sonra, 36'daki eylemciler, kendi aralarında konuyla ilgi konuşurlarken, hopörlörden tekrar sesler gelmeye başladı: **"Bir iki üç, bir iki üç. Ses kontrolü yapıyoruz."**Hemen sonra Ali 'nin sesi daha net bir biçimde çıkarak, biraz önce söylediği sözleri bir kez daha tekrarlamaya başladı. Daha önceki konuşması, teypten olmuştu. Şimdiki konuşması ise direkt cihaz mikrofondan olduğu, sesinin netliğinden iyice anlaşılıyordu.

Ali'nin ikinci konuşması, 35. Koğuştaki esirlerin moralini daha da bozdu. Üçüncü kat 10. Hücredeki M.Cahit Şener ile dördüncü kat 7. Hücredeki Müzaffer Ayata ölüm orucuna girmek için hazırlanmışlardı. Ali, hopörlörden konuşmasaydı da ölüm orucuna gireceklerdi. Onun konuşması hem koğuşun moralini bozmuş, hem de idareye moral vermişti. Böyle bir ortamda ölüm orucuna girmeleri hem koğuşun moralini yükseltecek, hem de idareye karşı direnişin kararlılığını ortaya koyarak, idarenin boşuna umutlandığını ortaya koyacaktı. İkisi ayrı ayrı hücrelerde, farklı katlarda olmalarına rağmen aynı düşünüyorlardı. İkisi de biraz sonra ölüm orucunu başlatma düşüncesindeydiler. Zaten eylem başladığı günden beri buna hazırlanmışlardı. Eylemin bütün risklerini hesaplamış, şimdi çok uygun bir ortam yakalamışlardı.

Akşam yemeği dağıtıldığında üçüncü kat 10. Hücrede kalan M.Cahit Şener gardiyana: **"Ben ölüm orucuna başlıyorum"** dedi, gardiyan hiç sesini çıkarmadı. Yemek dağıtım sırası dördüncü kata geldiğinde 7. Hücredeki Müzaffer Ayata da eyleme başladığını gardiyana söyledi. Yemek dağıtımının ardından kat kapılarını kapatan gardiyanlar koğuşu terkettiler. O gece M.Cahit Şener ile Müzaffer Ayata'nın ölüm orucuna başladıkları tüm koğuşça duyuldu. Gece boyunca, eyleme katılışları diğer esirler arasında tartışıldı ve hemen herkes, eylemin bu ortamda konulmasının çok isabetli olduğunda hemfikirdi. Birinci katta kalan esirlerden Hamit Baldemir ve Hasan Hüseyin Karakuş, M.Cahit Şener ile Müzaffer Ayata'ya nasıl bir destek vermeleri gerektiği konusunda gece boyunca kendi aralarında tartıştılar. Sonunda, ölüm orucunun 40. Gününe geldiğini, bu aşamada ikinci bir grubun eyleme

başlamasının önemli bir destek olacağını kavrayarak sabah ölüm orucuna başlayacaklarını kararlaştırdılar.

O akşam, idareden hiç kimse 35. Koğuşa uğramadı. Şoke olan idarede tam bir panik vardı. Yüzbaşı Esat'ın, **"Bitirdim, yok ettim, bellerini doğrultamazlar artık"** dediği devrimciler daha kararlı, daha cesur, daha inançlı bir şekilde karşısına dikilmişti işte! İdarenin şaşkınlığı bundandı. Pamuğu tutuşturan yangını söndürmek istiyorlardı, ama nasıl söndüreceklerdi ki? Ya yangının üzerine fırtınayla gidecekler, ki bu da yangının daha da yayılmasına yol açacaktı, ya da yangın karşısında ellerini kollarını bağlayıp duracaklardı. Durumun böyle olduğunu gören Esat, gerçekleri bir türlü kabullenmiyordu. O, yangını söndürmek, insanları karanlık ve soğukta bırakmak için elinden gelen her çabaya başvuruyordu. Ama bu çabasıyla yangını daha da yaygınlaştırmaktan başka bir şey yapamıyordu.

Ölüm orucunun 41. Gününün sabahı, 35. Koğuştaki kahvaltı dağıtılırken, birinci kat 8. Hücrede kalan Hasan Hüseyin Karakuş ve Hamit Baldemir ölüm orucuna başladıklarını yemek dağıtımına bakan gardiyana söylediler. Hiç oralı olmamış gibi gözükten gardiyan, yemek dağıtımını bitince koğuşa terketti. Öğle yemeğine doğru, Vehbi Çavuş başlarında olmak üzere bir grup gardiyan koğuşa girdi. Üçüncü kattaki M.Cahit Şener ile dördüncü kattaki Müzaffer Ayata'yı alarak 36. Koğuşa götürdüler. Bir müddet sonra geri gelerek birinci kattaki Hasan Hüseyin Karakuş ile Hamit Baldemir'i çıkardıklarında, daha Vehbi Çavuş hücrenin önündeysen, Hasan Hüseyin Karakuş'un çenesine destekli bir yumruk vurarak sırtüstü yere yıktı. İki eliyle çenesini tutup, ne olduğunu anlamaya çalışan Hasan Hüseyin Karakuş, bu defa da dizlerine, kaburgalarına ve karnına tekmeler yemeye başladı. Bu ara diğer gardiyanlar da Hamit Baldemir'i dövüyorlardı. Bu dövme manzarası, tüm hücrelerdeki esirlerce izleniyordu.

Yeterince dayak attığına kanaat getiren Vehbi Çavuş hücrelere doğru dönerek: **"Ulan var mı başka ölüm orucuna katılmak isteyen?"** diye bağırınca, birinci kat 4. Hücrede kalan Rıza Altun, elini parmaklıklardan dışarı uzatarak: **"Ben varım"** dedi. Çağrı yaptığına pişman olan Vehbi Çavuş, bunu belli etmemek için: **"Başka yok mu lan, a.... a ko.... m!"** diyerek küfretti. Esirlerden ses çıkmayınca: **"Ulan gardiyan, onu da çıkar"** dedi Vehbi Çavuş. Rıza Altun'u da hücrelerinden çıkaran gardiyanlar, üçünü de döve döve 36. Koğuşa götürdüler.

Aniden demir kapıların açılıp kapanmasıyla 36. koğuştaki bir hareketlenme oldu. Serbest dolaşmasına rağmen, fazla enerji sarfetmemek için parmaklıklara tutunarak ayağa kalkan Kemal, koğuşa dikkatlice dinlediğinde henüz kimsenin içeri alınmadığını anladı. Ama dış salona yeni bir grubun getirildiği belli oluyordu. Gardiyanların küfür ve dayak sesleri geliyordu çünkü. Kemal, yeni gelenlerin kimler olduğunu anlamak için, dördüncü katın dış salonuna dikkatlice bakmaya çalışıyor, alt katlardan gelen konuşmaları dinliyordu.

Biraz önce M.Cahit Şener ile Müzaffer Ayata getirilmişlerdi. **"Demekki, eyleme yeni giren arkadaşlar da var"** diye düşündü. **"Doktor, kimse görünmüyor mu?"** diye sordu Kemal. Diğer hücrelerde kalanlar da, yeni gelenlerin kimler olduklarını merak ettiklerinden parmaklıklara tutunmuş, dikkatlice dinliyorlardı. Bir müddet sonra, hücrelere konulan esirlerin kimlikleri anlaşılınca, yeni gelenlere koğuş hakkında bilgi verildi. Verilen bu bilgiler arasında, onlardan birkaç gün önce 35. Koğuştan ölüm orucuna giren Deza Hamit, Emin, Fuat Kav ve TİKKO'cu Hasan Hayri Aslan'nın da koğuştaki buldukları söylenince, şaşırarak Rıza Altun: **"Deza, sen ne zaman geldin yahu! Hiç haberimiz olmadı"** diye seslendi. Deza Hamit kendine has sevimli konuşmasıyla; **"Ben tahminen ölüm orucunun 20. Gününde eyleme katıldım. Akşam üzeri koğuşun gardiyanını çağırdım, ölüm orucuna katılıyorum dedim"**

Rıza Altun:

- Gardiyan ne dedi Deza?

- **"Hazırlan seni çıkaracağız"** dedi. Bir müddet sonra da çıkardılar beni.

- Nereye götürdüler seni?

- Önce birinci katın dış salonuna indirdiler. **"Neden ölüm orucuna katıldın?"** diye sordular. Ben de, **"Cezaevinde işkencenin kalkması için, arkadaşların başlattıkları ölüm orucunu desteklemek için katıldım"** dedim.

- Seni dövmediler mi?

- Hayır dövmediler. **"Türk değil misin?"** dediler. Ben de, Türk değil, Kürt olduğumu söyledim. Oradan beni idareye götürdüler. Üsteğmen Ali Osman bana küfretti: **"Sen de mi katıldın ulan, dedi?"** Üstümü aldılar, sinema salonuna götürdüler.

- Orada ne yaptılar?

- Sinema salonunda makinist odası vardı, beni oraya koymuşlardı. İki gün orada kaldım. Çıplak betondu. Hiç su da vermediler.

- Tuvalete götürüyorlar mıydı?

- Hayır, orada işiyordum.

- **"Niye işiyorsun"** demiyorlar mıydı?

- Diyorlardı. Ben de: **"Tuvalet olmadığı için ihtiyacımı gideriyorum"** diyordum. Onlar da küfrediyor, tehdit ediyorlardı.

- Altı gün sonra seni oradan çıkardılar mı?

- Altı gün sonra eylemi bırakmayacağımı anlayınca, beni buraya getirdiler.

- Şimdi hangi hücredesin Deza?

- Üçüncü kat 1. Hücredeyim.

Deza'yla Rıza Altun'un bu konuşmasından sonra, yeni gelenlere yeterince içme suyu verilmediğini, sivrisineklerden dolayı rahat edemediklerini, kir, koku ve havasızlıktan rahatsız olduklarını, gardiyanların arama bahanesiyle kendilerini rahatsız ettiklerini, yine gardiyanların küfrederek, yüksek sesle bağırarak, marş söyleyerek psikolojikmen kendilerini çökertmek istediklerini de anlattılar. Yeni gelenler, bu bilgileri alınca, birkaç gün önce ölüm orucuna girerek 36'ya getirilen TİKKO'cu Hasan Hayri Aslan yeni gelenlere: **"Ben 35'teyken başka hücrede kalan arkadaşlarımdan Kazım Akkuş ile Aydın D.'nin ölüm orucuna katıldıklarını zannettiğimden ölüm orucuna katılarak, buraya getirildim. Fakat onları burada bulamadım. Sizin bu arkadaşlardan haberiniz yok mu?"** diye sorunca, yeni gelenler de, Kazım ile Aydın'ın ölüm orucuna girmediklerini, Elazığ'a soruşturmaya götürüldüklerini söylediler. M.Cahit Şener ile Müzaffer Ayata'nın koğuşa getirilmesinin ardından ikinci bir grup daha getirildiğinden, Kemal hiçbirisiyle konuşma fırsatını bulamamıştı. Özellikle M.Cahit Şener ile konuşmak istediği için, daha fazla beklemeden seslendi.

- Durumunuz nasıl Şener?

- İyiyiz iyiyiz Abi, siz nasılsınız?

- Biz de iyiyiz. Başka eyleme katılacak arkadaş var mı?

- Bir iki grup var.

- Şener Lübnan'ın durumu ne oldu, Lübnan?

- Lübnan, İsrail tarafından işgal edilmişti. FKÖ, Lübnan'ı terketti. ASALA, Esenboğa havaalanını bastı. Çatışma çıktı. Baskın yapanlardan biri yaralı ele geçti. Hürriyet gazetesi Apo, Kesire, Paşa Güvengilin yakalandığını yazmıştı ya, o balon bir haberd.

- Onlar hayallerini yazmışlardı.

- Ha, unuttum: İtalya futbol takımı dünya kupasını aldı.

- Sizi dövüyorlar mı Şener?

- Yok yok, bizi dövmediler de tehdit ettiler.

- Üçüncü kat 9. hücrede kalan Müzaffer Ayata araya girerek:

- Bizi 35. koğuşun dış salonuna getirdiklerinde Kambur Çavuş: **"Ulan, gideceğiniz yerde su yok, durum kötü, dayanamazsınız"** dedi.

Bu ara Hayri, Müzaffer Ayata'ya seslenerek: **"Niye geciktiniz?"** diye sorunca Müzaffer: **"Biz, önce benim çıkarılacağım duruşmayı bekledik. Mahkemeye çıkıp, eyleme katıldığımızı açıklayacak, durumunuzu anlatacaktık. Fakat duruşma günü beni götürmediler. Bundan sonra M.Cahit Şener'in duruşma gününü bekledik. Onu da çıkarmadılar. Sonra, Ali Kılıç hopörlörden konuşunca, artık beklemeyi yersiz bulduk, eyleme başladık"** dedi.

"İyi yaptınız, iyi. Zaten bugüne kadar idareden gelip bizimle konuşan olmadı. Bizden ölü çıkmayana kadar da pazarlığa yanaşmazlar. Fakat birkaç kişi ölürsek, pazarlığa yanaşmak zorunda kalırlar" diye konuştu Hayri.

36. Koşu yeni gelenler ilk grupta eyleme katılan Bedrettin Kavak'ı sordular. Bedrettin Kavak'ın eylemin 35. Günü, dördüncü katta sıcaktan, susuzluktan fenalık geçirdiğini, alınıp bilinmeyen bir yere veya hastahaneye götürüldüğünü öğrendiler. Ölüm orucu 40. günden sonra en zor devresine giriyor, sıcak daha da dayanılmaz oluyor, susuzluk ateş gibi yakıyordu. Suyun hiç akması, gardiyanların da su vermemeleri sonucu, dördüncü kattaki esirlerin ağızları ve bağırsakları kurumuş, dilleri ve dudakları şişmiş, konuşamaz hale gelmişlerdi. Birkaç gün önce, susuzluk ve aşırı sıcaktan baygın düşen Bedrettin Kavak alınıp götürülmüştü. Şimdi de, dördüncü kat 9. Hücrede kalan Fuat Çavgun susuzluktan konuşamaz hale gelmişti. Bazen anlaşılmaz bir takım sesler çıkarıyordu. O bu haldeyken beton tavan yanıyordu sanki.

Demir parmaklıklar ısınmıştı. Hücre kupkuruydu. Birkaç kez, alt katlarda akan suyun şarılısını dinlemişti. Kulağına ne kadar da hoş geliyordu. Sanki su beynine akıyor, oradan vücudunun her tarafına dağılıyordu. Alt kattaki musluk kapandığında, içindeki susuzluğu daha bir derinden duydu. Zorlanarak yatağından kalktı. Ayakları, kendisini taşıyamaz hale gelmişti artık. Duvara tutunarak tuvalet bölümüne geçti. Musluğun yanına çümelerek, elini açmak için musluğa attığında, musluktaki sıcaklığın elini yaktığını hissetmesine rağmen, musluğu açtı. Musluktan cılız bir hava sesinden başka bir şey çıkmadı. Bir dizini yere, ağzını musluğa dayayan Fuat, tüm gücüyle emmesine rağmen suyu akıtamadı. Geri dönerek yatağına uzanırken yine anlaşılmaz bazı sesler çıkardığında, ikinci kat 9. Hücrede kalan Hayri, Fuat Çavgun'un susuzluğunu kendi içinde duydu. Biraz düşündükten sonra, ikinci kattaki arkadaşlarına: **"Bizde su var yukarıdaki katlarda kalan arkadaşlarımıza da gönderelim"** diye seslendi.

Bütün arkadaşları Hayri'nin bu önerisini sevinerek kabullendiler. Hayri, zulasındaki sağlam naylon torbayı çıkararak Fuat' ı ip sarkıtması için çağırdı. Daha önceden hazırladığı ipi, sakladığı yerden çıkarırken hayli zorlandı. Elindeki iple hücre parmaklığına yanaştı. Her hücrenin ön tarafında 16 parmaklık vardı. Ayrıca, hücrelerin önünde beş ayak eninde, ön tarafı demir parmaklıklı korkuluk olan bir balkon vardı. Yani hücrenin içinden aşağıya ip atabilmek için önce hücre parmaklıklarından, sonra korkuluk parmaklıklarından geçirmek gerekiyordu. İpin ucunu bir eline alan Fuat, diğer eliyle ipi toplayarak hücre parmaklığından dışarı uzattı ve nişan alıyormuş gibi yaparak elini birkaç kez salladıktan sonra ipi korkuluk parmaklığına doğru fırlattı. Fakat, parmaklıklara dolanan ip, aşağıya sarkmadı. Fuat ipi geri çekerek ikinci kez fırlattığında, başarılı oldu. İkinci kata sarkana kadar, elinde tuttuğu ipi gevşetti. Hücresinin karşısında siyah bir ipin sarktığını gören Hayri: **"Tamam tamam"** dedi. **"Tamam"** demişti Hayri ama ipi hücreye nasıl alacaktı? Çünkü ip, kendisinden beş ayak ötede korkuluk parmaklıklarının dış tarafında sallanıyordu. Kolu yetişemeyeceğine göre, ipi çekecek bir şey aramalıydı hücrede. Ama hiçbir şey yoktu. Birden aklına gömleği geldi. Hemen sırtından çıkararak eli ile kolundan tuttu, parmaklıklardan dışarı çıkararak iple doğru fırlattı.

Amacı, ipe dolayıp kendine doğru çekmekti. Birinci atışta ipe değen gömlek geri düştü. Gömleği hücreye çekerek, daha dikkatli bir şekilde fırlattığında, gömleğin diğer kolu ipe dolandı. Hayri çok heyecanlanmış, çok sevinmişti. Çünkü arkadaşına su ulaştıracaktı. Kerbela'da bir damlacık su olabilecekti. Büyük bir özenle, yavaşça gömleği kendisine doğru çekerken aniden gömlek yere düştü, ip o tarafta kaldı. Bütün hayalleri yıkılan Hayri, güçsüz kollarıyla gömleği tekrar geri çekerek bir kez daha fırlattı. Yine olmadı. Son kez gömleği parmaklıklara doğru fırlattığında, her iki kolu da hücre parmaklıklarından dışarı sarkınca, dizüstü yere çöktü. İkinci kat 7. Hücrede kalan Karasu, Hayri'nin yere düştüğünü anlayınca, Fuat Çavgun'dan ipi kendi hücresine atmasını istedi. İpi geri çeken Fuat, bu kez Karasu'nun hücresinin önüne sarkıtı. Karasu'da uzunca bir süre uğraşıp başarılı olamayınca, Fuat, sarkıttığı ipi geri çekmek zorunda kaldı.

Sıcaklık, susuzluk her taraflarını yakıp kavururken, Yüzbaşı Esat sürekli onları kontrol ettirmek ve durumlarını öğrenmek için gardiyanlarını ve beyaz gömleklili **"doktorlar"**ını gönderiyordu. Zaten gardiyanlar koşu her girdiklerinde, ölüm orucundaki eylemcilerin moralini bozmak için: **"Ulan siz gizliden yemek yiyorsunuz, bizi mi kandıracaksınız"** diyorlardı. Gardiyanlar belki bunu söylemekte haklıydılar. Çünkü, kendileri bir öğün yemek yemediklerinde acı çekiyorlardı. Hatta, memleketlerinde oruç tutarken, akşama kadar zor dayanabildiklerini çok iyi biliyorlardı. Şimdi ise, eylemcilerin 40 günden fazladır hiçbir şey yemeden yaşayabildiklerine bir türlü inanmıyorlardı. Ufacık beyinleri gerçeği bir türlü kavrayamıyordu.

Eylemin 43. günü gardiyanlarla birlikte beyaz gömleli birkaç **"doktor"** da koğuşa geldi. Ölüm orucundakileri kontrol eden **"doktor"**lardan biri Kemal PİR'in yanına giderek, ona birkaç dakika baktı ve: **"Kalk Kemal, sen yemek yiyorsun"** dedi. Zaten sinirleri gergin olan Kemal artık daya namayarak: **"Benim hesabıma kim yemek yiyorsa"** diyerek çok ağır küfürler etti. Halbuki başka zaman doktorlar: **"Siz yemek yiyorsunuz"** dediklerinde, Kemal çok kibar bir şekilde: **"Şimdi ne söylersek inanmayacaksınız. Biz öldükten sonra şimdi söylediklerinizin doğru olmadığını anlayacaksınız"** diyordu. Kemal'in küfretmesiyle kızarıp bozaran doktor onu daha fazla kızdırmak için: **"Kemal, sen ölüm orucunda ölemezsin. Birkaç gün sonra bırakırsın"** dedi. Kemal yattığı yerden yan doğrularak gözlerini doktorun gözlerine dikti: **"Bizim isteklerimiz yerine getirilmeyin ceye kadar, kolordu bizimle masaya oturup pazarlık yapmayınca kadar, ben Kemal Pir olarak eylemi bırakmayacağım. Bu kez eski hataya düşmeyeceğim, ya öleceğim ya da kazana cağız"** dedi. Kemal'in bu sözlerinden sonra, boynunu eğen doktor hiçbir şey söylemeden hücrenin önünden ayrıldı. Kemal'le doktor arasındaki konuşmaları diğer doktorlar, ölüm orucundakiler ve gardiyanlar da dinlemişlerdi. Ölüm orucundakilerde bir zayıflık belirtisi görmeyen doktorlar çekip gittiler.

O akşam gardiyanlar, tüm hücrelerin önüne birer bidon su bıraktılar. Özellikle üçüncü ve dördüncü katlarda kalanlar, kana kana su içip, ellerini ve yüzlerini yıkadılar. Susuz olduğu zamanlar fazla konuşamayan Kemal, su içtikten sonra biraz canlanarak: **"Doktor"** diye Hayri'ye seslendi. Hayri'de konuşacak hal kalmamıştı. Sırtüstü beton sekinin üzerinde uzanmış olan Hayri, saç sakalı birbirine karışmış, bu haliyle bir derviş andırıyordu. Kemal'in bir kez daha seslenmesine karşılık veren Hayri: **"Ha ha!"** dedi. Kemal: **"Doktor, başka arkadaşlar gelecekti, acaba neden gelmediler? Ben başka arkadaşların geleceğini düşünüyordum"** diyince **"Acele etme Kemal. Hele biz ölelim, bizden sonra çok arkadaş gelecek. Bütün arkadaşlara güveniyorum. Bugün gelmedilerse, yarın gelecekler. Ama mutlaka gelecekler. Öyle bir gün gelecek ki burası (cezaevi) cesetlerden geçilmeyecek, o günler pek yakındır"** dedi Hayri.

Bu sözleri söylerken gözlerini tavana dikmiş, kelimelerin üzerine basa basa söylemişti. Kemal, Hayri'nin ilerde tarih olabilecek sözleri üzerinde biraz düşündükten sonra, yine her zaman söylediği o ünlü sözünü kendi kendine tekrarladı: **"Hayri her zaman en iyisini düşünür."**

Beton sekinin üzerinde sırtüstü uzanan Kemal, geçmişini gözlerinin önünde canlandırmaya çalıştı. Bulanık gören gözleriyle, tavanda bir film gibi geçmişi izlemeye başladı: 1974-75-76 yıllarında Siyasal Bilgiler Fakültesi, Dil-Tarih-Coğrafya bölümü öğrencisi Kemal PİR, kendisini birdenbire öğrenci olaylarının, üniversitelerdeki tartışmaların ortasında bulmuştu. O dönemlerde 12 Mart cuntasının durumu, Türkiye işçi sınıfının örgütsüzlüğü, 12 Mart'la birlikte darbe alan öğrenci gençlik hareketinin geleceği en çok tartışılan konulardı. Kemal yoksul bir aile çocuğu olduğundan, daha lise sıralarındayken devrimci düşünceleri benimsemiş, üniversitede ufku daha da genişlemiş, ülke ve dünya sorunlarıyla daha yakından ilgilenir olmuştu. Henüz Ordu'da liseyi okurken arkadaş olduğu Haki Karer ile üniversitede dostluğunu ilerletmişti.

Lisedeyken hiç duymadıkları, farketmedikleri Kürdistan Sorununu üniversite sıralarında öğrendiler. Bu sorun, devletin denetiminde yayınlanan tüm tarih kitaplarından çıkarılmış, tartışılması yasaklanmış, sorunu konuşanlar acımasızca cezalandırılmış ve adete bir tabu haline getirilmişti. Kemal, üniversitede okuyan Kürdistanlı öğrencilerle tanışınca, konu hakkında detaylı bilgi edinmek için gecesini gündüzüne katarak araştırmalar yaptı. Arkadaşlarıyla beraber yaptıkları bu araştırmalar sonunda, kafalarında belli bir sonuç şekillendi. Bu, Kürdistan işçi sınıfı önderliğinde Kürdistan halkını örgütlemek, ulusal bağımsızlık mücadelesini başlatmak biçimindeki bir sonuç idi. Onlar, böyle bir sonucun Türkiye proletaryasının ve halkının mücadelesini hızlandıracağına, Kürdistan devriminin tüm Ortadoğu devrimlerinin anahtarı olacağına inanıyorlardı.

Kürt aydınlarının bile Kürt sorununu açık olarak savunamadıkları üniversitelerde, Kemal Pir'in Kürt sorununu üniversite anfilerinde, sınıflarında ve derneklerde açıkça savunması, hem kafaları Kemalizm afyonuyla uyuşturulmuş Türk sosyal şoven çevrelerinin, hem de Kürt milliyetçilerinin şimşeklerini üzerine çekmişti. Tabu haline gelen Kürdistan sorununu tartışmak öyle tehlikeliydi ki, bunu savunanlar ilerici olarak bilinen çevrelerde dahi ya deli, ya akılsız, ya cahil, ya da ajan-provokatör olarak algılanırdı.

Nasıl ki herkesin işkenceye boyun eğdiği bir yerde, işkenceye boyun eğmenin kural olduğu bir yerde, tek bir kişi karşı geldiğinde diğerleri tarafından kuşkuyla gözlerle bakılır ve maceracı provokatör olarak nitelenirse, bu sorunu tartışanların durumu da öyleydi. Hele Kemal Pir'in Kürt olmaması daha fazla dikkatleri çekiyordu. Türk sosyal şovenlerinin ve Kürt milliyetçilerinin Kemalizm atölyelerinde şekillenmiş, o küçücük beyinleri, Kemal Pir'in enternasyonalist anlayışını kavrayamıyordu. Kemal, üniversite sıralarındayken yalnız sosyal şovenlere karşı ideolojik mücadele vermekle yetinmiyor, Türk ve Kürt halklarına düşman olan faşist güçlere karşı aktif mücadele yürüttüğünden, faşistlerin hedefi haline geliyor ve bu yüzden silah taşımak zorunda kalıyordu.

Kürdistan Devrimcileriyle tanışan ve Kürdistan ile Ankara arasında mekik dokuyan Kemal Pir, 1978 yılında Ankara'nın Tuzluca'yı mahallesinde tesadüfi yapılan bir operasyon sonucu belindeki silahıyla birlikte yakalanarak Ankara kapalı cezaevine konuldu. Önce Ankara'nın bir ilçesine, oradan da Ordu'nun Ulubey ilçesindeki küçük bir cezaevine konulan koskoca Kemal Pir o küçücük cezaevine sığmadı. Kürdistan bağımsızlık mücadelesinin tohumlarının yeni yeni atıldığı bir sırada, cezaevi duvarları arasında zamanını harcamayı, rahat rahat yatmayı vicdanı bir türlü kabul etmedi. Onu Ulubey'deki cezaevine götürdüklerinde, ilk işi cezaevinin kaçmaya elverişli olup olmadığını kontrol etmekte. Gerçi çok az bir "**ceza**" alacaktı ama o cezaevinde bir dakika dahi olsa kalmak istemiyordu. Üzerinde yakalanan silahın balistik muayenesi sonucu kirli çıktığını öğrenince, kaçma işini ciddi bir şekilde düşünmeye ve planlamaya başladı. Kaçma planlarını iyice yapan Kemal'in, Ankara'daki arkadaşlarına gönderdiği haber üzerine Dilaver Yıldırım Ulubey'e giderek oradaki bazı sempatzanlarla temas kurdu ve birkaç kez de Kemal'i cezaevinde ziyaret etti.

Cezaevinin dış güvenliğinin fazla olmadığını ziyaret esnasında Kemal'e anlattı. Kemal de ondan iki adet tabanca temin etmesini istedi. Tabancalar temin edildikten sonra, Kemal cezaevi iç bölümündeki nöbetçilerin uyukladıkları bir sırada kilitli olmayan kapıyı açarak dışarıya, özgürlüğe doğru hızlı adımlarla koştu. Öylesine hızlı koşmuştu ki, yolu üzerinde kendisini bekleyen arkadaşı Dilaver'e çarparak yere yuvarlandı. Sonra ikisi birden mısır tarlalarının bitişiğindeki fındık bahçelerine doğru koşular. Oraya yetiştiklerinde kendilerini kurtulmuş sayıyorlardı artık. Çünkü, fındık ağaçları o kadar sık, bahçe o kadar genişti ki, orada insanı bulup çıkarmak çok zordu. Kemal, fındık bahçesinde kendilerini bekleyen bir grup sempatzanı görünce daha da sevindi, kucaklaşıp arkadaşlarıyla öpüştü. Fındık ağaçlarının altında oturduklarında Dilaver: "**Abi, beni görmedin mi, öyle bir çarptın ki**" deyin ce, Kemal: "**Ben saatlerce içerde gardiyanın uyuklamasını bekliyordum. Uyukladığımı görünce öylesine heyecanlanıp sevindim ki o sevinçle dışarı fırladım. Sana çarptığım gibi, içerideki bir iki tutukluya da çarpmıştım. Seni hiç farketmedim, daha doğrusu sana çarptıktan sonra seni gördüm**" dedi.

Kemal, fazla zaman kaybetmeden Ankara'ya, oradan da Kürdistan'a gelerek Antep, Urfa ve Tunceli'de örgütsel faaliyet yürüttü. Birkaç ay sonra Antep'te Haki Karer, "**Sterka Sor**" adlı bir örgüt tarafından öldürüldüğü söylenince, büyük bir şok geçirdi. Birlikte büyüdüğü, aynı duygu ve düşüncelerle Kürdistan'a geldikleri, aynı düşmana karşı savaştıkları, aynı zorluklara katlandığı arkadaşı Haki, en verimli çağında şehit düşmüştü. Çok sıkı bir şekilde aranmasına rağmen, Haki'nin şehit düştüğünü duyan Kemal, Urfa'dan Antep'e, oradan da cenazeye birlikte Ordu-Ulubey'e giderken yolda trafik kazası geçirmiş hafif yaralanmıştı.

Bu yaralı haliyle, Haki'nin mezarı başında toplanan Türk köylüsüne, Kürdistan halkının durumunu ve Haki'nin bu mücadeleye katılmasının nedenlerini anlatmıştı. Ulubey'den dönen Kemal, Urfa, Antep ve Hilvan yörelerinde faşistlere ve toprak ağalarına karşı yürütülen mücadelenin başını çekmişti. Bir iş için Adıyaman yöresine giden Kemal ve arkadaşları, benzin istasyonunda yapılan bir arama sırasında yakalanmışlardı. Birkaç günlük bir soruşturmadan sonra tutuklanarak Adana cezaevine konulmuşlardı. Bura da kaldıkları süre içerisinde kaçma planları yaparken, Urfa cezaevine nakledilmişti. Bu cezaevinde faşistler ve devrimciler içiçe konulmuştu. Faşistler, devrimcileri ve halktan insanları dövüyor, şışiyorlardı. Kemal, öncelikle bu soruna el atmıştı. Halktan insanları ve devrimci sempatzanları örgütleyen Kemal, faşistleri dövdürmüş ve kitleden tecrit ettirmişti. Kısa bir süre içerisinde Urfa cezaevini öyle bir duruma getirmişti ki, kendisinin haberi olmadan hiçbir iş yapılamaz olmuştu. Bunu bilen cezaevi idaresi de, Kemal'in onayını almadan hiçbir şey yapamıyordu. Adli suçtan tutuklu bulunan insanlarla sıcak ilişki geliştirmiş olan Kemal, onları gruplara bölerek gece gündüz eğitmeye başlamıştı. Bir yandan onlara Kürdistan'ı ve içinde buldukları durumu kavratmaya çalışırken, diğer yandan da kaçma çarelerini

arıyor, cezaevinin kaçılabilir bölümlerini tespit etmeye çalışıyordu. Buranın da kaçmaya müsait bir yer olduğuna karar verince, Partiye haber ulaştırdı. Dışarıda arkadaşları gerekli hazırlıkları yaparken, içerde de Kemal, gözüne kestirdiği en iyi tutukluları örgütlemeye, onları denemeye başladı. Kendisine çok saygı duyan ve seven tutuklulardan sekiz tanesini seçen Kemal, onlara kaçma planını açıkladı ve ikna etti. Bu tutuklulardan en becerikli olanlarını duvar delmekle görevlendirdi. Kemal'in yaptığı plana göre, koğuş duvarı delinerek cezaevinin yarı açık bölümüne çıkılacak, oradan da pek dikkatli davranmayan nöbetçiler atlatılarak kaçılacaktı. Planın en zor tarafı, duvarı delmekti.

Bu işi yapmakla görevlendirilen tutuklular, kimsenin koğuşta bulunmadığı sıralarda, duvara bitişik olan ekmek dolabını çekerek, temin ettikleri malzemelerle duvarı delmeye ve söktükleri taşları kimsenin göremeyeceği yerlere saklamaya başladı. Diğer tutuklular, koğuşa girecekleri zaman, ekmek dolabını duvara yapıştıran tutuklular, hiçbir şey yokmuş gibi ranzalarında oturuyorlardı.

Adli tutuklular, Kemal'in kendilerini de kaçıracağına çok sevinmişlerdi. Ayrıca, Kemal onları değiştirmiş, yeni bir yaşam felsefesi, yeni bir dünya sunmuştu. O güne kadar yoksulluğun ve sefaletin içinden nasıl çıkacaklarını öğrenememişlerdi. İşte Kemal, onlara bu yolu göstermişti. Hem cezaevinden kaçarak özgürlüğe kavuşma, hem de kurtuluş mücadelesine katılma heyecanını birlikte yaşıyorlardı. Duvardan çıkan her taş onları biraz daha özgürlüğe yaklaştırıyor, heyecanlarını artırıyordu. Kemal, duvarın dış sıvasına ulaştıklarında durmalarını söylemişti onlara.

Bir haftalık çalışma sonucunda, dış sıvaya ulaşıldı. İş bitiren tutuklular Kemal'e haber verdiler, o da deliği kontrol ettiğinde dış sıvadan başka bir engel kalmadığını gördü. Deliği iyice kamufle ederek dışardaki arkadaşlarıyla irtibat kuran Kemal, yanındaki tutuklularla beraber, gündüz saatlerinde son kalan sıva tabakasını da bir tekmeyle yıkarak Kürdistan dağlarına doğru uzanan özgürlük yoluna koyuldu.

O dönemlerde Hilvan ve Siverek yöresinde toprak ağalığına karşı silahlı mücadele başlamıştı. Kemal'in kaçıışı sömürgecileri ve yöredeki toprak ağalarını oldukça tedirgin etmişti. Kaçıştan birkaç gün sonra gazetelere bir göz atan Kemal, olayın manşetten verildiğini görmüştü.

Bir müddet dışarda kalan Kemal, Kürdistan'da askeri bir örgüt oluşturmak için bir grup arkadaşıyla birlikte önce Suriye'ye, oradan da Lübnan'a geçmişti. Kemal'in böyle bir çalışmaya girişmesi, PKK'nin ulusal kurtuluş mücadelesinin askeri bir örgüt tarafından yürütüleceği kararının sonucuydu. Çalışma ve eğitimini tamamlayan Kemal Pir, PKK Merkez Komitesi üyeliğine atanmış, askeri örgüt oluşturmakla görevlendirilerek, birkaç grupta birlikte ülkeye dönüş yapmıştı. Nusaybin bölgesinden yurda giriş yapan Kemal, bir müddet Mardin'de kaldıktan sonra Batman'a geçmiş, ülkedeki gelişmeleri ve son durumları öğrenmek için birkaç Parti toplantısına katılmış, ülkedeki Parti yetkililerinden bilgi almış ve bu bilgiler ışığında hazırlıklarını yapmaya başlamıştı. Batman'daki bazı işlerini bitirince Mahsum Korkmaz ve M.Can Yüce ile bir pikaba binerek uzak bir köye gitmeye karar vermişlerdi. Tanıdık bir şoförün üstü açık aracına üçü de, silahlı ve bombalı olarak binmiş, şoföre, yolda arama yapılması halinde durmamasını söylemişlerdi. Gece karanlığında yola çıkmışlardı. Şoför tam gaza basarak, hızlı gidiyordu. Birden karanlık yola doğru uzanan arabanın ışıkları, yoldaki silahlı jandarmalara değmişti. Bu durum karşısında ayağını gazdan çeken şoför frene basmıştı. Ne olduğunu anlamak için ayağa kalkan Kemal Pir, Mahsum Korkmaz ve M.Can Yüce, pikabın aniden ileriye doğru hareket etmesiyle dengelerini yitirerek aşağı fırlamış ve arabanın ardından bir müddet yuvarlanmışlardı. Mahsum Korkmaz, yolun kenarındaki uçurumdan aşağı yuvarlanarak yumuşak bir toprağa düştüğünden ayağa kalkmış, ağrıyan kolunun düşüşle birlikte kırıldığını anlamıştı.

Jandarmalar, arabanın önce yavaşladığını, sonra bütün hızıyla kaçtığını görünce: "**Dur dur**" demiş ama ateş etmediklerinden araba geçip gitmişti. Bunun üzerine arabanın yavaşladığı yere doğru giden silahlı jandarmalar, yerde silahlar, bombalar, bir el çantası ve baygın yatan iki kişi görmüş, afallayıp kalmışlardı. Jandarmaların başındaki subay, yerdeki silahları toplayıp çantanın içindeki yazılara elindeki fenerin ışığında göz atınca, yerde yatanların siyasi kişiler olduklarını anlamış ve ikisini bir askeri araca atarak götürmüştü.

Kemal ayıldığında, sırtüstü bir yatakta yattığını anlamış, ardından gözlerini bir an tavana dikmişti. Çevreyi incelediğinde, bir hastahane olduğunu anlamıştı. Aradan birkaç gün geçince, onu soruşturmaya almışlardı. Tüm işkencelere rağmen 22 gün Kemal Pir olduğunu kabul etmemiş, üzerinde yakalanan kimlikteki şahıs olduğunu iddia etmişti. PKK'yle ilişki kurmak için Batman'a geldiğini belirtmiş, onun dışında bir şey kabul etmemişti. 22. Gün onunla birlikte yakalanan M.Can Yüce'den ve ellerindeki fotoğraftan onun Kemal PİR olduğu anlaşılınca: "**Tamam, ben Kemal Pir'im. Ama siz işkence yapıyorsunuz, ben de ifade vermeyeceğim**" diyerek, tek kelime olsun konuşmamıştı. Bazen kendisine işkence yapılmayınca, polislerle konuştuğunda, onlara: "**Kemal, bizi bu masallarla kandıramazsın**" demişlerdi. Günlerce elektrik şokundan, çarpmaya gerilmekten eli kolu tutmaz olmuş, koltuğunun altı patlamış ama Kemal polise masal dışında bir şey anlatmamıştı. Nihayet Kemal, PKK Ana Davasının bir duruşmasında savunma yaparken, cezaevinden nasıl kaçtığını, yurtdışına nasıl gidip geldiğini anlatınca, duruşma hakimi Emrullah Kaya dayanmayarak: "**Kemal, anlattığın bu hikayeye sen de inanıyor musun?**" diye sorunca, "**İnanıyorum tabii**" demişti Kemal. Duruşma hakimi: "**Senin poliste ifaden yok. Burada anlattıklarımı niye polise anlatmadın?**" dediğinde, Kemal: "**Burada anlattıklarımı poliste anlatsaydım başımı ağrıtacaktı. Bir sürü işkence daha yapacaktı**" demişti.

Kemal bulanık gören gözleriyle tavana bir daha baktı, "**İfade vermediğim iyi oldu**" diye düşündü. Birden hücredeki sessizlik dikkatini çekti. Acaba diğer arkadaşları ne düşünüyorlardı? Zaten birkaç gündür kimse konuşmuyor. Ancak kendisi seslenince cevap veriyorlardı.

Ölüm orucunun 50. günü, bir grup gardiyan sedyeleriyle 36. Koğuşa girdi. Sedyelere yatırılan esirler, bir deri bir kemik kalmışlardı. Bundan dolayı gardiyanlar, onları taşımakta zorluk çekmiyorlardı.

Bir sedyenin üzerine konulan esiri, dört gardiyan taşıyarak merdivenlerden aşağı indiriyorlar, 36. Koğuşun dış salonuna koyuyorlar, bir müddet sonra buradan da alarak revire doğru götürüyorlardı. Revire götürülen Fuat Kav orada birkaç subayla, birkaç doktorun olduğunu gördü. Doktorlar, eylemden vazgeçmesi halinde onu hastahaneye kaldıracaklarını söylediler. Fuat Kav eyleme devam edeceğini belirtince, doktorlar onu vazgeçirmek için uzunca bir süre dil döküp yalvardılar. Karşılarındakinin kararlı olduğunu anlayınca, bu kez tehdit etmeye başladılar. Umutlarını kesen doktorlar, Fuat Kav'ı sedyeye gardiyanlara taşıtarak revirden çıkarttılar. Revirden çıkarılan Fuat, yolda Ali Çiçek'in başka bir sedyeye karşıdaki revire doğru götürüldüğünü gördü. İkisinin sedyeleri koridorda karşılaşıncı, Ali iki parmağını kaldırarak zafer işareti yaptı. Gardiyanlar bu duruma hiç ses çıkarmadılar. Fuat koğuşa doğru getirilirken bu kez yolda bir sedyenin üzerindeki Hayri'yle de karşılaştı. Fuat'ı gören Hayri, ona gülümseyerek başıyla selamladı.

O gün Hayri, Kemal, Ali Çiçek, Akif ve Fuat Kav'ı revire götürmüşlerdi. Koğuşa geri getirildiklerinde, Hayri, doktorlara baskı ve işkencenin uygulandığını, savunma hakkının gaspedildiğini, onun için bu yola başvurduklarını söylediğini anlattı. Kemal ve Ali Çiçek de doktorlara, cezaevindeki uygulama ve baskıları anlattıklarını, bunların kalkması için ölüm orucuna katıldıklarını söylediklerini anlattılar.

Ölüm orucunun 50. gününden sonra, bulanık gören Kemal'in gözleri artık görmemeye başlamıştı. Kemal bu durumu önce hem arkadaşlarından hem de idareden saklamıştı. Fakat daha sonra, bu durumun anlaşılacağını bildiği için arkadaşlarına açıkladığında, çok üzülmüşlerdi. Birgün Kemal, hücredeki yatağında yan yatmış, sigarasını yakmaya çalışıyordu. Önce sigarayı ağızına aldı, dirseğini kendisine destek yaptığı eline kibriti alarak, diğer eliyle çöpü çıkarıp çaktı. Sigarayı yakmak için çabaladı. Kibriti sigaranın etrafında dolaştırdı. Sigaranın ucunu bulamadığından kibrit söndü. "**Ahh, ah!**" dedi. Bu, "**ahh, ah**"larını çok derinden çekmişti. Aynı pozisyonda bir kibrit daha yaktı. Bir daha tek eliyle yanan kibriti dolaştırdı. Fakat bir türlü titreyen elini sigaranın ucuna denk getiremediğinden, kibrit yine söndü. Bir kibrit daha yaktığında, arkadaşları dikkatlice onu dinliyorlardı. Kutuya çaktığı kibritin sesini, kibrit sönünce Kemal'in çektiği "**ah**"ları duyunca kahroluyorlardı. Bir sigarayı yakabilmek için peşpeşe tam altı kibrit çöpü yaktı. Altıncı çöpte sigarayı orta yerinden yakınca bir daha "**ah!**" dedi. Sonra alçak bir sesle durumu arkadaşlarına bildirdi. Bu ara Ali Çiçek: "**Kemal Abi**" diye seslenerek, "**Artık gözlerin görmüyor, saatini bana gönder**" deyince, Kemal biraz düşündü: "**Ali ben öldüğümde bu saatimi yeğenlerime versinler. Beni hatırlamaları için bir saatim onlarda kalsın**" dedi. Ali bunu sevinerek kabul etti.

Kemal gözlerini yitirdikten sonra yavaş yavaş hafızasını da kaybetmeye başladı. Birgün, kendisine bakmaya gelen bir doktor onun görmediğini anladığında: "**Kemal, sen görmüyor musun?**" diye sordu. Kemal biraz şaşırarak: "**Görüyorum**" dediğinde, doktor şehadet parmağını kaldırarak Kemal'in gözlerinin önüne götürdü ve: "**Bu kaç?**" dedi. "**Beş**" diyen Kemal'in görmediğine inandı. Doktorun sessizliğinden şüphelenen Kemal, konuyu değiştirmek için, idarenin birkaç gündür kendilerine sigara vermediğini söyledi. "**İdarenin bileceği bir iş**" diyen doktor, koğuştan ayrıldı. Doktor gidince, Kemal'i çağıran Karasu: "**Niye doktordan sigara istiyorsun? Hep sen istiyorsun iyi değil, bize söyle biz isteriz**" der demez Kemal kızarak: "**Sen karışma, ben ne yapacağımı bilirim**" dedi.

Çok kızmıştı. Birkaç gün sonra çok acayip sesler çıkarmaya başladı. Kendi kendine konuşuyordu. Ne dediği pek anlaşılıyordu. Hem bir şeyler söylüyor, hem "**of!**" çekiyordu. Diğer arkadaşları onun bu sayıklamalarını dinliyorlardı. Eskişehir'den söz ediyordu Kemal. Herhalde kendini orada zannediyordu. Uzun süre böyle sayıklamış, sonra birdenbire sesini kesmiş, artık kiç konuşmamıştı. Yalnız, birkaç gün önce: "**Ben ölürsem, beni Diyarbakır'a gömsünler**" demişti. Hatta bunun için idareye dilekçe yazmak istediğinde, Hayri müdahale ederek: "**Kemal, dilekçe versen de seni Diyarbakır'da gömmezler. Arkadaşlara söyle sağ kalan olursa bu isteğini dışarıya iletinler**" demiş ve Kemal'i ikna etmişti. Kemal artık konuşamayacak duruma gelince, arkadaşları onun bu isteğini unutmayacaklarına dair kendi kendilerine söz verdiler.

Kemal'in baygın bir durumda olduğunu gören gardiyanlar, bunu hemen idareye bildirdiler. Bir müddet sonra bir sedyeye koğuştan alınıp götürüldü. O gidince, arkadaşları onun boşluğu içinde yuvarlanıp durdular. Onun sesi, o gür, o güven verici sesi yoktu artık. Hayri, Kemal'in erken düşmesinin nedenini susuzluğa bağladı. Diğer arkadaşları da bu düşüncesine katıldılar. Cezaevi idaresi baştan beri Kemal'i susuz bırakarak, onun mutlaka diğerlerinden önce ölmesini sağlamaya çalışıyordu. Bu durumu farkedene Kemal, ara sıra Hayri'yi çağırarak: "**İkimiz kesin ölürüz**" diyordu.

Ölüm orucu, ölüm çizgisine yaklaştığında, 35. Koğuştaki tedirginlik alabildiğine artmıştı. İdare, koğuştaki baskıları gevşetmiş, gardiyanlar esirlerin ihtiyaçlarını karşılamaya çalışıyordu. Son grup ölüm orucuna katıldıktan bu yana koğuştaki tek değişiklik, Urfa şehrinin Suruç kasabası nüfusuna kayıtlı bir esirin getirilmesi idi. Suruçlu Abdülkerim, ölüm orucunda olan Müzaffer Ayata'nın hücrelerine konulmuştu. Hiç kimse, Abdülkerim'in neden koğuştaki getirildiğini bilmiyordu. Zaten kendisi de kimseyle konuşmazdı. Koğuştaki getirildikten iki gün sonra öğle yemeği yerirken Abdülkerim, kendisinin ve ölüm orucundaki Müzaffer Ayata'nın elbiselerini hücrenin ortasına yıқты. Yine M. Ayata'nın yorganındaki pamuğu elbiselerin üzerine boşaltarak, elindeki kibritle pamukları tutuşturdu. Alevler hücre içinde yayılırken, Abdülkerim hücre önündeki parmaklıklardan uzaklaştı. Hızla kafasını parmaklıklara vurdu. Kendini alevlerin arasına atarak, gardiyanların duyamayacağı, esirlerin duyabileceği bir ses tonuyla: "**Yaşasın PKK!**", "**Yaşasın Kürdistan!**" diye bağırdı.

Bu esnada hücrelerinde yemek yiyen esirler, ellerindeki kaşıkları bırakarak ayağa kalktılar. Birinci kattakiler daha ne olduğunu anlayamamışken, üçüncü kattaki esirler: "**Gardiyan, gardiyan yangın var!**" diye bağırdılar. Bu bağırişlar arasında, yanık kokusu koğuştaki yayılıyor, yanan kağıtların külleri havada uçuşuyor ve koğuştaki boğucu bir duman doluyordu yavaş yavaş. Dış salonda oturmakta olan gardiyan bağırişları duyunca, koşarak birinci katın salonuna geldi. Koğuştaki telaşlı bağırişları ve koğuştaki kaplayan dumanı gören gardiyan da telaşa kapılarak hızla koğuştan ayrıldı. Aradan birkaç dakika geçmemişti ki, eli sopalı, kalaslı en az yüz gardiyan koğuştaki girdi. Koğuştaki isyan çıktığını zannetmişlerdi. Ellerindeki kalaslarla isyanı bastırmak için gönderilmişlerdi. Yangının dördüncü katta çıktığını gören gardiyanlar, hep birlikte yukarı çıktılar, yangını çıkaranın Abdülkerim olduğunu anlayınca, ellerindeki sopaları dördüncü kattan birinci kata attılar. İsyani çıkmadığını verdiği rahatlıkla hareket eden gardiyanlar, getirdikleri kimyasal bir maddeyle yangını söndürdüler. Abdülkerim hastahaneye kaldırıldığında, onun hiçbir örgüte mensup olmadığını, bir soygundan dolayı yakalandığını, koğuştaki dayatılan kurallara tam uymadığı için tecrit bölümüne getirildiği anlaşılıyordu.

35. Koğuşun kulağı 36'daydı. Yüreği 36. Koğuş için atıyordu. Kemal'in hastahaneye kaldırılışının ikinci gününde Hayri'yi, Ali Çiçek'i, Akif'i ve Fuat Kav'ı da hastahaneye kaldırdılar. Onlardan iki gün sonra da, Mustafa Karasu'yu götürdüler. Henüz konuşabilen Mustafa hastahaneye vardığında, onu sedyeye hastahanenin alt katındaki bir odaya taşıdılar. Küçük ve basık olan odada iki ranza bulunuyordu. Ranza

nın birinde sakalları uzamış, zayıf, yüz derisi ve kolları mosmor olan biri yatıyordu. Gardiyanlar M.Karasu'yu boş ranzaya yatırdıklarında, karşıdaki ranzada yatan adam, bir ölü gibi sessiz duruyordu. M.Karasu hiçbir şey düşünmeden sırtını karşı ranzada yatan adama dönerek daldı. Aradan ne kadar zaman geçti bilmiyor. Yüzünü karşıdaki ranzada yatan adama döndüğünde, iki adım ötesinde yatan, uzun sakallı adamla yüzyüze geldi. Dikkatlice baktı. Kafasını kurcaladı. Tanıyamadı karşıdaki adamı...

Tanıyamaması adamın çok fazla değişmesinden veya yabancı biri olmasından değildi. M.Karasu'nun içinde bulunduğu durum, şuur kaybı, cezaevinden hastahaneye getirilirken geçirdiği sarsıntı, çevreyi bulanık görmesi, daha önce tanıdığı insanları hafızasında canlandıramamasındandı. Bu durumda karşıdakine bakan M.Karasu birden bir ses duydu: "**Sen kimsin?**" dedi, karşıda yatan uzun sakallı. M.Karasu sahibini tanımaya çalıştığı bu sesi hemen tanıdı ve "**Akif sen misin?**" diye sordu. Peşinden: "**Nasılsın?**" dedi. "**İyiyim**" dedi Akif, "**Diğer arkadaşlar nasıl?**" deyince, "**Kemal getirildiğinden bir gün sonra öldü. Hayri de beş altı saat önce senin yattığın yerdeydi. Yarım saat kadar inledi, sonra can verdi. Alıp götürdüler. Diğer arkadaşların çoğu eylemi bıraktı. Hayri ölmeden önce bu duruma çok kızdı. 'Ben ölürsem, arkadaşları görebilersen, bundan sonra ölüm orucu eylemine fazla insan katılmasın. Biz öldüğümüzde bazı şeyleri kabul ettilerse, arkadaşların tümü ölmesin' dedi**" diye cevapladı soruyu. M.Karasu burada kendilerine nasıl davranıldığını sorduğunda, Akif gardiyanların çok kötü davrandığını, sürekli kendilerine küfür ettiklerini, içme suyu vermediklerini, bazen de su istendiğinde, "**İşeyelim, içer misiniz?**" diye cevap verdiklerini söyledi.

Hayri öldüğünde hastahanenin tutuklu koğuşunda hasta olarak yatan Tikko davası tutuklususu İbrahim Ekinci olayı şöyle anlatıyordu: "**Ben üst koğuşta kalıyordum. Ölüm orucunda yatan arkadaşlara, hizmet etmem için birkaç günde bir beni koğuştan alıp onların kaldığı odalara götürürlerdi. O gece, yani 12 Eylül'ü 13 Eylül'e bağlayan gece, beni alt katta M. Hayri Durmuş ile Akif Yılmaz'ın kaldığı koğuşa götürdüklerinde, Hayri'nin bir yatakta sırt üstü yattığını, bir dizini karın boşluğuna doğru çektiğini, dizi öyle dik durduğu halde öyle öldüğünü gördüm. Ranzasının altında su birikmişti, daha doğrusu kanla karışık su birikintisiydi. Koğuşa girdiğimde elimde hoşaf suyu dolu demir bir bardak vardı. Subaylar bu hoşafı Akif'e içirmem için beni tembihlemişlerdi. Akif hemşerimdi. Yanıbaşına varıp seslendiğimde beni tanıdı: 'İbrahim' dedi: 'Hayri öldü. Namussuz bir gardiyan ona tükürdü. Namussuzlar ölülerimize de tükürüyorlar' diyerek sessizleşti. Akif'i dinledim bir kez daha Hayri'ye baktım, üzerinde siyah çizgili bir pantolon, kirli bir gömlek vardı. Fazla bakmaya dayanamadım. Hoşaf dolu bardağı Akif'in yanına bırakıp dışarı çıktım. Ayağımı tam kapı eşiğinden dışarı atmıştım, hoşaf bardağının yerde patladığını, Akif'in yere tükürerek küfür ettiğini duydum. Anladım ki Akif verdiği hoşafı su sanıp içmiş, hoşaf olduğunu anlayınca elindeki bardağı fırlatmıştı. Bu olaydan sonra artık onları görmedim."**

M.Karasu Akif ile konuştuğu sırada zamanı öğrenmek için saatin kaç olduğunu sordu. Akif artık gözlerinin görmediğini, insanları bir gölge gibi görebildiğini, hergün görebilme yetisini yitirdiğini söyledi. Bu durum karşısında M.Karasu'nun içinde fırtınalar koptu. En sevdiği arkadaşları hayata veda etmişlerdi. Hayri ile Kemal yoktular artık. Akif yitmiş gözleriyle bir kararlılık ve cesaret abidesi gibi karşıda yatıyordu. Peki diğer arkadaşları neredeydi? Akif'in dedikleri doğru muydu? Bunları düşünürken kapı açıldı. Bir gardiyan içeri girdi. M.Karasu uzun bir süreden beri su içemediğinden gardiyandan su istedi. Küfür etmeye başladı gardiyan. M.Karasu su istediğine pişman olurken, yattığı yerden gardiyana bakan Akif, zorla çıkan ince ve cılız bir sesle: "**Sizler insan değil misiniz? Ölüm giden bir insana su vermemek olur mu?**" dedi. Gardiyan Akif'e de küfür ederek dışarı çıktı. M.Karasu ile Akif yataklarında sessizleşerek ölen arkadaşlarını düşündüler. İkisi de artık isteklerinin kabul edilip edilmemesi üzerinde düşünmüyorlardı.

Beş altı saatlik bir sessizlikten sonra koğuşun kapısı tekrar açıldı. Bir kaç gardiyanla birlikte bir doktor da içeri girdi. Doktor M.Karasu'nun başında biraz bekledi, durumunu, eyleme devam edip etmeyeceğini sordu. M.Karasu eyleme devam edeceğini söyleyince, doktor kapı aralığından içerdekileri izleyen cezaevi yetkililerine dönerek azarlayıcı bir ses tonuyla: "**Bunlar eyleme devam ediyorlar. Neden buraya getiriyorsunuz? Eyleme devam edenleri getirmeyin. Ben burada sorumluluğu üstlenmem**" dedi ve dışarı çıktı. Koğuşta kalan gardiyanlar yere iki battaniye serdiler. Akif ile M.Karasu'yu yattıkları yerden alarak bu battaniyelerin üstüne koydular. Dörder gardiyan battaniyelerin birer köşesinden

kaldırdılar. M.Karasu'nun sırtının basamaklara değmesiyle yukarı katlara doğru çıkarıldıklarını anladı. Battaniyeler yere bırakıldığında ikinci veya üçüncü kata getirildiklerini tahmin etti. Burada konulduğu yatağın üzerinde çevreye göz atan M.Karasu getirildiği koğuşun kullanılmamış, her tarafının tozlarla kaplı olduğunu, kan ve pislik koktuğunu, yataklarda da kan lekelerinin olduğunu gördü. Daha sonra duvarlarda zincir halkalarının, yerde zincirlerin olduğunu fark edince, buranın tehlikeli, saldırgan veya kuduz hastalarının kapatıldığı bir ölüm hücresi olduğunu anlamakta gecikmedi.

Gardiyanlar, M. Karasu ile Akif'i karşılıklı konulmuş iki yatağa atıp gitmişlerdi. M.Karasu bir kez daha altındaki yatağı kokladı. Kan ve sidik kokuyordu. Daha doğrusu ekşimsi bir kokusu vardı yatağın. Akif artık konuşacak durumda olmadığından yatağa atıldığı gibi tamamen hareketsiz kalmıştı.

Gardiyanlar ölüm hücresinden çıktıktan bir müddet sonra, tekrar kapının açılması ile M.Karasu gözlerini açtı, hemşerisi olan askeri doktorun bir astsubayla birlikte başında beklediğini gördü. Henüz 36. Koğuşta iken bu doktor M.Karasu'nun Sivas/Gürünlü olduğunu öğrenince, kendisinin de Gürünlü olduğunu söylemiş, ona yakınlık duymuş, M.Karasu da onun samimiyetine inanmıştı. Hemşerisinin o şartlarda doktorluk görevini yapabilmesi, ölüm orucundakilere insanca davranması, tuhafına gitmişti. Tüm görevli ve yetkililerin canavar kesildiği bir ortamda, birinde insanlık belirtilerinin görülmesi onu şaşırtmıştı.

Doktor M.Karasu'ya bir şey isteyip istemediğini sorunca, M.Karasu içmek için su ve tuvalet ihtiyaçlarını gidermek için bir kap istedi. Doktor yanındaki astsubayla birlikte dışarı çıkınca gardiyan iki serum şişesiyle koğuşa girdi. Şişenin birinde su vardı, biri de boştu, şişeleri ikisinin arasına bırakıp dışarı çıktı. Bu ara M.Karasu su içmek için bir bardak istedi gardiyandan ama gardiyan çoktan kapıyı kapatıp gitmişti. M.Karasu yattığı yerden elini uzatarak su dolu serum şişesini almak istedi. Şişe hayli ağır olduğundan birden kaldıramadı. Biraz zorlanarak dirseği üzerine yattı. Şişeyi sürükleyerek yanına çekti. İki eliyle tutup başına dikti. Birkaç yudum içtikten sonra, şişeyi aldığı yere zorlanarak koydu. Akif kendisine yakın konulan şişeye bakıyordu. Belki göremiyordu, belki bir gölge, belki bir nokta gibi görüyordu serum şişesini. Ama şişe ile su getirildiğini, M.Karasu'nun su içtiğini biliyordu. Bunun için kurumuş dudaklarını, yine kurumuş diliyle ıslatmaya çalışırken, M.Karasu Akif'in şişeyi alıp su içmesini bekliyordu. Ama Akif'te şişeyi kaldıracak takat kalmamıştı. M.Karasu bunu anlayınca: "**Akif sen ağzını aç ben suyu dökeyim, artık ne kadar içebilirsen iç**" dedi. Akif tamam anlamında başını sallayınca, M.Karasu yattığı yerden güçlkle doğruldu. Serum şişesini iki eliyle tutarak Akif'in yattığı yere doğru uzattı. Şişeyi Akif'in ağzına boca etmeye çalıştı. Elleri titriyordu. Bu yüzden su Akif'in yüzüne, bazen de ağzına dökülüyordu. Şişede su bittiğinde Akif birkaç yudum içebilmişti. M.Karasu boşalmış şişeyi yere düşürdüğünden, Akif'in yatağından beton zeminin üzerine su damladığını gördü.

Akif artık serum şişesine işyemediğinden ihtiyacını yatakta gideriyordu. Koğuşta koku ağır bir hava yaratmıştı. Bunaltıcı sıcak, durumu daha dayanılmaz hale getirmişti. En kötüsü de karasineklerdi. Pencereleer sıkıca kapalı olmasına rağmen nereden geliyorlardı bu karasinekler? Leş kargaları gibi uçuşarak kıpırdanamayan Akif'in yüzüne konuyorlar, arı oğulu gibi üstüste binerek yüzünde vızıldıyorlardı. M.Karasu yüzüne konan sinekleri ara sıra kovuyor fakat Akif'in yüzüne konan sinekleri kovamadığından üzülyordu.

Bir gün sonra hastahane baştabibi yarbay, cezaevi müdürü binbaşı, doktorlar ve kolordudan birkaç yetkili M.Karasu ile Akif'in kaldığı ölüm hücresine girdiler. Akif'in konuşacak durumda olmadığını anladıkları için M.Karasu'nun yattığı yerde toplandılar. Hastahane baştabibi yarbay, M.Karasu'ya doğru eğilerek ürkek bir sesle: "**Mustafa beni duyuyor musun? Bundan sonra savunmanızı serbestçe yapabileceksiniz. Kalem kağıt verilecek, savunma için diğer ihtiyaçlarımız karşılanacak. Gazetele riniz günlük olarak verilecek, sigara ve kitap ihtiyaçlarımız da karşılanacak. Yemekleriniz yeterli miktarda çıkacak. Bundan sonra kimseye dayak atılmayacak (işkenceye dayak diyorlardı). Sizden yalnızca haftada üç gün, günde üç saat marş söylemenizi, emir komutaya uymanızı istiyorlar**" diye konuştu. M.Karasu yattığı yerden yarbaya bakışlarını çevirerek: "**Aynı sözler 1981 ölüm orucun da da bize verilmişti. Artık oyununuza gelmeyeceğiz. Sözlerinize inanmıyoruz**" dedi.

Yarbay: "**Sana güvence veriyorum, dediklerim olacak**" dedi ısrarla. M.Karasu "**Senin sözlerini ben güvence olarak kabul edemem**" dedi. Yarbay umudunu kesince, bu kez cezaevi müdürü aynı sözleri tekrarlamaya ve asker sözü vermeye başladı. Ama M.Karasu'yu ikna edemediler. Gelenler sırayla hücre

kapısından dışarı çıkınca M.Karasu'nun hemşerisi doktor yumuşak bir ses tonuyla: "**Mustafa eylemden vazgeçin. Kesin bana inan, kolordudan emir geldi. Cezaevi artık eskisi gibi olmayacak, size yemek verecekler, savunma yapacaksınız**" dedi. M.Karasu diretince doktor da sessizce dışarı çıktı.

Akif ile M.Karasu başbaşa kalınca: "**Bunlar sözlerinde durmayacaklar, eyleme devam edeceğiz**" dedi M.Karasu. Akif konuşmadığından başıyla söylenenleri onayladı. Sinekler yine yüzüne üşüşmüştü. M.Karasu zamanı merak ettiğiinden: "**Akif saat kaç**" dedi.

Akif'ten ses çıkmadığını görünce, gözlerinin görmediği aklına geldi. Akif, soruyu anlamış olacak ki, "**Saati göremiyorum**" diye mırıldandı. Kolunu M.Karasu'ya doğru güçlkle uzatarak saatini almasını istedi. M.Karasu "**Hayır, sende kalsın**" dedi. Akif: "**Al al, ölürsem saatimi eşyamla birlikte aileme gönder**" dedi. M.Karasu: "**Belki, ben senden önce ölürüm, sende kalsın**" diye itiraz edince: "**Ben kesin önce ölürüm, sen daha geç ölürsün**" dedi. Akif de saatinin, ailesinde bir anı olarak kalmasını istiyordu herhalde Kemal gibi. M.Karasu saati kolundan alınca, ailesine ulaştıracağına dair söz verdi kendi kendisine. Ama nasıl ulaştıracaktı? Ölümüne doğru koşar adımlarla gidiyordu. Diyarbakır askeri hastanesinin bir ölüm hücrelerinden, Kars'ın Ardahan ilçesinin Beşiktaş köyüne nasıl ulaştıracaktı arkadaşının ailesine bıraktığı son hatırayı?

15 Eylül 1983 Akif'in eyleme başlamasının 63. günüydü. O gün ölüm hücrelerine bir serum şişesi su daha getirdiler. Yine ikisinin yattığı yerin tam orta yerine konulmuştu su dolu serum şişesi. Akif'in yüzü, ayak bilekleri çürümeye başlamıştı. Sinekler artık derisini yiyorlardı. M. Karasu su şişesine uzandı. Bu kez önce Akif'e içirmek istedi. Akif'in yattığı yer kendisinden pek uzak değildi. Yine iki eliyle şişeyi Akif'in yattığı yere doğru uzatıncaya kadar suyun bir kısmını döktü. Titreyen elleri şişeyle birlikte Akif'in tavana doğru bakan yüzünün üstüne gidince sineklerin bir bölümü uçtu. M.Karasu şişedeki suyu Akif'in yüzüne boşaltınca, birkaç damla su boğazını ıslattı. Akif bir iki kez kesik kesik anlaşılabilir bir şeyler söyledi. Sonra ağzını şapırdattı ve sessizleşti. M.Karasu şişeyi yere bıraktığında kolundaki saate baktı. Öğleden sonraydı. Hiçbir şey düşünmeden sırtını Akif'e doğru dönerek vücudunu dinlemeye başladı. Zaten son günlerde uyuyamıyordu. Ölüm ile yaşam arasında gidip geliyordu. Gözlerini kapadığında öldüğünü sanıyordu bazen. Bir gün daha fazla yaşamak inadında olduğundan gözlerini kapamamaya dikkat ediyordu.

Ara sıra da bir çocuk gibi gözlerini yumup açarak yaşam ölüm oyununu oynuyordu. Akif'e ters dönüp yattığı o günde, gözlerini belli aralıklarla yumarak bir iki saniye vücudundaki depremleri duymak, hissetmek isterken bir çocuğun oyunundan zevk aldığı gibi sevinerek gözlerini açıp kapadı. Bir müddet sonra yüzünü Akif'e döndüğünde Akif'in kafasının yastıktan düştüğünü, ağzından beyaz köpüklerin çıktığını ve yüzlerce sineğin yüzüne konmuş olduğunu gördü. Daha 15-20 dakika önce su içirdiği, yıllarca birlikte işkenceye, zulme karşı direndiği, hiç çekinmeden defalarca ölümlere gidip geldiği arkadaşı Akif ölmüştü. Ama M.Karasu hala inanmıyordu onun öldüğüne. Dikkatlice bir daha baktı. Sanki Akif'in kalbi ile birlikte dünya da durmuştu onun için. Ağlamak istedi. Ama ağlayacak gücü yoktu. Göz pınarları kurumuştu sanki. Eğer ağlayabilseydi yüksek sesle bağırsın, zalimlerin yüzüne haykırmak isterdi. Çaresizlik içinde başı yana düşmüş, sırtüstü yatan Akif'in son durumunu iyice beynine çizmeye çalıştı: Beyaz köpükle dolmuş açık ağzını, mosmor ve çürümüş yüzünü, başı üzerinde dolanan ve yüzüne konan yüzlerce sineği hiçbir zaman unutmuyacaktı.

Akif'in gerçekten ölüp ölmediğine inanmak için elini uzatarak kolunu tuttu ve kendine doğru çekti: "**Akif... Akif...**" diye seslendi. Ses yoktu. Bir daha, "**Akif... Akif...**" dedi, ağlamaklı bir sesle. Bu sessizlik karşısında emin olmak için nabzını yoklamaya çalıştı. Vücudunda hiçbir canlılık belirtisi yoktu. O zaman inandı Akif'in öldüğüne. Ne yapacağını şaşırın M.Karasu başını yastığına koyduğunda kolu Akif'in yatağına doğru uzanıp kalmıştı.

Aradan uzun bir süre geçti. Kapının açılmasıyla M.Karasu o tarafa baktı. İçeri giren bir gardiyandı. Dikkatlice Akif'e bakınca öldüğünü anladı. Hiç umursamaz bir tavırla: "**Biri daha gebermiş**" deyip kapıdan dışarı çıktı. Bu durum karşısında hiçkırarak ağlayacaktı M.Karasu ama zorla kendini tuttu. Sonra hakim sınıflara, sömürgecilere karşı kını kabardı. Belki askere gelmeden önce bir işçi, bir köylü çocuğu olan bu askerin beynini nasıl böyle yıkayıp kendilerinin kurtuluşu için mücadele edenlere karşı bu kadar düşman hale getirebildiler? İnsanlar kendi sınıflarına karşı neden böyle yabancılaşmışlar diye

sordu kendi kendine. Sömürgecilerin halklar arasında yarattığı düşmanlığın seviyesini bu askerin tavrında görünce çok feci üzüldü. Kendini toparlayıp dikkatlerini tekrar Akif'e yönelttiği sırada bir kez daha kapı açıldı. Bir doktor, bir subay, birkaç gardiyan içeri girdi. Doktorun elinde bir dosya vardı. Akif'in yattığı yere giden doktor nabzını ve kalbini yokladı. "**Ölmüş**" dedi. Uçuşup vızıldayan sinekler arasında birkaç saniyelik sessizliğin ardından doktor elindeki dosyanın içinden bir kağıt çıkarıp yanın daki onbaşıya uzatarak: "**Onbaşı tutanak tutacağız, al şu kağıdı yaz**" dedi. Onbaşı bir dosyanın üzeri ne koyduğu kağıdın altına dizini dayayarak gözlerini doktora dikti. Doktor: "**1956, Kaptan oğlu, Efruze'den doğma, Kars/Ardahan, Beşiktaş köyü nüfusuna kayıtlı, eğitim enstitüsü mezunu Akif Yılmaz, 15 Eylül 1982 günü Diyarbakır askeri hastahanesinde girdiği ölüm orucu sonucu ölmüştür.**" dedi. Onbaşı söylenenleri olduğu gibi yazdı. Tutanak işi bitince, doktorun emriyle, bir sedye ye konulup hücreden çıkarıldı.

Hastahane görevli gardiyanlar M.Karasu'nun tek kaldığı ölüm hücresine ikide bir gidip çıkıyorlardı. Bunlardan biri M.Karasu'nun dikkatini çekmişti. Bu, cezaevinde gardiyanların kendisine "**Pehlivan**" lakabını taktıkları adamdı. Uzun bir süre gardiyanlık yaptığmdan M.Karasu onu çok iyi tanıyordu. 35. Koğuşa ilk geldiğinde zavallı biriydi. İşkence yapmasını, küfür etmesini bilmezdi. Başka gardiyanların işkence yaptığını görünce üzüldü, küfür ettiklerini duyunca yüzü kızarırdı. Canı sıkıldığında tecritin salonunda elindeki sopanın ucunu yerden sürükleyerek, bildiği halk türkülerini ıslıkla çalarak memleketindeki çobanlığını düşlerdi. Işığıyla çaldığı türküler onu 35. Koğuşun cehenneminden alıp, Kars'ın yüksek yaylalarındaki koyunlarının arasına götürürdü. Konuşmaları, davranışları, ıslık çalışıyla "**Pehlivan**"'ın bir çoban olduğu tahmin ediliyordu. Koyun çobanlığından, insan çobanlığına geçen "**Pehlivan**" bir türlü yeni yaşantısına ayak uyduramıyordu. Belli ki ıslığıyla, çaldığı türkülerle, yaylalardaki koyunlarını özlüyordu. "**Pehlivan**" 35. Koğuşta Akif'in Karşlı olduğunu öğrendikten sonra ona epey yakınlık duyarak, "**Hemşerim**" diye hitap ederdi.

İşte, M.Karasu'nun gözü bu gardiyana takılınca, Akif'in kendisine verdiği saat aklına geldi. Güçlkle çıkarabildiği bir sesle: "**Pehlivan, Pehlivan...**" diye seslendi. "**Pehlivan**" M.Karasu'ya yanaşınca, kolundaki saati çıkarıp uzattı: "**Al bu saat senin hemşerin Akif Yılmaz'ın. O biraz önce öldü. Bu saati eşyalarıyla birlikte ailesine gönderebilirsen iyi olur**" dedi. "**Pehlivan**" da M.Karasu'nun uzattığı saati alarak: "**Beni zaten cezaevinden Akif'in eşyalarını alıp götürmem için gönderdiler**" dedi ve Akif'in saatini cebine koyarak dışarı çıktı. Tek başına ölüm hücresinde kalan M.Karasu arkadaşının saatini gönderebildiğine sevindi. "**Acaba Pehlivan saati cezaevine teslim edecek mi? Cezaevi işkencecileri Akif'in saatini ailesine gönderecekler mi?**" diye düşündü. Saf, zavallı bir köylü çocuğu olan "**Pehlivan**" 35. Koğuşa ilk geldiğinde "**karıncayı incitmez**" bir kişiliğe sahip iken, süreç içerisinde de beyni yıkanmış, korkunç bir canavar haline bürünmüş, işkence yapmaktan, küfür etmekten zevk alır hale gelmişti.

Bunun için M.Karasu tedirgindi, saatin Akif'in ailesinin eline geçip geçmemesi konusunda umutsuzdu. Akif'i unutmuydu. Saat takılmıştı M.Karasu'nun kafasına. Bir simgeydi Akif'in saati. Çünkü ailesi için hayatta bıraktığı tek hediyeydi o. Saati düşündükçe rahatsızlığının arttığını farkettiği için saati düşünmemeye çalıştı. Bu kez büyük bir yalnızlık denizinde hissetti kendini. Saniyeler geçmek bilmiyordu. Ölen arkadaşlarının anılarını bir daha düşündü. Onları canlı olarak karşısına çıkarıp konuşurdu.

Geçmişini düşünürken, onlarsız geleceği düşünmeden edemiyordu. "**Yanıma bir arkadaş verselerdi, ona onların anılarını anlatsaydım iyi olurdu**" diye düşünüyordu. Arkadaşlarının anılarını anlatmak, onları anılarda yaşatmak, yalnızlık dünyasından kurtulup onlarla birlikte olmak istiyordu. Daha sonra eylemde olan diğer arkadaşlarını düşündü. Onlar neredeydi gerçekten? Akif ile aynı gün eyleme katılan Fuat Kav'ın, bitişindeki bir tecrit odasında komaya girdiğini, doktorların kendisine serum verdiğini, yine doktorların aralarındaki konuşmalarından anlamıştı. Hatta bir doktor "**Komadadır, o da ölü**" demişti. M.Karasu bunları düşlerken kendi kollarına baktı. Onun da vücudu siyahlaşmış, ölüm saat saat yaklaşmaktaydı. Eyleme bir hafta geç başlaması onu hala yaşatıyordu. Gece boyunca hep arkadaşlarını düşündü. Onların anılarıyla birlikte sabahladı geceyi.

16 Eylül günü sabahın ilerlemiş saatlerinde, M.Karasu'nun kaldığı ölüm hücresinin kapısı açıldı. Gardiyanlar bir sedye de ölü mü, sağ mı olduğu belli olmayan birini getirip bir gün önce Akif'in öldüğü

yatağa bıraktılar. Gardiyanlar daha dışarı çıkmadan bir grup doktor içeri girdi. Bu ara yatağa yatırılan adam şuursuzca kollarını yana doğru açtı. Yumruklarını sıkarak göğsünün üzerine götürdü. Bir daha kollarını yana açtı. Bir doktor birlikte getirdiği serum çubuğunu yatağın yanında dikti. Bir serum şişesini başaşağı çubuğa astı. Serum iğnesini, yeni getirilen adamın kolundaki bir damara takmak için uzun süre uğraştı. Ama takamadı.

Doktor: "**Damarları görülüyor, vücudu serum kabul etmiyor artık**" diyordu. Serumu koldaki damardan veremeyeceklerini anlayınca, bacağındaki bir damarı neşterle keserek serum vermeye başladılar. Kendinden geçen, komaya giren esirlere iradeleri dışında serum vererek ölmelerine engel olmaya çalışıyorlardı.

Doktorlar serum takıp gidince M.Karasu ile yeni getirilen kişi başbaşa kalmışlardı odada. M.Karasu karşısındaki yatakta yatanın yüzüne dikkatlice baktı. Bir daha baktı. Ama adamı tanıyamadı. Ölüm orucuna katılan tek tek arkadaşı hatırlamaya çalıştı. Sonra birdenbire karşısında yatanın Hayri'nin: "**Bizim kızıl yıldızımız**" dediği Ali Çiçek olduğunu anladı. 1981 direnişinden sonra aynı koğuştta kalmalarına rağmen tanıyamamıştı Ali'yi. O zaman henüz 18-19 yaşlarında bir gençti. Yakalandığında poliste tek kelime söylememişti. Soruşturmada ifade vermeden gelen sayılı arkadaşlardan biri olduğundan çok sevildi Ali.

Duruşmalarda, cezaevinde, işkencecilere karşı yiğitçe tavırlar takınıyordu. Eylem boyunca kendisini vazgeçirmek için gelip konuşan doktorlara karşı uzlaşmaz ve tavizsizdi. En çok da 36. Koğuşun birinci katına kendilerini dinlemek için yerleştirilen Kurmanci, Zazaca, Arapça, Türkçe bilen ispiyonculardan nefret ederdi. Hergün onlara: "**Hainler, köpekler, namusuzlar kendinizi bir tabak çorbaya satmışsınız**" diye bağırırdı. Ama onlardan hiç ses çıkmazdı. Hayri, kararlılığı nedeniyle Ali'yi çok sevdiğinden: "**Ali bizim kızıl yıldızımızdır. Her türlü ilgiye layıktır**" derdi arkadaşlarına. Kemal de, yiğitliğinden ve açık sözlülüğünden dolayı çok severdi Ali'yi.

İşte M.Karasu yanındaki yatakta yatan halkının bu yiğit ve eşsiz evladını sakalının, bıyığının çıkması, bir deri bir kemik kalması, yüzünün mosmor kesilmesi, gözlerinin çukura kaçması, dudaklarının adeta erimesi ve kendindeki hafıza zayıflığından dolayı zor tanıyabilmişti. Ali'nin tıbben öldüğünü bilmeyen M.Karasu sırtüstü yatakta yatırılan, ayak bileğine serum takılan Ali'ye doğru başını kaldırarak avazının çıktığı kadar: "**Aliii, Aliii...!**" diye seslendi. Hiç bir yanıt almadı. Bir kez daha bağırırdı. Ali'de hayat belirtisi yoktu. Yalnız şuursuzca kollarını yana açıp kapatıyordu. Bu durum karşısında M.Karasu yüzükoyun yatıp iç dünyasına daldı. Bir müddet sonra tekrar başını kaldırıp Ali'ye bakınca, yüzünün arı kovana gibi sineklerle dolu olduğunu gördü. Sinekler açık olan ağızına, burun deliklerine girip çıkıyorlardı. M.Karasu Ali'nin vücuduna iyice kulak kabartınca o taraftan sinek vızıltılarından başka bir de hırıltı sesi geliyordu. Dikkatlice Ali'yi izleyince, açık olan ağızından beyaz köpükler çıkıyor, nefes alışverişine göre hareket ediyor, sinekler de bu köpüklerin hareketlerine göre Ali'nin ağızına girip çıkıyorlardı. Ali'nin ölmediğini gösteren belirtiler; ağızındaki köpüklerin hareketi, boğazındaki hırıltılar ve ara sıra şuursuzca kollarını yana açıp kapamasıydı.

Akşam üzeri M.Karasu'nun hemşerisi doktor ölüm hücrelerine girince, M.Karasu, Ali'nin durumunu sordu. Doktor: "**Tıbben ölmüş, ancak hukuken yaşıyor. Şu anda bitkisel yaşamdadır. Kurtulması mucize olur**" deyince, M.Karasu yeniden dünyanın durduğunu duyumsadı. Gözleri karardı, düşünceleri beyninden uçup gitti sanki. Tekrar gözlerini açıp çevresine baktığında doktorun odada olmadığını anladı. Dikkatle yatakta yatan Ali'ye baktı. Vücudunun, yüzünün bütün hatlarını ezberlemek istiyordu: Yüzü, çıplak olan kolları ve bacakları, çürüklerle siyaha boyanmıştı. El vursan dökülecek izlenimini veriyordu vücudu. Açık olan ağızına hala sinekler girip çıkıyordu.

Kaldıkları dört adım eninde, altı adım boyundaki oda pis koktuğundan, içeri giren gardiyanlar ve doktorların hemen geri çıktıklarını fark etmişti. Yataklar ve yerler sidikle ıslanmıştı. Kanlı su birikintileri ranzaların altında birikmişti. Pis bir koku sinmişti pencereleri sıkı kapalı odanın havasına. Doktorlar dahil, hastahane görevli gardiyanların tümü, bu esirlerin bir an önce ölmelerini istiyordu. Ama onlar habire yaşam için ayak diretıyorlardı. Ali'ye serum üstüne serum takılıyordu. Vücudu bir çöl gibi serumu yutuyordu. Bütün serumlar hukuken ölmediği için Ali'ye veriliyordu. M.Karasu Ali'nin bu

durumuna bakıyor, pis yatakların içinde yüzlerce sineğin, arı oğuluna üşüşükleri gibi vücuduna yapıştığını gördükçe, bir an önce, çok sevdiği yurdunun toprağına kavuşmasını diliyordu arkadaşının.

17 Eylül akşam üzeri. Yani direnişe başladığının 65. günün akşamı odaya giren bir gardiyan Ali'nin öldüğünü farketti. Kalbi durmuş, nefes alıp veremez olmuştu. Ağzındaki beyaz köpükler kıpırdamaz, serumun akışı durmuştu. Ölmüştü Ali. Gardiyan şaşkın şaşkın etrafına bakıp dışarı çıktıktan sonra, kontrol için doktor geldiğinde önce nabzını yokladı, sonra kalbini dinledi. Yanındakilere: "**Tamam, sedyeyle çıkarın, odamda tutanak tutacağız**" dedi. Gardiyanların hazırladığı sedyeyle Ali de odadan çıkarıldı.

M.Karasu yine tek başına kaldı. Arkadaşları birer birer taviz vermeden, düşmana boyun eğmeden susuz, yiyeceksiz, uykusuz, binbir acıyla yürüyüşlerini sürdürüyorlardı. Boyun eğmekten, teslim olmaktansa şerefli bir ölümü kucaklıyorlardı. Belki biraz sonra karşıdaki yatağı başka birini getireceklerdi. Sıra kimdeydi acaba? Daha kaç kişinin ölümüne tanık olacaktı? Daha kaç arkadaşının gözleri önünde seve seve ölüme koştuğunu görecekti? Belki yeni getirilecek arkadaşı bu kez kendi ölümünün tanığı olacaktı. Ali'nin ölümünden sonraki geceyi nasıl geçirdiğini bilmiyor M.Karasu. Uyku ile uyanıklık, ölüm ile yaşam, cezaevi ile hastahane, geçmiş ile gelecek ve ölen arkadaşlarının geçmişi ile geleceğı arasında gel git yapmıştı düşleri.

Odasına dolan yüksek rütbelilerin seslerinden anladı sabahı. Cezaevi müdürü, hastahane baştabibi yarbay yine üşüşükler M.Karasu'nun başına. Hastahane baştabibi yarbay, M.Karasu'ya, "**Beni duyuyor musun? Bak kolordudan görevliler seninle görüşmeye gelmişler**" diyerek parmağıyla çevresindekileri gösterdi; "**Cezaevi müdürünüz burada, kolordu komutanının yaveri ve diğer yetkililer hep buraya geldik**" dedi.

M.Karasu hastahaneye getirildikten beri, doktorlar, psikologlar böyle aniden odaya giriyor, eylemden vazgeçmesi için telkinlerde bulunuyorlardı. Özellikle hastahane görevli psikolog ona: "**Boşu boşuna kendinizi öldürüyorsunuz. Yaşamdan kaçtığınız için ölüme gidiyorsunuz. Oysa normal olarak insanlar yaşamdan kaçmamalı, onun için mücadele etmelidirler.**"

Yaşam için mücadele etmeyenler, yüreksizdir. Ölmek kolaydır. Herkes ölebilir. Hayatta en kişiliksiz insanlar da ölürler. Marifet ölmekte değil, yaşam için mücadele vermektedir. Hiç kimse öldüğü için kahraman olmamıştır. İnsanları kahraman yapan ölümlerinin nedenidir. Oysa siz, ölümlerinizin nedenlerinde de haklı değilsiniz. Çünkü ölümünüz hiçbir soruna çözüm getirmeye cektir. O halde neden ölüyorsunuz? Senden önce ölenler hangi sorunu çözdüler? Bilmelisin ki sorunları ölümler çözmez. Dünyanın hiçbir yerinde de ölümler sorunlara çözüm getirmemiştir. Yaşayarak, mücadele vererek, direnerek sorunlar çözülür. Yaşamdan kaçarak ölüme sığınmak korkaklıktır" diyordu.

Buna karşı M.Karasu cezaevindeki koşulları anlatabildiğı kadar anlatıyor, ölüm orucu gerekçelerini izah ediyor, yaşamdan kaçtıkları için ve yaşamı sevmedikleri için ölmediklerini, tam tersine yaşamı sevdikleri için binlerce, milyonlarca insanın insanca yaşaması için ölüme gittiklerini anlatıyordu kendilerine.

Yedinci kolordunun yetkilileri psikolog ve doktorların telkiniyle bir yere varamayacaklarını anladıklarından, tam takım odaya dolmuş, anlaşma yollarını arıyorlardı. Bunun için yalvarmaya başla mışlardı. Kolordu komutanı yaveri dinlerken, hastahane baştabibi yarbay şöyle konuşuyordu M. Karasu ile: "**Mustafa, bak hepimiz kolordudan geliyoruz, yetkilimiz. Sana şeref, namus, asker sözü veriyorum. Başka ne yapalım kendimizi inandırmak için? Cezaevinde bundan sonra kesinlikle dayak atılmayacak, savunma yapmanız engellenmeyecek, her türlü ihtiyaçlarımız karşılanacak, kitap, gazete verilecek, iç güvenlik amiriniz zaten değiştirildi. Sizden istenen şey, haftada üç gün, günde üç saat marş söylemenizdir. Başka hiçbir şey istenmiyor."**

Baştabib konuşmasını bitirince, bu kez cezaevi müdürü namus, şeref sözünü vererek yarbayın söylediklerini papağan gibi tekrarlıyordu. Müdürün söylediklerini doktorlar ve odadaki diğer yetkililer

başlarıyla onaylıyorlardı. Cezaevi müdürü konuşmasına ara verince tekrar yarbay başlıyordu: **"Musta fa, bu şartları kabul edin. Ben sürekli cezaevine gelirim. Burada sizi tedavi ederim. Size bir fiske vuran olduysa, gelin yakama yapışın. Durumunuz düzelecek. Diğer sorunlarınızı da çözeceğiz"** diyordu.

M.Karasu bütün konuşmaları dinledikten sonra: **"Ben yalnız sizinle konuşacak, sorunları çözecek durumda değilim. Ölüm orucunda olan diğer arkadaşlarımı getirin onlarla birlikte konuşalım"** dedi.

Yarbay: **"Kimi getirelim?"** diye sordu. M.Karasu ölüm orucundaki bir arkadaşın ismini verdi. **"O, eylemi bırakmış"** dedi yarbay. M.Karasu yarbayın söylediklerine inanmayınca, bıraktığına dair yazı getirebileceklerini söyleyince, M.Karasu bu kez M.Cahit Şener'i getirmelerini istedi. Yarbay önce getireceğini söyledi. Sonra yanındakilerle bir şeyler konuştu: **"Bugün cuma, mesai bitti, getiremeyiz. Yarın da getiremeyiz. Ancak pazartesi veya salı günü getirebiliriz"** dedi. M.Karasu **"Getiriyorsanız şimdi getirin"** deyince Yarbay, **"Şimdi getiremeyiz, sen eylemi bırak, sonra getiririz"** deyip M.Karasu'yu eylemden vazgeçirmeye çalıştı.

M.Karasu kendisine oynanan oyunu bildiğinden eylemi bırakmayacağını, kesin bir dille anlatınca Yarbay, M.Cahit Şener'i getireceğine dair kesin söz verdi ve hep birlikte onu ölüm hücresinde bırakarak dışarı çıktılar.

36. Koğuştta Müzaffer Ayata, M.Cahit Şener, Hasan Hayri Aslan, Hamit Baldemir ve Hasan Hüseyin Karakuş kalmıştı. Diğerlerinin bir bölümü hastahaneye kaldırılmış, bir bölümü de eylemden vazgeçtiği için buradan alınarak 35. Koğuşa götürülmüştü. Koğuştta eylemi sürdüren beş esir hastahanedeki durumdan habersiz geçiriyorlardı günlerini. Çektikleri acıdan, açlıktan, zorluklardan ziyade hastahanedeki arkadaşlarıydı düşüncelerinin odak noktası. Yine katlar arası, hücreler arası birbirleriyle konuşuyor, tahminlerini söylüyorlardı. Ama son günlerde gardiyanların, kendilerini kontrol etmeye gelen doktorların tavırları, konuşmaları biraz yumuşamıştı. Bu iyiye mi, kötüye mi delaletti? Bir türlü karar veremiyor, bu konuda konuşmuyorlardı.

Bir gün hastahane M.Karasu ile görüşen, kolordudan yetkili kişiler hep birlikte 36. Koğuşa gittiler. Burada da baştabib yarbay, hastahane M. Karasu'ya söylediklerinin üç aşağı beş yukarı aynısını anlattı. **"Dayak atılmayacak, savunma yapabileceksiniz"** vb. diyordu.

Üst rütbeli subayı sabırla dinleyen eylemciler: **"Eyleme önderlik eden arkadaşlarımız hastahane ölümle pençeleşiyorlar. Sizin onlarla konuşmanız, bizim de onlara danışmamız gerekir"** dediler. Bu isteğe karşı Yarbay: **"Hastahanedekiler eylemi bırakmışlar, yemeklerini yiyorlar. Siz yalnız kaldınız"** dedi.

Eylemciler Hastahanedeki arkadaşlarıyla görüşmeyinceye kadar bir şey söylemeyeceklerini açıklayınca, Yarbay: **"İstekleriniz neyse yazın, kapalı bir zarfa koyun, kendi elim ile götürüp kolordu komutanı ma vereceğim"** dedi. Bunun üzerine Müzaffer Ayata işkencelerin kaldırılması, savunma hakkının tanınması, insani ve kültürel ihtiyaçların karşılanması, marş ve askeri eğitime son verilmesi gibi istekleri içeren bir mektup kaleme alarak kapalı bir zarfa koydu. Yarbay, M. Ayata'nın uzattığı zarfı aldıktan sonra eyleme son vermeleri için biraz daha telkinde bulundu ve 36. Koğuştan ayrıldı.

Pazartesi günü öğle saatlerine doğru M.Karasu'nun kaldığı ölüm hücresinin kapısı açıldı. Bir grup gardiyan ellerindeki sedyeyle içeri girdiler. Sedye yere bıraktıklarında, M.Karasu'ya bir açıklama yapmadan el ve ayak bileklerinden tutarak sedyenin üzerine yatırdılar. Ölüm hücresinden çıktıklarında hücrenin kokusu, uçuşan sineklerle koridora doldu. M.Karasu nereye götürüldüğünü düşünmeden, bir yerlere doğru götürüldüğünü sallanan sedyeden, basamaklardan yukarı çıkarıldığını anlıyordu. Kısa bir yolculuktan sonra pencereleri geniş, havası temiz, kapıları krem rengi, yatak çarşafı kar beyazı, yatakları yumuşak, duvarları ve tavanı pırıl pırıl bir odaya konulduğunu gördü. Yatağa yatırıldığında odanın mis gibi kokusunu ciğerlerine çekti. Burada tek bir sinek, sidik kokusu, boğucu hava yoktu. Neresiydi burası? Nereye getirmişlerdi? Dikkatli gözlerle çevresine bakınca, **"Evet evet, burası hastahane odasıdır"** dedi. Peki neden getirmişlerdi buraya? **"Nedeni"** üzerinde fazla düşünmeden çevreyi izlemeye başladı. Üzerindeki giysilerden başka her şey tertemizdi bu odada. Elini sakalına götürdü, hayli uzamıştı. Elinin bileği de incecik olmuştu.

Kaldığı odanın kapısı birden açılınca tam seçemediği bir sürü insanın çığlık atarak, koşuşarak, ağlayarak

kendisine doğru geldiğini gördü. Biraz daha dikkatle bakınca annesini, babasını, amcasını, amcasının oğlunu, yengelerini tanıdı. Büyümüş, genç kız olmuş bacıları ağlayarak kendisine sarıldılar. Dili tutulmuş annesi, oğlunun incelmış, mosmor kesilmiş kollarını, ayak bileklerini dikkatle inceleyerek ağladı. Sonra hep birlikte kapandılar yatakta yatan M.Karasu'nun üzerine. Erkek-kadın koro halinde ağla maya başladılar. Kime ne diyeceğini şaşırması M.Karasu. Arkadaşlarının öldüğünü sayıklayıp dur du.

Yedinci kolordu komutanlığının emriyle Almanya'dan, İstanbul'dan, Sivas'tan toplanıp getirilmişlerdi ailesi ve yakınları. Hastahane kapısına ilk vardıklarında kendilerine M.Karasu'nun öldüğü söylenmişti. Hastahane bahçesinde ağlayıp sızlamışlardı hep birlikte. Bayılanlar da olmuştu. Soğukkanlılığını yitirmeyen M.Karasu'nun babası, hastahanenin bahçesinden ayrılarak bir marangozcuya gitmiş. Oğlu için bir tabut yaptırmıştı. Tabut hazırlanınca kiraladığı bir dolmuşla hastahane bahçesine getirmişti. Hastahane oğluna ait işlemlerin sonucunu beklerken, bir subay onları baştabibin odasına çağırmıştı. Odaya girdiklerinde başını iki elleri arasına almış baştabib, hayli düşündükten sonra: **"Kusura bakmayın size yanlış haber verilmiştir, oğlunuz henüz ölmedi. Ölüm orucundadır. Sizi görüştüreceğim, onu vazgeçirmeye çalışın"** der demez, M.Karasu'nun yakınları çığlık atarak M.Karasu'nun bulunduğu odaya doğru koşmuşlardı. M.Karasu'nun babası getirdiği tabut dışında hastahane başka bir tabut görünce, kendi getirdiği tabutu hatırladı. Dolmuş şoförünü çağırarak: **"Oğlum arabayı al götür, tabut da senin olsun. Oğlum ölmemiş"** dedi ve diğerlerinin peşinden oğlunun kaldığı odaya doğru koştu.

M.Karasu'nun başında ağlayanların sevinçle karışık gözyaşları biraz dinince, eylemi bırakması için ona yalvarmaya başladılar. Kolordu komutanlığı zaten bu amaçla onları getirtmişti. M.Karasu: **"İleri sürdüğümüz istekler kabul edilmeyinceye, cezaevindeki arkadaşlarla görüşmeyinceye kadar eyleme devam edeceğim"** dedi. Görüşme süresince, yakınları ağlayıp yalvardılar. Görüşme bittiğinde, ziyaretçileri gittiler, onu da aynı sedyeyle ölüm hücrelerine geri götürdüler.

Bir gün sonra, yani salı günü, hastahane baştabibi M.Cahit Şener ile birlikte M.Karasu'nun yattığı ölüm hücrelerine girdi. Baştabib: **"Mustafa, bak M.Cahit Şener'i getirdim. Konuşun"** dedi. M. Karasu yanbaşıyla ayakta bekleyip kendisini süzen M.Cahit Şener'e biraz baktıktan sonra: **"Kemal, Hayri, Ali ve Akif öldü. Diğer arkadaşlar eylemi bırakmış. İki üç gün önce kolordudan gelen bir heyet benimle görüştü. İşkencenin kaldırılacağına, savunma yapmamıza engel olmayacaklarına, ihtiyaçlarımızı karşılayacaklarına, yalnız haftada üç gün, günde üç saat bize marş söyleteceklerine dair söz verdiler. Esat'ı da gönderdiklerini söylediler. Buna karşı ben de: 'Arkadaşlarımla görüşmeden bir şey diyemem' dedim. Git diğer arkadaşlarla konuş, kendi aranızda durumu değerlendirin, nasıl karar verirseniz verin, gelin bana kararımızı bildirin, vereceğiniz karar doğrultusunda hareket ederim, sizlerin kararı benim de kararımdır"** dedi.

M.Karasu'yu dinleyen M.Cahit Şener **"Tamam"** deyip, yanından ayrıldı. Önce Fuat Çavgun'un tedavi gördüğü odaya gitti. Fuat'ın kolunda serum vardı. 36. Koğuştan hastahaneye kaldırıldığı günü hatırladı. Dördüncü kat 9. Hücrede susuzluktan fenalaşmış, önce inlemiş, sonra da sesi kesilmişti. Gardiyanlar baygın düştüğünü görünce, hastahaneye kaldırmışlardı. **"Demekki hastahaneye getirilince tedavi kabul etmiş"** diye düşündü ve ona yanaşarak 7. Kolordu yetkilerinin kabul ettiği istekleri sıraladıktan sonra: **"Ne diyosun, kabul edip bırakalım mı?"** diye sorduğunda, Fuat Çavgun sesini çıkarmadı. Gözlerini M.Cahit Şener'e dikip baktı sadece. M.Cahit Şener, Fuat Çavgun'un cevap vermeyeceğini anladığından, odayı terkederek Fuat Kav'ın kaldığı odaya gitti. Onun da kolunda serum vardı. Hastahaneye getirildiğinden bir müddet sonra komaya giren Fuat Kav'a serum verilmişti. Birkaç gün sonra kendisine geldiğinde serum iğnesini kolundan çıkarıp atmıştı. Doktorlar bir kez daha takmışlardı. Bu birkaç kez tekrarlanınca, anlaşma yapıldıktan bir gün önce Fuat Kav sessiz kalmıştı. M.Cahit Şener, ona da kolordu komutanının kabul ettiği istekleri söyledi. **"Siz biliyorsunuz, ne yapıyorsanız yapın"** dedi Fuat.

Başka bir şey konuşmak istemediğini anlayan M.Cahit Şener, diğer odalarda kalanlarla görüşmek için gitti. Fakat diğer odalarda kalanlar eylemi bıraktıklarını görünce, artık onlara bir şey sormaya gerek görmedi. 36. Koğuştan birlikte geldiği esirlerin kaldığı odaya gitti. Son durumu, gelişme leri anlattı. Sözkonusu koşulları kabul edip kesin güvence verirlerse eyleme son verebileceklerini karar laştırdılar.

M.Cahit Şener son olarak Mustafa Karasu ile görüştü. O da aynı görüşte olduğunu söyleyince, kolorduyu temsil eden kişilerle görüşüldü. Kesin güvenceler verilince, eyleme son verildi.

35. koğuştaki bazı hücrelerin hiçbir şeyden haberi yoktu. Son birkaç gündür tecrit bölümüne tam bir sessizlik çökmüştü. Katlar arası, hücreler arası kimse konuşmuyordu. Tüm bunların nedeni, son grupta eyleme katılan dört kişinin eylemden vazgeçtikleri için yirmi gün sonra geri getirilip eski hücrelerine konmalarıydı. Bu esirlerin geri gelmeleriyle birlikte, hücrelerdeki bazı esirler gelişmeleri öğrenmiş ve bunun üzerine sessizlik çökmüştü. Bu sessizliğin nedeni, ölüm orucuna katılan arkadaşların ölmeden eylemi bırakmaları mıydı yoksa arkadaşların ölümü müydü? Kimse kimseye bir şey söylemiyor, tek kelime konuşmuyordu. Yemekler geldiği, sular aktığı, ara sıra da veremliler öksürdüğü zaman hücrelerde canlıların olduğu anlaşılıyordu.

Bir gün öğle yemeklerini dağıtan İsmail Hakkı Oruç elindeki kepçeyle tabaklara yemek doldururken fısıltıyla: "**Arkadaşlar, Kemal Pir, M. Hayri Durmuş, Ali Çiçek ve Akif Yılmaz kahramanca şehit düştüler**" dedi. Bunu sırayla tüm hücrelere söyledi. Dağıtılan yemekleri hiç kimse yemedi. Herkes ağladı. Kimi sevinçten, kimi üzüntüden. Çoğunluğu hem sevinçten hem üzüntüden ağlıyordu.

Yemek saatinden sonra 35'in gardiyanı: "**Birinci kattakiler hazırlansın kantine gidecekler**" dedi. Herkes ayakkabılarını giyince, birinci katın tüm kapıları açıldı. Esirler birbuçuk yıldan beri ilk olarak hep birlikte birinci katın salonunda toplandılar. Sıraya dizilmeden kantine götürülmeleri yumuşamanın belirtisiydi. Nitekim kantinden eşyaları alıp geri gelen esirler, serbestçe birbirleriyle konuşunca gardiyanlar sessiz kaldılar. Bu konuşmalarda dört arkadaşlarının şehit düştüğünü kesin olarak öğrendiler.

Koğuşa getirilen yiyecekler ve diğer ihtiyaç maddeleri hücrelerdekilere dağıtılınca, eşya getirmek için kantine götürülenler hücrelerine konuldu. Hücre çavuşu: "**Selim Çürökkaya hazırlansın eşiyile görüşmeye gidecek**" dedi. Tüberküloz hastalığına yakalanmış, tedavi olmasına yasak konulmuş Selim, ölüm döşeğinden zorlanarak kalktı, arkadaşlarının yardımıyla giyindi. Terli haliyle hücreden çıktı. Yalnız başına yürüyemediği için parmaklıkları tutarak gidiyordu. Birkaç gardiyan ve çavuşla birlikte duvarları tutunarak bayanlar koğuşunun koridoruna doğru gitti. Esat'ın yerine iç güvenlik amirliği görevi yapan üstegmen Ali Osman Aydın kadınlar koğuşunun koridor kapısında Selim'i durdurdu. Selim'in eşini getirmeleri için gardiyana emir verdi. Kapı açıldığında Selim o tarafa baktı. İki yıldan beri görüşemediği eşi hızlı adımlarla kendisine doğru koşuyordu. Zayıflamış, rengi solmuş, gözleri çukura kaçmıştı. Selim'in yanına varınca tokalaştılar.

Aysel: "**Ne oldu? Nasılsın? Arkadaşlara ne oldu?**" diye sordu peş peşe. Selim sorulara cevap vermeye çalışırken, Ali Osman aralarına girdi. Selim, Ali Osman'ın omzu üzerinden eşine bakarak: "**İyiyim. Daha kesin bir şey yok**" dedi. Eşi: "**Biz ne yapalım?**" diye sorunca; "**Bekleyin**" dedi. Ali Osman görüşmelerini kesmek için: "**Tamam. Görüşme bitti**" diyerek ikisini birbirinden ayırdı.

14 Temmuz eylemi noktalanmıştı. Diyarbakır zindanındaki bütün esirlerin düşüncelerinde devrim yapmış, korku barikatlarını söküp atmıştı. Önce Kemal Pir, ardından 12 Eylül'ü 13 Eylül'e bağlayan gecenin ikisinde M. Hayri Durmuş, 15 Eylül'de Akif Yılmaz ve 17 Eylül'de de Ali Çiçek şehit düşünce, 12 EYLÜL KARANLIĞINDA DİYARBAKIR ŞAFAĞI atmıştı.

BİRİNCİ CİLDİN SONU

Urfa Kapalı Cezaevi 15 Eylül 1989

